T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜTERCİM VE TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI
ÇEVİRİBİLİM DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ HABİTUSU: *YÜCEL* DERGİSİ ÖRNEĞİ (1935-1956)

Abdullah KÜÇÜK

Danışmanlar
Doç. Dr. Müge IŞIKLAR KOÇAK
Doç. Dr. Ahu Selin ERKUL YAĞCI

İZMİR - 2024

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Çeviri Eleştirisi Habitusu: *Yücel* Dergisi Örneği (1935-1956)" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Abdullah KÜÇÜK

İmza

ÖZET

Doktora Tezi

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Çeviri Eleştirisi Habitusu: *Yücel* Dergisi Örneği (1935-1956)

Abdullah KÜÇÜK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı

Çeviribilim Programı

Erken Cumhuriyet döneminde basılan süreli yayınların çoğunda önemli yer tutan çeviri eleştirisi, şimdiye kadar akademik araştırmalarda *Tercüme* dergisi dışında kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu boşluğu doldurmayı hedefleyen mevcut çalışma, devlet destekli *Tercüme* dergisi ile aynı dönemde özel sermaye himayesinde basılan *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamalarını hem metinler üzerinden hem de sosyolojik bir bakış açısıyla sorunsallaştırarak dönemin çeviri eleştirisi habitusunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, *Yücel* dergisinde yayımlanmış çeviri eserler üzerine eleştirel metinler, çeviri ve çevirmenden beklentiler üzerine metinler ve çeviri eleştirilerine verilen cevapları içeren üç bütünce hazırlanmıştır. Bunlardan elde edilen bulgular *Tercüme* dergisini inceleyen ikincil kaynaklardan ve tez kapsamında yapılan ek incelemelerden elde edilen bulgularla karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında, çeviri eleştirileri için eser seçiminden eleştiri ediminin nasıl yapıldığına uzanan tercih ve uygulamaları ortaya çıkartmak için Pierre Bourdieu'nun "alan", "sermaye" ve "habitus" (1986) kavramlarından, ve metin ve eyleyici odaklı incelemeyi mümkün kılan Nitel İçerik Analizi (Schreier, 2012) ve biyografik yöntem (Garraty, 1957) gibi farklı yöntemlerden yararlanılmıştır. Bu doktora teziyle, erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi habitusunun belirli bir ağ içinde yer alan eyleyiciler tarafından oluşturulduğu, çeviri alanındaki uygulamaların bireysel ve kurumsal eyleyicilerin sahip oldukları kültürel ve sosyal sermayelerin

etkisiyle şekillendiği ve bu unsurların birbirleriyle iç içe geçmiş iki eleştiri habitusunun oluşmasına sebep olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri eleştirisi, çeviri tarihi, bireysel ve kurumsal eyleyici, süreli yayınlar, *Yücel* dergisi.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy(PhD)

Translation Criticism Habitus in the Early Republican Turkey: The Case of *Yücel* Journal (1935-1956)

Abdullah KÜÇÜK

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Translation and Interpreting

Translation Studies Program

Translation criticism, which occupies a significant place in most of the periodicals published in the early Republican period, has not been extensively analyzed in academic research, except for *Tercüme* magazine. The current study aims to fill this gap by problematizing translation criticism practices in the privately funded *Yücel* journal, contemporaneously published with the state supported *Tercüme* journal. This examination employs both textual analysis and a sociological perspective to illuminate translation criticism habitus during the specified historical period. For this purpose, three distinct corpora were prepared, including critical analyses of translation works, texts on translation and translator expectations, and responses to translation criticism published in *Yücel*. The findings obtained from the analysis of these corpora were compared with the findings derived from secondary sources analyzing the *Tercüme*, alongside supplementary analyses conducted within the scope of this thesis. Within the scope of the study, Pierre Bourdieu's concepts of "field", "capital" and "habitus" (1986) and diverse methods such as Qualitative Content Analysis (Schreier, 2012) and biographical method (Garraty, 1957), which enable text- and agent-oriented analyses, were used to reveal preferences and practices ranging from the selection of works for translation criticism to how the act of criticism is performed. This dissertation reveals that translation criticism habitus in the early Republican period was formed by individual agents

operating within a network, that practices in the translation field were shaped by the cultural and social capitals of individual and institutional agents, and that these factors led to the formation of two interwoven critical habitus.

Keywords: Translation criticism, translation history, individual and institutional agent, periodicals, *Yücel* journal.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ HABİTUSU: *YÜCEL* DERGİSİ ÖRNEĞİ (1935-1956)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xi
TABLOLAR LİSTESİ xii
ŞEKİLLER LİSTESİ xiii
EKLER LİSTESİ xv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
LİTERATÜR TARAMASI, KAVRAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVE

1.1. ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ LİTERATÜRÜ 11
1.1.1. Çeviri Eleştirisini Yöntem, Uygulama ve İkincil Kaynak Olarak Kullanan Araştırmalar 12
1.1.2. Çeviri Eleştirilerini Tarihsel Bir Bakış Açısıyla İnceleyen Araştırmalar 18
1.1.2.1. Süreli Yayınlardaki Çeviri Eleştirilerini İnceleyerek Söz Konusu Dönemin Eleştiri Kriterlerini Ortaya Çıkarmayı Amaçlayan Çalışmalar 19
1.1.2.2. Çeviri Eleştirilerini İnceleyerek Söz Konusu Dönemde Çeviriye Ne Tür Yaklaşımların Olduğunu Sorgulayan Çalışmalar 26
1.1.2.3. Eleştirel Metinleri ve Eyleyiciler Arasındaki Tartışmaları Birlikte İnceleyen Çalışmalar 39
1.1.2.4. Çeviri Eleştirisi Eyleyicilerine Odaklanan Çalışmalar 48
1.2. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 53
1.2.1. *Eyleyici* Kavramı 55
1.2.2. *Habitus* Kavramı 60
1.2.3. *Sermaye* Kavramı 64
1.2.4. *Alan* Kavramı 69

1.2.5. Ağ Kavramı 74
1.3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMSEL ÇERÇEVESİ 76
1.3.1. Veri Toplama 77
1.3.2. Nitel İçerik Analizi 79
1.3.3. Biyografik Yöntem 81

İKİNCİ BÖLÜM

TERCÜME DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ NORMLARI/GELENEĞİ VE EYLEYİCİLERİ

2.1. *TERCÜME* DERGİSİNİN BİYOGRAFİSİ: DEVLET HİMAYESİNDE YAYINCILIK FAALİYETİ 85
2.2. *TERCÜME* DERGİSİ'NDE SUNULAN SEÇENEKLER 94
2.3. *TERCÜME* DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ 99
2.4. *TERCÜME* DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNE KATKI YAPAN EYLEYİCİLER: ÇEVİRİ VE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNDE PROFESYONELLİK 104
2.5. *TERCÜME* DERGİSİNDEKİ ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ POETİKASI: ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNİN ÜRETİM DİNAMİKLERİ 111
2.5.1. Çeviri Eleştirisini Başlatan Dinamikler 113
2.5.2. Çeviri Eleştirisini Yöneten Dinamikler 117
2.5.2.1. Çeviri Eleştirisi Uygulamalarına Yöntemsel Bakış 118
2.5.2.2. Çeviri Eleştirilerinde Kullanılan Dil 128
2.5.2.3. Çeviri Eleştirilerindeki Tartışma Noktaları 132
2.5.2.3.1. Doğrudan Çeviri 133
2.5.2.3.2. Çeviride Türkçe Kullanımı 136
2.5.2.3.3. Sadakat 141
2.5.2.3.3.1. Kaynak Metnin Bütünlüğüne Sadakat 143
2.5.2.3.3.2. Kaynak Metne İçerik ve Biçim Açısından Sadakat 147
2.5.2.3.3.3. Kaynak Metne Hava Açısından Sadakat 151
2.5.2.3.3.4. Kaynak Metne Üslûp Açısından Sadakat 157
2.5.2.3.4. Çevirmen Görünürlüğü 167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ UYGULAMALARINA AÇILAN BİR KAPI: *YÜCEL* DERGİSİ (1935-1956)

3.1. *YÜCEL* DERGİSİNİN BİYOGRAFİSİ: AMATÖR BİR YAYINCILIK FAALİYETİ 173

3.2. *YÜCEL* DERGİSİNDE SUNULAN SEÇENEKLER 183
3.3. *YÜCEL* DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ 192
3.3.1. *Yücel* Dergisinde Çeviri Eleştirisi Uygulamaları: Eleştiri-İnceleme-Tanıtım Arasında Bir Edim 196
3.4. AMATÖRLÜKTEN AKTİF EYLEYİCİLİĞE: *YÜCEL* KAPISINDAN İÇERİ GİRENLER 203
3.5. *YÜCEL* DERGİSİNİN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ POETİKASI: ÇEVİRİ ELEŞTİRİLERİNİN ÜRETİM DİNAMİKLERİ 213
3.5.1. Çeviri Eleştirisini Başlatan Dinamikler 214
3.5.2. Çeviri Eleştirisini Yöneten Dinamikler 219
3.5.2.1. Yücel Dergisinde Yöntem: Bütüncül Eleştiri, Doğrulanabilir Yöntem 220
3.5.2.2. Yücel Dergisinde Kullanılan Dil ve Üslûp: Yıkıcı Eleştiri Örnekleri 228
3.5.2.3. Yücel Dergisindeki Çeviri Eleştirisi Habitusunda Kavramsal Odak: Kaynak Metinden Türkçe Kullanımına 241
3.5.2.3.1. Erken Cumhuriyet Dönemindeki Çeviri Eleştirisi Habitusunun Merkezinde "Kaynak Metin": Sınırlı Kriterler Çerçevesinde Kaynak Metni Tartışmak 242
3.5.2.3.2. Herşeyin Üstünde Erek Dil Kullanımı 249
3.5.3. Zaman Zaman İkincil Konumda Bir Meslek Olarak Çevirmenlik 252

SONUÇ 256
KAYNAKÇA 269
EKLER

KISALTMALAR

BTNK Birinci Türk Neşriyat Kongresi

CAQDAS Bilgisayar Destekli Nitel İçerik Analizi Yazılımları [Computer-Aided Qualitative Data Analysis Software]

CHP Cumhuriyet Halk Partisi

DP Demokrat Parti

NİA Nitel İçerik Analizi

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

UNICEF Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [United Nations Children's Fund]

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: *Tercüme* Dergisinin Yayımlanma Düzeni s. 88

Tablo 2: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirisi ve İlgili Yazılar s. 102

Tablo 3: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirilerinde İmzaları Bulunan Eleştirmenler ve Eser Sayıları s. 104

Tablo 4: *Tercüme* Dergisinde Çeviri Eleştirisi ve/ya Değerlendirmesi Üzerine Yazı Yazan Eyleyiciler s. 108

Tablo 5: *Yücel* Dergisinin Yayın Düzeni s. 176

Tablo 6: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eserler Üzerine Eleştirel Metinlerin Üreticileri s. 204

Tablo 7: Yücel Dergisinde Çeviri ve Çevirmenden Beklentiler Üzerine Metinlerin Üreticileri s. 211

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: *Tercüme*'de Yayımlanan Çeviri Üzerine Yazılan Yazılar ve Çeviri Eleştirilerinin Genel İçeriğe Oranı s. 97
Şekil 2: *Tercüme* Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Orijinal Dillerine Ait Sayısal Veriler s. 113
Şekil 3: *Tercüme* Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Türü s. 115
Şekil 4: *Tercüme* Dergisinde İncelenen Çevirilerin Yayımlandığı Yayınevi s. 116
Şekil 5: Jean Jacques Rousseau'nun Emile Başlıklı Eserine Yazdığı Özsözün Fransızcasının İlk İki Satırı s. 130
Şekil 6: Jean Jacques Rousseau'nun Emile Başlıklı Eserine Yazdığı Özsözün Ziya Paşa Tarafından Yapılan Türkçe Çevirisinin İlk İki Satırı s. 130
Şekil 7: *Yücel* Dergisinin Cemal Nadir Güler Tarafından Hazırlanan 67. Sayısının Kapağı s. 179
Şekil 8: "Büyük Taarruz Arifesinde…" Başlığıyla Yayımlanan Fotoğraf s. 179
Şekil 9: İstanbul Yayın İşleri Sorumlusu Suat Tenik'in Derginin İkinci Kapatılma Sürecine Sebep Olduğunu Düşündüğü Fotoğrafa İlişkin Detay s. 180
Şekil 10: Yücel Dergisinde İki Farklı Kapak ve İçindekiler Sayfaları s. 184
Şekil 11: Yücel Dergisinin Eki Olarak Verilen Hikâye s. 185
Şekil 12: Yücel Dergisinin Nisan 1938 Tarihli 38 Numaralı Sayısının Kapağı s. 186
Şekil 13: Yücel Dergisi'nin Ağustos 1940 Tarihli 66 Numaralı Sayısının Kapağı s. 187
Şekil 14: Cemal Nadir Güler'in Dil Öğrenmeye Yeni Başlayan Amatörlerin Dahi Çeviri Uğraşına Girişmelerine Getirdiği Eleştiriyi Resmeden Bir Karikatürü s. 191
Şekil 15: Yücel Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirisi ve İlgili Yazılar s. 193
Şekil 16: Cemal Nadir Güler'in Çeviri Yanlışları Konusunu Eleştirdiği Bir Karikatür s. 194
Şekil 17: Yücel Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Orijinal Dillerine Ait Sayısal Veriler s. 214
Şekil 18: Yücel Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Türü s. 216
Şekil 19: Yücel Dergisinde İncelenen Çevirilerin Yayımlandığı Yayınevi s. 218

Şekil 20: Cemil Meriç'in Ülken'in Tercihlerinden Birine İlişkin Eleştirisi s. 225
Şekil 21: Haydar Tolun'un Ziya Somar'ın Çevirideki Tercihlerinden Birine İlişkin Verdiği Bir Örnek s. 226
Şekil 22: Cemil Meriç'in "Zavallı "Cesar Birotteau" Yahut Bir Doçentin Muzipliği" Başlıklı Yazısında Verdiği Bir Çeviri Yanlışı Örneği s. 234
Şekil 23: Cemal Nadir Güler'in İntihal Eylemini Konu Eden Bir Karikatürü s. 247
Şekil 24: Cemal Nadir Güler'in Çevirmenliğe İlişkin Eleştirel Söylem Üreten İki Karikatür s. 255

EKLER LİSTESİ

EK 1: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eserler Üzerine Eleştirel Metinler ek s. 1

EK 2: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirisi ve Değerlendirmesine İlişkin Yazılar ek s. 5

EK 3: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirilerine Cevaplar ek s. 7

EK 4: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eserler Üzerine Eleştirel Metinler ek s. 8

EK 5: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri ve Çevirmenden Beklentiler Üzerine Metinler ek s. 10

EK 6: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirilerine Verilen Cevaplar ek s. 11

EK 7: Cemil Meriç'in Tercüme Bürosuna Gönderdiği *Hernani* Çevirisi için Büro Tarafından Hazırlanan 3.11.1948 Tarihli Raporun Eki ek s. 12

GİRİŞ

James Holmes, 1972 yılında Kopenhag'da düzenlenen 3. Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresi'nde sunduğu "Çeviribilimin Adı ve Doğası"[1] başlıklı çalışmasında çeviribilimi bir bilim dalı olarak tanımlamış ve altında yer alan çalışma alanlarını tanıtmıştır. Holmes'un makalesinde çeviri eleştirisi bir araştırma alanı olarak uygulamalı çeviribilim altında sınıflandırılmıştır[2]. Holmes'un önerisinden yola çıkarak çeviri eleştirisine değinen Luc van Doorslaer çeviri eleştirisini üç alt kategoriye ayırır: "yorumlama/değerlendirme [evaluation/assessment]", "kalite kontrolü [quality control]" ve "hatalar [errors]" (Doorslaer, 2009: 39). Ancak van Doorslaer önerdiği bu alt alanları isimlendirmekle kalır ve ayrıntılı olarak incelemez. Holmes'un sınıflandırmasını kullanan çeviribilimci Jeremy Munday de çeviri eleştirisini üç alt başlıkta inceler: "düzeltme/düzenleme [revision/editing]", "çeviri kalitesinin değerlendirilmesi [quality assessment]" ve "inceleme [reviews]" (Munday, 2016: 19-20). Van Doorslaer ve Munday'in sınıflandırmalarına bakıldığında, her iki araştırmacının "çeviri kalitesini" çeviri eleştirisi alanına dâhil ettikleri, diğer iki kategoriyi ise farklı şekilde tanımladıkları görülmektedir. Böylece, iki araştırmacı çeviri eleştirisini bir araştırma alanı olarak ele alıp alt alanlarını tanımlayarak Holmes'un sınıflandırmasını genişletir.

Çeviri eleştirisini kavram olarak tanımlayan ve çeviri eleştirisiyle karıştırılabilecek diğer uygulama türlerini karşılaştırmalı olarak ele alıp farklarını ortaya koyan Carol Meier (2008) ise "eleştiri" [criticism] ve "inceleme" [review] kavramları arasında bir ayrım yapmaktadır. Meier, incelemenin genelde yeni yayımlanmış bir eserin okumaya değer olup olmadığı üzerine yargılar içeren ve okuru yeni eserler hakkında bilgilendiren yazılar olduğunu belirtmektedir. Meier'e göre eleştiri, ele alınan eserin yayımlanma tarihinden bağımsız olarak yapılan detaylı

[1] Orijinal adı "The Name and Nature of Translation Studies" olan bu çalışma söz konusu kongrenin düzenlendiği aynı yıl içerisinde Amsterdam Üniversitesi tarafından basılmıştır. Daha sonra yazar tarafından hazırlanan *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies* (Holmes, 1988a) adlı kitap içerisinde yayımlanmıştır. 2012 yılında ise "Çeviribilimin Adı ve Doğası" başlığıyla Ayşenaz Koş tarafından yapılan ve Saliha Paker tarafından gözden geçirilen çevirisi *Çeviri(bilim) Seçkisi 2* adlı eserin içinde yayımlanmıştır.

[2] Holmes, çeviribilimi salt ve uygulamalı diye iki ana dala ayırmaktadır. Uygulamalı çeviribilim alanı altında çeviri eleştirisi ile birlikte toplam dört alt alan bulunmaktadır: 1. Çeviri eğitimi; 2. Çeviriye yardımcı malzemeler; 3. Çeviri politikası; 4. Çeviri eleştirisi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Holmes, 1988; 2012.

bir inceleme ve değerlendirme pratiğidir (Meier, 2008: 236). Outi Paloposki çeviri eleştirisini "akademik bir uygulama ve gazetecilik pratiği olarak eleştiri ["Translation] criticism as an academic activity and criticism as a journalistic practice]" (Paloposki, 2012: 184) şeklinde ikiye ayırır. Paloposki'ye göre çeviri eleştirisi üç farklı şekilde kullanılabilir: yorumbilim aracı, kural koyucu ya da değer ve ideolojik seçimlerle ilintili bir pratik ve gazetecilik pratiği (Paloposki, 2012: 185). Paloposki ayrıca eleştiri ve inceleme kavramlarının farklı kültürlerde farklı anlamlara geldiğini örneklerle gösterir (a.g.e.). Yukarıdaki farklı tanımlamalar, eleştiri ve inceleme kavramları ile bunların sınıflandırılmasının zamana ve kültüre özgü olduğunu ve eleştiri uygulamalarının da zamana, kültüre ve hatta araştırmacının bakış açısına göre çeşitlenebileceğini ve farklılaşabileceğini göstermektedir.

Geçmişten günümüze çeviri, edebiyat ve kültür dergilerinde ve çeşitli çevrimiçi platformlarda (forumlar, sosyal medya, yayınevlerinin çevrimiçi siteleri vb.) yapılan çevirileri eleştiren akademik olmayan çok sayıda yazı üretilmektedir. Akademik çeviri eleştirisi yayınları açısından, önce Holmes'un 1980'lerde ve 20 yıl sonra Maier'in 2000'li yıllarda şikâyet ettiği üzere çeviri eleştirisini başlı başına bir çalışma alanı olarak ele alan çalışmaların sayısı azdır. Bu konuya değinen Meier, Anglo-Amerikan kültüründe uzun yıllardır varlığını koruyan görece gelişmiş bir çeviri geleneğine karşın çeviri eleştirisi ve incelemesi alanlarının bir gelenek olarak gelişmediğini vurgulamaktadır (Meier, 2008: 236).

Mevcut tez kapsamında yapılan literatür taraması, çeviri eleştirisini araştırma nesnesi olarak ele alan araştırmaların sayıca azlığının temelde üç nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan ilki çeviribilim alanında 1980'ler ve 1990'larda üretilen kuramsal yaklaşımların eleştirilere ikincil kaynak olarak yaklaşmasıdır. Örneğin, Lawrence Venuti çevirmenlerin erek kültürdeki "görünmez" statüsünü sorunsallaştırdığı *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (2008 [1995]) başlıklı kitabında çeviri eleştirilerinden çalışmasını destekleyen ikincil bir kaynak olarak yararlanır. Başka bir örnek olarak, Türkiye bağlamında Şehnaz Tahir-Gürçağlar ilk baskısı 2005 yılında çıkan *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar* başlıklı kitabında çevirmen üzerine odaklandığı bölümde çeviri eleştirilerinde çevirmenin izini sürer. Tahir-Gürçağlar 1950 ile 1960 yılları arasında çıkan süreli yayınlarda basılan çeviri eleştirilerinde çevirmenin durumunu Venuti'nin

"görünmezlik" kavramı çerçevesinde tartışarak Türkiye'de çevirmenlerin görünürlüklerinin dönemden döneme farklılaştığını savunur (Tahir-Gürçağlar, 2015 [2005]: 88). Yukarıdaki araştırmalara benzer şekilde dünyada ve Türkiye'de pek çok çeviribilimci eleştirileri yaptıkları araştırmalara katkı sağlamak üzere ikincil kaynak olarak kullanmışlardır (örneğin; Gaffney, 1998; Linder, 2004; Amit-Kochavi, 2008; Tahir-Gürçağlar, 2008; Aka, 2019). Çeviri eleştirisini araştırma nesnesi olarak ele alan araştırmaların sayıca azlığının nedenlerinden ikincisi eleştirilerin daha çok süreli yayınlarda kendine yer bulması ve bu kaynaklara ulaşmanın kitaplara ulaşmaktan daha zor olması ve geniş kapsamlı bir tarama gerektirmesidir. Süreli yayınların incelenmesinin zorluğundan bahseden Ceyda Özmen, bunların kitaplara kıyasla çok unsurlu, parçalı, türemiş yapısından kaynaklı korunması, arşivlenmesi ve taranması zor olan kaynaklar olduğunu belirtir (Özmen, 2016: 19). Ayrıca, Özmen'e göre süreli yayınlarda yayımlanan çeviri eserler üzerine çalışmalar yapılsa da bu çalışmalar genellikle söz konusu eserleri bağlamlarından kopardığı için kapsamlı bir yaklaşımdan uzaktır (Özmen, 2016: 357). Bu sebeple, alanda geliştirilen kuramsal ve metodolojik çalışmalar genellikle kitap odaklıdır (Özmen, 2016: 357). Çeviri eleştirilerinin internetin hayatımıza girdiği 2000'li yıllardan önce çoğunlukla dergilerde ve gazetelerde yayımlandığı düşünülürse çeviri araştırmalarında pek kullanılmamasının bir sebebinin de bu olduğu öne sürülebilir.

Yine de çeviri eleştirisini başlı başına bir araştırma nesnesi olarak odağına alan çalışmaların sayısı son yıllarda az da olsa artmıştır. Bu tez kapsamında yaptığım tarama sonucunda çeviri eleştirisini odağına alan çeşitli çalışmaları dört başlık altında sınıflandırdım: a) Çeviri eleştirilerini incelemek için yöntem öneren akademik çalışmalar (örneğin, Katharina Reiss 2000 [1971]; Raymond Van den Broeck 1985; Peter Newmark 1988; Antonie Berman 2009 [1995]; Lance Hewson 2011), b) Önerilen bu yöntemleri kullanan, test eden ve çevirileri karşılaştırmalı analiz eden metin odaklı uygulamalı eleştiri çalışmaları (örneğin, Saliha Paker 1983; Nesrin Kasap ve Yurdanur Salman 1988; Harika Karavin 2016; Tran Thi Ngan 2018), c) Çeviri eleştirisi yöntemi içermeyen ancak farklı kuramsal yaklaşımlarla inceleme yapılan araştırmalar (örneğin, Nesibe İlknur Fakılı 1997; Meike Roosmarijn van de Wardt 2010; Qusai A. Al-Thebyan, Nazmi T. Al-Shalabi, Fahd A. Salameh, Kifah M. Al-Omari 2011), ve d) Çeviri eleştirilerini tarihsel bir bakış açısıyla ele alan ve

belirli bir dönemde eleştiri söylemini ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmalar (örneğin, Dilek Dizdar 1992; Emine Bogenç-Demirel ve Hülya Yılmaz 1998; Elif Daldeniz 2011; Brian James Baer 2017). Son gruptaki araştırmaların bir kısmı çeviri eleştirilerinden doğan tartışmalara odaklanarak bu tartışmaların hangi konular ve eyleyiciler etrafında gerçekleştiğini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalardır (örneğin, Ufuk Semercioğlu, 2010; Kristina Solum 2017; Arzu Eker Roditakis 2017; Devrim Ulaş Arslan 2019; Seyhan Bozkurt Jobanputra 2019).

Mevcut çalışma kapsamında yapılan taramaya göre, bu araştırmalar içinde çeviri eleştirisi tarihine odaklanan çalışmalar ve özellikle eleştirmenler üzerine eyleyici odaklı olanlar diğer araştırmalara göre daha sınırlı sayıdadır. Bu tez projesi tam da bu boşluğu doldurmak amacıyla Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çeviri eleştirilerine ve kurumsal ve bireysel eyleyicilere (Milton & Bandia, 2009) odaklanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de çoğunlukla devlet destekli kurumsal eyleyiciler üzerine yapılan önceki çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada Maarif Vekilliği himayesinde çıkarılan *Tercüme* dergisi (1940-1966) ile özel sermaye himayesinde çıkarılan *Yücel* dergisi (1935-1956) iki kurumsal eyleyici olarak ele alınacaktır. Söz konusu iki dergide basılan çeviri eleştirileri, dönemin eleştiri "habitusunu" (Bourdieu, 1977) ortaya çıkarmak için metinler ve bireysel eyleyiciler üzerinden incelenecektir. Böylece, dergilerde yazı yazan etkin eyleyiciler tarafından oluşturulan çeviri eleştirisi habitusu ortaya çıkartılacaktır.

Çeviribilim disiplinindeki eyleyici odaklı çalışmaların sayısı özellikle 1990larda "kültürel dönüş" [cultural turn][3] paradigmasının etkisiyle gözle görünür şekilde artmıştır. Konu ile ilgili birçok farklı ülkeden araştırmacıların sunumlarıyla katkıda bulundukları uluslararası bilimsel konferanslar ve sempozyumlar düzenlenmiştir.[4] Ayrıca yine çeşitli ülkelerden araştırmacıların eyleyici odaklı

[3] "Kültürel dönüş" kavramı ilk olarak Susan Bassnett ve André Lefevere'in ortak kaleme aldıkları eserlerinde (Bassnett & Lefevere, 1990) ortaya atılmıştır. Ancak kavramın asıl temeli aynı yıl Warwick'de düzenlenen bir konferansta Snell-Hornby tarafından sunulan bir bildiriyle atılmıştır (Snell-Hornby, 2010: 367). Bu dönüş, çeviribilim alanında yaşanan kavramsal ve yöntemsel bir değişim olarak tanımlanmaktadır. Bu değişim ile birlikte dilbilimsel ve kaynak odaklı yaklaşımlar, yerini bağlam ve erek kültür odaklı bir yaklaşıma bırakmıştır. Söz konusu paradigma değişimi ile çeviribilim alanında birçok gelişme yaşanmış ve araştırma konuları metin ötesine taşınmıştır.

[4] Örneğin, *Ahmed Midhat Efendi Sempozyumu* [*Symposium on Ahmed Midhat Efendi*], İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye, 5-7 Mayıs 2004; *Sosyal Bir Uygulama Olarak Yazılı ve Sözlü Çeviri* [*Translating and Interpreting as a Social Practice*], Graz Üniversitesi, Graz, Avusturya, 5-7 Mayıs 2005; *Çeviride Yazara ve Çevirmene Ait Sesler* [*Authorial and Editorial Voices in Translation*], Kopenhag Üniversitesi, Kopenhag, 2-3 Kasım 2011.

çalışmalarından oluşan kitaplar yayımlanmıştır (bkz. John Milton ve Paul Bandia 2009; Isis Herrero López, Cecilia Alvstad, Johanna Akujärvi ve Synnøve Skarsbø Lindtner 2017; vs.). Bunlara ek olarak, belirli bir kültür ve bağlam içerisinde gerek kişileri gerek kurumları eyleyici olarak ele alan makaleler ve kitaplar yayımlanmıştır (bkz. Şehnaz Tahir-Gürçağlar 2015 [2005]; Szu-Wen Cindy Kung 2009; Kobus Marais 2013; Arzu Akbatur 2015; vs.).

Eyleyici odaklı çalışmalar incelendiğinde, çoğu araştırmada incelenen eyleyicinin çevirmen olduğu görülmektedir. Çeviri eleştirisi yazan eleştirmenleri konu edinen akademik araştırmaların sayısı oldukça azdır. Başka bir deyişle, çeviri eleştirisi uygulamalarını üreten ve/ya şekillendiren eyleyicilerin çeviribilim araştırmalarında pek de görünür olduğu söylenemez. Oysa çeviri eleştirileri bazı durumlarda çevirilerin kaderini dahi belirleyen hem okurları hem de kurumsal eyleyicileri yönlendiren yazılardır. Örneğin, Seyhan Bozkurt Jobanputra'nın makalesinde (2019) incelediği eleştirmen Celal Üster'in yazdığı eleştiri yazısı bir çeviri romanın toplatılmasının önünü açar. *Radikal* gazetesinin kitap eki olarak çıkan *Radikal Kitap*'ın 22 Ağustos 2003 tarihli sayısında Celal Üster Agatha Christie'nin *The Murder of Roger Ackroyd* isimli romanının Gönül Suveren imzalı çevirisi üzerine olumsuz bir eleştiri yazısı yazar (Bozkurt Jobanputra, 2019). Üster yazısında çeviri ile ilgili oldukça olumsuz eleştirilerde bulunarak çeviriyi "kıyım" diye tanımlar ve herkesi göreve çağırır; böylece bu yazı sonrasında söz konusu çeviri toplatılır (a.g.e.). Yine diğer bir örnek olarak Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* çevirisi verilebilir. Güneli Gün tarafından 1994'te yapılan çeviri üzerine gelen olumsuz eleştiriler sonrasında Pamuk'un talebi üzerine yayınevi eserin yeniden çevrilmesine karar verir (Eker Roditakis, 2017). Bu iki örnekte görüldüğü gibi, çeviri eleştirmenleri çeviri alanının etkili eyleyicilerinden biridir. Yazılarında ele aldıkları çeviri eserlere ilişkin görüşleri, alandaki diğer eyleyicileri farklı adımlar atmak üzere harekete geçirebilecek güce ve etkiye sahiptir. Dahası, Üster örneğinde olduğu gibi, eleştirmenler kendilerini çeviri alanında birer otorite olarak kabul edip çeviri süreci içerisinde yer alan diğer eyleyicileri göreve çağırma hakkını kendilerinde bulabilirler.

Çeviri eleştirisinin önemli bir parçası olan kurumsal ve bireysel eyleyicileri görünür kılmayı amaçladığım bu araştırmada çevirinin altın çağlarından biri olarak

kabul edilen erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi habitusunun oluşmasına katkı yapan kurumsal ve bireysel eyleyicilere odaklanılacaktır. Erken Cumhuriyet döneminin (1930-1960) seçilmesinin bir sebebi bu dönemde kurumsal (Tercüme Bürosu, dergiler, yayınevleri gibi) ve bireysel (eleştirmenler, çevirmenler, yazarlar gibi) eyleyiciler tarafından üretilen eleştiri söyleminin zenginliği ve çeşitliliğidir. Diğer sebebi ise söz konusu dönemde belirlenen başat eleştiri normlarının günümüzde hâlâ geçerliliğini korumasıdır.

Türkiye'de 1923 yılında Cumhuriyetin ilanını ve 1928 Latin alfabesinin kabulünü takiben ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda 1940 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 'Tercüme Bürosu' (1940-1966) kurulmuştur. Kurumsal bir eyleyici olarak tanımlayabileceğimiz bu Büro tarafından Batı uygarlığının temelleri olarak görülen antik Yunan ve Latin eserlerinin ve Fransız klasiklerinin çevrilmesine öncelik verilerek Batı dillerinden binden fazla kitap çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Tercüme Bürosu ve yine Büronun çıkardığı *Tercüme Dergisi* (1940-1966) ile ilgili şimdiye kadar yapılan çeviri tarihi araştırmaları bu dönemin çeviri normlarını, çevirmenlerini ve çeviri söylemini ayrıntılı olarak analiz etmiştir (bkz. Karantay, 1991; Berk, 1999; Tahir-Gürçağlar, 2001; Arusoğlu, 2003; Göktaş, 2005; Korucu, 2007; Özdilek, 2013; Erenoğlu, 2019). *Tercüme* dergisinden sonra en çok çalışılan kaynaklar ise *Metis Çeviri* (1987-1992) ve *Yazko Çeviri* (1981-1984) dergileridir (Dizdar, 1992; Bogenç-Demirel ve Yılmaz, 1988, 2000; Göktaş, 2005; Keleş, 2019). Bunlardan farklı olarak Elif Daldeniz ve Devrim Ulaş Arslan'nın makaleleri çeviri eleştirisi yazılarının yayımlandığı tek dergilerin *Tercüme, Metis Çeviri* ve *Yazko Çeviri* olmadığını, daha farklı dergilerde de eleştiri yazılarının yayımlandığını göstermiştir (Daldeniz, 2011; Arslan, 2019). Daldeniz belirlediği dergilerde tespit ettiği çeviri eleştirilerindeki söylem(ler)le toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırdığı çalışmasında, 1940'larda yayımlanan *Tercüme* dergisinden sonra 1990-2000 yılları arasında yayımlanan *Defter, Kitap-lık* ve *Bursa Tömer Çeviri* gibi dergileri ele alarak eleştiri alanında *Tercüme*'den sonraki dönemde etkin kurumsal eyleyicilerin olduğuna dikkat çeker (Daldeniz, 2011). Daldeniz'den sonra Arslan'ın da belirttiği üzere çeviri eleştirisi alanı hem üretim çeşitliliği hem de yayımlandığı platformlar açısından çok daha geniş bir yelpazeye sahiptir (Arslan, 2019: 6-8). Arslan'ın makalesi (2019) erken Cumhuriyet döneminin yalnızca çeviri faaliyetleri

açısından değil aynı zamanda çeviri eleştirisi alanındaki uygulamalar açısından da son derece zengin bir dönem olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca, Arslan 1935-1945 yılları arasında *Tercüme* dergisi ile aynı dönemde yayın hayatında var olan diğer kültür ve edebiyat dergilerinde yayımlanan piyes ve karikatür formatında yazılmış farklı eleştiri pratiklerini inceleyerek çeviri eleştirilerinin odağında birçok polemik yaşandığını ortaya çıkarır. Arslan'ın makalesi aslında erken Cumhuriyet döneminin yalnızca çeviri faaliyetleri açısından değil aynı zamanda çeviri eleştirisi alanındaki uygulamalar açısından da son derece zengin bir dönem olduğunu gözler önüne sermektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde devlet destekli Büro'nun çıkardığı *Tercüme* dergisi ile birlikte özel yayınevlerine ait çeşitli süreli yayınlarda eleştirmenler birçok çeşit eleştirel metin üretmiştir. Mevcut tez özel sermaye destekli *Yücel* dergisinin (1935-1956) erken Cumhuriyet döneminin önemli entellektüelleri ve çeviri alanına eğilen önemli isimlerinden olan Cemil Meriç, Orhan Burian, Haydar Tolun, Arif H. Özbilen, Hüseyin Namık Orkun gibi çeviri eleştirisi eyleyicilerinin yazılarının yayımlandığı önemli bir kaynak olduğunu ortaya çıkartmıştır. Yine söz konusu dönemde çeviri alanında son derece aktif rol oynayan fikir, sanat ve edebiyat dergilerine bir diğer örnek Ankara'da basılan *Hisar* dergisidir (1950-1980). Burada da Janset Berkok (Şami), Munis Faik Ozansoy, G. İ. Saynam ve İstiklal Gökçer gibi isimler çeviri eleştirisi alanında oldukça üretken eyleyicilerin başında gelmektedir.[5] Tahir-Gürçağlar 1923-1960 arasındaki dönemdeki çeviri faaliyetlerini incelediği araştırmasında, çeviri alanının yalnızca devlet destekli Tercüme Bürosu'ndan ibaret olmadığı, söz konusu dönem çeviri piyasasında özel yayınevlerinin de oldukça etkin bir rolü olduğunu gözler önüne sermiştir (Tahir-Gürçağlar, 2001). Görüldüğü üzere, benzer şekilde aynı dönemde çeviri eleştirileri sadece devlet destekli *Tercüme* dergisinde değil özel sermaye destekli dergilerde de bolca üretilmiştir.

Devlet destekli "kültür planmasının" (Even-Zohar, 1994) bir parçası olan *Tercüme* dergisinde basılan çeviri eleştirisi yazıları ile özel yayınevlerinin çıkardığı dergilerde basılan eleştiriler kıyaslandığında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar

[5] Adı geçen dergilere ek olarak, *Ayın Bibliyografyası* (1942-1943), *Hareket* (1939-1982), *Yeni Yol* (1923-1926), *İnsan* (1938-1943), *Yirminci Asır* (1947-1960), *Amaç* (1945-1946), *Tan* 1935-1950), *Gün* (1945-, *Yurt ve Dünya* (1941-1944/1977-1980), *Tasvir* (1945-1949) gibi süreli yayınlar da çeviri eleştirisi açısından son derece önemli kaynaklardır.

çıkacaktır? Dönemin çeviri eleştirisi habitusunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bu tezde *Tercüme* dergisi ile birlikte yayın hayatına nispeten daha uzun süre devam etmiş çeviri eleştirisi için önemli süreli yayınlardan olan *Yücel* dergisi karşılaştırma için seçilmiştir. *Yücel* dergisinde üretilen eleştiri habitusu ve eyleyicilerin tutumları benzerlikler ve farklılıklar açısından *Tercüme* dergisinde yazan eyleyiciler ile eleştirel olarak karşılaştırılarak eleştiri alanında ne gibi ilişkiler ağı, uyuşmalar ve/ya çatışmaların olduğu ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. Ayrıca eleştirel metinler üzerinde yapılacak yakın okuma ile hangi eyleyicilerin daha etkin olduğunun izi sürülecektir.

Çalışma kapsamında çeviri eleştirisi metinlerinin yanı sıra eleştiri söylemini oluşturmada yararlanılan üst eleştiri yazıları ve tartışmalar gibi diğer kaynaklar da incelenecektir. *Yücel* dergisinde basılan eleştirilerde karşımıza çıkan tartışmalar, herhangi bir çeviri üzerine yazılan eleştiri yazısını takiben çevirmen, yayınevi veya dergi yetkilileri tarafından bu eleştirilere verilen yanıtlarla başlar ve basılı medyada karşılıklı atışmaya dönüşür. Bu durum, çeviri eleştirisinin "alan" (Bourdieu, 1971 [1966]) içerisinde etkili olan *eyleyiciler* arasında diyalog oluşturmada bir araç olarak kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede, eleştiri edimi içerisinde aktif olan eyleyiciler incelendiğinde, hem akademik alt yapıları hem siyasi görüşleri hem de çalıştıkları kurumlar açısından son derece farklı gruplara mensup oldukları, başka bir deyişle, alandaki eyleyicilerin birbirinden son derece farklı "habitus" (Bourdieu, 1993 [1980]) ve "sermaye [capital]"lere (Bourdieu, 1986) sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu gözlemden hareketle, söz konusu dönemdeki çeviri eleştirisi alanının çok sesli ve zıt kutuplardan oluşan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Oluşan bu çok sesliliğin ilk bakışta söz konusu eyleyicilerin *habitus* ve sahip oldukları *sermaye*lerden kaynaklandığı akla gelebilir. Ancak söz konusu döneme daha yakından bakıldığında, bu durumun devlet destekli çeviri hareketi içinde yer alan eyleyiciler ile özel yayınevlerinde aktif rol oynayan eyleyiciler arasındaki gerilimden doğduğu söylenebilir.

Bu çerçevede mevcut çalışma, çeviribilim araştırmalarında çeviri eleştirisine ikincil kaynak olarak sıkça başvurulmasına rağmen bir araştırma nesnesi olarak çeviri eleştirisine odaklanan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu bulgusundan yol çıkarak 1935-1956 yılları arasında yayın hayatını sürdüren söz konusu dönemin

önemli süreli yayınlarından olan *Yücel* dergisine odaklanacaktır. Çalışma, çevirinin başat bir rol oynadığı ve merkezi konumda yer aldığı dönem olan erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi habitusunun başta eleştirel metin üreticileri olmak üzere alan içindeki birbirinden farklı unsurlar çerçevesinde şekillendiği iddiasını barındırmaktadır. Bu argümandan hareketle, dergilerin sahip oldukları ekonomik ve kültürel sermayeleri çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan eyleyicilerin belirlenmesinde etkili olmuştur. *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamaları belirli bir akademik geçmişe sahip çeviri ve çeviri eleştirisi uygulamaları için profesyonel olarak tanımlanabilecek eyleyiciler tarafından yapılırken *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamaları ise çoğunluğunu amatör bireylerin oluşturduğu eyleyiciler tarafından yürütülmüştür. Çeviri eleştirisi üreten eleştirmenler *Tercüme* dergisinde ve *Yücel* dergisinde karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, söz konusu dönemde her iki dergide de yazı yazan eyleyiciler olmakla birlikte iki dergide farklı eleştirmenlerin de üretim yaptıkları görülmektedir. Ayrıca mevcut çalışmada tespit edilen eleştirmenlerin sosyal, kültürel sermayeleri arasındaki farklılıklar bize dönemin eleştiri alanı içinde varolan aktörlerin çeşitliliğini göstermektedir. Eyleyici seçimi her iki dergide yayımlanan çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerin üretimini etkilemiş ve *Yücel* dergisinde basılan eleştirel metinlerin yapı, yöntem, odak ve üslûp açısından da çeşitlilik göstermesine neden olmuştur.

Bu görüşlerden hareketle, mevcut çalışma ele alınacak süreli yayınlardaki çeviri eleştirisi eyleyicilerine odaklanarak, alandaki önemli çeviri eleştirisi eyleyicilerini görünür de kılacaktır. Ayrıca, ele alınan dönem üzerine yapılan çalışmaların oluşturduğu çeviri eleştirisinin de içinde bulunduğu alan ile bağlamı tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Bu çerçevede, sosyolojik bir bakış açısıyla hazırlanan bu tezin kavramsal çerçevesi, "eyleyici" [agent] kavramı ile Pierre Bourdieu'nun toplumsal eylem kuramına ait "habitus" (Bourdieu, 1993 [1980]), "sermaye" [capital] (Bourdieu, 1986) ve "alan" [field] (Bourdieu, 1971 [1966]) olmak üzere dört farklı sosyolojik temelli kavramdan oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında ilk olarak çeviri eleştirisi habitusunu oluşturan eleştirel metinler ve ilgili metinlerin tespit edilmesi amacı ile yoğun bir arşiv taraması yapılarak veriler listelenecektir. İkinci olarak, arşiv taramasında elde ettiğim metinsel materyal üzerine yapılacak

"nitel içerik analizinden" [Qualitative Content Analysis] (Mayring, 2000) yararlanılacaktır. Bu yöntemle, *Tercüme* ile *Yücel* dergilerinde çıkan çeviri eleştirisi metinlerinde yöntem, dil, üslûp, eleştiri kriteri bakımından detaylı olarak incelenecektir. Nitel İçerik Analizine ek olarak, çeviri eleştirisi uygulamalarına etkisi olabileceği için çalışmanın odağını oluşturan iki kurumsal eyleyici ve bünyesindeki bireysel eyleyiciler "biyografik" yöntem (Garraty, 1957) kullanılarak tanımlanacak ve alan içerisindeki etkinlikleri ve çeviri eleştirisi habitusları tartışmaya açılacaktır.

Bu bağlamda, doktora **tezimin birinci bölümünde** çeviri eleştirisi odaklı bir literatür taraması yapılacaktır. Bu taramada çeviri eleştirisinin alan içindeki araştırmacılarca nasıl kullanıldığı gözler önüne serilecek ve mevcut çalışmanın kapsam ve içeri bakımından önemi açıklanacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında çalışmada kullanılan kuramsal ve yöntemsel çerçeve tanıtılacaktır. **Tezin ikinci bölümünde** *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi ve ilgili yazılar incelenerek dergide oluşturulan çeviri eleştirisi habitusu betimlenmeye çalışılacaktır. Bu bölümde ortaya çıkartılacak eleştiri normları ve bu normları oluşturan eyleyiciler bir sonraki bölümde incelenecek *Yücel* dergisindeki bulgularla kıyaslamak için bir çıkış noktası oluşturacaktır. **Tezin üçüncü bölümünde** özel sermaye himayesindeki aynı dönemde yayımlanan *Yücel* dergisinden oluşturulan derlem incelenecektir. Bu bölümde elde edilecek bulgular *Tercüme* dergisideki eleştiri uygulamalarından elde edilen verilerle kıyaslanarak sunulacak ve erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi habitusu betimlenmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
LİTERATÜR TARAMASI, KAVRAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVE

1.1. ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ LİTERATÜRÜ

Bu bölüm, ilk olarak, çeviri eleştirisi üzerine çalışma yapan araştırmacıların çeviri eleştirisi edimini hangi kapsam ve şekillerde ele aldığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, çeviri eleştirisinin konu olduğu araştırmalar iki temel başlık altında ele alınacaktır. Bunlardan ilki, uygulamalı çeviribilimin bir alt alanı olan çeviri eleştirisini yöntem, uygulama ve ikincil kaynak olarak ele alan akademik çalışmalardır. İkincisi ise, bu teze de konu olduğu üzere, çeviri eleştirisini bir araştırma nesnesi olarak kabul edip farklı dönemlerde yayımlanan çeviri eleştirisi uygulamalarını sorgulayan akademik çalışmalardır. Yapılan literatür taraması ikinci gruba giren çalışmaların ilk gruptakilere göre sayıca daha az olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca çeviri eleştirisini odağına alan tarihsel çalışmalar arasında Türkiye bağlamını inceleyen araştırmaların çoğunluğu *Tercüme* başta olmak üzere *Metis Çeviri* ve *Yazko Çeviri* gibi belirli çeviri dergilerine odaklanmaktadır. Bu bölümde, yapılan okumalar ışığında önceki çalışmaların büyük bir kısmının sınırlı sayıda, belli başlı dergileri incelediği; bu yüzden çeviri eleştirisine katkı yapan kurumsal ve bireysel eyleyicilerin büyük bir bölümünün dışarıda bırakıldığı tespit edilmiştir. Önceki araştırmalarda detaylı olarak incelenmeyen; ancak çeviri eleştirisi açısından önemli bir kaynak olan *Yücel* dergisi tezin üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak analiz edilecektir.

Çeviri eleştirisi odaklı çalışmalar aşağıda iki grup halinde incelenecektir. İlk gruba giren çalışmalar bu tezin kapsamı dışında olduğundan, onlarla ilgili kısa bir tarama yapılacaktır. Sonrasında tezin konusu ile doğrudan ilgili olan ikinci gruba ait çalışmalar daha detaylı şekilde ele alınacaktır.

1.1.1. Çeviri Eleştirisini Yöntem, Uygulama ve İkincil Kaynak Olarak Kullanan Araştırmalar

Çeviri eleştirisi, çeviribilim araştırmacılarının farklı şekillerde ele aldığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında yapılan tarama, araştırmacıların çeviribilimin ayrı bir disiplin olarak kabulüyle paralel olarak çeviri eleştirisini bilimsel ve nesnel bir temele oturtmak için bazı arayışlar içinde olduğunu göstermiştir. Bu arayışların temelinde, çevirinin söz konusu dönemde toplumlar için son derece önemli bir yere sahip olduğunun farkında olunması yatmaktadır. Örneğin Katharina Reiss, yoğun bir çeviri etkinliğinin olduğu alan içinde birçok kötü çeviri basıldığından, çevirilerin nesnel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (Reiss, 2000 [1971]: xi). Çeviri eleştirisinin çeviribilim alanında gerçekleşen gelişmelerden etkilenmediğine dikkat çeken Holmes da Reiss'e benzer bir şekilde, çeviri eleştirisi yapanların çeviribilimcilerle etkileşim içinde olmalarının çeviri eleştirisinin izlenimci ve sezgisel tarafını daha kabul edilebilir düzeye getireceğini ileri sürer (Holmes, 1988: 78). Bu bakış açısından hareketle hazırlanan çalışmalar, çeviri eleştirisinin nasıl yapılması gerektiği konusunda yöntem önererek araştırmacılara yol göstermeyi amaçlar. Bu tür çalışmalar, tıpkı çeviri gibi, tarihi çok eskilere dayanan çeviri eleştirisi ediminin bilimsel bir kimlik kazanması için önemlidir. Çeviri eleştirisinde yöntemsel bir çerçevenin olmayışı, eleştirmenlerin öznel yargılamalarla davranmasına sebep olabilir ve böylece eleştirinin güvenilirliği de sarsılabilir. Ayrıca, çeviri eleştirisini ampirik bir temele oturtmayı amaçlamaları bakımından da yöntem öneren araştırmalar önemlidir.

Çeviri eleştirisi yöntemleri incelendiğinde, bunların iki temel yaklaşım merkezinde yapıldığı görülmektedir: işlevsel ve yorumbilimsel. İşlevsel yaklaşıma sahip çeviri eleştirisi yöntemi önerileri için, Katherina Reiss (1971), Raymond Van den Broeck (1985) ve Peter Newmark'ın (1988) çalışmaları örnek gösterilebilir. Bu yöntem önerileri, eleştirisi yapılan çeviri eserin metin türü ve işlevine odaklanmaktadır. Bu gruba giren çalışmalar, kaynak ile çeviri eserden karşılaştırmalı örneklerle nesnel ve doğrulanabilir eleştiri yöntemi sunarlar (Reiss, 2000 [1971]: xi; Broeck, 1985: 54; Newmark, 1988: 186). Öte yandan, çeviri edimini yalnızca iki dil arasındaki kelime, söz öbeği ya da cümle düzeyinde bir aktarım olarak kabul

etmeyen bu yöntemlerde metnin ötesine geçilerek eleştiriye farklı unsurlar dâhil edilmiştir. Örneğin, Reiss çeviri eserin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunurken eleştirmenden metnin ötesine geçerek, insan ve bağlama ilişkin unsurları da değerlendirmesine dâhil etmesini önerir (Reiss, 2000 [1971]: 66-86). Van den Broeck ise eleştiriye konu olan çeviri eserin erek kültürdeki diğer eserlerle olan ilişkiler ağının önemine değinir (Van den Broeck, 1985: 54). Van den Broeck, çeviri sürecindeki unsurların ve eleştirmenin içinde bulunduğu kültür ve dizgeden bağımsız düşünülemeyeceğini savunur. Newmark'ın çeviri eleştirisi yöntemi, Van den Broeck'in benimsediği bu çeviri eleştirisi yaklaşımına benzer bir şekilde (Newmark, 1988: 189), sadece metin odaklı değil kültür odaklı bir yaklaşım önerisi içerir.

Çeviri eleştirilerini salt metin odaklı yaklaşımdan uzaklaştırmayı öneren bu üç yöntemi, yorumbilim temelli eleştiri yöntemleri takip etmiştir. Bunlar arasında, Antoine Berman (2009 [1995]), Lance Hewson'un (2011) çalışmaları sayılabilir. Yukarıda bahsi geçen işlevsel yaklaşıma dayanan önerilerde olduğu gibi, bu üç isim de çeviri eleştirisinin nesnel ve doğrulanabilir bir anlayışla yapılması gerektiği görüşünü savunur. Çeviri eserin eleştirmeni yönlendiren farklı aşamalar çerçevesinde eleştirilmesini öngören bu yöntemler, işlevsel yaklaşıma dayalı yöntemlerden ayrı olarak biçemin de çeviride oldukça önemli bir yere sahip olduğu görüşünü içermektedir. Ayrıca, bu yöntem önerileri çeşitli ek unsurlardan yararlanmıştır. Örneğin, çeviri eserin gelişmesi, anlaşılması ve varlığını sürdürebilmesi açısından çeviri eleştirisine ihtiyacı olduğunu savunan Berman (Berman, 2009 [1995]: 5), çevirmeni de aktif bir eyleyici olarak eleştiri yöntemine dâhil etmiştir. Berman, çevirmenin sahip olduğu nitelikler ve yaklaşım, onun çeviri sürecinde verdiği kararları şekillendirdiğinden çevirmen üzerine detaylı bir araştırma yapılmasını önerir (Berman, 2009 [1995]: 12-18). Hewson ise tam bir metinsel eşdeğerliğe ulaşmanın mümkün olmadığını ileri sürer, çeviri eserde tespit edilen değişim ve dönüşümleri tanımlamak için Charlotte Bosseaux'un önerdiği "etki [effect]" (Bosseaux, 2007) kavramını kullanır. Bu kavram, temelde çeviri sürecinde alınan kararların metne yansıyan etkilerini betimlemek için önerilmiştir. Bunun yanı sıra, dil ve edebiyat kuramı araştırmacısı Jean-Jacques Lecercle (1999)[6] tarafından

[6] Lecercle, metni merkezine alıp anlamlandırılmasını sağlayan etmenleri belirttiği model aşağıdaki şekildedir:

önerilen, yöntemsel bir çerçeveyi çeviri eleştirisine uyarlayarak disiplinlerarası bir yaklaşım benimseyen Hewson, çeviri eleştirilerinde metin analizi sırasında fazlasıyla kuralcı ve belirli unsurlara odaklanan indirgemeci bir yaklaşımın yetersiz ve tartışmalı olduğunu ileri sürer. Bunun sonucu olarak da "eleştirmenin yorumlayıcı konumu [critic's interpretative position]"nun (Hewson, 2011: 20) ön planda olduğu bir yaklaşım benimser. Eleştirmenin yaptığı incelemeler sonucunda, tek bir doğru yorumlamanın peşine düşmektense muhtemel yorumlamaların izini sürmesi gerektiğini savunur (Hewson, 2011: 21).[7] Hem metnin işlevine dayanan çeviri eleştirisi yöntemleri hem de Berman ve Hewson'ın önerileri yazılı çevirilerin eleştirisinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır.

Anamur ise Türkiye'de örneği tek olan, nesnel bir çeviri eleştirisi yöntemi olma iddiasını taşıyan önerisinin, yazılı ve sözlü tüm çeviri türlerine uygulanabileceğini iddia etmektedir (Anamur, 1998: 1). Bu bağlamda daha geniş kapsamlı olmayı hedeflediği söylenebilecek bu yöntem önerisinde Anamur, söylemin çeviri eser üretiminde oldukça önemli olduğunu ileri sürer ve karşılaştırmasını beş farklı söylem düzeyinde yapar: "düzanlamsal söylem düzeyi", "yananlamsal söylem düzeyi", "biçimsel düzey", "uygulama düzeyi" ve etkileme düzeyi" (Anamur, 1998: 6). Anamur'un bu önerisini kullanan herhangi bir çalışmaya rastlanmasa da bu yöntem de diğer öneriler gibi çeviri eleştirisinin nasıl yapılması gerektiği konusunda eleştirmenleri yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Yöntem öneren çalışmalar, araştırmacılar için çeviri eleştirisini uygulamada yanlış avcılığından, kişisel beğeni temelli öznel yargılamalardan uzak sistemli bir inceleme ve kaynak-erek metin karşılaştırmasına dayanan nesnel ve doğrulanabilir metotlar geliştirmeyi amaçlar. Bu yöntemlerin büyük kısmı çeviribilim alanında çalışan araştırmacılarca benimsenmiş ve beraberinde akademik çeviri eleştirisi uygulamalarını getirmiştir.[8] Alanda önerilen bu yöntemlerle birlikte çeviri eserleri

---

Yazar [Author] < Dil [Language] > Metin [Text] < Bilgi [Encyclopedia] > Okur [Reader] (Lecercle, 1999).

[7] Jean-Jacques Lecercle'in modelini genişleterek çeviri açısından değerlendiren Hewson, çevirmenin hem okur hem de yeniden yazan rollerinden yola çıkarak Lecercle'in bu modelindeki 'okur'a 'yeniden yazan' rolünü yükler:
Çevirmen [Translator/Reader'] < Dil [Language'] > Metin [Text'] < Bilgi [Encyclopedia'] > Okur [Reader"] (Hewson, 2011: 23).

[8] Eskiden beri araştırmacılar bu yöntemleri kullanarak akademik çeviri eleştirileri yazmıştır. Örnek olarak, bkz. Paker, 1983; Bengi-Öner, 1999a; Mohaghegh, 2011; Ngan, 2018; vb.

nedenleri ve nasılları ile betimlemek için çeviribilim alanında kullanılan farklı kavramlar ışığında çeviri eleştirileri yapılmıştır.[9]

Yukarıda bahsedilen çalışmaların yanı sıra, çeviri eleştirisi, çeviribilim alanında yapılan araştırmaları tamamlayıcı bir şekilde sıklıkla kullanılmıştır.[10] Gideon Toury, çeviri eleştirilerini betimleyici çeviribilim araştırmalarında bir kaynak olarak tanımlayan ilk araştırmacıdır. Toury, çeviri normlarını betimlemede kullanılabilecek kaynakları tanımlarken, çeviri metnin ötesine geçerek iki farklı kaynak türünden bahseder: "metinsel [textual]" ve "metin dışı [extratextual] (Toury, 1995: 65). Bu iki tür kaynaktan ikincisini, çeviri edimi ile ilişkili eyleyiciler [agent] tarafından üretilen yarı kuramsal veya eleştirel metinler olarak tanımlar ve bunların ilk gruptaki metinsel materyallerle kıyaslandığında "yan ürünler [by-products]" olduğunu vurgular (a.g.e). Çünkü Toury'e göre metin dışı materyaller, çeviri metinlerin kendileriyle kıyaslandığında yanlı ve yanıltıcı olabilir. Ancak Toury yine de bu materyallerin çeviri normları üzerine yapılacak bir araştırmada anahtar rol oynayabileceğinin ve çeviri eserler oluşturulurken benimsenen yaklaşımların tesadüfi olmadığını göstermede oldukça yararlı veriler sağlayabileceğinin altını çizer (Toury, 1995: 66). Toury gibi çeviri eleştirilerinin ikincil bir kaynak olarak önemine vurgu

[9] Akademik alanda yapılan daha birçok çeviri eleştirisi mevcuttur. Daha fazla örnek için bkz. Shakernia, S. (2014). Study of House"s Model of Translation Quality Assessment on the Short Story and Its Translated Text. *Global Journal of Human-Social Science*, 14(3), 8-14; Alikhademi, A. (2015). The Application of House's Model on Langman's Medical Embryology and Its Persian Translation, *British Journal of* Education, 3(2), 1-20; Faghih, E & Jaza'ei, M. (2015). *Translation Journal.* www.translationjournal.net/January-2015/a-translation-quality-assessment-of-two-english-translations-of-naz-m-hikmet-s-poetry.html, 10.02.2020; Manafi Anari, S. & Adili, S. (2016). Form-based Translation Criticism:A Case Study of The School Principal by Jalal Al-e Ahmad*. Translation Stadies Quarterly,* 14(53). https://journal.translationstudies.ir/ts/article/view/321, 08.02.2020; vb.

[10] Burada ele alınanların yanı sıra çeviri eleştirisini çalışmaları için yardımcı veya tamamlayıcı kaynak olarak kullanan çok sayıda araştırma örneklendirmek mümkündür. Bunlardan bazıları için bkz. Gaffney, P. (1998). "The achieve of, the mastery of the thing!" Pierre Leyris's Verse Translations of Gerard Manley Hopkins. *The Practices of Literary Translation: Constraints and Creativity* (ss. 45-58). Editors Jean Boase-Beier and Michael Holman. Manchester: St. Jerome Publishing.Linder, D. (2004). The Censorship of Sex: A Study of Raymond Chandler's The Big Sleep in Franco's Spain. *TTR: traduction, terminologie, redaction* (17)1: 155-182; Amit-Kochavi, H. (2008). Arabic Plays Translated for the Israeli Hebrew Stage: A Descriptive–analytical Case Study. *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury* (ss. 19-32). Editors Anthony Pym and Miriam Shlesinger and Daniel Simeoni. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008a). Sherlock Holmes in the interculture: Pseudotranslation and anonymity in Turkish literature. *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury* (ss. 133-151). Editors Anthony Pym and Miriam Shlesinger and Daniel Simeoni. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; Arslan, D. U. (2016). *Translation, Obscenity and Censorship in Turkey: Avni İnsel as a Translator and Patron of Popular Erotic Literature*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi; Aka, E. (2019). Yazar-Çevirmen Pınar Kür'ün Çeviri Alanındaki Pek Görünmeyen "Görünürlüğü". *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye'de Kadın Çevirmenler.* İstanbul: İthaki; vb.

yapan bir diğer araştırmacı Gérard Genette'dir. Genette, bir eseri bütüncül olarak değerlendirmemize ve herhangi bir yazınsal ürünü kitap olarak tanımlamamıza imkan veren "yan metin [paratext]" kavramını "bir metni bir kitaba dönüştüren ve okurlarına o şekilde sunulmasına imkan veren" [what enables a text to become a book and to be offered as such to its readers…] unsurlar şeklinde tanımlar (Genette, 1997 [1987]: 1). Bu tür yan metinleri, asıl metne uzamsal açıdan konumları üzerinden ikiye ayırır: "öte metin [epitext]" ve "çevre metin [peritext]" (Genette, 1997 [1987]: 3, 5). Bu sınıflandırma ışığında, fiziksel olarak asıl metnin uzağında ancak metinle doğrudan ilintili olan yan metinler şeklinde tanımladığı "öte metin"lerin içine, eser hakkında yapılan röportaj ve reklam gibi materyallerle birlikte çeviri eleştirilerini de dâhil eder (Genette, 1997 [1987]: 3).

Toury ve Genette'in önerdiği şekliyle çeviribilim alanında yapılan birçok araştırmada eleştiriler, ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Giriş bölümünde bahsedildiği üzere, Venuti (1995) Anglo-Amerikan yayın dünyası içerisinde çevirmene atfedilen önemi, çevirmen "görünmezliğini" [invisibility] çerçevesinde eleştiri metinler üzerinden kanıtlarla gösterir. Tahir-Gürçağlar da çalışmasının (Tahir-Gürçağlar, 2015 [2005]) bir bölümünde çevirmen üzerine üretilen söylemleri sorunsallaştırırken 1940, 1960 ve 2000'li yıllar olarak üç farklı dönem altında *Ülkü, Yeni Dergi, Tercüme* ve *Varlık* gibi çeşitli süreli yayınlarda basılan çeviri eleştirilerini, eleştirel söylem çözümlemesi kullanarak inceler. Bu dergilerdeki yazılarda çevirmene karşı tutumu da Venuti'nin yukarıda bahsedilen çalışmasında önerdiği "görünmezlik" [invisibility] kavramı çerçevesinde tartışır ve Türkiye'de bazı dönemlerde çevirmenlerin eleştirmenler tarafından oldukça görünür kılındıklarının altını çizer (Tahir-Gürçağlar, 2015 [2005]: 88). Bu çalışmalardan farklı olarak örneğin, Kaisa Koskinen ve Outi Paloposki yayınevleri odaklı bir analiz yaparlar. Araştırmacılar, "yeniden çeviri hipotezi"ni [retranslation hypothesis][11] sorguladıkları (Koskinen & Paloposki, 2003) ortak çalışmalarında, Finlandiya'da büyüklü küçüklü toplam on farklı yayınevinin yayımladıkları çeviri eserler üzerine

[11] Yeniden çeviri hipotezine göre, herhangi bir eserin ilk çevirisi, her zaman erek odaklı olma eğilimindedir. Başka bir deyişle, kaynak metinde yer alan ve erek metin okuru için ötekilik oluşturacak unsurlar erek dile özgü olanlarla karşılanır. Ancak aynı kaynak metnin ikinci bir çevirisi, yani yeniden çevirisi, ise kaynak metin odaklı olma eğilimi göstererek kaynak metinde yer alan unsurların herhangi bir değişime maruz bırakılmadan aktarılmasını gerektirir. Daha fazla bilgi için bkz. Gambier, 1994; Tahir-Gürçağlar, 2009a.

bir değerlendirme yaparken daha maliyetli olsa da yeniden çeviriler basan yayınevlerinin bu yaklaşımlarının ardındaki motivasyonu sorunsallaştırırlar. Bu sorgulamayı 2000 yılında Finlandiya'da çıkan on dört önemli gazetede yayımlanan on altı adet çeviri eleştirisi üzerinden yaparlar (Koskinen & Paloposki, 2003: 30-31). Yine başka bir çerçevede, çeviri eleştirilerini çalışmalarında yardımcı ya da ikincil kaynak olarak kullanan bir diğer isim Özlem Berk Albachten'dir (2017). *İlyada Destanı*'nın 1950'li yıllarda tam metin olarak yapılan üç farklı çevirisini inceleyen Berk Albachten, *İlyada*'nın ve ele aldığı çevirilerinin Türk entellektüellerince, Türk kimliği için birer dayanak olarak kabul edildiğini ve eski Anadolu uygarlıkları ile modern Türkler arasında tarihsel bir ilişki kurmada araç olarak kullanıldığını gözler önüne serer. Araştırmacı, yöntem olarak çeviriler etrafında oluşturulan ilgili söylemi inceler ve bulgularını desteklerken de üçüncü kişiler ya da çevirmenler tarafından yazılan çeviri eleştirilerinden yararlanır. Berk Albachten'in bu çalışması, diğer üç araştırmadan farklı olarak, çeviri eleştirisi ediminin salt metin odaklı incelemelerin ötesinde kültürel, ideolojik ve sosyolojik tartışmaların yürütülmesi için bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Çünkü bu çalışmada gösterildiği üzere, eleştiri metinlerinde karşı çıkılan ve savunulan görüşler, yalnızca çeviri edimi ile ilişkili konular üzerine değil; aynı zamanda Türk ve Antik Yunan uygarlıklarının yakınlığı üzerine değerlendirme yapılmasına imkan verecek veri sunmaktadır.

Yukarıda taranan araştırmalar, çeviri eleştirisinin piyasadaki çeviri söylemini oluşturmada ve kurumların çeviri faaliyetlerini yönlendirmede ne denli etkili olduğunu, eleştiri anlayışının gelişen kuramsal yaklaşımlarla evrilebileceğini; ve çeviriler üzerine yazılan eleştirel metinlerin çevirmenlere ilişkin söylemleri ortaya çıkarabilecek nitelikte veri sağlayabileceğini gözler önüne sermektedir. Burada andığım dört araştırmada çeviri eleştirileri çeviri edimi, çevirmen, yayınevi ve toplumsal konularda yürütülen tartışmaları desteklemek için kullanılmıştır. Ancak çeviri eleştirilerinin kullanım şekil ve amaçları burada incelenenlerle sınırlı değildir.

1.1.2. Çeviri Eleştirilerini Tarihsel Bir Bakış Açısıyla İnceleyen Araştırmalar

Literatür taramasında ikinci gruba giren araştırmalar, çeviri eleştirisini bir araştırma nesnesi olarak odağına alan çalışmalardır. Bu gruptaki sınırlı sayıda çalışma incelendiğinde, araştırmacıların çeviri eleştirisi metinlerini tarihsel bir bakış açısıyla ele aldığı görülmektedir. Çeviri eleştirisinin çeviri tarihi araştırmacılarınca nispeten daha az ilgi çekmesinin ardında yatan birkaç sebepten bahsedecek olursak: Bunlardan ilki, bir önceki bölümde örneklerle verilen çeviri eleştirisinin çeviribilim alanında "yan ürünler [by-products]" (Toury, 1995: 65) ya da "yan metin [paratext]"ler (Genette, 1997 [1987]: 1) olarak kabul edilmesi olabilir. Diğer bir sebep ise ilerleyen bölümlerde daha detaylı gösterileceği üzere çeviri eleştirilerinin hemen hemen her yerde karşımıza çıkabilmesinden kaynaklı araştırma sürecine ilişkin zorluklar olabilir. Çünkü eleştiriler, akademik dergilerden kültür, sanat, edebiyat dergileri ile gazetelere kadar her türlü süreli yayınlarda ve günümüzde çevrimiçi platformlarda yayımlanmaktadır. Ayrıca çeviri eleştirilerinin bu kaynaklarda yayımlanma şekilleri ve kapladıkları yer bakımından bir tutarlılığın ya da bir standardın olmayışı inceleme yöntemi açısından zorlayıcıdır. Bu zorluk, benim de tez kapsamında odaklandığım erken Cumhuriyet döneminde basılan süreli yayınlarında karşılaştığım üzere, eleştiri metinlerinin tespitini oldukça güç kılmaktadır. Ayrıca, çeviri eleştirileri yayımlandıkları yer itibariyle araştırmacıların ilgisini pek çekmemektedir. Her ne kadar Daldeniz, dergilerin araştırmacıların ilgisini çekmeye başladığı bir döneme girildiğini belirtmişse de (Daldeniz, 2011: 109) süreli yayınları tanımlarken kullanılabilecek bilimsel yöntemlerin arayışında olan "süreli yayın çalışmalarının" [periodical studies] çeviribilime tam anlamıyla entegre edilebildiği pek söylenemez (Özmen, 2016: 3). Süreli yayınların arşivlenmesindeki düzensizlik ve süreli yayınların tüm sayılarına ulaşmadaki zorluklar araştırmacıları daha çok basılı kitaplara yöneltmektedir. Benim de kütüphane araştırması sürecinde en çok karşılaştığım sorun, taradığım süreli yayınların çoğunun tüm sayılarına ulaşmak olmuştu. Hatta bazı süreli yayınların tüm sayılarını tarayabilmek için İzmir, Ankara ve İstanbul'da bulunan Millî Kütüphane'lerine bizzat gitmek durumunda kaldım.

Yukarıda saydığım güçlüklere rağmen daha az sayıda da olsa çeviri tarihi araştırmacıları çeviri eleştirilerini çalışmalarına dâhil etmiştir. Bu kapsamda, çeviri eleştirilerini bir araştırma nesnesi olarak tarihsel bir bakış açısıyla ele alan çalışmalar dört alt başlık altında sınıflandırıldı:

1. Süreli yayınlardaki çeviri eleştirilerini inceleyerek söz konusu dönemin eleştiri kriterlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalar (örn.; Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998; 2000; Fawcett, 2000).
2. Çeviri eleştirilerini inceleyerek söz konusu dönemde çeviriye ne tür yaklaşımların olduğunu sorgulayan çalışmalar (örn.; Baer, 2017; Dizdar, 1992; Daldeniz, 2011; Özdilek, 2013).
3. Çeviri eleştirmenleri ile çevirmenler arasındaki tartışmaları ve sonuçlarını inceleyen çalışmalar (örn.; Arslan, 2019; Semercioğlu, 2010).
4. Çeviri eleştirisi eyleyicilerine odaklanan çalışmalar (örn.; Eker Roditakis, 2017; Bozkurt Jobanputra, 2019).

Bu bölümde yukarıdaki sınıflandırma takip edilerek ilk olarak dünyada daha sonra ise Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar incelenecektir. Buradaki amaç, çalışmaların çeviri eleştirilerini ele alış biçimlerini ve çeviri eleştirisi uygulamalarında hangi noktaların araştırmacılar tarafından incelendiğini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca Türkiye bağlamında hazırlanan araştırmaların odaklandığı dönem ve materyaller eleştirel bir şekilde derlenerek çalışmanın literatürdeki yeri tartışılacaktır.

1.1.2.1. Süreli Yayınlardaki Çeviri Eleştirilerini İnceleyerek Söz Konusu Dönemin Eleştiri Kriterlerini Ortaya Çıkarmayı Amaçlayan Çalışmalar

Bu grup altında yer alan araştırmalar, çeviri eleştirilerine odaklanarak eleştirmenler tarafından hangi kriterlerin öne çıkartıldığının, çeviri eserlerin değerlendirmesinin hangi noktalar üzerinden yapıldığının ve bir çeviri eserin başarılı ya da başarısız sayılabilmesi için hangi kriterlerin gözetildiğinin ortaya çıkartılmasını amaçlamıştır.

Bu konuda bilgim dâhilindeki yabancı literatüre ait tek çalışma, Peter Fawcett tarafından hazırlanan "Translation in the Broadsheets" (2000) başlığıyla *The*

Translator adlı dergide yayımlanmıştır. Fawcett çalışmasında, İngiltere'de haftalık olarak çıkan *The Observer* adlı gazetede yayımlanan ve ele aldıkları eserleri çeviri olarak kabul edip değerlendiren eleştiri yazılarında, eleştirmenler tarafından gözetilen kriterleri belirlemeyi ve eleştirilerin ortak özelliklerini gözler önüne sermeyi amaçlar. Araştırmacı, ele aldığı gazete içerisinde yer alan kimi eleştiri yazılarının çeviri eserleri orijinal eser olarak ele alması sebebiyle bu yazıları hazırladığı derlemin içine dâhil etmez (Fawcett, 2000: 296). 1992 yılı itibariyle kendi kütüphanesinde topladığı yedi yıllık gazete arşivinde yayımlanan tüm eleştiri yazılarını ele aldığı için kapsamlı bir araştırmadır. Fawcett, bu yazılarda eleştirmenlerin çeviri eserleri temel olarak "şeffaflık [transparency]" açısından değerlendirdiklerini vurgular (Fawcett, 2000: 305). Burada Fawcett'in "şeffaflık" kavramıyla eleştirmenlerin çevirmenlerden "görünmez [invisible]" (Venuti, 2008 [1995]) olmalarını beklediklerini anlatmaya çalıştığı söylenebilir. Başka bir deyişle, erek dil normlarının kaynak dilinkilerden üstün görüldüğü bir yaklaşımın varlığından bahsetmek yanlış olmaz. Bu durumu derinlemesine ele alan Fawcett de kaynak dilin izlerinin olumlu yanlarına değinen eleştirmenler olsa da erek dil üstünlüğünün eleştirmenler arasında oldukça yaygın biçimde kabul gördüğünü örnekleriyle açıklar. Ayrıca Fawcett, eleştirmenlerin çevirileri son derece sert ve acımasız bir şekilde eleştirdiklerini belirtse de (Fawcett, 2000: 296) çalışmasının kapsamı gereği bu yaklaşımların ardında yatan unsurları eyleyici odağında ve/ya sosyolojik açıdan incelemez. Fawcett incelediği eleştirilerde tespit ettiği sekiz ortak özelliği şu şekilde sınıflandırır: a) çevirilerin şeffaf olması gerektiği görüşü, b) kaynak odaklı çevirilere karşı sert eleştiriler, c) eleştirileri desteklerken sunulan kanıtlardaki yetersizlik, d) eleştirileri gerekçelendirmek için herhangi bir karşılaştırmalı incelemeye yer vermeme, e) eleştirmenlerin kaynak dilde herhangi bir yetkinliklerinin olup olmamasındaki belirsizlik, f) eserlere ilişkin bağlamsal bilgi sunmama, g) kaynak metinden örnekler sunmama, ve h) olumsuz yargıları son derece açık bir şekilde dile getirme (Fawcett, 2000: 296-303). Fawcett'in eleştiri yazılarından verdiği örneklerle desteklediği tartışması, söz konusu dönemde yazılan eleştirilerin niteliğini detaylı bir şekilde gözler önüne serer.

Türkiye bağlamında çeviri eleştirilerinde aranan kriterleri sorunsallaştıran araştırmalara Emine Bogenç-Demirel ve Hülya Yılmaz'ın ortak çalışmaları örnek

verilebilir. Araştırmacılar, ortak hazırladıkları iki çalışmayla alana son derece önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunlardan ilki *Çeviribilim ve Uygulamaları* dergisinin 1998 Aralık sayısında yayımlanan "Tercüme Dergisi'nde Çeviri Eleştirisi" başlıklı makaledir. Çalışmada, yukarıdaki araştırmaya benzer bir şekilde çeviri eleştirilerinde eleştirmenler tarafından aranan kriterlerin ortaya çıkartılması amaçlanır. Çalışmanın başında *Tercüme* dergisi hakkında genel bilgi veren araştırmacılar, derginin bağlı bulunduğu Tercüme Bürosu'nun çevrilecek eserleri seçerken hangi hususa dikkat ettiklerine ve Büro başkanı Nurullah Ataç'ın çevirinin nasıl yapılması gerektiği üzerine sunduğu görüşlerine yer verirler (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 94). Derginin 1940-1967 yılları arasında yayımlanan tüm sayılarını gözden geçirip ilk otuz sayısını inceleyerek söz konusu dönemde çeviri eleştirisinin nasıl yapıldığını göstermeyi hedeflerler. Ataç ve Nusret Hızır gibi eleştiri alanında son derece önemli iki eyleyicinin çeviri eleştirisi üzerine görüşlerine değinen araştırmacılar, inceledikleri eleştiri yazılarında öznel yargılamaların varlığının altını çizerler. Bu noktada, öznel yargılamalardan kastın ne olduğunu sorgulamak gerekir. Çünkü bu çalışma kapsamında yaptığım incelemeler ışığında, *Tercüme* dergisinin daha ilk sayısında yayımlanan ilk çeviri eleştirisi araştırmacıların bu tespitini sorgulamamıza sebep olacak veri sunmaktadır. Eleştirmen İhsan Sungu'nun Ziya Paşa'nın "Emile" Tercümesi üzerine yazdığı on altı sayfalık uzun yazıda yoğun bir kaynak-erek metin karşılaştırması ve çok sayıda örneklerle nesnel bir eleştiri anlayışı benimsediği görülmektedir (Sungu, 1940).

Bogenç-Demirel ve Yılmaz ayrıca eleştirmenler arasında sözcük odaklı bir analiz yerine metnin özüne yani anlam aktarımının kusursuzluğuna dikkat edilmesi hususunda bir görüş birliğinin varlığına dikkat çekerler (1998: 96). Nusret Hızır'ın (Hızır, 1943a) yaptığı tespitlere paralel bir şekilde dergideki çeviri eleştirilerinin belirli bir yapısının olduğunu iddia ederler (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 97). Eleştirmenlerin çeviri eserleri değerlendirirken başvurdukları kriterleri tanımlamak için "ölçüt" (a.g.e) terimini öneren araştırmacılar, genel olarak gözetilen dokuz farklı ölçütten söz ederler: sadık/serbest çeviri, dilsel özellikler, ikinci dilden çeviri olayı, çeviride atlama ya da ekleme olgusu, ekinsel bağlamda, anlam aktarımı yönünden, kolektif çeviri olayı, önbilgi ya da dipnot yönünden, çeviride parafsız usulünün kullanılması. Tespit ettikleri bu ölçütler arasından sadık/serbest çeviri ile dilsel

özellikler konularını detaylı bir şekilde ele alarak eleştirmenlerin genel yaklaşımının erek odaklı olduğunu ve kaynak metnin biçimine bağlı kalarak yapılan çevirilerin oldukça ağır bir şekilde eleştirildiğinin altını çizerler (a.g.e). Bogeç-Demirel ve Yılmaz'ın tespitlerine karşın bu araştırma çerçevesinde yaptığım inceleme, bir sonraki bölümde gösterileceği üzere, *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenlerin Tercüme Bürosu'nun belirlediği normlar çerçevesinde kaynak esere daha fazla önem verdiklerini göstermiştir.[12]

Son olarak, tercüme kokusu, atlama veya ekleme gibi çeviri metinlerde olumsuz eleştirilere sebep olan noktalara değinen araştırmacılar, ikinci dilden çeviri konusunda bazı eleştirmenlerin görüşlerine yer verir. Söz konusu dönemde çeviri hareketinin yürütücüsü konumundaki Tercüme Bürosu'nun, Türkçenin zengin bir dil oluşturma amacına dikkati çekerek çeviri konusundaki otoritenin erek dil odaklı çeviri yaklaşımının altını çizerler (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 98-102). Araştırmacıların bu tespitlerine *Tercüme*'de yayımlanan çeviri eleştirilerinde ve ilgili metinlerde rastlamak mümkündür. *Tercüme* dergisinin eleştiri açısından zengin ve çok sesli bir platform oluşturduğunu ileri süren araştırmacılar, dergide yazan eleştirmenlerin çeviri eleştirisi ihtiyacı konusunda fikir birliğine varsalar da eleştiri yaparken gözetilecek ölçütler konusunda ortak bir yaklaşım geliştiremedikleri sonucuna varırlar (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 103). Öte yandan, sadece ilk otuz sayısı incelenen dergiye dair beklentilerin, derginin genel yaklaşımı olduğu iddiası biraz zayıf kalsa da araştırmacıların, derginin söz konusu dönemdeki eleştiri yaklaşımına ışık tuttuğu söylenebilir. Ancak, çeviri eleştirisinin gelişmemesini çeviri sayısının azlığına ve eleştirel anlayıştan uzak bir toplum olduğumuza bağlayan araştırmacıların bu iddiası (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 95), erken Cumhuriyet döneminde çeşitli dergilerde çeviri eleştirisi alanında var olan aktif eyleyicilerin son derece üretken durumlarıyla örtüşmemektedir. Buna ek olarak, Hasan Ali Yücel'in de "Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verdiği halde, dünya

[12] Bunlara ek olarak, araştırmacılar eleştirmenler tarafından sadık ve serbest çeviriye daha yakın görülen çevirmenlerin adlarına da yer verirler: Nusret Hızır, Orhan Burian'ı; Lütfi Ay Sabahattin Eyuboğlu, Ragıp Rıfkı, Baudelaire ve yabancı çevirmenleri; Erol Güney Hasan Ali Ediz, Vasıf Onat ve Baudelaire'yi; Azra Erhat ise Morwitz ve Romagnoli'yi sadık çeviri yapan çevirmenler olarak tanımlar (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 98). Öte yandan, Nurullah Ataç Mercimek Ahmet ve İsmail Hami Danişmend'in; Lütfi Ay Nurullah Ataç'ın; Zeki Baştımar Hakkı Süha Gezgin'in; Erol Güney Avni İnsel ve İlhan Akant'ın; Yaşar Nabi Nayır ise Sabri Esat Siyavuşgil'in serbest çeviri yaptıklarını vurgularlar (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 99).

şaheserlerinden başlıcalarının milli kütüphanemizde bulunmayışı gelişigüzel çalışıldığının en kuvvetli fakat en acıklı bir delilidir" sözleriyle belirttiği gibi Büro öncesi dönemi Türkiye'si için çeviri kıtlığı gibi bir durumdan bahsetmek mümkün değildir (Yücel, 1940: 1-2).

Aynı araştırmacıların bir başka çalışması ise 2000 yılında *Çeviri Eleştirisi Sempozyum Bildirileri* içinde basılan makaledir. "*Tercüme/Yazko Çeviri/Metis Çeviri* Dergilerinde Çeviri Eleştirisinin Türkiye Serüveni (1940-1992)" başlığı ile basılan çalışmada Bogenç-Demirel ve Yılmaz, *Tercüme* (1940-1966)*, Yazko Çeviri* (1981-1984) ve *Metis Çeviri* (1987-1992) dergilerini ayrı başlıklar altında inceleyerek söz konusu süreli yayınların yazınsal çeviri eleştirisine yaptıkları katkıları ve bu dergiler üzerinden çeviri eleştirisinin Türkiye'deki serüvenini betimlemeyi amaçlarlar. Bu çalışma artsüremli ve kapsamlı bir araştırma olup, seçilen üç derginin yayımlandıkları dönemlerdeki çeviri anlayışına ve çeviri söylemine, dolayısıyla çeviri eleştirisi alanına ışık tutacak nitelikte olması açısından önemli bir kaynaktır. Daha önce ilk otuz sayısını inceledikleri *Tercüme* dergisinin bu yeni araştırmada toplam seksen yedi sayısını inceleyerek, dergide yayımlanan eleştirilerde sadık/serbest çeviri, dilsel özellikler, ikinci dilden çeviri olgusu, kelime yanlışları (sözcük seçimi yanlışları), ekinsel öğeler, atlama ya da ekleme olgusu, anlam aktarımı (mana aktarımı), kollektif çeviri olgusu, paragraf kullanımı/açıklamaya gitme, tercüme kokusu olgusu, doğru ve aslına uygunluk, özel isimlerin yazımı gibi ölçütlerin eleştirmenler tarafından sıkça kullanıldığını tespit ederler. Bu ölçütlerin yedisini örneklerle açıklayan araştırmacılar, Nusret Hızır gibi derginin eleştiri uygulamalarında oldukça etkili olan eyleyicilerin çeviri eleştirisi anlayışını geliştirme arayışına girdiklerini vurgularlar. Ayrıca 29 Ocak 1947 tarihinde çeviri hareketinin başındaki Hasan Ali Yücel'in istifasıyla boşalan Millî Eğitim Bakanlığı'na Reşat Şemseddin Sirer'in (1903-1953) gelmesiyle derginin politikasının değiştiğinin ve çeviri eleştirisi kalitesinin düştüğünün altını çizen araştırmacılar, bu dönemden sonraki eleştiri yazılarının eser ve yazar tanıtım yazılarına dönüştüğünü iddia ederler (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 2000: 13-14). Ancak bu iddialar, mevcut çalışmanın İkinci Bölümü'nde *Tercüme* dergisi üzerine yaptığım detaylı incelemelerden elde ettiğim verilerle örtüşmemektedir. Çünkü söz konusu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı'nda yaşanan değişim sonucu derginin eleştirmen kadrosuna dâhil olan

Melahat Özgü, bilimsel unsurlardan yararlanarak hazırladığı bütüncül ve nesnel çeviri eleştirisi örnekleriyle derginin çeviri eleştirisi uygulamalarında son derece etkin bir rol oynamıştır (Küçük, Işıklar Koçak & Erkul Yağcı, 2022). Araştırmacılar, eleştirilerde yaşanan bu değişimin ardında yatan sebeplerin söz konusu dönemde yaşanan ekonomik kriz, çeviri eser ve çevirmen eksikliği, dergi içindeki eyleyiciler arasında yer alan ideolojik ve politik ayrılıklar olabileceğini belirtirler (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 2000: 15). Benzer bir şekilde *Yazko Çeviri* dergisini ele alan araştırmacılar, derginin 1980 ihtilali sonrasındaki ekinsel alanın etkisinden kurtulma çabası ve çeviri sorunlarının çeşitli yönlerden tartışılacağı bir platform olarak kabul edilebileceğini ifade ederler (a.g.e). *Tercüme* dergisine kıyasla daha az örneklendirdikleri *Yazko Çeviri* dergisinin içinde etkili olan eyleyicilerin söz konusu dönemde çeviri eserlerin nesnel bir denetimden geçmediğinin ve çeviri eleştirilerinin kitap tanıtımının ötesine varamadığının bilincinde olduklarını vurgularlar. Ancak yine de dergide "Çeviri Üzerine Yazılar" başlıklı bir bölüm oluşturulduğunun; burada yalnızca çeviri eleştirilerine yer verildiğinin altını çizerler. Bunlara ek olarak, dergide yayımlanacak eleştiri yazılarının Türkçeye katkı sağlayacak nitelikte olmasına ve dergi politikasına uygun olarak kişisel çatışmalardan kaynaklı kaleme alınan ve çoğunlukla olumsuz yargılar içeren yazılar olmamasına dikkat edildiğini ileri sürerler. Buna ek olarak, derginin yetkilileri söz konusu dönemde çeviribilimin ortaya çıkmasıyla yeni oluşan bu alanın gelişimine katkı sağlamak ve alanı görünür kılmak adına dergi içinde ayrı bir bölüm oluşturur. Araştırmacılara göre dergi içerisinde yaşanan bu gelişme, çeviri eleştirisine nesnel bir bakış açısı kazandırmada ve hata avcılığından sıyrılıp bilimsel temellere dayandırılan bir edime dönüşmesinde atılan ilk adım olarak kabul edilebilir (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 2000: 16-17). Son olarak *Metis Çeviri* dergisini ele alan araştırmacılar, çeviribilim alanının ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasını takiben kuramsal alanda yaşanan gelişmelerin kendini yoğun terim kullanımıyla gösterdiğini dile getirirler. Ayrıca disiplinlerarası etkileşimin bir sonucu olarak çeşitli alanlara özgü kavramların çeviribilime entegre edildiğinin ve bu gelişimin eş zamanlı olarak çeviri eleştirisi uygulamalarında da görüldüğünün altını çizerler. Ancak bu yoğunluğun hem eleştirmenlerin hem de okuyucuların kavramsal gelişmelere ayak uydurmasına engel olduğunu ve çeviri eleştirilerinin öznel ya da ülküsel ölçütlere dayanan dilsel kaynak ve erek metin

karşılaştırmasının ötesine geçemediğini savunurlar (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 2000: 18-19).

Farklı dönemlerde yayımlanan üç farklı çeviri dergisini kıyaslayan araştırmacılar, Türkiye'de yazınsal çeviri eleştirisi alanının en hareketli döneminin *Tercüme* dergisinin yayımlandığı dönemin ilk yarısı olduğunu; bu dönemin söz konusu alanın gelişimi için oldukça önemli ve verimli bir platform oluşturduğunu belirtirler. Ayrıca *Yazko Çeviri* dergisinin yayımlandığı dönemin, çeviribilim alanının özerklik kazandığı bir dönem olduğunu ve nesnel çeviri eleştirisi arayışı için ilk adımların atılmaya başlandığını iddia ederler. Aynı dönemin düşük kalitede çevirilere, kitap tanıtımı niteliğinde çeviri eleştirilerine ve çeviribilim alanında yaşanan gelişmelerden kaynaklı terimsel kaygılara şahit olduğunu; bu durumun çeviri eleştirisi alanının gelişimini olumsuz etkilediğini savlarlar. Araştırmacılara göre, *Metis Çeviri* dergisinin yayımlandığı dönemde ise çeviri eleştirisi alanında çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirilse de bunların uygulamada etkili bir şekilde kullanılamaması ve önerilen çeviribilim kuramlarıyla birlikte çok sayıda çeviri yönteminin benimsenmesi çeviri eleştirisi alanının gelişimini engellemiştir. Sonuç olarak, betimleyici bir yöntemle inceledikleri bu üç derginin çeviri eleştirisi alanına son derece önemli katkıları olduğunu vurgulayan araştırmacılara göre, çeviribilim araştırmaları içerisinde göz ardı edilen çeviri eleştirisi disiplinlerarası çalışmalar ve eleştirel bilincin oluşturulmasıyla geliştirilmesi gereken bir alandır (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 2000: 19-20). Araştırmacıların çeviri eleştirisi alanının geri kalmışlığına ilişkin tespitleri mevcut çalışma kapsamında hazırladığım literatür taramasıyla da gözler önüne serilmiştir. Bu sebeple, araştırmacıların karanlıkta kalan çeviri eleştirisi alanının üç farklı dönemine araladıkları kapıların alan için(de) son derece önemli bir girişim olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak sınırlı bir bütünce kapsamında dergilerin yayımlandığı döneme ilişkin tespitler kısmidir; çünkü her ne kadar yayımlandıkları dönem itibariyle *Yazko Çeviri* ve *Metis Çeviri* mevcut çalışmanın kapsamı dışında kalsa da çeviri eleştirisi odaklı yaptığım araştırma hem *Tercüme hem Yazko Çeviri* hem de *Metis Çeviri* dergilerinin yayımlandıkları dönemlerde çeviri eleştirisi alanında tek (kurumsal nitelikte) eyleyiciler olmadıklarını göstermiştir. Ayrıca mevcut çalışma kapsamında yürüttüğüm arşiv taraması, araştırmacıların Türkiye'deki yazınsal çeviri eleştirisi alanının en hareketli dönemine

ilişkin iddialarının tam anlamıyla gerçeği yansıtmadığını göstermiştir. Araştırmacıların ileri sürdüğü üzere, *Tercüme* dergisinin yayımlandığı dönemin ilk yarısı oldukça yoğun bir çeviri eleştirisi etkinliğine şahit olmuştur. Ancak söz konusu dönem ve sonrasında yayımlanan özel sermayenin himayesindeki süreli yayınları da değerlendirmeye dâhil ettiğimizde çeviri eleştirisinin çok daha uzun yıllar boyunca süreli yayınların odağını oluşturduğu söylenebilir.

Yukarıdaki örneklerde araştırmaların ele aldıkları dönemde geçerli olan çeviri eleştirisi kriterlerini ortaya çıkarmayı amaçladıkları görülmektedir. Araştırmacıların yaptığı sınıflandırma sonucunda eleştirilerin ortak noktası çevirinin erek odaklı olması ve çeviri eleştirisindeki yöntem eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Ancak ele alınan üç çalışmada da metin incelemelerinin nasıl yürütüldüğü noktasındaki yöntemsizliğin tartışmaların sınırlı kalmasına neden olduğu söylenebilir. Ayrıca, araştırmacıların çeviri eleştirisini içinde bulunduğu bağlam ve diğer unsurlardan bağımsız mekanik bir edim olarak kabul ettiği ileri sürülebilir. Çünkü üç araştırmada da eleştiri edimini etkileyebilecek bağlamsal unsurları, eleştirilerin üreticileri ve yayımlandığı süreli yayınları değerlendirmeler dâhil edilmemiştir.

1.1.2.2. Çeviri Eleştirilerini İnceleyerek Söz Konusu Dönemde Çeviriye Ne Tür Yaklaşımların Olduğunu Sorgulayan Çalışmalar

Bu grup altında yer alan çalışmalar ele aldıkları dönemde eleştirmenler tarafından kabul gören çeviri tanımlarını ortaya çıkarmayı hedefler. Bu tür çalışmalar, Dizdar'ın belirttiği üzere çeviri eleştirisi metinlerinin yalnızca çeviri eleştirisi edimi hakkında değil; aynı zamanda genel çeviri yaklaşımlarına ışık tutacak nitelikte veri sunduğunu da göstermektedir (Dizdar, 1992: 124).

Bu grubun altına giren çalışmalara Batı'dan verilebilecek, bilgim dâhilindeki, tek örnek Brian James Baer tarafından 2017 yılında hazırlanan "Translation Criticism in Newspaper: The Rise of Readability" başlıklı makaledir. Araştırmacı, *The New York Times* gazetesinde Amerika tarihinde önemli gördüğü 1900, 1950 ve 2000 yıllarında[13] yayımlanan çeviri eleştirisi yazıları üzerinde bütünce temelli bir

[13] Araştırmacı, belirlediği yıllar ve önemlerini şu şekilde sıralar: 1900 yılı, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na girmeden önceki dünyadan izole dönemi; 1950 yılı, II. Dünya Savaşı'nda Müttefik güçlerin

inceleme yaparak genel çeviri eleştirisi yaklaşımlarını sorunsallaştırır ve incelemesini özellikle "okunabilirlik" [readability] kavramı üzerinden yürütür. Baer, ister özgün ister çeviri kitap üzerine yapılsın, eleştirilerin toplumun temel ilgi ve alakasına ilişkin önemli veriler sağlayabileceğine; çeviri eleştirilerinin ise genel okur kitlesi için çeviri ve çevirmen üzerine yürütülen tartışmalara ulaşabilecekleri önemli bir kaynak olduğuna dikkat çeker (2017: 12). Çalışmasında üç farklı yılda yayımlanan roman, tarih gibi farklı türleri içeren çeviri kitaplar üzerine eleştirileri inceleyen Baer, değerlendirmelerini sosyo-kültürel ve politik bağlamla ilişkilendirerek yapar.

İlk olarak 1900 yılında yayımlanan eleştiri yazılarının yaklaşık %40'ında metnin çeviri olduğunu veya eserin çevirmenine değinildiğini ve neredeyse hepsinde çeviri üzerine bazı olumlu değerlendirmelerde bulunulduğunu tespit eder. Olumsuz yorum yapan tek bir eleştirmenin yazısının isimsiz bir şekilde yayımlandığını ve metinde oldukça nazik bir dil kullanıldığını söyler. Buradan hareketle Baer, söz konusu döneme ait eserlerin isimsiz yayımlanmasının eleştirmene oldukça rahat bir davranış alanı bıraktığını; buna rağmen eserlerde kaba ve sert bir dil kullanımından kaçınıldığını tespit etmiştir. Ayrıca araştırmacı, çeviri metni okunabilirlik açısından değerlendiren tek bir eleştiri yazısı hariç diğer tüm yazılarda, o yıllarda çevirinin sadece sözcük bazında bir aktarım ya da kelime eşleştirme işinden ziyade oldukça komplike bir uğraş olduğu görüşünün hakim olduğunu tespit eder (Baer, 2017: 19-21).

İkinci olarak 1950 yılında yayımlanan eleştiri yazılarını analiz eden Baer, bu dönemde eleştirinin hem nitelik hem de nicelik açısından bir dönüşüm geçirdiğini ileri sürer. Eleştirilerin yaklaşık %70'inde eserin çeviri olduğunu veya çevirmenine vurgu yapıldığını ve tüm eleştiri yazılarının yaklaşık yarısının çeviri üzerine bir değerlendirme içerdiğini belirtir. Söz konusu yıla ait bütüncede yer alan eleştirmenlerin belirli kriterler çerçevesinde değerlendirme yapmadıklarını; yapılan değerlendirmelerin kimi zaman tek bir sıfatla geçiştirildiğini kimi zamansa daha uzun yorumlamalar içerdiğini ve eleştirmenlerin mesleki alt yapılarının son derece çeşitlilik gösterdiğini vurgular. Eleştirilerin genel olarak II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'nın durumuna değindiğini belirten Baer, geride bırakılan savaşın etkisiyle

---

galibiyetiyle birlikte hızlı bir şekilde dünyayla tanışma dönemi; 2000 yılı ise teknoloji ve kitlesel göçlerle şekillenen globalleşme dönemi (Baer, 2017: 13).

tarih ve anı türünden eserlerin eleştirmenler tarafından çok fazla ilgi gördüğünü savlar. 1950 yılına ait eleştirilerde bir önceki bütünceden farklı olarak, incelenen çeviri eserlerin kaynak diline hakim ve akademik geçmişi olan profesyonellerin eleştiri yazdıklarını ve bu yazılarda dilbilimsel uzmanlığın ön plana çıktığını vurgular. Ancak, bu döneme ait yazılarda standart bir eleştiri çerçevesi ve yöntemi olmadığını belirtir (Baer, 2017: 21-23). Son olarak, 1900 yılında yayımlanan eleştirilerin çok büyük bir kısmında eleştirmen adının yer almadığını; ancak bu durumun giderek değiştiğini ve 1950'lerde eleştirmenlerin daha görünür olmaya başladığını tespit eder.

Üçüncü ve son olarak 2000 yılında yayımlanan eleştirilerden oluşan bütünceyi ele alan araştırmacı, bir önceki dönemde yaşanan değişimlerin devam ettiğini ve eleştirilerin nitelik ve nicelik açısından bir gelişim göstermesinin yanı sıra eleştirmen profillerinde de önemli bir değişim yaşandığını savlar. Yazıların %80'den fazlasında, incelenen eserin çeviri olduğuna değinildiğini ve yaklaşık %70'inin çeviri üzerine bir değerlendirme içerdiğini tespit eder. Ayrıca, çeviri üzerine değerlendirme içeren yazıların üçte birinin çeviriden örnekler sunarak oldukça detaylı bir inceleme yaptığını ve 1950'deki yazılara kıyasla daha uzun olduklarını belirtir. Buna ek olarak, eleştirmenlerin çevirileri değerlendirirken çok çeşitli sıfatlar kullandığına dikkat çeken Baer, çevirinin erek dilde okunabilir olması gerektiği görüşü her eleştirmen tarafından doğru bulunmasa da bu yaklaşıma genel anlamda oldukça yoğun bir ilgi olduğuna dikkat çeker. Bununla beraber, bu dönemdeki yazılarda kaynak metne sadakat kavramının görüldüğünü; ancak kaynak metne ve yazara sadakatin genel olarak doğru bulunmadığını söyler. Eleştiri yazılarındaki dile de değinen araştırmacı, önceki yıllara kıyasla olumsuz eleştirilerin arttığına ve iki bütüncede yer alan yazılardakine kıyasla daha sert bir dil kullanıldığına vurgu yapar. Yine önceki bütünceden farklı olarak, 2000 yılında yayımlanan eleştirilerde çevrilemezlik [untranslatability] kavramının da görüldüğünü dile getirir (Baer, 2017: 23-27). Eleştirmenlerin mensup olduğu meslek gruplarına da değinen araştırmacı, mühendislikten yazarlığa çok çeşitli mesleklerden kişilerin süreli yayınlarda eleştiri yaptığını; ancak 1950 sonrasında profesyonel eleştirmenlerin ve akademisyenlerin katkılarının gözle görünür bir artış gösterdiğini belirtir (Baer, 2017: 13-16). Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, araştırmanın derlemini oluşturan eserlerin erken

tarihli olanlarında "çoklu göreve sahip eyleyici [multi-task agent]"lerden (Erkul Yağcı, 2011: 85) bahsetmek mümkünken, eleştirinin zamanla daha profesyonel bir edim haline geldiği ve kimi eyleyicilerin sadece eleştirmen kimliğine sahip oldukları söylenebilir.

Sonuç olarak, çeviri eleştirilerinden oluşan bütünceler üzerine yaptığı incelemelere dayandırdığı araştırmasında, özellikle savaş sonrası dönemde Anglo-Amerikan dünyaya giren eserleri İngilizceleştirme çabasının okunabilirlik kavramının önem kazanmasına sebep olduğunu ve birebir çevirinin olumsuz bir yaklaşım olarak görüldüğünü belirtir. Aynı zamanda, çevirmenlerin savaş sonrası dönemde çok daha görünür kılındıklarına dikkat çeker. Son olarak, eleştirilere konu olan eserlerin ağırlıklı biçimde Batı Avrupa dillerinden çevrildiğini vurgulayan araştırmacı, 1950 ile 2000 yılları arasında eserlerin kaynak dilleri arasında pek fark görülmediğini; ancak incelenen eserlerin türlerinin çeşitliliğinde bir daralma yaşandığını belirtir (Baer, 2017: 27-28).

Bu grupta yer alan çalışmalara Türkiye bağlamından verilebilecek ilk örnek, Dizdar'ın *Metis Çeviri* dergisinin son sayısı olan 20/21. numaralı sayısında yayımlanan "*Metis Çeviri*'de Çeviri Eleştirisi" başlıklı makalesidir. Araştırmacı, çeviri eleştirisi olarak tanımlansın ya da tanımlanmasın, *Metis Çeviri*'de yayımlanan çeviri eser değerlendirmesi içeren yazıların tümünden bir derlem oluşturur (Dizdar, 1992: 125). Bu derlemi detaylı bir şekilde inceleyen Dizdar, çeviri eleştirisinin nasıl tanımlandığını, eleştiri yazılarına yüklenen işlevi ve eleştiri yazılarına yansıdığı şekliyle çeviriye olan yaklaşımları sorunsallaştırır.

İlk olarak, dergide benimsenen çeviri eleştirisi tanımına odaklanan Dizdar, kaynak ve erek metin karşılaştırması yapmayan yazıların *Metis Çeviri*'de çeviri eleştirisi olarak tanımlanmadığının altını çizer. Dizdar bu durumu çeviribilim ve çeviri eleştirisinin ayrı birer bilimsel alan olarak kabulünün ve çeviri eleştirisi yöntem önerileriyle ampirik temelli nesnel yaklaşımın bir sonucu olarak görür. Dizdar ayrıca her ne kadar çeviri kalitesine ilişkin yargılamalar içerse de tarihsel bir bakış açısıyla ele alınan çeviri bütünceleri ve yazın çevirisi dışındaki günlük yaşamdan alınan çeviriler üzerine yapılan değerlendirmelerin çeviri eleştirisi olarak tanımlanmadığını tespit eder (Dizdar, 1992: 126-127). Dergi içinde yetkili kişilerce belirtilen ve uygulamada izlenen amaçları ele alan Dizdar, derginin çeviri alanındaki

denetimsizliği ortadan kaldırmak adına bir bilinç geliştirme amacı da güttüğünün altını çizer (Dizdar, 1992: 127-128). Ayrıca araştırmacı, salt olumsuz eleştiriler, kişisel beğeni ve öznel yargılardan oluşan eleştiri yazılarındansa, başarılı çevirilerin bilimsel ve nesnel bir şekilde incelendiği çeviri eleştirilerine okur ve çevirmenlere yol gösterme işlevinin yüklenmiş olduğunu belirtir (Dizdar, 1992: 128).

Son olarak araştırmacı, dergi yetkililerinin yazılarını da içeren toplam yedi eleştiri yazısını dergideki çeviri yaklaşımını ortaya koyabilmek adına, ilk iki alt başlıkta gerekçelendirerek detaylı olarak inceler. Yaptığı incelemede yazıların odağını sadakat kavramının oluşturduğunu belirten Dizdar, kimi yazılarda kolay okunabilirlik, kaynak metne ve Türkçeye duyarlılık gibi kavramlara da değinildiğini vurgular. Başka bir deyişle, dergide benimsenen çeviri yaklaşımı kaynak ile erek metnin tam örtüşmesini ve erek dil normlarının gözetilmesini gerektirmektedir. Araştırmacı bu yazılarda her ne kadar kaynak-erek karşılaştırmasına başvurulsa da ortak kriterler kullanılmadığından, eleştirmenlerin öznellikten ve hata avcılığından sıyrılamayacağının altını çizer (Dizdar, 1992: 129-131). Dizdar'ın bu tespiti, mevcut tez kapsamında incelenen erken Cumhuriyet döneminde benimsenen nesnel çeviri eleştirisi yaklaşımının 1990'larda da devam ettiğinin ve dergideki uygulamalarda bunun pek başarılamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yaptığı incelemeler sonucunda derginin kaynak odaklı bir yaklaşıma sahip olduğuna dikkat çeken Dizdar, bu tespitini derginin yayın kurulu üyelerinden ve önemli eyleyicilerinden olan Suat Karantay'ın, Can Yücel'in *Sırça Kümes* çevirisindeki serbest çeviri yaklaşımını son derece olumsuz bir şekilde eleştirdiği yazı ile örneklendirir. Karantay'a göre, kaynak odaklı yaklaşıma uygun olmayan çeviriler "çevrilmemiş" kabul edilmelidir (Dizdar, 1992: 132). Sonuçta, Dizdar'ın makalesi *Metis Çeviri*'de yayımlanan eleştiri yazılarının özelliklerini, kriterlerini örneklerle göstererek 1980'ler ve 1990'lardaki çeviri eleştirisi anlayışını ortaya çıkardığı için önemlidir.

Bu grup altında anılabilecek ikinci çalışma, Işın Bengi Öner'in 1999 yılında yayımladığı *Çeviri Bir Süreçtir… Ya Çeviribilim?* başlıklı kitabının içinde yer alan makalesidir. "Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üst-Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri" başlıklı yazısında çeviri eleştirisinin bilimsel bir edim olması gerektiği düşüncesiyle hareket eden Bengi-Öner, çeviri kuramı ile çeviri

eleştirisi, eleştiri yazılarındaki eleştiri normları ve eleştirel bilinç üzerinde durur. Araştırmacı, herhangi bir eleştiri etkinliğinde bilim ve kuramın ayrılmaz unsurlar olduğunu savunur (Bengi-Öner, 1999: 111). Nitekim, bu görüş gelişmekte olan çeviri eleştirisi alanında gerek 1980'li yıllardan bu yana önerilen çeviri eleştirisi yöntemlerinde gerekse herhangi bir yöntem benimsemeksizin çeşitli kuram ve kavramlara dayanarak yapılan eleştiri ediminde nesnel bir yaklaşımın geliştirilmesinde oldukça önemli bir yer tutar. Ayrıca Bengi-Öner herhangi bir kuramsal veya yöntemsel çerçevesi belirlenmeden kaleme alınan bir eleştiri yazısının da aslında örtülü bir kuram ile yöntem temelinde üretildiğini savunur. Bu durumu, eleştirmenin içerisinde bulunduğu toplumda kalıplaşmış ve dolayısıyla eleştirmenin de içselleştirdiği bir yaklaşımla ilişkilendirir. Bengi-Öner'in bu yaklaşımı, mevcut çalışma kapsamında incelenen erken Cumhuriyet dönemindeki eleştiri faaliyetlerinde de tespit edildi. Söz konusu dönemde her ne kadar farklı görüşler olsa da bu görüşlerin savunucusu olan kişilerin çeviri eserleri değerlendirirken benimsedikleri bir yaklaşımla hareket ettikleri gözlenmiştir.[14]

Bengi-Öner ayrıca Cicero'dan Nida'ya kadar çeviri üzerine geliştirilen kuramsal yaklaşımları tanıtır ve bu yaklaşımların ortak noktalarını belirler: kaynak-odaklı, süreç ağırlıklı ve kuralcı olmaları. Araştırmacıya göre, bu kuramlar çeviride iyi, doğru ve sadık gibi ülküsel ve soyut tanımlamalara sebep olmakta ve çevirmenlerin bu ülküsel seviyeye ulaşmasını imkansız kılmaktadır. Bengi-Öner eleştirmenlerin kuramsal yaklaşımların etkisiyle sadece tek bir doğru ve/ya iyi çeviri olduğu görüşüyle hareket ettiklerinden; çeviri eleştirisi söz konusu olduğunda bu çelişkinin daha da belirgin hale geldiğinin altını çizer. Çünkü çevirmen söz konusu iyi ve/ya doğru çeviriye ulaşamazsa her zaman kusurlu olarak kabul edilmektedir (Bengi-Öner, 1999: 112-117). Bengi-Öner'in tespiti üzerine, tek bir doğru çeviri olduğunu varsayan bu indirgemeci yaklaşımın çeviri eleştirisi edimini aynı oranda sınırlandırdığı ve eleştirmenlerin hata avcılığının ötesine geçmesine imkan vermediği söylenebilir. Bu tür yaklaşımlarda bahsedilen tek doğru çevirinin nasıl

[14] Bu noktada, batılılaşma hareketini gerçekleştirmede bir araç olarak kullanılan çeviri faaliyetlerinde birçok strateji kullanılmış ve farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Benzer bir şekilde eleştirmenlerde de bu tür farklı görüşlerin olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, Nurullah Ataç yazılarında çeviri eserlerde arı bir Türkçenin tercih edilmesinin gerekliliğine vurgu yaparken, Cemil Meriç önceliğini kaynak dil unsurlarının eksiksiz ve tam manasıyla aktarılmasına vermiştir. Hilmi Ziya Ülken ise ikinci dilden çeviri konusunu odağına aldığı birçok yazı yazmıştır.

belirlenebileceğine ilişkin bir görüş birliği bulmak mümkün olmadığından, eleştiri ediminde nesnellikten bahsedilmesi de zordur. Araştırmacı, 20. yüzyılda İsrailli çeviri kuramcısı Gideon Toury tarafından ortaya atılan erek odaklı yaklaşımla bu çelişkiden kurtulunduğunu belirtir. Ürün, çözüm ve erek odaklı, tarihsel, ilişkisel, işlevsel, devingen, dizgesel ve betimleyici bu yaklaşımla, çelişkiye sebep olan iyi, doğru ve sadık çeviri görüşü yerini "yeterli" ve "kabul edilebilir" çeviri (Toury, 1995) gibi terimlere bırakmıştır. Çünkü artık çevirinin nasıl yapılması gerektiği değil; çeviri ediminin gerçeklerine dayanan çevirinin nedenleri, nasılları ve işlevlerine önem verilmiştir. Başka bir deyişle, çevirinin belirli normlar ve kısıtlamalar çerçevesinde yapıldığı görüşü önem kazanmıştır. Araştırmacıya göre, böyle bir yaklaşımla hareket eden eleştirmen doğal olarak kendisinin de belirli norm ve kısıtlamalar çerçevesinde hareket etmesi gerektiği bilinciyle eleştirisini kaleme aldığından, öznellik ve kişisel beğeniye dayanan eleştiriden kurtulup nesnel ve bilimsel bir eleştiri edimi benimsemiştir (Bengi-Öner, 1999: 118-120).

Bengi-Öner, kuram-eleştiri tartışmasından yola çıkarak, *Metis Çeviri* dergisinin 9. sayısında yayımlanan beş farklı eleştiri üzerine bir üst-eleştiri yazar ve seçtiği metinlerdeki çeviri eleştirisi normlarını betimlemeye çalışır.[15] Bengi Öner bu eleştirileri, yazının kuramsal çerevesi, yöntemsel ve yapısal özellikleri ile eleştirel görüşleri ifade ederken kullanılan sözcük ve ifadeler olarak sıralanabilecek üç farklı noktaya odaklanarak analiz eder. Araştırmacı tüm yazılarda üç ortak yaklaşım olduğunu tespit eder: kaynak-odaklılık, süreç-ağırlıklılık, kuralcılık (Bengi-Öner, 1999: 120-132). Başka bir deyişle Bengi-Öner, odağına aldığı paradigma değişikliğinin incelediği çeviri eleştirisi metinlerinde kaynak odaklı çeviri anlayışı karşısında mağlup olduğu sonucuna varır. Bengi-Öner'e göre, Türkiye'de eleştirinin gelişiminde çeviri eleştirisinin son derece önemli bir rolü vardır; ancak eleştiri yazılarında eleştirel bilincin gelişimini sağlayacak kuramsal sorgulamalara hala yer verilmemektedir. Bu sonuçlar ışığında, Bengi-Öner çeviri eleştirisinin bu paradigma değişikliğiyle birlikte gelişmesinin ancak çeviri alanında geliştirilen kuramların

[15] Araştırmacı, oldukça kısıtlı bir derlem üzerine yaptığı bu üst-eleştiri çalışmasının herhangi bir dönem veya dergi üzerine genellemeler yapmaya yetmeyeceğine dikkat çeker. Makalede incelenen beş yazı: Suat Karantay'ın "Türkiye'de Oyun Çevirisi Tarihine Kısa Bir Bakış"; Azmi Özkardeş'in "Sözcüksel Uyumluluk Bağlamında 'Masa da Masaymış Ha!'"; Necmiye Alpay'ın "Türkçe Okurken, İkide Bir…"; Suat Karantay'ın "Tennessee Williams ve 'Sırça Kümes'"; ve son olarak Berna Sevil'in "Karaağaçlar Altında".

araştırmacılar tarafından tartışmaya açılıp çeviribilimin alt alanlarında tam anlamıyla nasıl kullanılabileceği üzerine yapılacak sorgulamalarla mümkün olabileceğini savunur. Bengi-Öner'in makalesi, sadece beş çeviri eleştirisi üzerine yapılan bir incelemeyi içermesine rağmen dönemin eleştiri normlarını ortaya çıkarması ve bunu tartışmaya açması açısından son derece önemlidir. Ayrıca çeviri alanındaki tecrübelerini de göz önüne alarak Bengi-Öner'in tespitlerinden, çeviri eleştirisi alanında yaşanan değişimin geleneksel görüşler karşısında hemen etki gösteremediği ve çeviri eleştirisi uygulamalarında salt metin eleştirisi yapmanın ötesinde eleştirel bilinci geliştirmeye yardımcı olacak kuramsal ve yöntemsel sorgulamalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Çeviriye ilişkin yaklaşımların sorgulandığı bir başka araştırma ise Elif Daldeniz'in 1940'larda *Tercüme* ve 1990-2000 yılları arasında yayımlanan *Defter, Kitap-lık* ve *Bursa Tömer Çeviri* gibi dergilerden topladığı çeviri eleştirilerindeki söylem(ler)le toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırdığı tarihsel çalışmadır. Daldeniz, iki dönemden belirlediği on ikişer yazı ile toplam yirmi dört eleştiri yazısındaki söylemleri karşılaştırarak yakın dönem Türkiye çeviri tarihi içerisinde toplumsal belleğin etkinliğinin izini sürmeyi amaçlar (Daldeniz, 2011: 101-102). Alanda yapılan araştırmalar *Tercüme* ve belirli çeviri dergilerine odaklandığından, çalışmanın farklı dönemlerden olsa da özel yayınevlerinin çıkarttığı dergilerde yer alan eleştirileri de içermesi araştırmayı oldukça önemli kılmaktadır. Böylece, çeviri eleştirisi alanında yalnızca *Tercüme* ve çeviri dergilerinin olmadığı gösterilmiş ve bu süreli yayınlar dışında yer alan çeşitli platformların varlığı da görünür kılınmıştır.

Araştırmasında belirlediği derlemi söylem çözümlemesi çerçevesinde inceleyen Daldeniz, ilk olarak yakın dönemden belirlediği eleştiri yazılarını ele alır. *Defter, Kitap-lık* ve *Bursa Tömer Çeviri* dergilerinde yayımlanan eleştirilerin farklı meslek gruplarından eyleyiciler tarafından yazıldığını tespit eden araştırmacı, eleştirilerin genellikle çeviri edimini tanımlayarak başladığını ve tüm eyleyicilerin eleştirilerinde çağdaş çeviri kuramlarına ve ilgili terimlere başvurduklarının altını çizer. Ayrıca *Bursa Tömer Çeviri* dergisinde yer alan iki eleştiri yazısında Babil kulesi efsanesine gönderme yapılmasını alan dışı okurların belleğine yerleştirme çabası olarak görür. Araştımacı ilk bütünceye ilişkin şu tespitleri yapar: Genel olarak

kaynak odaklı bir çeviri yaklaşımı vardır, kaynak ile erek metin karşılaştırmasına pek başvurulmamıştır, çok az sayıda yazı hata avcılığının ötesine geçebilmiştir, kuram ve terimler oldukça yüzeysel bir şekilde kullanılmıştır, yazıların hiçbirinde *Tercüme, Yazko* ve *Metis Çeviri* gibi çeviri dergilerindeki çeviri eleştirisi uygulamalarına ve Türkiye çeviri eleştirisi tarihine gönderme yapılmamıştır.

Daha sonra ikinci derlemini ele alan araştırmacı, *Tercüme* dergisinin ilk cildinden toplam on iki çeviri eleştirisi yazısını üreten eleştirmenlerin, Tercüme Bürosu bünyesinde görev alan kişilerden oluştuğunu ve dergide eleştiri yazılarının yalnızca "Tenkitler" başlığı altında yayımlanmadığını; farklı sayfalarda çeşitli başlıklar altında yayımlandıklarını belirtir (Daldeniz, 2011: 106-107). Dizdar'ın tespiti, mevcut çalışma kapsamında yürüttüğüm araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlarla paralellik göstermektedir. Çünkü şu ana kadar yapılan araştırmalar ve literatür taramasında ele alınan çalışmalar, çeviri eleştirisi yazılarının "Eleştiri" başlıklı bölümlerin yanı sıra birçok kez herhangi bir bölüm altına dâhil edilmeden ve başlıklarında da eleştiri olduklarına ilişkin bir ibare olmadan dahi yayımlandıklarını göstermiştir. Bu tespitlere ek olarak, Daldeniz hazırladığı ikinci derlemde yer alan yazıların çoğunun kaynak metin yazarını ve kaynak metni tanıtan bölümle başladığını belirtir. Ayrıca ele aldığı eleştirilerden iki tanesinde çevirmenlerin detaylı bir şekilde tanıtıldığını vurgulayan araştırmacı, Bogenç Demirel ve Yılmaz'ın iddialarını (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998: 97) reddeder. Yazıların çok büyük bir kısmında herhangi bir yöntem arayışı olmadığını ileri süren Daldeniz, genellikle erek metne odaklanıldığına değinir. Ayrıca çevirilerin kabul edilebilirlik ve sadakat kavramları üzerinden değerlendirildiğini vurgulayan araştırmacı, eleştirmenlerin son derece kapsamlı çözümlemeler ışığında eserleri incelediğinin de altını çizer. Yaptığı incelemelere dayalı bir karşılaştırma yapan araştırmacı, yakın dönemdeki eleştiri yazılarının kuramlara dayandırılarak yazıldığını; erek odaklı çeviri eleştirisi yapılsa da hata avcılığının ötesine geçemediğini; yüzeysel olarak ele alınan kuramsal yaklaşımlarla desteklendiğini belirtir. Öte yandan, *Tercüme* dergisinden seçtiği yazılarda ise detaylı bir kaynak-erek karşılaştırmasının olduğuna, erek metnin erek dil ve kültür içerisinde bağlamsallaştırıldığına, çok kısa bir süreçte de olsa tarihsel bir farkındalığın varlığına dikkat çeker. Ayrıca, *Yazko Çeviri, Metis Çeviri* ve çalışma kapsamında incelenen diğer dergilerde *Tercüme* ile başlayan çeviri eleştirisinde

kuramsallığa geçiş çabalarının devam ettirilemediğini iddia eder. Bu gerçeğe rağmen, yakın tarihli eleştiri yazılarında bilimselliğe geçiş çabalarının ele alınan üç dergide de gözlemlendiğini belirtir. Sonuç olarak, makalenin odağını oluşturan toplumsal bellek ve unutuluş kavramları üzerinden yaptığı değerlendirmelerde araştırmacı, derlemi içindeki 1990-2000 yılları arasında yayımlanan eleştiri yazılarının hiçbirinde *Tercüme* dergisindeki eleştiri söylemine ilişkin bir ize rastlanmadığının altını çizer. Ayrıca, çeviribilim alanında çalışan akademisyenlerin *Tercüme* dergisini yeniden hatırlatma çabasının olduğunu vurgulayan Daldeniz, bu unutuşu hem edebiyat çevirisinin ulusal mesele olmaktan çıkmasıyla hem de Türkiye bilim camiasının odağının "batılı kuramları almak ve Türkiye'ye uygulamaya çalışmak" olmasıyla ilişkilendirir (Daldeniz, 2011: 109-110).

Çeviri eleştirisini Türkiye odağında tarihsel bir bakış açısıyla ele alan çalışmaların çoğu gibi Hilmiye Özdilek (2013) de *Tercüme* dergisini yüksek lisans tezinde vaka çalışması olarak seçer. Özdilek'in hazırladığı tez, çeviri eleştirisi literatürü içinde *Tercüme* dergisini tüm sayılarıyla inceleyen en kapsamlı çalışma olduğu için önemlidir. Özdilek araştırmasında, *Tercüme* dergisinin Türkiye'deki çeviri eleştirisi serüvenini sorunsallaştırır ve takip eden yıllarda Türkiye'de benimsenen çeviri eleştirisi anlayışında söz konusu derginin etkisi olup olmadığını sorgular. İlk olarak Popoviç, Even-Zohar, Toury, Van den Broeck, Reiss ve Berman gibi araştırmacılar tarafından çeviri ve eleştirisi üzerine üretilen yöntemsel yaklaşımları sunar. Daha sonra kendi hazırladığı *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi kabul edilebilecek eserlerden oluşan bir derlem üzerinde inceleme yapar.[16] Özdilek, dergideki eleştiri uygulamalarını ve eleştirmenlere ilişkin grafikleri

[16] Bütünce çalışmalarında tamlık iddiasında bulunmak zordur; çünkü hem kütüphane araştırması sırasında hem de listeleme aşamasında bazı metinler ve isimler gözden kaçabilmektedir. Özdilek'in listesinde de bazı eksiklikler ve yazım hataları göze çarpmaktadır. Örneğin; Özdilek'in çalışmasında EK-1'de yer alan listeye göre, Nurullah Ataç tarafından yazılan "Tercüme Üzerine" ve Yunus Kazım Köni'nin kaleme aldığı "Tercümeye Dair Düşünceler" başlıklı iki yazının derginin 19 Mayıs 1943 tarihli 20-21. sayısında yayımlanmıştır. Ancak bu çalışma kapsamında yürüttüğüm kütüphane araştırması sırasında her iki yazının da derginin 19 Temmuz 1944 tarihli 5. cilt 26. sayısında yer alan "Toplamalar" bölümü altında yayımlandığını tespit ettim. Ayrıca, Temmuz-Ağustos 1948'de yayımlanan 46. ve Eylül-Ekim 1948'de yayımlanan 47. sayılarında birbirinin devamı niteliğinde Vecihi Görk'ün derleyen ve çeviren sıfatıyla kaleme aldığı telif hakkı ile ilgili yasal düzenlemeleri sağlayacak hukuki maddelere çeviri eleştirisi listesi içerisinde yer verilmiş; ancak Özdilek bu yazılara hiç değinmemiştir. Derginin 47. sayısında yayımlanan Oğuz Peltek imzalı Turgenyev'in Şahin Akalın tarafından dilimize aktarılan *Bir Asilzade Yuvası* (1946) başlıklı eserini konu alan çeviri eleştirisi yazısı Özdilek'in listesinde yer almamaktadır.

sunarak dergideki eleştiri etkinliğini somut bir halde okura gösterir ve eleştirilerin diğer metinlerle kıyaslandığında sayısal bir üstünlüğü olduğunu grafik üzerinde gösterir (Özdilek, 2013: 41-44). Hazırlamış olduğu grafiklere dayanarak, dergide en çok eleştiri yazısı yayımlanan Nusret Hızır, Lütfi Ay ve Erol Güney gibi kendi deyimiyle eleştiri konusunda "kanaat önderleri"nin çeviri eleştirisi anlayışlarını tek tek ele alır (Özdilek, 2013: 43). Araştırmacı, alandaki öncüllerinden farklı olarak söz konusu dergide eleştiri alanında en aktif olan eleştirmenleri de çalışmaya dâhil eder ve bu yaklaşımı ile söz konusu eyleyicilerin görünürlüklerini artırır. İlk olarak, Nusret Hızır'ı ele alan araştırmacı, Hızır'ın yazılarında en dikkat çeken noktaların başında eleştirilerin nesnel bir temele oturtulması için eleştirilerde uygulanacak bir norm arayışı geldiğinin altını çizer. Hızır'ın, eleştiri yazılarının çoğunda tespit ettiği ortak bazı yapısal benzerliklere ilişkin eleştirilerin yanı sıra iyi çevirinin nasıl tanımlanabileceğine dair görüşlerine de yer verir: "a) Asıldan hiç bir şey atlamazsak, b) Kelimeleri doğru tercüme edersek, c) Cümleleri doğru tercüme edersek, d) Tercüme, selikamıza uygun olursa elde edilen tercüme, iyidir" (Özdilek, 2013: 45 içinde Hızır, 1941a: 360). Özdilek tüm eleştiri yazılarında, Hızır'ın kaynak metnin anlamı ve biçeminin aktarılmasına özen gösterilmesi gerektiğine ilişkin görüşünün altını çizer (Özdilek, 2013: 57). Daha sonra benzer bir incelemeyi Lütfi Ay üzerine yapan araştırmacı, Ay'ın çeviri eleştirilerinde sistematik bir analiz uyguladığına değinir. Ay'ın kaynak metnin biçeminin aktarılmasının yanında, anlam bakımından sadık ve Türkçe kullanımını önemseyen çeviriler hakkında olumlu görüş bildirdiğini söyler. Özdilek'e göre, Ay'ın çeviri eleştirilerinde erek dizge odağında yaptığı değerlendirmeler dizgeci bir yaklaşım geliştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Son olarak Ay'ın eleştiri anlayışı üzerine genel bir değerlendirme yapan araştırmacı, eleştirmenin kaynak-erek odaklı veya sadık-serbest şeklindeki ikili sınıflandırmalardan ziyade günümüz çeviribilim alanında geçerli yaklaşımlardan biri olan betimleyici bir yaklaşım benimsediğini ileri sürer (Özdilek, 2013: 70-71).

Bunlara ek olarak araştırmacının sunduğu listede çeviri eleştirisi olarak tanımlanamayacak bazı yazılar da yer almaktadır. Örneğin, "1959 Yılında Yabancı Dillerden Türkçeye Çevrilen ve Yayımlanan Eserler" (71-72. sayı, Temmuz-Aralık 1960); "1960 Yılında Yabancı Dillerden Türkçeye Çevrilen ve Yayımlanan Eserler" (73-74. sayı, Ocak-Haziran 1961); "1963 Yılında Yabancı Dillerden Türkçeye Yapılmış Olan Çeviriler" (86. sayı, Nisan-Haziran 1966) gibi belirtilen dönemde basılan çeviri eserlerin listelendiği ve herhangi bir değerlendirme içermeyen yazıların da bütünceye dâhil edilirken başka sayılarda basılan buna benzer listelere Özdilek yer vermemiştir. Ayrıca yazar derginin bazı sayılarında yayımlanan "Toplamalar" başlığı altında tespit ettiği bazı çeviri eleştirilerini listeye eklerken bazılarını bütünce dışında bırakmıştır.

Benzer bir şekilde Büro'nun ve derginin en aktif eleştirmenlerinden birisi olan Erol Güney'i ele alan araştırmacı, eleştirmenin Büro ve dergi ile bağlantısı hakkında kısa bir bilgi verir. Güney'in iyi bir çeviride kaynak metne hem içerik hem üslûp açısından sadık kalınmasını savunduğunu belirten Özdilek, Güney'in atasözleri ve vecizeler dışında serbest çeviriye karşı çıktığının altını çizer (Özdilek, 2013: 73-76). Ayrıca, Dostoyevski'nin mektup şeklinde kaleme aldığı *Yoksullar* eserinin çevirisini incelediği eleştiri yazısını ele alan araştırmacı, Güney'in kolay okunabilirlik ve akıcılık gibi unsurların da savunucusu olduğunu iddia eder (Özdilek, 2013: 76-85).

Tercüme dergisinde ele aldığı bu üç eyleyiciden farklı görüşlerin de olduğuna dikkat çeken Özdilek, ilk olarak Suat Sinanoğlu ile bu durumu örneklendirir. Sinanoğlu'nun *Odysseia* çevirisi üzerine yazdığı eleştiriden örneklerle dergideki genel görüşe karşı olarak çevirileri doğru/yanlış kutbuna göre değerlendirmeyi tercih ettiğini belirtir. Ayrıca serbest çevirinin yanlış çeviriyle eş değer olduğunu savunan Sinanoğlu, çevirideki gibi eser içindeki resim ve çizimlerin de kaynak metne sadık bir şekilde yeniden üretilmesi gerektiğini savunmaktadır (Özdilek, 2013: 85-90). Bir başka örnekte Özdilek, Saffet Korkut ve İrfan Şahinbaş'ın birlikte İngiliz Dili ve Edebiyatı öğrencileri tarafından yapılan *Hamlet* çevirisi üzerine yazdıkları eleştiriye değinir. Araştırmacıya göre, söz konusu eleştiri, akademik bir amaçla yapılan bir çeviri üzerine yazılmıştır ve kendilerine aynı dergi içinde cevap verilmesi açısından bu durum ilginç bir vakadır. Özdilek, eleştirmenlerin belirli başlıklar altında yanlış olarak tespit ettikleri bazı kısımları ve dil içindeki tutarsızlıkları dile getirip çevirinin genel olarak başarısız olduğunu iddia ettiklerini belirtir. Araştırmacıya göre, bu eleştiri yazısını derginin genel yaklaşımından ayıran özelliklerden biri, Türkçe, Farsça ve Arapça sözcüklerin birlikte kullanılmasının dil bütünlüğünü bozduğu görüşünü savunmasıdır. Diğer bir nokta ise, dergideki diğer eleştiri yazılarında olduğu gibi genel değerlendirme içeren bir sonuç bölümünün yer almamasıdır (Özdilek, 2013: 90-93). Son olarak yapılan çeviri eleştirilerine verilen cevapları ele alan araştırmacı, ilk olarak Halide Edib Adıvar'ın Korkut ve Şahinbaş'ın yukarıda değinilen eleştirisine verdiği cevabı inceler. Bu detaylı cevabı tüm yönleriyle inceleyen araştırmacı, ilk olarak Adıvar'ın eleştirmenleri tutarsız yargılamalar yapmaktan, tüm çeviriyi incelemek yerine çok küçük bir kısmı keyfi örnekler üzerinden değerlendirmekten ve eleştirilen çevirinin hangi kaynak metinden

yapıldığını göz ardı etmekten ötürü ağır bir dille eleştirdiğini vurgular. Daha sonra, eleştirmenlerin sözcük, söz öbeği veya cümle bazında yanlış olarak tanımladığı hususları detaylı bir şekilde ele alan Adıvar'ın eleştiri yazısını oldukça objektif bir şekilde eleştirdiğine dikkat çeker. Çünkü Adıvar, eleştirmenlerin getirdiği bazı eleştirilerin yerinde ve uygun olduğunu eleştiriye yazdığı cevap yazısında açıkça belirtmiştir. Sonuç olarak, Adıvar'ın yapılan eleştirilerin yersiz ve tutarsız olduğunu, en önemlisinin de hata olarak değerlendirilen noktaların kaynak metnin işlevselliğini erek metne aktarmak için alınan çevirmen kararları olarak kabul edilmesi gerektiği görüşüne sahip olduğunu belirtir (Özdilek, 2013: 94-102). Adıvar'ın bu cevabına bakarak, çeviri eleştirisinde keyfi örneklendirme ve indirgemeci yaklaşımdan ziyade erek metnin neden ve nasılları üzerinden bir değerlendirme yapılmasını savunduğu ve zamanının ötesinde bir çeviri eleştirisi bilincine sahip olduğu söylenebilir.

Özdilek araştırmasının son bölümünde *Tercüme* dergisi sonrası dönemi 1960-1980 ile 1980-2000 şeklinde iki ayrı başlık altında ele alır. Çalışmanın odağını bu dönemler oluşturmadığı için burada belirlediği ilk dönemi tamamen ikincil bir kaynaktan, Özlem Berk'in *Türkiye'de Çeviri ve Batılılaşma: 1840'lardan 1980'lere* [*Translation and Westernization in Turkey from the 1840s to the 1980s*] başlıklı tezinden derlediği verilerle değerlendirir. İkinci dönemi ise Berk'in çalışmasına ek olarak yine ikincil bir kaynaktan, Gülden Akyol'un *Türkiye'de 1980–2000 Yılları Arasında Çeviri Dergileri Üzerinden Çeviri Eleştirisine Bakış* (2008) başlıklı yüksek lisans tezi üzerinden değerlendirir. Sonuç olarak Özdilek, *Tercüme* dergisi döneminde çeviri eleştirisi alanında da ciddi adımlar atılmış olduğu; ancak bu adımların veya çabaların sınırlı düzeyde, belli başlı hata avcılığına dayanan öznel yargıları içeren metinlerin ötesine geçememiş ve belirli bir standart yakalanamamış olduğu sonucuna varır. Ayrıca, *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirilerinde kullanılan dilin oldukça nazik ve dikkatli olduğunu; dahası 'hata' veya 'yanlış' kelimelerini kullanmaktan çekinip onların yerine 'dikkatsizlik' gibi daha yapıcı kelime seçimlerinden oluştuğunu vurgular. *Tercüme* dergisi sonrasındaki dönemde ise bilimsel bir yaklaşım geliştirme çabasının olduğunu, akademide yaşanan gelişmelerin takip edilip ona göre bazı adımlar atıldığını belirtir. Ancak çeviribilim alanındaki kuramcıların ürettiği teorilere dayanan farklı yaklaşımların söz konusu alandaki odağı dağıttığını, akademi ile piyasadaki eyleyiciler arasındaki iletişim

sorunlarından dolayı çeviri eleştirisinin hala belirli bir düzeyin üzerine çıkamadığını ve hatta kitap tanıtımı şeklinde varlığını sürdürdüğünü ileri sürer (Özdilek, 2013: 133-134). Özdilek'in bu tespiti, günümüzde çeviri eleştirisi konusunda çalışma yapan araştırmacılar düşünüldüğünde, haksız bir değerlendirme olarak görülür. Günümüz süreli yayınlarında sıklıkla karşılaştığımız bir pratik olmasa da gerek akademik dergiler gerek çevrimiçi kaynaklar gerekse çeviribilim alanında yazılan tezler şeklinde oldukça kapsamlı çeviri eleştirisi uygulamalarına rastlamak mümkündür.[17]

Bu grupta incelenen Türkiye odaklı çalışmalarda, Daldeniz'in dışındaki tüm araştırmacıların çalışmalarını çeviri dergileri ile sınırlandırdığı, özel yayınevleri tarafından basılan süreli yayınları göz ardı ettikleri görülmektedir. Yukarıdaki çalışmalardan sadece Özdilek *Tercüme* dergisi içerisinde yer alan en üretken çeviri eleştirmenlerinden bazılarının eleştiri anlayışlarını ayrıntılı olarak ele alıp görünür hale getirerek eyleyici odaklı bir inceleme yapmıştır.

1.1.2.3. Eleştirel Metinleri ve Eyleyiciler Arasındaki Tartışmaları Birlikte İnceleyen Çalışmalar

Bu gruba giren çalışmalar, eleştirmenlerin yazılarında eleştirdiği çeviriler üzerinden hedef aldıkları çevirmenler, yayıncılar, editörler gibi sürece dâhil diğer eyleyicilerin cevap vermesi üzerine başlayan tartışmaları inceleyen araştırmalardır. Mevcut çalışma kapsamında her iki dergide sadece eleştirilen metnin çevirmeninin değil çeviri alanında diğer aktif eyleyicilerin de yapılan eleştirilere tepki ve/ya cevap niteliğinde yazılar kaleme aldıkları gözlenmiştir. Bu bağlamda çeviri eleştirilerinin, çeviri tartışmalarının yürütüldüğü bir platform olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu tartışmalar ilk bakışta, eleştiri yazılarındaki değerlendirme ve görüşlere karşı geliştirilen salt savunma reaksiyonu olarak görülse bile çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere siyasi görüş farklılıklarından ya da kişisel çatışmalardan da kaynaklanabilmektedir. Bu da çeviri eleştirisi yazılarının, yalnızca çeviri tartışmalarının yürütüldüğü bir platform olmanın ötesine geçtiğini ve gerek siyasi gerek düşünsel ayrılıklardan kaynaklı çatışmalara da ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bu sebeple eleştirmenler ve diğer eyleyiciler arasındaki tartışmaları

[17] Dalaslan, 2015; Güneş, 2015; Sıvacıoğlu, 2020; vb.

konu alan akademik araştırmalar, çeviri eleştirisinin sosyal, kültürel ve ideolojik bağlamlarıyla birlikte değerlendirilmesinin gerekliliğinin altını çizdikleri için önemlidir.

İlk örnek, Kristina Solum'un "Çevirmenler, editörler, yayıncılar ve eleştirmenler: Kamusal alandaki çoklu çevirmenlik [Translators, editors, publishers, and critics: Multiple translatorship in the public sphere]" (2017) başlıklı makalesidir. Solum, Norveç'te 2011, 2012 ve 2013 yıllarında çeviri eserler üzerine yazılan eleştirilerden doğan üç farklı tartışmayı inceleyerek çeviri eleştirilerinin ve tartışmaların farklı çeviri eyleyicilerinin kamuoyu gözündeki rolü, statüsü ve görevi ile birlikte sebeplerini sorunsallaştırmayı amaçlar. Solum çeviri eleştirisi üzerine yapılan araştırmalarda, çevirmenlerin göz ardı edildiğini ve değerlendirmelerde dikkate alınmadığını belirtir. Solum'a göre, eleştirmenler genellikle çevirinin erek dilde yazılmış özgün bir eser gibi okunmasını bir kriter olarak benimseyerek "çeviri paktı"na [translation pact]"[18] hizmet ederler (Solum, 2017: 39-40). Norveç örneğinde de bu pakt çerçevesinde çevirmenler genellikle yazara kıyasla geri planda tutulurlar (Solum, 2017: 40 içinde Alvstad, 2014: 282). Ancak Solum incelediği eleştiri yazılarında çeviri edimi içerisinde rol alan farklı eyleyicilerin eleştiri kaynaklı tartışmaların hepsine dâhil olduklarını tespit eder. Dolayısıyla, çeviri paktına göre görünmez olması beklenen çevirmenler de bu eleştirel metinler sayesinde ön plana çıkmış olurlar. Solum'un bu tespitine paralel olarak, tüm tartışmalarda çevirinin sosyal ve işbirliğine dayanan bir süreç olarak görünürlük kazanması incelediği bağlamdaki çeviri uygulamalarında alışılmadık bazı gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Solum eleştiriler üzerine başlayan bu tartışmaların, çeviri kalitesi ve çevirmenlerin çalışma koşulları sorgulanmasından istifalara ve çeviri eserin piyasadan toplatılmasına kadar farklı şekilde sonuçları olduğunu da belirtir. Araştırmacıya göre, eleştirilerden doğan bu tartışmalar çeviriye ilişkin farkındalığı arttırmak, eleştirmen değerlendirmeleri ile çevirilerin değerlendirilmesinde kullanılan

[18] Araştırmacı bu kavramı, çeviri bir eseri erek kültürde özgün bir eser olarak okunmasını sağlayacak şekilde yayına hazırlama çabası olarak tanımlar. Ayrıca, yayıncılardan çevirmenlere, çeviri ediminde görev alan tüm eyleyicilerin metin dışı unsurlar yardımıyla çeviri paktına katkı sağladığını belirtir (Solum, 2017: 40). Başka bir deyişle, çeviri eserlerde çevirmene ait herhangi bir iz bırakmayarak yazarın ismini ön plana çıkartma çabası olarak tanımlanabilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Alvstad, 2014.

kriterleri tartışmak ve bekçilik yapmak [gatekeeping][19] için önemli bir platform oluşturur (Solum, 2017: 41-42).

Tartışmaları yaşandığı yıllara göre ele alan araştırmacı ilk olarak, 2011 yılındaki Thomas Pynchon'ın *Güne Karşı* [*Against the Day*]'sının Fartein Dovle Jonassen tarafından yapılan çevirisi etrafında gelişen tartışmayı inceler. Bu çevirisi ile ödüllü bir çevirmen olan Jonassen hem olumlu hem de olumsuz eleştiriler alır. Eleştirmenlerden biri olan Herman Willis haftalık bir gazetede çeviriyi dil kullanımı ve örneklendirdiği bazı yanlışlar çerçevesinde oldukça sert bir şekilde eleştirir ve çevirmenden ziyade yayınevini hedef alır. Ancak bu eleştiriye yayınevi cevap vermez; Norveç Edebiyat Çevirmenleri Birliği başkanı çevirmeni savunur ve daha önce de haksız eleştiriler yazan eleştirmene tepki göstermesi için gazeteye çağrıda bulunur. Bu yazıyı takiben aynı gazetede bir cevap yayımlayan çevirmen Jonassen tüm eleştirileri reddeder. Eleştirmenin çeviriyi okumadığını ve yayımladığı yazıyı bir internet sitesinde çıkan yüzeysel bir diğer incelemeden aldığını iddia eder. Bu tartışmaya gazetenin editörlerinden biri de katılır ve editör eleştirmeni savunur. Takip eden hafta aynı gazetede hem bu eleştiriyi savunan editöre hem de eleştirmene cevap niteliğinde üç farklı yazı yayımlanır. Bir sonraki hafta *Journalisten* adlı bir dergide eleştirmen Willis daha fazla çeviri eleştirisi yapmayacağını yazar ve kendisine karşı gösterilen tepkilerin yayınevini eleştirdiği için yapılan planlı saldırılar olarak tanımlar.

Makale yazarı Solum'a göre, Willis'in bu iddiaları yersizdir; çünkü eleştirmene yayınevinden herhangi bir cevap verilmemiş, tepkilerin hepsi yukarıda adı geçen çevirmenler birliği üyelerinden gelmiştir ve Norveç'te edebiyat çevirisi yapan çevirmenler herhangi bir yayınevine bağlı çalışmamaktadır. Bu çok unsurlu tartışmayı değerlendiren araştırmacı, çevirmenlerin toplu bir şekilde kendi alanlarını savunan bekçiler gibi hareket ettiğini, önemli bir mesleki dayanışma örneği sergilediklerini ve bu şekilde verdikleri tepkilerle kendilerine getirilecek eleştirilerin kriterlerini belirlediklerini vurgular. Ayrıca Norveç Edebiyat Çevirmenleri

[19] Solum, Kurt Lewin'den (1947) alıntıladığı bu kavramı kısaca, bir eserin belirli bir piyasa içine girebilmesi için ne gibi kriterlere sahip olması gerektiği hususunda belirleyici olabilecek otoriteyi elinde bulundurma durumu veya söz konusu piyasayı dışarıdan gelecek unsurlardan koruma görevi olarak tanımlar. Bu kavram, Dücane Cündioğlu'nun Cemil Meriç'in eleştirmen kişiliğine odaklandığı *Bir Mabed Bekçisi* (2015 [2006]) başlıklı kitabında Meriç'i tanımlarken kullandığı "bekçi" kavramıyla oldukça benzer olduğundan bu kavram tezde 'bekçilik yapma' olarak anılacaktır.

Birliği'nin de çevirmenin savunulmasında son derece önemli bir rol üstlendiğine ve çevirmenlik mesleğine görünürlük kazandırmada son derece kararlı olduklarını tespit eder (Solum, 2017: 44-47). Bu noktada ilgili çalışma, çeviri eleştirilerinden doğan tartışma veya münakaşalara sadece bireysel değil kurumsal nitelikteki eyleyicilerin de müdahil olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Solum ayrıca 2012 yılında basılan Jennifer Egan'ın *Özel Birlik Ziyareti* [*A Visit from the Goon Squad*] ve David Vann'ın *Caribou Adası* [*Caribou Island*] romanlarının çevirilerini inceler. 30 yıllık ödüllü çevirmen Kyrre Haugen Bakke'nin *Özel Birlik Ziyareti* çevirisi sekiz farklı süreli yayında çıkan eleştiri yazılarına konu olmuştur. Genelde övgüyle bahsedilen çeviri, ilk olumsuz eleştirisini günlük çıkan *Klassekampen*'de yayımlanan Silje Bekeng imzalı bir eleştiriyle alır. Oldukça sert bir dille kaleme alınan eleştirinin temel çıkış noktasını çevirmenin kullandığı İngilizce kökenli sözcükler oluşturur. Bunu destekler nitelikte, bir haftalık gazetede yayımlanan başka bir yazıda bir diğer eleştirmen Bernhard Ellefsen, çevirinin kelime ve sözdizimi düzeyinde İngilizce hissi uyandırdığına ilişkin eleştirilerini dile getirdiği iki farklı yazı yayımlar. Bu olumsuz eleştiriler üzerine yazdığı cevaplarda çevirmen, kelime düzeyinde İngilizce hissi uyandıran bir kullanımının olmadığını ve eleştirmenin incelediği bölümleri bağlamlarından bağımsız değerlendirdiği için sorunlu görebileceğini söyleyerek tüm eleştirileri reddeder. Çevirmenin cevabından sonra eleştirmene, bu memnuniyetsizliğin giderilmesi için neden daha iyi bir önerinin sunulmadığı konusunda çevirinin editöründen de tepki gelir. Bu örnekte görüldüğü üzere alandaki birçok eyleyici ile bir araya gelip çevirmeni güçlü bir şekilde savunmuştur (Solum, 2017: 47-49).

Aynı yıl içinde gerçekleşen diğer bir tartışma *Caribou Adası*'nın önceki örneklerde adı geçen çevirmenler kadar tecrübeli olmayan ve herhangi bir ödül almamış Hilde Stubhaug tarafından yapılan çevirisi etrafında gerçekleşir. Çeviriye gelen eleştiriler genelde olumlu olsa da bu kez İngilizceden çevirilen kitabın arka kapağındaki tanıtım yazısı ciddi eleştirilere maruz kalır. Ayrıca, eleştirmen Ane Farsethas çevirinin kalitesi üzerine bir eleştiri yayımlar. Sözdizimsel düzeyde tespit ettiği sorunları kaynak-erek metin karşılaştırması yaparak sunan eleştirmen, metin değerlendirmenin ötesine geçerek edebiyat çevirmenlerinin çalışma koşulları ile çeviri kalitesine değinir ve çevirinin kalitesinde tek sorumlunun çevirmen olmadığına

dikkat çeker. Yukarıdaki örnekten farklı olarak, eleştirmen Farsethas'ın eleştirilerine tek yanıt çevirmenin kendisinden gelir. Çevirmen Stubhaug önceki vakalardan farklı olarak oldukça ılımlı bir ton kullanır ve eleştirileri nazik bir dille reddeder. Eleştirmen-çevirmen arasında gelişen bu vakada önemli olan husus, eleştirmenin eleştiri edimini metin değerlendirmenin ötesine taşıyarak mesleki koşulları tartışmaya açmasıdır.

Araştırmacının incelediği son tartışma ise 2013 yılında Zadie Smith'in *NW* romanının ödüllü çevirmenler Kari ve Kjell Risvik tarafından yapılan çevirisi etrafında gelişir. Çeviri çok fazla olumsuz eleştiri alır. Bunlardan biri yerel bir gazetede yazılan ılımlı bir eleştiridir; ancak *Morgenbladet*'te basılan bir başka eleştiri bu kez oldukça sert bir şekilde yayıneviyle birlikte çevirmeni hedef alır. Bundan başka bir günlük gazetede de bir eleştiri daha yayımlanır. Bu üç farklı eleştiride çevirmen, çeviride karakterler ve karakterlerin konuşmalarında kullandıkları diller arasında uyuşmazlık olduğu, İngilizcenin etkisinin çeviride çok fazla hissedildiği gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, eleştirmen Leif Ekle internet üzerinden yayımladığı bir blog yazısında çevirinin yanlışlar, anlamsızlıklar ile dolu olduğunu örnekleriyle yazar. Öte yandan, *Klassekampen*'in kitap ekinin editörlüğünü yapan Karin Haugen de çevirmenlerin İngilizce kökenli birçok kelime kullanıldığını bir olumsuzluk işareti olarak yazar. Bu kadar olumsuz ve sert eleştirinin ardından, yayınevi çevirinin detaylı kontrolden geçirilmediğini kabul eder ve çeviriyi piyasadan toplatır. Ancak bu karardan sonra, *Dagsavisen*'ın editörlerinden Mode Steinkjer yapılan eleştirilere karşı çevirmenleri savunur. Sorunların çevirmenlerin yetersizliklerinden değil kültürel ayrılıklardan doğabileceğini belirten Steinkjer, söz konusu kusurları gidermenin yayınevinin sorumluluğunda olduğunu dile getirir. Yukarıdaki bilgiler ışığında, çevirmenlerin farklı kurumlardan destek aldığına değinen Solum, tartışmaya dâhil olan eleştirmenlerin bir çeviri eserde çevirmen kadar yayınevine de önemli sorumluluklar yüklediklerine dikkat çeker (Solum, 2017: 52-56).

Çalışmanın sonucunda Solum, eleştirmenlerin gerek adı geçen projeyi gerekse çevirmenler birliğinden gelen çağrıyı karşılıksız bırakmadıklarını ve gerektiğinde alanda iyi bir dayanışma ortamı oluşturduklarını gözler önüne serer. Bu durumun aslında planlı bir organizasyondan ziyade organik bir etkileşim sayesinde

oluştuğuna vurgu yapan araştırmacı, tartışmalarda çıkan önerilere eleştirmenlerin uyduğunu ve sonraları o doğrultuda eleştiri yaptıklarını belirtir (Solum, 2017: 59-60). Solum, oldukça detaylı bir bağlam araştırması yaptığı çalışmasında son derece şeffaf bir şekilde tartışmaları okura sunmuş ve tartışmaların yürütüldüğü ağı net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Çeviri eleştirisi eyleyicilerinin sadece eleştiri değil çeviri ediminde de oldukça etkili olduklarını Norveç edebiyat alanında incelediği vakalarla ortaya koyan araştırmacı, çevirmenlerin kendilerine yöneltilen iddialara cevap verebildiğini, çeviri eserleri değerlendirirken farklı kriterlerin olduğunu, çeviri ediminin tek başına çevirmenin sorumluluğunda olmadığını göstermiştir.

Çeviri eleştirilerinden doğan tartışmalara odaklanan akademik araştırmalara Türkiye bağlamından bir örnek, Ufuk Semercioğlu'nun 2010 yılında basılan "Osmanlı'da İlk Çeviri Eleştirileri" başlıklı makalesidir. Araştırmacı, Batı'dan yapılan çevirilerin 18. yüzyıl sonlarına doğru başladığını ve Tanzimat'ı takiben başta teknik alanlar olmak üzere edebiyat alanında da çevirilerin yayımlandığını vurgular. Ayrıca dönemin Danıştay başkanı Kemalpaşazade Said Bey'in söz konusu dönemde yapılan çeviri hataları üzerine kaleme aldığı *Galatat-ı Tercüme*[20] başlıklı eserin ilk üç bölümü hakkında Mehmet Halit Bey'in "Tetkik-i Galatat-ı Tercüme" ve Fatin İhsan Bey'in "Hatiyat-ı Tercüme" olmak üzere iki farklı eserin yayımlandığını belirtir. Said Bey'in çalışmasında değindiği çeviri yanlışlarına ilişkin değerlendirmeleri içeren bu Semercioğlu, yazarların bir nevi üst eleştiri uygulaması yaptığını öne sürer. Said Bey'in ise bu eleştirilere sessiz kalmadığını ve takip eden dördüncü defterde bu eleştirilere cevap verdiğini, böylece çeviri üzerine bir tartışma oluştuğunu vurgular.

Semercioğlu, ilk olarak ele aldığı Said Bey'in bu eserinin "çeviri eleştirisi, sözlük, sözcük bilgisi ve dilbilgisi kitabı" olduğunu belirtir. Günlük dil, hukuk ve ekonomi gibi alanlara ait sözcük ve sözcük grupları düzeyinde yaptığı inceleme ve değerlendirmelerle birlikte kendi önerilerini de içeren çalışmasında Said Bey, daha

[20] *Galatât-ı Terceme Defterleri (Terceme Hataları)* Kemalpaşazade Mehmed Said Bey tarafından 1888 ile 1906 yılları arasında kaleme alınmıştır. Said Bey'in 1860-1890 yılları arasındaki Tanzimat edebiyatının çeviri faaliyetlerini hem uygulama hem de kuramsal açıdan sistemli bir şekilde değerlendirdiği ve 1897 Klasikler Tartışması üzerine düşüncelerini belirttiği eser, toplam 18 defterden oluşmaktadır. Yazarın söz konusu dönemde yayımlanan çeviri eserler üzerine yazdığı eleştiri yazılarını da içeren defterlerdeki görüşleri, dönemin önemli çevirmenleri tarafından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca, yazar Tanzimat'ın ikinci döneminde gerçekleşen edebiyat tartışmalarına bu eseri ile katkı sağlamıştır (Yüce, 2009: 7).

ilk defterde eleştiriye açık olduğunu ve eseri üzerine yapılacak eleştirilere bir sonraki defterde yer vereceğini vurgular (Semercioğlu, 2010: 31). Çalışma sözcük düzeyinde yapıldığından ilk bakışta tam bir çeviri eleştirisi uygulaması olarak görülmeyebilir; ancak çeviriyi sözcükler arası bir aktarım olarak kabul eden Said Bey, çalışma içerisinde o güne kadar basılan çevirilerden bölümler seçip ele aldığı sözcük ve/ya deyimin nasıl yanlış çevrildiğini gözler önüne sermeye çalışmıştır (Semercioğlu, 2010: 32-33).

Said Bey'in eseriyle ilgili yapılacak eleştirileri bir sonraki defterde yayımlayacağını belirtmesinin üzerine Fatin Bey, eleştirilerini kendisine bir mektupla iletir. Ancak çıkan üçüncü defterde kendi görüşlerine yer verilmediğini görünce eleştirilerini basma kararı alır ve yirmi dört sayfalık bir eleştirel metin basar. Fatin Bey'in eseri yayımlanmadan hemen önce Mehmed Halit Bey'in "Tetkik-i Galatat-ı Tercüme" başlıklı eleştirisi basılır (Semercioğlu, 2010: 35). *Galatat-ı Tercüme*'nin yalnızca ilk sekiz maddesini içermesine rağmen toplam altmış dört sayfa şeklinde basılan bu eleştiri yazısının gerek kapsam gerekse içerik açısından Fatin Bey'inkinden çok daha detaylı; eleştirilerinin ise oldukça sert olduğu görülmektedir (a.g.e.). Mehmed Halid Bey tarafından yapılan incelemenin daha sistemli bir şekilde hazırlandığına vurgu yapan Semercioğlu, Said Bey'in bu eleştirinin tamamına kendi defterinin sonunda yer verdiğini ve "Tenkid" başlığı altında bu eleşitirilere cevap verdiğini belirtir. Said Bey'in verdiği cevaplardan bu eleştirileri haksız bulduğunu dile getiren Semercioğlu, Fatin Bey'in yazdığı eleştiri yazısına hatalı bir başlık vermesinden ötürü Said Bey tarafından dikkate dahi alınmadığının altını çizer (Semercioğlu, 2010: 36).[21] Çalışmada incelenen üç yazıda hata avcılığının son derece ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Semercioğlu, çeviri eleştirisinden kaynaklanan bu tartışmaların çok şiddetli aşamalardan geçtiğini belirtir. Eleştiriler, kimi zaman son derece basit konular üzerine yapılsa da bu uygulamaların uzunca tartışmalara sebebiyet vererek Türkçenin gelişimine önemli katkılar sağladığı ve çeviri üzerine tartışmaların yürütüldüğü son derece verimli platformlar oluşturduğu sonucuna varır (Semercioğlu, 2010: 37).

[21]Said Bey dördüncü defterinde bu duruma açıklık getirmiş ve Fatin Bey'in eserine "Hatiyat-ı Tercüme" başlığını verdiğini; ancak Osmanlı Türkçesi'nde 'hata' sözcüğünün çoğulunun 'hataiyyat' şeklinde yazılması gerektiğini vurgulayarak söz konusu çalışmayı Mehmed Halid Bey'in dikkatine sunmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Semercioğlu, 2010: 36.

Bu başlık altında ele alınacak Türkiye odaklı bir başka çalışma ise Devrim Ulaş Arslan'ın 2019 yılında yayımlanan "Erken Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Dergilerinde Çeviri, Eleştiri ve Polemik: Çeviri Tarihine 'Tercüme Münakaşaları' Işığında Bakmak" başlıklı makalesidir. Arslan, makalede *Yücel*, *Varlık*, *Oluş*, *Marmara*, *Harman* ve *Kalem* gibi edebiyat dergilerinde 1935-1945 yılları arasında yayımlanan çeviri üzerine kaleme alınmış eleştiri, inceleme ya da tanıtım yazılarından bir kısmını seçerek inceler. Araştırmacı, oluşturduğu derlemdeki yazıları inceleyerek çeviri eleştirisi, inceleme ya da tanıtım gibi kavramların gerçekte yayımlanan eleştiri yazılarını tanımlamakta yetersiz kaldığını ileri sürer. Ayrıca, Arslan incelediği süreli yayınlarda bu üç sınıflandırma içerisine dâhil edilemeyecek eleştirel metinler tespit eder: karikatür ve piyes şeklinde üretilen eleştirel metinler. Bu tespitlerden yola çıkarak, tüm eleştiri pratiklerini belirli başlıklar altında sınıflandırmanın mümkün olmayacağını belirterek söz konusu dönemdeki yazıların "çeviri üzerine eleştirel metinler"[22] şeklinde adlandırılmasını önerir. Buna ek olarak Arslan, *Tercüme* dergisi ve yukarıda adı geçen diğer dergilerde on yılda toplam 240 çeviri eleştirisi yazısı tespit ettiğini ve *Tercüme* dergisinde yayımlananların bu derlemin sadece %37'lik bir kısmını oluşturduğunu belirtir. Bu tespitten hareketle, çeviri eleştirisi alanında Türkiye bağlamı üzerine yapılan araştırmaların sadece çeviri dergilerine odaklanmasının alandaki etkinliği tam anlamıyla yansıtamayacağına dikkat çeker. Ayrıca çalışmalardaki genelleyici yaklaşımın, alandaki farklı seslerin göz ardı edilmesine sebep olabileceğini belirtir (Arslan, 2019: 17-21).

Daha sonra erken Cumhuriyet dönemini çeviri ve çeviri eleştirisi açısından bağlamsallaştıran araştırmacı, söz konusu dönemde dergilerde eleştirmen yokluğu üzerine tartışmaların yürütüldüğünü tespit eder (Arslan, 2019: 24-26). Birçok örneğe ulaştığına dikkat çeken Arslan, bunlardan en çok ses getirenlerden iki örnek seçer: *Hamlet* temsili ve Ercüment Ekrem Talu'nun "Sarı Çarşaflı Kadın" hikayesi etrafında gelişen tartışmalar. Araştırmacının ele aldığı ilk çeviri tartışması, Celâlettin Ezine'nin Halide Edip Adıvar ve Vahit Turhan başkanlığında İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından çevrilen ve Muhsin Ertuğrul

[22] Arslan çalışmasında önerdiği bu kapsayıcı kavramı, "yergi içerme zorunluluğu olmaksızın, herhangi bir zamanda üretilmiş bir çeviri metin ya da metin grubu, çeviri edimi, çeviri hareketleri, ya da çeviriyi ilgilendiren bir konuda değerlendirme ve yargı içeren metinler" olarak tanımlar ve bu tanımın Toury'nin 'metin dışı materyaller'inden farklı olarak sadece eleştirel metinleri kapsadığını belirtir (Arslan, 2019: 23).

tarafından sahnelenen *Hamlet* temsilinin hem çeviri hem de sahneleniş biçimine getirdiği oldukça sert eleştirilerle başlar. İlk cevap, aynı sertlikte oyunun yönetmenliğini yapan Ertuğrul'dan gelse de daha sonra birçok eleştirmen bu tartışmaya dâhil olur. Genel itibariyle söz konusu tartışmada iki farklı kutbun oluştuğu ve birbirlerini son derece alaycı ve sert bir dille eleştirdikleri gözlemlenir. Bu eleştirilerin kimi zaman hakaret boyutuna gelmesi sebebiyle Ertuğrul, Ezine ve Peyami Safa davalık olur ve bu durum kamuoyunun ilgisini çeker. Makalede bu tartışmanın Ertuğrul'un Şehir Tiyatrosu'ndaki yerinden başlayarak Türk kültüründeki yerli-yabancı ve/ya eski-yeni gibi konuları da içine alacak şekilde genişlediği vurgulanır. Ayrıca söz konusu tartışma etrafında gelişen hukuki olaylar ve söylemlere dikkat çekerek, çeviri üzerine eleştirel metinlerin kimi zaman kişisel husumetlere yol açabileceği belirtilir. (Arslan, 2019: 28-32).

Araştırmacının incelediği ikinci vaka ise Baha Dürder'in Talu'nun "Sarı Çarşaflı Kadın"ı ile Georges Duhamel'in "Yeşilli Kadın" başlığıyla Türkçeye çevrilen hikayesi arasında ciddi benzerlikler olduğunu iddia ettiği yazısıyla başlar. Dürder iki metni karşılaştırıp Talu'nun hikayesinin adapte bir eser olduğu sonucuna varır. Bu yazıya ilk cevap Yaşar Nabi Nayır tarafından verilir ve bu uygulamanın Türk edebiyatında son derece yaygın olduğunu belirterek kendisinin de telif olarak yayımladığı bir eseri adapte ettiğini açıklar. Nayır ve benzer görüşe sahip edebiyat çevrelerinin karşısında duran bir grup araştırmacı ise adaptasyon şeklinde üretilen eserleri aşırma olarak kabul eder. Tartışmaya katılan isimlerden biri olan Şerif Hulusi ise adaptasyon pratiğine kendisinin de çok defa başvurduğunu; hatta bazı gazete ve dergilerde şahit olduğu olaylar ışığında sadece adaptasyonun değil sınırdaki çeviri vakaları olarak tanımlanabilecek pratiklerin de oldukça yaygın olduğunun altını çizer. Son olarak Talu'nun adı geçen hikâyenin bir çeviri olduğunu, yıllar önce adını vermediği bir dergide yayımlandığını ve kendisine yöneltilen eleştirilere cevap verdiğini dile getirdiği bir yazıya yer veren araştırmacı, söz konusu vakanın erek kültürde çeviri, adaptasyon ve intihal kavramları çevresinde tartışmalara ve sorgulamalara yol açtığına dikkat çeker (Arslan, 2019: 33-37).

Bu detaylı inceleme ışığında Arslan, çeviri eleştirisi kaynaklı tartışmaların çeviriye ilişkin görüşlerin daha belirgin bir şekilde sunulmasına imkân verdiğini; ele alınan dönemde çeviri eleştirilerine dâir çevirmenler tarafından cevap niteliğinde

yazıların yayımlandığını ve kimi durumlarda çevirmen-eleştirmen rollerinin yer değiştirdiğini; incelenen dönemde eleştiri türünün gelişmediğine ilişkin görüşlerin aksine son derece karmaşık ve zengin yapıya sahip eleştirel metinlerin üretildiğini savunur (Arslan, 2019: 37-39). Arslan'nın çalışması diğer araştırmaların aksine; ele aldığı erken Cumhuriyet döneminde son derece girift ve yoğun bir çeviri eleştirisi etkinliğinin olduğunu gözler önüne sermiştir. Son olarak, Daldeniz'in çalışmasını tamamlayan ve zenginleştiren Arslan, Türkiye odaklı çeviri eleştirisi araştırmalarında göz ardı edilen çeviri dergileri dışındaki süreli yayınların da eleştiri açısından oldukça verimli kaynaklar oluşturduğunu göstermiştir.

Yukarıda incelenen çalışmalar, eleştiri kaynaklı tartışmaların alan içerisindeki farklı eyleyicilerin müdahil olduğu farklı düzeylerde yapıldığını gözler önüne sermiştir. Ayrıca, eleştiriyi kaleme alan eleştirmen ve eleştiriye konu olan çeviri eserin çevirmeni dışında, olayın yaşandığı dönemde önemli edebiyat çevrelerinden üçüncü kişilerin veya kurumların çeviri tartışmalarında taraf olduğunu ve bu durumun da çeşitli kutuplaşmalara neden olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak, Arslan'ın incelediği dönemde başlarda salt çeviri eleştirisi gibi görünen bazı vakaların ciddi tepkilerle kişisel çatışmalara dönüşmesi; hatta çeşitli hukuki davalara konu olması çeviri eleştirilerinin bireysel ve toplumsal çeşitli çatışma noktalarını gösteren kaynaklar olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1.1.2.4. Çeviri Eleştirisi Eyleyicilerine Odaklanan Çalışmalar

Çeviri eleştirisi üzerine yapılan literatür taraması kapsamında önerilen sınıflandırma içerisinde son grupta yer alan çalışmalar, çeviri eleştirisi eyleyicilerine odaklanan araştırmalardan oluşmaktadır. Burada eyleyiciden asıl kasıt, bir çeviri eser üzerine eleştiri yazısı yazan eleştirmendir; ancak hem eleştiriye konu olan çevirmen hem de eleştiriyi kaleme alan kişi olmadığı halde eleştirinin eleştirisini yapan ya da söz konusu edim üzerinde etkisi olan kişiler de bu tanımlamanın içine dâhil edilebilir. Buna örnek olarak bir üst bölümde Arslan'ın çalışmasında (2019) bahsi geçen tartışmalara dâhil olan üçüncü kişiler verilebilir. Başka bir deyişle, çeviri eleştirisi söyleminin oluşturulmasında çevirmen ve eleştirmenin dışında farklı eyleyicilerden de bahsetmek mümkündür. Şimdiye kadar ele alınan literatürdeki çalışmalara

baktığımızda birkaç istisna dışında hepsinde eyleyicilerin ismini vermenin ötesine geçmedikleri ve aslında metin odaklı yaklaşıma sahip oldukları görülür. Bir bakıma eleştirmenlerin, çok yönlü incelenen metinlerin gölgesinde kaldığı söylenebilir. Eleştiri uygulamaları üreticilerinden bağımsız düşünülemeyeceği için, eleştirmenler yalnızca çeviri eleştirisi ediminde değil; aynı zamanda çeviri sürecinde de son derece etkili eyleyiciler olduklarından bu grupta yer alan çalışmalar daha önceki araştırmaları tamamlayan çalışmalar olarak tanımlanabilir.

Bu tür araştırmalara batıdan verilebilecek bir örnek Arzu Eker Roditakis'in 2017 yılında yayımladığı "Gücü Elinde Bulunduran Eleştirmen: Bir Yeniden Çeviri Vakasının Yazar, Çevirmen ve Okur Dinamikleri Hakkında Söyledikleri [Reviewers as Readers with Power: What a Case of Retranslation Says about Author, Translator and Reader Dynamics]" başlıklı makalesidir. Araştırmacı, Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanının Güneli Gün tarafından 1994 yılında Türkçeden İngilizceye yapılan ilk çevirisi üzerine çıkan olumsuz eleştirileri takiben aynı kitabın 2006 yılında Maureen Freely tarafından yeniden çevrilip basıldığı vakaya odaklanır. Burada bağlam Türkiye değil, Anglo-Amerikan kültürüdür. Araştırmacı, söz konusu romanın yeniden çevrilmesinin ardındaki sebepleri ve eleştirmenlerin yayın dünyasının etkin eyleyicileri olarak çeviri edebiyat eserlerinin alımlanmasında oynadığı rolü tartışmaya açar. Bu sorgulamayı yaparken olumsuz eleştiriden kaynaklanan ve bu sebeple yeniden çeviriye neden olduğu düşünülen eleştirmen yorumlarına dayalı bir metin seçimi ışığında iki çeviriyi karşılaştırır.[23]

İlk olarak yeniden çevirinin metin dışı unsurlarına değinen araştırmacı, romanın yeniden çevirisinin arka kapağında Gün'ün çevirisi için yapılan olumlu eleştirileri gösterir. Arka kapağa eklenen çevirmenle ilgili bu olumlu yorumlar yoluyla yayınevi Anglo-Amerikan okurlara kitabın tanıtımını yapmıştır (Eker Roditakis, 2017: 3-4). Ancak Gün'e eleştirmenler tarafından getirtilen olumsuz eleştiriler sonunda, yeniden çeviri yapılmasına karar verilir ve bunun üzerine ikinci çeviri Freely tarafından yapılır. Aslında Gün'ün çevirisi olumsuz eleştiri kadar olumlu eleştiri de almıştır. Eker Roditakis'in araştırmasına göre Gün tarafından yapılan ilk çeviri İngiltere (10) ve Amerika'da (13) toplam 23 eleştiriye konu

[23] Araştırmacının metin karşılaştırması yaparken Hugo Barnacle (*The Independent*), Alev Adil (*TLS*), Giles Coren (*The Times*) gibi eleştirmenlerin görüşlerinden hareket etmiştir (Eker Roditakis, 2017: 12).

olurken, yeniden çeviriyi yapan Freely'nin de bulunduğu bir grup eleştirmen tarafından oldukça olumlu eleştiriler de alır.

Eker Roditakis ilk çeviriyi, Hugo Barnacle, Alev Adil ve Giles Coren gibi eleştirmenler tarafından yazılmış eleştirilere konu olan sorunlar üzerinden inceler ve yazılan eleştirilerde şu noktalar üzerinde durulduğunu belirtir: çevirmenin Türkçe sözdizim kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalması, uzun ve karmaşık cümle yapılarına başvurması, çok daha fazla günlük dil kullanması ve Amerikan kültürüne özgü sözcüklere fazla yer vermesi (Eker Roditakis, 2017: 12-18). Bu tespitler ışığında yeniden çeviriyi değerlendiren araştırmacı, söz konusu sorunların gerek sözcük seçiminde gerekse metnin yapısında yapılan bazı değişikliklerle giderildiğini; böylece, yeniden çeviride Anglo-Amerikan okur için okuma ve anlamadaki zorluğun ortadan kaldırılmış olduğunu vurgular. Araştırmacı Freely tarafından yapılan yeniden çevirinin tümünde yerlileştirme stratejisi kullanıldığının söylenemeyeceğini; ancak ikinci çevirinin erek okuyucu için çok daha akıcı bir yapıya sahip olduğunu savunur (Eker Roditakis, 2017: 18). Ayrıca ilk çevirmen Gün'ün çevirisinde kullandığı stratejiyi de tam bir yabancılaştırma çabası olarak görmenin mümkün olmadığını söyleyen Eker Roditakis, yine de Gün'ün kendisini ikinci yazar olarak kabul ettiğinden çeviri metinde görünmez olmayı reddettiğini ve Türk kültürünün yabancılığını Anglo-Amerikan okura hissettirmeyi tercih ettiğini iddia eder (Eker Roditakis, 2017: 19).

Sonuçta, gerek Pamuk gerekse Gün'ün verdiği röportajlardaki sözlerinden, ilk çevirinin basıldığı dönemde Pamuk'un çeviride hiçbir sorun görmediğine, yapılan olumsuz eleştiriler üzerine böyle bir karar aldığına dikkat çeken araştırmacı, Freely tarafından yapılan yeniden çevirinin eleştirmenlerin beklentileri ışığında şekillendiği sonucuna varır (Eker Roditakis, 2017: 20-21). Eleştirmenlerin ister çeviri ister özgün yeni bir eserin erek kültürdeki alımlanmasında etkin rol oynadıklarını tartışan Eker Roditakis, ayrıca eserlerin veya yazarların alan içinde prestijli süreli yayınlarda çıkan eleştirilere konu olmasının kültür içindeki geleceğinde de oldukça önemli etkisinin olduğuna vurgu yapar (Eker Roditakis, 2017: 8-9). Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirilecek olursa, söz konusu alan içindeki eleştirmenler gerek alanın gerekse alan içinde üretilen çevirilerin şekillenmesinde etkili unsurlar olarak dikkat çekerken

yazılarının yayımlandıkları süreli yayınlar ise sahip oldukları sermayelerle bu etkiyi daha da güçlendiren bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de yapılan çalışmalardan bu gruba girebilecek bilgim dâhilindeki tek örnek, Bozkurt Jobanputra'nın "*Roger Ackroyd Cinayeti* Romanının Piyasadan Toplatılmasında Suçlu Kim? Eleştirmen mi Çevirmen mi? [Who is to blame for the Withdrawal of *Roger Ackroyd Cinayeti* from Circulation? The Critic or the Translator?]" (2019) başlıklı makalesidir. Araştırmacı, Agatha Christie'nin *The Murder of Roger Ackroyd* romanının Gönül Suveren tarafından yapılan çevirisi üzerine Celal Üster'in yazdığı çeviri eleştirisini ve ona cevap niteliğinde kaleme alınan Çağlar Tanyeri imzalı yazıyı eleştirel söylem çözümlemesi çerçevesinde inceler.

Bozkurt Jobanputra son yıllarda bilimsel yaklaşımla nesnel çeviri eleştirilerinin yapılmasına karşın, akademik olmayan süreli yayınlarda modası geçmiş kaynak odaklı yaklaşımla hata avcılığı yapan eleştirilerin hala yayımlandığını belirtir (Bozkurt Jobanputra, 2019: 47-48). Buna örnek olarak Üster'in kalem aldığı yazıyı veren araştırmacı eleştirmenin çeviride özellikle "Mah Jong" adlı bir oyunun domino şeklinde aktarılıp oyunla ilgili tüm diğer bölümlerin atılmasını ve okurla iyi bir iletişim kurmak adına söyleşi tonu kullanılmasını oldukça alaycı ve iğneleyici bir dille eleştirdiğini söyler. Araştırmacı eleştirmenin Suveren'in çevirisinden alıntıladığı bölümleri kaynak metindeki ilgili bölümle vermek yerine kendi çevirisiyle birlikte verdiğine dikkat çeker. Üster'in kendi çevirisini kaynak metin olarak vermesi, kendi yaptığı çeviriyi kaynak metnin tam eşdeğeri ve doğru çevirisi olarak kabul ettiğini göstermektedir. Ayrıca Bozkurt Jobanputra eleştirmenin çevirinin üretildiği dönem ve bağlamı, erek kültürdeki beklenti ve dinamikleri göz ardı ederek oldukça kaynak odaklı bir yaklaşımla yargıladığını vurgular (2019: 51-55).

Benzer şekilde diğer eleştiri metnini inceleyen araştırmacı, ilk olarak Tanyeri'nin Üster'den farklı bir çeviri yaklaşımı benimsediğini belirtir. Çünkü eleştirmen kendi yazısında, kaynak ile erek metin arasında tespit edilen farklılıkları "yanlış" olarak değerlendirmek yerine erek metin okuru ve erek kültür dinamikleri çerçevesinde değerlendirmek gerektiğini savunmaktadır (Tanyeri, 2003). Ayrıca her ne kadar Tanyeri, yazısının Suveren'in çevirisini savunma ya da Üster'in eleştirisine

cevap verme amacı gütmediğini dile getirse de, Üster'in Suveren'in çevirisi üzerine yaptığı değerlendirmelere karşı çıktığı görülmektedir. Araştırmacı, Tanyeri'nin Üster'in aksine kendini bir otorite olarak görmediğini; ancak yaptığı değerlendirmelerde bilimselliğin otoritesini kullandığını vurgular. Buna ek olarak, akademik alt yapısına uyumlu olarak akademik bir dil kullandığını da belirtir. Tanyeri, direkt olarak Üster'i hedef almamak adına genelleyici bir dil kullansa da Üster'in eleştirdiği metinden çıkarmaların, okurun ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda, çevirmenin bilinçli ve tutarlı müdahalesi olarak yorumlanabileceğini söyler. Başka bir deyişle, Tanyeri Suveren'i yargılamak yerine, verdiği çeviri kararlarının nedenlerini sorgular.

İki eleştiriyi detaylı bir şekilde inceleyen araştırmacı, Üster'in yazısında Tanyeri'ninkinde olmayan bazı noktalara da değinir. Üster'in sadece çeviriyi değerlendirmeyi amaçlamadığına; aynı zamanda gerek okurlardan gerekse ilgili yetkililerden bir reaksiyon beklediğine ve açıkça söz konusu çevirinin piyasadan toplanması gerektiğini savunduğuna dikkat çeker. Karar çıktığında Üster, 29 Ağustos 2003 tarihli yazısında Altın Kitaplar'ın çeviriyi toplatma kararından duyduğu memnuniyeti dile getirir (Üster, 2003). Ancak araştırmacı Suveren'in çevirisinin toplatılmasında Üster'in eleştirisinin yanı sıra eleştirinin yayımlandığı süreli yayının da büyük etkisi olduğunu iddia eder (Bozkurt Jobanputra, 2019: 49-50). Bozkurt Jobanputra'a göre, Üster her ne kadar çevirinin toplatılma kararını sadece kendi eleştirisine bağlasa da, *Radikal Kitap* ve *Radikal* gazetesi de en az Üster kadar bu durumun gelişmesinde etkilidir (Bozkurt Jobanputra, 2019: 60-62). Başka bir deyişle, araştırmacı söz konusu toplatılma kararında hem bireysel hem de kurumsal nitelikteki eyleyicilerin alan içinde sahip oldukları sermaye ve gücün etkili olduğunu iddia eder.

Bu görüşlerden hareketle, araştırmacının Eker Roditakis'e benzer bir şekilde, süreli yayınların alan içinde sahip oldukları gücün ve etkinin, eleştirileri takip eden süreçteki gelişmelerle yakından ilişkili olduğunu varsaydığı söylenebilir. Ayrıca, her ne kadar çalışmasında bu durumu kavramsallaştırmasa da araştırmacının öncüllerinden farklı olarak, eyleyicilerin eleştiri edimlerini şekillendiren habituslarını da değerlendirmesine dâhil ettiği söylenebilir. Yukarıda değinildiği üzere, iki eleştirmenin mesleki altyapılarının eleştirilerini ve üslûplarını etkilediğini ileri sürer.

Bu başlık altında incelenen araştırmalar, çeviri eleştirmenlerinin yalnızca eleştiri ediminde değil aynı zamanda çeviri ediminde de son derece etkili eyleyicilerden olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, Pamuk örneğinde görüldüğü üzere, yazarın Gün'ün çevirisinde herhangi bir problem görmemiş ve yayımlanmasına müsaade etmiş olsa da sonradan yapılan eleştiriler üzerine kitabın yeniden çevrilmesini talep etmiş ve eleştirmenlerin kimi zaman kaynak eserin yazarının üzerinde de etkisi olduğunu göstermiştir. Altın Kitaplar örneğinde ise eleştirinin yayımlandığı süreli yayının gücünün yanı sıra, tek bir eleştirmenin görüşlerine bakarak bir çevirinin piyasadan toplatılmış olması, söz konusu eleştirel metinlerin yalnızca kişilerin değil kurumların üzerinde de etkisinin olabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu sınırlı derlem eyleyici odaklı araştırmaların eleştiri ediminin nedenlerini - nasıllarını sorgulamada ve ortaya çıkarmada oldukça etkili olduğunu göstermiştir.

1.2. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Çeviribilim alanındaki paradigma değişikliğiyle ortaya çıkan kültürel dönüşümle[24] birlikte, alanda yaşanan önemli gelişmelerden biri de çevirinin toplumsal düzenlerden etkilenen bir edim olduğunu varsayan yaklaşımların gelişmesi olmuştur. Bu yaklaşımlarla birlikte, 2000'li yıllarda alanda yapılan araştırmalarda, Pierre Bourdieu'dan Bernard Lahire'ye, Bruno Latour'dan Niklas Luhman'a kadar birçok sosyoloğun[25] çalışmalarının etkisi görülmüştür (Wolf, 2010: 337-338). Ayrıca birçok araştırmacı, bu sosyolojik yaklaşımları çalışmalarında kullanarak tartışmaya açmıştır (bkz. Anthony Pym 2006; Reine Meylaerts 2006, 2008; Michaela Wolf 2007, 2010;

[24] Bu kültürel dönüşüm, çeviribilim alanında kullanılan paradigmalarda yaşanan değişimle birlikte 1990'lı yılların sonunda metin odaklı yaklaşımların yanı sıra kültür odaklı kuramlarla birlikte ortaya çıkmıştır. Alanda yaşanan bu kuramsal gelişmeler, çeviri ediminin salt kaynak-erek metin arasında gerçekleşen dilsel bir aktarımın ötesinde çok çeşitli unsurları içinde barındıran bir süreç olduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır. Bu yeni yaklaşımla birlikte *kültürel dönüş* olarak adlandırılan paradigma değişimi alandaki araştırmacıların çeviri edimini farklı bakış açılarla ele almasına imkân tanımıştır (bkz. Itamar Even-Zohar 1990; Susan Bassnett ve Andre Lefevere 1990; Mary Snell-Hornby 1990; Gideon Toury 1995; Lawrence Venuti 2008 [1995]; Daniel Simeoni 1998; Judy Wakabayashi 2000; Jean-Marc Gouanvic 2005; Paul F. Bandia 2008; vb.). Cristina Marinetti bu çeşitliliğin temel sebebini, dilbilimsel ve çeviride eşdeğerlik kavramına dayanan yaklaşımlara bir eleştiri olarak kabul edilebilecek bu dönüşümle birlikte pozitivizme dayalı yaklaşımların yerini göreliliğe dayalı görüşlere bırakmaya başlaması olarak görür (Marinetti, 2011: 26).

[25] Daha fazla bilgi için Wolf, 2007; Wolf & Fukari, 2007.

Denise Merkle 2008; Andrew Chesterman 2009; Claudia V. Angelelli 2014; vb.). Devrim Ulaş Arslan da hazırladığı yüksek lisans tezinde, sosyolojik kuram ve kavramların kullanılmasına imkân veren bu yeni yaklaşımın "sosyal dönüş [social turn]" (Wolf, 2006) veya "sosyolojik dönüş [sociological turn]" (Merkle, 2008; Angelelli, 2014) olarak adlandırıldığını; öte yandan, Snell-Hornby'nin (2006) mevcut kuramlarda bu tür sosyolojik yaklaşımların mevcut olduğunu ve bunu yeni bir paradigma olarak kabul etme konusunda şüphelerinin olduğunu ifade eder (Arslan, 2016: 37). Her ne kadar çeviribilim alanında bu konuda bir mutabakat sağlanmış olmasa da alanda yapılan çalışmalarda sosyoloji kuram ve kavramlarının oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle, araştırmacılarda çeviri ediminde etkin rol oynayan unsurları ve bu unsurların oluşturduğu ilişkiler ağ(lar)ını sorgulamaya yönelik bir bilincin geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yaklaşımın gerekliliğine dikkat çeken Sergey Tyulenev, çevirinin doğası gereği toplumsal bir etkinlik olduğunu; ayrıca çevirmenlerin çeviri sürecinde verdikleri kararların ardında içinde doğup yetiştikleri ve yaşadıkları toplum, bağlam ve onları çevreleyen değerlerin oldukça etkili olabileceğini vurgular (Tyulenev, 2014: 5-6). Şöyle ki, bu yaklaşım çeviri alanında yapılacak eyleyici odaklı bir çalışmada çok çeşitli ve karmaşık unsurların ele alınması ve incelenmesini gerektirmektedir. Peki, eyleyicilerin davranışlarını ve kararlarını etkileyen bu unsurlar nelerdir?

Yukarıda belirtildiği gibi, söz konusu yaklaşım çeviribilim araştırmacılarının sosyoloji alanından yararlanmasına imkân vermiştir. Örneğin, eyleyici odaklı araştırma yapan araştırmacılar söz konusu unsurları tanımlarken ve değerlendirirken Pierre Bourdieu'nun *habitus*, *sermaye* [*capital*] ve alan [*field*] başta olmak üzere birçok kavramdan faydalanmıştır. Bu sebepten ötürü, bu bölümde ilk olarak *eyleyici* [agent] kavramının ne ifade ettiğine ve hangi anlamlarda kullanıldığına değinilecek ve bu tanımlamalardan hangisinin kullanılacağı gerekçelendirilerek belirtilecektir. Daha sonra ise, bu kavramı tam anlamıyla tanımlayabilmek ve alandaki eyleyicilerin davranışları ile kararlarını etkileyen unsurların izini sürmek için Bourdieu'nun *habitus* (Bourdieu, 1993 [1980]), *sermaye* [*capital*] (Bourdieu, 1986) ve *alan* [*field*] (Bourdieu, 1971 [1966]) kavramları ile birlikte çalışmada kullanılacak yöntem tanıtılacaktır.

1.2.1. *Eyleyici* Kavramı

Eyleyici(lik), toplumsal düşünce içerisinde birçok alanın tartışmaya açtığı; ancak üzerinde tam bir fikir birliğine ulaşamadığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Emirbayer ve Ann Mische bunun en temel sebebinin, araştırmacıların kavramı tek taraflı ele alıp kavramın farklı boyutlarını göz ardı etmeleri olduğunu iddia ederler. Ayrıca, bu durumun Bourdieu'dan Giddens'a dek birçok yaklaşımda gözlemlendiğini vurgularlar (Emirbayer & Mische, 1998: 962-963)[26].

Çeviribilim açısından ele alındığında ise kavramın ilk olarak Juan C. Sager (1994) tarafından kullanıldığı görülür. Sager, kavramı en genel haliyle "Bir çevirmen ile çeviri eserin nihai kullanıcısı arasında aracı konumunda olan kişi [T]he person who is in an intermediary position between a translator and an end user of a translation]" şeklinde tanımlar (Sager, 1994: 321). Ayrıca, eyleyicileri metnin üretimi ve alımlanmasında üstlendikleri rollere göre "metin ve mesaj üreticileri [producers of texts and messages]", "aracılar [mediators]", "iletişim eyleyicileri [communication agents]" ve "metin ve mesaj alıcıları [recepients of texts and messages] olmak üzere dört temel sınıfa ayırır (Sager, 1994: 93-94). Çeviri ve çeviri üzerine yapılan araştırmaları eyleyici gözünden değerlendiren Daniel Simeoni ise *eyleyici* kavramını sosyal açıdan ele alır ve bu kavramın çeviri çalışmalarında kullanılması gerektiğinin altını çizer (1995). Eyleyicilik kavramının üretilen eser için son derece önemli olduğunu belirten araştırmacı, akademik bir çalışmayı araştırmacısını göz ardı ederek değerlendirmenin, çalışmanın tam anlamıyla anlaşılmasını engelleyebileceğini iddia eder (Simeoni, 1995: 448). Başka bir deyişle, eyleyicilerin toplumsal birer özne olduğu temelinde çeviri eyleyicisini "diğer sosyal eyleyicilerden oluşan ağlarla ayrılmaz bir ilişki içerisinde olan bir ses veya kalem (günümüz için bilgisayar) [a 'voice' or a pen (more likely a computer today), inextricably linked to networks of other social agents]" şeklinde tanımlar ve eyleyici ile özne arasındaki ayrımı şu ifadelerle açıklar: "Bunun yanı sıra, 'özne'den farklı olarak 'eyleyici', *kurumsal bir kimlik kazanmış* [bir özne] olarak da düşünülebilir [Besides, unlike the 'subject', the 'agent' may be conceived of as *instituted*]" (Simeoni, 1995: 452). Bu görüşten hareketle, geleneksel "*özne* [*subject*]" kavramının

[26] Daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bkz. Emirbayer & Mische, 1998.

daha bireyci bir kapsama sahip olması sebebiyle alandaki gelişmelerle birlikte oluşan iş birlikler ağının bileşenlerini tam anlamıyla ifade etmede yetersiz kaldığına dikkat çeker. Bunun üzerine gerek alandaki çeviri bürolarının gerekse çeviri hacmindeki ciddi artışın oluşturduğu bu sosyal ilişkiler ağı içerisindeki etkin unsurları tanımlamada *eyleyici* kavramını kullanmanın daha uygun olduğunu ileri sürer (a.g.e.). John Milton ve Paul Bandia da alandaki bu eyleyici odaklı yaklaşıma önemli bir çalışmayla katkıda bulunur. Editörlüğünü yaptıkları ve çeviri eyleyicileri üzerine hazırlanan kitaplarına yazdıkları giriş bölümünde eyleyicilik kavramını etraflıca ele alır ve Sager'in tanımını genişleterek *eyleyici*yi şöyle tanımlarlar:

> *Aynı zamanda kültür ve dil politikalarının değişmesine yardımcı olan edebiyat patronları, hamiler, kültür etkinlikleri düzenleyenler, siyasetçiler ya da şirketlerin de içinde olabileceği eyleyicilerimizin içerisine çevirmenleri de dahil etmekteyiz. Ayrıca bu eyleyiciler, dergiler, gazeteler veya kurumlardan da oluşabilir.*
> [*[W]e do include translators amongst our agents, who may also be patrons of literature, Maecenas, salon organizers, politicians or companies which help to change cultural and linguistic policies. They may also be magazines, journals or institutions.*] (Milton & Bandia, 2009: 1).

Bu tanımlamadan hareketle eyleyicilerin alanda üstlendikleri rolleri kültürel yenilik ve değişim açısından ele alan Milton ve Bandia, iki farklı eyleyiciden bahseder:

> *Çeviri biçimlerindeki değişimleri etkileyen ve mevcut çeviri çeşitliliğini genişleten eyleyiciler; ya da çevrilmesi için yeni eserler belirleyerek ve kendi toplumlarına giren yeni eserlerin çevirisi için yeni çeviri biçimleri tanıtarak [alana] bir yenilik getirme çabası içinde olan eyleyiciler.*
> [*[T]hose who have effected changes in styles of translation, have broadened the range of translations available, or who have helped or attempted to innovate by selecting new works to be translated and introducing new styles of translation for works entering their own society*] (Milton & Bandia, 2009: 1-2).

Başka bir deyişle, araştırmacılar bu ayrımla alandaki aktif eyleyicileri tutucu ve yenilikçi olmak üzere ikiye ayırırlar. Öte yandan Hélène Buzelin, Simeoni'nin söz konusu tanımlamasına dayanarak *eyleyiciliği* sosyolojik bir kavram olarak kabul eder ve gücü bilinçli bir şekilde kullanma şeklinde tanımlar. Ayrıca, eyleyiciliğin genellikle insana özgü bir kavram olarak kabul edildiğinin altını çizen Buzelin, Simeoni'nin önerdiği tanımdan yola çıkarak, aktör-ağ kuramı gibi bazı paradigmaların insan dışı unsurlara da eyleyicilik rolünü yüklediğini ve bu tür yaklaşımlardan çeviri araştırmalarında faydalanılması gerektiğini belirtir (Buzelin, 2011: 6). Buzelin'in kavramı bu şekilde değerlendirmesi, Milton ve Bandia'nın geniş kapsamlı tanımlamasının devamı niteliğinde kabul edilebilir. Çünkü her iki

çalışmada da eyleyici kavramı insana özgü olmaktan çıkartılarak kurumsal kimlik kazanmış bazı unsurları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Gerek Sager gerekse onu takip eden çalışmalar, bir taraftan kavrama ilişkin tanımlar önerirken, diğer taraftan ise çeviribilim alanında yapılan çalışmaları göz önünde bulundurarak eyleyici odaklı araştırmaların gerekliliğine vurgu yaparlar. Örneğin, Anthony Pym çeviri tarihi üzerine hazırladığı metodolojik çalışmada, çeviri araştırmalarında odağın çeviri metnin kendisi, çevirinin bağlamı veya dilsel özelliklerinden ziyade çeviri ediminde etkin eyleyiciler olması gerektiği konusunda bir çağrıda bulunur (Pym, 1998: ix).

2000'li yıllara gelindiğinde ise *eyleyicilik* kavramı konusundaki farkındalık son derece önemli bir seviyeye ulaşmış, çok çeşitli ve kapsamlı çalışmalar yayımlanmaya başlamıştır. 2010 yılında da Tuija Kinnunen ile Kaisa Koskinen'in editörlüğünde yazılı ve sözlü çevirmenlerin eyleyicilik rolünü birçok farklı bakış açısıyla ele alan makalelerden oluşan bir kitap daha hazırlanır. Bu çalışmalara ek olarak, çeviri alanındaki aktif eyleyicilere odaklanan çok sayıda makale yayımlanmış[27], uluslararası toplantılar düzenlenmiş[28] ve bildiriler sunulmuştur[29]. Bu kısa değerlendirme, 2000'li yılların çeviribilim alanında eyleyici odaklı çalışmalara oldukça yoğun bir eğilim olduğunu gözler önüne serer. Bu yoğunluğa bakarak, Snell-Hornby'nin da belirttiği üzere (Snell-Hornby, 2006: 172) her ne kadar bu yaklaşımın bir dönüş veya değişim olarak kabulü üzerinde bir fikir birliği olmasa da eyleyici odaklı araştırmaların alan için ne denli önemli olduğuna ilişkin bir görüş birliği oluştuğu söylenebilir. Tahir-Gürçağlar da Pym ile benzer bir şekilde, çeviri tarihinin bütüncül olarak ele alınması için eyleyicileri dâhil eden bir yaklaşımın gelişmesi gerektiğine dikkat çeker. Ayrıca, toplumu oluşturan bireyleri dışarıda bırakarak yapılan toplum ve çeviri odaklı çalışmaların son derece eksik olacağını savlar. Buna ek olarak, Tahir-Gürçağlar alanda yapılan eyleyici odaklı araştırmaların genellikle üretilen eser çevresindeki eyleyicileri incelediği konusunu eleştirir. Eserlerle

[27] Bkz. Rakefet Sela-Sheffy 2005; Reine Meylaerts 2008; Helle V. Dam ve Karen Korning Zethsen 2009; v.b.
[28] Bkz. *Ahmed Midhat Efendi Sempozyumu* [*Symposium on Ahmed Midhat Efendi*], İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye, 5-7 Mayıs 2004; *Sosyal Bir Uygulama Olarak Yazılı ve Sözlü Çeviri* [*Translating and Interpreting as a Social Practice*], Graz Üniversitesi, Graz, Avusturya, 5-7 Mayıs 2005; *Çeviride Yazara ve Çevirmene Ait Sesler* [*Authorial and Editorial Voices in Translation*], Kopenhag Üniversitesi, Kopenhag, 2-3 Kasım 2011; vb.
[29] Bkz. Saliha Paker 2004; vb.

doğrudan ilişkili olmamasına rağmen, Hasan Ali Yücel örneğinde olduğu gibi, eyleyiciye daha yakından bakıldığında ele alınan bağlam içerisindeki çeviri uygulamalarında metin seçimi, üretimi ve alımlanması gibi konularda son derece etkisi olduğu görülen eyleyicilerin de olabileceğini ileri sürer (Tahir-Gürçağlar, 2009: 162-163).

Alanda geliştirilen bu yaklaşım sonucunda hazırlanan çalışmalara bakıldığında, her ne kadar *eyleyici* kavramının kapsamı giderek genişletilip gerek çeviri edimi gerekse çeviri üzerine yürütülen tartışmalarda etkin çok çeşitli kişi ve kurumlar dâhil edilse de (bkz. Şehnaz Tahir-Gürçağlar 2009; Maria Eulalia Ramicelli 2009; Georges L. Bastin 2009; Ahu Selin Erkul Yağcı 2011; Tansel Demirel 2012; vb.) yapılan çalışmaların genellikle çevirmenlere odaklandığı görülmektedir. Bu durum, çeviri alanı içerisindeki eyleyiciler düşünüldüğünde, büyük bir bölümün dışarıda bırakıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Örneğin, bu çalışmanın odağını oluşturan çeviri eleştirisi alanı içerisindeki eyleyiciler, bu dışarıda bırakılanlar arasında sayılabilir. Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması da bu durumu doğrular niteliktedir. Halbuki, sebep oldukları tartışmalar, çeviri anlayışı ile çeviri eserler üzerindeki etkileriyle eleştiri alanındaki bireysel ve kurumsal eyleyicilerin gerek çeviri gerekse eleştirisi alanı için oldukça önemli unsurları oluşturduğu birçok örnekte gözlemlenmektedir. İlk bakışta, alanın bu önemli unsurlarının araştırmacılar tarafından pek ilgi görmemesinin çeviri eleştirisi alanının çeviribilim içerisindeki kıyıda kalmışlığından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak bu gerçek, çeviri eleştirisi eyleyicilerinin göz ardı edilişinin sebeplerinden yalnızca biri olarak görülebilir. Çünkü mevcut çalışma kapsamında hazırlanan literatür taraması, çeviribilim alanından bağımsız bir şekilde düşünüldüğünde, çeviri eleştirisi üzerine birçok araştırma yapıldığını; ancak bunların genellikle metin odaklı olduğunu ve eyleyici odaklı araştırmaların oldukça sınırlı kaldığını göstermiştir. Bu durum, çeviribilim içerisindeki eyleyici odaklı yaklaşımın eleştiri alanında tam olarak benimsenmediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu tespitten hareketle bu çalışma, 1930 ile 1960 yılları arasındaki dönemin çeviri tarihine çeviri eleştirisi penceresinden bakarak hem mevcut metin odaklı çalışmalara katkı sağlamayı hem de karanlıkta kalan bu önemli unsurları görünür kılmayı hedeflemektedir.

Bu hedef doğrultusunda yaptığım kütüphane taraması, söz konusu dönemin sadece çeviri faaliyetleri açısından değil aynı zamanda çeviri eleştirisi alanındaki uygulamalar açısından da son derece zengin olduğunu ve alanda birçok eyleyicinin aktif olarak yer aldığını göstermiştir. Bu eyleyiciler, kişi, kurum ve yayın olmak üzere üç farklı grup altında toplanabilir. Çalışmada bu üç farklı gruptan eyleyiciler inceleneceği için Milton ve Bandia'nın yukarıda değinilen eyleyici tanımı kullanılacaktır. Çünkü söz konusu tanım, hem eleştiri alanındaki eyleyicileri tanımlayabilmeye hem de eyleyicilerin kişi olması gerekliliğini ortadan kaldırarak eleştiri alanındaki insan dışı unsurları da birer eyleyici olarak kabul etmeye imkân tanıyacaktır. Bu yaklaşımdan hareketle, söz konusu dönemdeki eleştiri eyleyicilerinin devlet ve özel yayınevleri olmak üzere iki ana grubu temsil ettiği söylenebilir. Çeviri eleştirisi alanının devlet tarafını, Türkiye tarihindeki en önemli çeviri hareketinin idarecisi konumundaki Tercüme Bürosu ve büronun resmi yayın organı *Tercüme* dergisi oluşturmaktadır. Dergi içindeki eleştiri uygulamalarına baktığımızda ise Lütfi Ay (1911-1995), Melahat Özgü (1906-2001), Erol Güney (1914-2009) başta olmak üzere 59 farklı ismin aktif olarak eleştirel metin ürettiği görülmektedir.

Diğer grupta ise özel sermayenin himayesindeki kültür, sanat, edebiyat dergileri ve gazeteler ile birlikte bu süreli yayınlarda eleştirel metin üreten çok sayıda eyleyici dikkat çekmektedir.[30] Bunlara verilebilecek örneklerden biri bu çalışmanın odağını oluşturan ve 1935 ile 1956 yılları arasında çıkartılan *Yücel* dergisidir. Dergi, erken Cumhuriyet döneminin önemli entellektüelleri ve çeviri alanına eğilen önemli isimlerinden olan Cemil Meriç, Orhan Burian, Hikmet Dizdaroğlu, Arif H. Özbilen, Hüseyin Namık Orkun gibi çeviri eleştirisi eyleyicilerinin yazılarının yayımlandığı önemli bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. İlerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, *Yücel* ve bünyesindeki çok çeşitli alt yapılara ve eğitim seviyelerine sahip eyleyiciler eleştiri alanına son derece önemli katkılar sağlamıştır. Bu eyleyiciler tarafından yazılan yazılar aracılığıyla oluşturulan çeviri eleştirisi

[30] Kütüphane araştırmalarım sonucunda, çok sayıda süreli yayının eleştiri yazıları yayımladığı tespit edilmiştir. Ancak bu süreli yayınlar içerisinde, nispeten daha uzun süreli ve düzenli bir şekilde yayımlananlar ile eleştiri alanına daha fazla katkı yaptıkları tespit edilenler şöyle sıralanabilir: *Ayın Bibliyografyası* (1942-1943), *Hareket* (1939-1982), *Yeni Yol* (1923-1926), *İnsan* (1938-1943), *Yirminci Asır* (1947-1960), *Amaç* (1945-1946), *Tan* 1935-1950), *Gün* (1945-1945), *Yurt ve Dünya* (1941-1944/1977-1980), *Tasvir* (1945-1949), *Hisar* dergisi (1950-1980).

söylem(ler)inde kimi zaman uyuşmaların kimi zaman ise çatışmaların olduğu belirlenmiştir. Başka bir deyişle, söz konusu dergideki çeviri eleştirisi söylemi çok sesli bir yapıya sahiptir. Elbette, bu söylemlerin oluşmasında her eyleyicinin eşit payı olduğunu savunmak mümkün değildir. Dolayısıyla, ilerleyen bölümlerde yapılacak incelemeler söz konusu söylemlerin oluşumunda hangi eyleyicilerin daha baskın olduğunu da ortaya çıkartacaktır.

Yapılacak incelemede, ilk olarak, kurumsal birer eyleyici olarak *Tercüme* ve *Yücel* dergilerinin sahip oldukları etkinin kaynağı yayın hayatları, ideolojileri, ilişki içinde oldukları kurumlar ile bünyesindeki bireysel eyleyicilerin akademik alt yapıları ve mesleki geçmişleri gibi unsurlar üzerinden araştırılacaktır. Başka bir deyişle, bu eyleyicilerin sahip oldukları eleştiri "habitus"larını (Bourdieu, 1993 [1980]) oluşturan etmenlerden bazıları sorunsallaştırılacaktır. Bu sebeple bir sonraki bölümde, Bourdieu tarafından ortaya atılan *habitus* kavramı çeviribilimdeki kullanım şekilleriyle birlikte tanıtılacak ve çalışmadaki yeri açıklanacaktır.

1.2.2. *Habitus* Kavramı

Pierre Bourdieu, "alan kuramı [field theory]"nın temelini oluşturan kavramlardan biri olan *habitus* kavramını "[eyleyicilerde] zamanla değişebilen daimi eğilimler ile mevcut yapıları yapılandırma işlevi gören yapısallaşmış yapılar sistemleri [systems of durable, transposable dispositions, structured structures predisposed to function as structuring structures" şeklinde tanımlar (Bourdieu, 1977: 72). Loic J. D. Wacquant da bu tanımdan hareketle, *habitus*un içinde bulunulan alanın beklentileriyle belirli bir uyum ve sistem içerisinde etkilişime girdiğini vurgular (Wacquant, 1992: 18-19). Kavramın çoğu zaman yanlış kullanıldığını hatta yanlış anlaşıldığını ileri süren Karl Maton ise sosyal bir varlık olan eyleyicinin habitusunun, Bourdieu'nun *habitus* tanımına ve Wacquant'ın habitus-alan ilişkisi üzerine savunduğu görüşlere dayanarak, hem yapılanmış hem de yapılanmakta olan bir niteliğe sahip olduğunu ileri sürer. Çünkü Maton'a göre habitus, eyleyicinin geçmiş ve şimdiki koşulları ile oluşmuş belirli bir birikimin ürünü olmakla beraber eyleyicinin mevcut ve gelecekteki eylemlerini ve koşullarını şekillendiren bir unsur olarak kabul edilmelidir. Buna ek olarak Maton, Bourdieu'nun ileri sürdüğü bu yapının

gelişigüzel bir olaylar silsilesi sonucu değil; sistemli bir şekilde gelişen süreçler sonucu oluştuğunun altını çizer. Maton'a göre kavram temelde eyleyicilerin eylemlerine, duygularına, düşüncelerine ve varoluşlarına odaklanır (Maton, 2010: 49-52).

Bu geniş kapsama dayanarak, habitus kavramı başta sosyoloji olmak üzere antropoloji, eğitim, kültürel araştırmalar, felsefe ve edebiyat eleştirisi gibi pek çok sosyal bilim alanında yapılan çalışmalarda oldukça sık kullanılmaktadır. Çeviribilim alanında ise 1990'lı yıllarla birlikte, kavramı sorunsallaştıran araştırmaların yapılmaya başladığı söylenebilir.[31] Kavramın çeviribilim alanında kullanılması, araştırmacılara yeni ufuklar açmış ve çeviri sürecinde aktif rol oynayan çeşitli eyleyicilerin davranış ve tutumlarını sorunsallaştırmaya imkân vermiştir (Liang, 2010: 87). Buna ek olarak, kavramı çeviribilim alanında kullanan ilk isimlerden biri olan Jean-Marc Gouanvic, Wacquant ile benzer bir şekilde çeviri sürecinde yer alan eyleyiciler ile aktif oldukları alan arasında karşılıklı bir etkileşim oluştuğunu iddia eder (Gouanvic, 1997: 127, 147) ve bu eyleyiciler ürettikleri metinlerle alanı şekillendirirken alanın da aynı zamanda bu eyleyicilerin çeviri süreçlerini şekillendirdiğini savlar (Gouanvic, 2005: 157). Başka bir deyişle, eyleyici içinde bulunduğu bağlamdan bağımsız düşünülemeyeceğinden, sahip olduğu habitus alandaki çevresel faktörlerden etkilenirken alanı da çeşitli yönden etkileyebilir. Dahası, eyleyicilerin habituslarını, sosyal hayatı oluşturan uygulamaların meydana gelmesinin ve şekillenmesinin ardında yatan unsurlardan bazıları olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu bakış açısından hareketle, kavram eyleyicileri ve alandaki olguları daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirmeyi mümkün kılar. Ayrıca, bu kavram eyleyicilerin sahip oldukları bu daimi niteliklerin eylemler ve görüşler üzerindeki etkisini de tartışmaya izin verir (Erkul Yağcı, 2011: 49-50). Çeviri edimini sosyolojik açıdan ele alan diğer bir araştırmacı Raila Hekkanen ise çevirmenlerin sahip oldukları altyapı ve tecrübelerin profesyonel çeviri habituslarının üzerinde ne denli etkili unsurlar olduklarının son yıllarda yapılan akademik çalışmalarla gözler önüne serildiğini vurgular (Hekkanen, 2009: 7). Bu ve buna benzer yaklaşımlar, çeviribilim alanında eyleyicilerin habituslarına odaklanan çok

[31] Örneğin, Theo Hermans, 1996, 1999; Jean-Marc Gouanvic 1997; Rakefet Sheffy 1997; Daniel Simeoni 1998; Moira Inghillieri 2003, 2005; Michaela Wolf 2006a; Reine Meylaerts 2006; Michaela Wolf ve Alexandra Fukari 2007; Gisella M. Vorderobermeier 2014; vb.

çeşitli çalışmaların yapılmasına imkan tanımıştır: editör-çevirmenler (Ezber, 2004), yazar-çevirmenler (Erkazancı Durmuş, 2014), çevirmenler (Özkul, 2009), okurlar (Erkul Yağcı A. S., 2011), yayıncılar (O'Sullivan, 2009) vb. Bu adı geçen çalışmalarla birlikte alanda eyleyici odaklı yapılan araştırmalardan bazıları inceledikleri eyleyicileri değerlendirirken habitus gibi sosyoloji alanında önerilen çeşitli kavramlarından faydalanırken bu araştırmaların bir kısmı ise bu tür kavramlara değinmezler. Ancak tartışmalarını yürütürken yararlandıkları kaynaklara bakıldığında, eyleyicilerin habituslarını oluşturan faktörleri sorunsallaştırdıkları görülmektedir. Örneğin, 18 ve 19. yüzyıllarda Latin Amerika'da gerçekleşen İspanyol özgürleşme hareketinde gerek askeri gerekse çevirmen olarak son derece aktif bir rol oynayan Francisco de Miranda üzerine yaptığı çalışmada Georges L. Bastin (2009), her ne kadar doğrudan habitus kavramını tartışmaya açmasa da incelediği eyleyicinin biyografik bilgi ve entelektüel yaşamından faydalanarak yaptığı çevirileri sorunsallaştırır.[32] Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde bu ve benzeri örneklerin sayısı arttırılabilecek olsa da yukarıda da değinildiği üzere, çeviribilim alanında görülen kültürel dönüşün etkisiyle bu tür sosyoloji kavramlarına oldukça sık rastlanmaktadır. Öte yandan, söz konusu dönüşün bu etkisini çeviribilimin alt alanlarından olan çeviri eleştirisi için söylemek pek mümkün değildir. Çünkü temelinde çeviri ediminin sosyal bir etkinlik ve edimin gerçekleştiği alan içerisindeki aktif unsurların birer sosyal eyleyici olarak kabul edilmesi olan bu bakış açısının çeviri eleştirisi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından ilgi görmediği, çalışma kapsamında hazırlanan literatür taraması ile tespit edilmiştir. Halbuki, eleştiri de içerisinde birçok eyleyicinin aktif rol aldığı bir edimdir. Nasıl çeviri edimi, yukarıda adı geçen araştırmaların gösterdiği üzere, çevirmen, editör, yazar, okur ve yayıncı gibi farklı eyleyicilerin etkisi ile şekilleniyorsa çeviri eleştirisi edimi de benzer bir şekilde belirli unsurlardan etkilenmektedir. Bu unsurlardan biri de çeviri eleştirisi alanındaki eyleyicilerin sahip oldukları habituslarıdır. Bu habitusları sorunsallaştırmak ise çeviri eleştirisi alanında çalışan araştırmacıların alanda meydana gelen olay ve olguları anlamlandırmasına, tanımlamasına ve betimlemesine imkân verecek veri sunacaktır.

[32] Habitus kavramını dolaylı yoldan kullanan diğer çalışmalar için bkz. Nobrega & Milton, 2009; vb.

Habitusların bu niteliği göz önüne alınarak çalışma kapsamında incelenecek döneme bakıldığında, farklı habituslara sahip birçok kurumsal ve bireysel eyleyicinin çeviri eleştirisi alanında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Mevcut çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde incelenecek ve dönemin en etkili kurumsal eyleyicilerden biri olan, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulmuş Tercüme Bürosu'nun resmi yayın organı *Tercüme* dergisidir. Dergi incelendiğinde, gerek derginin kurulma amacı gerek yayın politikası gerekse sahip olduğu ideolojisiyle etkin olduğu çeviri eleştirisi alanında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *Tercüme*'nin yanı sıra, dönemin çeviri eleştirisi alanı içerisinde birçok kurumsal nitelikte eyleyici tespit edilmiştir. Bunlardan biri de doktora araştırmamın odağını oluşturan özel sermaye himayesindeki *Yücel* dergisidir. Dergi hem uzun yıllar yayın hayatını sürdürmüş olmasından hem de *Tercüme* gibi özel olarak çeviriye odaklanmasa da çeviri eleştirisine yaptığı yoğun katkılardan dolayı oldukça önemlidir. Bu iki kurumsal eyleyici ve bünyesindeki bireysel eyleyiciler incelendiğinde, habituslarının kimi zaman benzer kimi zaman ise oldukça farklı unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Bu benzerlikler, eyleyicilerin ürettikleri çeviri eleştirisi söylemlerinin bazı durumlarda birbiriyle örtüşmesine ve birbirini tamamlamasına sebep olurken; habituslarda farklılıklar ise eleştirel söylemin çeşitlenmesine ve bazı noktalarda ayrışmasına sebep olmuştur. Eyleyicilerin sahip oldukları habituslardaki benzerliklerle oluşan gruplara veya bağlı bulunulan kurumlara aidiyet duygusu geliştirmelerine sebep olduğu ileri sürülebilir. Çünkü benzer geçmiş, ideoloji ve kariyerlere sahip kişi veya kurumların çeşitli hususlarda ortak paydalarda buluştuğu tespit edilmiştir. Bu durumlar, belirli kişilerin aynı kurum çatısı altında toplanmaları ve eleştiren ya da eleştirilen olmasalar bile çeviri eleştirisi kaynaklı tartışmalara taraf olarak kendileriyle aynı görüşe sahip eyleyicileri destekledikleri vakalarda kendini göstermiştir. İncelenen dönemde tespit edilen vakalarda, bu gruplaşmaların alan içerisinde belirli konular üzerine çatışmaların oluşmasına ve çeviri eleştirisi edimini kullanarak tartışma ortamları yaratılmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum da, iki dergideki çeviri eleştirisi söylemini şekillendiren poetikaların ardında hem kurumsal hem de bireysel eyleyicilerin habituslarının olduğunu ve bunların çeviri eleştirisi uygulamalarında bazı benzeşme ve ayrışmalara sebep olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın odaklandığı kurumsal eyleyiciler üzerine yapılacak inceleme ve araştırmalarla, tespit edilecek habituslara ek olarak ele alınan eyleyicilerin ve bünyesindeki bireysel eyleyicilerin sahip oldukları "sermaye"lerinin [capital] (Bourdieu, 1986) çeviri eleştirisi söylemleri üzerindeki etkileri sorunsallaştırılacaktır.

1.2.3. *Sermaye* Kavramı

Bourdieu'nun alan kuramı çerçevesinde önerdiği bir diğer kavram olan "sermaye [capital]" kavramı, eyleyicilerin alan içerisinde sahip oldukları konumu belirlemede oldukça önemli yer tutar. Her ne kadar sermaye kavramı genel olarak ekonomi alanıyla ilişkilendirilse de Bourdieu, kavrama kendi kuramı içerisinde çok daha geniş bir anlam yükler ve kavramı "birikmiş güç [accumulated labor]" olarak tanımlar. Bourdieu, eyleyicilerin bulundukları alan içerisindeki güçlerinin onları belirli bir şekilde ön plana çıkartacak unsurlar olduğunun altını çizer (Bourdieu, 1986: 241). Robert Moore'a göre, Bourdieu kavramı ekonomi alanındaki salt ticari anlamıyla kullanımından kurtararak daha geniş bir yelpazeye sahip sistem çerçevesinde kullanır (Moore, 2010: 102). Böylece, sosyal yaşamın herhangi bir alanı içerisindeki bağlam ve durumu açıklamada, araştırmacıların kavramdan faydalanmasına imkân vermiştir. Bu yaklaşımdan hareketle, kavramın bu kullanımının alan kuramı çerçevesinde ele alınacak eyleyicilerin statülerinin daha belirgin bir şekilde betimlenmesine olanak sağlayacak bir zemin hazırladığını söylemek yanlış olmayacaktır. *Sermaye* kavramını etraflıca açıklayan Moore, sermayenin herhangi bir alanın zaman içinde gelişimini yürüten ve yönlendiren bir "kuvvet [energy]" olarak anlaşılabileceğini ileri sürer. Ayrıca, sermayenin prensipte alanı oluşturan ve alan içerisindeki güç türlerinin oluşmasını sağlayan unsurlardan olduğuna dikkat çeker (Moore, 2010: 105). Sonuç olarak, Bourdieu'nun da belirttiği gibi, sermaye alan içerisindeki eyleyicilerin zamanla edindiği bir birikim ve sahip oldukları gücün kaynağı olarak kabul edilebilir (Bourdieu, 1986: 241). Söz konusu bu güç, tabiatı gereği dinamik ve değişken bir yapıya sahip alanlar içerisinde sürekli bir değişim, dönüşüm ve mücadelenin görülmesine sebep olur (Wacquant, 1992: 45-46). Martti Siisiäinen da sermayenin alan içerisindeki eyleyicinin statüsünü ve konumunu belirleyen temel unsurlardan biri olduğunu vurgular (Siisiäinen, 2000: 11).

Bourdieu *sermaye* olarak adlandırdığı bu unsuru tanımlarken üç temel türden bahseder: *ekonomik sermaye* [*economik capital*], *kültürel sermaye* [*cultural capital*] ve *sosyal sermaye* [*social capital*]. Ekonomik sermaye şeklinde adlandırılan sermaye türü, adından da anlaşılacağı üzere doğrudan maddi bir kazanç şeklinde oluşabilir ve eyleyicisine çeşitli mülkiyet hakları kazandırır. Bourdieu, ekonomik sermayeyi diğer sermaye türlerinin gizlenmiş veya şekil değiştirmiş hali olarak da kabul eder (Bourdieu, 1986: 252). Bu durum içinde yaşadığımız sosyal hayat içerisinde de birçok örnekle açıklanabilir. Ekonomik sermayesi oldukça yüksek olan bir kişinin çok daha iyi bir eğitime, kariyere ve güçlü bir sosyal ağa sahip olması oldukça kolaydır. Bu da onun içinde bulunduğu alanda çok daha yüksek bir saygınlık ve statüye sahip olmasına imkân tanır. Kültürel sermaye ise bazı koşullarda ekonomik sermayeye dönüşebilir. Bourdieu, kültürel sermayenin sosyal yaşamda üç farklı durumda ortaya çıkabileceğini ileri sürer: *şekillenmiş durum* [*the embodied state*]; *somutlaşmış durum* [*the objectified state*]; *kurumsallaşmış durum* [*the institutionalized state*] (Bourdieu, 1986: 243). Bu üç durumu birbirinden ayıran Bourdieu, kültürel sermayeden söz etmek için en temelde akıl ve bedenin varlığını kabul eder. Şekillenmiş olarak tanımladığı bu durum, eyleyicinin büyüme, gelişme esnasında içselleştirdiği ve bütünleştiği sosyal çevre ve alanlardan oluşur (Bourdieu, 1986: 244-246). Örneğin, çeviri veya yabancı dil ile alakalı bir işle uğraşan anne ve babanın çocukları benzer meslek sahibi veya ebeveynlerinin içinde bulunabilecekleri alana mensup kişilerden oluşan bir ortamda büyür ve yetişir. İçerisinde bulundukları sosyal alan itibariyle, bu çocukların yabancı dile yatkınlıkları ve çeviriye karşı geliştirdikleri bilincin daha güçlü olması beklenebilir. İçinde bulunulan ortam ve kültürden sonra eyleyicinin gösterdiği eğitimsel ve fiziksel gelişim de bu durumun oluşmasına katkı sağlar. Kültürel sermayenin oluştuğu ikinci durum, Bourdieu'nun adlandırmasıyla, *somutlaşmış durum* ise fiziksel olarak varlığı kabul edilen eyleyicinin sahip olduğu maddi unsurlarla ortaya çıkar (Bourdieu, 1986: 246-247). Bu unsurlar, eyleyicinin karşılığında belirli bir emek sarf ederek kendi öz şekillenmiş sermayesini kullanarak yarattığı eserlerden oluşur. Örneğin, yine yukarıdaki örnekten devam edecek olursak, aktif bir çevirmen olarak çeviri piyasasına eserler kazandıran bir eyleyicinin kariyeri boyunca ürettiği çeviriler bu durumun oluşmasını sağlar. Kültürel sermayenin ortaya çıkabileceği son durum olan *kurumsallaşmış durum* ise

eyleyicinin sahip olduğu yetkinliğin resmi bir kurumca onaylanması durumunda görülür (Bourdieu, 1986: 247-248). Yine çeviri bağlamından örnek vermek gerekirse, çeviribilim bölümlerinden mezun olup çevirmenlik yapan eyleyiciler almaya hak kazandıkları yükseköğretim kurumu diploması ile bir nevi yeterliliklerini ve yetkinliklerini kanıtlayarak alan içerisinde belirli bir statüye sahip olabilirler. Söz konusu belgelendirme, serbest veya belirli bir kuruma bağlı olarak çalışma imkânı sağlayarak sahip oldukları kültürel sermayeyi ekonomik sermayeye de dönüştürebilirler. Sosyal sermaye de kültürel sermaye gibi belirli durumlarda ekonomik sermayeye dönüşebilen ve eyleyicinin toplum içindeki saygınlığı şeklinde tanımlanan sermaye türüdür. Sosyal sermaye, temel olarak eyleyicinin içinde bulunduğu sosyal uzam bağlamında sahip olduğu sosyal ilişkiler ağı aracılığıyla elde edilir. Eyleyicinin sosyal sermayesinin gücü ise sahip olduğu bu sosyal ağ içerisinde yer alan diğer eyleyicilerin sahip oldukları ekonomik, kültürel veya sembolik sermayeler ile belirlenir. Bu sermaye türü diğerlerine nazaran çok daha uzun sürede oluşur ve sahip olan eyleyicisine faydasının dokunması çok daha uzun bir zaman alır (Bourdieu, 1986: 248-252). Örneğin, doktora tezimin kapsamında ele aldığım erken Cumhuriyet döneminde Türkiye çeviri eleştirisi alanı içerisinde faaliyet gösteren *Tercüme* dergisinde yazı yazan eyleyicilerin, çeviri alanı için son derece kritik konuma sahip bir devlet kurumuna mensubiyetlerinden ileri gelen sosyal sermayelerinin alan içerisindeki faaliyetleri üzerinde oldukça önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Bunlara ek olarak, Bourdieu dördüncü bir sermaye türünden bahseder: *sembolik sermaye* [*symbolic capital*] (Bourdieu, 1986: 245); ve bu sermaye türünü "çeşitli sermaye türlerinin (alan içerisinde) geçerli kabul edilip tanındığında dönüştüğü sermaye şekli [… is the form that the various species of capital assume when they are perceived and recognized as legitimate]" olarak tanımlar (Bourdieu, 1989: 17). Yani, sembolik sermaye Bourdieu'nun önerdiği diğer sermaye türleri sayesinde eyleyicinin elde ettiği sermaye türü olarak kabul edilebilir. Randal Johnson editörlüğünü yaptığı Bourdieu'nun *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature* kitabına yazdığı giriş bölümünde sembolik sermayenin birikmiş prestij, ün veya saygınlık olarak kabul edilebileceğine dikkat çeker ve sembolik sermayenin oluşmasının oldukça uzun bir süre aldığına vurgu yapar (Johnson, 1993:

7). Siisiäinen de sembolik sermayenin sadece eyleyici dışındaki bireylerin gözünde oluşacağının altını çizer (Siisiäinen, 2000: 13). Başka bir deyişle, bu sermaye türü Bourdieu'nun önerdiği üç sermaye aracılığıyla eyleyicinin toplum içindeki diğer insanların gözünde sahip olduğu statü olarak tanımlanabilir.

Bourdieu'nun alan kuramı kapsamında önerdiği sermaye kavramı ve türlerini genel olarak değerlendirecek olursak, alan içerisinde var olan sermayelerin oldukça girift ve iç içe geçmiş bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta bazı durumlarda, bu sermaye türlerini birbirlerinden net bir şekilde ayırmak pek mümkün olmayabilir. Bu belirsiz ve karmaşık yapısına karşın sermaye kavramı birçok alandan araştırmacının dikkatini çekmiş ve çok çeşitli alanlarda hazırlanan araştırmalarda kullanılmıştır. Sermaye kavramının çeviribilime girişinin de, daha önce değinildiği üzere, nispeten daha uzun sürdüğü iddia edilebilir. Bu anlamda literatürde akla gelen ilk araştırmacılardan biri olan Jean-Marc Gouanvic, Amerikan bilim kurgu romanının savaş sonrası dönemin Fransa'sına girişi üzerine yaptığı araştırmada Bourdieu'nun diğer kavramlarıyla birlikte sermaye kavramından da faydalanır (Gouanvic, 1997). Esmaeil Haddadian Moghaddam da Gouanvic ile benzer bir şekilde sermaye kavramıyla beraber Bourdieu'nun alan kavramından faydalanarak çevirmen ve çeviri eser arasında bulunan aktörleri sorunsallaştırır. Bu aktörlerin sahip oldukları sermayeleri, İran merkezli bir yayınevi etrafında oluşan ağı betimlemede kullanır (Haddadian-Moghaddam, 2012). Pascale Casanova ise uluslararası edebiyat alanı içerisinde çevirinin, sadece kültür ve dillerarası bir aktarımdan öte uluslararası düzeyde bir sermaye kazanımı ve/ya aktarımı olarak kabul edilmesi gerektiğini savlar. Bu savını sorunsallaştırırken ulusların sahip olduğu edebiyat alanlarının edebi ve dilbilimsel sermayelerinin eşit olmayan bir şekilde dağılması varsayımından yola çıkar ve Bourdieu'nun önerdiği sermaye kavramıyla uluslararası edebiyat alanı içerisinde çevirinin sermaye kazanımı ve/ya transferi aracı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur (Casanova, 2002).[33] Türkiye bağlamına bakıldığında, sermaye kavramını çeviribilim alanı içerisinde ilk kez Mine Yazıcı Mevlana çevirileri üzerine yaptığı araştırmasında kullanır. Yazıcı, kültür politikaları

[33] Bu ve benzeri çalışmalar çoğaltılacağı gibi, sermaye kavramını çalışmanın odağına almasa da belirledikleri alan içerisindeki eyleyicilerin içinde bulundukları çekişme ve sahip oldukları statüleri tanımlarken sermaye kavramından çokça faydalanan araştırmalar da mevcuttur: Sela-Sheffy, 2005; Sapiro, 2014; vb.

ile birlikte Mevlana'nın toplumsal ve kültürel birikiminden hareketle kültürel sermaye ve Mevlana'nın İngilizce ve Türkçe çevirileri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı hedefler (Yazıcı, 2007). Bunun yanı sıra, Jasmin Esin Duraner çeviri piyasası içerisinde hukuk çevirisi alanındaki aktörler üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde, sermaye kavramını hukuk metni çevirisi sürecinde yer alan aktörler arasındaki etkileşimi incelerken kullanır (Duraner, 2015).

Görüldüğü üzere sermaye kavramı, çeviribilimde genel olarak inceledikleri alan içerisinde belirledikleri eyleyicileri statülerine veya sahip oldukları güce ya da etkiye göre değerlendirirken kullanılmıştır. Bu çalışmada sermaye kavramı, incelenen dönemde alan içinde aktif rol oynayan eyleyicilerin eylemlerini tanımlamaya ve anlamlandırmaya imkân verecektir. Çünkü eyleyicilerin sahip oldukları ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayelerin dağılımlarında eşitlikten bahsetmek mümkün değildir (Bourdieu, 1986: 246). Bu eşitsizlik, alan içerisinde farklı düzeylerde bir hiyerarşinin doğmasına sebep olur. Alan içerisinde etkin eyleyiciler de sahip oldukları sermayeleri arttırmayı ve bu sermayeleri kullanarak mücadele ettikleri diğer unsurların önüne geçmeyi amaçlarlar. Bu görüşten hareketle, sermaye kavramı çalışma kapsamında incelenecek olan 1930-1960 arası Türkiye'si çeviri eleştirisi alanında etkinlik gösteren bireysel ve kurumsal eyleyiciler arasındaki ilişkileri, çatışmaları ve mücadeleleri açıklamada yardımcı olacaktır. Söz konusu dönemde tespit edilen kurumsal eyleyiciler arasında yer alan *Tercüme* dergisinin devlet desteğiyle elde ettiği ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye ile çeviri eleştirisi alanını şekillendiren unsurların başında geldiği söylenebilir. Öte yandan, özel sermaye himayesindeki *Yücel* gibi oldukça yoğun faaliyet gösteren kurumsal eyleyiciler de alanda etkindir. Derginin ekonomik, hukuki ve bürokratik sorunlarına rağmen yayın hayatını uzun süre devam ettirmesi, alan içerisindeki mücadelesinde kararlılık gösterdiğinin bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu kurumsal kimlik kazanmış eyleyicinin bünyesinde çalışan eyleyicilerin sahip oldukları sermayelerle daha da güçlendiği ve alan içerisinde etkinliklerini arttırdığı iddia edilebilir. Çünkü *Yücel* dergisinde yazan bazı eyleyiciler, aynı anda Tercüme Bürosu, *Tercüme* dergisi ve yüksek öğretim kurumlarında da görev almaktaydı. Bu isimlerin alan içerisinde sahip oldukları sermayelerinin de *Yücel*'in sembolik sermayesini arttırdığı ve tanınırlığına katkı sağladığı söylenebilir. Öte

yandan, ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere *Yücel* amatör bir girişimin sonucu ortaya çıkmış bir süreli yayın olduğundan kısıtlı bir ekonomik sermayeye sahipti. Dolayısıyla, dergide yazan eyleyicilerin salt ekonomik kaygılarla hareket etmesi mümkün değildi. Bu sebeple, dergi yöneticileri ile dergide yazan eyleyicilerin sosyal sermayelerini kullanarak bir kadro oluşturulduğu söylenebilir. Ayrıca, bazı eyleyiciler kişisel olarak herhangi bir çeviri eleştirisi kaynaklı münakaşa veya kavgaya taraf olmasalar da taraflara destek olmak üzere birçok yazı kaleme almıştır. Söz konusu eyleyicilerin sosyal sermayelerini kullanarak bu tartışmalara dâhil oldukları söylenebilir. Bunlara ek olarak, bu eyleyicilerin sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermayeler de söz konusu eylemlerini açıklamada kullanılabilir. Çünkü erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi uygulamalarını incelediğimizde, eyleyicilerin sahip oldukları sermayelerini kendi görüş ve bakış açılarını yansıtan eleştiri söylemini oluşturmada veya desteklemede kullandıkları görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında odaklandığım kurumsal eyleyicilerin eleştiri faaliyetleri sahip oldukları habitus ve sermayeleri ile betimlemeye çalışacağım. Bu faaliyetlerin ve mücadelelerin içinde gerçekleştiği uzam alan olarak kabul edilecektir. *Alan* [*field*] (Bourdieu & Wacquant, 1992) kavramı da Bourdieu'nun alan kuramı çerçevesinde önerdiği tanımlamasından yola çıkarak açıklanacaktır.

1.2.4. *Alan* Kavramı

Bourdieu, *alan* kavramına ilk olarak 1966 yılında yayımladığı "Champ intellectuel et projet créateur [Fikri alan ve yaratıcı proje]"[34] başlıklı eserinde değinir. Oluşturduğu alan kuramı içerisinde son derece önemli bir yer tutan bu kavram, daha sonraları da Bourdieu'nun araştırmalarında çokça yer bulmuştur.[35] Patricia Thomson'a göre, Bourdieu insanlar arasındaki etkileşimi ve ilişkileri anlamak veya sosyal bir olay ya da olguyu açıklayabilmek için sadece yaşanan ve söylenenleri incelemenin yetersiz olduğunu ve bu olguları tam manasıyla kavrayabilmenin içinde bulunulan *sosyal*

[34] Makale, ilk olarak *Les Temps Modernes* dergisinde yayımlanmıştır. Daha sonra 1969 yılında, Sian France tarafından "Intellectual field and creative project [Fikri alan ve yaratıcı proje]" başlığıyla çevrilmiş ve *Social Science Information* dergisinin 8. cilt 2. sayısında yayımlanmıştır.
[35] Daha detaylı bilgi için bkz. Thomson, 2008.

*uzam*ı [*social space*] incelemekle mümkün olabileceğini ileri sürer (Thomson, 2008: 67 içinde Bourdieu, 2005: 148). *Sosyal uzam* kavramı kültürel, siyasi veya ekonomik gibi birçok alandan oluşan bir kategoriyi ifade eder. Bir eyleyicinin içinde bulunduğu sosyal uzam da faaliyet gösterdiği alanların hepsini içine alır. Buna karşın, alan kavramı eyleyicilerin eylemlerini gerçekleştirdikleri yapısallaşmış uzam olarak tanımlanabilir (Mahar, Harker, & Wilkes, 1990: 9-10). Sameh Hanna ise Bourdieu'nun alan kavramını sosyal gerçekliğin tarifini ve açıklamasını yapmak üzere geliştirdiğini ileri sürer (Hanna, 2016: 20). Nitekim, Bourdieu önerdiği alan kavramının daha önceleri önerilen sistem kavramından farkına değinirken getirdiği yeniliğe de şu ifadelerle vurgu yapar: "[…] mücadeleler, ve tarihsellik! [… struggles, and thus historicity!]" (Bourdieu & Wacquant, 1992: 102). Bourdieu'nun kültürel alanın alt alanı olarak kabul ettiği edebiyat veya çeviri alanını düşünecek olursak, bu durumun metinlerin ötesinde toplum içindeki alanlarda faaliyet gösteren gerçek kahramanlar olan eyleyiciler arasındaki mücadelelerle açıklanabileceğine ve alan içindeki mücadelelerin genellikle yeni gelen ile mevcut güç sahibi eyleyiciler arasında görülebileciğine vurgu yapar (Bourdieu, 1993 [1980]: 72). Randal Johnson'un da dikkat çektiği gibi, eyleyicilerin sergiledikleri tutum ve davranışlar onları çevreleyen bağlamlarından bağımsız bir şekilde düşünülemez (Johnson, 1993: 6). Bourdieu da sosyal oluşumların hepsinin kendi içlerinde hiyerarşik bir yapı ile şekillenmiş alanlar dizisinden oluştuğunu savlar ve her alanın da kendi içinde belirli bir düzeninin ve yapısının olduğuna vurgu yapar (Bourdieu, 1969). Her bir alanın yapısı da içinde bulunan eyleyicilerin sahip olduğu statü ve işgal ettiği konumlar arasındaki ilişkilerle belirlenir. Bu konum ve statüler, hem alan içindeki diğer konumlarla (Bourdieu & Wacquant, 1992: 97) hem de eyleyicilerin sahip olduğu sermaye türlerinin dağılımlarıyla ya da aralarındaki güç ilişkileriyle ilişkilendirilerek tanımlanabilir (Bourdieu, 1996: 231). Ayrıca Bourdieu'nun kuramlamasına göre alan dinamik bir yapıya sahiptir ve içinde faaliyet gösteren eyleyicilerin konumlarının değişmesi veya gelişmesiyle yapısal olarak değişikliğe uğrayabilir (Johnson, 1993: 6). Alan içindeki bu değişim ve gelişim aslında alanı yöneten dinamik ve üretken karakteristiğin bir sonucu olarak kabul edilebilir (Bourdieu, 1996: 232). Bu değişikliğin ardındaki temel sebep ise eyleyicilerin içinde bulundukları alanda bir güç mücadelesi vermeleridir (Bourdieu & Wacquant, 1992: 45-46). Bourdieu,

önerdiği alan tanımının kapsamından yola çıkarak toplum içinde sayısız alan tanımlanabileceğinden, oluşturduğu alan kuramının vaka bazlı uygulanabileceğinin altını çizer ve uygulamada kullanılacak üç adım önerir: 1) Alanın toplum içerisindeki konumunu tespit etmek; 2) Alan içerisinde faaliyet gösteren ve otorite mücadelesi veren bireysel veya kurumsal eyleyicilerin konumları arasındaki ilişki yapılarını çıkarmak; 3) Sosyal eyleyicilerin habituslarını ve eğilimlerini incelemek (Bourdieu & Wacquant, 1992: 104-105).

Bourdieu'nun bu tanımlaması ve önermesi, alan kavramının farklı bilim dallarında işlevsellik kazanmasına imkân vermiştir. Çünkü kavram sosyal hayat içerisinde çok sayıda alan tanımlanabileceği ve bu alanlar içinde, daha önce de açıklanan, eyleyicilerin sahip oldukları habitus ve sermayelerle şekillenen mücadelelerin meydana gelebileceği varsayımına dayanır. Bu çekişmelerin ise alan içerisinde elde edilecek güç ile eyleyicilerin belirli bir statü ve/ya saygınlık kazanma ya da sahip olunan değerlerin korunması ve/ya pekiştirilmesi adına yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Her alanın kendi iç dinamiklerinin ve bu dinamiklerin değişken bir yapıya sahip olduğunun altını çizen Bourdieu, bu çekişmelerin sonuçlarını kestirmenin pek mümkün olmayacağını vurgular. Alan içerisindeki bu dinamik yapıyı rulet oyunu ile kurduğu bir analoji ile anlatmaya çalışır. Eyleyicilerin her mücadelede kazanma şansı olduğu kadar kaybetme şansının da olduğuna ve bir sonraki çekişmenin nasıl sonuçlanacağının belli olmayacağına dikkat çeker (Bourdieu, 1986: 241). Toplum içerisindeki alanlarda faaliyet gösteren eyleyiciler bu tür güç çekişmelerinden galip çıkıp alanda belirli bir yer edinebilmek için sahip oldukları habitus ve çeşitli sermayeleri kullanırlar. Başka bir deyişle, alan kavramının daha önceki başlıklarda detaylı bir şekilde anlatılan sermaye ve habitus kavramlarından bağımsız düşünülmesi pek mümkün değildir. Sosyal ve beşeri bilimler alanında çok çeşitli şekillerde ve bağlamlarda kullanılan kavram, çeviribilim alanında gerçekleşen sosyolojik dönüş ile birlikte araştırmalarda kullanılmış; araştırmacılarda farklı bir bakış açısı gelişmesine ve kişi odaklı çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere Gouanvic, bilim kurgu romanının savaş sonrası Fransa'sında kendine yer bulmasını ve kendine otonom bir alan oluşturmasını incelerken alan kavramından faydalanır (Gouanvic, 1997). Moira Inghilleri de sözlü çeviri ediminin bağlam ve kültürü içerisinde mevcut makro ve

mikro ilişkileri sorunsallaştırdığı araştırmasında, habitus kavramı ile birlikte alan kavramından faydalanır. Inghilleri çalışmasında, sözlü çevirmenlik eğitimi ve uygulamalarının bağlam ve kültür ilişkileri çerçevesinde çeviri normlarını inceler (Inghilleri, 2003). Michaela Wolf da Habsburg Monarşisi'nin son dönemine doğru çeviri alanında aktif rol üstlenen çevirmenlerin mesleki faaliyetlerini etkileyen habitusları üzerine hazırladığı araştırmada, ticari çeviri faaliyetlerinde alan içerisinde saygınlık ve tanınırlık kazanma güdüsünün etkisi olduğunu ileri sürer (Wolf, 2013).[36] Türkiye bağlamında baktığımızda, çeviribilim araştırmacıları alan kavramını farklı bakış açılarıyla ve kavramlarla birlikte kullanarak kavramın alan içerisindeki popülerliğine katkı sağlamıştır. Örneğin, Gökçen Ezber 1990'lı yıllar Türkiye'sindeki editör-çevirmenlerin çeviri sürecinde üstlendikleri farklı rolleri sorunsallaştırdığı çalışmasında ele aldığı beş eyleyicinin içinde bulunduğu yayıncılık alanını tanımlarken Bourdieu'nun alan kavramından faydalanır. Alan içerisinde eyleyicilerin kazandıkları konumlarla birlikte alanın eyleyicilere dayattığı gerçekleri de tartışmasına dâhil eder (Ezber, 2004). Erkul Yağcı da Osmanlı-Türk toplumunda 1840-1940 yılları arasında gerçekleşen "okuma devrimi"nde çevirinin öncü rolünü incelediği doktora araştırmasının odaklandığı dönemde, edebiyat alanını tanımlamak için Bourdieu'nun (kültürel) alan modelinden faydalanır (Erkul Yağcı, 2011). Duraner ise hukuk çeviri alanı içerisindeki eyleyicileri eyleyen ağ kuramı çerçevesinde incelediği çevirmenlerin içerisinde faaliyet gösterdiği bir alan tanımlarken yine Bourdieu'dan yararlanır (Duraner, 2015).

Görüldüğü üzere sosyolojik kuram ve kavramların çeviribilim alanına girişiyle birlikte insan ve insanı çevreleyen faktörleri inceleyen araştırmalar dikkat çekici bir şekilde artmıştır. Ancak, değerlendirilen çalışmalara bakıldığında alan kavramının çeviribilim altındaki bazı alanlar üzerine çalışan araştırmacılar tarafından ilgi görmediği açıkça görülmektedir. Bunların başında çeviri eleştirisi alanının geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebepten ötürü, mevcut çalışma literatürdeki bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada alan kavramından faydalanmak, erken Cumhuriyet döneminde son derece önemli mücadele ve etkinliğe şahit olan çeviri eleştirisi edimine ait bir alanın varlığını ortaya koymaya imkân verecektir. Çalışma kapsamında yürütülen araştırma ve incelemeler de çeviri

[36] Bourdieu'nun alan kavramını kullanan yurtdışında yapılan araştırmalardan bazıları: Lindqvist, 2002; Sela-Sheffy, 2005; Wolf, 2006a; Meylaerts, 2008; vb.

eleştirisinin, Bourideu'nun önerdiği gibi (Bourdieu & Wacquant, 1992: 97), güç alanı içinde tanımlanabilecek birçok otonom alandan biri olan edebiyat alanı altında kültürel üretim alt alanına dâhil edilebileceğini göstermiştir. Hekkanen, herhangi bir alanın sosyal uzam içerisinde sahip olduğu konum veya statü içinde bulunulan güç alanı ile arasındaki ilişkiye göre belirleneceğini ileri sürer (Hekkanen, 2009: 5). Bu görüşten hareketle, çeviri eleştiri alanının bu denli önemli bir yere sahip olması, söz konusu dönemde devlet destekli bir çeviri hareketinin bir parçası olarak kabul edilebilmesiyle de açıklanabilir. Bir başka deyişle, söz konusu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı'nca Türkiye'nin batılılaşma sürecinde kullanmak üzere önemli bir çeviri hareketi girişimi gerçekleştirilmiş ve bu girişim gerek dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel gerekse dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün önemli desteğini almıştır. Bu destek de çalışmanın ikinci bölümünde incelenen *Tercüme* dergisinin çeviri eleştirisi uygulamaları açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğunu açıklamamıza yardımcı olabilir. Ancak söz konusu dönemde çeviriye yüklenen işlevle popülerlik kazanan çeviri ve eleştirisi alanı, yalnızca devlet yetkililerinin desteğiyle yürütülen uygulamalardan ibaret değildir. Örneğin, araştırmamın odağını oluşturan *Yücel* dergisi de özel sermaye himayesinde kurulup amatör bir grubun çabalarıyla çeviri eleştirisi edimini kullanmış, çeviri ile eleştirisi üzerine farklı görüşler ve söylemler oluşturmaya çalışmıştır. Dergide yapılan siyasi ve toplumsal eleştiriler yüzünden karşılaştığı yaptırımlar ve ekonomik kısıtlara rağmen *Yücel* alan içindeki mücadelesini ve hem yayıncılık hem de mevcut çalışmanın odağını oluşturan eleştiri faaliyetlerini sürdürmüştür.

Her iki dergide çeviri eleştirisi uygulamaları açısından yapılan incelemeler, söz konusu dönemdeki çeviri eleştirisi alanının yapısıyla ilgili fikir verecek veriler sunmaktadır. Çeviri piyasasını bir düzene sokma görevi verilen Tercüme Bürosu'nun belirlediği normlar *Tercüme*'nin eleştiri poetikasını şekillendirmekle kalmamış *Yücel* dergisini bu bakımdan da etkilemiştir. Büro'nun alan içerisindeki çeviri ve ilgili uygulamalar üzerindeki etkisinin bir kanıtı olarak kabul edilebilecek bu durumun yanı sıra, *Yücel* dergisinin çeviri eleştirisi söylemi hem kurumsal bir eyleyici olarak sahip olduğu habitus hem de bünyesindeki eyleyicilerin sahip olduğu habituslar tarafından şekillenmiştir. Bu tespitler, söz konusu çeviri eleştirisi alanının farklı unsurlarının birbirini etkilediğini ve şekillendirdiğini; aynı zamanda kurumsal ve

bireysel eyleyicilerin sahip olduğu habitus ve sermayelerle bazı noktalarda ayrışmaların yaşandığı son derece girift ve karmaşık bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ayrıca, çeviri eleştirisi kaynaklı birleşmeler, ayrışmalar ve mücadeleler söz konusu edimin odakta olduğu bir alanın varlığını kanıtlamaktadır. Bu alan içerisinde çok sayıda kurumsal ve bireysel eyleyici arasından çalışmada incelediğim iki süreli yayın, alan içindeki etkinliklerinin sahip oldukları bireysel, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikler tarafından şekillendiğini göstermiştir. Başka bir deyişle, alan içerisindeki eyleyicilerin eleştiri faaliyetleri bu eyleyicilerin sahip olduğu kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel unsurların etkisiyle oluşan güce veya konuma dayalı dinamik yapı çerçevesinde oluşmuştur. Bu sebeple, çalışmada Bourdieu'nun *eyleyici*, *habitus* ve *sermaye* kavramlarıyla birlikte *alan* kavramı kullanılacaktır.

1.2.5. Ağ Kavramı

Ağ kavramı, sosyal bilimlerde genel olarak bireyler, kurumlar ya da gruplar arasındaki ilişkileri tanımlamada kullanılır. John Scott kavramı, "bireylerin, grupların ve diğer toplulukların sosyal ilişkilerindeki birbiriyle bağlantılı ilişkiler örgüsü [any articulated pattern of connections in the social relations of individuals, groups and other collectivities]" şeklinde tanımlar. Scott, aynı eserde bu ilişkilerin kişiler arası, ekonomik, siyasi ya da sosyal açıdan değerlendirilebileceğini söyler (Scott, 2003 [1996]: 1365). Jan van Dijk de ağ kavramını "bir birimin unsurları arasındaki bağlantılar yığını [defined as *a collection of links between elements of a unit*]" olarak tanımlar (van Dijk, 2006: 24). Önerdiği bu tanımı detaylandırarak bu unsurların "düğüm [node]" birimlerin ise "sistem [system]" olarak adlandırıldığını söyler. Bir olgunun ağ olarak tanımlanabilmesi için üç adet düğümün kesiştiği bir yapının olması gerektiğini savunan araştırmacı, ağları karmaşık sistemlerin örgütlenme tarzı olarak açıklar (a.g.e.). Başka bir deyişle, toplum içerisinde insan olsun ya da olmasın, iki unsur arasında oluşan ilişki iletişim olarak anılırken; ikiden fazla unsurun arasında oluşan ilişki(ler) ağı şeklinde tanımlanabilir. Antropoloji ve sosyoloji gibi alanlarda da sıkça karşılaşılan bu kavramdan "toplumsal ağ" kuramı kapsamında

yararlanılır. Toplumsal ağ ise 1960'lı yıllarda sınırlarını aşmış ve farklı disiplinlerde kullanılmaya başlamıştır (Tahir-Gürçağlar, 2015 [2005]: 129).

Çeviribilim araştırmacılarınca kullanımı 2000'li yılların başlarına uzanan kavramdan daha çok Bruno Latour'un "Aktör-Ağ Kuramı [Actor-Network Theory]" (Latour, 1996) çerçevesinde yararlanılmıştır. Yukarıdaki görüşlere benzer şekilde, Latour da ağ kavramını, birbirleriyle bağlantılı unsurları tanımlamak için kullanır ve kuramının bir parçası olan "aktör [actor/actant]" kavramını insan ve insan olmayan; ancak ağ içerisinde birbirleriyle etkileşime giren tüm unsurları kapsayacak şekilde genişletir (a.g.e). Çünkü bu kuramın amacı, ilişkiler üzerinden toplumu anlamaya çalışmaktır ve toplum yalnızca insan unsurlarından oluşmamaktadır (Aral Duvan, 2021: 55). Bu görüş, çeviribilim alanında birbirinden farklı unsurların bu kuram çerçevesinde incelenmesini mümkün kılmıştır. Örneğin, Deborah Folaron ile Helen Buzelin, ortak çalışmalarında çeviribilim ile ağ çalışmalarının teori ve pratikte benzer sorunları içinde barındırdığını belirtirler; çünkü çevirmenin bir boşluk içinde faaliyet göstermediğini ileri sürerler (Folaron & Buzelin, 2007: 631-632). Ayrıca araştırmacılar, çeviri ile ağ çalışmaları arasında kurulacak bir diyaloğun disiplinlerarası ve çok disiplinli bir bağlamda yeni bir bakış açısı ve yeni bir dil oluşturacağının altını çizerler (Folaron & Buzelin, 2007: 639). Bu görüşe benzer bir şekilde, Szu-Wen Cindy Kung de, her bir unsurun birbiriyle etkileşiminin ve bu etkileşim ile birlikte bir ağ ve bu ağ içerisinde bir eserin oluşmasının incelenebilmesine imkân tanıyan Aktör-Ağ Kuramının en önemli katkısını şöyle açıklar: "Farklı sosyal güce sahip çeşitli aktörlerin birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini ve nasıl bir ağ oluşturduğunu sorgular [it asks how various agents with different social power interact with each other and develop the network]" (Kung, 2009: 126).

Çeviribilim alanına girmesiyle kuram, araştırmacılar tarafından farklı konular araştırılırken kullanılmıştır. Yukarıdaki araştırmalara ek olarak, araştırmacılar çeviri piyasasında çevirmen ile çeviri şirketleri (Abdallah & Koskinen, 2007)- çevirmen ile yayınevleri (Moghaddam, 2012; Luo, 2020) arasındaki ilişkileri sorunsallaştırmıştır. Ağ kavramını daha geniş bir kapsamda kullanan Şehnaz Tahir-Gürçağlar ise ağ kavramının içine somut ve soyut aktörleri dâhil eder. Bu aktörler, okuma alışkanlıkları, çeviri normları gibi hususları da içermektedir (Tahir-Gürçağlar, 2015

[2005]: 132). Jasmin Esin Duraner de bu geniş kapsama benzer bir şekilde kullandığı ağ kavramı çerçevesinde çevirmenler, çeviri şirketleri, editörler, metinler ve müşteriler gibi unsurları da ele alır (Duraner, 2015).

Bu çalışma yukarıda açıklandığı üzere, incelenecek kurumsal ve bireysel eyleyicileri temel olarak Bourdieu'nün kavramları üzerinden sorunsallaştıracaktır. Ancak Buzelin'in (Buzelin, 2005: 193) görüşünden hareketle, çalışmanın temelini oluşturan alan, eyleyici, habitus ve sermaye kavramlarını tamamlaması için ağ kavramı da çalışmaya dâhil edilmiştir. Yukarıda kısaca örneklendirdiğim araştırmalardan farklı olarak mevcut çalışmanın kavramsal çerçevesinin bir kısmını oluşturan ağ kavramı, erken Cumhuriyet döneminin çeviri eleştirisi habitusunu betimlerken, alan içindeki aktif eyleyiciler arasındaki etkileşimi tanımlamak için kullanılacaktır. Böylece, alan içinde faaliyet gösteren kurumsal ve bireysel eyleyiciler tarafından oluşturulan çeviri eleştirisi habitusunun birbirinden bağımsız bir şekilde düşünülemeyeceği gösterilebilecektir. Çünkü ilerleyen bölümlerde incelenecek *Tercüme* ve *Yücel* dergilerinde çeviri eleştirilerini yazan eyleyiciler, çoğunlukla aynı isimlerden oluşmaktadır. Ayrıca, her iki dergideki eyleyicilerin oluşturdukları eleştiri habitusu, alan içinde farklı eyleyiciler ile kurdukları etkileşimden de etkilenmiştir. Bu etkileşimin bireyler, kurumlar ve bireyler ile kurumlar arasında geliştiği görülmüştür. Ayrıca, aynı kurumsal eyleyici bünyesinde görev alan bireylerin taraf olmadıkları durumlarda dahi, eleştirel metinlerin üretimine ya da eleştiriden kaynaklanan münakaşalara dâhil olmaları da eyleyicilerin belirli bir ağ içinde hareket ettiklerini göstermiştir. Bu görüşlerden hareketle, ağ kavramı farklı unsurları içinde barındıran "karmaşık eser üretim süreci [the complex artifact-production process]" (Kung, 2009: 126) olarak tanımlanabilecek eleştirel metinlerin üretimindeki ilişkiler ağını tanımlamada yardımcı olacaktır.

1.3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMSEL ÇERÇEVESİ

Bu çalışma, daha önce belirtildiği üzere, erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'si bağlamında oluşturulan ve/ya oluşturulmaya çalışılan çeviri eleştirisi söylem(ler)ini ve ardındaki habitusu/habitusları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. İncelenen 1930 ile 1960 yılları arası dönemde, çeşitli ve çok sayıda kurumsal ve bireysel

eyleyicilerden oluşan ve son derece yoğun bir çeviri eleştirisi ediminin gerçekleştiği bir alanın varlığını gözler önüne sermek amacıyla öncelikle çeviri eleştirisi ve ilgili metinlerin tespit edilmesi ile ilgili veriler, kapsayıcı bir arşiv taraması yapılarak listelenmiştir.

Arşiv taramasında elde ettiğim çeviri eleştirileri ve ilgili metinler üzerine yapılacak veri çalışmaları Nitel İçerik Analizi [Qualitative Content Analysis] (Mayring, 2000) yöntemiyle incelenecektir. Bu yöntemle, 1930-1960 yılları arasında yayımlanan *Tercüme* ile *Yücel* dergilerinde çıkan çeviri eleştirisi metinlerinde ele alınan konuların ve odaklanılan noktaların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle alandaki çeviri eleştirisi söylem(ler)i ortaya çıkarılarak eleştiri alanı içinde yer alan paralellikler, çatışmalar ve düzen(sizlik) gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Son olarak, çeviri eleştirisi uygulamalarına etkisi olabileceği için çalışmanın odağını oluşturan iki kurumsal eyleyici ve bünyesindeki bireysel eyleyiciler biyografik yöntem kullanılarak tanımlanacak; alan içerisindeki etkinlikleri ve çeviri eleştirisi habitusları tartışmaya açılacaktır.

1.3.1. Veri Toplama

Yaptığım literatür taraması, 1930 ile 1960 yılları arasında çeviri konusunda eleştirel etkinliği açıklayacak nitelikte bir araştırmanın olmadığını, yapılan çalışmaların belirli süreli yayınlarla sınırlı kaldığını ve bazı metinlerin araştırmalara katılmadığını göstermiştir. Örneğin, Özdilek (2013) *Tercüme*'de yayımlanan çeviri eleştirisi metinlerinden oluşan bir liste hazırlar. Bu liste, çeviri eleştirilerini oldukça detaylı bir şekilde gösterse de bazı eksik ve hataları da içinde barındırmaktadır. Arşiv taraması yapılırken kimi yazılara bu listede yer verilmediği[37], kimi yazıların da eleştiri yazısı olmamasına rağmen listeye eklendiği[38] tespit edilmiştir. Ayrıca, yazıların

[37] Derginin 47. sayısında yayımlanan Oğuz Peltek imzalı Turgenyev'in Şahin Akalın tarafından dilimize aktarılan *Bir Asilzade Yuvası* (1946) çevirisi üzerine yazılan eleştiri yazısı listede yer almamaktadır.

[38] Derginin Temmuz-Ağustos 1948'de yayımlanan 46. ve Eylül-Ekim 1948'de yayımlanan 47. sayılarında birbirinin devamı niteliğinde çıkan Vecihi Görk'ün derleyen ve çeviren sıfatıyla kaleme aldığı telif hakkı ile ilgili yasal düzenlemeleri içeren hukuki maddelere ilişkin yazının çeviri eleştirisi listesi içerisinde yer verilmiştir.

yayımlandığı sayı ve tarih bilgilerinde de dikkatten kaçan bazı eksiklikler vardır.[39] Öte yandan, literatürde söz konusu dönemdeki özel yayınevlerinin bastığı süreli yayınlarda yayımlanan çeviri eleştirisi ve/ya ilgili metinlerin listelendiği veya derlendiği bir araştırma da yoktur. Bu sebeple, çalışmanın ilk aşaması yoğun bir kütüphane ve arşiv taramasına ayrılmıştır. Çoğunluğu İzmir Millî Kütüphane'de ve kişisel kütüphanelerde yer alan süreli yayınlar üzerinden yürütülen bu veri toplama aşaması, metinlerin yayımlandıkları süreli yayınlardaki tespitini, tarama yöntemiyle elektronik ortamda kayıt altına alınmasını, sınıflandırılmasını ve listelenmesini kapsamaktadır. Bu listeler, *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eserler üzerine eleştirel metinleri (EK-1), çeviri eleştirisine ilişkin yazıları (EK-2) ve çeviri eleştirilerine verilen cevapları (EK-3); *Yücel* dergisinde çıkan çeviri eserler üzerine eleştirel metinleri (EK-4), çeviri eleştirisine ilişkin yazıları (EK-5) ve çeviri eleştirilerine verilen cevapları (EK-6) içermektedir.

Söz konusu araştırma süresince, pek çok güçlükle karşılaştım. Bu güçlükler, Özmen'in de belirttiği gibi, genel olarak süreli yayın araştırmalarında karşılaşılan türdendi. Süreli yayınların tabiatları gereği bütüncül bir yapıya sahip olmamaları (Özmen, 2016: 18), araştırmacıların inceleyecekleri süreli yayınların tüm sayılarına ulaşmadaki zorluk (Özmen, 2016: 71) ve Türkiye'deki dijital arşive geçiş sürecindeki eksiklik (Özmen, 2016: 364) bunların başında gelmektedir. Ayrıca, her ne kadar İzmir Millî Kütüphane son derece düzenli ve iyi muhafaza edilmiş bir arşive sahip olsa da katalog taramasında gördüğüm sayıların bazılarının toplu bir şekilde (5'li, 10'lu, 20'li) ciltlenmiş eserlerin içinde yer almadığını tespit ettim. Bu süreçte ulaşılamayan sayıları, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Millî Kütüphane ile farklı kütüphaneler ve sahaflardan temin ederek araştırma kapsamında oluşturulan çeviri eleştirisi derlemine ekledim. Oluşturulan derlem(ler)e ait listeler çeviri eleştirisi alanında farklı dergilerde çok farklı eyleyicilerin çeviri eleştirisi uygulaması, eleştiri üzerine fikirlerini beyan eden ve eleştirilere cevap veren yazılar ürettiklerini göstermektedir. Bunlara ek olarak, bazı yabancı edebiyat insanları tarafından kaleme alınan çeviri eleştirisine ilişkin yazıların çevirilerine de yer vererek çeviri eleştirisi

[39] Çalışmanın EK-1'inde yer alan listede Nurullah Ataç tarafından yazılan "Tercüme Üzerine" ve Yunus Kazım Köni'nin kaleme aldığı "Tercümeye Dair Düşünceler" başlıklı iki yazının derginin 19 Mayıs 1943 tarihinde yayımlanan 20-21. sayısında çıktığı belirtilmiştir. Ancak kendi çalışmam kapsamında yürüttüğüm arşiv taraması sırasında her iki yazının da derginin 19 Temmuz 1944 tarihli 5. cilt 26. sayısında yer alan "Toplamalar" bölümü altında yayımlandığı tespit edilmiştir.

edimi üzerine farklı görüşlerin alana tanıtılmasını amaçladıkları söylenebilir. Ayrıca incelenen süreli yayınlarda basılan çeviri eleştirisi ve ilgili yazılar her ne kadar belirli bir düzen içerisinde yayımlanmamış olsa da çeviri eleştirisinin bu yayınlar için oldukça popüler bir edim olduğu sayısal verilerle gözler önüne serilmiştir.

1.3.2. Nitel İçerik Analizi

İçerik analizi genel anlamıyla yazılı ya da sözlü materyallerin belirli kategorilere göre sınıflandırılması temeline dayanan bir yöntemdir (Moretti, ve diğerleri, 2011). İçerik analizi ilahiler, süreli yayınlarda çıkan yazılar, siyasi içerikli konuşmalar, reklamlar, halk hikayeleri ve bilmeceler gibi metinsel içeriklerin incelenmesinde başvurulan ve bilimsel araştırmalarda bir yöntem olarak kullanılması 20. yüzyıl başlarına dek uzanan analitik bir yöntemdi (Harwood & Garry, 2003; Elo & Kyngäs, 2008). İlk başlarda Nicel İçerik Analizi olarak kullanılan yöntemle, incelenen metinlerde belirlenen unsurların tespit edilmesi ve yalnızca bu öğelere ilişkin sayısal veriler sunulması hedeflenmekteydi (Berelson, 1952: 18). Ancak belirlenen kategorilere ait unsurları tespit etmek üzere metnin parçalara ayrılması genel anlamın yitirilmesine sebep olduğundan bu niceliksel yaklaşıma çeşitli eleştiriler getirilmiştir (Cho & Lee, 2014: 3). Bunun üzerine bu nicelik odaklı yaklaşım, metinsel materyallerin içerdikleri örtük anlam ve verileri bütüncül bir şekilde inceleyebilmeyi mümkün kılan niteliksel bir yaklaşıma dönüşmüştür (Kracauer, 1952). Bu yeni yaklaşım, yöntemin mekanik bir sayma işleminin ötesine geçerek araştırmacılara anlamsal bir değerlendirme yapma imkânı vermiştir. Sandelowski de yöntemin, metin içeriklerine nitelik açısından odaklanan bu haliyle betimleyici türden araştırmalarda kullanılabileceğini ileri sürer (Sandelowski, 2000). Çünkü Nitel İçerik Analizi, metin içeriğinin belirli bir tema ya da model şeklinde kodlanmasına ve tanımlanmasına dayalı, sistemli bir sınıflandırma yoluyla araştırmacıların metin içeriğine ilişkin öznel bir yorumlama yapmalarını sağlar (Hsieh & Shannon, 2005: 1278). Bu yorumlamayı yapabilmek için yöntem kapsamında herhangi bir soru önerilmese veya sınırlamalar yapılmasa da her çalışmada incelenecek materyal ve çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenecek noktalar üzerinden bir araştırma taslağı hazırlanır. Bu taslak, materyalleri içerik açısından incelerken ne gibi hususlara

odaklanılması gerektiği konusunda araştırmacıyı yönlendirici bir niteliğe sahiptir. Başka bir deyişle bu yöntem, araştırmaların amaç ve kapsamı doğrultusunda belirlenebilecek esnek bir yöntemsel çerçeve sunmaktadır.

Niteliksel materyalin anlamını ve içeriğini sistematik olarak açıklamak amacıyla kullanılan (Schreier, 2012: 1) yöntem, temelinde yazılı, sözlü ve görsel materyallerin bağlamsal unsurlardan bağımsız olarak anlamsal analizini kapsar. Çok çeşitli alandan araştırmalarda farklı şekillerde ve kapsamlarda kullanılan yöntem, yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte bilgisayar destekli programlar üzerinden yapılmaya başlamıştır. Bu yeni bakış açısı, metinlerin çeşitli programlar vasıtasıyla bilgisayar ortamına aktarılmasını, incelenmek üzere belirlenen kategorilere göre anlamsal parçalara ayrılmasını ve araştırmacının hedefleri doğrultusunda çeşitli müdahalelerin yapılmasını çok daha kolaylaştırmıştır (Mayring, 2014: 116-122). Yöntemin kullanıldığı alanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere CAQDAS (Bilgisayar Destekli Nitel İçerik Analizi Yazılımları [Computer-Aided Qualitative Data Analysis Software]) (Pfaffenberger, 1988; Tesch, 1990; Fielding & Lee, 1991) genel adı altında çok sayıda program geliştirilmiştir.[40] Ancak mevcut çalışma kapsamında incelenecek materyallerin bulunduğu koşullar ve benim onlara ulaşma şeklim göz önünde bulundurulduğunda, belirtilen bilgisayar destekli yazılımlardan faydalanma imkânı bulunmamaktadır. Bu sebeple, çalışma süresince derlediğim tüm materyallerin sadece bilgisayar ortamında görüntülenmesini sağlayan programlardan faydalanılmıştır.

Bilgisayar ortamında kaydedilen ve görüntülenen metinlerde oluşturulan veya oluşturulmaya çalışılan çeviri eleştirisi söylem(ler)i, bu söylemleri oluşturan eyleyiciler, odak noktaları ve genel çeviri eleştirisi edimine ilişkin unsurların tespiti için bu yöntem çerçevesinde cevap aranacak sorular şu şekilde belirlenmiştir:

a. Eleştirel metin nerede yayımlanmıştır?
b. Eleştirel metin kim tarafından yazılmıştır?
c. Eleştirel metin kişiyi mi yayınevini mi yoksa metni mi hedef almaktadır?

[40]Bu programlara verilebilecek örneklerden bazıları şunlardır: ATLAS.ti, DEDOOSE, Delve, Digital replay system (DRS), DiscoverText, f4Analyse, HyperRESEARCH, Leximancer, MAXQDA, MiMeG, NVivo, Transana, QDA Miner, Quirkos, webQDA. Daha detaylı bilgi için bkz. https://www.surrey.ac.uk/computer-assisted-qualitative-data-analysis/resources/choosing-appropriate-caqdas-package

d. Eleştirel metin hangi dilde yazılan eserleri hedef almaktadır?
e. Eleştirel metin hangi metin türüne ait eserleri hedef almaktadır?
f. Eleştirel metin hangi yazara ait eserleri hedef almaktadır?
g. Eleştiri konusu yaptığı noktalar nelerdir?
h. Eleştirel metinde örneklere yer verilmiş mi?
i. Yapılan yargılamalar olumlu mu olumsuz mu?

Bu sorulara verilecek cevaplar, betimlenmeye çalışılacak çeviri eleştirisi alanındaki eleştiri ediminin nerede, kim tarafından, hangi odaklarla ve nasıl yapıldığını göstermeye imkân verecektir. Buradaki asıl amaç, yapılan araştırmalar sonucu tespit edilen çok farklı eyleyicilerin aktif olarak çeviri eleştirisi edimine katkı sağladığı bir ortamda oluşan çeşitli yaklaşımların, yöntemlerin ve görüşlerin gözler önüne serilmesini sağlamaktır. Ayrıca, belirlenen yazılara yüklenen işlevlerle birlikte bu yazılardaki tartışmaların hangi konular üzerinden yapıldığı da ortaya çıkartılacaktır. Böylelikle, çeviri eleştirisinin pratikte hangi çerçevede yapıldığı gözler önüne serilmiş olacaktır. Çalışma kapsamında odaklanılan *Yücel* dergisinin çeviri eleştirisi alanına yaptığı katkılar, çeviri eleştirisi ve ilgili metinlere ilişkin listelerden elde edilen sayısal verilerle ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu metinlerin süreli yayınların farklı bölümleri altında basıldığı gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak, eleştirel metin üretiminde belirli eyleyicilerin daha baskın ve üretken oldukları da tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, incelenen eleştiri metinlerinde çok çeşitli noktalar üzerinde durulduğu da gözlemlenmiştir. Belirlenen sorular üzerinden yapılacak Nitel İçerik Analizi ile 1930 ile 1960 yıllarını kapsayan dönemde yayımlanan *Yücel* dergisi "kurumsal bir eyleyici" olarak alan içindeki yeri ve etkinliği ile eleştirel metin üretiminin uygulamada nasıl yapıldığı ve metinlerin içerikleri betimlenmeye çalışılacaktır. Başka bir deyişle, söz konusu dönemdeki çeviri eleştirisi habitusu *Yücel* dergisi örneğiyle betimlenecektir.

1.3.3. Biyografik Yöntem

"Biyografi", temel olarak, "bir hayata ilişkin kayıt [the record of a life]" şeklinde tanımlanmaktadır (Garraty, 1957: 123). Garraty, bu geniş kapsamlı tanımlamayı göz önünde bulundurarak, kavramın çok çeşitli şekillerde kullanılarak bir kitap ya da

mimari bir yapı gibi, nesnelere ilişkin biyografiler yazılsa da bunların sadece gerçek anlamdaki biyografiler ile kurulan analoji temeline dayandığına vurgu yapar. Çünkü Garraty'e göre, biyografinin en basit ve doğru tanımlaması "insan hayatının hikayesi [the story of a human life]"dir (a.g.e.). Buna ek olarak biyografi, ele alınan eyleyicinin bireysel yaşamına ilişkin bir kayıt; hem edebi hem de tarihsel nitelikli bir tür olarak da kabul edilebilir (Nadel, 1984: 1). Çeşitli nitel değerlendirme ve veri toplama yöntemlerini kapsayan (Güvercin, 2015: 173) biyografik araştırmalar ise sosyal ve beşerî bilimlerden eğitim ve sağlık bilimlerine dek birçok alanda hazırlanan çalışmalarda kullanılmıştır (Apitzsch & Siouti, 2007: 6). Biyografik yöntemlere de, benzer bir şekilde, çok farklı alanlarda çalışan araştırmacılar tarafından başvurulmuştur (Anderson, 1981; Langness & Frank, 1985; Whittemore, 1992; Berghahn & Lässig, 2008). Joanna Bornat (2008), biyografik yöntemlerin aslında ele alınan eyleyicileri incelerken kullanılan yöntem ve teknikleri içine alan genel bir terim olduğunu ileri sürer. Bu yöntem kapsamında bireysel röportajdan günlük incelemelere, video kayıtlarından kişisel hikayelere kadar çok çeşitli şekillerde veri elde edilebilir (Bornat, 2008: 344).

Bu araştırmada, Garraty'nin geniş biyografi tanımlamasından (Garraty, 1957: 123) faydalanılacaktır. Çünkü çalışmanın odağını oluşturan erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan *Yücel* ve *Tercüme* dergisinin biyografisi ve çeviri eleştirisinin bu iki kurumsal eyleyicinin yayın politikasındaki önemi incelenecektir. Öte yandan, bu iki dergide yazan bireysel eyleyiciler hakkında biyografik yöntemle bilgi toplanacaktır. Bu bilgiler, başta hayattayken kaleme aldıkları otobiyografiler olmak üzere; edebiyat ve tarih araştırmacıları tarafından hazırlanan biyografilerden, yazılarının yayımlandığı süreli yayınlarda haklarında çıkan haberlerden, bu eyleyiciler hakkında hazırlanan her türlü görsel ve yazınsal materyallerden elde edilmiştir. Bu ikincil kaynaklar üzerinden toplanan veriler ile eyleyicilerin, alandaki eylemleri ve söylemleriyle birlikte tam manasıyla anlamlandırılabilmesi ve betimlenebilmesi amaçlanmaktadır.

Biyografik inceleme, eyleyicilerin söz konusu dönemde, çeviri eleştirisi üzerine görüşlerinin şekillenmesinde ne gibi unsurların etkili olduğunu sorunsallaştırmaya imkân sağlamaktadır. Ayrıca, bu çalışmada benimsenecek sosyolojik yaklaşımla kullanılacak biyografik yöntem, eyleyicilerin eylemleri

ardında yatan etmenleri irdelemeye ve söz konusu dönemdeki çeviri eleştirisi habitusunu betimlemeyi mümkün kılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
TERCÜME DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ NORMLARI/GELENEĞİ VE EYLEYİCİLERİ

Birinci bölümde sunulduğu üzere bugüne kadar çeviri eleştirisi üzerine yürütülen Türkiye odaklı tarihsel araştırmaların çoğu, başta *Tercüme* dergisi olmak üzere, *Yazko Çeviri* ve *Metis Çeviri* gibi çeviri dergilerine odaklanmıştır. Türkiye'de çeviri tarihi alanında çeviri normları, çeviri söylemi, çevirmenler ve çevirmenlerin kültür planlamasına katkıları, çeviri eleştirisi kriterleri ve söylemi konularında kaynak olarak en sık başvurulan dergi *Tercüme* dergisidir. Ancak yapılan literatür taraması ışığında, çeviri eleştirisi alanında eyleyici odaklı araştırma sayısı salt metin incelemesi içeren araştırmaların sayısı ile karşılaştırıldığında oldukça kısıtlıdır. Bu kapsamda bu bölüm, *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi edimini kapsamlı bir şekilde inceleyip dergide oluşturulan çeviri eleştirisi habitusunu ve eleştiri poetikasını eyleyicileri de dâhil ederek tartışmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, daha önce yapılan *Tercüme* üzerine çeviri eleştirisi odaklı araştırmalardan farklı olarak, dergideki çeviri eleştirisi ve ilgili metinler ile bu yazıları kaleme alan tüm isimler bütüncül bir şekilde incelenecektir. Böylece, bu denli geniş bir kadro ve uygulama kapsamında eyleyicilerin çeviri eleştirilerinde hangi eserlere odaklandıklarını, ne tür yöntemsel yaklaşımlar benimsediklerini, çeviri eleştirisi ve değerlendirmesi söz konusu olduğunda hangi noktalara temas ettiklerini ve bu uygulamaları sunuş şekillerini tespit edebileceğim. Bu noktada hem dergi hem de eyleyici grubu üzerine yapacağım biyografik araştırmalarla, çeviri eleştirisi kapsamında tespit ettiğim metinlerin üretiminin ardındaki dayanakları sorgulayabileceğim. Oluşturduğum derlem üzerine yapacağım incelemelerde Nitel İçerik Analizi'nden faydalanacağım. Bu analiz sonucunda elde edeceğim bulgular, çalışmanın üçüncü bölümünde inceleyeceğim *Yücel* dergisindeki (1935-1956) çeviri eleştirisi habitusunu kıyaslayabilmeme imkân verecektir. Bu kıyaslama, *Tercüme* dergisinin çeviri eleştirisi konusunda sunduğu seçeneklerle, alan içerisindeki diğer eyleyicilerin eleştiri uygulamalarında bağdaşıklık ya da ayrışıklık oluşturup oluşturmadığını sorunsallaştırmama olanak sağlayacaktır. Başka bir deyişle, devlet himayesindeki

kurumsal eyleyicilerin söz konusu dönemdeki çeviri eleştirisi habitusunu etkileyip etkilemediği *Yücel* dergisi örneğiyle ortaya çıkarılacaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda, mevcut bölüm beş temel başlıktan oluşacaktır. İlk olarak, derginin kuruluşu ve yayın hayatı ikincil kaynaklar üzerinden kısaca ele alınacak, derginin geçirdiği değişim ve dönüşüm çeviri eleştirisi edimi odaklı olarak incelenecektir. Daha sonra, dergi içerik açısından incelenerek çeviri eleştirisinin dergideki yeri ve önemi, hazırlanan derleme ilişkin nicel ve nitel verilerle detaylı bir şekilde betimlenecektir. Bir sonraki başlık altında, çeviri eleştirisi eyleyicilerine odaklanılacak ve bu isimlerin çalışma kapsamında oluşturulan derlemde yer alan üç farklı metin türüne ilişkin etkinlikleri ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca derginin çeviri eleştirisi habitusunu oluşturan isimlerin eleştiri uygulamalarında bazı noktalar üzerinde birlik içindeyken bazılarında ise ayrıştıkları; dolayısıyla dergideki çeviri eleştirisine ilişkin görüşleri bağdaşık bir bütün olarak değerlendirmenin mümkün olmayacağı gösterilecektir. Buna ek olarak, bazı eyleyicilerin eleştiri uygulamalarında daha tutarlı bir yöntemle belirli bir yaklaşımın savunucuları olduğu savunulacaktır. Bununla birlikte, çeviri eleştirisi uygulamalarında çeviri eserleri, Büro'nun benimsediği çeviri normlarına paralel bir şekilde belli noktalar üzerinden değerlendirdikleri gözler önüne serilecektir. Böylece, dergide çeviri eleştirisi habitusu onu oluşturan bireysel eyleyicilerin görüşleriyle betimlenecektir.

2.1. *TERCÜME* DERGİSİNİN BİYOGRAFİSİ: DEVLET HİMAYESİNDE YAYINCILIK FAALİYETİ

Tercüme dergisi (1940-1966), Türkiye'nin batılılaşma sürecinin en önemli araçlarından olan çeviri hareketini yürütmekle görevlendirilen Tercüme Bürosunun resmi yayın organı olarak çıkarılmıştır (Haberler, 1940: 113; Tahir-Gürçağlar, 2001: 111). Derginin temelleri, Tercüme Bürosu ile beraber 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Türk Neşriyat Kongresi (BTNK)[41] kapsamında yapılan

[41] Birinci Türk Neşriyat Kongresi (BTNK), Türk Dil Reformu'nun 10. yıl dönümünü kutlamak için hazırlanan 1-2 Mayıs 1939 tarihleri arasında sunulan On Yıllık Neşriyat Sergisi ile birlikte düzenlenmiştir. Kongrenin asıl amacı "yayın dünyasına bir düzen getirmek, telif ve çeviri kitapların yayımlanmasını bir programa oturtmaktı" (Tahir-Gürçağlar, 2008: 37). Aslında, bu tür adımlar çok önceleri de atılmış ancak istenilen başarıya ulaşılamamıştır (İskit, 1939). Bu amacı gerçekleştirmek üzere toplanan BTNK'ya "resmi teşekküllerin neşriyat işleriyle meşgul dairelerini temsil eden zatlarla

çalışmalarla atılmıştır. BTNK çerçevesinde oluşturulan Tercüme İşleri Encümeni üyelerinin hazırladığı rapor doğrultusunda, çeviri konusunda hedefleri belirlemek ve sonraki adımları planlamak üzere öncelikle bir Tercüme Heyeti kurulur.[42] İlk toplantısını 28 Şubat 1940'ta Dr. Adnan Adıvar başkanlığında ve on dört üyenin[43] katılımıyla yapan bu heyet, düzenlediği beş toplantı sonucunda bir rapor hazırlar. Bu raporda çevirinin Türkiye'nin düşünsel yaşamı üzerinde büyük önemi olduğuna değinirken, çeviri faaliyetlerinin belirli bir sistem ve düzen içerisinde yürütülmesi ve takip edilmesi için, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde daimi Tercüme Bürosu'nun[44] kurulması yönünde önerilerini de dile getirir. Encümen, bakanlık bünyesinde yürütülen çeviri yayınlarının yanı sıra özel yayıncılar tarafından yürütülen çeviri faaliyetlerinin düzenlenmesi görevinin de Büroya verilmesini önerir (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 126). Bu tür bir devlet desteği, Tahir-Gürçağlar'ın da belirttiği üzere, aslında Türk yayıncılığında bir yenilik değildir; çünkü Cumhuriyetin ilanını takiben Türkiye'deki resmi ve özel

---

memleketin fikir adamları, tabi, muharrir, gazeteci, mecmuacı ve matbaacılarla profesör ve muallimlerin mümessilleri" (a.g.e.: 311) davet edilmiştir. Kongreye katılım gösteren ve Türk neşriyatının dağınık durumunun iyileştirilmesini savunan dönemin aydınları ile yetkili kişiler, Türkçeye hangi eserlerin çevrilmesi gerektiğinden insanları okumaya teşvik etme ve mevcut neşriyatın tanıtımına kadar 13 farklı konu başlığını tartışmaya açmış ve belirli alanlarda verilen kararlara ilişkin önerilerini içeren raporlar hazırlamıştır. Her ne kadar birçok farklı konu tartışmaya açılıp değerlendirilse de Kongre'de en çok ilgiyi gören konu çeviri olmuştur. Daha detaylı bilgi için Berk, 1999: 143-152; Tahir-Gürçağlar, 2001: 106-111; Kıpçak & Davulcu, 2016.

[42] Tercüme İşleri Encümeni, Halkevi İdare Heyeti Salonu'nda toplanmak üzere farklı kurum ve meslek gruplarından gelen 27 isimden oluşturulmuştur: başkan olarak Etem Menemencioğlu (Siyasal Bilgiler Okulu profesörü); raportör olarak Mustafa Nihat Özön (Gazi Terbiye Enstitüsü Edebiyat Öğretmeni); azalar olarak Abdülhak Şinasi Hisar (Balkan Birliği Katibi), Ali Kami Akyüz (İstanbul Milletvekili), Bedrettin Tuncel (Tarih-Dil ve Coğrafya Fakültesi doçentlerinden), Bürhan Belge (Matbuat Umum Müdürlüğü Başdanışmanı), Cemil Bilsel (Üniversite Rektörü), Fazıl Ahmet Aykaç (Elazığ Milletvekili), Fikret Adil (Yazar), Galip Bahtiyar Göker (İstanbul Milletvekili), Halil Nihat Boztepe (Trabzon Milletvekili), Halit Fahri Ozansoy (*Uyanış* Dergisi Direktörü), İzzet Melih Devrim (Yazar), Nasuhi Baydar (Malatya Milletvekili), Nurettin Artam (Öğretmen ve Yazar), Nurullah Ataç (Pertevniyal Lisesi Fransızca Öğretmeni), Orhan Şaik Gökyay (Bursa Lisesi Edebiyat Öğretmeni), Rıdvan Nafiz Edgüer (Manisa Milletvekili), Sabahattin Rahmi Eyüpoğlu (Millî Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden), Sabahattin Ali (Konservatuvar Öğretmeni), Sabri Esat Siyavuşgil (Edebiyat Fakültesi doçentlerinden), Selami İzzet Sedes (Yazar), Suut Kemal Yetkin (Güzel Sanatlar Umum Müdürü), Şinasi Boran (Devlet Demiryolları Mecmuası Müdürü), Yusuf Şerif Kılıçer (Harp Okulu Fransızca Öğretmeni), Yaşar Nabi (Yazar), Zühtü Uray (Riyaseticümhur Mütercimi) (Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, 1939: 35).

[43] Heyete üye olarak katılan isimler: Halide Edip Adıvar, Saffet Pala, Bedri Tahir Şaman, Avni Başman, Nurettin Artman, Ragıp Hulusi Erdem, Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Kartal, Sabahttin Ali, Cemal Köprülü, Abdülkadir İnan, Kadri Yörükoğlu (Haberler, 1940: 112).

[44] *Tercüme* dergisinin ilk sayısında Büro'nun kimlerden oluşacağı da açıklanmıştır: Nurullah Ataç (Reis), Saffet Pala (Umumi Katip), Sabahattin Eyübğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Kartal, Nusret Hızır (Sonradan eklenmiştir) (Haberler, 1940: 113).

yayıncılık, "devlet himayesi" altında çeşitli maddi desteklerle sürdürülebilmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2008: 40). Encümenin hazırladığı raporda yer alan bir diğer önemli husus da kurulacak bu büroya düzenli olarak bir çeviri dergisi çıkarma görevi verilmesidir. Her ne kadar çeviri üzerine bir dergi çıkarılmasına ilişkin adımlar, resmi olarak, adı geçen kongrede atılmış olsa da Büro ve Derginin mensuplarından biri olan Bedrettin Tuncel'e (1910-1980) göre, böyle bir dergi fikri ilk olarak Nurullah Ataç'a aittir (Tuncel, 1958: 72).

Ataç, kongre öncesinde 20 Mart 1939 tarihli *Haber* gazetesinde yayımladığı "Lüzumlu bir karar" başlıklı yazısında, bir çeviri dergisi çıkarılmasının Türk yazın hayatı için son derece önemli bir adım olduğunu ve bir an önce bu konuda çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Söz konusu dönemi de göz önünde bulunduran Ataç, bir çeviri dergisinin kâr etmek şöyle dursun; kendi masrafını dahi çıkarmasına imkânı olmayacağından, bu projenin sadece devlet eliyle hayata geçirilebileceğinin altını çizer (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 138). Ayrıca Tuncel, kongre boyunca tercüme işi ve tercüme ile ilgili konularla son derece yakından ilgilenen Ataç'ın, Tercüme Bürosunun kurulmasında ve *Tercüme* dergisinin planlanmasında son derece etkili olduğunu belirtir (Tuncel, 1958: 73). Derginin Ataç'ın önerdiği şekilde, kongrede tartışıldıktan sonra kabul edilen yapıda ve nitelikte, iki ayda bir sayı olarak çıkarılması planlanır (Kayaoğlu, 1998: 297). Bu karar doğrultusunda, Kongre'yi takip eden yıl, kararlaştırıldığı gibi Bakanlık bünyesinde kurulan Tercüme Bürosu *Tercüme* dergisini 19 Mayıs 1940[45] tarihinde yayımlamaya başlar[46]; Temmuz-Eylül 1966 tarihli son sayısıyla ise derginin yayın hayatı son bulur. Tercüme Bürosu hem dönemin aydınları tarafından uzun zamandır istenen sistemli bir çeviri hareketi hem de devlet destekli bir kurum olması sebebiyle, faaliyet gösterdiği yıllarda, çeviri üzerine önemli bir karar mekanizması olmuş ve söz konusu dönemde modernleşme çerçevesinde belirlenen hedefler doğrultusunda belirli bir çeviri söyleminin oluşmasını sağlamıştır. *Tercüme* dergisi ile Büro arasında organik bir bağ olduğu için, dergide yazı yazan eyleyiciler de benzer hedeflere hizmet etmiştir. 1940'dan

[45] Bu tarih, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak amacıyla Samsun'a çıktığı güne ithafen belirlenmiş olup derginin Atatürk ilke ve inkılaplarına dayalı bir ideoloji benimsediğini göstermesi açısından son derece önemlidir (Anamur, 1998a: 122; İldeş, 2013: 13; Polatel, 2020: 30).
[46] Derginin kuruluşu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Berk, 1999; Tahir-Gürçağlar, 2001; Özkan, 2004.

başlayarak 26 yıl boyunca yayımlanan *Tercüme* dergisi, devletin ve Türk aydınlarının desteklediği ortak bir çaba ürünü olduğundan, en yüksek sembolik sermayeye sahip kurumsal eyleyicidir denilebilir.[47] Dergide görev alan eyleyiciler de, derginin edebiyat ve kültür alanı içinde sahip olduğu yüksek sembolik sermaye sayesinde hem kendi sembolik sermayelerini hem de dergi bünyesinde yürüttükleri çalışmalar kapsamında kurdukları ilişkiler neticesinde sosyal sermayelerini güçlendirmişlerdir. Bununla birlikte, dergi bünyesinde görev alan isimlere bakıldığında, halihazırda belirli sosyal sermayelere sahip oldukları görülmektedir. Derginin kurumsal bir eyleyici olarak alan içerisindeki sosyal gücü, bu eyleyicilerin sosyal sermayelerinin toplamıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca dergi ve Büro'nun kurulum aşamasında, bireysel olarak hareket edildiğinde ulaşılması güç hedefler için güven, normatif bir anlayış ve belirli bir sosyal ağın gerekli olduğu görüşünün (Palabıyık, 2011: 133 içinde Field, 2006) dikkate alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu görüşün, belirli bir kültürel sermaye sahibi eyleyicilerin aynı çatı altında toplanmasına sebep olduğu söylenebilir. Çünkü dergi bünyesinde, halihazırda gerek yüksek öğrenimini tamamlamış veya akademik anlamda belirli bir seviyeye ulaşmış olmaları gerekse hem edebiyat hem kültür alanı içerisinde özgün ve çeviri eserleri sayesinde belirli bir saygınlık ve tanınırlık elde etmeleri neticesinde belirli bir kültürel sermaye sahip eyleyiciler görevlendirilmiştir. Bunların yanı sıra dergi bünyesindeki eyleyiciler, söz konusu dönemdeki kamu görevlilerine sağlanan ekonomik koşullarla ekonomik sermayelerini de arttırmışlardır[48]. Başka bir deyişle, dergi bünyesinde çalıştıkları için sosyal ve kültürel anlamda sağladıkları kazançtan dolayı ekonomik kazanımlar, tanınırlık ve güç elde etmişlerdir.

Tablo 1: *Tercüme* Dergisinin Yayımlanma Düzeni

Cilt (Sayı)	Basım Tarihi	Cilt (Sayı)	Basım Tarihi
1 (1)	19 Mayıs 1940	7 (38)	19 Temmuz 1946
1 (2)	19 Temmuz 1940	7 (39-40)	19 Kasım 1946
1 (3)	19 Eylül 1940	7 (41-42)	19 Mart 1947

[47] Belki de bu sebeple aynı dönemde yayımlanan diğer edebiyat ve kültür dergileri araştırmacıların dikkatini pek çekmemiş ve bu konuda birkaç çalışma haricinde araştırma yapılmamıştır. Bu istisnai araştırmalar için bkz. Arslan (2019), Daldeniz (2011).

[48] Tanzimat Dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi boyunca kültür alanında gerçekleştirilmesi hedeflenen hareketin öncüleri kamu görevlileri olmuştur. Bu görevliler devlet tarafından hukuki ve ekonomik anlamda korunan seçkin bir sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, II. Dünya Savaşı sırasında, ülkedeki köylü ve yoksul kesimin içinde bulunduğu zor koşullara rağmen devlet maaşlarının yanı sıra ekstra ödeneklerle bu grubu maddi olarak ayrıcalıklı hale getirmişlerdir (Berk, 1999: 186).

1 (4)	19 Kasım 1940	8 (43-44)	Ocak-Nisan 1948
1 (5)	19 Ocak 1941	8 (45)	Mayıs-Haziran 1948
1 (6)	19 Mart 1941	8 (46)	Temmuz-Ağustos 1948
2 (7)	19 Mayıs 1941	8 (47)	Eylül-Kasım 1948
2 (8)	19 Temmuz 1941	8 (48)	Kasım-Aralık 1948
2 (9)	19 Eylül 1941	9 (49-51)	Ocak-Haziran 1949
2 (10)	19 Kasım1941	9 (52)	Mayıs 1951
2 (11)	19 Ocak 1942	9 (53-54)	Aralık 1951
2 (12)	19 Mart 1942	10 (55)	Ocak 1953
3 (13)	19 Mayıs 1942	10 (56)	Mart 1953
3 (14)	19 Temmuz 1942	10 (57-58)	Mayıs-Temmuz 1953
3 (15)	19 Eylül 1942	11 (59)	Ocak-Şubat-Mart 1955
3 (16)	19 Kasım 1942	11 (60)	Nisan-Haziran 1955
3 (17)	19 Ocak 1943	12 (61)	Ocak-Mart 1958
3 (18)	19 Mart 1943	12 (62)	Nisan-Haziran 1958
4 (19)	19 Mayıs 1943	12 (63-64)	Temmuz-Aralık 1958
4 (20-21)	19 Eylül 1943	13 (65-68)	Ocak-Aralık 1959
4 (22)	19 Kasım 1943	14 (69-70)	Ocak-Haziran 1960
4 (23)	19 Ocak 1944	14 (71-72)	Temmuz-Aralık 1960
4 (24)	19 Mart 1944	15 (73-74)	Ocak-Haziran 1961
5 (25)	19 Mayıs 1944	15 (75-76)	Temmuz-Aralık 1961
5 (26)	19 Temmuz 1944	16 (77-80)	1964
5 (27)	19 Eylül 1944	17 (81)	Ocak-Mart 1965
5 (28)	19 Kasım 1944	17 (82)	Nisan-Haziran 1965
5 (29-30)	19 Mart 1945	17 (83)	Temmuz-Eylül 1965
6 (31-32)	19 Temmuz 1945	17 (84)	Ekim-Aralık 1965
6 (33)	19 Eylül 1945	18 (85)	Ocak-Mart 1966
6 (34-36)	19 Mart 1946	18 (86)	Nisan-Haziran 1966
7 (37)	19 Mayıs 1946	18 (87)	Temmuz-Eylül 1966

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıda derginin yayımlanma düzenini gösteren tablo incelendiğinde, derginin 19 Mayıs 1943 tarihli on dokuzuncu sayısına dek düzenli olarak iki ayda bir yayımlanmaya devam ettiği görülür. Ancak yirminci sayı planlandığı gibi 19 Temmuz 1943 tarihinde basılamaz ve ancak 19 Eylül 1943 tarihinde 20 ve 21. sayılar birleştirilerek çıkarılabilir. Yayın sürelerinde başlayan düzensizlik, ilerleyen dönemlerde iyice artar ve dergi on defa ikişer, iki defa da üçer ve dörder sayı birleştirilerek yayımlanabilir. Sayıların birleştirilip yayımlanmasıyla başlayan düzensizlikler, derginin cilt numaralandırmalarında da kendini göstermektedir. İlk başlarda, derginin her yıl altı sayı içeren bir cilt şeklinde basılması planlanmış olsa da, sayıların birleştirilerek basılması ve yayın tarihinde yapılan değişiklikle ilk dokuz cilt içerisinde yayımlanan elli dört sayı dışında, bu düzen sağlanamaz. 1955 yılına gelindiğinde, derginin iki ayda bir değil de üç ayda bir çıkarılmaya başlandığı görülmektedir; ancak bu düzen de sürdürülemez (Ayav, Dolanoğlu, Gürsoy, İktüren, & Kurultay, 1992: 136). Bu aksaklıklara ek olarak, 1950, 1952, 1954, 1956, 1957, 1962 ve 1963 yıllarında tek bir sayı dahi çıkarılmayarak derginin yayın hayatına aralar verilir.

Tercüme'nin Türkiye çeviri tarihi içindeki yeri ve önemi hakkında yapılan araştırmalarda, derginin tarihsel dönemlere ayrılarak incelendiği görülmektedir. Örneğin, Özlem Ayav, Sosi Dolanoğlu, Müge Gürsoy, Bülent İktüren ve Turgay Kurultay derginin yayın düzenini beş farklı döneme ayırırlar. Bunlar:

> *1. Dönem: 1940-1945 (Sayı 1-30; 28 dergi; 228 çeviri)*
> *2. Dönem: 1945-1951 (Sayı 31-54; 16 dergi; 318 çeviri)*
> *3. Dönem: 1953-1959 (Sayı 55-68; 9 dergi; 115 çeviri)*
> *4. Dönem: 1960-1961 (Sayı 69-76; 4 dergi; 63 çeviri)*
> *5. Dönem: 1964-1966 (Sayı 77-87; 8 dergi; 207 çeviri)* (Ayav v.d., 1992: 136).

Bu çalışmada belirlenen dönemlere bakıldığında, teknik anlamda derginin, yayımlanma sıklığı veya düzenine göre ayrıldığı görülmektedir. Öte yandan, Jutta Sauer (1997) derginin yayın hayatını, yayın düzeninin oluşmasını sağlayan "siyasal gelişmeler ve devletin kültür politikası" gibi bağlamsal faktörleri hesaba katarak aşağıdaki dört gelişim dönemi altında inceler:

> *1. Dönem: Tercüme Sayı 1-38, 19 Mayıs 1940-19 Temmuz 1946 (33 dergi): Kurucusu Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel döneminde Tercüme dergisi*
> *2. Dönem: Tercüme Sayı 39/40-49/51, 19 Kasım 1946-Ocak/Haziran 1949 (8 dergi): Çok Partili Döneme geçişten sonra Tercüme dergisi*
> *3. Dönem: Tercüme Sayı 52-69/70, Mayıs 1951-Ocak/Haziran 1960 (12 dergi): Demokrat Parti döneminde Tercüme dergisi*
> *4. Dönem: Tercüme Sayı 71/72-87, Temmuz/Aralık 1960-Temmuz/Eylül 1966 (11 dergi): Askeri darbeden, 1966 yılına dek Tercüme dergisi* (Sauer, 1997: 37-38).

Sauer'in önerisindeki derginin yayın düzeninde yaşanan dalgalanmalara neden olan unsurlar değerlendirildiğinde yayın politikasını etkileyebilecek unsurlardan ilki, Büro'nun idari kadrosunda yaşanan değişimler olarak ortaya çıkmaktadır. Büro'nun kurucu başkanlığını yapan Ataç'ın istifası ile yeni başkan, kurucu üyelerden Sebahattin Eyüboğlu olur. Büro ve dergide aktif rol oynayan eyleyicilerden biri olan Erol Güney, bu istifanın ardında yatan nedenlerin başında Eyüboğlu'nun kişisel ilişkilerine, bir başka deyişle sahip olduğu sosyal sermayesine karşı Ataç'ın beslediği kıskançlık olduğunu dile getirir. Güney'e göre, her ne kadar ikili arasında dil sorunlarıyla ilgili anlaşmazlıklar yaşansa da Ataç'ın Bürodan uzaklaşmasına, Eyüboğlu'nun dönemin Millî Eğitim Bakanı Yücel ve Talim Terbiye Reisi Kadri Yörükoğlu ile son derece yakın olması sebep olmuştur (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 135-136). Öte yandan, yine Büro ve dergiye önemli katkı sağlayan Vedat Günyol ise Ataç'ın Büro ve dergiden ayrılışının ardında çeviri konusunda yaşadıkları

anlaşmazlıklar olduğunu ileri sürer (Günyol, 1990: 82). Ataç'ın Büro ve dergi idaresinden uzaklaşmasındaki muhtemel sebeplerden bir diğeri ise otodidakt olması olabilir. Başarılı bir çevirmen ve edebiyat insanı olarak ciddi sembolik sermaye sahip bir eyleyici olan Ataç, kurumsallaşmış kültürel sermaye açısından Eyüboğlu ile aynı seviyede değildir ve bu durum diğer bazı aktörlerin Ataç'ı eleştirmesine sebep olur. Güney'e göre, Ataç "üniversite profesörlerine, yani mekteplilere karşı bir kompleks" geliştirmiştir (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 136). Sonuç olarak, Büro'nun ikinci yılında, Büro ve derginin kurulmasında son derece önemli katkıları olan Ataç başkanlıktan ayrılır. Bu yeni durum dergide çeşitli gerilimler yaratmış olabilir.

İkinci bir unsur ise Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği görevinden istifaya zorlanması olabilir. Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olarak meclise giren Yücel, ilk çok partili genel seçim sonrası 5 Ağustos 1946 tarihinde istifa eder.[49] Bu gelişmelerin üzerine, Eyüboğlu da Büro'nun başkanlığından istifa eder ve yerine 1950'ye kadar görevde kalacak Suut Kemal Yetkin gelir. Bu süreçte Büro, Eyüboğlu'nun istifasının ardından Melih Cevdet Anday, Erol Güney, Orhan Veli gibi isimlerin istifalarıyla ciddi kan kaybeder (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 109-110). Ancak Büro ve dergi bünyesinde yaşanan en büyük dönüşüm, her iki kurumda da görev yapan üyelerin neredeyse hepsinin değişmesiyle yaşanır.[50] Yücel'in yerine gelen Reşat Şemsettin Sirer, 5 Ağustos 1946 ile 9 Haziran 1948 tarihleri arasında yürüttüğü bakanlık görevi süresince Büro'ya farklı bir sistem getirmek üzere harekete geçer[51] ve 29 Ocak 1947 tarihli toplantıda yeni kararlar alınır. Bu kararlar doğrultusunda, Büro'nun çevrilecek eserler listesinde Doğu ve İslam kültürüne ait eserlerin sayısı arttırılır; Hintçe, Çince, Antik Yunan, Latince, İspanyolca, Portekizce ve İskandinavca gibi dillerden eserlerin ara dilden çevrilebilmesine izin verilir.

[49] Partisi seçimleri kazanmasına rağmen CHP içindeki sağ görüşü savunan kesim, başta Köy Enstitüleri ve tercüme hareketi olmak üzere Yücel'in oluşturduğu sisteme savaş açar. Sirer'in başlattığı bu savaş, Yücel'in yanı sıra benzer batılı ideolojiye sahip farklı eyleyicileri de etkiler. Sirer, Aralık 1946'da herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın Nail Pertev Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Adnan Cemgil'i komünist faaliyetlere destek verdikleri iddiasıyla Ankara Üniversitesi'ndeki görevlerinden uzaklaştırılmasını sağlar (Karpat, 1959: 381; Tahir-Gürçağlar, 2001: 142).

[50] *Tercüme*'nin Şubat-Mart 1955 tarihli 11. cildinin 59. sayısında yayımlanan "Haberler" başlıklı bölümde Büro'nun artık Lütfi Ay, Prof. Dr. Selahattin Batu, Prof. Dr. Hamit Dereli, Nuri Gencosman, İzzet Hasan, Hikmet İlaydın, Ziya Karamuk, Prof. Dr. Mehmet Karasan, Servet Lünel, Afif Obay, Nebil Otman, Prof. Dr. Melahat Özgü, Fuat Pekin, Prof. Dr. Celal Saraç, Prof. Dr. Aydın Sayılı, Hadiye Sayron, Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Doçent Dr. Samim Sinanoğlu, Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, Prof. Dr. Bedrettin Tuncel gibi isimlerden oluşacağı açıklanmıştır.

[51] Örneğin ilk olarak Köy Enstitülerini Köy Öğretmen Okulları adı altında kurumlara dönüştürür (Tekeli, 1995: 666-667).

Felsefe, tarih, bilim, tiyatro eserleriyle birlikte "Klasikler için Yardımcı Eserler" başlığı altında bir çeviri eserler serisi çıkarılmaya ve çevirmen seçimleri deneme çevirilerinin değerlendirilmesi sonucuna göre değil; çevirmenlerin saygınlığına göre yapılmaya başlanır (Berk, 1999: 161-162; Haberler, 1947: 435). Başka bir deyişle, ilk başlarda ara dilden çeviriye başvurulduğu istisnai durumlar Yunan ve Latin klasikleriyle sınırlandırılmışken artık bu normdan vazgeçilir. Öte yandan, basılacak çevirilerin seçiminde deneme çevirilerinin kontrol edilip raporlanmasına dayanan sürecin değişmesiyle, kuruluşundan beri Büro'nun gündelik işleyişine dâhil edilen çeviri değerlendirmelerinden vazgeçilir. Çevrilecek eser seçiminde de değişikliğe gidilir. Arap ve Fars kültürlerine ait eserler 1940-1946 yılları arasında basılan çevirilerin %3'ünü (15 eser ile) oluştururken; 1947 ile 1966 arasında bu oran %7'ye (52 eser ile) yükselir. Bazı batı dillerine ait klasikler için ise durum tam tersi işler. 1946 yılına kadar Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılan eserlerin 63'ü yani %13,5'i Yunanca eserlerden oluşurken 1947 sonrası toplam 31 Yunanca eserle bu oran %4,7'ye geriler.[52] Büro tarafından başlatılan çeviri hareketinin ilk başlarda benimsenen ideolojiden sapması sebebiyle İnönü'nün Büro ve dergiye yaptığı destek kesilir; bu durumu devlet adamlarının basılan çevirilere önsöz yazmaması ve *Tercüme*'ye yazı yazmaması izler (Tahir-Gürçağlar, 2001: 146-147). Güney'in söz konusu döneme ilişkin anılarında belirttiği gibi, Sirer'den sonra da klasiklerin çevrilmesine devam edilmiş; ancak çevrilecek klasiklerin seçimi yapılırken yurt sevgisini işleyen eserlere öncelik verilmiştir. Tahir-Gürçağlar bu dönüşüm sürecini, "yeniden planlama hareketi [an act of re-planning]" olarak tanımlar (Tahir-Gürçağlar, 2001: 144). Bu dönüşüm sonrası Büro ile dergi kadrosuna yeni eklenen isimler gerek Büro gerekse derginin faaliyetlerini etkiler. Dolayısıyla bu durum, Güney'in deyimiyle, Büro'nun eski ruhunu kaybetmesine neden olur (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 143).[53][54]

[52] Rus klasikleri için de durum pek farklı sayılmaz; 1946'ya kadar 60 (toplam çevirilerin %12,8'i) Rus klasiği basılırken bu sayı 1947 ile 1966 arasında sadece 31 (toplam çevirilerin %4,7'si) olarak kalır.

[53] Tercüme Bürosunda gerçekleşen bu gerilim farklı alanlarda da kendini göstermiştir. Tarihte Yücel-Öner davası olarak bilinen dava buna örnek olarak verilebilir. Adı geçen dava, Sirer ile aynı safta yer alan dönemin İçişleri Bakanı İ. Şükrü Sökmen Süer'in (1890-1978) 29 Ocak 1947 tarihinde TBMM'de yaptığı ve komünistlerin Türkiye'deki demokrasi hareketi sırasında çıkar sağladığını iddia ettiği konuşmayla başlar (Ertuğrul, 2000: 14-15). Bakan Sökmen Süer'in yaptığı bu konuşmayı takiben, 1946 seçimlerinde DP adayı olarak milletvekili olduktan sonra partiden istifa ederek daha sonra bağımsız milletvekili olan Mareşal Fevzi Çakmak, 5 Şubat 1947 tarihli Kuvvet Gazetesi'nde yayımlanan yazısında isim vermeden Yücel'i komünist olmakla ve komünistlere yardım etmekle

Yücel önderliğinde başlanan kültür planlaması hareketi Mayıs 1950'de, yirmi yedi yıllık tek parti dönemine son veren Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle ağır bir darbe daha alır.[55] Bilindiği üzere, *Tercüme* dergisi tüm yayın hayatı boyunca toplam yedi yıl, tek bir sayı dahi çıkaramaz. Bu yedi yılın beşi (1950, 1952, 1954, 1956 ve 1957) DP'nin iktidarda kaldığı dönem içindedir. Bu durumu, DP mensuplarının benimsedikleri ideoloji doğrultusunda kültürel faaliyetleri yeniden şekillendirmek üzere attığı adımlarla ilişkilendirmek mümkündür. DP gerek muhalefeti oluşturduğu gerekse iktidar olduğu dönemlerde kültürel çalışmalarla yakından ilgilenir. Nitekim, iktidara gelmesinin ardından ilk faaliyetleri ekonomi ve kültür alanında gerçekleşir. Bu faaliyetler incelendiğinde ilk başlarda benimsenen batıcı, demokratik ve modernleşmeye yönelik anlayışın yerini doğu ve İslam merkezli bir yaklaşımın aldığı görülebilir (Şeyhanlıoğlu, 2020). Daha sonrasında 1954 yılında yapılan seçimle birlikte daha da güçlenen DP, bu yaklaşımını

---

suçlar, aynı yazıda dönemin hükümetini bu hususta uyardığını belirtir. Bunun üzerine Yücel ilk olarak *Ulus* gazetesinde, cevap gelmeyince de ikinci olarak Çakmak'a açık mektup yazar (Yücel, 2019 [2011]: 3). Ancak bu soruları Çakmak'ın kendisi değil, 11 Şubat 1947 tarihinde *Sabah* gazetesinde yayımlanan "Evet, O Maarif Nazırı Sizsiniz" başlıklı yazısıyla DP İstanbul İl Başkanı ve Nihal Atsız'ın avukatı Kaan Öner yanıtlar. Öner'in bu sert cevabındaki söz konusu suçlamalarla kendisinin "haysiyet ve şerefine tecavüz ettiği" gerekçesiyle Yücel, 17 Şubat 1947'de Öner'den şikayetçi olur ve 19 Mart 1947'de savcılık söz konusu şikayete ilişkin dava açar (Ertuğrul, 2000: 17, 23; Korucu, 2007: 148-149). Davanın ilk duruşması, 17 Nisan 1947 tarihinde gerçekleşir ve görülen on sekiz duruşma sonunda dava 19 Kasım 1947 tarihinde Öner lehine sonuçlanır; ancak dava süresince CHP'den de herhangi bir destek görmeyen (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 143: 159) Yücel karara itiraz eder. Bir kez daha aynı kararla karşılaşınca, kararı Yargıtay'a taşır. Yargıtay'ın verdiği karar Yücel lehine çıkmış olsa da davanın asıl tarafı Öner'in 8 Mart 1949 tarihinde ölümü dolayısıyla 2 Temmuz 1949'da alınan kararla *Yeni Sabah* gazetesi sahibi ve yayın müdürü olduğu ve suç unsuru mektubu yayınladığı gerekçesiyle davanın diğer sanığı Cemal Saraçoğlu suçlu bulunur (Korucu, 2007: 150).

[54] Büro ve dergiye önemli katkıları olan Orhan Veli Kanık (1914-1950), Sirer'in gelişiyle her iki kurumdan da el çektirilir. Güney'e göre de bu durum, Orhan Veli'nin ciddi maddi ve alkol problemleri yaşamasına sebep olur (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 169). Hatta Güney, 29 Haziran 2006 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki*'nde Ümit Bayazoğlu'na verdiği röportajda, "Orhan Veli'yi Sirer öldürdü diyebilirim. Çünkü çalışıyordu, bir amacı vardı. Çalıştığı için hayatı düzene girmişti. Eline para da geçiyordu. Ama iş bozulunca Orhan Veli tam mânâsıyla dağıldı. Daha çok içmeye başladı. Biliyorum çalışsaydı ölmezdi, […]" (Güney, 2006: 11) şeklindeki ifadeleriyle Orhan Veli'nin ölümünden doğrudan Sirer'i sorumlu tutar.

[55] DP'nin temelleri, 7 Haziran 1945'te CHP'li Celâl Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'nün ortaklaşa hazırlayıp imzaladığı ve mecliste açık olarak görüşülmesi için verdiği önerge sonrasında yaşanan gelişmelerle atılmıştır. Önergenin reddedilmesi sonrası CHP içindeki muhalefetin güçlenmesi sonucu önce 21 Eylül 1945'te Menderes ve Köprülü, kısa bir süre sonra da Koraltan partiden oybirliği ile ihraç edilmiştir. Bu gelişmelerin üzerine, Bayar da ilk önce milletvekilliğinden daha sonra da Aralık 1945'te CHP'den istifa etmiş ve bu dörtlünün fikir birliğiyle 7 Ocak 1946'da DP resmen kurulmuştur. 1950, 1954 ve 1957 yıllarında yapılan seçimleri kazanmış ve 27 Mayıs Darbesi olarak anılan 27 Mayıs 1960'ta yaşanan askeri darbeye kadar iktidarda kalmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Yıldız, 1996; Gülsünler & Ertürk, 2012; Şahin & Tunç, 2015; Çakır & Yavalar, 2017; Koçlar & Özdurğun, 2017; Şeyhanlıoğlu, 2020.

şiddetlendirerek basın hürriyetini yok eden yasaklama ve cezalandırmalara imkân veren kanun ve yönetmelik değişiklikleri yapar (Bulunmaz, 2012: 209-211).

Yücel döneminde başlatılan çeviri hareketini doğrudan hedef alan ve/ya etkileyen bu gelişmelerin yanı sıra, ülkedeki siyasi ortam Büro ve derginin bağlı olduğu Millî Eğitim Bakanlığında çok sık değişimlerin yaşanmasına sebep olur. Yücel'in istifasından derginin son sayısının çıkartıldığı 1966'ya kadar geçen yirmi yılda toplam on sekiz farklı isim Millî Eğitim Bakanlığı görevine gelir.[56] Her ne kadar bu değişimler ile derginin içeriğinin hazırlanması arasında doğrudan bir bağlantı görülmese de yaşanan yoğun değişimin dergi bünyesindeki eyleyiciler ve dolayısıyla da yayın politikası üzerinde çeşitli farklılıklara sebep olmuş olabileceği ileri sürülebilir.

Sonuç olarak, siyasi alanda yaşanan değişim, kültür alanını ve dolayısıyla çeviri alanını da etkilemiştir. Derginin bu değişimlerden etkilendiği nicel bir değerlendirmede dahi görülebilir. Dergi, toplam altmış dört defa yayımlanır; bunların 33'ü (5,5 sayı/yıl) 5 Ağustos 1946'da Yücel'in görevden ayrılışına kadar geçen altı yıl içinde, 31'i (1,55 sayı/yıl) ise Yücel'den sonraki yirmi yıl içinde yapılır. Bu veriler, *Tercüme*'nin tüm yayınlarının %51,56'sını (33/64) Yücel yönetiminin sadece altı yılında yapıldığını gösterir. Ancak bu sorunlara rağmen *Tercüme* 1966 yılına kadar yedi özel sayı ile toplam 18 cilt ve 87 sayı şeklinde çıkarılarak Türkiye çeviri tarihinin en uzun süre yayımlanan çeviri dergisi olmuştur.

2.2. *TERCÜME* DERGİSİ'NDE SUNULAN SEÇENEKLER

BTNK kapsamında oluşturulan Encümen'in hazırladığı raporda, *Tercüme* dergisinin içeriği aşağıdaki gibi kurgulanır:

[56] Yücel'den başlayarak derginin kapatılmasına kadar görev yapan Millî Eğitim Bakanları: Hasan Ali Yücel (28.12.1938-05.08.1946); Reşat Şemsettin Sirer (05.08.1946-09.06.1948); Hasan Tahsin Banguoğlu (10.06.1948-22.05.1950); Avni Başman (22.05.1950-02.08.1950); Nuri Özsan vekil olarak (03.08.1950-10.08.1950); Tevfik İleri (11.08.1950-05.04.1953/13.04.1957-25.11.1957), vekil olarak (23.05.1959-08.12.1959); Rıfkı Salim Burçak (09.04.1953-17.05.1954); Celal Yardımcı (17.05.1954-09.12.1955/26.11.1957-22.05.1959); Ahmet Özel (09.12.1955-13.04.1957); Atıf Benderlioğlu (09.12.1959-27.05.1960); Fehmi Yavuz (30.05.1960-27.08.1960), vekil olarak (28.08.1960-08.09.1960); Bedrettin Tuncel (08.09.1960-05.01.1961); Turhan Feyzioğlu (06.01.1961-07.02.1961); Ahmet Tahtakılıç (03.03.1961-25.10.1961), vekil olarak (07.02.1961-02.03.1961/25.10.1961-20.11.1961); Mehmet Hilmi İncesulu (20.11.1961-26.06.1962); Şevket Raşit Hatipoğlu (26.06.1962-08.06.1963); İbrahim Öktem (11.06.1963-20.02.1965); Nevzat Cihat Bilgehan (20.02.1965-27.10.1965); Orhan Dengiz (27.10.1965-01.04.1967) (http://www.meb.gov.tr/meb/).

> *V- Bir tercüme mecmuası neşrinin de tercüme davasında zaruri olduğuna kaniiz. Bu mecmua, şu üç esaslı kısmı ihtiva etmelidir:*
> *1. Muhtelif metin tercümeleri. Bunların hepsi değilse de hiç olmazsa bir kısmı asıllar ile beraber neşredilmelidir.*
> *2. Tercüme usulleri hakkında makaleler, münakaşalar; gerek mecmuada gerek hariçte neşredilmiş tercüme eserlerin tetkik ve tenkitlerini; eserleri mecmuada tercüme edilen muharrirler hakkında etüdler.*
> *3. Lügat kısmı. (Mütercimlerin, ecnebi lisanların muhtelif kelime ve tabirleri karşılıklı olarak teklif edecekleri kelime ve tabirler)* (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 126-127).

Raporda yer alan öneriler, kuşkusuz, en çok Ataç'ı memnun eder. Çünkü yukarıda belirtildiği üzere Tuncel, BTNK'dan yaklaşık iki ay önce yayımlanan Ataç imzalı bir gazete makalesine dayanarak Büro ve dergiye ilişkin yapılan önerilerin aslında Ataç'a ait olduğunu ileri sürer (Tuncel, 1958: 72). Ataç, *Haber* gazetesindeki yazısında ülke için son derece önemli olduğunu düşündüğü çeviri dergisinin içeriğini şu şekilde anlatır:

> *Yıllardan beri düşündüğüm ve memleketimiz için pek lüzumlu gördüğüm bir mecmua vardır: Bir tercüme mecmuası. Bu mecmuayı üç kısım olarak tasavvur ediyorum: 1. Metinler tercümesi; 2. Gerek mecmuada, gerek hariçte yapılan tercümelerin tenkidi ile tercüme san'ati hakkında makaleler; 3. Mütercimlerin, ecnebi dillerdeki kelimelerin veya tabirlerin karşılığı olarak teklif edecekleri kelime ve tabirlerin münakaşası; bu kısmı ile mecmua, ciddi bir lügat kitabının meydana gelmesine hizmet etmiş olur. Bu mecmuaya bir dördüncü kısım ilavesi de kabildir: Avrupa mecmualarından hulasalar veya tercümeler* (aktaran *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 138).

Ataç'ın önerisi ile Encümenin raporu incelendiğinde, derginin bu önerilerden ilk ikisini içerecek şekilde yayımlandığı görülür (Berk, 1999: 166; Özkan, 2004: 93-94).

> *[İ]lk sayılara bakılırsa, derginin iki kesime ayrıldığı görülür; birincisinde yabancı dildeki klasiklerden çeviri örnekleri bulunur, çoğu kez yabancı dildeki asılları da verilmek üzere. İkincisinde, daha ufak puntolarla basılmış bölümde çeviri sorunlarına değinen yazılar vardır. Bu sorunların inceleme ve tartışması uluslararası boyutlarda tutulmuştur* (Erhat, 2008 [2004]: 47).

Azra Erhat'ın derginin içeriğine ilişkin yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere, ilk yıllarda dergiyi oluşturan unsurlar arasında önem sırasına göre bir hiyerarşi bulunmaktadır. Ataç, derginin ikinci cildine yazdığı önsözde *Tercüme*'nin önceliklerini şu sözlerle açıkça ifade eder: "Başlıca gayemiz Türk okurlarına, başka dillerde yazan muharrirlerin, bilhassa Avrupa'nın irfanları her tarafa yayılmış muharrirlerinin en iyilerini tanıtmaktı" (Ataç, 1941: 1). Böylece, derginin ikinci bölümünü oluşturan haberler, eleştiriler, incelemeler ve çeviri sorunlarını ele alan makaleler daha önemli olan çevirilerden sonra ve çevirilere kıyasla daha küçük

puntolarla basılır. Dolayısıyla, dergide yayımlanan tüm eserler içerisinde %70'lik orana sahip (Ayav, Dolanoğlu, Gürsoy, İktüren, & Kurultay, 1992: 136) çeviri uygulamaları hem nicelik hem de dergi içinde kapladığı alan bakımından ön planda olmuştur. Bu durum, ikinci bölümü oluşturan bu yazıların önemsiz olduğu anlamına gelmez. Yücel, derginin daha ilk sayısına yazdığı önsözde yer verdiği "[…] bizzat tercümenin ne olduğu ve nasıl olması lazım geleceği hakkında bizden başka milletlerin bu hususta neler yaptıklarını da görüp göstererek tercüme işine bir istikamet ve hız vermeği ihmal etmedik" (Yücel, 1940: 2) şeklindeki ifadelerle çeviri ediminin kavramsal ve yöntemsel açıdan ele alınacağının ve çeviri alanında farklı ülkelerde yaşanan gelişmelerin tartışmaya açılacağının altını çizer. Öte yandan Berk, dergiye, öncelikli olarak, çevirinin Türk okurlarınca anlaşılmasını sağlamak üzere söz konusu edimin ne olabileceğini açıklayan metinlerin yayımlanması ve kimi zaman kaynak metinlerle yan yana kimi zaman da yalnızca çeviri eserlerden oluşan örneklerle, çevirinin nasıl yapılabildiğinin gösterilmesi şeklinde iki temel misyon yüklendiğini ileri sürer (Berk, 1999: 165-166).

Çeviri uygulamaları, yukarıda değinildiği üzere, derginin çok büyük bir kısmını oluşturur. On dokuz farklı dilden yapılan çevirilerin %73'lük bir oranla neredeyse dörtte biri Fransızca, Almanca ve İngilizceden yapılmıştır. Ayrıca, Arapçadan Farsçaya, Japoncadan Hintçeye birbirinden çok farklı kültürlere ait dillerden de çeviriler yapılmıştır.[57] Bunlara ek olarak, dergide basılan tüm çevirilerin %3,5'ini oluşturan otuz üç Türkçe eserin Rusça ve farklı batı dillerine yapılan çevirileri de basılmıştır. Bu çevirilerin 311'i ise, okurların karşılaştırma yaparak okumalarına imkân verecek şekilde kaynak ve erek metin olmak üzere yan yana sayfalara basılarak yayımlanmıştır (Göktaş, 2005: 47). Dergide yayımlanan 1332 adet çevirinin metin türleri incelendiğinde ise, üçte ikisinin kısa hikâye, şiir gibi yazınsal türlerden; üçte birinin de deneme ve incelemelerden oluştuğu görülmektedir (Ayav, Dolanoğlu, Gürsoy, İktüren, & Kurultay, 1992: 138). Bu deneme ve incelemelerden oluşan üçte birlik kısım ise Türkçe yazılan telif eserlerle birlikte

[57] *Tercüme*'de yayımlanan çevirilerin kaynak dilleri arasında yaşayan dillerin yanı sıra ölü diller de yer alır. Yayımlanan çevirilerin kaynak dillerine ilişkin sayısal veriler şu şekildedir: Fransızca (334), Almanca (239), İngilizce (132), Eski Yunanca (69), Latince (50), Rusça (34), Farsça (26), İtalyanca (13), Arapça (8), İspanyolca (6), Çince (3), Macarca (2), Babil Dili (1), Sanskritçe (1), Danca (1). Bunların yanı sıra ikinci dilden olmak koşuluyla Hintçe, Eski Mısırca, Japonca ve Suriye Dili'nde yazılan eserler de yayımlanmıştır (Göktaş, 2005: 47).

derginin ikinci bölümü olarak adlandırılabilecek ve genel olarak "çeviri tarihi, çeviri teorisi, çeviri eleştirisi, çeviri karşılaştırmaları üzerine yazılardan" (Korucu, 2007: 134) oluşan 'Tetkikler/İncelemeler' başlığı kapsamında değerlendirilebilir. Bu bölüm altındaki yazılar çeviri konusunu, söz konusu dönemde ulaşılabilen ulusal ve uluslararası düzeyde tartışmaya açılan çeviriyle ilişkili neredeyse tüm meseleler ile genel olarak ele alır. Ayrıca, bu bölüm altında çeviri dışında hususlar da konu edilir. Bu yazılar genellikle dünya kültürlerinde yaşanan gelişmelerin Türk okurlara aktarılması amacıyla kaleme alınmaktadır. Bu yazılara yüklenen işlev, Güney'in anılarında geçen ve Ataç sonrası dergiyi yöneten Eyüboğlu'nun deneme ve inceleme niteliğindeki yazılara ilişkin şu sözleriyle açıklanabilir: "İstediğimiz şey; Türk okuyucusu, dünyadaki kültür alanında bugünlerde neler olduğunu, metinlere dayanarak öğrensin" (Oral & Özsoy, 2014 [2005]: 143). Öte yandan, *Tercüme* dergisine odaklanan yüksek lisans tezinde Özkan'ın topladığı veriler (Özkan, 2004: 120) ve çalışma kapsamında *Tercüme* üzerine yaptığım incelemeler ışığında oluşturduğum aşağıdaki grafik, yirmi altı yıllık yayın hayatı boyunca dergide yayımlanan çeviri ve eleştirisi üzerine yazıların sayısındaki dalgalanmaları gözler önüne sermektedir:

Şekil 1: *Tercüme'*de Yayımlanan Çeviri Üzerine Yazılan Yazılar ve Çeviri Eleştirilerinin Genel İçeriğe Oranı[58]

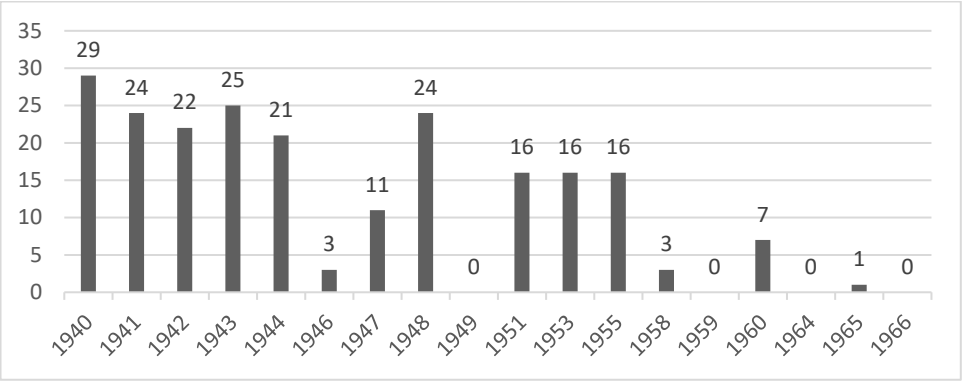

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bunların yanı sıra, düzenli olarak basılmamakla beraber bazı ana başlıklar altında farklı yazar ve kaynaklara ait yazılara da yer verilmiştir. 1940, 1944, 1946 ve 1948 yıllarında çıkan sayılardaki "İktibaslar" ya da "Toplamalar" gibi başlıkların altında farklı süreli yayınlarda çıkan yazılar yayımlanır. Bu yazılar, Özkan'ın da belirttiği

[58] 1965 yılında sadece bir tane çeviri eleştirisi yayımlanmıştır. Bu sebeple, tablonun geneliyle bir tutarlılık oluşturması adına %1'e yuvarlanarak yazılmıştır.

gibi (Özkan, 2004: 94), Bakanlık'ın çeviri alanı içerisinde yürüttüğü faaliyetleri övücü makalelerden, gerek Bakanlık gerek özel yayınevleri tarafından basılan çeviri eserler üzerine yapılan inceleme ya da eleştiriler ile Büro ve dergi bünyesindeki eyleyicilerin *Tercüme*'nin sayfalarından cevap verme gereği duyduğu eleştiri yazılarından oluşur. Bu durum, dergi bünyesinde görev yapan eyleyicilerin alan içerisindeki gelişmelerle birlikte, dönemin yazılı basınında kendilerine ve uygulamalarına ilişkin görüşleri, ister olumlu ister olumsuz olsun, takip ettiklerini ve yapılan olumsuz eleştirilere cevap yazdıklarını göstermektedir.

Dergi ilk yıllarında şeffaf bir yayın politikası izlemektedir. Büro ve dergi kadrolarındaki değişimler, Büro bünyesinde yapılan toplantılar sonucunda alınan kararlar, çevrilmesi kararlaştırılan ve uygun görülen eserler ile basılan çevirilere ilişkin listeler "Haberler" başlığı altında okurlara duyurulmaktadır. Ancak 1947 yılı sonrasında bu başlık altında yayımlanan içerikler değişir; Büro'nun toplantılarına ve aldığı kararlara yer verilmemeye başlanır. Özkan, bu değişimi Bakanlık içerisinde yaşanan gelişmelerle Büro ile *Tercüme*'nin faaliyetlerine gösterilen ilginin azalması şeklinde yorumlar (Özkan, 2004: 107). Fakat, Yücel sonrası göreve gelen yönetimin yaptığı değişimler ve Büro ile dergiye kendi ideolojilerine paralel yeni bir yön verme çabası düşünüldüğünde, bu durum ilginin azalmasından ziyade yaşanan bir politika değişikliği olarak görülebilir.

Bunlara ek olarak, dergide düzenli olarak yayımlanmasa ve 28. sayı ile son bulsa da, yabancı ülkelerde yayımlanan süreli yayınlardan belirli metinlerin özetlerine (hülasalarına) veya çevirilerine "Avrupa mecmualarındaki fikir aktüalitesini mümkün olduğu kadar alaka verici bir şekilde aksettirmek" (Ecnebi Mecmualar, 1940: 99) amacıyla, sayfalarında yer verir. İlk olarak 'Ecnebi Mecmualar' başlığıyla çıkarılan kısım, takip eden yıllarda önce 37. sayıda 'Yeni Görüşler' daha sonra 53-54. sayıda 'Yabancı Dergilerden Seçmeler' şeklinde anılır. Özkan'ın da belirttiği gibi, dergi çeviri hareketinin ilk altı yılında çok daha düzenli yayımlansa da daha sonraları bu düzen yitirilir. Bu da Yücel'in önderliğinde başlatılan ve devam eden çeviri hareketinin yalnızca klasiklerin çevirilerini değil; batı düşünce sistemini ve kültürünü yansıtan güncel görüşleri de okurlara sunmak gibi bir amaçla yürütüldüğünü gösterir (Özkan, 2004: 95). Son olarak, derginin ilk iki yılıyla sınırlı kalmak koşuluyla, çeviri yarışmaları düzenlenir ve kazananlara çeşitli

ödüller verilir. Bu yarışmaların duyurularına, çevrilmesi istenen kaynak metinlere, yarışmayı kazanan çevirmenlere ve çevirilerinin sunulduğu bir bölüme de yer verilir. Bu yarışmaların Tahir-Gürçağlar'ın altını çizdiği gibi çeviriye yüklenen "eğitici" (Tahir-Gürçağlar, 2008: 42) işlevin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Görüldüğü üzere, her ne kadar Encümen ve Heyet'in hazırladıkları raporlarda üç ana bölümden oluşacağı önerilse de, *Tercüme* dergisinin içeriği ilk sayıdan son sayısına kadar iki ana bölüm olarak hazırlanır.[59] Gerek dergiye odaklanan gerekse dergiden ikincil kaynak olarak yararlanan araştırmalar, çevirilerden oluşan ilk bölümün çevrilen metinlerin türünde ve kaynak dillerinde yaşanan değişimler dışında pek fazla farklılaşmadığını göstermiştir. Kaynak metinleriyle birlikte ya da sadece çeviri metinler şeklinde basılan eserlerden oluşan bu bölüm, ikinci bölümü oluşturan diğer yazılardan daha büyük puntolarla, daha geniş bir yere sahiptir. Öte yandan, derginin ikinci bölümünü oluşturan yazılara bakıldığında ilk bölümde yakalanan istikrar ve düzene ulaşılamadığı görülür.

2.3. *TERCÜME* DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ

Tercüme İşleri Encümeninin hazırladığı plana göre, *Tercüme* dergisinin ikinci kısmında yayımlanan yazılarda tartışmaya açılan eleştiri edimi, gerek dergi gerekse dergi bünyesindeki eyleyicilerin son derece önem verdiği uygulama alanlarından biridir. Ataç 20 Mart 1939 tarihli *Haber*'de yayımlanan makalesinde kafasında tasarladığı üzere "[g]erek mecmuada, gerek hariçte yapılan tercümelerin tenkidi ile tercüme san'ati hakkında makaleler"in (aktaran *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 138) dergide yayımlanmasını istemektedir.

Çevirilerin denetimi ve eleştirilmesi ile ilgili 1939 Birinci Neşriyat Kongresi öncesinden gelen taleplerin ("Tercüme Eserler Meselesi", 1939; Vâ-Nû, 1939: 3; Özdilek, 2013: 24) yanı sıra Büro da, Bakanlık tarafından basılacak çeviri eserlerin kontrolden geçirilerek yayına hazırlanması hususunda çeşitli adımlar atar. Bunlardan en belirgini ise Bakanlık bünyesindeki Talim ve Terbiye Heyetinin 16 Haziran 1943 tarih ve 188 sayılı kararıdır. Bu karar, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından

[59] Derginin içeriğine ilişkin daha detaylı bilgi ve incelemeler için bkz. Özkan, 2004: 93-125; Göktaş, 2005: 44-48.

yayımlanacak veya yayımlanması teşvik edilecek çeviri eserlerin nasıl bir inceleme ve değerlendirme süreci geçirmesi gerektiğine ilişkin usül ve esaslardan oluşan bir talimatnameyle ilgilidir. Toplam üç bölüm ve on altı maddeden oluşan bu talimatname ile, çevirilerin nasıl değerlendireceğine dair kurallar sıralanmıştır. Talimatnamenin altıncı maddesi şöyledir: "Dil grupu yüz sahifeyi aşmıyan eserlerin tamamını, aşanların ayrı ayrı yerlerden en az 100 sahifesini eserin asliyle karşılaştırır, Türkçe metni tamamen gözden geçirir ve vardığı neticeyi bir raporla umumi heyete bildirir" (Maarif Vekilliğince Bastırılacak veya Basılması Teşvik Edilecek Tercüme Eserlerin Ne Suretle İnceleneceği Hakkında Talimatname, 1944: 6). Bu talimatname kapsamında Büro, bünyesindeki isimlerden bildikleri dile göre seçilenlere çevirilerin değerlendirilmesi ve çevirilerle ilgili bir rapor hazırlanması görevini verir. Bu değerlendirme ve raporlama kapsamında başvurulan karşılaştırmalı inceleme, dergide yayımlanan çeviri eleştirilerinde benimsenen bütüncül çeviri eleştirisi yaklaşımının (Küçük, Işıklar Koçak, & Erkul Yağcı, 2022: 33) bir parçası olarak karşımıza çıkar. Fakat bu türden bir değerlendirme ve raporlama süreci tam anlamıyla bir çeviri eleştirisi uygulaması olarak kabul edilemez. Çünkü her ne kadar günümüzde bu raporların tümüne ulaşma imkânı olmasa da söz konusu raporlar, çevirilerin Bakanlık tarafından basılıp basılmayacağına karar verilmesi için Büro yönetimine sunulmak üzere hazırlanmaktadır. İlerleyen bölümlerde inceleneceği üzere dergide yayımlanan çeviri eleştirileri, bu raporlama kapsamında yapılan karşılaştırmalı incelemenin yanı sıra ele alınan eser ve/ya yazarın dergi okurlarına tanıtılmasını da amaçlamaktadır. Dolayısıyla, bu iki uygulamadaki temel farkın ulaşılmak istenen okur kitlesi ve yazılma amacı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak, her ne kadar bu uygulamaları eleştiriden ziyade bir çeviri editörlüğü olarak kabul etmek daha doğru olsa da Büro ve dergi bünyesinde basılması planlanan çevirilerin denetlenmesi ve seçim süreçleri için çeviri eleştirisi ediminin de bir parçası olan karşılaştırmalı analizin bir yöntem olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu tespitlerden hareketle, Bakanlık bünyesinde yayımlanacak çeviri eserlerin belirlenmesi ve bu eserlerin değerlendirilmesine ilişkin alınan kararların dergide yayımlanan çeviri eleştirilerini şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, dergi yayın hayatına başladıktan sonra da eleştiri edimine verdiği önemi açık bir şekilde ifade eden yazılar da yayımlamıştır. Örneğin, dergi

sayfalarında çıkan bir çeviri üzerine yazılmış 'olumsuz' hükümler içeren çeviri eleştirisine cevaben *Tercüme* imzasıyla yayımlanan cevap yazısındaki "Doğrudan doğruya tercümeyle ilgili olan bu türlü tenkidler, bizi sadece memnun eder. Geniş tercüme çalışmaları yanında tenkidin pek az yer alması, en çok tercüme işleriyle uğraşanları üzmektedir" (Tercüme, 1948: 501) şeklindeki ifadelerle olumlu ya da olumsuz olmasından bağımsız olarak çeviri eleştirisi uygulamalarının önemine ve gerekliliğine vurgu yapılır.

Tercüme'deki çeviri eleştirisi uygulamalarına odaklanan akademik araştırmalar, dergide yayımlanan farklı tür yazıların varlığına dikkat çekmektedir. Örneğin, Özdilek araştırmasında dergide 'eleştiri, tercüme hareketi, tanıtım yazısı, çeviri üzerine, çeviri üzerine (çevrilmiş), eleştirinin eleştirisi, eleştiriye yanıt, eleştiri anlayışı üzerine ve çevrilmiş eleştiri yazısı' şeklinde dokuz farklı kategori altında topladığı yazılar arasından 'eleştiri' kategorisindeki yazıları inceler (Özdilek, 2013: 43-44). Bu çalışmada ise, *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi habitusunu ortaya çıkarmak amacıyla derginin tüm sayıları incelenip çeviri eleştirileri ve eleştiri edimiyle ilgili tüm metinler toplanmıştır. Dergide çeviri eleştirisi ile ilgili üç farklı metin türü bulunduğu saptanmıştır: 1) çeviri eleştirisi uygulamaları; 2) çeviri eleştirisine ilişkin yazılan makale ve üst eleştiri yazıları; 3) çeviri eleştirilerine verilen cevaplar. İlk grupta yer alan uygulamalar, ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere, farklı uzunluk ve yapıda hazırlanan çeviri eleştirilerinden oluşmaktadır. Daha kuramsal nitelikte olduğu söylenebilecek ikinci gruptaki yazılar ise, dergideki çeviri eleştirisi söylemini destekleyici ve şekillendirici olması amacıyla yazılmış eserler olarak karşımıza çıkar. Öte yandan, çeviri eleştirilerine ilişkin yayımlanan cevaplardan oluşan üçüncü grup ise erken Cumhuriyet döneminin önemli eleştirel pratiklerindendir. Bu eleştiri odaklı yazılar, çeviri üzerine kaleme alınan yazılarla birlikte dergide yayımlanan tüm yazıların %10'unu oluşturmaktadır. Bu oran düşük görülmekle birlikte ve her ne kadar düzenli olmasa da, 87 sayı ve toplam 7917 sayfadan oluşan dergi (Göktaş, 2005: 46), içerisinde çeviri eleştirisi edimine ait yaklaşık 800 sayfalık bir derlem bulundurmaktadır. Bunlar üzerine nicel bir değerlendirme yapıldığında dergide kuramsal yazılardan daha fazla uygulama odaklı yazıların yayımlandığı görülmektedir. Eleştirilere gelince aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere dergide toplam 161 adet eleştiri odaklı yazı tespit ettim:

Tablo 2: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirisi ve İlgili Yazılar

Cilt No	Çeviri Eleştirisi Sayısı	Çeviri Eleştirisi ve Değerlendirmesine İlişkin Yazı Sayısı	Çeviri Eleştirilerine Cevap Sayısı	Toplam
1	14	13	0	**27**
2	19	4	0	**23**
3	12	5	6	**23**
4	11	1	3	**15**
5	2	6	1	**9**
6	3	1	1	**5**
7	7	3	0	**10**
8	20	1	2	**23**
9	2	2	0	**4**
10	2	3	0	**5**
11	2	0	0	**2**
12	1	3	0	**4**
13	0	0	0	**0**
14	3	2	0	**5**
15	3	1	0	**4**
16	0	0	0	**0**
17	2	0	0	**2**
18	0	0	0	**0**
Toplam	**103**	**45**	**13**	**161**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, çeviri eleştirisi yazılarının derginin yayın hayatı boyunca düzenli bir şekilde yayımlanmadığı görülmektedir. Bu düzensizliğin farklı sebepleri olabilir. İlk olarak, çeviri edimine yüklenen misyonla birlikte Birinci Türk Neşriyat Kongresi öncesi yapılan çağrılar sonucunda Türk aydınlarının hazırladığı ve elde bulunan hazır yazıların tükenmiş olabileceği düşünülebilir. Ayrıca, Büro ve dolayısıyla dergi kadrolarındaki yıllar içinde yaşanan çeşitli değişimlerle birlikte derginin yayın politikasında da değişiklikler yaşanır. Bu doğrultuda, yukarıdaki tabloda yer alan çeviri eleştirisi uygulamaları kısmında da bu politika değişikliklerine paralel bir değişim göze çarpmaktadır. Uygulama yazılarındaki en ciddi düşüşün, derginin sekizinci cildinden sonra yaşandığı görülmektedir. Bu ilk sekiz cildin dergideki eleştirel metinlerin %83,85'ini (161 yazının 135'ini) oluşturduğu düşünüldüğünde, en üretken dönemin derginin 1940 ile 1948 yılları arasındaki ilk sekiz yılı olduğu söylenebilir. Söz konusu dönem çeviri hareketinin önderliğini yapan Hasan Ali Yücel'in Bakanlık görevinden istifası sonrasına denk gelmektedir. Bu düşüşün Yücel sonrası Büro ve dergi kadrolarında yaşanan değişimle çakıştığı söylenebilir. Bunlara ek olarak, çeviri eleştirisi uygulamalarının ikinci plana atılması, eleştirinin kökeninden uzaklaşma olarak da okunabilir. Bu uzaklaşma, Büro'nun çevrilecek eser seçiminde yönünü batıdan doğuya doğru çevirmesiyle ilişkilendirilebilir. Çünkü her ne kadar eleştirinin başlangıcı kesin bir şekilde

bilinmese de eleştiri ediminin temeli batıyla, özellikle de Eski Yunan ile ilişkilendirilir. Örneğin, Andrew Ford eleştirinin kaynağının milattan önce 6. yüzyıl ile 4. yüzyıl arasındaki dönemde Yunanistan'da anlatı, şarkı ve oyunlara ilişkin batı geleneğinde yaşanan gelişmeler olduğunu ileri sürer (Ford, 2002: 1). Büro'nun yayın politikasında yaşanan dönüşüm, batı dili ve kültürü alanında uzman kişilerin yerine doğu dili ve kültürü alanında çalışan eyleyicilerin görevlendirilmesine neden olur.

Tablo 2'de dikkat çeken bir başka husus ise, dergideki çeviri eleştirisi söylemini oluşturan yazı türleri arasındaki eşitsizliktir. Bilindiği üzere, dergide en çok yeri çeviri uygulamaları kaplamaktadır. Bu uygulama odaklı yayın politikası, eleştiri ediminde de kendini göstermektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde incelenen *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamalarında gösterileceği üzere, her ne kadar *Tercüme* dergisindeki eleştiri uygulamaları günümüz eleştiri tanımlamasına tam olarak uygun olmasa da, toplam 161 yazının 103'ü (%64) çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerden oluşmaktadır. İlerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, dergideki çeviri eleştirileri yalnızca çevirilerin değerlendirildiği yazılardan ibaret değildir. İncelenen çeviri eserdeki çevirmen tercihlerinin değerlendirilmesinin yanı sıra eleştirisi yapılan çevirinin yazarı ve kaynak metni ile birlikte *Tercüme* okurlarına tanıtılmasına da hizmet etmekteydi. Böylece, Büro resmi yayın organı aracılığıyla hem söz konusu dönemdeki çeviri uygulamalarını okurlarına sunmakta hem de çeviri edimine ilişkin algı ve anlayışın gelişmesine katkı sağlamaktaydı. Öte yandan, eleştiri söylemine katkı yapan kuramsal veya üst eleştiri şeklinde tanımlanabilecek yazıların oranı da %27,95'tir (161 yazıdan 45'i). Çeviri değerlendirmesi ve eleştirisiyle birlikte çeviriden beklentileri tartışmaya açan bu yazılar, uygulamaları destekleyici ya da şekillendirici niteliktedir. Ayrıca bir sonraki bölümde gösterileceği üzere önemli ölçüde yabancı yazarlardan yapılan çevirilerden oluşmaktadır. Bu durum, dergi bünyesindeki eyleyicilerin çeviri eleştirisi alanında yaşanan gelişmelerin yakından takibini yaptığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dergide %8,05'lik oranla derginin çeviri eleştirisi söylemine nicelik açısından en az katkıyı yapan yazı türü ise, çeviri eleştirisine verilen cevaplardır. Dergideki çeviri eleştirisi uygulamalarının incelenmesine geçilmeden önce dergide yayımlanan ve bu söyleme katkısı olduğu tespit edilen yazılar ve yazarlar genel hatlarıyla betimlenecektir.

2.4. *TERCÜME* DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNE KATKI YAPAN EYLEYİCİLER: ÇEVİRİ VE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNDE PROFESYONELLİK

Tercüme dergisindeki eleştiri uygulamalarının bu denli yoğun ve çeşitli olması, bünyesinde barındırdığı farklı eyleyicilerden ileri gelmektedir. Dergide yazıları yayımlanan eleştiri yazarlarının büyük bir çoğunluğu hakkında önceden kapsamlı araştırma yapılmadığından, öncelikle çeviri eleştirisine katkı yapan tüm eyleyicilerin isimleri verilecektir. Bu yazarlar sırasıyla a) çeviri eleştirisi uygulamaları üreten eleştirmenler, b) çeviri eleştirisine ilişkin makale ve üst eleştiri yazanlar, ve c) çeviri eleştirilerine cevap verenler olmak üzere üç grupta incelenecek ve çeviri eleştirisi uygulamalarına yaptıkları katkılar genel hatlarıyla tartışılacaktır.

Tablo 3, çeviri eleştirisi metinlerini üreten eleştirmenleri, yazdıkları metin sayısına göre sıralanmış olarak göstermektedir:

Tablo 3: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirilerinde İmzaları Bulunan Eleştirmenler ve Eser Sayıları[60]

Yazar	Sayı	Yazar	Sayı
Lütfi Ay	11	Suut Kemal Yetkin	1
Melahat Özgü	8	Zeki Baştımar	1
Erol Güney	6	Cevdet Kudret Solok	1
Fuat Pekin	6	Berit Gerçin	1
Oğuz Peltek	5	Mehmet Karasan	1
İhsan Sungu	4	Nihal Yalaza Taluy	1
Yaşar Nabi Nayır	4	Nurullah Ataç	1
Azra Erhat	3	Sami Güven	1
Nusret Hızır (N. H.-1)	3	Belinski	1
Suat Sinanoğlu	2	Adil Hanlı	1
Bedrettin Tuncel	2	Fikret Adil	1
N. ve N. Hızır	2	Zahir Güvenli	1
Turgut S. Erem	2	Sabahattin Teoman	1
Süreyya İlgün	2	Selahattin Batu	1
M. Nuri Gencosman	2	Afif Obay	1
Adile Ayda	2	Saffet Yetkin	1
Hasan Ali Ediz	2	H. Basri Yüce	1
Halid Fahri Ozansoy	2	Yusuf Tavat	1
Fevziye Abdullah Tansel	1	N. Türkay	1
Saffet Pala	1	Oktay Akbal	1
Eva Buck-Marchand	1	Ahmet Temir	1
Sabahattin Eyüboğlu	1	Talat Sait Halman	1
S. Ali	1	Hakkı Calp	1
Nahid Sırrı Örik	1	Necla Aytür	1
İrfan Şahinbaş	1	Leman Yolaç	1

[60] Bu tabloda belirtilen eleştirmen isimleri, çeviri eleştirileri altındaki imzalara göre hazırlanmış olup "N. H." imzası ile yayımlanan eleştiri Nusret Hızır'a ait olduğu tespit edildiğinden Hızır'ın eleştirileri arasında sayılmıştır. Öte yandan, iki isimle basılan üç eleştiri yazısı da tabloda ayrıca belirtilmiş; ancak eleştirmenlerin üretkenliklerine ilişkin değerlendirmeler toplam sayılara göre yapılmıştır.

İrfan Şahinbaş ve Saffet Korkut	1	Salah Birsel	1
Erol Güney ve L. Ay	1	**Toplam**	**53**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere, *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirileri 52 farklı eleştirmen tarafından yazılmıştır. En üretken iki eleştirmen Lütfi Ay ve Melahat Özgü'dür. Eleştirmenlerin 33'ünün birer, 10'unun ise ikişer yazı ile katkı yaptığı görülmektedir. Eleştiri eyleyicileri incelendiğinde, bazı eleştirmenlerin yalnızca dergi içerisinde değil; çeviri alanı içerisinde de önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, derginin en üretken çeviri eleştirmeni olan Lütfi Ay Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. Daha sonra, Tercüme Bürosu'ndaki görevinin yanı sıra Devlet Tiyatrosu Genel Sekreterliği, Devlet Konservatuarında öğretmenlik ve Uluslararası Tiyatro Eleştirmenleri Birliği ikinci başkanlığı yapmıştır. Bu resmi görevlerle birlikte, *Tercüme* dergisi, *Varlık, Türk Dili, Akis, Ulus, Cumhuriyet ve Milliyet* gibi süreli yayınlarda başta tiyatro eleştirileri olmak üzere çeşitli yazılar yayımlamıştır ("Ay, Lütfi", 2006: 247-248). Yazar ve eleştirmen olan Ay'ın birçok çeviride de imzası bulunmaktadır (Sağcan, 2022). Benzer bir şekilde Melahat Özgü Çamlıca ile Bakırköy'deki St. Franciscaine Soeurler Okulu'nda başlayan daha sonrasında sırasıyla Kandilli Okulu ve Erenköy Kız Lisesi'nde devam eden orta öğreniminden 1928 yılında, ilk kez uygulanan üç yıllık baccalaureate (bakalorya) sınavını vererek mezun olur. Mezuniyetini takiben, Millî Eğitim Bakanlığı'nın desteklediği bir yurtdışı programıyla Almanya'ya gider ve farklı yüksek öğretim kurumlarında aldığı eğitimlerle 1934 yılında doktor ünvanı ile ülkesine geri döner ("Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi", 1976: 175-176). Ülkeye dönüşünü takiben, alan içerisinde gösterdiği başarılarla çeşitli görev ve ödüllerle mükafatlandırılır (a.g.e: 177-179). Türkiye'nin ilk kadın profesörlerinden olan Özgü ("İlk Kadın Profesörlerdendi", 2001), akademisyen, yazar, eleştirmen olarak yazılar yazar ve ayrıca birçok çeviri de üretir (Güney, 2022). Görüldüğü üzere Özgü, alan içinde etkin olduğu yıllarda hem akademisyen hem yazar hem çevirmen kimliğiyle bir bütün olarak tanınırlık kazanmış bir eyleyicidir.[61] Hem Ay hem Özgü, akademik geçmişleri ve kariyerlerinin kendilerine kazandırdığı kültürel sermayenin yanı sıra

[61] Özgü'nün hayat hikayesi ve kariyerine ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Küçük, A., Işıklar Koçak, M., & Erkul Yağcı, A. S. (2022). *Tercüme* Dergisinde Üretken Bir Eleştirmen: Melâhat Özgü. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, *9*(1), 30-51.

ürettikleri eserler sayesinde önemli bir sembolik sermayeye sahip olmuşlardır. Dönemin prestijli bir yayını olan *Tercüme* dergisinde çevirilerinin ve eleştirilerinin yayımlanmasının da, eyleyicilerin sembolik sermayelerini güçlendirdiği söylenebilir.

Dergide yazıları yayımlanan eleştirmenler üzerine yaptığım araştırma, yalnızca haklarında herhangi bir bilgiye ulaşamadığım yedi eleştirmen[62] dışında tüm isimlerin Ay ve Özgü örneğinde olduğu gibi, alan içerisinde farklı kimliklerle varlıklarını sürdürdüklerini ortaya çıkardı. Yukarıdaki tabloda ismi geçen eyleyiciler, eleştirmenlik kimliklerinin yanı sıra yazarlık, çevirmenlik, akademisyenlik, bürokratlık, memurluk, siyasetçilik ve gazetecilik gibi birçok mesleki kimliklerle alan içerisinde etkinlik göstermişlerdir. Örneğin, derginin en üretken eleştirmenlerinden Fuat Pekin (1894-1963) inşaat mühendisliği alanında lisans eğitimini Gent Üniversitesi'nde, yüksek lisans eğitimini ise Lozan Üniversitesi'nde yaptıktan sonra Devlet Demiryolları, Tarım Bakanlığında mühendis olarak görev yapar ve birçok projede yer alır. Kamudaki görevlerinin ve yüksek öğretim kurumlarında ders vermesinin yanı sıra UNICEF'te çeşitli görevlerde bulunur. Ayrıca, kurulum aşamasında da öncülük ettiği Türkiye-Fransa ve Türkiye-Belçika dostluk ve kültür örgütlerinde üst düzey yönetici olarak Türkiye'yi temsil etmekle görevlendirilir ("Fuat Pekin", 2022). Adile Ayda (1912-1992) da Pekin gibi çevirmen ve eleştirmen kimliğinden çok farklı bir şekilde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra 1932'de ilk Türk kadın diplomat olarak Dışişleri Bakanlığında göreve başlar. Takip eden yıllarda da Fransa ve Almanya'da öğrendiği yabancı dillerde ders vermek üzere lise ve üniversitelere atanır (Yoğun, 2019: 4-18). Hasan Ali Ediz (1904-1972) ise tıp, sosyoloji ve edebiyat eğitimlerine başlasa da hiçbirini tamamlayamaz. Kariyerine gazeteci olarak devam eden Ediz, *Cumhuriyet, Kurun, Haber, Tan* ve *Son Posta* gibi gazetelerde çalışır. Bununla birlikte, Rusçadan çok sayıda çeviri yapar ("Hasan Ali Ediz", tarih yok; Necatigil, 1995: 124; Seyda, 2019: 125-151). Öte yandan, dergide eleştirisi yayımlanan 52 isimden 36'sı (tüm eleştirmenlerin %69,2'si) en az lisans mezunudur ve bu 36 ismin 21'i de akademisyen olarak görev yapmıştır.[63] Dergide bu denli yüksek öğretim

[62] Dergide yazıları yayımlanan 52 isimden 7'sine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamadığımdan bu oranlamaya dâhil edilmemiştir: N. (Nusret Hızır ile birlikte yazan), Süreyya İlgün, Saffet Pala, Berit Gerçin, Sami Güven, H. Basri Yüce, N. Türkay.

[63] Bunların yanı sıra, eleştirmenlerden üçü (Yaşar Nabi Nayır, Nihal Yalaza Taluy, Sabahattin Ali) lise mezunu; biri (M. Nuri Gencosman) ortaokul mezunudur. Ayrıca, iki eleştirmen (Nahid Sırrı Örik,

görmüş isimlere yer verilmesi, Hasan Ali Yücel'in derginin ilk sayısına yazdığı önsözde "Tercüme mecmuasını bu maksatla **Türk münevverine** takdim ediyoruz ve kendilerini bu vasıfta sayanları bize yardıma davet ediyoruz"[64] (Yücel, 1940: 2) şeklinde ifade ettiği gibi, derginin yayın politikası gereği toplumun aydın kesimine hitap etmesinin amaçlandığını göstermektedir. Böylece, Büro'nun dergi bünyesinde görev alan eleştirmenlerin sahip oldukları sosyal ve kültürel sermayelerden de faydalanarak derginin alan içerisindeki gücüne önemli katkılar yaptığı ileri sürülebilir.

Dergide yayımlanan çeviri eleştirilerinden iki tanesi çeviridir. Bunlardan ilki derginin birinci cilt altıncı sayısında Buck-Marchand'in Shakespeare'in *Othello*'sunun Fransızcaya yapılan altı farklı çevirisi üzerine yazdığı çeviri eleştirisinin çevirisidir (Buck-Marchand, 1941). İlk olarak nerede yayımlandığı belirtilmeyen Buck-Marchand'in bu eleştirisi Lütfi Ay tarafından çevrilmiştir. Diğeri ise derginin altıncı cildinde 31 ve 32. sayıların birlikte çıktığı nüshasında Belinski tarafından Eflatun'dan Rusçaya yapılan bir çeviri üzerine yazılan bir çeviri eleştirisidir. Eleştiri yazısı, dergide eleştiri yazan Oğuz Peltek ve Erol Güney imzasıyla çevrilmiştir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere dergide eleştiri metinlerinin çevirisini yapan eyleyiciler, aynı zamanda eleştiri ve üst eleştiri de yazmaktadırlar. Bu isimler hem özgün yazılar kaleme alarak hem de yurtdışında yayımlanan çeviri eleştirisi ve çeviri eleştirisiyle ilgili yazıları takip ederek, kendilerinin uygun gördükleri ya da derginin yayın politikası ve eleştiri anlayışına uygun olanların çevirilerini yapıp dergideki çeviri eleştirisi uygulamalarına iki şekilde katkı yapmışlardır. Bu durum çeviri ve eleştiri metin üretme pratiklerinin iç içe geçtiğinin de göstergesi olarak okunabilir.

Dergideki çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan diğer bir grup ise çeviri eleştirisi ve/ya değerlendirmesi üzerine kuramsal ya da üst eleştiri olarak nitelendirilebilecek yazılar yazan eyleyicilerdir. Dönemin eleştiri geleneğinin oluşmasına düşünsel katkıda bulunan bu eyleyicilerin metinleri üzerine yaptığım inceleme, 'kuramsal' olarak tanımlanabilecek yazıların 34 farklı isim tarafından hazırlandığını göstermiştir:

Fikret Adil) lise öğrenimlerini, üç isim (Hasan Ali Ediz, Nurullah Ataç, Adil Hanlı [Adil Hanlı, Orhan Veli'nin kullandığı takma isimlerden birisidir]) de üniversite eğitimlerini yarıda bırakmıştır.

[64] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Tablo 4: *Tercüme* Dergisinde Çeviri Eleştirisi ve/ya Değerlendirmesi Üzerine Yazı Yazan Eyleyiciler

Yazar Adı Soyadı	**Sayı**	**Yazar Adı Soyadı**	**Sayı**
Nurullah Ataç	6	Matthew Arnold	1
Nusret Hızır	4	N. S.	1
Azra Erhat	2	M. Nuri Gencosman	1
Erol Güney	2	Reşat Nuri Güntekin	1
M. Türker Acaroğlu	2	Saffet Dengi	1
A. Federov	1	Samim Sinanoğlu	1
Ali Rauf Akan	1	Sir A. F. Tytler	1
Andre Gide	1	Süheyla Yanık	1
Bedrettin Tuncel	1	Şevket Rado	1
C. E. Bazell	1	Theodore Savory	1
Edmond Cary	1	Valery Larbaud	1
Francis de Miomandre	1	Walter Benjamin	1
Georg Rohde	1	Wladimir Weidle	1
Goethe	1	Yaşar Nabi Nayır	1
İzzet-Melih Devrim	1	Yunus Kazım Köni	1
J. Gottfried Herder	1	N. Bahtin	1
Jean Camborde	1	Sabri Esat Siyavuşgil	1
		Toplam	**34**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yazar ve eser sayılarını gösteren Tablo 4'te görüldüğü üzere, yedi isim hem eleştiri uygulamaları hem de kuramsal nitelikte yazılar kaleme alarak dergideki çeviri eleştirisi söylemine katkı yapmıştır. Bunlar: Nurullah Ataç, Erol Güney, Yaşar Nabi Nayır, Azra Erhat, Nusret Hızır, Bedrettin Tuncel, M. Nuri Gencosman. Tablo incelendiğinde on altı yabancı kuramcının eleştirel yazılarının dergide yayımlandığı görülmektedir. Bu grupta yer alan eyleyicilerin %47'sini oluşturan yabancı yazarların yazılarının yayımlanması bir yönüyle çeşitliliği gösterirken; diğer yönüyle çeviri alanında yerli seçeneklerin yeterli olmadığına yönelik bir gösterge olarak tanımlanabilir. Çeviri alanının akademik olarak gelişmediği bir dönemde aslında alanla ilgili yabancı kültürlerden ithal edilen kuramsal ve düşünsel metinler bilimsellik talebinin bir izdüşümü olarak da okunabilir. Ayrıca bu durum, Tahir-Gürçağlar'ın belirttiği üzere, çeviriye yüklenen "Batı dünyasıyla kültürel ve düşünsel yakınlığın kurulmasını sağlayacak bir araç" olma misyonun uzantısı olarak da kabul edilebilir. Tahir-Gürçağlar aynı çalışmasında, çevirinin yabancı fikirleri Türkiye'ye serbestçe akmasına imkân sağlayan bir "kanal" olarak kabul edildiğinin altını çizer (Tahir-Gürçağlar, 2018: 123-124). Tahir-Gürçağlar'ın bu metaforuna uygun olarak, yazarların eleştiri alanındaki kuramsal ve düşünsel boşluğu çeviri kanalı üzerinden üretilen yeni seçenekler aracılığıyla doldurmayı amaçladığı söylenebilir.

Tablo 4'teki 34 isim arasında Nurullah Ataç ve Nusret Hızır üretkenlikleriyle dikkat çekmektedir. Tercüme Bürosu ve *Tercüme* dergisinin kurulum aşamasında

önemli katkılar yapan Ataç'ın Büro'nun ilk başkanı olarak dergi bünyesindeki en önemli ve güçlü eyleyicilerin başında geldiğini söylemiştim. Ayrıca, söz konusu dönemin önemli edebiyat adamlarından biri olan Ataç hem çeviri hem de eleştiri alanı için de son derece etkili bir eyleyicidir. Her ne kadar Ataç kendini eleştirmen olarak kabul etmese de Ataç'ın çeviri üzerine görüşlerini incelediği tezinde Tansel Demirel, onun "Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının en etkili eleştirmeni" olduğunu ileri sürer (Demirel, 2012: 92-93). Öte yandan, yakın arkadaşı Ahmet Hamdi Tanpınar, Ataç'ın eleştiri edimini içselleştirdiğini söylemektedir: "Hiçbir dünya görüşüne açıkça dayanmadan, hiçbir inancı istismar etmeğe tenezzül etmeden, sadece zevk denen ve kendisine adeta insiyakî olan melekeye dayanarak asıp biçiyordu" (Tanpınar, 2018 [1969]: 438). Demirel (2012) Ataç'ın bir 'çeviri kuramcısı' olarak kabul edilmesi gerektiğini zengin bir Ataç bütüncesi üzerinden iddia eder. *Tercüme* dergisinde yazdığı üst eleştiri metinleri de Demirel'i desteklemektedir. Sonraki başlıklarda gösterileceği üzere, Ataç'ın bu yazılarının uygulamalardaki yansımalarını tespit etmek mümkündür.

Diğer bir taraftan, derginin çeviri eleştirisi söylemine önemli katkılar yapan isimlerden biri olan Nusret Hızır çeviri eleştirisi uygulamaları ve değerlendirmeleri üzerine en çok yazı kaleme alan ikinci isimdir. Hızır, Ataç'tan farklı olarak Almanya'da başladığı yüksek öğreniminin ardından Türkiye'ye gelmiş ve profesörlüğe kadar yükselmiştir. Türkiye'ye dönüşünü takiben, Türk Tarih Kurumu ve çeşitli üniversitelerde akademisyen olarak görev yapmıştır ("Hızır, Nusret", 2006: 912; "Hızır, Nusret", 2007: 1717; Yalçın, 2010: 514). Tercüme Bürosu ve *Tercüme* dergisi bünyesinde birçok çeviriye imza atan Hızır, dergide yayımlanan dört üst eleştiri yazısıyla söz konusu dönemdeki çeviriden beklentilerin bir görüş birliği oluşturmadığını ifade eder ve çeviri eleştirisi uygulamalarını hem içerik hem yapı bakımından eleştirir.

Son olarak on biri doğrudan çeviri eleştirisine, iki tanesi ise çeviri eleştirisine verilen cevaba cevap niteliğinde olmak üzere toplam 13 cevap yazısı ile dergideki çeviri eleştirisi söylemine katkı yapılmıştır. Bu metinleri üreten on bir farklı eyleyici bulunmaktadır: Lütfi Ay (2); Nusret Hızır (2); Nasuhi Baydar, Halide Edib, Hamdi Varoğlu, İsmail Hami Danişmend, Ragıp Rıfkı Özgürel, Sabri Esat Siyavuşgil, Seniha Sami, Ali Süha Delilbaşı, *Tercüme* (1). Bu isimler arasında Lütfi Ay ve

Nusret Hızır, eleştiri konusunda farklı metin türleri üretmeleriyle yine dikkat çekmektedir.

Öte yandan, bu on bir isim üç farklı gruba ayrılmaktadır: a) kendi çevirileri üzerine yazılan eleştirilere cevap veren 'çevirmenler'; b) yazdıkları eleştirilere verilen cevaplara ilişkin yazı yazan 'eleştirmenler'; c) eleştirmen ya da çevirmen olmadıkları halde münakaşaya taraf olan eyleyiciler. İlk grupta çevirmen kimliğiyle yapılan eleştirilere cevap yazan yedi farklı eyleyici[65] yer almaktadır. Bu gruptaki isimlerin yayımladıkları cevaplar incelendiğinde, bir sonraki başlıkta açıklanacağı üzere, bir istisna dışında, genel olarak çevirideki tercihlerini ve stratejilerini savunurlar. İkinci grupta yer alan iki eleştirmen[66] de, kendilerinin kaleme aldıkları ve daha önce yayımlanan çeviri eleştirilerine verilen cevaplar veya yapılan eleştiriler üzerine kendilerini savunmak amacıyla cevap yazarlar. Bu sınıflandırmada yer alan son gruptaki üç isim[67] ise ne çeviri eserle ne de eleştiri yazısıyla doğrudan bağlantısı olan eyleyicilerdir. Bu eyleyicilerden Halide Edib, yürüttüğü bir seminer kapsamında öğrencileri tarafından yapılan bir çeviriye ilişkin yazılan çeviri eleştirisine cevap verir (Edib, 1942). Nusret Hızır, 17 ve 18. sayılarda birbirinin devamı niteliğinde iki yazıyla *Tercüme* dergisinin 14. sayısında Sabri Yalın imzasıyla yayımlanan çeviriye ilişkin *Ayın Bibliyografyası*'da çıkan eleştiri yazısını cevaplar (Hızır, 1943b; 1943c). Diğer bir cevap yazısı ise *Tercüme* dergisi imzasını taşımaktadır. Bu cevap yazısı, Bakanlık tarafından basılan ve Sitare Sevin tarafından çevrilen *Sylvie* başlıklı esere ilişkin Halid Fahri Ozansoy imzalı eleştirel metin üzerine yayımlanır. Dergi, doğrudan sorumluluk üstlenerek bağlı bulunduğu Büro'nun çeviri uygulamalarını savunmaktadır. Bu son gruptaki üç vaka incelendiğinde, ister bireysel ister kurumsal nitelikte olsun, eyleyicilerin bağlı bulunduğu ve parçası olduğu grup ya da kurumu savunmak, dolayısıyla sahip olunan kültürel ve sosyal sermayenin alan içindeki etkinliğini sürdürmek için üçüncü bir taraf olarak eleştirel metinlerden doğan münakaşalara dâhil olduğu ve birer "bekçi [gatekeeper]" şeklinde hareket ettiği söylenebilir. Eyleyicilerin çeviri eleştirilerinden kaynaklanan münakaşalara taraf

[65] Nasuhi Baydar, Hamdi Varoğlu, Seniha Sami, Ragıp Rıfkı Özgürel, İsmail Hami Danişmend, Lütfi Ay, Sabri Esad Siyavuşgil.
[66] Lütfi Ay, Ali Süha Delilbaşı.
[67] Halide Edib, Nusret Hızır, *Tercüme.*

olmaları, aynı kurumsal eyleyici bünyesindeki isimlerin bir ağ oluşturduklarının bir göstergesi de olabilir.

Yukarıda detaylarıyla anlatıldığı üzere, *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi söylemi 87 farklı eyleyicinin katkısıyla oluşmuştur. Bünyesinde bulundurduğu bu geniş kadroda, farklı eğitim, kültür seviyesine sahip ve farklı meslek gruplarına mensup eyleyiciler yer almaktadır. Her ne kadar farklı disiplinlerden olsalar da *Tercüme* dergisinde yazan isimlerin çoğunluğu çeviri ve çeviri eleştirisini profesyonel anlamda kariyerlerinin bir parçası haline getirmişlerdir. Genel olarak 'aydın' olarak tanımlanabilecek ve kendi içinde belirli bir ağ oluşturan bu eyleyici grubunun sahip olduğu hem kültürel hem de sosyal sermaye derginin dönemin eleştiri uygulamaları için önemli bir platform oluşunu güçlendirmiştir. Buna ek olarak, dergi hem devlet destekli bir hareketin parçası hem de söz konusu dönemin edebiyatçıları tarafından uzun zamandır beklenen ve istenen bir yayın olması sebebiyle, yayımlanmaya başlandığı ilk günden itibaren önemli bir güç kazanmıştır. Dolayısıyla dergi, ardındaki resmi ve toplumsal destek ile erken Cumhuriyet döneminin önemli sembolik sermayeye sahip kurumsal eyleyicilerinden biri olarak edebiyat alanının en önemli oyuncularından biri haline gelmiştir. Yayımlandığı süre boyunca sayfalarında yer verilen çeviri eleştirisi uygulamaları ile, belirli bir söylemin oluşmasına ve dönemin çeviri eleştirisi habitusuna önemli katkılar sağlamıştır. Bu görüşten hareketle, bir sonraki başlıkta da gerek bireysel eyleyiciler gerekse devlet destekli bir hareketin parçası olarak sahip olduğu sembolik sermaye neticesinde oluşturduğu ve alana sunduğu eleştirel metin seçenekleriyle çeviri eleştirisi poetikası detaylı olarak incelenecektir.

2.5. *TERCÜME* DERGİSİNDEKİ ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ POETİKASI: ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNİN ÜRETİM DİNAMİKLERİ

Yukarıdaki bölümlerde çeviri eleştirisinin *Tercüme* dergisi için önemli bir uygulama alanı olduğu sayısal verilere ve ikincil kaynaklara dayanarak gösterildi. Dergideki çeviri eleştirisi habitusunu oluşturan 87 eyleyicinin aynı zamanda Büro ile dergi bünyesinde çevrilecek eserlerin belirlenmesi, deneme çevirilerin kontrolü ve seçimi gibi konulardan sorumlu Yücel önderliğinde başlatılan çeviri hareketinin arka

planındaki profesyoneller olarak görev yapmaları, erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi habitusunun çeviri alanının etkisinde oluştuğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu başlıkta, çeviri hareketinin bir parçası olan *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel metinler Nitel İçerik Analizi yöntemi ile incelenerek çeviri eleştirilerinin üretim dinamikleri ortaya çıkarılacaktır. Bu dinamikleri yönlendiren unsurları açıklarken "poetika" [poetics][68] kavramından faydalanacağım. Poetika kavramını, incelediğim dergilerde yayımlanan çeviri eleştirisi uygulamalarını şekillendiren unsurların bütününü tanımlamak için kullanacağım. Bu unsurların incelemesini yaparken çeviri eleştirisinin tek bir edim olarak ele alınması bazı hususları karanlıkta bırakacaktır. Bu sebeple, mevcut çalışma kapsamında yapılacak analizlerle çeviri eleştirisinin iki aşamalı bir edim olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulacaktır. İlk aşama çeviri eleştirisinin odaklanacağı eserin seçimini; ikinci aşama ise seçilen eserin eleştirisinin yapılmasını içermektedir. Böylece, eleştirel metinlerde çevirilerin seçilmesinde ve eleştirilerin yapılmasında hangi hususların etkili olduğu açıklanabilecektir.

Bu bakış açısından hareketle, *Tercüme* dergisinde tespit edilen çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerin incelemesi iki düzeyde yapılacaktır: 1) çeviri eleştirisini başlatan dinamikler; 2) çeviri eleştirisini yöneten dinamikler. Bu iki düzeyi belirlerken Gideon Toury'nin önerdiği normlardan ilham aldım.[69] Ancak mevcut çalışma, çeviri eleştirisi ediminin bir süreç olarak ele alınmasına ilişkin bir iddia barındırmamaktadır.

---

[68] Kavram, birbirlerinden farklı disiplinlerde ve farklı şekillerde kullanılmaktadır. Çeviribilim araştırmalarında, örneğin, Andre Lefevere poetikanın iki bileşenden oluştuğunu ileri sürer ve bu bileşenleri şöyle tanımlar: 1) "yazım teknikleri, türler, motifler, prototipik karakterler, durumlar ve sembollerin bir özeti [an inventory of literary devices, genres, motifs, prototypical characters and situations, and symbols]"; 2) "bir bütün olarak sosyal sistem içerisinde edebiyatın rolünün ne olduğu ya da ne olması gerektiğine ilişkin bir anlayış [a concept of what the role of literature is, or should be, in the social system as a whole]" (Lefevere, 1992: 26). Şehnaz Tahir-Gürçağlar, kavramı Lefevere'den alıntılayarak erken Cumhuriyet dönemi edebiyat repertuvarı içindeki kanonik ve popüler çeviri edebiyatını birbirinden farklı poetikanın şekillendirdiğini ileri sürer (Tahir-Gürçağlar, 2001). Öte yandan, Aslı Uçar 1950'lerde Türkiye'deki dergiciliğe odaklandığı yüksek lisans tezinde, dergide yayımlanacak eserleri derginin poetikasının belirlediğini ileri sürer (Uçar, 2007: 35). Başka bir deyişle, kavram Lefevere'in kullandığı şekliyle sosyal dizge içerisinde edebiyatı tanımlamada kullanılabilirken; belirli bir süreli yayının ya da eyleyicinin (Küçük, 2016) sanatsal üretimini nitelendirirken de kullanılmaktadır.

[69] Toury, çeviriyi normların yönettiği [norm-governed] bir süreç olarak kabul eder ve bu süreci betimlemede kullanılacak normları iki ana başlıkta toplar: "süreç-öncesi normlar [preliminary norms]" ve "süreç-içi normlar [operational norms]" (Toury, 1995: 56-59).

2.5.1. Çeviri Eleştirisini Başlatan Dinamikler

Bu aşamada, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde incelenen çevirilerin nasıl belirlendiği sorgulanacaktır. İlk olarak, aşağıdaki grafik, dergide yazan eleştirmenlerin eleştirisini yaptıkları eserlerin orijinal dillerini göstermektedir. Grafik hazırlanırken ara dilden yapılan çevirilerin eleştirilerinde, incelenen eserin orijinal dili dikkate alınmıştır. Bu grafik oluşturulurken eleştirel metinlerde eserin orijinal dilinden, yazarından ya da kaynak metin ile çeviri karşılaştırılması yapılırken sunulan örneklerden yararlanılmıştır.

Şekil 2: *Tercüme* Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Orijinal Dillerine Ait Sayısal Veriler

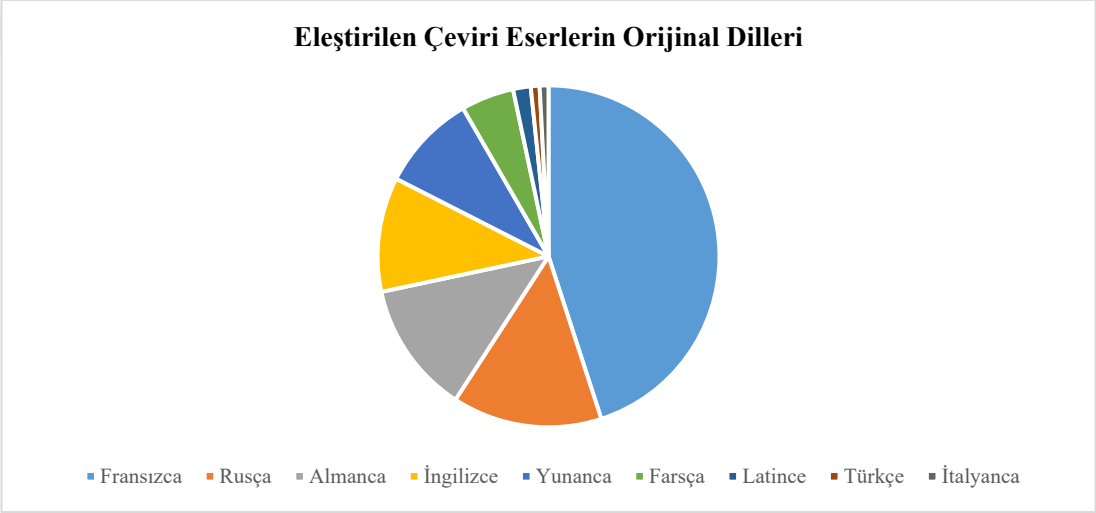

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki grafik, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde, dokuz farklı dile ait eserlerin eleştirisinin yapıldığını göstermektedir. Grafikte dikkat çeken bir diğer husus, Fransızca eserlerin (54 adet eser) tüm eleştirel metinlerin içinde %45'lik bir orana sahip olmasıdır. Bu durum, her ne kadar 1940'lardan sonra Türk yayıncılığında İngiliz ve Amerikan edebiyatının etkisinin arttığı görülse de Fransızcanın *Tercüme*'nin çeviri eleştirisi habitusunda hakimiyetini sürdürdüğünün bir göstergesidir (Tahir-Gürçağlar, 2008: 168; Erkul Yağcı, 2012: 94-95). Fransızcayı, 17 eserle Rusça (%14), 15 eserle Almanca (%12,5), 13 eserle İngilizce (%11) ve 11 eserle Yunanca (%9) izlemektedir. Bu beş dilde yazılan eserler, eleştirmenlerin odaklandıkları eserlerin %91,5'ini oluşturmaktadır. Derginin eleştiri poetikasındaki bu tablo, eleştirmenlerin uzmanlık alanlarını ağırlıklı olarak batı dillerinin oluşturmasından da ileri gelmiş olabilir. Öte yandan, bu durumun

muhtemel sebeplerinden, hatta en önemli sebeplerinden biri, Tercüme Bürosu'nun çeviride batı yönlü bir politika benimsemesidir. Büro, 1940-1966 yılları arasında klasikler adı altında çok sayıda çeviri basar. Bunların 308'i Fransızcadan, 113'ü Almancadan, 94'ü Yunancadan, 88'i Rusçadan ve 80'i İngilizceden yapılmıştır (Berk, 1999: 160). Bu sayısal veriler, Türk kültürünün batı temelli yeniden inşasında, batı dillerine verilen önemi göstermektedir. Büro tarafından belirli kaynak dillere önem verildiği, özellikle klasik Yunanca eserlerin çevirisinde, ara dilden çeviri yapılmasına müsaade etmesinde görülmektedir. Klasik Yunanca dilinde yetkin çevirmen olmaması durumunda, Büro'nun çeviri uygulamaları için belirlediği normlardan olan doğrudanlık konusunu ikinci plana atması, çevrilecek klasik eserlerin kaynak diline ve kültürüne verdiği önceliğin bir göstergesidir. Bu veriler, *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinlerin üzerinde Büro'nun belirlediği süreç-öncesi normların önemli bir etkisinin olabileceği şeklinde okunabilir.

Büro'nun *Tercüme*'de oluşturulan çeviri eleştirisi habitusundaki bir diğer etkisi, eleştirel metinlerdeki kaynak eser yazarları üzerinden okunabilir. Devlet eliyle başlatılan batılılaşma hareketi kapsamında dünya klasiklerinin çevrilmesi, Büro'nun temellerinin atıldığı BTNK kapsamında görüşülecek konular arasına alınmıştır. Klasiklerin çevrilmesi konusuna kongre programının "Kongrede Tetkik Olunan Mevzular" başlıklı kısmın ikinci maddesinde şu ifadelerle yer verilmiştir: "Dilimize terceme ettirilecek eserlerin, klâsikler dâhil olarak, en lüzumlularının senelere ayrılmış bir plânda tesbit edilmesi ve bunların neşri için alâkadarlar arasında iş bölümü yapılması" (Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, 1939: 3). Bu kapsamda Büro, kurulduktan sonra önceliğini batı klasiklerinin çevrilmesine vermiştir (Berk, 1999: 150). Böylece, yeniden inşa edilmesi planlanan Türk kültürü, Türk hümanizması ile birlikte oluşturulacaktır. Bu batı yönlü yönelim sonucunda, Büro'nun faaliyet gösterdiği 1940-1966 yılları arasında başta Fransızca, Almanca, Rusça, Yunanca ve İngilizce olmak üzere çok farklı dillere ait klasik eserlerin çevirisini yayımlamıştır (Berk, 1999: 160). Bu yaklaşıma benzer şekilde, *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenler de Türk aydınlarına klasik eser ve yazarlarını tanıtma misyonuna uygun hareket etmiş ve eleştirel metinlerde Zola, Gide, Dostoyevski, Homeros ve Shakespeare gibi batı klasiklerinden sayılan yazarların eserlerine odaklanmıştır.

Tercüme dergisindeki eleştirel metinlerde odaklanılan çeviri eserlerin türlerini gösteren grafik, Şekil 3'te gösterilmiştir. Grafikteki metin türleri, eleştirel metinlerde çeviri eserlerin sunulduğu şekillere göre belirlenmiştir. Aşağıdaki grafik incelendiğinde, eleştirmenlerin on dört farklı metin türüne ait eserlere odaklandığı görülmektedir.

Şekil 3: *Tercüme* Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Türü

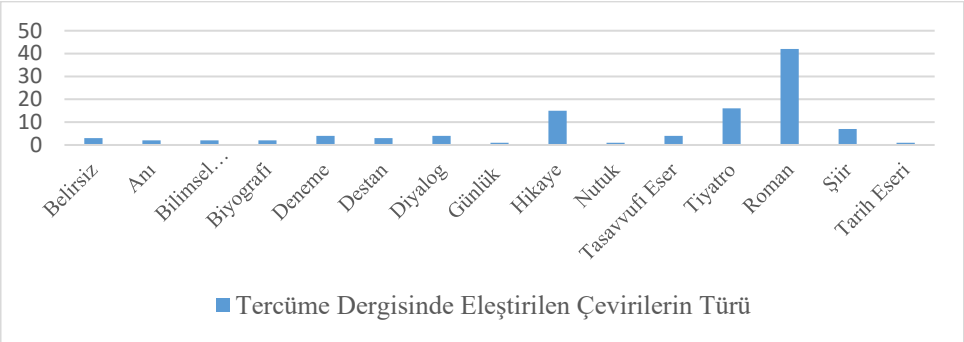

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki grafik, romanın %36'lık bir oranla, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerdeki metin türleri arasında en çok eleştirilen tür olduğunu göstermektedir. Romanı, %22,5 ile tiyatro izlemektedir. Bu iki türe ağırlık verilmesi, Türk hümanizmasının Türk aydınları arasında anlaşılması ve yayılmasının sağlanmasına ilişkin hedeflerle ilişkilendirilebilir. Büro, roman ve tiyatro oyunlarının aslından hiçbir şey kaybetmeden Türkçeye aktarılmasıyla, bu düşüncenin toplum içinde anlaşılmasını hedeflemekteydi. Resmi yayın organı olan *Tercüme*'nin de, sayfalarında yer verdiği eleştirel metinlerle Büro'ya destek verdiği söylenebilir. Bakanlık tarafından yayımlanan çevirilerdeki ve Büro'nun belirlediği listelerdeki öneminin yanı sıra, roman ve tiyatro türleri, söz konusu dönemde halihazırda popülerlik kazanmıştır (Erkul Yağcı, 2011: 74-76; Yücel & Tuzcu, 2021: 247). Bu tespitlerden hareketle, erken Cumhuriyet dönemindeki yayıncılık faaliyetleri ile Büro'nun belirlediği normların *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi poetikasını eleştirilecek metin türü seçimi açısından etkilediği ileri sürülebilir.

Tercüme'de yayımlanan eleştirel metinlerde, 137 çevirmenin çevirisi eleştirilmiştir. Bu eleştirel metinlerden sadece dördünde herhangi bir çevirmen ismine yer verilmemiştir. Bu veri, tek başına dergideki eleştiri habitusunda çevirmene verilen önemi göstermektedir. Ayrıca, dergideki eleştirmenler, yazılarında bu isimlerin çevirmen kimliklerine vurgu yapmıştır. Dergideki eleştirel metinlerde

odaklanılan çevirmenler, alan içerisinde farklı mesleki kimliklerle tanınsa da, eleştirmenler bu eyleyicileri çoğunlukla "çevirmen" olarak anmış ve çevirmenliğe mesleki bir görünürlük kazandırmıştır. Ayrıca çeviri uygulamalarını Türk aydınlarına tanıtma misyonu da yüklenmişlerdir.

Dergide yazan eleştirmenlerin eser seçimini değerlendirirken sorguladığım diğer bir husus, çevirilerin yayımlandığı yayınevleridir. Aşağıdaki grafik, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde, çok sayıda yayınevi tarafından basılan eserlerin eleştirilere konu edildiğini göstermektedir. Bu durum, derginin çeviri alanı içindeki faaliyetleri yakından takip ettiğinin ve çeviri alanı içinde etkin kurumsal eyleyicileri görünür kıldığının bir göstergesi olarak okunabilir.

Şekil 4: Tercüme Dergisinde İncelenen Çevirilerin Yayımlandığı Yayınevi

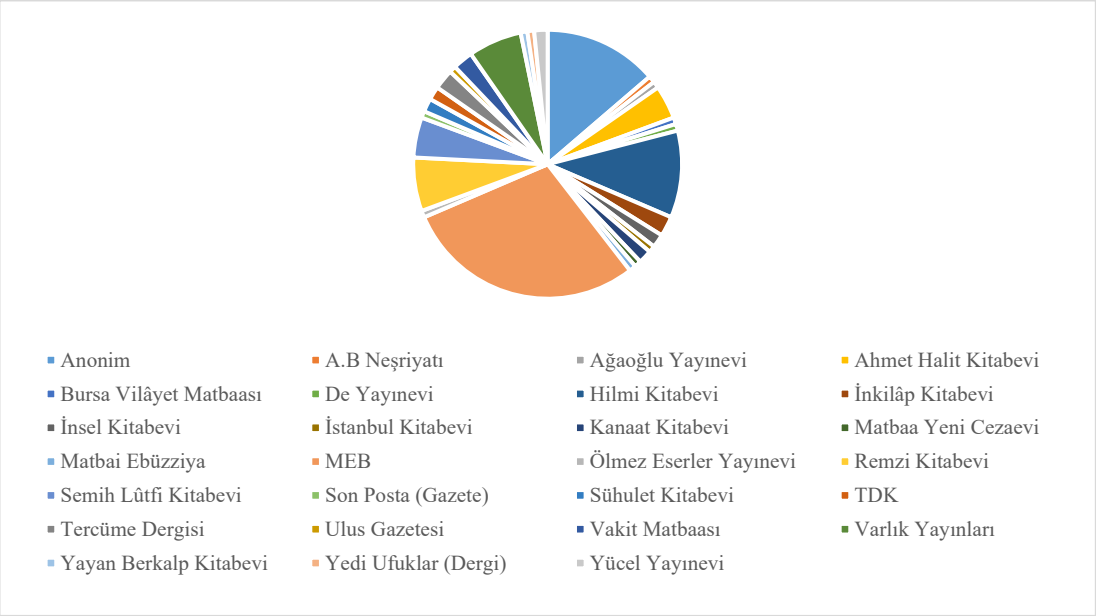

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki grafik incelendiğinde, dergide yayımlanan eleştirel metinlerin yaklaşık üçte birinde, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan eserlere odaklanıldığı görülmektedir. Derginin, Bakanlık ile Büro'nun çeviri faaliyetlerini kendi okurlarına tanıtmayı amaçladığı söylenebilir. Bununla birlikte grafikte dikkat çeken diğer bir husus, incelenen eserin yayınevine ilişkin bilgi paylaşılmamasıyla ilgilidir. Bu durum, dergide yazan eleştirmenlerin yalnızca basılı eser değil; aynı zamanda yukarıda da belirtildiği üzere, sahnelenen tiyatro oyunlarının çevirisinin de eleştirisinin yapıldığı bir platform olmasıyla ilişkilendirilebilir. Buna ek olarak, yukarıdaki grafik, eleştirmenlerin az sayıda da olsa, söz konusu dönemde yayımlanan

dergilerdeki çevirilere de odaklandıklarına işaret eder. Bu veriler, *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenlerin yalnızca basılı çevirilerin takibini yapmadığının bir göstergesidir. Dergi bünyesinde çeviri eleştirisi yapan eleştirmenlerin Büro bünyesinde de görev aldığı düşünüldüğünde, bu yaklaşım, BTNK sonrası Büro'ya verilen çeviri uygulamaların takibi ve düzenlenmesi görevinin bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Çeviri eleştirisinde ilk aşama olan incelenecek çeviri eserin seçimine ilişkin yaptığım incelemeler, *Tercüme* dergisindeki çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerde, Büro'nun belirlediği normlar ve benimsediği çeviri ile yayın politikasının etkisi olduğunu göstermiştir. Eleştirmenler, batı dillerinin özellikle de batı klasiklerinin çevirilerini eleştirilerine konu etmişlerdir. Bu durum, devlet himayesinde yönetilen kültür planlamasının bir parçası olarak Türk hümanizması düşüncesinin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Ayrıca, dergide yayımlanan eleştirel metinlerde söz konusu dönemde popülerlik kazanmış metin türlerinin yoğun bir şekilde incelendiği de görülmüştür. Bu durum, *Tercüme*'nin çeviri eleştirisi poetikasında piyasa dinamiklerinin de etkisi olduğunun kanıtıdır. Son olarak, *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenler çeviri alanı içinde etkin çok sayıda bireysel ve kurumsal eyleyicilerin, yani çevirmen ve yayınevlerinin, uygulamalarını takip etse de Bakanlık bünyesindeki çeviri faaliyetlerinin tanıtılması misyonunu da sürdürmüştür.

2.5.2. Çeviri Eleştirisini Yöneten Dinamikler

Bu başlıkta, *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinler kullanılan yöntem, dil ve odaklanılan noktalar açısından incelenecektir. Çeviri eleştirisi ediminin üretiminde kullanılan unsurlar ayrı başlıklar altında sınıflandırılacak ve dergide yazan eleştirmenlerin kültürel ve sosyal sermayeleri, derginin bağlı olduğu Tercüme Bürosu'nun belirlediği normlarla birlikte analiz edilecektir. *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerin üretimini yöneten hususları ortaya çıkarmak için Nitel İçerik Analizi kullanılacaktır. İlk olarak, dergideki eleştirel metinler kullanılan yöntem açısından değerlendirilecek; ikinci olarak, bu eleştirel metinlerinde kullanılan

dile odaklanılacaktır. Son olarak da, eleştirel metinlerin üretimi sırasında eleştirmenlerin değerlendirmelerinde hangi noktaları dikkate aldıkları gösterilecektir.

2.5.2.1. Çeviri Eleştirisi Uygulamalarına Yöntemsel Bakış

Çalışma kapsamında üç farklı metin türüne ait 161 yazıdan oluşturulan derlemde 103 yazı ile en yoğun uygulamalara rastladığımız çeviri eleştirileri üzerine yürüttüğüm Nitel İçerik Analizi (NİA), dergide yayımlanan çeviri eleştirilerinde bazı ortak noktaların bulunduğunu göstermiştir. Derginin en üretken eleştirmenlerden biri olan Melâhat Özgü üzerine hazırladığımız araştırmadaki tespitlerimize benzer şekilde (Küçük, Işıklar Koçak, & Erkul Yağcı, 2022: 39), *Tercüme*'deki çeviri eleştirmenleri, çeviri eserler hakkında değerlendirmelerini sundukları eleştiri yazılarında aşağıdaki unsurlara yer verirler:

1. Yazar ve eser(ler)i hakkında genel bilgi,
2. Varsa yazara ait diğer eserlerin çevirileri hakkında bilgi,
3. İncelenen çeviriye ilişkin bilgi,
4. Çevirmene ilişkin bilgi,
5. Kaynak metnin özellikleri ile ilgili (özellikle kaynak metin yazarının üslûbuna ilişkin) bilgi ve çeviri ile kaynak metin karşılaştırılarak yapılan değerlendirmeler,
6. Gerekli görülen noktalarda çeviri ile ilgili öneriler,
7. Başarılı/başarısız bulunan çevirilere ilişkin yapılan detaylı açıklamalar.

Bu tespit, eleştirel metinlerde belirlenen unsurların hangi başlıklar altında toplanabileceğini göstermekle beraber, tüm eleştirilerin bu unsurların hepsini içerdiği anlamına gelmemektedir. Çeviri eleştirileri üzerine yaptığım NİA, eleştiri uygulamalarındaki yedi farklı unsurun temelde iki bölüme ayrılabileceğini göstermiştir. Eleştirilerde benimsenen bu yapı, dönemin ve derginin önemli eyleyicilerinden olan Hızır tarafından ciddi şekilde eleştirilir. Eleştirel metinlerin iki ana bölümden oluştuğunu ileri süren Hızır, ilk bölümün ele alınan çevirilerin kaynak metinlerine, yazarlarına, yazarlara ait başka eserlere veya yazarın daha önce Türkçeye yapılan çevirilerine ilişkin bilgileri; ikinci bölümün ise cümle ya da kelime düzeyinde örnekler verilerek çeviri değerlendirmeleri içerdiğini belirtir (Hızır,

1943a: 177). Bağımsız gibi görünen bu iki bölümün birbiriyle hiçbir ilgisinin olmayışının da, yapısal olarak ayrık bir görünüme neden olduğuna dikkat çeker (Hızır, 1941a: 360). Hızır, diğer bir üst eleştiri yazısında ise, çeviri eleştirisi edimi için iki önemli tehlikenin varlığına vurgu yapar: 1) çeviri eleştirilerinin bu şablon dışında yapılamayacağına ilişkin bir algı oluşması; 2) çevirilerin değerlendirilmesinde belirli bir standardın ya da normun olmayışı (1943: 177-178). Ancak yukarıda adı geçen araştırmada da ileri sürdüğümüz üzere, eleştirilerdeki bu yapı bilinçli bir planlamanın parçası olarak ortaya çıkmış olabilir. Bu görüşten hareketle, eleştirilerdeki birinci bölüm, yukarıda sıraladığım ilk dört unsuru barındıran tanıtıcı [introductory] işleve (Küçük, Işıklar Koçak, & Erkul Yağcı, 2022: 42) sahiptir. Bu bölümde, eleştirmenler kaynak metne, yazara, incelenen kaynak metnin ya da yazarının Türkçeye yapılan çevirilerine veya incelenen çevirinin çevirmenine ilişkin farklı düzeylerde bilgiler verir. Kimi eleştirilerde bir sayfa; kimilerinde çok daha uzun süren bilgiler sunulur. Örneğin, dergideki ilk çeviri eleştirisi altında imzası bulunan İhsan Sungu, on yedi sayfadan oluşan yazısının ilk yedi sayfasında, Jean-Jacques Rousseau'nun *Emile* başlıklı eserinin çevirisini yapan Ziya Paşa'nın süreli yayın alanındaki girişimlerine ve Avrupa'da yaşadığı hayatla birlikte bazı çeviri uygulamalarına ilişkin bilgiler verir (Sungu, 1940: 62-68). Öte yandan, Suut Kemal Yetkin Alfred de Musset'ten Yaşar Nabi imzasıyla yayımlanan *Bir Zamane Çocuğunun İtirafları* başlıklı romanı üzerine yazdığı çeviri eleştirisinde, romanın yazıldığı dönemi tanıtıp romanın kısa bir özetine yer verir (Yetkin, 1941: 81). Eleştirilerin neredeyse hepsinde bulabileceğimiz tanıtıcı mahiyetteki bu bölüm, bir norm olarak kabul edilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, yine derginin 9. cilt 52. sayısına yazılan önsözde, okura eleştiri metinleri aracılığıyla yabancı yazar ve eser tanıtımı yapılmasının amaçlandığı şu ifadelerle açıkça belirtilmiştir:

> *Bütün bu tercüme faaliyeti içinde dergimizin rolü, herşeyden evvel, memleket için bu çok hayırlı ve müspet dâva etrafında bütün aydınları toplamak, tercümeyi bir zevk ve sanat işi olarak sevdirmek, klâsiklerin sayısı çoğalıncaya kadar mümkün olduğu kadar çok metin ve örnekle Batı dünyasını Türk okuyucusuna tanıtmaktı. Geçen sekiz yıllık neşir hayatı içinde dergimiz bu vazifeyi elinden geldiği kadar yapmağa çalışmış, ayrıca kitapçılarda çıkan ve edebî değeri olan eserlerin tercümeleri hakkında da, tenkid yolu ile, okuyuculara bir fikir vermekten geri kalmamıştır.* (Önsöz, 1951: 1)

Derginin 52. sayısına yazılan bu önsöz, yayın hayatı boyunca hem kadro hem yayın politikasında çeşitli düzeylerde değişimler geçirmesine rağmen, dergiye yüklenen

'tanıtıcı' işlev misyonundan vazgeçilmediğinin bir göstergesidir. Buna ek olarak, eleştirmenler, bu bölümle benimsedikleri bütüncül çeviri anlayışı gereği inceledikleri eserleri ve yazarları bir bağlam içine yerleştirmiş olurlar.

Eleştirilerdeki ikinci bölüm ise çeviriye ilişkin değerlendirmeleri, karşılaştırmalı incelemeleri, yanlış bulunan noktalara getirilen açıklamaları ve önerileri içerir. Bu bölümde benimsenen yaklaşımdan hareketle, ikinci bölüme eleştirel betimleyici [critical descriptive] işlevi yüklendiği söylenebilir (Küçük, Işıklar Koçak, & Erkul Yağcı, 2022: 42). Ancak bu bölümde devamlılık ve tutarlılıktan bahsetmek mümkün değildir. Çeviri eleştirilerindeki çeviri üzerine değerlendirme içeren bu bölümde, farklı yaklaşımlar benimsendiği görülmüştür. Kimi eleştirmenler inceledikleri çevirilerden farklı şekilde yaptıkları alıntılarla değerlendirmelerini kanıtlama çabasına girerken; kimisi ise herhangi bir kanıt sunmadan sadece olumlu ya da olumsuz yargılamalarda bulunurlar. Bu iki farklı yaklaşım, *Tercüme*'deki çeviri eleştirisi uygulamalarının tek düze bir yaklaşımla yapılmadığını ve farklı görüşlere de yer verilen özgür bir eleştiri platformu olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Her ne kadar okura hiçbir örnek ya da dayanak sunmadan olumlu veya olumsuz değerlendirmeler içeren eleştirilere rastlansa da, *Tercüme*'de yayımlanan çeviri eleştirilerinin yaklaşık %86,4'ünde eleştirmenler, çeviri üzerine yaptığı değerlendirmelerini farklı şekillerde kanıtlama çabası içine girerler. Okurların incelenen metinlere geri dönerek, yapılan değerlendirmeleri test edebilmesine imkân veren kanıtlanabilir/doğrulanabilir çeviri eleştirisi olarak kabul edilebileceğini ve dergideki eleştirilerin çoğunluğunu oluşturan bu uygulamalarda eleştirmenlerin üç farklı yaklaşım benimsediğini tespit ettim.

Bu üç yaklaşımdan ilkinde, eleştirmenler inceledikleri çeviri ile kaynak metinden aldığı farklı düzey ve büyüklükte örnekleri karşılaştırarak sunarlar. Bu uygulamalar, modern anlamdaki çeviri eleştirileri yöntemlerine daha yakın olarak kabul edilebilir. Dergide yayımlanan 103 yazıdan 71'inde, yani yaklaşık %69'unda eleştirmenler, karşılaştırmalarını kelime, söz öbeği, cümle ya da daha büyük parçalar (paragraflar) halinde seçtikleri bölümler üzerinden yaparlar. Dergideki eleştirmenlerden 38'i çeviri eleştirilerinde karşılaştırmalı örnekler sunmuştur[70]. Bu

[70] Çeviri eleştirilerinde kaynak ile çeviri metin karşılaştırmasını doğrudan alıntılarla sunan eleştirmenler şunlardır: Adil Hanlı (Orhan Veli) (1), Adile Ayda (1), Afif Obay (1), Ahmet Temir (1), Azra Erhat (3), Bedrettin Tuncel (2), Berit Gerçin (1), Erol Güney (1), Erol Güney ve L. Ay (1), Eva

38 isimden 10'u ise, *Tercüme* için hazırladıkları tüm çeviri eleştirilerinde, kaynak ile çeviri metinlerden seçtikleri farklı düzeylerde karşılaştırmalı örnekler üzerinden çevirinin başarısını sorgular: Lütfi Ay (11), Fuat Pekin (6), İhsan Sungu (4), Yaşar Nabi Nayır (4), Azra Erhat (3), Bedrettin Tuncel (2), Halid Fahri Ozansoy (2), Suat Sinanoğlu (2), Süreyya İlgün (2) ve Turgut S. Erdem (2). Derginin en üretken eleştirmeni Lütfi Ay *Tercüme*'nin 2. cilt 7. sayısında yayımlanan eleştirisinde, Devlet Konservatuvarı için hazırlanan bir perdelik on çeviri oyundan üçüne ilişkin değerlendirmeler yapar (Ay, 1941). Sabahattin Eyüboğlu tarafından *Evin İçi* başlığıyla yapılan çeviriden birkaç örnek ve bunların Fransızca karşılıklarını verdikten sonra şöyle bir değerlendirme yapar:

> *Görülüyor ki, mütercim muhtevaya tamamen sadık kalarak metni temiz bir konuşma diliyle türkçeye çevirmiş ve bunu yaparken uzun cümleleri yer yer ayırmakta mahzur görmemiştir. Bu arada kendisine lüzumsuz gibi gelen bazı kelimeleri türkçenin selikasını bozmamak için hazfetmeği, bazen de cümleleri bölmek zaruretiyle, tektük ilâveler veya tekerrürler yapmayı tercih etmiştir*. (Ay, 1941: 86-87)

Çevirmenin esere yaptığı müdahaleleri örneklemek için de aşağıdaki alıntıda görüleceği üzere kaynak ve çeviri metinden doğrudan alıntılar yapar:

> *(Sahife 12) "İhtiyar – ... Hayatta bu kadar hazin bir şey olacağını bilmiyordum. Hayata bakanların korku duyabileceğini bilmiyordum…" Halbuki aslında ayni ihtiyar: – ... je ne savais pas qu'il y eût quelque chose de si triste dans la vie, et qu'elle fit peur à ceux qui la regardent…"* (Ay, 1941: 87)

Ay, Eyüboğlu'nun cümleyi ikiye bölerek vermesinin ve 'hayat' kelimesini "zarurî" bir şekilde tekrar etmesinin anlamı değiştirdiğini açık bir dille belirtir. Ayrıca, kaynak metinde "korku vermek" şeklinde geçen ifadenin "korku duymak" şeklinde verilerek "mef'ulün fail" yapıldığını; ancak bu müdahalenin de anlamı aktarmada başarılı olmadığını ifade eder (a.g.e). Ay'ınkine benzer bir şekilde Fuat Pekin de derginin 11. cilt 60. sayısında yazdığı eleştiride okura yaklaşık yedi sayfalık bir karşılaştırmalı inceleme sunar (Pekin, 1955). Eleştiride eserin önsözünden de alıntılar yapan Pekin, karşılaştırmalı incelemesinin sunuş şeklini örnekler vermeden önce şu ifadelerle açıklar: "(İlkin türkçe metni, sayfa ve satırını - bölme işaretinin üstünde

---

Buck-Marchand (1), Fevziye Abdullah Tansel (1), Fuat Pekin (6), Hakkı Calp (1), Halid Fahri Ozansoy (2), İhsan Sungu (4), İrfan Şahinbaş (1), İrfan Şahinbaş ve Saffet Korkut (1), Leman Yolaç (1), Lütfi Ay (11), Mehmet Karasan (1), Melahat Özgü (5), N. Türkay (1), N. ve N. Hızır (1), Nahid Sırrı Örik (1), Necla Aytür (1), Nusret Hızır (2), S. Ali (1), Sabahattin Eyüboğlu (1), Sabahattin Teoman (1), Saffet Pala (1), Saffet Yetkin (1), Sami Güven (1), Suat Sinanoğlu (2), Suut Kemal Yetkin (1), Süreyya İlgün (2), Turgut S. Erem (2), Yaşar Nabi Nayır (4), Zahir Güvenli (1).

metnin sayfası, altında da satırı olmak üzere - sonra fransızcasını, daha sonra da doğrusunu veya düşüncelerimizi veriyoruz)" (Pekin, 1955: 123). Daha sonra maddeler halinde kendi önerileriyle birlikte kaynak ve çeviri metinden tespit ettiği örnekleri verir: "– **Kimse de haksızlık etmez** (7/21) – Personne n'a tort – Kimse kabahatli değil, yahut kimsenin kabahati yok"[71]. Çevirmenin bazı ifadeleri atladığını da tespit eden Pekin, bu durumu da şu şekilde sunar: "– Dokuzuncu sayfanın on dokuzuncu satırındaki **"L'isolé hausserait les épaules"** cümlesi atlanmış" (a.g.e). Aynı eleştirisinin ilerleyen bölümlerinde Pekin, "religion de la maison" söz öbeğinin "ibadet mevzuunu" şeklinde aktarıldığını ancak yazar Saint-Exupéry'nin eserlerinde 'ev' kavramına oldukça önem verdiğinden burada 'ev' kavramının doğrudan aktarılması gerektiği görüşünü savunur. Pekin, yazarın *Citadelle* başlıklı eserinden yaptığı alıntıyla bu görüşünü desteklemeye ve kanıtlamaya çalışır: "İçinde atılan adımların hiçbir mânası olmıyan, bir veçhesi olmıyan evi sevemezsin. Ben her şeyden önce meskende oturan insanım. Ey kale, benim meskenim! Seni kulların kötü niyetlerinden koruyacağım" (Pekin, 1955: 126). Derginin en üretken eyleyicilerinden olan Erol Güney de 3. cilt 15. sayı için yazdığı eleştirisinde, Ay ve Pekin gibi, çeviriden çeşitli düzeylerde örnekler verir. Bu örneklerden birinde çevirmen tercihlerini şu ifadelerle açıklar ve değerlendirir: "20 nci sahifede tek başına bulunan *Ujas (korkunç)* kelimesi *müthiş* şeklinde tercüme edilmiştir. Halbuki bizde tek başına *müthiş* kelimesi *korkunç* kelimesinin mânasını vermiyerek daha fazla bir şeyin fevkalâde iyi bir derecesini göstermektedir" (Güney, 1942a: 216). Güney, çevirmenin yaptığı kelime tercihinde, anlam olarak doğru bir aktarım gerçekleştiremediğine dikkat çeker. Ayrıca Güney, sayfa numarası ve doğrudan çevirmen tercihini belirterek okurun eleştiride yapılan değerlendirmeleri kaynak ve çeviri metin üzerinden kontrol edebilmesine ve doğrulayabilmesine imkân vermiştir.

Bu üç eleştirmende gözlemlediğimiz doğrulanabilir ve nispeten nesnel eleştirel yaklaşıma, daha birçok örnek eklenebilir. Kaynak ve çeviri eserlerden karşılaştırmalı şekilde alıntılar yaparak okura somut veriler sunan eleştirmenlerin çoğunluğu oluşturması, derginin öznel yargılamalardan kaçınması gerektiğini savunan önemli bir kesimi bünyesinde barındırdığının bir göstergesidir. Başka bir deyişle, *Tercüme*'deki eleştiri uygulamalarının neredeyse %70'inde gözlemlenen bu

[71] Alıntılar, doğrudan eleştirmenin yazdığı şekliyle yapılmıştır. Çeviri eserden yapılan alıntılar Pekin tarafından kalın olarak yazılmıştır.

kaynak ile çeviri metin karşılaştırmasına dayalı çeviri eleştirileriyle, dergide oluşturulmaya çalışılan çeviri eleştirisi poetikasının nesnel temeller üzerine inşa edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, eleştirmenlerin yazılarını ikincil kaynaklarla desteklemeleri, çeviri üzerine kapsamlı düşünme tarzlarını yansıtır. Öte yandan, yukarıda açıklandığı üzere, bazı eleştirmenler tüm eleştirilerini bu şekilde kaleme alarak kendi uygulamaları içerisinde bir tutarlılık göstermiştir. Bu isimlerden Lütfi Ay, Fuat Pekin, İhsan Sungu, Yaşar Nabi Nayır, Azra Erhat ve Bedrettin Tuncel gibi isimlerin dergideki eleştiri üretimine yoğun katkıları da göz önünde bulundurulduğunda, dergideki nesnel yaklaşımın savunucuları olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Azra Erhat, Yaşar Nabi Nayır ve Bedrettin Tuncel çeviri eleştirisi ve değerlendirmesi üzerine kaleme aldıkları kuramsal nitelikteki yazılarla; Lütfi Ay da farklı süreli yayınlarda yayımlanan çeviri eleştirilerini yanıtlamak için kaleme aldığı cevap niteliğindeki yazılarla eleştiri uygulamalarında benimsedikleri yaklaşımlarını desteklemişlerdir. Örneğin, derginin 4. cilt 19. sayısında yayımlanan Alphonse Daudet'in *Değirmenimden Mektuplar* başlıklı eserinin Sabri Esat Siyavuşgil ve Ragıp Rıfkı Özgürel tarafından yapılan iki çeviriyi incelediği çeviri eleştirisinde Lütfi Ay, kaynak metin ile çeviri metinlerden seçtiği örnekler üzerinden detaylı bir eleştiri yazısı kaleme alır. Yaptığı incelemeler ışığında, "eserin havasını, Daudet'nin berrak ve akıcı üslûbunu vermek bakımından" Sivayuşgil'in çevirisinin "son zamanlarda eşine az raslanır, muvaffak tercümelerden olduğunu" belirtir (Ay, 1943: 79). Bu eleştiri üzerine eserin çevirmeni Özgürel, dergiye bir mektup göndererek söz konusu eleştiride Ay'ın taraflı bir tutum sergilediğini ve kendi tercihlerinin doğru olduğunu savunur (Özgürel, 1943). Ay da bu cevap yazısındaki iddialara ilişkin bir yazı kaleme alır. Çevirmenin tüm iddialarını yanıtlayan Ay, haklı olduğu yerlerde de eleştirideki hatalarını kabul eder. Bu cevap yazısında eleştirilerinde gördüğümüz dil ve üslûbunu devam ettiren eleştirmen, münakaşaya konu olan eleştirisini övgü ya da sövgü aracı olmaktan uzak "mukayeseli bir tetkik yapmaktan başka hiçbir maksadı olmıyan" bir yazı olduğunu ifade eder (Ay, 1943a: 257). Görüldüğü üzere, Ay söz konusu eleştirideki uygulamasını bir 'tetkik edimi' olarak tanımlayarak yazısının akademik bir çalışma gibi belirli araştırma ve inceleme süreçlerini içerdiğinin altını çizer.

İkinci grupta yer alan 13 yazıyı kaleme alan eleştirmenler[72] ise metin içerisinde karşılaştırmalı bir analiz yaptıklarını dile getirdikleri halde yalnızca inceledikleri çevirilerden alıntılar yaparlar; ancak kaynak metne ilişkin herhangi bir metinsel içerik sunmazlar. Bu tarz eleştiri kaleme alanlardan Nusret Hızır (1) ve Erol Güney (3), yazılarında orijinalleri Yunanca ve Rusça yazılmış; ancak ikinci dil olarak Fransızcadan yapılmış çevirileri incelerler.[73] Bu iki eleştirmen de ara dilden yapılan çevirilere ciddi eleştiriler getirdiğinden, kaynak eserden herhangi bir örnek vermemeleri ara dili kaynak metin dili olarak görmedikleri ve/ya inceledikleri ara dilden yapılan çeviriyi de orijinal metnin çevirisi olarak kabul etmedikleri varsayımını akla getirir. Ayrıca, Yunanca ve Rusçanın farklı alfabelere sahip olması nedeniyle baskı ve matbaa teknolojisinin durumu bu dillerden örnekler vermeye imkân sağlamamış olabilir. Bununla birlikte, her iki eleştirmenin de uzmanı oldukları diller çevirilerin yapıldığı ara dil olmadığından, bu tür bir yaklaşım benimsedikleri söylenebilir. Öte yandan, Cevdet Kudret Solok, derginin 2. cilt 12. sayısında yayımlanan eleştirisinde orijinali Yunanca olan bir eseri inceler ve kaynak ile erek metin kıyaslamasını Yunanca bilenlerin yapması gerektiğinin altını çizerek, çeviriyi sadece Türkçe dil kullanımı bakımından değerlendirir (Solok, 1942: 516). Ayrıca, Fikret Adil, Oğuz Peltek, Melahat Özgü, M. Nuri Gencosman, Nurullah Ataç, Yusuf Tavat ve Talat Sait Halman ise eleştirilerinde, orijinal dilden yapılan çevirileri incelerler; ancak inceledikleri kaynak ile çeviri metinden herhangi bir karşılaştırmalı örnek sunmamalarına ilişkin herhangi bir bilgi vermezler.

Aralarında Erol Güney'in de iki eleştirisinin bulunduğu üçüncü ve son grupta yer alan yazılarda ise dikkat çeken husus, eleştirmenlerin[74] çeviri metinden yaptıkları alıntıların karşısına kendi çevirilerini vermeleridir. Eleştirmenler, kendi çevirilerini kaynak metnin aslı ya da çevirinin olması gereken doğru şekli olarak tanımlarlar.[75]

[72] Eleştirilerinde kaynak ile erek metin kıyaslaması yaptıklarını belirttikleri halde sadece çeviri eserlerden alıntılar vererek değerlendirme yapan eleştirmenler ve eleştiri sayıları şu şekildedir: Cevdet Kudret Solok (1), Erol Güney (3), Fikret Adil (1), Melahat Özgü (2), M. Nuri Gencosman (1), Nurullah Ataç (1), Nusret Hızır (1), Oğuz Peltek (1), Talat Sait Halman (1), Yusuf Tavat (1).

[73] Nusret Hızır derginin 4. cilt 19. sayısında yayımlanan yazısında yine aslı Yunanca olan fakat Fransızca ara dilden yapılan bir çeviriyi değerlendirir. Erol Güney ise derginin 3. cilt 13, 15 ve 17. sayılarında yayımlanan üç farklı eleştirisinde orijinali Rusça olan ancak Fransızca çevirilerinden Türkçeye çevrilen eserleri inceler.

[74] Eleştirilerde kendi çevirilerini kaynak metin şeklinde gösteren eleştirmenler ve eleştiri sayıları şöyledir: Erol Güney (2), Hasan Ali Ediz (1), Nihal Yalaza Taluy (1), Zeki Baştımar (1)

[75] Erol Güney, Dostoyevski'nin *Budala* başlıklı eserinin çevirisi üzerine yazdığı eleştiride kendi çevirisini incelediği çevirilerin karşısında "doğrusu" şeklinde sunar (Güney, 1942b). Bunun yanında

Örneğin, derginin 2. cilt 11. sayısına yazdığı eleştirisinde Erol Güney, kendi çevirisini doğrudan 'aslı' şeklinde kaynak metnin yerine koyarak okura sunar:

> *Meselâ Lermontof'un eserine yazdığı mukaddemenin ikinci cümlesine bir göz atalım:*
> *Aslı: "Fakat okuyucuların umumiyetle ahlâkî gayeler ve gazete münakaşalariyle alâkaları yoktur, bunun için de mukaddemeleri okuyamazlar."*
> *Bay Avni İnsel'in tercümesi: "Fakat benim, bu mukaddemeyi bir ahlâk dersi vermek veya münekkitlerin hücumlarına karşı durmak niyetiyle yazdığımı sanacaklar aldanacaklardır: bunu, ne onlar, ne de diğerleri okuyacaklardır."* (Güney, 1942: 444).

Güney'in benimsediği bu tutumu diğer üç eleştirmenin yazılarında da görmek mümkündür. Bununla birlikte, çalışma kapsamında eleştiri uygulamalarında kullanılan yöntemlere ilişkin yaptığım sınıflandırmada kaynak ile çeviri metin karşılaştırması yapan veya sadece çeviri eserden örnek verenler altında incelediğim bazı eleştirmenlerin de, kendi çevirilerini kaynak metnin olması gereken karşılığı ya da doğru şekli olarak sunduğunu tespit ettim. Örneğin Özgü, eleştirinin genelinde sadece incelediği çeviri eserden alıntılar yaptığı için ikinci gruba dâhil ettiğim bir eleştirisinde, Rilke'den yapılan bir çeviriyi eleştirir. Özgü, bahsi geçen yazısında, yalnızca bir örnekte, kaynak metinde geçen "mukadderat şarkısı"nı kendi çevirisiyle şöyle verir: *"Ah, kollarımda kaybettim hepsini,/Sen, gene hep sen doğuyorsun:/Kollarımda hiç tutmadığım için, sıkı tutuyorum, seni"* (Özgü, 1948a: 54). Kendi çevirisini söz konusu bölüm için referans olarak sunan Özgü, kendi çevirisine verdiği bir dipnotta bu şarkının incelediği çevirideki halini[76] vererek son iki mısranın olması gerektiğinden farklı şekilde aktarıldığının altını çizer (a.g.e). Bu farklı uygulamalardan hareketle, eleştirmenin kendi çevirisini kaynak metnin aslı ya da doğru çevirisi şeklinde sunması, çeviri eleştirilerinde benimsenen temel yöntem olmanın yanı sıra, farklı yöntemsel yaklaşımlarla yazan eleştirmenlerden bazılarının da değerlendirmelerini destekleyici şekilde kullandığı ikincil bir kaynak gösterme şekli olarak kabul edilebilir.

Buraya kadar bahsettiğim çeviri eleştirisi uygulamalarında eleştirmenler farklı şekillerde de olsa yaptıkları değerlendirmeleri kanıtlamaya çalışmışlardır. Ancak

---

Güney diğer yazısında ise Hasan Ali Ediz, Nihal Yalaza Taluy ve Zeki Baştımar gibi kendi çevirilerini "aslı" şeklinde verir.

[76] Özgü, söz konusu dipnotta şarkının incelediği çevirideki halini şöyle belirtir:

> Tercümede son iki mısra şöyle çevrilmiştir: (s. 246)
> "Bir sen doğmaktasın, tekrar, yeni:
> Bir sen, tutmadığım için tuttuğum sevgili" (Özgü, 1948a: 54)

yukarıda belirtildiği üzere dergideki tüm eleştirilerde böyle bir çabanın olduğu söylenemez. Her ne kadar dergideki eleştiriler içerisinde yaklaşık %13,6'lık bir oranla eleştirmenler tarafından oldukça az tercih edilmiş olsa da, bu uygulamaları görmezden gelmek mümkün değildir. 11 farklı eleştirmen[77] imzası ile kaleme alınan 14 yazıdan oluşan bu eleştiriler, ele aldıkları çeviri, kaynak metin ve yazar hakkında genel bilgi vererek başlar ve çeviri hakkında değerlendirmeler içerir. Ancak ilk üç gruptakiler gibi, okura herhangi bir örnek sunarak değerlendirmelerini doğrulama çabasına girmez. Örneğin, derginin en üretken eleştirmenlerinden olan Oğuz Peltek, Gonçarov'un *Oblomov* başlıklı eserinin Eyüboğlu ve Güney tarafından yapılan çevirisi üzerine bir eleştiri yazar. Bu eleştirisinde yukarıda açıklanan tanıtıcı bölümden sonra kaynak metindeki temiz, kuvvetli, sanatlı ve akıcı dilin çevirmenler tarafından olabildiğince aslına sağdık bir şekilde aktarıldığının altını çizer (Peltek, 1946: 73). Peltek'e benzer bir şekilde, Oktay Akbal da Anton Çehov'un seçme hikayelerinin çevirisi üzerine yazdığı eleştirisinde, Çehov'un Türkçeye yapılan önceki çevirilerine ilişkin uzunca malumat verir. Sonrasında Akbal, Servet Lunel ve Oğuz Peltek imzalı, sırasıyla *Hikayeler IV* ile *Hikayeler V* başlıklı çevirilere ilişkin değerlendirmelerini sunar. Bu iki çevirinin de, yazarları tarafından adeta Türkçe yazılmış gibi hissettirecek ölçüde iyi bir Türkçe ile yapılarak dilimize kazandırıldığını şu ifadelerle dile getirir:

> *Türkçenin mümkün olan bütün imkânlarından faydalanarak, bu hikâyeleri o kadar mükemmel bir şekilde dilimize kazandırmışlar ki, onların bir Rus yazarının kaleminden çıkıp, bir mütercimin kalemiyle dilimize çevrildiğini unutuyoruz. Âdeta bu hikâyeleri Çehov'un kendisi doğrudan doğruya Türkçe olarak yazmış gibi geliyor bize*. (Akbal, 1951: 284)

Yaptıkları değerlendirmelere ilişkin okura herhangi bir kanıt sunmayan bu tür yazılar, onları kaleme alan eyleyicilerin öznel bir yaklaşım benimsedikleri algısı yaratabilir. Fakat, bu grupta yer alan yazıları kaleme alan eyleyicilerden bazılarının, kapsamlı ve doğrulanabilir çeviri eleştirisi örnekleri sunduğu da görülmektedir. Adile Ayda, Melahat Özgü ile N. ve N. Hızır gibi isimlerin dergi içerisindeki eleştiri uygulamaları incelendiğinde, genel anlamda öznel eleştirinin savunucularından olmadıkları söylenebilir. Bununla birlikte, yaptıkları değerlendirmelerin

[77] Eleştirilerinde tanıtıcı bölümden sonra inceledikleri çeviri esere ilişkin değerlendirmelerini sunan eleştirmen ve eleştiri sayıları şöyledir: Adile Ayda (1), Belinski (1), H. Basri Yüce (1), Hasan Ali Ediz (1), M. Nuri Gençosman (1), Melahat Özgü (1), N. ve N. Hızır (1), Oğuz Peltek (4), Oktay Akbal (1), Salah Birsel (1), Salahattin Batu (1).

gerekçelerini açık bir dille belirttiklerinden; ister bu değerlendirmelere kanıt gösterilsin ister gösterilmesin bu yazıların dergideki çeviri eleştirisi söylemine katkıları yadsınamaz. Çünkü bu eleştirel metinlerde, çeviriden beklentilere ilişkin önemli veriler sunulur. Öte yandan, bu eleştirel metinler incelendiğinde, N. ve N. Hızır, Oğuz Peltek ile M. Nuri Gençosman imzasıyla yayımlananların dışındakilerde, eleştirmenlerin hiçbir olumsuz yargı ve değerlendirme yapmadıkları tespit edilmiştir. N. ve N. Hızır, çevirmenin Türkçeye aykırı kullanımlar ile bazı yerlerin orijinal metne sadakat çerçevesinde, kelime odaklı bir çeviriye başvurmasını (Hızır, N. ve N., 1941); Peltek de bu eleştiridekine benzer bir şekilde, çevirmenin Türkçeye uygun olmayan kullanımlarını eleştirmiştir (Peltek, 1948b). Öte yandan Gencosman ise, Mevlânâ'nın üç eserinin çevirisini incelediği yazısında, *Divan-Kebir*'den yapılan çeviriler üzerine yaptığı değerlendirmede, çevirinin Konya müzesi kitaplığında bulunduğunu belirttiği mevcut en eski ve orijinal nüshadan yapılması gerektiğine dikkat çekerek çevirmenin kaynak eser seçimini eleştirir (Gençosman, 1965). Bu üç yazıda da eleştirmenler bazı noktalarda problem teşkil edebilecek unsurlara işaret etseler de, inceledikleri çevirileri genel olarak oldukça başarılı bulurlar. Başka bir deyişle, eleştirmenler ciddi bir yanlış olarak gördükleri noktalar dışında yaptıkları değerlendirmeleri kanıtlama çabasına girmezler.

Bu tespitlerden hareketle, birkaç istisna dışında, sadece çeviri üzerine olumlu yargılar içeren bu yazıları çeviri eleştirisi olarak kabul etmenin ne kadar doğru olduğu sorusu akla gelebilir. Herhangi bir karşılaştırmalı örnek ya da metinsel bir kanıt sunmasa da bu uygulamalar bir çevirinin neden başarılı ya da başarısız kabul edildiği konusunda yargılamalar içermektedir. Bu sebeple, bu tür yazılar da birer çeviri eleştirisi uygulaması olarak kabul edilmiş ve bu yazıların dergide oluşturulan çeviri eleştirisi habitusuna katkısı değerlendirmeye alınmıştır.

Tercüme dergisinde yayımlanan eleştirel metinler üzerine yaptığım Nitel İçerik Analizi, dergide yayımlanan eleştirel metinlerin yaklaşık %86,4'ünün yapılan değerlendirmeleri kanıtlama çabasıyla yazıldığını göstermiştir. Bu durum, çeviribilim araştırmacılarınca önerilen doğrulanabilir çeviri eleştirisi yöntemlerinde yer alan benzer bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Her ne kadar eleştirmenler kanıt gösterme şekillerinde farklı yollar izlemiş olsa da, bu denli yüksek bir oran, dergideki eyleyicilerin çeviri eleştirisi ediminde nesnel bir yaklaşım geliştirme çabası

içerisinde olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu tespitler ışığında, *Tercüme* dergisi çeviri eleştirisi uygulamalarının, yukarıda da değindiğimiz, Hızır'ın bahsettiği öznel değerlendirmeler içeren yazılardan olmadığı açıktır. Bu durum, bir sonraki başlıkta inceleneceği üzere, eleştirmenlerin yazılarında kullandıkları dil ve üslûpla da desteklenebilir.

2.5.2.2. Çeviri Eleştirilerinde Kullanılan Dil

Eleştirilerde kullanılan dil incelendiğinde, dergideki eleştiri uygulamalarında gözlemlenen farklı yaklaşımların aksine; dergi bünyesindeki eleştirmenlerin kullandıkları dil açısından birbirine çok yakın bir tavır sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu benzerlik, temelde eleştirilerdeki dili kullanım şekli ve başvurulan "yan metinler" [paratext][78] üzerinden açıklanabilir. Dergide yazan çoğu eleştirmenin çeviri eleştirilerini kurgularken başvurduğunu gözlemlediğim ve Genette'nin "çevre metin" [peritext] şeklinde kavramsallaştırdığı dipnotlar, eleştirilerdeki akademik ve nesnelliğe hizmet eden en önemli unsurlardır. Eleştirmenler, yazdıkları çeviri eleştirilerinde ele aldıkları hususlara ilişkin ek bilgi vermek ya da gerek inceledikleri gerekse metin içinde kullandıkları kaynakları okura eksiksiz bir şekilde sunmak için sık sık dipnot kullanmıştır. Bu dipnotların sayısı ve uzunlukları eleştiriden eleştiriye farklılık gösterse de hepsinin benzer bir işleve ve amaca hizmet ettiği söylenebilir.

Tercüme'nin en üretken eleştirmenlerinden biri olan ve dergideki ilk çeviri eleştirisini kaleme alan İhsan Sungu, "Ziya Paşa'nın Emile Tercümesi" başlıklı yazısında, öznel görüşleri ifade eden dilsel kullanımlardan uzak bir şekilde çevirmen hakkında uzunca bilgi verir. Ziya Paşa'nın süreli yayınlardaki uygulamalarından bahsederken verdiği örneklerde, yazılarının yayımlandığı süreli yayınların tarih ve sayısını belirterek okura somut bir kaynak sunmayı tercih eder: "'Şiir ve inşa'

[78] "Yan metin" [paratext] kavramı, ilk olarak Gerard Genette tarafından ortaya atılmıştır. Bir eseri bütüncül olarak değerlendirmemize ve herhangi bir yazınsal ürünü kitap olarak tanımlamamıza imkân veren bu kavramı Genette, "bir metni bir kitaba dönüştüren ve okurlarına o şekilde sunulmasına imkân veren" [what enables a text to become a book and to be offered as such to its readers…] şeklinde tanımlar (Genette, 1997 [1987]: 1). Bu tür yan metinlerin asıl metne uzamsal açıdan konumları üzerinden bir sınıflandırma yapar. Bu sınıflandırma ışığında, yan metinleri asıl metnin uzağında ve metinle doğrudan ilintili olan "öte metin"ler [epitext] (Genette, 1997 [1987]: 3) ve asıl metnin ayrılmaz bir parçası olarak metinle birlikte yayımlanan "çevre metin"ler [peritext] (Genette, 1997 [1987]: 5) olmak üzere ikiye ayırır.

başlıklı meşhur makalesi, bu gazetenin [*Hürriyet*] 20 cemaziyelevvel 1285 (7 eylûl 1868) tarihli 11 inci sayısında çıktı" (Sungu, 1940: 62). Öte yandan, yazının devam eden sayfalarında çevirmenin bizzat yazdığı gazeline doğrudan alıntı yoluyla yer verir:

> *Bunlardan şaban 1287 (ikinciteşrin 1870) tarihli ve:*
> ***Diyarı küfrü gezdim beldeler, kâşâneler gördüm***
> ***Dolaştım mülkü islâmı bütün virâneler gördüm***
> *Beytiyle başlıyan gazelinde okuduğumuz:*
> ***Cihan namındaki bir makteli âme yolum düştü***
> ***Hükûmet derler onda bir nice salhaneler gördüm***
> *beytindeki bedbiyinliği, Ziya Paşa bir az da Fransa-Prusya harbinin İsviçreye kadar akseden feci tesirleri altında yazmış görünüyor.*[79] (Sungu, 1940: 63-64)

Bu doğrudan alıntılarda en dikkat çeken nokta, alıntıladığı bölümleri metnin genelinden ayırmak için hem yeni bir paragrafta hem de italik şeklinde vermesidir. Bu teknik özellik de günümüzde hazırlanan akademik araştırmalarda karşılaştığımız atıf şekilleriyle paralellik göstermektedir. Bunların yanı sıra, Sungu yazısında daha detaylı ya da ek bilgiyle kaynak göstermek istediği yerlerde sıkça dipnot yöntemine başvurur. Örneğin, Ziya Paşa'nın *Tercüman-ı-ahvâl* gazetesinde çıkan bir yazısından bahsederken bir dipnot kullanarak, bu yazının sebep olduğu duruma ilişkin ek bilgi verir: "[1] Bu yazı üzerine hükûmet tarafından gazete bir müddet kapatılmıştır. Hususî gazetenin bizde hükûmet tarafından ilk defa kapatılması bu makale üzerine vaki olmuştur" (Sungu, 1940: 65). Bununla birlikte, Sungu dipnotta "[3] Nümune-i-Edebiyat-ı-Osmaniye, 44. Üncü tabı, S. 251" (Sungu, 1940: 64) şeklinde verdiği örnekte olduğu gibi, alıntı yaptığı kaynaklara ilişkin künye bilgilerini de okura sunar. Bu tür teknik hususların ve kullandığı çevre metinlerin yanı sıra Sungu, eleştirilerinde kullandığı dille de benimsediği akademik üslûbu destekler. Sungu, sözcük, söz öbeği ve cümle düzeyinde detaylı bir karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırmalı incelemesine ilişkin tespitlerini sunarken, sadece değerlendirdiği kısımların okurlar tarafından kolayca takip edilebilmesi için bu kısımların kaynak metin ile çeviride geçtikleri satırları numaralandırır ve bu numaralandırılmış satırlarda üzerinde duracağı kelime, söz öbeği ya da ifadeleri italik şekilde belirtir. Örneğin, yazarın esere yazdığı önsözün ilk iki satırının Fransızca aslıyla Ziya Paşa tarafından yapılan çevirisini aynen şu şekilde verir:

[79] Alıntıdaki koyu ile işaretlenen kısımlar, metnin genelinden ayrılması için eleştirmenin kendisi tarafından italik yazılarak vurgulanmıştır.

Şekil 5: Jean Jacques Rousseau'nun *Emile* Başlıklı Eserine Yazdığı Özsözün Fransızcasının İlk İki Satırı[80]

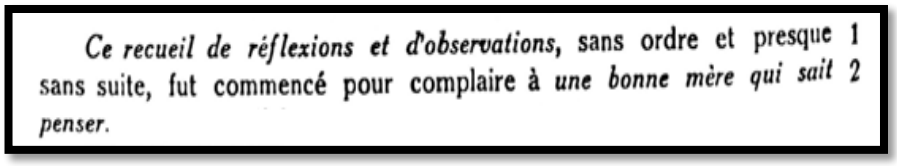
Ce recueil de réflexions et d'observations, sans ordre et presque 1
sans suite, fut commencé pour complaire à *une bonne mère qui sait* 2
penser.

Kaynak: Sungu, 1940: 68

Şekil 6: Jean Jacques Rousseau'nun *Emile* Başlıklı Eserine Yazdığı Özsözün Ziya Paşa Tarafından Yapılan Türkçe Çevirisinin İlk İki Satırı

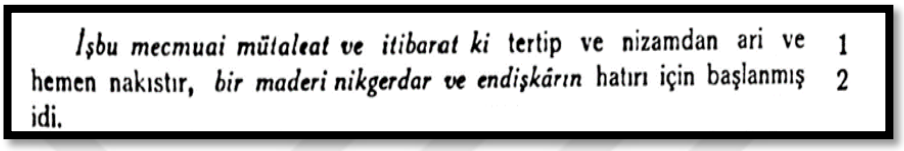
İşbu mecmuai mütaleat ve itibarat ki tertip ve nizamdan ari ve 1
hemen nakıstır, *bir maderi nikgerdar ve endişkârın* hatırı için başlanmış 2
idi.

Kaynak: Sungu, 1940: 71

Şekil 2'de görüldüğü üzere, eleştirmenin değerlendireceği önsözün 1. satırında "Ce recueil de réflexions et d'observations" ve 2. satırındaki "une bonne mère qui sait penser" ifadeleri okurun kolay takip edebileceği şekilde verilmiştir. Şekil 3'te ise, kaynak metinde italik olarak verilen bu ifadelere çevirmen tarafından bulunan karşılıklar yine satır numaraları ve italik şekilde belirtilmiştir. Böylece, Sungu eleştirdiği kısımları uzun uzadıya anlatmak yerine, doğrudan kaynak ile çeviri metinlerde yer aldığı şekliyle vererek okurun eleştiriyi kolay takip edebilmesini ve eleştirileri bizzat kontrol etmek isteyen okurların bu kısımlara kaynak ile çeviri metinde kolayca erişebilmesini sağlamıştır.[81] Yine okurların eleştiride yapılan değerlendirmeleri kaynak ile çeviri metin üzerinde kolay takip edebilmesi için tespitlerini de satır numaralarına göre sıralar: "3 – Bu ibarede *trop gros* ve *trop petit* tabirlerini tercüme ederken mütercim, *trop* ile *très* arasındaki farkı gözetmemiş görünüyor" (Sungu, 1940: 74). Bunların yanı sıra, eleştirmen yaptığı değerlendirmeleri desteklemek için farklı kaynaklardan da yararlanır. Örneğin, Ziya Paşa'nın "malgrè" kelimesi için kullandığı karşılığın doğru olmadığını; ancak bu durumun çevirmenin bir yanlışı olmadığını ifade eder. Eleştirmen, çevirinin yapıldığı

[80] Çalışma boyunca Şekil 2 ile birlikte bazı doğrudan alıntılarda verilen örneklerin basılı nüshada nasıl yer aldığını tam olarak gösterebilmek için ilgili sayfanın ilgili kısmına ait ekran görüntüsüne resim olarak yer verilmiştir.

[81] Sungu'nun bu eleştirisinde gözlemlenen satır numaralarında bazı kaymalar ve hatalar mevcut olsa da eleştirmen incelediği hususların hepsini italik yazarak eleştirinin kolayca takip edilmesine imkân vermiştir.

dönemde bu kelimenin karşılığının eleştiriyi yazdığı dönemden farklı olduğunu ileri sürer. Bu iddiasını kanıtlamak için, Bab-ı Âli tarafından 1866 yılında Girit meselesi hakkında Fransızca ve Türkçe olmak üzere iki farklı risale şeklinde yayımlanan kaynaklarda da "malgrè" kelimesinin "rağmen" ile karşılanmadığına ilişkin aşağıdaki şekilde karşılaştırmalı örnekler verir (Sungu, 1940: 75-77). Sungu'nun bu tutumu, çevirmenin tercihlerini bağlamsal koşullardan bağımsız değerlendirmediğinin bir göstergesidir. Özgü gibi Sungu da, eleştirisini kurgularken incelediği çeviri metni yermek ya da övmek amacı gütmek yerine kaynak ile çeviri karşılaştırmasında tespit ettiği sapmaları ya da eksikleri bağlamsal koşullar çerçevesinde gerekçelendirmeyi amaçlar. Bu tespitten hareketle, Sungu'nun doğrulanabilir, nesnel ve yapıcı bir yaklaşım benimsediği söylenebilir. Bu ve benzeri örnekleri, dergide yazan eleştirmenlerin hemen hemen hepsinde görmek mümkündür. Örneğin, Peltek derginin 7. cilt 37. sayısında yazdığı eleştirisinde, incelediği çeviriye ilişkin bir dipnotta eserin künye bilgilerini şu şekilde paylaşır: "[1] Yazan: GONÇAROV. Çevirenler: Erol GÜNEY, Sabahattin EYUBOĞLU. Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1945" (Peltek, 1946: 72). H. Basri Yüce de Abdülbaki Gölpınarlı tarafından *Gülşen-i Râz* başlıklı mesnevî türündeki eserin Türkçeye yapılan çevirisini inceler. Bu eleştirisinde, yukarıda anlatılan akademik üslûbu kullanmaya özen gösterir. Çevirmen Gölpınarlı'nın çevrinin önsözünde yer verdiği kaynak metne ilişkin ifadelerini tırnak içinde verir (Yüce, 1948: 127). Bununla birlikte çeviri metinde izlenen yönteme ve içeriğine ilişkin de açıklayıcı bilgiler veren Yüce, Gölpınarlı'nın özenli çalışmasını dilimiz için bir kazanç olarak kabul eder (Yüce, 1948: 128).

Dergide yayımlanan çeviri eleştirilerindeki bir diğer dilsel husus ise, eleştirmenlerin genel olarak yapıcı ve saldırgan olmayan bir yaklaşım benimsemeleridir. Azra Erhat, derginin ilk sayısı için hazırladığı çeviri eleştirisinde Ahmet Reşid tarafından yapılan *Aenis* çevirisini eleştirir (Erhat, 1940). Bu eleştirisinde Erhat, çevirmenin orijinali Yunanca olan kaynak metni Fransızca çevirisinden Türkçeye aktardığını; dahası söz konusu dönemde daha güncel ve edebi değeri yüksek olan yeniden çevirisi olmasına rağmen eski versiyonunu kullandığını; özel isimleri Fransızca şekilleriyle aktardığını; anlamsal bazı yanlışlar yaptığını; çeşitli açıklamalarla birlikte "en kötü tercüme tarzı" olarak tanımladığı "parafraz usulü"nü kullandığını örnekleriyle açıklar (Erhat, 1940: 90-91). Ancak bu kadar

olumsuz tespite rağmen Erhat, çevirinin kelime odaklı bir aktarım sürecinin ötesinde olduğuna vurgu yaparken çevirmenin bu girişimini takdir eder: "Neticeden Bay Ahmet Reşid'in teşebbüsü hernekadar takdir ve minnettarlığımıza lâyık ise de bir nokta mühimdir: Tercüme bir metnin kelimelerini başka bir lisana çevirmekle kalmaz. Esas gaye bir eserin bütününü kavramak ve bu bütünü başka bir dile çevirmektir" (Erhat, 1940: 91-92). Erhat birçok olumsuz değerlendirme yapmasına rağmen, çevirmenin bu işe girişmesinin çeviri ve Türkçe için önemli bir adım olduğunu ileri sürer. Erhat ve Özgü örneklerinde görüldüğü ve bir çok yazıyla örneklendirileceği üzere, *Tercüme* eleştirmenleri çevirilerde kabul etmeyecekleri ya da yanlış gördükleri seçim ve uygulamalara karşı dahi saldırgan bir tavır sergilemezler. Yapılan çeviri uygulamalarını alan için birer kazanım olarak görmeleri, bu yapıcı üslûplarından yapılabilecek en temel çıkarımdır. Öte yandan, eleştirmenlerce benimsenen bu yapıcı yaklaşımın yalnızca bireysel eyleyicilerden kaynaklandığını savunmak çok doğru olmaz. Çünkü Büro ve dergi üzerine yapılan araştırmalar, her iki kurumsal eyleyicinin Türk aydınları arasında bir çeviri bilinci oluşturmayı amaçladığını ve yeni çevirilerin yapılmasını teşvik edici bir politika izlediğini göstermiştir.

Yukarıda verilen ve daha da çoğaltılabilecek örnekler ışığında, çeviri eleştirisi uygulamalarında kullanılan yöntemsel farklılıklara rağmen, *Tercüme* dergisindeki eleştirilerde bir dil standardı olduğu ileri sürülebilir.

2.5.2.3. Çeviri Eleştirilerindeki Tartışma Noktaları

Yukarıda *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenlerin 103 çeviri eleştirisinde dört farklı yöntem; fakat tek bir dil ve üslûp kullandığı örneklerle gösterilmiştir. Bu başlık altında ise, yukarıdaki 103 yazıyla birlikte çeviri eleştirisi ve değerlendirmesine ilişkin 46 yazı ile 12 tane çeviri eleştirilerine verilen cevap olmak üzere, *Tercüme*'de yayımlanan çeviri eleştirisi odaklı hazırladığım 161 yazıdan oluşan derlemin hepsi bütüncül bir şekilde incelenecektir. Nitel İçerik Analizi yöntemi kullanılarak yapılacak incelemedeki amaç, eleştirmenlerin çevirileri değerlendirirken hangi hususlara dikkat ettiğini ortaya çıkarmaktır. Büro ve derginin benimsediği çeviri politikasına paralel bir şekilde, dergideki çeviri eleştirilerinde karşımıza çıkan

kavramlar doğrudanlık, erek dil kullanımı ve sadakat olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir.

2.5.2.3.1. Doğrudan Çeviri

Erken Cumhuriyet döneminin lingua francası Fransızcaydı ve söz konusu dönemde yapılan çevirilerin büyük bir kısmı, kaynak dil olsun ya da olmasın, Fransızcadan yapılmaktaydı (Tahir-Gürçağlar, 2018: 150). İkinci dilden çeviri mevzuu son derece sık rastlanan bir yöntemdi. *İkdam* gazetesinde İkdamcı mahlasıyla yazılar yazan bir eyleyici, çevirinin kaynak dili konusundaki keyfiyete şu ifadelerle değinir: "İstediğimiz dilden, istediğimiz eseri tercüme ediyoruz […]" (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 249 içinde İkdamcı, 1939). Bu keyfiyet sonucunda, ara dilden çeviri yapıldığı durumlarda Türkçeye yapılacak çevirinin kaderi, ilk çeviriyi yapan çevirmenin ellerindeydi. Buna ek olarak, eseri Türkçeye çevirecek olan çevirmenin şansı da önemli bir rol oynamaktaydı. Başka bir deyişle, Türkçe çeviri yapacak çevirmen kariyerini başka bir meslektaşının eline bırakmaktaydı. Birinci Türk Neşriyat Kongresi çağrısını takiben çıkan yazısında Ahmet Ağaoğlu, bu durumu "Birinci mütercimin bütün yanlışlıkları bu kere berikine ilâve olunarak lisanımıza geçiyor" şeklindeki ifadelerle açıklar. Ayrıca, Türkçeye yapılan çevirilerde genellikle ikinci dilin kullanıldığına ve Fransızca ara dilden Türkçeye aktarılan Rusça eserlerin genel olarak çok kötü olduğuna vurgu yapar (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 171 içinde Ağaoğlu, 1939).

Halide Edip de 4 Mayıs 1939 tarih ve 7380 sayılı *Akşam* gazetesinde yazdığı "Klâsikler ve Tercüme" başlıklı yazısında, birinci dilden yapılan çevirinin önemine değinir ve klasiklerin doğrudan kaynak dillerinden çevrilmesi gerektiğine dikkat çeker: "Eski klâsikleri doğrudan asıllarından türkçeye çevirmek çok iyi olurdu". Alan içinde hem akademisyen hem de çevirmen kimliğiyle tanınan Edip, teknik olarak bu durumun pek mümkün olmadığının da farkında olduğundan, bu duruma bir öneri getirir:

> *Fakat bunun imkân haricinde olduğuna kanaatim var. Çünkü eski Yunancayı ve lâtinceyi su gibi bilen yazıcılarımız olduğunu farzetsek dahi garp klâsiklerinin yarattığı hava, an'ane ve harsa varis değildirler. Binaenaleyh şimdilik yaşıyan dillere tercüme edilmiş olanların en doğru ve güzel diye kabul edilmiş*

> *olanlarından tercüme yapmak bizim için daha faideli olur.* (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 207 içinde Edip, 1939)

Bu önerilerin yanı sıra Edip, hangi ara dillerin kullanılması gerektiğini tespit etmek için, çevrilecek klasiklere ilişkin uzmanlığı bulunan ve bu klasiklerden iyi çeviriler yapmış isimlere danışılması gerektiğini savunur (a.g.e). Bu görüşler, Türk yayıncılığına kafa yoran aydınlardan bazılarının çeviride doğrudanlığın öneminin farkında olduklarını göstermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı da söz konusu görüşlere önem vermiş olacak ki, BTNK'nın düzenleneceği ilan edildikten sonra bu isimlerin çeviride doğrudanlık konusu üzerine görüşlerini içeren yazılarına Kongre sonrası hazırlanan *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları* (1939) başlıklı eserde yer verir. Daha sonra BTNK kapsamında kurulan Tercüme Encümeni de hazırladığı raporda bu hususa ilişkin bir tavsiyede bulunur: "(Bakanlıkça çevrilmesi kararlaştırılan eserlerin) […] mümkün oldukça aslından tercüme ettirilmesi tavsiye olunur" (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 126). Rapordaki bu tavsiye, Edip'in yukarıda anılan yazısında bahsettiği ve Tahir-Gürçağlar'ın işaret ettiği gibi, Yunanca ve Latince çeviri yapacak çevirmen eksikliğinden dolayı eklenmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2018: 150). Öte yandan, Tahir-Gürçağlar, Bedrettin Tuncel, Sabahattin Ali, Yaşar Nabi Nayır ve Yunus Kazım Köni gibi dönemin önemli isimlerinin Almanca, İngilizce, İtalyanca ve Rusça gibi modern dillerden doğrudan çeviri yapılması gerektiğini; ancak Yunanca ve Latincenin istisna olabileceğini savunduğunun altını çizer (Tahir-Gürçağlar, 2018: 151).

Tahir-Gürçağlar'ın çalışmasında yer verdiği yukarıdaki isimlerden Tuncel *Tercüme*'nin ilk sayısında yazdığı "Tercüme Meselesi" başlıklı yazısında, doğrudan çevirinin önemine "Tercümelerin doğrudan doğruya orijinal metinden yapılması da esaslı noktalardan biridir" şeklindeki ifadeleriyle işaret ederken, çevirmenin ara dildeki çeviri eserlere başvurmasının çeviri için faydalı olacağının altını çizer (Tuncel, 1940a: 80). Planlanan hümanizma hareketinin gerçekleşmesi için eski dilleri bilen çevirmen sayısının azlığından ötürü, Yunan ve Latin klasikleri dışındaki eserler için kural koyulması gerektiğini savunur: "Tercümelerin asıllarından yapılması değişmez bir prensip olarak vazedilmeli" (Tuncel, 1940a: 81). Tuncel'in bu görüşlerine benzer bir şekilde Erhat da, Yunan ve Latin klasiklerinin çevirisi işini bu

iki dilden çeviri yapabilecek çok sınırlı sayıdaki çevirmenlere yüklemenin söz konusu eserlerin Türkçeye kazandırılmasını uzun yıllar erteleyebileceğini; bu sebeple de Bakanlığın bu iki dili istisna olarak kabul ettiğini vurgular. Öte yandan, Eski Yunan ve Roma dilleri uzmanı olan Erhat, bazı sözcük ve ifadelerde modern diller ile Yunanca arasında anlamsal açıdan bir eşdeğerlik bulunmadığını ve bu durumun Yunan-Latin kültürü ile görüşlerinin yanlış bir şekilde tanıtılmasına sebep olabileceğinin altını çizer (Erhat, 1944: 318). Tuncel ve Erhat'ın kuramsal olarak kabul edilebilecek bu yazılarının yanı sıra, dergideki eleştiri uygulamalarında da doğrudanlık meselesine sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Suat Sinanoğlu, Eflatun'un *Protagoras* başlıklı eserinin Fransızca çevirisinden Türkçeye Şazi Kösemihal tarafından yapılan çevirisi üzerine yazdığı eleştiride, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı açık bir dille ifade eder. Ayrıca iyi bir çeviride kaynak metne sadakatin son derece önem arz ettiğini belirten Sinanoğlu, ara dilden yapılacak çevirilerin kaynak metinden uzaklaşabileceğine dikkat çeker. Her ne kadar Kösemihal, dünyadaki en önemli Yunanca çevirmenlerinden birinin çevirisini kullanmış olsa da, eleştirmene göre çevirmenin daha ilk cümleden Yunanca kaynağındaki sadelikten uzaklaştığını verdiği örneklerle açıklar (Sinanoğlu, 1941: 485-486).

Bu ve benzeri görüşlerin yanı sıra, dergide yayımlanan kimi eleştirilerde doğrudanlık meselesinin daha az önemsendiği görülmektedir. Örneğin, Dr. Hakkı Calp dergide yayımlanan bir eleştirisinde, Lukianos'un seçme yazılarından oluşan bir eserin Türkçe çevirisini inceler. Calp, Ataç imzası taşıyan ve Fransızcasından yapılan bu çeviriyi zevkle okunduğundan ve son derece başarılı bulduğundan Yunanca aslıyla karşılaştırdığını şu sözlerle ifade eder: "Bir dil ustasının yazılarını yine bir dil ustası, hele zevkle okur, zevkle çevirirse, sonucun ne kadar başarılı olacağını Ataç'ın bu çevirilerinde görmekteyiz. *Seçme Yazılar*'daki bu güzelliği görmek bunları aslıyla karşılaştırmaya beni götürdü". Bu karşılaştırmadan örnekler de sunan Calp, Ataç'ın başarısına ikna olduğunun altını çizer (Calp, 1955: 76). Calp'ın bu yaklaşımı derginin ilk yıllarında yayımlanan çeviri eleştirilerindeki yaklaşımdan oldukça uzaktır. Bu durumun en temel sebebinin Yücel sonrası yeni gelen yönetimin aldığı kararlar olduğu savunulabilir. Çünkü Sirer'in göreve gelişinin ardından 29 Ocak 1947 tarihinde bir toplantı düzenlenir. Bu toplantıda alınan kararlardan biri de Hintçe, Çince, Antik Yunan, Latince, İspanyolca, Portekizce ve İskandinavca gibi

dillerden belirlenen eserlerin ara dilden çevrilebilmesine izin verileceğine ilişkindir (Berk, 1999: 161-162; Haberler, 1947: 435). Bu durum, Büro'nun ilk başlarda belirlediği doğrudanlıkla ilgili normdan ödün vermeye başladığını gösterir.

2.5.2.3.2. Çeviride Türkçe Kullanımı

Türkiye, Cumhuriyetin ilanını takiben dili, ulusun yeniden inşasında temel araçlardan biri olarak kullanmıştır. Cumhuriyet dönemi önemli bir dil devrimine şahit olmuştur. Halbuki, Türk dilinde yapılan reformlara ilişkin ilk hareketlenmeler bu dönemden çok öncesine dayanır (Lewis 1999: 12-19, Berk 1999: 112- 127). Tahir-Gürçağlar, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen dil devriminin temel kaynağını "Yeni Lisan" hareketi[82] olarak kabul eder (Tahir-Gürçağlar, 2018: 51). Batılılaşma hareketinin en önemli isimlerinden Hasan Ali Yücel de Yeni Lisan'ın siyasal temelli bir hareket olduğunu ve Türkçeyi yabancı kelime kullanımından arındırma amacı güttüğünü belirtir (Yücel, 2008 [1989]: 192-197). 1928 yılında gerçekleştirilen harf devrimini takiben kapsamlı bir dil çalışması başlatılır ve 1932'de günümüzdeki adıyla Türk Dil Kurumu[83] kurulur. Bu kurumun kurulması, Türk dilinin özleşmesi, kurumsal bir kimlik kazanması anlamına gelir. Bernard Lewis, söz konusu dönemde atılan adımların Türk dilinin ve kültürünün doğu ile bağlantısını kesip, Türk dilinde yapılan yeniliklerin Türk dilinin yüzünü batıya çevirmek amacıyla yapıldığını; hatta zaman zaman Türk aydınlarının Avrupa dillerinden sözcük ve kullanımları Türkçeye kazandırdıklarını belirtir (Lewis, 2001 [1961]: 434). Bu bakış açısıyla atılan adımların, Borudieu'nun deyimiyle, toplumdaki bireylerin halihazırda sahip oldukları habitusu dönüştürme çabası olduğu iddia edilebilir (Tahir-Gürçağlar, 2018: 59). Çünkü toplum içinde uzun yıllardan beri kabul görmüş dilsel yatkınlıktan tam zıt yönde bir dönüşüm amaçlanmıştır. Bu sebeple, amaçlanan bu dönüşüm için

[82] 11 Nisan 1911'de *Genç Kalemler* dergisinin 2. yayın dönemi ile başlatılan Yeni Lisan hareketi, Türk dili ve edebiyatını milliyetçi bir bakış açısıyla şekillendirmeyi amaçlar. Hareket, Türkçenin Arap ve Fars kural ve kullanımlarından arındırılarak kendi öz kimliğini bulması gerektiği görüşü temelinde oluşturulmuştur. Bu hareketin öncüleri adı geçen süreli yayında aktif olarak görev yapan eyleyicilerden Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi isimlerdir. Yeni Lisan Hareketi'ne ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Özyurt, 2005; Yücel, 2008 [1989]; Sazyek, 2013.

[83] İlk olarak Dil Encümeni'nin 1931'de kapatılmasına müteakip Türk dilinin geliştirilmesine yönelik çalışmaları yürütmesi amacıyla 12 Temmuz 1932 yılında Atatürk'ün talimatıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti adı altında kurulmuştur. Kurumun ismi, daha sonra sırasıyla 1934'te yapılan kurultayda Türk Dili Araştırma Kurumu ve 1936'daki kurultayda ise bugünkü ismi olan Türk Dil Kurumu olmuştur.

halihazırda bu yatkınlığa sahip eyleyicilerin göreve gelmesi, hedeflere daha kolay ulaşılmasını sağlayacaktı. Bu tespit, yukarıda *Tercüme* dergisinde yazan eyleyicilerin sahip oldukları kültürel ve sosyal sermayelerle de desteklenebilir. Bu görüşten hareketle, Nurullah Ataç'ın Tercüme Bürosu ve derginin ilk sorumlusu olarak görev yapması, dergi bünyesinde çalışan isimlerin çoğunun batı temelli yüksek öğrenimlerini tamamlamış olmaları ve akademisyenlik yapmaları daha da anlamlı hale gelmektedir.

Ataç, daha önce değindiğim üzere, sistemli çeviri hareketinin fikir babası ve en büyük destekçilerinden biriydi. Bununla birlikte, önemli bir edebiyat insanı olan Ataç, Lewis'in deyimiyle, her ne kadar Öztürkçe konusuna dâhil olmada geç kalmış olsa da (Lewis, 2016: 118) Atatürk'ten sonra "Türkçenin sözcük dağarcığına önemli katkılarda bulunmuş" iki isimden biridir (Lewis, 2016: 113). Bununla birlikte, dilin gelişimi konusunda yüzünü batıya dönmesi ile de Atatürk'ün başlattığı dönüşüm sürecinin savunucusu ve uygulayıcısı olduğu söylenebilir. Her ne kadar bir dil uzmanı olmasa da çok önemli bir "kelime mucidi" (Lewis, 2016: 119) olan Ataç, söz konusu dönemin Türkçesinde kullanılan bazı kelimeler için karşılıklar önermiştir. Bu kelimeleri inceleyen Talat Tekin, Ataç'ın bizzat kendi türettiği kelimeleri 'tilcik' şeklinde tanımlar (Tekin, 1958). Tekin'in bu araştırmasında değindiği, Ataç'ın 'tilcikleri' üzerine bir inceleme yapan Lewis de, bu yeni önerilerin büyük bir kısmının Arapça kökenli olduğunu tespit etmiştir (Lewis, 2016: 124). Başka bir deyişle, Ataç'ın parçası olduğu batı temelli dil hareketi kapsamında yer alan çalışmaları, Türkçeye yeni kelime ve kullanımlar kazandırsa da doğu etkisinden tam manasıyla kopulduğu söylenemez.

Ataç önderliğinde çeviri çalışmalarında, Türk diline, batı temelli olmakla beraber, kendine has bir yapı ve kelime dağarcığı kazandırmak önemli hedeflerden biri olmuştur. Bunun yanı sıra, Türkçe kullanımı açısından bir diğer kriter 'akıcılık'tır. Tahir-Gürçağlar, 1923-1960 arasındaki çeviri uygulamalarına ilişkin yaptığı kapsamlı araştırmasında, söz konusu dönemde akıcılık konusunda görüş birliği sağlandığını şu ifadelerle dile getirir: "Çeviri stratejileri hakkındaki söylemde, çevirilerin kitabi olmayan, kulağa doğal gelen, akıcı bir Türkçeyle yapılması gerektiği konusunda geniş bir görüş birliği vardı". Buna ek olarak, Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu'nun çeviride Türkçe kullanımının önemine işaret ettiklerinin ve

akıcılığın kaynak metne sadakat için ön koşul oluşturduğunun altını çizer (Tahir-Gürçağlar, 2018: 158).

Eleştiri yazılarında eyleyiciler, bu iki nokta üzerinden Türkçe kullanımını değerlendirmiştir. Fakat bu iki hususa ilişkin tam bir birlik sağlandığı söylenemez. Dergi bünyesindeki eyleyiciler, Türkçe kullanımı üzerine farklı yorumlar getirmiştir. Ataç dergide yayımlanan çeviri değerlendirmesi üzerine kaleme aldığı ilk yazısında[84], bu konuya temas eder. Ataç, bir taraftan çeviri eserler aracılığıyla Türkçenin zenginleşeceğini ve bu hususta çevirmenin gerekli sorumluluğu alması gerektiğini savunurken diğer taraftan da "dilimizin hususiyetlerini unutmağa, hiç te lüzumu olmıyan şekilleri de almağa hakkımız yoktur" der (Ataç, 1940: 405). Başka bir deyişle Ataç, Türk dilinin bir dönüşüm geçirmesi gerektiğine inanırken Türkçenin özünün ve kendine has yapısının bozulmasına sebep olacak müdahalelerin karşısında yer alır. Sabahattin Eyüboğlu da Ataç'ın bu yazısındakine benzer görüşlerini bir örnek üzerinden açıklar. Eyüboğlu, kendisinin *Tercüme* dergisinde yayımlanmak üzere yaptığı Rousseau çevirisinin kendinden önce Kemal Paşa Zade Sait Bey tarafından yapılan nüshasına ilişkin yazdığı eleştiri yazısında, Türkçe kullanımının zamansal farklılıklarına değinir. Sait Bey'in çeviriyi yaptığı zaman için dahi "ağır ve ağdalı" bir dil kullandığını belirten eleştirmen, çeviride kullanılan dilin söz konusu dönem okurlarını "isyan ettirecek mahiyette" olduğuna vurgu yaparak çevirmenin bu tutumuna olumsuz bir eleştiri getirir. Bununla birlikte, her ne kadar Sait Bey tarafından kullanılan Arapça ve Acemce kelime ve kullanımların 1940'ların okurunu rahatsız edeceğine inansa da, daha önce belirttiğim üzere, eleştirmen yapıcı bir üslûpla çevirmenin benimsediği bu yöntemi zamansal farklılık üzerinden gerekçelendirme yoluna gider (Eyüboğlu, 1941: 470). Suat Sinanoğlu da, Ahmet Cevat Emre imzalı *Odysseia* çevirisi üzerine kaleme aldığı eleştirisinde hem kaynak hem de çeviriden yaptığı doğrudan alıntılarla kapsamlı bir inceleme yapar. Bu yazıda dikkat çektiği hususlardan biri Emre'nin çeviride kullandığı Türkçedir. Sinanoğlu, Emre'nin kaynak metindeki arkaik özellikleri yansıtmak için söz konusu döneme göre eski bir dil kullanmayı tercih ettiğini ileri sürer (Sinanoğlu, 1941a: 348). Eleştirmen, Emre'nin yenilikçi bir yaklaşım benimsediği iddiasıyla başladığı bu çeviride, kimi zaman Osmanlı Türkçesi ve Arapça kökenli sözcükleri kimi zamansa

[84] Bahse konu olan yazı, ilk olarak *Ulus* gazetesinin 4.10.1940 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.

öz Türkçeleşme kapsamında önerilen yeni kelimeleri kullanarak bir tutarsızlık yarattığını savunur. Ancak Emre'nin çeviride yer yer öz Türkçe olan kelimeleri eski kullanımlarıyla birlikte vermesine de eleştiri getiren Sinanoğlu, bu şekilde çevirmenin bile tam manasıyla anlamı aktaramayacağı algısı yarattığını ve dolayısıyla bu durumun okurda bir tereddüt ve güvensizlik oluşturabileceğini belirtir. Bu noktada çevirmenin, öz Türkçe kullanımına dikkat etmesi gerektiğini savunur: "Belki yanlış anladığı bir *archaisme*'i yanlış bir metotla temine çalışırken ve acaip denecek bir uslûp yaratırken gösterdiği cesareti, öz türkçe kelimeleri kullanırken de göstermeliydi" (Sinanoğlu, 1941a: 352-353). Derginin eleştiri uygulamaları için önemli isimlerden olan Oğuz Peltek Volney'in *Harabeler* başlıklı eserinin Samim Akses imzalı çevirisini incelerken, Türkçe dil kullanımı açısından da değerlendirmeler yapar. Peltek, genel itibariyle başarılı bir çeviri olduğunu belirtse de, çevirmenin "*muhteris, elem, sabite, muhayyel*" gibi eski sözcüklere başvurmasının metnin genelinde "hoşa gitmiyen bir ikilik" yarattığının altını çizer. Bununla beraber, çeviride rastlanan, Türkçeye pek uygun olmayan zamirlere de eleştiri getirilebileceğini belirtir (Peltek, 1948b: 140). M. Nuri Gencosman ise, çok eski bir eser olan Firdevsi'nin *Şehname*'sinin ilk çevirmeni Necati Lûgal ve bu çeviriyi düzenleyip yeniden yayımlayan Kenan Akyüz'ün kullandıkları temiz ve öz Türkçe için övgü dolu sözlerle bahseder:

> *Arkaik bir dille yazılmış bin yıllık bir metnin bugün **temiz ve öz bir Türkçe** ile havasını verebilmek kolay bir iş değildir. Bu **çetin** konuda gerek Profesör Necati Lûgal üstadımızın, gerekse eserin renk ve ahengine uygun bir eda vermekle gençliğe değerli bir hazine sunan doçent Kenan Akyüz'ün himmetlerini şükranla anarız.*[85] (Gencosman, 1948: 126)

Yukarıdakilere benzer örnekler dergi sayfalarında yayımlanan yazılarla çoğaltılabilir. Dergide yazısı yayımlanan isimlerin her birinin Türkçe konusuna aynı oranda önem verdiği söylenemese de dergide yazan eyleyicilerin, Türkçenin arılaştırılması ve Şark etkisinden kurtarılması gerektiği konusunda ortak bir bilince sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca, (öz) Türkçe konusunun kurumsal bir eyleyici olarak, dergide oluşturulan çeviri eleştiri habitusunun yapı taşlarından birini oluşturduğu ileri sürülebilir.

Ele alınan bir diğer nokta ise 'akıcılık'tır. Dergi bünyesinde çalışan isimler çeviride akıcı bir Türkçe kullanılması gerektiği konusunda birleşmektedir. Nahid

[85] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Sırrı Örik dergide yayımlanan "'Le Lys Rouge' Tercümesi" başlıklı çeviri eleştirisinde, incelediği metne geçmeden önce, bir çeviri eleştirmeninin incelemesini dört ana başlık altında toplayabileceğini belirtir[86]. Bunlardan dördüncüsüne güzel dil kullanmayı da dâhil eden eleştirmen, yazının ilerleyen bölümünde Anatole France'in *Le Lys Rouge* başlıklı eserinin Nasuhi Baydar imzalı çevirisini inceler. Kaynak ve çeviri eserden yaptığı doğrudan alıntılarla tespitlerini kanıtlama çabasına giren Örik, çeviride akıcılığın önemini şu sözleriyle ifade eder: "[B]ir tercümeye asıl kıymetini veren şey beş on kelimesinin ve hattâ bir haylı kelimenin manalarını tayinde isabet veya isabetsizlik değil fakat **asıl lisanın zahmetsiz ve güzel akışı, okuyanı sürüklemesi** ve mütercimin dilinin müellifin üslûbuna bir eldiven gibi uyabilmesidir"[87]. Baydar imzalı çevirinin bu noktada eksiklerinin olduğunu belirten eleştirmen, çevirinin "güçlükle, çok kere manaya zahmetle varılarak" okunduğunu ifade eder (Örik, 1940: 204). Derginin en üretken isimlerinden Melahat Özgü de, Behçet Necatigil'in Wolfgang Borchert'ten yaptığı *Kapıların Dışında* başlıklı çevirisi üzerine yazdığı eleştiride akıcılık konusuna temas eder. Oldukça detaylı ve kapsamlı bir eleştiri kaleme alan eleştirmen, Necatigil'in tam metin çevirisi ile daha önce Burhan Arpad ve Orhan Çubukçu tarafından yapılan iki kısmi çeviriyi de karşılaştırır. Her ne kadar çeviri faaliyetlerine verdiği önemden dolayı oldukça yapıcı bir üslûp kullanarak, Arpad ile Çubukçu'nun çevirilerinde aksayan yerleri her iki eserin de üretildiği zamandaki çeviri anlayışımızla ve Türk dilinin yetkinliğiyle açıklamaya çalışsa da, Necatigil'in çevirisinin çok daha önde olduğunu belirtir. Necatigil'in çevirisinde kullandığı Türkçeye ilişkin beğenisini şu sözlerle ifade eder: "… Behçet Necatigil'in Bochert'den **pürüzsüz dili ve akıcı üslûbiyle** yaptığı bu çeviri zevkle okunmaktadır; Burhan Arpad'ın ve Orhan Çubukçu'nun çevirisinden de çok farklıdır"[88] (Özgü, 1961: 159). Derginin en üretken eleştirmeni Lütfi Ay da, Abbé Prévost'un *Manon Lescaut* başlıklı eserinin Siracettin, Murad Uraz ve Fikret Adil imzalı üç çevirisini incelediği yazısında dokuz sayfalık bir karşılaştırmalı analiz

[86] Örik'in eleştirisinde belirttiği dört husus şöyledir:
1. Tercüme metne sadık değilse, yani metne nisbetle eksikse;
2. Cümlelerin umumî manası asla mutabık değilse;
3. Bazı kelimeler teker teker yanlış tercüme edilmişse;
4. Mütercim eseri çevirdiği lisana bihakkin tasarruf edemediği için hem müellifin üslûbundaki şahsiyet ve çeşniyi göstermiyor, hem de güzel bir dil kullanmıyorsa. (Örik, 1940: 202).

[87] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

[88] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

yapar. Her ne kadar Ay, bu üç çevirinin de iyi birer tercüme olmadığı sonucuna varsa da Fikret Adil'in çeviride kullandığı dili diğer iki çevirmeninkine göre daha üstün kabul eder. Ayrıca, Siracettin ve Murad Uraz'ı hem söz konusu dönemin Türkçesine uygun olmayan hem de "zevkle okunamıyacak kadar pürüzlü" bir dil kullandıkları için eleştirir (Ay, 1943b: 355, 356). Bu ve bunun gibi birçok örnek, dergide çeviri eleştirisi ya da değerlendirmesi üzerine yazı yayımlayan eyleyicilerin Türkçenin söz konusu dönemdeki özleştirme politikasına uygun, okumayı bozmayan, akıcı bir şekilde kullanılması gerektiğini savunduklarını göstermektedir.

Her ne kadar Türkçe kullanımına temas eden isimler çoğunluğu oluştursa da, kimi yazarlar akıcılık ve kaynak metne sadakat arasında kalındığında tercihin sadakatten yana olması gerektiğini savunur. Örneğin Peltek, Dostoyevski'nin *Delikanlı* başlıklı eserinin Servet Lunel tarafından yapılan çevirisi üzerine yazdığı bir eleştiride, çevirmenin akıcı olmayan ve pürüzlü bir dil kullandığından bahseder. Fakat yukarıda örneklendirdiğimin aksine, bu durumu eleştirmez çünkü "… *Delikanlı*'nın akıcı, pürüzsüz bir dille çevrilmesi beklenemez. Böyle bir tercüme, herşeyden önce aslına, Dostoyevski'ye kıymak olurdu" (Peltek, 1948a: 144) şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Peltek'e göre, çevirmenin benimsediği ve kullandığı bu dil Dostoyevski'yi Türkçeye tam manasıyla aktarmak için, başka bir deyişle, Dostoyevski'ye sadık kalabilmek için gerekli bir durumdur. Yani, Peltek kaynak metne ve yazarına sadakatin uğruna akıcı ve pürüzsüz Türkçe kullanımından vazgeçilmesi ve çeviri eserin değerlendirilmesinde bu hususun önceliklendirilmesi gerektiğine vurgu yapar.

2.5.2.3.3. Sadakat

Tercüme dergisindeki çeviri eleştirisi söyleminin önemli bir parçası da sadakattir. Dergide yazıları yayımlanan eyleyiciler, yazılarının çok büyük bir bölümünde kaynak metne ve yazarına sadık olmanın önemine vurgu yaparlar. Hatta, Büro ve derginin temellerinin atıldığı BTNK çerçevesinde İstanbul Üniversitesi tarafından hazırlanan raporda, çeviride "aslına uygun olmak zarureti vardır" denmiştir (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939: 350). Bu durum aynı zamanda söz konusu dönemde çeviriye yüklenen misyon çerçevesinde

değerlendirilebilir. Çeviri yoluyla ithal edilecek eserlerin, batı temelli yeni Türk kültürünün inşasında kullanılması planlandığından kaynak esere sadık olmak oldukça önemliydi. Tahir-Gürçağlar kaynak esere verilen önemin doğrudan çeviri kriterine verilen önemle birlikte değerlendirilebileceğini ve bu durumun kaynak metne daha yüksek bir statü kazandırması anlamına geldiğini ileri sürer. Ayrıca, kaynak metne ve yazarına atfedilen bu önem "sadakat" teriminin daha fazla ön plana çıkmasına neden olur (Tahir-Gürçağlar, 2018: 152). Dergide yayımlanan eleştiri ve ilgili yazılarında da bu durumun izlerini sürmek mümkündür.

Derginin 1. cilt 4. sayısı için yazdığı bir yazıda Jean Camborde, Horatius'tan yapılan eski bir çeviri üzerinden, çeviri ediminin nasıl yapılmasına ilişkin bir sorgulamaya gider. "Tercümede Sıhhate Dair" başlığını verdiği yazıda, 1753 yılında Batteux imzasıyla basılan çevirinin çevirmen tarafından yazılan önsözünde, çeviride serbestliğe karşı çıkıldığını söyleyen Camborde, çevirmenin sadakatini ressam ve resim sanatı üzerinden kurduğu bir analojiyle açıklar:

> *Ressam ne yapıyorsa mütercim de onu yapmalı; modelinin önüne yerleşmeli, onu en hürde teferruatına varıncaya kadar inceden inceye tetkik etmeli, sonra dikkat ve ihtimamla çizgileri tuval üzerine geçirmeli. Çizmek istediği çehrenin karakterindeki hususiyet bu sadakate bağlıdır. Bu ilk iş bitince boyalarını serper ve nihayet bunları fırçasiyle biribirine kaynaştırır, âhenklerini bulur*. (Camborde, 1940: 390)

Yazısında verdiği örneklerle Batteux'un kaynak metne sadakatten ayrıldığı durumlar olduğunu söylese de, hem Batteux'un kendisi hem de mevcut çeviri alanındaki hakim görüşün çeviride sadakati, aranan bir kriter olarak kabul ettiğinin altını çizer (Camborde, 1940: 391) ve yine çevirmenin önsözdeki ifadelerini doğrudan okura sunar: "İşte mütercim, ancak bu ikinci iş yapılırken[89] elindeki lisan kaynağına müracaat edebilir. Artık eseri üstat varmış gibi, daima itidal ve temkinle yapmak lâzımdır" (a.g.e.). Çeviride belirtilen bu görüşler üzerinden, çeviri ediminde dönem dönem farklı yaklaşımlar olduğuna da değinen yazar, yazının yayımlandığı dönemin çeviri anlayışının sadakat ve açıklık odağında olduğunu dile getirir: "Bugünün modası tercümelerde daha fazla bir sadakate, dilde daha fazla bir vuzuha doğru gidiyor". Sadakatin önemli olduğuna inandığını ifade ederken serbest çevirinin de tamamen göz ardı edilip, reddedilmemesinin yararlı olabileceğine vurgu yapar (Camborde, 1940: 391). Georg Rohde ise sadakat konusunu daha da ileriye götürerek

[89] Buradaki ikinci işten kasıt, ressamın resmin ana hatlarını çizdikten sonra renklendirme sürecidir.

çeviride bir yabancılık hissi doğuracak; ancak bu yabancılık hissini erek okura anlatabilecek kadar bir sadakatin olması gerektiğini savunur (Rohde, 1941). Böylece, eserin yabancı bir kaynaktan dilimize aktarılması esnasında yaratılacak yabancı hissinin çeviri eserde bulunması gerektiğine dikkat çeker.

Dergide yayımlanan yazılarda, çeviri eserin ne oranda sadık olması gerektiğine ilişkin bir görüş birliği sağlanmasa da sadakat, sınırları çok keskin çizilmeyen ve eyleyiciler tarafından farklı noktalara temas edilirken kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar sadakat bir çatı terim olarak kullanılsa da, dergi bünyesindeki isimler bu terimi farklı boyut ve kapsamlarda kullanmışlardır. Dergide yayımlanan yazılar üzerine yaptığım incelemelerde sadakat teriminin dört farklı kavramla birlikte kullanıldığını tespit ettim: 1) kaynak metnin bütünlüğüne sadakat; 2) kaynak metnin içeriğine ve biçimine sadakat; 3) kaynak metnin havasına sadakat; 4) kaynak metnin üslûbuna sadakat. Bu tespit, çeviri eleştirisi ya da değerlendirmesine ilişkin yazılan yazıların hepsinde bu dört unsurun bulunduğu anlamına gelmemektedir. Ancak sadakate temas eden eyleyiciler, bu noktalar ile bağlantılı olarak sadakat terimini tartışmaya açmıştır.

2.5.2.3.3.1. Kaynak Metnin Bütünlüğüne Sadakat

Kaynak metnin tamamının çevrilmesi, eleştirilerde sıkça bahsi geçen bir konu olmuştur. Söz konusu dönemde, yabancı kaynaklar aracılığıyla kültürel bir dönüşüm amaçlandığından çeviri sırasında herhangi bir kaybın olmaması gerektiği görüşü hakimdi. Buradaki kayba neden olan müdahaleler, metinden çıkarılan ve metne eklenen kısımlar olmak üzere iki başlıkta incelenebilir. Bu müdahalelerin kimi zaman kelime ve söz öbeği seviyesinde kimi zaman da bir kitabın bir bölümünün tamamı şeklinde çok daha büyük seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. Dergi bünyesindeki eyleyicilerin çok büyük bir bölümü, ne seviyede olursa olsun, bu tür müdahalelerin olmaması gerektiğini savunmuştur. Kimi eyleyiciler de bu yaklaşımı daha da ileri taşıyarak müdahalenin büyüklüğüne göre, inceledikleri metnin çeviri olarak tanımlanamayacağını dahi iddia etmiştir.

Dergideki çeviri eleştirisi habitusunun önemli unsurlarından biri olan Nusret Hızır, birinci dilden yapılan çeviriler üzerine *Tercüme*'de yayımlanan altı çeviri

eleştirisi üzerine kaleme aldığı bir üst eleştiride, eleştirmenlerin kaynak metinden herhangi bir unsurun çıkarılmaması gerektiği konusunda görüş bildirdiklerini belirtir. Dahası Hızır, kaynak metnin bütünlüğüne sadakati bu altı yazıdan hareketle yaptığı 'iyi çeviri' tanımlamasının dört kriterinden biri olduğunu şu ifadelerle dile getirir: "Bu hulâsalardan bir netice çıkarmak caizse, diyebiliriz ki: **a) Asıldan hiç bir şey atlamazsak**; b) Kelimeleri doğru tercüme edersek; c) Cümleleri doğru tercüme edersek; d) Tercüme, selikamıza uygun olursa *elde edilen tercüme, iyidir*"[90] (Hızır, 1941a: 360). Hızır'ınkine benzer bir yaklaşımı Suut Kemal Yetkin imzalı bir eleştirel metinde de görmek mümkündür. Yetkin, Alfred de Musset'nin *La Confession d'un Enfant du Siècle* başlıklı eserinin Yaşar Nabi tarafından Türkçeye yapılan çevirisi üzerine, derginin 2. cilt 7. sayısında bir eleştiri yazısı yazar. Kaynak ile çeviri metni karşılaştırarak yaptığı incelemede, daha sayfa sayısı ve yazı büyüklüğünden, çeviride kaynak metnin birçok kısmının atıldığının aşikâr olduğunu belirten Yetkin, çevirmenin romanın bir çok yerini atladığını açıkça ifade eder. Yaptığı inceleme neticesinde birinci, ikinci ve yedinci bölümlerin tamamen; bazı bölümlerde de uzunca sayfalardan oluşan kısımlarının Nabi tarafından keyfi olarak çıkarıldığını belirtir. Bu müdahalenin eseri 'psikolojik tahlil' ve "XIX uncu asrın ve romantizmin mühim bir vesikası" olmaktan çıkarıp alelade bir hikayeye dönüştürdüğünü ileri sürer. Bu tespit üzerine Yetkin, yazısının ilerleyen bölümlerinde çeviride kaynak metnin bütünlüğünü koruma konusundaki görüşlerini ve söz konusu dönemde bu konuya ilişkin karşılaşılan sorunları şu ifadelerle açıklar: "Sanat eseri bir bütündür; onun değil sayfalarını, bir satırını bile atmağa hakkımız yoktur. Sanat eserinin ruhuna aykırı olan bu hareketi maalesef sık sık görüyoruz" (Yetkin, 1941: 82). Yetkin, Nabi'nin çeviriye ve dile hakimiyeti konusunda şüphesinin olmadığını ve incelediği çeviride, zaman kısıtını gerekçe göstererek, birkaç küçük sorunlu kısım görmezden gelindiğinde eserin "zevkle ve kolaylıkla" okunabildiğini belirtir. Bu yapıcı yaklaşımın yanında, kabul edemeyeceği tek noktanın çevirmenin çeviride yer vermediği bölümler olduğunu ve çevirmeni eleştirdiğini şu ifadelerle dile getirir: "Şahsen mazur göremiyeceğim asıl mühim nokta, demin de söylediğim gibi, eserin parçalanmış, birçok kısımlarının atlanmış olmasıdır" (Yetkin, 1941: 83).

[90] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Melahat Özgü de *Faust* çevirisi üzerine kaleme aldığı bir eleştirisinde, kaynak metnin bütünlüğünün önemine dikkat çeker. İncelediği çevirinin ilk olmadığını; 1926 tarihli Galip Bahtiyar ve 1935 tarihli Seniha Göknil imzalı iki çevirinin yayımlandığını belirten Özgü, ilk olarak, Bahtiyar'ın çevirisinin serbest bir şekilde çevrildiğine, kaynak metindeki sayfaların değiştirildiğine ve birçok kısmın atıldığına vurgu yaparak bu eserin bir çeviri olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürer. Türkçeye yapılan ikinci *Faust* çevirisi olan Göknil'in yaptığı çevirinin de başarılı olmasına rağmen, Paul Mederow tarafından sahnelenmek üzere kısaltılmış bir versiyondan yapıldığı için "[…] Goethe'nin 'Faust' şiiri sayılamadı"ğını ifade eder (Özgü, 1960: 158). Başka bir deyişle Özgü, çevirinin kaynağından daha çok eserin orijinal halini referans alan bir yaklaşım benimser. Sadi Irmak imzalı son çıkan çevirinin ise, bu iki çeviriye kıyasla, daha eksiksiz olarak aktarıldığı görülse de, Irmak'ın da bazı kısımları metinden çıkardığını (Özgü, 1960: 163-165) kaynak ile çeviri metinden yaptığı alıntılarla gözler önüne serer. Yazısının sonunda, söz konusu dönemde en güncel *Faust* çevirisi olmasına rağmen, Irmak'ın bu eserinin beklentileri karşılayamadığını ve başarılı bir çeviri olmadığını şu ifadelerle dile getirir:

> *Dünya edebiyatının üstün değerde eserlerinden birinini dilimize kazandırılmak üzere, tekrar tekrar ele alınması, şüphesiz sevinçle karşılanacak bir olaydır. Yalnız şu var ki, bundan sonra yapılacak tercümelerin, yapılmışların üstünde olması ve tercme anlayışımızı geriye götürmemesi gerekmektedir. Kelimeler katmak, kelimeler atmak, satırları atlamak, mısraları birleştirmen, kıt'aları değiştirmek, tercüme devremizin ilk basamaında kalmıştır*. (Özgü, 1960: 168)

Yukarıda verdiğim örneklerde incelenen çevirilerde çevirmenler, çok büyük parçaları eserden çıkardığı için eleştirmenler tarafından eleştirilmiştir. Ancak dergide yayımlanan eleştiri yazılarına bakıldığında, eleştirmenlerin kaynak metinden sözcük, söz öbeği ve/ya cümle düzeyinde atlamalara da karşı oldukları görülmektedir. Afif Obay, Gide'nin *Kalpazanlar* başlığıyla Türkçeye çevrilen eserinin kaynak ile çeviri metni karşılaştırarak detaylı bir inceleme yaptığı yazısında, bu türden eleştirileri dile getirir. İlk olarak incelediği kısımdaki sahneyi okuyucaya anlatan Obay, kaynak metinde "Seulement, mes petits, tâchez maintenant de parler plus bas, parce que j'ai sommeil. Ou taisez-vous" şeklinde geçen ifadelerin "Artık lütfen yavaş konuşun. Çünkü uykum var. Yahut da susun" şeklinde aktarıldığını söyler. Fakat, burada verdiği örnekte "mes petits" kelimesinin çevirmen tarafından metinden çıkarıldığını ve "o ânın bütün psikolojisi"nin feda edildiğini ileri sürer. Bu iddiasını ilerleyen

satırlarda şöyle açıklar: "O anda Georges, büyüklerinin kendisinden sakladıklarını sandıkları şeyleri çoktan bildiğini söylemekle onlara karşı bir üstünlük elde etmiştir. İşte 'mes petits' tabiri, onları küçümsediğini anlatıyor" (Obay, 1948: 245). Buna ek olarak, eleştirmen romanın iki ana kahramanı Bernard ile Olivier'in içinde bulundukları bir sahneye ait sekiz kelimeden oluşan bir cümleciğin çeviride olmadığını belirtir. Fransızcası "Son ami, pendant leur sommeil, ou du moins pendant le sommeil de Bernard, s'était rapproché, et du reste l'étroitesse du lit ne permet pas beaucoup de distance" şeklinde olan ifadenin "Dostu uyurken ona yaklaşmış; zaten yatağın darlığı uzak durmağa müsait değildir" olarak aktarıldığını belirten Obay, çevirinin eksik olduğunu ve "daha doğrusu Bernard uyurken" ifadesinin çeviri eserde atlanarak Bernard'ın Olivier'e karşı şüpheci yaklaşımının aktarılamadığını ileri sürer (a.g.e.). Obay'ın bu iki örnekteki açıklamalarından açık bir şekilde anlaşılıyor ki, kaynak eserdeki anlam ve duyguyu belirten bir kelimenin dahi çeviride aktarılmaması, metnin bütünlüğüne zarar verdiğinden eleştirmenlerce kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Obay gibi Özgü de bir başka eleştirisinde, Wolfgang Borchert'in "Kapıların Dışında" başlıklı tiyatro eserinin 1952'de Burhan Arpad, 1958'de Orhan Çubukçu ve 1962'de Behçet Necatigil tarafından yapılan üç çevirisini karşılaştırır. Arpad ile Çubukçu'nun çevirilerinde "tek tük atlamalar"ın olduğunu belirtir; ancak Necatigil'in kaynak metindeki her unsuru Türkçeye aktardığının altını çizer (Özgü, 1961: 163). Yazının sonunda çeviri ediminden beklentisini "Biz artık yalnız anlam doğruluğuna, sözcüklerin karşılıklarına ve pürüzsüz deyiş tarzına değil, **metinde hiçbir şeyin, ufak bir nüansın bile atlanmamış**, eserin havasının verilip verilmemiş olmasına da bakıyoruz"[91] şeklindeki ifadelerle açıklayan Özgü, her ne kadar iki çeviride de çok büyük eksik tespit etmese de bunun çevirilerin başarısını olumsuz etkilediğini, Necatigil imzalı çevirinin başarılı olduğunu ve Almancadan yapılacak çevirilere örnek olacağını ileri sürer (Özgü, 1961: 164).

Kısacası, derginin eleştiri habitusuna katkı yapan isimlerin bazıları, metinden çıkarılan unsurların çevirinin başarısını olumsuz etkileceğini belirtirken; kimileri ise, daha da ileri giderek, bu tür müdahalelerin eseri çeviri olmaktan çıkaracağını savunur. Sonuç olarak, her ne kadar eyleyiciden eyleyiciye farklılık gösterse de,

[91] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Tercüme dergisindeki çeviri eleştirisi habitusunda kaynak metnin bütünlüğüne sadakat konusu eyleyicileri birleştirmiştir.

2.5.2.3.3.2. Kaynak Metne İçerik ve Biçim Açısından Sadakat

Tercüme dergisindeki çeviri eleştirisi habitusunda sadakat terimi ile ilişkilendirilerek kullanılan diğer kavramlar 'içerik' ve 'biçim'dir. Buradaki içerik ile biçim kavramlarının metnin bütünlüğüne sadakat kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorgulanabilir. Yukarıdaki başlıkta açıklandığı ve örneklendirildiği üzere, kaynak metnin bütünlüğüne sadakat, eyleyiciler tarafından metne yapılan ekleme ve metinden çıkarılan kısımlar ekseninde değerlendirilmiştir. Ancak metnin bütünlüğüne müdahale edilmese de, yani kaynak metindeki tüm unsurların çeviride bulunduğu durumlarda dahi, metinlerin kaynak metinle karşılaştırıldığında, hem anlamsal hem de yapısal olarak birbirinden ayrıldığı örneklerle karşılaşılmıştır. Bu noktada, içerik ve biçim bakımından sadakatin 'anlamsal açıdan doğruluk' ve 'yapısal açıdan benzerlik' için kullanıldığı söylenebilir. Tahir-Gürçağlar, söz konusu dönemde alan içerisinde bu iki hususun çevirideki önemi ve zorluğu konusunda bir görüş birliği olduğunu ileri sürer (Tahir-Gürçağlar, 2018: 153-154). Ancak, her ne kadar dergide içerik ve biçimsel sadakat sıkça tartışmaya açılsa ve eyleyiciler arasında bu iki kavramın çevirideki önemi konusunda bir görüş birliği sağlanmış olsa da, dergide yayımlanan yazılar incelendiğinde bu iki kavrama ilişkin farklı yaklaşımlar vardır.

Azra Erhat Yunan eserlerinin Almanya'da basılan çevirileri üzerine yazdığı bir yazıda, içerik ve biçimin birbirlerinden ayrılamayacak iki kavram olduklarını vurgularken aralarındaki ilişkiyi şu ifadelerle açıklar: "Şekil ile muhteva gizli ve çözülmez bağlarla biribirine merbuttur; şekil muhtevanın cismani tezahürü, muhteva şeklin fikrî belirmesidir" (Erhat, 1940a: 85). Bu görüşten hareketle, çeviride bu iki unsurun birlikte gözetilmesi gerektiğinin altını çizer (a.g.e., 86). Lûtfi Ay da Erhat'a benzer bir şekilde, içerik ile biçimin çeviri eserde yeniden yaratılması gerektiğini savunur. Emile Zola'nın *L'Assommoir* başlıklı eserinin çevirileri üzerine yazdığı eleştirisinde verdiği uzunca karşılaştırmalı örnekler üzerinden, Hamdi Varoğlu ve İsmail Müştak Mayakon imzalı iki çeviriyi değerlendirir ve Varoğlu'nun gerek

içeriğin doğru aktarılması gerekse özgün eserdeki şeklin çeviride yeniden yaratılması bakımından daha başarılı olduğunu ileri sürer (Ay, 1942: 223). Erhat ve Ay'ın bu yaklaşımının bir benzeri de *Tercüme* sayfalarına çeviri yoluyla ithal edilerek girmiştir. Lütfi Ay'ın çevirisiyle yayımlanan Eva Buck-Marchand imzalı Shakespeare'in Othello'su üzerine yazılan çeviri eleştirisinde, çeviriden beklentiler açık bir ifade edilir. Buck-Marchand, biçim ve içeriğin sanat eserinin başat iki unsuru olduğuna ve birbirinden ayrılamayacağına vurgu yapar:

> *Bundan da anlaşılıyor ki **şekil muhtevaya sıkıca bağlıdır**: kelimelerin intihabı, gramer terkipleri, velhasıl 'üslup' dediğimiz her şey, yerini arzumuza göre bir başkasiyle doldurabileceğimiz, **arızî bir süs değil, bir esastır**.*
>
> *Hattâ şunu söylemeğe cesaret edeceğiz ki **muhteva ile şeklin tamamiyle kaynaşması hakikî san'at eserinin yegâne menenk ve asıl sırrıdır**. Bizde, kusursuz güzellik, ahenk hissini uyandıran bu kaynaşmadır*.[92] (Buck-Marchand, 1941: 576-577)

Buna ek olarak, Buck-Marchand aynı sayfada verdiği bir dipnotta "ilmî bir eserde" bu sözlerinin geçerli olmadığının altını çizer. Her ne kadar eleştirmen metin türünü ön planda tutan bir yaklaşım benimsese de, içerik ve biçimin çeviri metinle hedef dile aktarılması gerektiğini savunur.

Nurullah Ataç ise içeriğin biçime feda edilebileceğini savunmuştur. Ataç'a göre, gerçek sadakat eserin şekline gösterilen sadakattir. Çünkü Ataç, edebi eserin değerinin, içeriği okura sunuş şeklinde yattığını düşünür (Ataç, 1940: 404). Derginin önemli eleştirmenlerinden İhsan Sungu da, iki ayrı yazıda Ahmet Vefik Paşa ve Ziya Paşa'nın "Tartuffe" çevirilerini karşılaştırır. Bu yazıların ilkinde, Ziya Paşa'nın "Riyanın Encamı" başlığıyla çevirdiği eserde 279 mısranın atıldığını ve Vefik Paşa'nın Ziya Paşa'dan daha önce yaptığını ileri sürdüğü çeviriyle çok büyük benzerlikler içerdiğini ileri sürer. Bu benzerliğin Ziya Paşa'nın bu eseri bastırmak için değil; Adana'da kurduğu tiyatroda oynatmak üzere revize etmesinden kaynaklandığının altını çizer. Ayrıca söz konusu eserin bu şekilde basılmasının arkasında Ziya Paşa'nın olmadığını öne sürerek; Paşa öldükten sonra eserleri üzerinde hak sahibi olan mirasçıların ya da bunları satın alan imtiyaz sahibi kişilerin olduğunu söyler. Çünkü çevirinin basımı Ziya Paşa'nın ölümünden sonra yapılmıştır (Sungu, 1940a: 379-380). Derginin 6. sayısında çıkan ikinci yazısında ise çevirilerden yaptığı doğrudan alıntılara ağırlık veren eleştirmen, Tartuffe ile

[92] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Dorine'in içinde bulunduğu müstehcenlik içeren bir sahnenin çevirisinde, hem Vefik Paşa hem de Ziya Paşa'nın metni kendilerinin sansürlediğini ve kaynak eserdeki sahnenin doğru bir şekilde aktarılmadığını iddia eder (Sungu, 1941: 558). Bunun yanı sıra, Sungu'nun bir diğer eleştirisi de, her iki çevirideki anlamsal yanlışlıklara ilişkindir. Eleştirmen kaynak metindeki "illuminer" fiilinin Vefik Paşa tarafından "zihne açıklık vermek", Ziya Paşa tarafından ise "mağfiret eylemek" ifadeleriyle karşılandığını; ancak bu kelimenin "hidayete eriştirmek" şeklinde aktarılmasının anlamsal olarak daha doğru bir sonuç vereceğini ileri sürer (Sungu, 1941: 565). Buna ek olarak, ilk yazı da olduğu gibi, alan içerisinde etkin bir isim olan ve kendisinin de "üstad" olarak bahsettiği Recaizade Ekrem Bey'in Ziya Paşa'nın çevirisine ilişkin görüşlerine yer verir: "Herne ise… Bu *Tartuffe* tercümesi parmak hesabiyle *mevzun* olduğu halde olduğu halde *mukaffa* değil". Ayrıca, Recaizade Ekrem Bey manzum eserlerde kafiyenin oldukça önemli olduğunu belirtir ve kafiyesiz bir eserin beğenilmeyeceğini şu ifadelerle açıklar: "*Mukaffa* olmıyan kelâm-ı-mevzun şiir addolunabilse de mütaleasından telezzüz edilemez. *Mukaffa* olan *gayrimevzun* bazan çekiliyor; fakat *mevzun* olan *gayrimukaffa* bir türlü hoşa gitmiyor" (Sungu, 1941: 569). Sungu, yine Recaizade Ekrem Bey'in şu görüşleriyle, çeviride biçimin daha fazla gözetilmesi gerektiğine vurgu yaparak eleştirisini sonlandırır:

> *Demek istiyorum ki, bir söz şiir addolunabilmek için velev fikren ne derece lâtif, ne derece parlak olursa olsun kendisinde şeklen iki şartın vücudü iktiza eder. Bunların birisi vezin olduğunda şüphe yoktur. Diğeri ne olsa gerek? elbette kafiyedir. Kafiyesiz olursa ne olur? vezinsiz olduğu zaman ne olursa o olur. Kafiyenin de vezin kadar bir sözü güzelleştirmeğe tesiri var mıdır? hay hay! belki daha ziyadedir diyeceğim. Bunu bazı müseccâ mensurların hoşluğundan da istidlâl ederim*. (Sungu, 1941: 571)

Sungu, yukarıda belirtildiği üzere, alan içerisinde önemli bir eyleyicinin görüşlerini okura sunarak çeviride nasıl bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğine ilişkin görüşlerini savunur

Bu görüşlerin aksine, dergideki bazı eyleyiciler de çeviride içeriğin anlamsal yönüne daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunur. Örneğin, Saffet Dengi *Kitabı Mukaddes*'in İngilizce çevirileri üzerine yazdığı bir yazıda, çevirmenin eserin büyüklüğünü ve kutsallığını hesaba katarak kelime ve anlamsal bir sadakati ön planda tutması gerektiğine dikkat çeker. Bunun yanı sıra, kutsal kitabın çevirisinde gösterişli ve ahenkli bir dil kullanmaktan kaçınması gerektiğine ilişkin görüş bildirir: "Eserin büyüklüğüne inanan mütercim metnin kelime ve manasına sadakat

gösterebilmek için hem bayağı bir ifadeden, hem de yok yere külfetli, tutturaklı tabirler kullanmaktan kaçınır" (Dengi, 1940: 382). Sami Güven imzalı bir çeviri eleştirisi ise, Alphonse de Lamartine'in *Graziella* başlıklı eserinin Halit Fahri Ozansoy, Nebahat Peyami Safa ve Zeynep Menemenci tarafından yapılan çevirileri üzerine değerlendirmeler içerir. Güven bu yazısında, kaynak metinden aldığı bir bölümün karşılığı olan üç çeviriden Ozansoy ve Safa'ya ait olanlarda karşılaştığı yanlış kelime karşılıklarının bir tarih hatasına sebep olduğunu ileri sürer. Kaynak metni ve çevirileri karşılaştırarak incelediği bölümü, bulundukları sayfa numaralarıyla[93] okura sunan Güven, Roma'da cumhuriyetin ilanının Fransız ihtilalinden ilham alınarak gerçekleştiğine ilişkin tarihi bir bilgi verir ve aşağıdaki dipnotta da görüleceği üzere, ilk iki çeviride kaynak eserdeki "suscitée" kelimesinin "tahakkuk ettirilen" ve "vücuda getirilen" şeklinde aktarılmasının bu anlamı tam tersine çevireceğinden içeriğin yanlış aktarıldığını vurgular (Güven, 1945: 264). Üç çeviriyi birbiriyle ve kaynak metinle karşılaştırarak değerlendirmeler yapan eleştirmen, bu ve benzeri özgün metnin anlamsal içeriğine yapılan müdahaleler odağında Menemenci'nin çevirisini diğer ikisinin üstünde tutar (Güven, 1945: 267). Yaşar Nabi Nayır da bir yazısında, bu iki isme benzer bir şekilde anlamı biçimin üstünde gördüğünü ifade eder. Kendisinin üzerinde çalıştığı Musset'in *Pierre et Camille* çevirisinden verdiği örneklerle bu yaklaşımını açıklamaya çalışan Nayır, biçimsel bir sadakati yakalamak amacıyla yapılan çevirilerde anlama ihanet edildiğini ileri sürer. Dolayısıyla, çeviride özgün metnin içeriğine anlamsal açıdan yaklaşmak için biçimin feda edilebileceğini savunur (Nayır, 1943: 425). Nusret Hızır da dergi için yazdığı bir üst eleştiri yazısında, içeriğin hem kelime hem de cümle düzeyinde anlamsal açıdan doğru aktarımını iyi çevirinin kriterlerinden biri olarak kabul eder (Hızır, 1941a: 369).

[93] Sami Güven'in söz konusu örneğe ilişkin yaptığı alıntı ve açıklamalar aşağıdaki gibidir:

> Başka bir parça:
> 1 – Eski Romanın Fransızlar tarafından tahakkuk ettirilen, fakat Mak ve Napolililer tarafından boğulan bu çok kısa yeniden dirilmesi esnasında… (Sah. 11)
> 2 – Fransızlar tarafından vücuda getirilen, Mack ve Napolililer tarafından boğulan eski Romanın tekrar canlanmasında… (Sah. 10)
> 3 – Eski Romanın Fransızlar tarafından önayak olunan, lâkin Mack ve Napolililer tarafından derhal bastırılan kısa kalkınmasında… (Sah. 11)
> *Fransızcası – Dans cette courte resurrection de la Rome antique suscitée par les Fransçais, étouffée par Mack et par les Napolitans…* (Güven, 1945: 264).

Farklı bakış açılarına rağmen *Tercüme* dergisi bünyesindeki eyleyiciler bu iki hususa ilişkin sadakati sıklıkla dile getirmiş ve dergide oluşturulan çeviri eleştirisi habitusunun önemli unsurlarından biri olarak kullanmıştır.

2.5.2.3.3.3. Kaynak Metne Hava Açısından Sadakat

Tercüme dergisindeki çeviri eleştirisi ve ilgili yazılarda sadakat terimiyle birlikte sıkça kullanılarak karşımıza çıkan bir diğer kavram ise 'hava'dır. Tahir-Gürçağlar'ın da belirttiği üzere, özgün metnin havasına sadakat, dergideki eyleyicilerin çoğunun ilgisini çeken bir kavram olmuşsa da anlam bakımından "büyük bir belirsizlik" taşımaktadır (Tahir-Gürçağlar, 2018: 156). Çünkü hava kavramı, soyut bir kavram olmakla birlikte farklı kelimelerle karşılanmış ve farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Derginin eleştiri edimi için önemli eyleyicilerden Nusret Hızır, dergide yayımlanan çeviriyi konu eden beş farklı yazıda "mana, ruh, şekil, eda, hava, lisanı yaşama, sadakat, hayat" şeklinde tespit ettiği sekiz farklı kavrama ilişkin, alan içerisinde anlamsal birliğin sağlanmamasından ve bu kavramların net bir şekilde açıklanmamasından şikayet eder (Hızır, 1941: 266). Çalışma kapsamında yapılan incelemeler de Hızır'ın bu şikayetlerinin yersiz olmadığını kanıtlamıştır. Çünkü eyleyiciler sıklıkla hava, ruh, hayat, çeşni, eda gibi kavramlar kullanmış; ancak bu kelimeleri açıklamamıştır. Bununla birlikte, bu kavramlarla tam olarak ne ifade edilmek istendiği de metinlerde net bir şekilde anlaşılmamaktadır. Fakat Tahir-Gürçağlar, eyleyicilerin hava kelimesinin yerine "eda, ruh, hayat ve çeşni" gibi kelimelerin kullandığını belirterek bu sözcüklerle anlatılmak istenenin metinle yaratılması amaçlanan "etki" olduğunu ileri sürer (Tahir-Gürçağlar, 2018: 156). Mevcut çalışma kapsamında yapılan analiz, Tahir-Gürçağlar'ın söz konusu dönemdeki çeviri alanını kapsayıcı tespitinin *Tercüme* dergisi eleştiri uygulamaları için de geçerli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Eyleyiciler, her ne kadar farklı kelimeler seçmiş olsa da, adı geçen kavramla incelenen eserin yaratıcısının okur üzerinde bırakmak istediği etkiden bahsetmektedir ve bu etkinin aynısının ya da çok yakınının çeviride yeniden yaratılması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak bu noktada da eyleyiciler arasında tam bir görüş birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü derginin eleştiri uygulamalarına katkı yapan isimlerin yazdığı yazılar incelendiğinde,

kimi isimler özgün eserin 'hava'sına sadakati önemserken kimisi ise bu türden bir sadakatin ulaşılamaz bir ideal olduğunu savunur.

Nusret Hızır'ın bir başka eyleyiciyle[94] kaleme aldığı bir çeviri eleştirisinde, kaynak metne sadakatte metnin 'hava'sının temel unsur olduğu şu ifadelerle açıklanır: "Bir eserin bir dilden başka bir dile tercüme ettiğimiz vakit, birincinin aynen kelimelerini değil, 'hava'sını nakledersek, aslına sadık kalmış oluruz, diyoruz" (Hızır & Hızır, 1941: 488). Bu türden bir sadakatin de özgün metnin uyandırdığı "tasavvur ve hayallerin ayni sırada ve ayni ritm'de uyanmasını temin etmek" ile mümkün olacağını vurgular (a.g.e.). Öte yandan, bu yazılarında "hava" kavramının ne anlama geldiğini de sorgulayan eyleyiciler, özgün metnin havasına tam anlamıyla sadık kalmanın hiçbir şekilde mümkün olmayacağını şu ifadelerle dile getirir:

> *Bu hayal ve tasavvurları uyandıran unsurlar, yani kelimelerin ve cümlelerin teessürî (émotif) muhtevaları – her müellifin kendi şahsına bağlı bulunan hususiyetlerden sarfınazar – o lisanın teşekkül ve inkişaf tarihine sımsıkı bağlı olduğundan ve mefhumların gidiş sırasını temin eden sentaks, lisandan lisana değişitğinden, "hava"yı aynen tercüme etmek, hiçbir vakit erişemeyeceğimiz ideal bir durumdur.* (a.g.e.)

Yazarlar, yukarıda bahsi geçen yazılarında Shakespeare'ın Othello'su odağında oyun çevirisine ilişkin yaptıkları değerlendirmeleri örneklendirmek için derginin 7 numaralı sayısında yayımlanan ikinci bir yazı kaleme alırlar. Orhan Burian'ın genel itibariyle çeviride başarılı olduğunun altını çizen yazarlar, tam anlamıyla yanlış olarak kabul edilebilecek noktaların neredeyse hiç olmadığını ve çevirmenin çevirinin sonuna eklediği açıklamalar bölümünün de yerinde olduğunu belirtirler. Öte yandan, Burian'ın Shakespeare'ın "hava"sını vermekte başarılı olamadığını ileri sürerler. Yazarlar dergideki diğer eyleyiciler gibi, bu kavramla tam olarak ne anlatmak istediklerini ifade etmeseler de bu uyuşmazlığın sebebinin çeviri eserde "sadakat ile serbesti"nin orantılı bir şekilde harmanlanamaması olduğunun altını çizer. Hızır ve arkadaşına göre, her ne kadar 'hava' kavramı bir eserin temel unsuru olsa da, kaynak metnin havasına tamamen sadık çeviri idealine ulaşmak mümkün olmayacağından Burian imzalı Othello çevirisinin Shakespeare'ı Türkçeye kazandırmada önemli bir adım olarak kabul edilebilir (Hızır & Hızır, 1941a: 80).

[94] Adı geçen yazı, derginin 19 İkincikânun [Ocak] 1941 tarihli 1. cilt 5. sayısının 488 ile 489. sayfalarında yayımlanmış olup "N. ve N. HIZIR" şeklinde imzalanmıştır. Ancak yaptığım araştırmalar sonucunda söz konusu dönemde Nusret Hızır ile birlikte bu yazıyı kaleme alan ve "N." şeklinde belirtilen kişinin kim olduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye rastlayamadım.

Ulaşılamaz ideal olarak kabul edilen kaynak eserin havasına sadakati, başka eyleyicilerin yazılarında da görmek mümkündür. Derginin hem eleştiri hem çeviri uygulamaları için önemli isimlerinden Erol Güney, edebi eserlerin sinemaya adapte edilmesi üzerine kuramsal olarak kabul edilebilecek nitelikteki yazısında "bir eserin yazı dilinden imaj diline" aktarılmasında sadakat kavramını sorgular. Çeviride sadakatin herkesçe kabul edilen ve aranan bir kriter olduğunu belirten yazar, edebi eserlerin filme adapte edilmesi sonucunda hem çevrilen eserin yetersiz olacağını hem de kaynak eserin özünün kaybolacağı ve esas fikrin bozulacağı gibi sorunların ortaya çıkacağını ileri sürer (Güney, 1942c: 142). Bununla birlikte Güney, yazarın kaynak eserle hedeflediği ruh halini bilmenin mümkün olmayacağını; ancak bir çevirmenin sadece kaynak eserin hedef okur üzerinde yarattığı ruh haline sadık kalınabileceğini savlar. Başka bir deyişle, Güney'in ulaşılması imkansız bir ideal olarak kabul ettiğini anladığımız kaynak eser yaratıcısının ruh haletinden ziyade, çevirmene eserin okurda uyandırdığı ruha sadık kalma misyonunu yükler. Öte yandan Güney'e göre, "her sadakat bir ruh sadakatidir". Çeviride sadakat, kaynak eserin ruhuna sadakatten ibarettir; ancak yukarıda bahsettiğim bakış açısından dolayı da bu sadakate ulaşılıp ulaşılamadığı kimse tarafından tespit edilemez bir konudur (Güney, 1942c: 143-144).

Yukarıda işaret ettiğim üç farklı yazıda, kaynak metnin havasına sadakatin ulaşılamaz bir ideal olduğu görüşüne karşın bazı yazarlar ise, kaynak metnin havası ve ruhu olarak adlandırdığı etkiyi aktarmanın önemine vurgu yapmışlardır. Derginin en önemli eleştirmenlerinden Melahat Özgü, çeviri eserlerde kaynak metnin havasının izini sürenlerden biridir. Joseph von Eichendorff'un *Das Leben eines Taugenichts* [*Hiçbir İşe Yaramayan Hayat*] başlıklı eserinin iki farklı çevirisi üzerine yazdığı çeviri eleştirisinde, kaynak esere ilişkin uzunca bilgi verirken eserin neşeli bir havası olduğunun altını çizer (Özgü, 1948: 130). Ancak diğer eyleyiciler gibi hava kavramıyla ne anlatmak istediğine ilişkin herhangi bir ipucu dahi sunmayan eleştirmen, çeviri alanında yaşanan gelişmeler neticesinde çevirmenden yalnızca içerik ve biçimi değil; aynı zamanda "eserin **ruhunu** belirten ifade tarzlarını, ve eserin **havasını** da vermelerini"n[95] beklendiğini ileri sürer (Özgü, 1948: 131). Bu noktada çevirmenin başarısının sahip olduğu bakış açısıyla ilişkilendirilebileceğine işaret eder. Habitusunun bir parçası olan 'realist' yaklaşıma sahip bir çevirmenin

[95] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

romantik bir eserin çevirisinde ne denli başarılı olabileceğini sorgular. Her iki çevirinin başlığı da dâhil olmak üzere, çevirilerden yaptığı doğrudan alıntılarla bu durumu açıklamaya çalışır. Mehmet Tevfik imzalı ilk çevirinin "Bir Çalgıcının Seyahatı" şeklinde aktarılan başlığının ve başlıkta kullanılan 'çalgıcılık' kelimesiyle bağlantılı durum ve kavramlara karşı gerçekçi yaklaşımının, kaynak eserde anlatılmak istenenin çeviride tam olarak yeniden yaratılamamasına yol açtığını söyler. Daha sonra, bu iddiasını aşağıdaki kısımlarda yer alan Tevfik'in çevirisinden aldığı romantik unsurlarla okura sunarak eleştirisinin sebeplerini açıklar:

> *"Bir çalgıcı" adı altında, hayatını çalgı çalmakla kazanan, bu kaygı ile yola çıkan birisi akla gelir. Halbuki eserin kahramanı, henüz çocukluktan çıkmış bir delikanlıdır. Kemanı ile diyar diyar dolaşması, ondan bir menfaat beklemesinden değil, sırf çok sevdiği kemanından ayrılmak istemeyişinden ileri gelmektedir. Bu bağlılık, romantik ruhlarda musikiye karşı duyulan bağlılıktan ibarettir. […] Burada da kahraman kemanı, onun romantik ruhuna işarettir; onu aç ve parasız kaldığı zamanlarda değil âşık olduğu en hisli anlarında, tabiatın güzellikleri karşısında eline alır.*
> *[…]*
> *Sahife 9 dan:*
> ***"… bir cumartesi günü idi. Yarınki Pazar'ın sevinciyle elimde keman, bahçıvan kulübesinin penceresine oturmuş, o parlak gözleri düşünüyordum…"***
> *Bu da yaşadığı aşkın ifadesidir.*
> *Aynı sahifeden:*
> ***"… bana neler oldu bilemiyordum… önceden tellere memnun memnun, şöyle dokunmuştum ve şimdi bütün kuvvetimle hem çaldım, hem de söyledim."***
> *Sahife 63 te de şu satırları okuyoruz:*
> ***"Dışarıda hiç ses seda duyulmuyor; yalnız erkenci bir orman kuşcağızı, penceremin önündeki surun üstünde yeşeren bir fidana konmuş, sabah şarkısını şakırdıyoru. "Hayır" dedim, "beni utandırmıyacak; böyle erkenden hamarat hamarat, Tanrıya tek başına hamdedemiyeceksin"… Hemen, dün masanın üstüne bıraktığım kemanımı yakalayıp odadan çıktım."***
> *Bu da kahramanımızın musikiyi ibadet saymasının ifadesidir.*[96] (a.g.e.)

Bu açıklamalarda görüldüğü üzere Özgü, çeviri esere aktarılan kısımlarda hava bakımından bir sadakat bulunmadığından şikâyet eder; bunun yanı sıra, Mehmet Tevfik'in çevirisinde kaynak eserin ruhunu açıkça gösteren bir şiiri tamamen attığına dikkat çeker. Öte yandan, Behçet Gönül imzalı ikinci çeviride de benzer unsurların olduğunu tespit eden ve bu unsurları yaptığı alıntılarla okura sunan eleştirmen, kaynak eserin romantik havasının ve ruhunun çeviride görülmediğini ileri sürer (Özgü, 1948: 132). Kaynak eserden ele aldığı bir şiirin çevirilerdeki karşılıklarını değerlendiren eleştirmen, Tevfik'in söz konusu şiiri komple çeviriden çıkardığını;

[96] Alıntıdaki koyu ile işaretlenen kısımlar, metnin genelinden ayrılması için eleştirmenin kendisi tarafından italik yazılarak vurgulanmıştır.

Gönül'ün ise şiire yer verirken hem anlam hem de hava bakımından metni bir hayli tahrip ettiğini ileri sürer. Öte yandan, Özgü eleştiriyi kaleme aldığı dönemde henüz yayımlanmamış olan Selâhattin Batu imzalı çevirinin ilgili bölümünü, asla sadık ve özgün eserdeki romantik havayı aktaracak şekilde çevrilmiş olması sebebiyle över (Özgü, 1948: 132-133). Ancak yazının konusu olan Tevfik ve Gönül imzalı iki çeviri odağında yaptığı değerlendirmede, Gönül'ünkini asla sadakat bakımından daha başarılı kabul etse de, kaynak eserdeki romantik havanın aktarılamamasını çevirinin zayıf tarafı olarak okura sunar. Çünkü Özgü'ye göre, Gönül'ün realist bakış açısı çeviriyi kaynak eserdeki romantik havadan "mahrum" bırakmaktadır (Özgü, 1948: 135).

Özgü'ye benzer bir şekilde Lütfi Ay da kaynak metindeki havanın aktarılmasını çeviri eserin başarısındaki önemli unsurlardan biri olarak kabul ederken; Özgü'den farklı olarak, incelemesini daha küçük metinsel unsurlardan başlayarak yapar. Zola'nın *L'Assommoir*'inin İsmail Müştak Mayakon ve Hamdi Varoğlu imzalı çevirilerini inceleyen Ay, bu iki eserin ilk bakışta dil ve kaynak metnin içeriğine, şekline sadakat bakımından farklı olduğunu belirtir. Ancak eleştirinin ilerleyen bölümlerinde bu üç unsurun yanı sıra eserdeki 'hava' aktarımını da sorgular. Özgü, eleştirisinde metni daha bütüncül bir şekilde ele alırken; Ay daha küçük parçalardan başlayarak metindeki hava kavramını değerlendirir. Örneğin, kaynak eserin dördüncü sayfasındaki "Le bourgeois n'est donc pas là, madame Lantier?" şeklinde geçen cümlede yer alan "bourgeois" kelimesinin Mayakon tarafından "efendi", Varoğlu tarafından ise "çorbacı" olarak çevrildiğini belirtir. Mayakon'un tercihinin doğru olmasına rağmen, eserin havasını aktarmada o kadar başarılı olmadığını ileri sürer. Ay bu iddiasını gerekçelendirirken 'efendi' kelimesinin kullanımının zaman içerisindeki değişimini şu ifadelerle açıklar:

> "***Efendi**" kelimesi, dilimizde 15-20 sene önce "**evin efendisi**", "**koca**", "**aile reisi**" mânalarına kullanılırdı, ama bugün artık bu mânada kullanılmıyor. Kullanılsa da vaktiyle bizde daha ziyade orta halli, muhafazakâr tabakanın kullandığı bu deyim, **Assmmoir**'ın daha çok argoya kaçan diline uymuyor. Varoğlu'nun bulduğu "**çorbacı**" karşılığı bizde "**evin beyi, efendisi**" mânalarına pek gelmezse de burada eserin havasına pek uygun düşüyor.*[97] (Ay, 1942: 222)

[97] Alıntıdaki koyu ile işaretlenen kısımlar, metnin genelinden ayrılması için eleştirmenin kendisi tarafından italik yazılarak vurgulanmıştır.

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Ay, Mayakon'un tercihi olan "efendi" kelimesinin anlamsal açıdan uğradığı değişim sonucunda *L'Assommoir*'deki argo dil kullanımlarına uygun olmadığını ileri sürer. Öte yandan Ay, Varoğlu'nun tercihinin anlamca doğru olmasa da eserin havasını verme noktasında başarılı olduğuna vurgu yapar (a.g.e.). Ayrıca, kaynak metnin zorluklarını da dikkate alan eleştirmen, söz konusu dönemdeki hakim görüşün aksine, adı geçen eser özelinde, içerik ve biçime sadakatin yanı sıra Fransızca kökenli sözcükleri [gallicisme] çevirirken kaynak eserin havasını aktarabilmek için belirli bir oranda serbestliğe izin verilmesi gerektiğini savunur (Ay, 1942: 223). Yine aynı eleştiride, kaynak metinde "*il devait être pour sûr chez sa blonde, à frictionner sa goutte; peut – être bien sussi qu'il avait avaldé son écharp"* şeklinde yer alan cümlede geçen "frictionner sa goutte" ifadesine Mayakon'un "oğdurtmak" tercihinin metni 'tahrif ettiğini'; yani metni bozacak bir şekilde değişikliğe uğrattığını ileri sürer. Öte yandan Varoğlu'nun bulduğu "kuluncunu oğmak" karşılığına ilişkin ise, "o kadar yerinde ve güzel düşüyor ki, **kelime bakımından aslından uzaklaşılsa bile**, **eserin havası verilmiş oluyor**"[98] şeklinde görüş bildirerek kaynak metnin havasını çeviride yeniden yaratmanın ne denli önemli olduğuna dikkat çeker. Bunun yanı sıra Ay, çeviride aranması gereken asıl sadakatin bu türden olması gerektiğini açık bir dille ifade eder. Varoğlu'nun anlam ve biçimsel açıdan zaman zaman metinden uzaklaşmış olmasına rağmen kaynak metnin havasını aktarmadaki başarısı sayesinde, çevirisinin Türkçeye bir kazanım olduğunun da altını çizer (Ay, 1942: 223-224).

Yaşar Nabi Nayır da Ay'a benzer bir şekilde, eleştirisini yaptığı çeviriyi hava bakımından kaynak metne sadık olduğu için över ve bu türden bir sadakate ulaşmak için bazı fedakarlıklardan kaçınmamak gerektiğini savunur. Edmond Rostand'un *Cyrano de Bergerac* başlıklı oyununun Sabri Esat Siyavuşgil imzalı çevirisini aslıyla sahne sahne karşılaştıran Nayır, çevirinin yabancı isim ve olay gibi unsurlar içermese tam anlamıyla Türkçe kaleme alınmış bir eser izlenimi uyandırdığını iddia eder. Hatta çevirinin şiir değerinin yer yer özgün eserden daha fazla olduğunu ileri sürerek böyle bir başarı için yapmış olabileceği fedakarlıkları sorgular. Çünkü "[…] tercüme, asıl metne, böyle bir eserde ne kadar mümkünse o kadar sadık kalmıştır" şeklindeki görüşünden hareketle eleştirmen, bu denli sadık bir çeviride bazı kayıpların zorunlu

[98] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

olduğunu kabul eder. Özellikle manzum bir eserin aynı şekli koruyarak aktarılması söz konusu olduğunda, kelimesi kelimesine sadakatin neredeyse imkansız olduğunu berliten Nayır, böyle bir durumda asıl dikkat edilmesi gereken hususların kaynak eserdeki "ruha, zevke, maksada sadık kalmak" olduğunun altını çizer (Nayır, 1943a: 180). Nayır yaptığı karşılaştırma neticesinde, yalnızca bir cümlenin atlanmış olduğu; bunun da dikkatsizlikten ileri geldiğini varsaydığı görülür. Siyavuşgil'in kafiye ile ölçüye uygun düşmesi ve kaynak eserdeki ruhu yeniden yaratmak için çeviriye yaptığı eklemelerin ise yerinde olduğunu savunur (Nayır, 1943a: 180-181). Ay ve Nayır örneklerinde görüldüğü üzere, dergide yazan bazı eyleyiciler özgün eserin okur üzerinde yarattığı etkiyi çeviride yeniden yaratabilmek için dergi genelinde oldukça olumsuz karşılanan ve sert bir dille eleştirilen serbest çeviriye başvurulabileceği görüşünü savunur.

Yukarıda bahsedilen örneklerde, eyleyicilerin çeviri konusunda sahip oldukları görüşlere ve yaklaşımlara bağlı olarak hava kavramını farklı unsurlarla kıyaslayarak bir tercihte bulundukları görülmektedir. Her ne kadar görüş birliğinden bahsetmek mümkün olmasa da, kaynak metnin havasına sadakatin dergi bünyesinde oluşturulan çeviri eleştirisi habitusunun önemli bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, dergi bünyesinde yazan eyleyiciler hava, ruh, eda gibi kelimelerle ne anlatmak istediklerine ilişkin ortak noktada buluşmasalar da, genel olarak Tahir-Gürçağlar'ın belirttiği gibi, bu kavramları metnin okurda uyandırmasını hedefledikleri etki olarak kabul ettikleri ileri sürülebilir.

2.5.2.3.3.4. Kaynak Metne Üslûp Açısından Sadakat

Dergideki eyleyiciler, kaynak metne sadakati değerlendirirken üslûp kavramına sıkça değinmişlerdir. Bazı isimler üslûp konusunu tartışmaya açarken doğrudan üslûp terimini kullanmayı; bazıları ise yukarıda değindiğim eda, hava, ruh gibi soyut kavramları kullanmayı tercih etmiştir. Bu eş anlamlı kullanımlara rağmen, mevcut çalışmada üslûp konusu ayrı bir başlık altında incelendi. Bunun en temel sebebi, üslûbun yukarıdaki başlıkta değinilen hususlardan ayrılması gerektiğidir. Çünkü birçok araştırma ve sözlüklerde farklı kapsam ya da anlamlarda kullanılsa da, genel anlamda "şahsî tasarruf" (Önal, 2008: 31) olarak anılan üslûp, bir yazarın ya da daha

geniş anlamda sanatçının bir konuyu ya da fikri "biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsü"[99] (Çoban, 2004: 10'dan aktaran Önal, 2008: 32) şeklinde tanımlanmıştır. Bu basit tanımlamadan hareketle, üslûp kavramını sadece yazarın metin aracılığıyla okur üzerinde bırakmak istediği etki şeklinde sınırlandırmak, kavramı dar bir çerçeveye sokmaktadır.

Tercüme dergisinde üslûp için farklı karşılıklar kullananlardan biri Nusret Hızır'dır. Hızır, dergide yayımlanan çeviri eleştirisine cevap niteliğinde bir yazısında, hava ve eda kelimelerini birbirlerinin yerine kullanırken bu kelimeleri metin değil eyleyiciyle ilişkilendirir. Daha açık belirtmek gerekirse, yukarıdaki başlıkta incelenenlerin aksine yazarların özgün metinleriyle okur üzerinde yaratmayı amaçladıkları etkiyi değil de, yazarın ele alınan özgün eseri yaratırken kullandığı anlatım şekline, konuyu sunuş biçimine ve seçtiği kelimelerden oluşan edebi tarzına dikkat çeker. Bu bakış açısından hareketle Hızır, çeviride de bu tarza gösterilen sadakati tartışmaya açar ve üslûp açısından kuvvetli gördüğü Bossuet ve J. J. Rousseau gibi yazarları örnek gösterir. Yazarların üslûbuna sadık olabilmek için eseri söz dizimsel ve yapısal açıdan takip etmek gerektiğini ileri sürer; bu iddiasını da bir metin üzerinden değil de yazısında yer verdiği şu ifadelerden anlaşıldığı üzere, yazarın tarzı olacak şekilde değerlendirmesine dâhil eder: "Cümleleri 'période'lu olan yazarlar, aşağı yukarı bu birinci bölüme girer. Bunların *eda*'sının, cümlelerinin gidişinden, birbirine bağlanışından, tâbir caizse, cümlelerinin çizdiği *münhani*'den doğduğunu seziyoruz"[100] (Hızır, 1943c: 434). Buna ek olarak, Hızır Voltaire örneğinden hareketle, bazı yazarların dilinin ve üslûbunun ilk bakışta daha basit olduğu düşünülse de çeviriye başlayınca o basitliğin ardında çevirmeni daha güç bir sürecin beklediğini dile getirirken hava kelimesini üslûp yerine kullanır: "Fakat sonra, elimize alıp tercümeye başlayınca, bilhassa aslın *hava*'sını vermek hususunda, çoğu zaman birtakım umulmadık güçlüklerle çabalamaya başlıyoruz. İşte o vakit,

[99] Çoban, A. (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*. Akçağ Yayıncılık.

[100] Hızır, ele aldığım bu yazısında özgün eser yaratıcısının 'hava'sı olarak andığı üslûbunu iki farklı şekilde yaratabileceğini ileri sürer. Bunlardan ilkinde, yazarların doğrudan kullandıkları sentakslar üzerinden daha somut bir şekilde bunu yaptığına; ikincisinde ise daha üstü kapalı ve ilk bakışta anlaşılmayacak şekilde metin içinde kullandığına, daha detaylı okumalarla ortaya çıkartılabilecek ifade tarzları ve cümle yapıları ile üslûbunu oluşturduğuna vurgu yapar (Hızır, 1943c: 434).

«Voltaire'den tercüme etmek kolay görünür ama aslında çok zordur; Voltaire 'sahte kolay' yazarlardandır…» gibi sözler kullanıyoruz" (a.g.e.).

Hızır'a benzer bir şekilde Sabahattin Teoman ilk olarak *Ulus* gazetesinin 16 Nisan 1946 tarihli nüshasında daha sonra *Tercüme* dergisinin 7. cilt 37. sayısındaki "Toplamalar" bölümü altında yayımlanan bir yazısında, şiir çevirisinde farklı kelimelerle üslûp kavramını sorgular (Teoman, 1946). "Eda" kelimesiyle andığı kaynak eser yazarının üslûbunun hikaye ve roman türündeki eser çevirilerinde aranan bir kriter olmasına karşın en önemli unsur olmadığını; ancak şiir çevirilerinin en önemli ve gözden kaçırılmaması gereken unsurlarından biri olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

> *Hikâye ve roman tercümelerinde de* ***yabancı yazarın edasına*** *uygunluk gözönünde bulundorulur ama, gözden kaçırılmışsa pek üzerinde durulmıyabilir de. Şiirde* ***eda*** *şiiri yapan belli başlı unsurlardan biri olduğu için hiç ihmal edilemez.* ***Eda*** *kişiye bağlı bir şeydir, taklidi her vakit yapmacık kalır.* (Teoman, 1946: 91)[101]

Yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere, Teoman şairin kişisel bir özelliği olan üslûbu ilk olarak eda kelimesiyle karşılar. Aynı yazıda şiirde üslûbun önemine vurgu yapan eleştirmen, Nurullah Ataç'ın da, her ne kadar yazılarında bu konuya odaklanmasa da, benzer bir yaklaşım benimsediğini ileri sürer. Teoman, Ataç ile *Ulus* gazetesinde bir araya geldiğini ve Teoman'ın yaptığı bir çeviriyi gözden geçirirken Ataç'ın sözlü bir çeviri eleştirisi yaptığını belirtir. Bu görüşmede, Teoman Türk bir şairin çevirilerine ilişkin bir örnek verir ve bunun üzerine Ataç: "[B]ak işte, dedi, o da **havasına** uygun şairi bulunca ne güzel tercüme etti…"[102] (a.g.e.). Bu anekdotta Ataç'ın hava kavramıyla üslûptan bahsettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü burada bir şaire ait havadan kasıt, okur üzerindeki etkiden çok şairin sahip olduğu habitus ve sermayeler neticesinde oluşan ve bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde esere yansıyan özgün unsurlar bütünüdür. Buna ek olarak, Teoman aynı yazıda, çevirmen şairlerin sahip oldukları üslûpsal özelliklerine benzer şairler dışında çeviri yaptıklarında, elde edilecek eserin çeviri bir şiirden ziyade özgün bir şiir olacağına şu sözlerle vurgu yaparken üslûp için iki farklı kelime kullanır: "Böyle düşünüldüğü zaman bir şairin **mizacına, havasına** uygun olmıyan yabancı bir şairden seçip tercüme ettiği şiirin 'tercüme şiir' değil 'yeni bir şiir' gibi

[101] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.
[102] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

kabul edilmesi lâzım geliyor"[103] (a.g.e.). Lütfi Ay da üslûbu farklı kelimelerle karşılayanlardandır. Yaşar Nabi'nin Panait Istrati'den *Angel Dayı* başlığıyla çevirdiği kitabı inceleyen Ay, her iki metinden yaptığı alıntılarla çevirmen kararlarını okura sunar ve yazının genelinde yazarın üslûbunun çeviriye aktarımını tartışır (Ay, 1942a). Bu yazı kapsamında seçtiği örnekler üzerine değerlendirme yaparken, Yaşar Nabi'nin Istrati'nin üslûbunu çeviride sadık bir şekilde yansıtabildiğini şu ifadelerle açıklar: "Görülüyor ki mütercim umumiyetle muvaffak olmuş, Istrati'nin kendisine has **çeşnisini** tattırıabilen, zevkle okunan bir tercüme vücuda getirmiştir"[104] (Ay, 1942a: 541).

Üslûbun farklı kelimelerle karşılanmasının yanı sıra, üslûp kelimesini yukarıda bahsettiğim anlamından farklı kullanan eyleyicilere de dergi sayfalarında rastlamak mümkündür. Örneğin Erol Güney, dergide yayımlanan bir çeviri eleştirisinde üslûp kelimesini hem eyleyici hem de metin ile ilişkilendirerek iki farklı anlamda kullanır (Güney, 1942a). Dostoyevski'nin *Yoksullar* başlıklı romanını inceleyen Güney, özgün eserdeki mektup şeklinde kurulan yapıyı ve benimsenen tarzı "mektup üslûbu" olarak adlandırır: "Mektup üslûbunun esas hususiyeti gayet akıcı, tabii olmasındadır" (Güney, 1942a: 215). Bunun yanı sıra Güney, üslûp kelimesini eyleyiciyle ilişkilendirerek kullanırken yukarıdaki örneklerden farklı bir noktaya temas eder. Eserin yazarına ait üslûbun dışında, *Yoksullar*'daki Diyevuşkin isimli kahraman özelinde, mektup türündeki romanlardaki karakterlerin yazdıkları mektuplarla da özgün bir üslûp yarattıklarını ileri sürer (Güney, 1942a: 217). Buradaki görüş, Güney'in eleştirilerinde yazarın üslûbuna ilişkin bir değerlendirme yapmadığı anlamına gelmez. Çünkü Güney, mektup şeklinde yazılan roman ve tiyatro oyunlarında yazarın yarattığı kahramanların ardına saklanarak adeta bir illüzyon yarattığını düşünür. Böylece okurun karşılaştığı kişi, yazar olmaktan çıkar ve kahramanlar kendilerine has üslûp sahibi, gerçek birer kişi olarak kabul edilir (Güney, 1942a: 213). Dolayısıyla, her ne kadar Güney mektup şeklinde yazılan roman ve kahramanlara ait üslûbu değerlendirmesine dâhil etse de, aslında kastettiği ve çeviri eserde görmek istediği üslûp yazarınkinden başkası değildir.

Yukarıdaki farklı eyleyicilere ait eleştirel metinlerdeki örneklerde açık bir şekilde görüldüğü üzere, *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi eyleyicileri üslûp

[103] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.
[104] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

konusunu farklı karşılıklarla tartışmaya açmıştır. Ancak, her ne kadar farklı kelimelerle söz konusu kavram üzerine değerlendirmeler yapmış olsalar da eyleyiciler özgün metinde yer alan üslûba sadık bir çeviri üretme konusunda olumlu görüşlere sahiptirler. Dr. N. Türkay, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sının Hakkı Süha Gezgin imzalı bir çevirisini değerlendirdiği yazısında, iyi bir çeviri için çevirmenin üstesinden gelmesi gerektiğini düşündüğü unsurlar arasında özgün eser yaratıcısının üslûbuna sadakate vurgu yapar: "Meselâ bu çeşit bir eserin [klasik eser] tercümesinde, o eserin mensup olduğu milletin tarihi, muharririnin hayatı, yaşadığı devrin hususiyetleri, vakanın cereyan tarihi, hattâ **muharririn hususiyetleri, üslûbu iyice bilinmezse, iyi bir tercüme yapılamaz!**"[105] ve çeviride Dostoyevski'nin izlerine rastlanmadığını ileri sürer (Türkay, 1948: 145). Daha eleştirinin başlığında çeviri hakkındaki fikrini açığa vuran eleştirmen, Gezgin'in bu eserini "kötü bir tercüme" şeklinde tanımlar. Eleştirisinde uzunca karşılaştırmalar yaparak çeviride tespit ettiği kusurları okura sunan Türkay, çevirmenin alan içerisinde üstlendiği eğitici ve yönlendirici rolü de dikkate alarak çeviriyi ağır bir şekilde eleştirir:

> *Dünya ölçüsünde tanınmış böyle mühim eserlerin bu hale getirilmesi, kültür hayatımız namına ne hazindir!.. Şunu da unutmamalıyız ki, bu ve bunun gibi eserler, gençliğe bir edebiyat örneği olarak gösterilmektedir. Dünya çapındaki klâsikleri, yeleleri kırpılmış, dişleri sökülmüş, kolları kanadları kırılmış böyle tanınmaz bir halde gençliğin karşısına çıkarıp:*
> *- İşte, bunlardan örnek alın, siz de bunlar gibi yazın!. demeye dilimiz nasıl varıyor?* (Türkay, 1948: 153).

Güney de yukarıda değindiğim yazısında, özgün eserdeki üslûbun çeviride yeniden yaratılması gerektiğini savunur. Ancak Güney, üslûp konusunda aradığı sadakati aşağıda vereceğim örneklerden daha farklı bir şekilde ele alır. İlk olarak, incelediği metnin karakteristik özelliği gereği, mektup şeklinde yazılan romanda akıcı üslûbun varlığının ve çevirilerinde de bu akıcı üslûba sadakatin önemine şu ifadelerle vurgu yapar:

> ***Üslûbun seyyalliğini** her tercümede muhafaza etmek lâzımdır. Fakat mektupla roman'da bu belki daha elzemdir; **mektup üslûbunun esas hususiyeti gayet akıcı, tabiî olmasındadır**: en küçük bir tercüme kokusu cümlenin her hangi bir şekilde zorlanması, mektubun gerçek olmadığı hissini uyandırır ve böylece mektupla roman'ın esas vasfı olan «hakikat havası» yokoluverir.*[106] (Güney, 1942a: 215)

[105] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.
[106] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Metnin yapısına ilişkin tarzın yanı sıra, üslûbu, özgün eser kahramanlarıyla ilişkilendiren Güney, mektup şeklinde yazılan romanlarda kahramanların sadece yazdıkları mektuplarla tanınabileceğine dikkat çekerek çeviride doğru bir şekilde sunulabilmesi için kurgusal unsurlardaki üslûba sadık kalınması gerektiğinin altını çizer:

> *Burada şahıslar hakkında ne biliyorsak yazdıkları mektuplarından çıkarmamız lâzımdır. Burada her kelimenin, her cümlenin, her ifade tarzının bir önemi vardır. Burada önemli olmıyan ifade hususiyetleri yoktur… Demek ki mektupla roman'ın mütercimi her mütercim gibi fakat ondan fazla bu esas zorluğu yenmelidir: üslûbun akıcılığından hiçbir şey feda etmiyerek bütün hususiyetlerine de tamamen sadık kalmak.* (Güney, 1942a: 215-216).

Yukarıda da değindiğim üzere, Güney'in bu alıntıda kurgusal unsurlara ait olarak değerlendirdiği üslûp, özgün eser yaratıcısınınkinden başkası değildir. Ayrıca Güney, Hamdi Varoğlu'nun *Yoksullar*'ı ikinci dilden çevirmesine rağmen, özgün eserdeki üslûbu belirli bir seviyeye kadar da olsa aktarmayı başardığını ve Türkçeye "kıymetli bir tercüme" kazandırdığını dile getirir (Güney, 1942a: 217).

Kimi eyleyiciler de üslûp açısından sadakatin metindeki somut unsurlara sadık olmaktan daha önemli olduğuna dikkat çeker. Nahid Sırrı Örik de, bu grupta incelediğim yazılardakine benzer bir üslûp sadakatinden bahseder (Örik, 1940). Örik, Anatole France'ın Nasuhi Baydar imzalı *Le Lys Rouge* çevirisini ele aldığı eleştirisinde dil ve üslûp arasındaki ilişkiye temas eder. Baydar'ın çeviride kullandığı dilin France'ınkine kıyasla daha karmaşık ve güç okunan bir yapısının olduğuna dikkat çeker. Önceki çevirilerini göz önünde bulundurarak Baydar'ın başarılı bir çevirmen olduğunu; ancak bu çeviride "talihsizlik" yaşadığına vurgu yapan Örik'e göre, çevirinin başarısı kelime ya da cümle düzeyindeki anlam sadakatinden ziyade "zahmetsiz ve güzel akışı, okuyanı sürüklemesi ve mütercimin dilinin müellifin üslûbuna bir eldiven gibi uyabilmesi" ile ölçülür (Örik, 1940: 204-205).

Örik gibi Hızır da, yukarıda değindiğim *Ayın Bibliyografyası* dergisinde Ahmet Hisarlı imzasıyla yayımlanan çeviri eleştirisine cevaben yazdığı yazısında üslûp açısından sadakate odaklanır. Bu yazıda Hisarlı, *Tercüme*'nin 14. sayısında çıkan Sabri Yalın'ın Lessing'ten yaptığı bir çeviriyi inceler (Hisarlı, 1942). Hisarlı'nın çevirinin beğenmediği kısımları üzerine değerlendirmelerde bulunan Hızır, verdiği önerilerle Hisarlı'nın Lessing'in basit dilini karmaşıklaştırdığını ileri sürer. Ayrıca Hisarlı her ne kadar yapı, kelime ve anlam düzeyinde kaynak metne

sadık bir çeviri önerse de, Hızır çeviride yaratılamayan sadeliğin kaynak metin yazarının izlerini sildiğini şu ifadelerle vurgular:

> *Bay Ahmet Hisarlı'nın tercümesi, belli ki Almanca kelimelerin, cümlelerin mânasını anlayan birinin kaleminden çıkmış; buna şüphe yok. Fakat bu parçada Lessing'den ne kalmıştır? Evet, Türkçe metin Alman yazarının* ***ne dediğinden*** *doğru olarak haber veriyor. Ama bunda Lessing – tâbir mazur görülsün – Türkçe konuşmıyor.*[107] (Hızır, 1943c: 435)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, Hızır metinden atlanan ya da metne eklenen kısımlar olmamasına rağmen Hisarlı'nın önerilerini beğenmez; çünkü Hızır'a göre, "tercüme işinde ideal, bir Goethe'yi, bir Voltaire'i, bir Lessing'i Türkçe konuşturabilmektir. Bir tercüme de, bu ideal duruma yaklaştığı nispette güzeldir" (a.g.e.). Hızır'ın bu yaklaşımına benzer bir yaklaşımı Nurullah Ataç'ın yazılarında görmek mümkündür. Ataç, kelimelerin anlamlarına odaklanılarak onlara sadık kalmayı tercih eden çevirmenlerin, kimi zaman kötü sonuçlar elde ettiğine dikkat çeker. Çünkü daha önceki bölümlerde bahsettiğim üzere Ataç, kaynak metne asıl sadakatin özgün eserin şeklinin ve üslûbunun çeviriye aktarılmasının olduğuna inanır. Bunun için kendi yaptığı bir çeviriyi örnek gösteren Ataç, bulduğu karşılığın çevirisini yaparken Verlaine'den çok uzaklaştığını şu ifadelerle açıklar: "Kelimelerin manasına sadık kalmakla beraber benim o iki mısraımın, Verlaine'in mısralariyle hemen hiçbir alâkası yoktur, onların havasını vermez. Verlaine'i, kendisine belki en zıt olan bir şairin, Cenap Şehabettin'in diliyle *vermek* kabil midir?..."[108] (Ataç, 1940: 404-405).

Ataç, özgün eser yazarının üslûbunun önemine vurgu yaparken çeviride üslûp açısından bir özgünlük arayışı içindedir. Ataç, özgün eserde izlerini görebileceğimiz yazar ya da şairin üslûbunun çevirmen tarafından aktarılması gerektiğini savunur; ancak bunu yaparken özgün bir eyleyici olan çevirmenin de kendi üslûbunu hesaba katması gerektiğini belirtir. Çünkü Ataç'a göre, "[çevirmen] tercüme ederken, yani *yaratırken*, yalnız kendi zevkine, arzusuna, **üslûbuna tâbidir**"[109] (Ataç, 1940: 404). Başka bir deyişle, özgün eser yazarının üslûbunun çevirmenin kendisininki üzerinden aktarılabileceğini savunur. Dr. Hakkı Calp da, çeviride özgün eser yaratıcısının

---

[107] Alıntıdaki koyu ile işaretlenen kısımlar, metnin genelinden ayrılması için eleştirmenin kendisi tarafından italik yazılarak vurgulanmıştır.

[108] Ataç'ın bahsettiği çevirisinde Verlaine'in özgün eseri "*Tourbillonnant dans l'extase* / *D'une lune rose et grise"*; Ataç'ın bulduğu karşılıklar ise "*Bir pembe, gümüş rengi ayın vecdi içinde* / *Sarsar gibi raksan"* şeklindedir (Ataç, 1940: 405).

[109] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

üslûbuna sadakat konusunu detaylı bir şekilde ele alır. Eleştirmen, Ataç gibi, çevirmenin de özgün bir üslûba sahip olduğuna dikkat çeker (Calp, 1955). Calp, Nurullah Ataç imzalı Lukianos çevirilerini incelerken ilk olarak, yazarın üslûp konusundaki gücünü şu ifadelerle vurgular: "Lukianos'un karakter ve kabiliyeti üzerinde her çağ kendi anlayışına göre münakaşa etse bile **üslûp ustalığı**, aktüel konuları bulmadaki keskin görüşü hiçbir zaman yadsınmamıştır"[110] (Calp, 1955: 75). Daha sonra yazarın bu güçlü üslûbunu nasıl oluşturduğuna dikkat çeken eleştirmen, bu türden bir yazarın eserlerinin çeviri yoluyla Türkçeye kazandırılmasında dikkat edilmesi gereken asıl hususun bu "yazış tarzı"na sadık kalabilmek olduğunu belirtir (a.g.e.). Ataç'ın bu güçlüğü yendiğini; hatta kimi zaman özgün eserden daha "kuvvetli, çekici" bir eser yarattığını ileri sürer. Yazarın tüm eserlerinde kendine özgü tarzı görülebileceği gibi, Ataç'ın da benzer bir özelliği olduğuna dikkat çeken eleştirmen, Ataç'ın çevirilerinde de kendine özgü bir üslûp kullanarak kaynak eserdeki üslûbu sadık bir şekilde aktarmadaki başarısını över (Calp, 1955: 76). Her ne kadar eser ara dilden çevrilmiş olsa da Calp, Yunanca asıllarıyla yaptığı karşılaştırmalar sonucunda, Ataç'ın söz konusu dönemin Türkçesinin imkânlarını sonuna kadar kullanarak yaptığı serbest çevirinin, yazarı üslûp bakımından yeniden yaratabildiğini ve oldukça başarılı olduğunu savunur (Calp, 1955: 84).

Bunlara ek olarak, Teoman da, üslûp bakımından sadakat söz konusu olduğunda serbest çevirinin kabul edilebileceğine ilişkin görüş bildirir. *Tercüme* dergisinin şiir özel sayısı üzerine değerlendirmelerde bulunan eleştirmen, adı geçen sayıda çıkan "Gök öyle mavi…" başlıklı bir şiir çevirisinden örnekler verir ve çevirmenin yer yer metinden atlama ve çeviriye eklemeler yaptığını belirtir. Genel olarak bu tür müdahalelerin dergi bünyesindeki eleştirmenlerce ağır bir şekilde eleştirilmesine karşın, Teoman bunları, şiirdeki üslûba uygun düştüğünden över ve söz konusu sayının "tam bir başarı" olduğunu söyler (Teoman, 1946: 93). Öte yandan Teoman, Ataç ve Calp gibi çevirmenin sahip olduğu kendi üslûbuna oldukça önem verir. Hatta, şiir çevirisi özelinde yaptığı değerlendirme neticesinde, çevirmen şairlerin kendi üslûplarını terkedemeyecekleri için çevirecekleri şiirleri seçerken, kaynak eser yaratıcısının kendilerininkine benzer üslûba sahip olmasına dikkat etmeleri konusunda onlara uyarılarda bulunur (Teoman, 1946: 92). Ataç, Calp ve

[110] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

Teoman'ın yukarıdaki görüşleri, çeviri bir eserin çevirmenin özgün üslûbu çerçevesinde yeniden yaratılan bir sanat eseri olarak kabul edildiğini göstermektedir. Özgün eserin Türkçede yazılmış hissi verecek şekilde aktarılmasına ilişkin bu görüşlerden hareketle, söz konusu dönemde kabul gören çeviri normları arasında yer almayan ve eleştirmenlerce ciddi bir şekilde eleştirilen serbest ve aradilden çeviri, kaynak yazarın üslûbunun Türkçede yeniden yaratılabilmesi söz konusu olduğunda bazı eyleyiciler tarafından göz ardı edilmiştir.

Kimi yazarlar ise, çeviri eserde sadakat kavramı ile ilişkilendirerek kullanılan unsurlar arasında herhangi bir kıyas yapmadan, özgün eser yaratıcısının üslûbuna ek olarak pürüzsüz ve açık bir üslûptan bahsederler. Derginin çeviri eleştirisi uygulamaları açısından en üretken isimlerinden olan Oğuz Peltek de, kimi yazılarında çevirilerde üslûbu bu açıdan sorgulamıştır (Peltek, 1948). Turgenyev'in *Bir Asilzade Yuvası* başlıklı eserinin Şahin Akalın imzalı çevirisini inceleyen eleştirmen, yazarın temiz bir dil ve güzel bir üslûp yaratma konusundaki özenine dikkat çeker. Yazarın üslûp konusundaki bu özeninin çeviri sürecinde, çevirmen için bir güçlük yarattığını belirtir. Peltek, Akalın'ın içerik ve biçim açısından asla uygunluğunun yanı sıra Turgenyev'in üslûbuna sadık bir eser üretme konusunda Akalın'ı başarılı bulduğunu belirtir (Peltek, 1948: 50). Akademisyen ve çevirmen Leman Yolaç, Carlyle'nin *Kahramanlar* romanının Reşat Nuri Güntekin imzalı çevirisinde bu türden bir arayış içindedir. Çeviri, orijinal dili olan İngilizceden değil de Fransızcasından yapıldığından çeviride bazı anlamsal ve yapısal farklılıkların olduğunu ileri süren eleştirmen, karşılaştırmasını İngilizce aslıyla yapar (Yolaç, 1944: 344-346). Kaynak eser yazarının üslûbuna ilişkin en sağlıklı veriyi sağlayacak orijinal metin ile Güntekin'in Fransızcadan yaptığı çeviriyi kıyaslayan Yolaç, yazarın üslûbunun aktarılmasındaki başarının altını çizer. Ayrıca, Carlyle'nin metin içindeki yer yer farklılaşan ifade tarzının çeviride de izlenebildiğini şu ifadelerle dile getirir: "Baştan başa bütün eserde Carlyle'ın heyecanlı sesi ve üslûbu duyulur. Müellifin, Muhammed'ten bahsettiği parçanın birçok yerlerinde şiirleşen ifadesi hemen aynı kudretle tercümede de görülüyor" (Yolaç, 1944: 345). Hatta çevirmenin üslûp açısından başarısını anlatırken daha da ileri giderek, Güntekin'in yarattığı üslûbun çoğu zaman daha "düzgün ve pürüzsüz" olduğunu ileri sürer ve çeviride tespit ettiği müdahalelerin bu üslûpsal başarının arasında önemsiz kaldığını ifade eder (a.g.e.).

Melahat Özgü de, Peltek ve Yolaç gibi çeviri eleştirilerinde üslûp konusuna sıkça değinmiştir (Küçük, Işıklar Koçak, & Erkul Yağcı, 2022). Özgü, bir yazısında pürüzsüz ve akıcı üslûba dikkat çeker (Özgü, 1961). Özgü, Behçet Necatigil'in Wolfgang Borchert'ten *Kapıların Dışında* başlığıyla çevirdiği eser üzerine kaleme aldığı eleştirisinde daha önce belirli bölümlerinin çevirisinin yapıldığına ve metnin bütünlüğüne sadık bir çevirinin bu eserle Türkçeye kazandırıldığına değinir (Özgü, 1961: 154-155). Eserden seçtiği kısımları kaynak metindeki karşılıklarıyla veren eleştirmen, "[…] Behçet Necatigil'in Borchert'den pürüzsüz dili ve akıcı üslûbiyle yaptığı bu çeviri zevkle okunmaktadır; Burhan Arpad'ın ve Orhan Çubukçu'nun çevirisinden de çok farklıdır" şeklinde çeviriler arasından tercihini açıkça dile getirir (Özgü, 1961, s. 159). Necatigil ve önceki iki çeviriden seçtiği kısımları özgün metindeki karşılıklarıyla vererek bir dizi karşılaştırma yapar. Özgün eserin havasını aktarmada Necatigil'i diğer iki çevirmenden daha başarılı bulan Özgü, kaynak eser yazarına daha fazla yaklaşabildiği için Necatigil'i över ve onu Almancadan yapılacak çeviriler için örnek olacak bir çevirmen olarak sunar (Özgü, 1961, s. 164). Bir başka yazısında, incelediği metinlerde kullanılan üslûpları çeşitli düzeylerde örneklendiren Özgü Rilke'nin hatıra defteri şeklinde kaleme aldığı *Malte Laurids Brigge'nin Notları* başlıklı eserinin Dr. Tietze ve Behçet Necatigil imzalı çevirisinin kaynak metninde başvurulan "serbest üsluba" dikkat çeker (Özgü, 1948a: 51). Özgün eserdeki "kuvvetli mecaz ve teşbihlerle" (Özgü, 1948a: 52) kurgulanan hikayenin yaratıcısının üslûbundaki güçlüğü şu ifadelerle açıklar: "Rilke '*Brigge'nin notları*'nı başarmakla roman tarzındaki şekli, ve muhtevasını veren gerçekleri, ancak metafizik sezgisi kuvvetli olanlara duyuran bir üslûpla işlemiştir. Bu üslûbu dilimizde tekrar vermek, hiç şüphe yok ki son derece güçtür" (Özgü, 1948a: 56). Ancak, bu denli güç bir işin üstesinden gelerek Rilke'nin bu üslûbunu Türkçede yeniden yaratabilen çevirmenlerin eserinin dilimiz için bir kazanım olduğunu ileri sürer (a.g.e.).

Bu başlık altında dergideki çeviri eleştirisi ve ilgili metinler üzerine yürüttüğüm Nitel İçerik Analizi neticesinde yaptığım tespitlere ilişkin örnekleri sundum. Üslûp konusunun, dergi bünyesinde yazan eyleyiciler için farklı açılardan ve kapsamlardan ele alındığı görülse de, en temelinde tüm eyleyicilerin üslûp aktarımının önemi noktasında bir görüş birliğine vardığı söylenebilir. Bu yaklaşımın ardındaki temel sebebin kimi yazılarda da karşılaştığım üzere, çeviri yoluyla ithal

edilen eserlerin yazarlarının - özellikle klasik eser yaratıcılarının - Türk yazar ve şairlerine örnek teşkil etmesinin amaçlanması olabileceği iddia edilebilir.

2.5.2.3.4. Çevirmen Görünürlüğü

Önceki bölümlerde detaylı bir şekilde açıkladığım üzere, *Tercüme* dergisinin eleştiri ve ilgili uygulamaları altında imzası bulunan eyleyicilerin çok büyük bir kısmı, profesyonel anlamda çevirmenlik yapan akademisyen, gazeteci, bürokrat, yazar ya da şair olarak alan içerisinde etkinlik göstermiştir. Dolayısıyla, bu isimler çeviri edimi ve çevirmenlik mesleğine ilişkin belirli bir bilinç geliştirmişlerdir. Öte yandan, birçok kez referans verdiğim Tahir-Gürçağlar da erken Cumhuriyet dönemi "çevirmen görünürlüğü"nü, çevirmenin metin-dışı ve yan-metinsel söylemdeki statü ve durumunu inceleyerek tartışmaya açmıştır (Tahir-Gürçağlar, 2018: 140-146). Mevcut çalışmanın kapsamına dâhil ettiğim çeviri eleştirilerini "metin-dışı söylem" çerçevesinde değerlendiren araştırmacı, söz konusu dönemde çıkan süreli yayınlarda yayımlanan yazı ve eleştirilerde çevirmenden sıkça bahsedildiğini dile getirir. Tahir-Gürçağlar'a göre, bu durum *Tercüme* dergisinin faaliyetlerinin muhtemel sonucudur (Tahir-Gürçağlar, 2018: 140). Başka bir deyişle, dergi bünyesinde eleştiri ve ilgili yazıları kaleme alan eyleyicilerin inceledikleri çevirilerin çevirmenlerini görünür kıldığı söylenebilir. Venuti, Anglo-Amerikan kültürdeki eyleyicilerin çeviri eseri ancak akıcı bir şekilde ve çeviriden ziyade özgün bir eser gibi okunduğu zaman kabul edip beğendiklerini ileri sürer (a.g.e.). Bunun bir sonucu olarak da, eleştirmenlerin, çok nadiren, bir eserin çeviri olduğuna değindiklerini belirtir (Venuti, 2008 [1995]: 2). Çevirmenin özgün eser gibi okunacak bir metin üretmesine ilişkin beklentisi de, kendisini metin ile okur arasından çıkararak bir ilüzyon yaratmasına ve "görünmez" olmasına sebep olmuştur (Venuti, 2008 [1995]: 5). Ancak, Tahir-Gürçağlar'ın da belirttiği gibi, Venuti'nin bu tespitleri, erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'si için geçerli değildir (Tahir-Gürçağlar, 2018: 141). *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi ve ilgili yazılar dikkate alındığında ise, kimi yazılarda çevirinin özgün bir eser gibi okunması ve anlaşılması gerektiği savunulmuş olsa dahi Venuti'nin tespitindeki gibi bir durumdan bahsetmek mümkün değildir.

Erken Cumhuriyet dönem Türkiye'sinde çevirmenler üzerindeki hâkim görüş, iki kutupluydu: 1. yaratıcılık odağında çevirmenleri özgün eser yaratabilen yazar-çevirmen ya da şair-çevirmen rolleri ile alan içinde ideal bir eyleyici modeli; 2. yalnızca yabancı dil bilmek koşuluyla özgün eser yaratıcısının erek dildeki temsilcisi şeklinde ikincil bir rol üstlenen eyleyici modeli (Tahir-Gürçağlar, 2018: 141-142). Bu görüşün temellerinin BTNK kapsamında atıldığı söylenebilir. Tahir-Gürçağlar'ın da vurguladığı gibi (a.g.e.), BTNK kapsamında düzenlenen Umumî Toplantı'da yapılan müzakerelerde İzzet Melih Devrim'in çeviri kalitesini arttırmak adına, çeviri işini yürütecek eyleyicilerin yazar ya da şair olmaları ve yapılan çeviriler için de telif hakkı verilmesi gerektiği konusundaki önerisi (Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, 1939: 74) 'telif'in emek ürünü; 'tercüme'nin ise tek şartı yabancı dil bilmek olan dillerarası bir nakilden ibaret sayıldığı gerekçeleriyle Edebî Mülkiyet Encümeni tarafından reddedilmiştir (Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, 1939: 77). Dergi bünyesindeki eyleyicilerin de bu türden bir yaklaşım benimsedikleri görülmekle birlikte, çevirmenleri bu iki bakış açısından bağımsız ve birbirinden farklı şekillerde de görünür kıldıkları tespit edilmiştir.

Bedrettin Tuncel, *XIIinci Charles'in Tarihi* başlıklı Nahit Sırrı imzalı çeviriyi incelediği eleştirisinde, çevirmeni birçok kez ismiyle anarak onun gerçek kimliğini okura sunmuştur (Tuncel, 1940). Ayrıca, çeviriyi genel olarak başarılı bulsa da bazı kusurlara da dikkat çekmiştir. Dergide çeviri eleştirisiyle ilişkili eser veren bazı eyleyiciler de, inceledikleri çevirileri, çevirmenlerinin farklı eserlerine değinerek onların başarılı profillerini ön plana çıkarmaya çalışırlar. Örneğin, dergide yayımlanan bir başka eleştiride Nahid Sırrı Örik, Nasuhi Baydar'ın Anatole France'tan *Le Lys Rouge* çevirisini inceler ve çeviride bazı kusurlar tespit eder (Örik, 1940). Yazıya çevirmen için "muhterem Nasuhi Baydar" şeklinde bir hitapla başlayan eleştirmen, çevirmenin daha önceki çevirilerine dikkat çekerek, Türkçeye son derece başarılı eserler kazandırdığını ifade eder. Örik, çevirmen Nasuhi Baydar'ı incelenen çevirideki kusurlarıyla değil; başarılı bir çevirmen olarak tanıtmış olur. Örik'e benzer bir şekilde, Suut Kemal Yetkin de çevirinin başarısını etkileyebileceğini düşündüğü bazı unsurlar tespit ettiğini belirterek, çevirinin çevirmenini incelediği, çeviri dışındaki çeviri faaliyetleriyle ve çeviri konusundaki

yetkinliğiyle tanıtmayı amaçlar. Yaşar Nabi'nin Alfred de Musset'ten *Bir Zamane Çocuğunun İtiraflar* başlıklı eserini inceleyen Örik, eserde birçok yerin atlanmış olduğunu ve bazı kusurlu kelime ve kullanımlara rastladığını belirtir (Yetkin, 1941: 82-83). Yaptığı değerlendirmeden sonra bu tür hususların başka bir vakada çok dikkat çekmeyebileceğini; ancak Nabi'nin çevirideki uzmanlığını bildiğinden, zaman kısıtının çeviriyi bu hale getirdiğine şu ifadelerle vurgu yapar: "Başka bir tercümede dikkate alınmayacak bu gibi dalgınlıklar üzerinde durmaklığım, Yaşar Nabi'nin tercümedeki vukufunu yakından bildiğim içindir. Zamanını esirgememiş olsaydı, muhakkak ki bize verdiği bu eser daha mükemmel olurdu" (Yetkin, 1941: 83).

Kimi eyleyiciler, çevirilerini incelediği çevirmenleri çok detaylı bir şekilde ele almıştır. İhsan Sungu, Ziya Paşa'nın Jean-Jacques Rousseau'nun *Emile* çevirisi üzerine detaylı çeviri eleştirisinin neredeyse üçte birini çevirmene ayırır. Ziya Paşa'nın Avrupa'da yaşadığı yıllara, ülkeye dönüşüne, profesyonel kariyerine ve başta gazetecilik, şairlik, çevirmenlik olmak üzere tüm yayıncılık faaliyetlerine ilişkin uzunca bilgi verir (Sungu, 1940: 63-67). Sungu gibi, çevirmeni gerek onun akademik geçmişini gerekse profesyonel kariyerini dâhil ederek, okura sunduğu kültürel sermayesi odağında inceleyen başka eyleyiciler de vardır. Fevziye Abdullah Tansel, birden fazla eserin incelemesini yaptığı yazısında batı dillerinden çevirileri değerlendirir (Tansel, 1946). Basılmamış olsa da Racine'in *Britannicus*'unun manzum olarak yapılan tek çevirisini inceleyen eleştirmen, eserin çevirmeni Âsaf Mahmud Celâleddin Paşa'yı okura tanıtır. Çevirmenin kariyerine ilişkin bilgi veren Tansel, Abdülhamid zamanında kaleme aldığı eleştirel metinler yüzünden sürgün edildiğine de değinir. Bununla birlikte, çevirmenin Asaf takma ismini kullandığına, özgün hicivler kaleme aldığına işaret eden eleştirmen, *Britannicus* çevirisini yapma sebebini çevirmenin hayat hikayesiyle ilişkilendirir: "[…] yaşadığı Abdülhamid Devri ve hayatının seyri düşünülünce, siyasi zulme ve haksızlığa haykıran fikirlerle örülmüş *Britannicus*'ü, neden tercüme ettiği, hattâ neşretmemesinin sebebi de anlaşılır" (Tansel, 1946: 472-473).

Çevirmenlerin farklı şekillerde ön plana çıkarıldığı yazıların yanı sıra, mevcut çalışma kapsamında oluşturduğum derlemde yer alan metinlerin hepsinde, çevirmene ismen yer verildiği tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, dergideki eleştiri uygulamalarında çevirmenler kendi kimlikleriyle görünür kılınmıştır. Ayrıca,

çevirmenlik yanında farklı meslekler de yapan çevirmenlerin diğer profesyonel kimlik ve ünvanlarına yer verilse de, çevirmenlik meslekleri ön planda tutulmuştur. Bunların yanı sıra, *Tercüme* dergisi, çevirmenlerin kendi çevirileri üzerine yazılan eleştirilere cevap olarak yazdıkları yazılara da derginin sayfalarında yer vererek, onlara kendilerini savunma hakkı vermiş ve onların daha görünür bir statü kazanmalarına imkân tanımıştır. Bu tespitler ışığında, derginin çeviri eleştirisi habitusunda çevirmenin, Tahir-Gürçağlar'ın belirttiği gibi, yalnızca iki yönlü bir şekilde görünür kılınmadığı söylenebilir. Eleştirmenler, çevirmenlerin önceki çevirilerinden hayat hikayelerine değin geniş kapsamlı bilgi sunarak onları incelenen eserlerinden bağımsız ve bütüncül bir şekilde tanıtmıştır. Buna ek olarak, her ne kadar alan içerisinde çevirmenliğin yazar ya da şairliğe kıyasla ikincil bir konuma yerleştirildiğine ilişkin görüşler savunulsa da, yayın hayatı boyunca derginin sayfalarında bu türden bir görüşe yer verilmediği söylenebilir. Sonuç olarak, dergideki yazılarda yaratıcılık odaklı ve salt yabancı dil bilmeye indirgenen bu iki yönlü yaklaşıma rastlanmasının istisnai bir durum oluşturduğu; ve çeviri eleştirmenliğinin yanı sıra çeviri de yapan eyleyicilerin, çevirmenlik mesleğine ve bu mesleği icra eden meslektaşlarına karşı daha bilinçli bir yaklaşım geliştirdikleri ileri sürülebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ UYGULAMALARINA AÇILAN BİR KAPI: *YÜCEL* DERGİSİ (1935-1956)

Bu bölümde, erken Cumhuriyet döneminde çeviri alanı içerisinde devlet destekli *Tercüme* dergisi dışında kalan, özel girişimler sonucu çıkarılan dergilerden biri olan *Yücel* dergisi (23 Şubat 1935-Ağustos 1956) incelenecektir. Birinci bölümde yapılan analiz, Türkiye odaklı çeviri tarihi çalışmalarının yoğun bir şekilde *Tercüme* dergisine ve çeviri dergilerine odaklandığını, çeviri eleştirisi uygulamalarını yürüten diğer kurumsal ve bireysel eyleyicilerin göz ardı edildiğini göstermiştir. Ancak erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan süreli yayınlar üzerine yaptığım araştırmalar, literatürdeki bu yaklaşımın aksine, özel yayınevlerinin yayımladığı çok sayıda süreli yayının çeviri eleştirisi uygulamalarına katkı yaptığını ortaya çıkarmıştır.

Bu tez kapsamında yapılan araştırmanın bulgularına göre, 1930-1960 yılları arasında çeviri eleştirisi basan özel dergilerin sayısı oldukça fazladır. Bunlar arasında, *Amaç* (1945-1946), *Ayın Bibliyografyası* (1942-1943), *Hareket* (1939-?), *Harman* (1943-1946), *Hayat* (1926-1930/1939-1940), *Hisar* (1950-1957), *İnsan* (1938-1941), *Kalem* (1938-1939), *Marmara* (1936-1938), *Oluş* (1936-1936/1938-1939), *Tercüme* (1940-1966), *Ufuklar* (1952-1976), *Varlık* (1933-), *Yeditepe* (1950-1984), *Yirminci Asır* (1947-1960), *Yücel* (1935-1956), *Yürüyüş* (1936-1936/1941-1943) gibi birçok süreli yayının sayfalarında çeviri eleştirisi ya da çeviri eleştirisi ile ilgili yazılara yer verildiği tespit edildi.[111] Bu denli farklı kurumsal eyleyici ve bünyesindeki yüzlerce farklı bireysel eyleyiciden oluşan bir alan içerisinde, çeviri eleştirisine ilişkin bütünlüklü bir söylemden bahsetmenin mümkün olmayacağı açıktır. Bu sebeple, erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi uygulamalarına bir *kapı* aralamayı amaçlayan mevcut çalışmada, özel kişiler ve sermaye tarafından himaye ve idare edilen, dönemin önemli süreli yayınlarından olan *Yücel* dergisi (1935-1956) detaylı bir şekilde incelenmek üzere seçilmiştir. Bu bölümde derginin çeviri eleştirisi uygulamalarına yaptığı katkı, oluşturduğu söylem ve bu bağlamda

[111] Kütüphane araştırmaları sırasında yaptığım tespitler ışığında, başta edebiyat ve fikir dergileri olmak üzere çeşitli gazetelerde de çeviri eleştirisi basıldığını gördüm. Bu araştırmada gazeteler kapsam dışında bırakılmıştır. Gazetelerde basılan eleştiri yazılarının araştırılması çeviri eleştirisi habitusuna farklı katkılar sağlayabilir.

Tercüme dergisindeki uygulamalarla bağdaştığı ve ayrıştığı yerler gösterilecektir. Her ne kadar yayın hayatı devlet himayesi altındaki *Tercüme* kadar uzun olmasa da, aynı dönemlerde faaliyet gösteren *Yücel* dergisi gerek nicelik gerekse nitelik açısından çeviri eleştirisi uygulamaları için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. *Yücel* dergisini belirlerken dikkat ettiğim en önemli kriterler, derginin çeviri eleştirisi edimine yaptığı katkı, sunduğu seçenekler ve yayın hayatı boyunca geçirdiği ekonomik ve idari sorunlara rağmen alan içerisindeki mücadeleye dâhil olup söz konusu dönemde uzun bir süre çıkarılmaya devam etmesidir. *Yücel* dergisini tanımlamak için kullandığım *kapı* metaforunu Tahir-Gürçağlar'ın kitabından alıntılıyorum. Tahir-Gürçağlar Altın Kitaplar Yayınevini incelediği dönemde belirlediği ağ içine açılan bir "kapı" olarak tanımlarken (Tahir-Gürçağlar, 2015 [2005]), ben kendisinden farklı olarak *Yücel*'in parçası olduğu ya da içinde bulunduğu herhangi bir ağ tanımlamaya girişmeyeceğim. İki anlamda kullanmayı amaçladığım *kapı* kavramını, ilk olarak, çeviri eleştirisi uygulamaları açısından çok oyunculu bir oyun alanı olarak tanımlanabilecek erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi alanına giriş için eyleyicilerin kullandığı bir unsur olarak ele alacağım. İkinci olarak da, *Yücel* dergisini, araştırmacıların çok sayıda süreli yayında yayımlanan çeviri eleştirisi uygulamalarına farklı bir bakış açısıyla bakmasına imkân tanıyan bir *kapı* olarak tanımlayacağım. Böylece, çeviribilim araştırmacılarının Türkiye bağlamında çeviri eleştirisi uygulamalarına tarihsel bir bakış açısıyla hazırladıkları çalışmalarda karanlıkta kalan ya da göz ardı edilen süreli yayınlardan biri olan *Yücel*'i ve çoğu araştırmalarda isimleri dahi anılmayan birçok çeviri eleştirisi eyleyicisini görünür kılmayı hedeflemekteyim.

Yücel dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi ve çeviri eleştirisi ile ilgili yazılar odağında yapılan inceleme, derginin çeviri eleştirisine hangi tür metinlerle katkı yaptığını ortaya çıkaracaktır. Oluşturulan derlemdeki yazarlar üzerine yapılan inceleme ise, derginin çeviri eleştirisi edimini hangi eyleyici profilleri üzerinden yürüttüğünü gözler önüne serecektir. Ayrıca, *Yücel* dergisinde basılan yazılara ilişkin sayısal veriler, derginin eleştiri uygulamalarına katkılarını nicelik açısından da tartışmaya açmaya imkân sağlayacaktır. Bu yazılardan oluşan derlem, Nitel İçerik Analizi yöntemiyle incelenerek *Yücel* dergisinde çeviri eleştirisi edimi tartışmaya açılırken ne tür yöntemsel ve söylemsel yaklaşım(lar)ın benimsendiği ortaya

çıkarılacaktır. Ayrıca yapılacak inceleme, iki yönlü bir değerlendirme yapılmasını mümkün kılacaktır. İlk olarak, dergi bünyesindeki çeviri eleştirisi eyleyicileri tarafından oluşturulan çeviri eleştirisi söylemine ilişkin bir fikir birliği sağlanıp sağlanmadığı tartışılacaktır. İkinci olarak ise, oluşturulan söylem ya da söylemler devlet himayesinde olan *Tercüme* dergisindeki söylemle karşılaştırılacaktır. Dolayısıyla, söz konusu dönemdeki süreli yayınlar içinden seçilen *Yücel* dergisi ile *Tercüme* dergisi arasında yapılacak karşılaştırmalar, devlet ve özel girişimler himayesindeki kurumsal nitelikteki eyleyicilerin çeviri eleştirisi üzerine benzeyen ya da çatışan yaklaşımların ve alan içerisinde çeviri eleştirisi odağında bir çekişmenin veya örtüşmenin olup olmadığını ortaya çıkaracaktır.

3.1. *YÜCEL* DERGİSİNİN BİYOGRAFİSİ: AMATÖR BİR YAYINCILIK FAALİYETİ

Yücel Dergisi, 23 Şubat 1935 tarihli ilk sayısıyla yayın hayatına başlamış ve Ağustos 1956 tarihli son sayısıyla yayın hayatını sonlandırmış[112] erken Cumhuriyet döneminin önemli süreli yayınlarından birisidir. Derginin tirajına ilişkin net bir bilgi olmamasına rağmen, Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu *Yücel* dergisinin yayın hayatı boyunca kimi sayılarda 6000 satış rakamına ulaştığını ifade etmiştir (Çakan Hacıibrahimoğlu, 2012: 165-184). Derginin tirajına ilişkin bu veri, günümüzde de yayın hayatını sürdüren *Varlık* dergisinin söz konusu dönemdeki 1000, 1500 gibi baskı rakamlarıyla (Dinçer Yiğit, 2021: 10) ve *Yedigün* dergisinin elli bini bulan tirajıyla (Çevik, 2017: 11) kıyaslandığında derginin söz konusu dönemdeki yeri daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle, önemli satış rakamlarına ulaşması ve Türkiye geneline dağıtımının yapılması, dergiyi dönemin ulusal süreli yayınlarından ve aktif kurumsal eyleyicilerinden biri haline getirmiştir. Her ne kadar dergi sayfalarında derginin sahibi ve genel yayın yönetmeni Muhtar Fehmi Enata (1913-1968) olarak sunulmuş olsa da *Yücel*'in Mart 1940 tarihli 11. cilt 61. sayısında, kurucu ve yürütücülerin tanıtıldığı bir bölümde, dergiyi Enata ve Yusuf

[112] Derginin kapatılmasının ardından, *Yücel* dergisiyle aynı çizgide bir süreli yayının çıkarılması gerektiğine inanan Vedat Günyol ve Orhan Burian bu işe girişir. *Yücel*'in kapatılmasını takiben, oldukça kısıtlı bir sermayeyle ilerleyen dönemde *Yeni Ufuklar* (1953-1976) olarak çıkmaya devam edecek dergi *Ufuklar* adıyla çıkarılmaya başlamıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Taylan, 2007.

Mardin'in (1916-1995) birlikte kurdukları belirtilmiştir ("Yücel", 1640). Buna ek olarak Vedat Günyol, *Yücel* dergisinin kuruluşunda Robert Koleji mezunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden üç öğrencinin payı olduğuna şu ifadelerle değinir: "Dergiciliğe, Hukuk Fakültesinde okuyan Robert Kolejli üç öğrencinin çıkardığı *Yücel* adlı dergide başladım" (Günyol, 1999a: 104).[113] Günyol bir başka yazısında ise, *Yücel* dergisinin ideolojisine, kuruluş şekline, kültürel, sosyal ve ekonomik sermayesine ilişkin şunları söyler:

> *Yücel dergisi, tümü Robert Kolej çıkışlı, Amerika'ya Batı, Batı'ya Amerika gözüyle bakan, bir yabancı kültür süzgecinden geçmekle birlikte, öz ve ulusal varlığın bilincine varmış, Atatürk devrimine inanmış birkaç gencin, baba parasından, kardeş dost yardımından, ana bacı kesesinden gördükleri destekle çıkardığı bir dergiydi*. (Günyol, 1982: 179)

Günyol'un bu ifadelerinden hareketle, *Yücel* Robert Koleji'nde okumuş, dergicilik çalışmalarında görev almış birkaç öğrencinin sahip oldukları kısıtlı bütçe ve imkânlarla doğmuş amatör bir girişim olarak tanımlanabilir. Amatör bir girişim olarak dergi, *Tercüme*'de gözlemlediğimiz planlı bir örgütlenmeden uzaktır. Dergi yetkilileri, Mart 1940 tarihli 61 numaralı sayısında dergide yazan on iki farklı ismi[114] tanıtırken *Yücel*'in belirli bir yazar kadrosunun olmadığını ve herkesin dergiye katkı sağlayabileceğini aşağıdaki ifadelerle açıklarlar:

> *Yücel'e emek verenler yalnız bu arkadaşlar değildir. Mecmuamızı devamlı okuyanlardan ve bizi her zaman muhabbetle teşvik edenlerden tutun da sütunlarımıza bir tek yazısı girmiş olanlara kadar bir çok kimselerin mecmuaya yararlığı dokunmuştur. Bundan sonra daha geniş bir yazı kadrosu ile görüşeceğiz. Terkrar edelim: Yücel'in yazıda kadrosu yoktur sanatta ve kültürde davası ve vechesi vardır.* ("Yücel", 1640: 32)

Günyol da derginin yayın politikası, yapısı ve işleyişine ilişkin yazdığı bir yazıda dergideki örgütlenmenin ve kadrolaşmanın plansızlığını yazar ve dergiyi "yamalı bohçaya" benzetir:

> *Yücel, başlangıçta, boyu boşu, iç düzeni, Amerikan edebiyat dergilerini örnek alan, yerli yabancı yazarlardan, belli bir dünya görüşünde birlik beraberlik aramadan, bir yamalı bohça dağınıklığında çıkmaktaydı. Bugün artık,*

[113] Günyol dergiyi Robert Koleji'nden mezun olmuş hukuk öğrenimi gören üç öğrencinin kurduğunu ifade etmiştir. *Yücel*'in Mart 1961 tarihli 61. sayısında kurucu ve yürütücülerini tanıttığı bölümdeki isimlerden İsmet Rasin'in ("Yücel", 1640: 36) Günyol'un bahsettiği üçüncü kişi olma ihtimali yüksektir. Çünkü *Yücel*'in kurucu ve yürütücülerinin tanıtıldığı bölümde yer alan isimlerden yalnızca Rasin, Enata ve Mardin'le birlikte Günyol'un bu ifadelerine uymaktadır.

[114] Bu isimler bahsi geçen yazıda, soyadlarına göre aynı buradaki gibi sıralanmış bir şekilde verilmiştir: Arif Hikmet Bilen, Orhan Burian, Behçet Kemal Çağlar, Muhtar F. Enata, Mustafa Ertem, Cemal Nadir Güler, Vedat F. Günyol, Yusuf Mardin, Osman Nebi, Saffettin Pınar, İsmet Rasin, Halûk Şehsuvaroğlu ("Yücel", 1940: 33-36).

> *kişilikleri, renkleri, inançları yerli yerine oturmuş ne kadar tanınmış, sağlı sollu yazar varsa, bir kez olsun Yücel'in sayfalarında görünmüştü. Boratav'la Atsız'ı, Tevetoğlu'yla (çok sonradan) Boran'ı ve daha başkalarını bulabilirdiniz sayfalarında*. (Günyol, 1982: 179-180).

Üç öğrencinin başlattığı ve yakın çevrelerinden temin ettikleri kısıtlı bir bütçeyle devam ettirmeye çalıştığı bu amatör yayıncılık faaliyeti, güçlenerek devam etmiş ve erken Cumhuriyet döneminin önemli süreli yayınlarından biri haline gelmiştir. Dergi, giderek artan popüleritesi ve alan içindeki etkinlikleriyle Türk yayıncılık, edebiyat ve çeviri tarihi için önemli isimlerin alana giriş yaptığı, adını duyurduğu bir kapı haline gelmiştir.

Dergi ilk başlarda "bilgi ve kültür" sonraları ise "sanat ve fikir" dergisi olarak tanımlanmıştır (Açıkgöz, 2021: 15). Özel sermayenin himayesi altında çıkarılan dergi, daha ilk sayısında yayımlanan önsözde benimsediği ideolojiyi şu şekilde ifade eder: "Bugün ilk sayısını sunduğumuz 'Yücel' gençlik, kültür ve bilgi cöngüdür. Amacı, gençlik için çalışmak ve gençliğin yücelmesinde bir varlık olmaktır. Bu amaca irişmek için bugünkü devrimi başaran Büyük Önderin çizdiği devrim prensiplerinden ayrılmayacağız" (Yücel, 1935: 1). Atatürk'ün kurduğu yeni Türkiye ve "Benim anladığım gençlik, bu inkılâbın fikirlerini ve ideolojilerini benimseyip gelecek nesillere götürecek kimselerdir" (Şapolyo, 1958: 541) sözünden de anlaşılacağı üzere *Yücel*, bu devrimin ilerleyen devirlere aktarılmasında gençliğe olan güvenine paralel bir şekilde okur kitlesi olarak gençleri seçmiştir (Büyükokutan, 2007: 152; Açıkgöz, 2021: 14). Yayın hayatına başladığı yıllarda dergide yazan eyleyiciler üniversite çağındaki gençler olduğundan, derginin hedef okur kitlesini toplumun en iyi tanıdığı kesimden seçmiş olduğu söylenebilir.

Yeni kurulan bir ülke olan Türkiye'deki mevcut imkânlar, söz konusu dönemde yaşanan savaş ile ekonomik ve hammadde sorunlarına rağmen *Yücel,* Türk kültür, edebiyat ve düşün sahasına uzun yıllar hizmet etmiştir. Mehmet Can Doğan, Yücel Yayınevi tarafından çıkarılan derginin 21 yılı aşkın yayın hayatını üç döneme ayırır: I. Dönem: Şubat 1935-Kasım 1948, 145 sayı; II. Dönem: Ocak-Ağustos 1950, 8 sayı; III. Dönem: Kasım 1955-Ağustos 1956, 10 sayı (Doğan, 2008: 98). Doğan, derginin yayın hayatını dönemlere ayırırken derginin çıkarılma düzenini dikkate almaktadır. Ağustos 1956 tarihli son sayısıyla yayın hayatına tamamen son verilmeden önce, derginin ilk olarak 1948-1950; ikinci olarak ise 1950-1955 yılları arasında olmak üzere yayın hayatı iki defa durdurulmuştur. Doğan'ın üçüncü dönem

olarak adlandırdığı Kasım 1955-Ağustos 1956 arasındaki dönemde ise, derginin idare merkezi ve basımevi İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştır. *Yücel* dergisinin yayın hayatındaki bu gelişmeler, derginin cilt sayısına ve numaralandırılmasına da etki etmiş, aşağıdaki tabloda görüleceği üzere ciddi bir düzensizliğin oluşmasına neden olmuştur:

Tablo 5: *Yücel* Dergisinin Yayın Düzeni

Yayın Yılı	Cilt	Sayı		Yayın Yılı	Cilt	Sayı
1935	1	1-6		1942	14	83-84
1935	2	7-10		1942	15	85-90
1936	2	11-12		1942	16	91-94
1936	3	13-18		1943	16	95-96
1936	4	19-22		1943	17	97
1937	4	23-24		1944	17	98-100
1937	5	25-30		1944	18	101
1937	6	31-34		1945	18	102-106
1938	6	35-36		1945	19	107-110
1938	7	37-42		1946	19	111-112
1938	8	43-46		1946	20	113-117
1939	8	47-48		1946	21	118-122
1939	9	49-54		1947	21	123-124
1939	10	55-57		1947	22	125-134
1939-1940	10	58-59		1948	22	135-136
1940	10	60		1948	23	137-145
1940	11	61-66		1950	1	1-6 (146-151)
1940	12	67		1950	2	7-8 (152-153)
1941	12	68-72		1955	X	1-2 (154-155
1941	13	73-78		1956	X	3-10 (156-163)
1941	14	79-82				

Kaynak: Büyükokutan, 2007: 155

Derginin yayın hayatının ilk dönemi, 1935-1948 arasında her yıl çıkarılmaya devam ettiği ve toplam 23 cilt ve 145 sayı olarak yayımlandığı on üç yıllık dönemdir. Listelendiğinde bazı sayıların birleştirilerek çıkarıldığı ve birkaç aylık gecikmeler dışında çok büyük aksaklıkların olmadığı görülse de, bu ilk döneminde *Yücel*, iki kez kapatma kararıyla karşılaşmıştır. Gerek *Yücel*'in yayın hayatını sorgulayan araştırmaların eksikliği gerekse dergi üzerine yazılan yazılar, yapılan haberlerdeki sınırlılık ya da bu haberlere ulaşmadaki imkânsızlıklar derginin ilk dönemine ışık tutulmasını engellemektedir. Ancak söz konusu dönemde derginin karşılaştığı kapatma kararları ve derginin üzerindeki baskılar, derginin sahibi Enata tarafından bir yazı dizisi ve bir münferit yazı ile dergi sayfalarında açıklanmıştır. Enata, derginin benimsediği Atatürkçü yaklaşımın sebep olduğu ilk kapatma kararını dört yazılık bir diziyle açıklamış ve bu kararın bizzat dönemin Başbakanı Refik Saydam'ın emriyle kaldırıldığını dile getirmiştir (Enata, 1950c: 14). Enata, bu

kararın sebebinin Mustafa Kemal Atatürk'ün birinci ölüm yıl dönümünde yayımlanan 57. sayı olduğunu ileri sürer. Enata'ya göre, derginin ve bünyesindeki eyleyicilerin Atatürk ile ilgili hassasiyetleri ve dergide yayımladıkları bazı yazılar devlet yetkililerinin bu kararı almasına sebep olmuştur. Derginin Atatürk'ün birinci ölüm yıl dönümündeki faaliyetlerine gelen ilk tepki, sayının çıkarılmasını takiben, derginin bir seyahat acentesiyle ortak kullandığı merkezin vitrinine Ulu Önder'i anmak için Foto Ethem imzalı bir Atatürk resmi konulması üzerine gelişir. 24 Kasım 1939'da dönemin Beyoğlu Kaymakamı ve Emniyet Amiri bu fotoğrafı tespit eder. 27 Kasım 1939'da dergi yönetimine gönderilen bir tebligatla, Atatürk'ün fotoğrafının bir seyahat acentesinin vitrininde sergilenmesinin uygun görülemeyeceği belirtilerek dergi, İçişleri Bakanlığı tarafından kapatılır (Enata, 1950a: 25-26).[115] Dönemin İçişleri Bakanı Faik Öztırak da, derginin aynı sayısında, Yusuf Mardin'in Atatürk'ün naaşının henüz defnedilememesini eleştiren "Atamdan bir haber getirsin diye / Bir kuş uçurdum Rasat Tepeye / Hava kararınca döndü geriye / Kuş dedi kalbimi bir şey deşiyor / Üstü açık kalmış Atan üşüyor" şeklindeki şiirine hiddetlenmiş ve derginin kapatma kararını desteklemiştir (Enata, 1950b: 20-21).[116] Bu sayıdan rahatsız olan bir diğer devlet yetkilisi ise, dönemin Başbakanı Refik Saydam'dır. Saydam, kapatma kararının dergiye tebliğ edilmesinden sonra Enata ile yaptığı görüşme sırasında, Ankaralı Âşık Ömer imzasıyla kendine ithafen yazılan "[…] hey Refik göreyim sizi" mısrasıyla başlayan şiirden rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir (Enata, 1950c: 13).[117]

Bu kapatma kararı ve gelen tepkilerin ardından henüz bir yıl geçmeden, derginin Eylül 1940 tarihli 67. sayısının çıkarılmasını takiben *Yücel*, ikinci bir kapatma kararı ile karşılaşır. Bu kez karar bizzat Vekiller Heyeti (bugünkü Bakanlar Kurulu) tarafından alınır. Enata'ya yapılan tebligatta bu karara ilişkin herhangi bir sebep sunulmaz. Ancak söz konusu dönemde, bir süreli yayının kapatılmasına ilişkin

[115] Birinci kapatma kararına ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Enata, 1950a, 1950b, 1950c, 1950d.

[116] Yusuf Mardin'in bu şiiri Atatürk'ün siluetinin söz konusu dönemde Rasattepe olarak anılan ve Anıtkabir'in inşa edileceği tepenin üzerine eklendiği bir fotoğraf ile birlikte yayımlanmıştır. Bu fotoğrafta bugünkü Anıttepe boş haliyle resmedilmiş ve Anıtkabir'in inşaatının tamamlanamaması eleştirilmiştir.

[117] Derginin yarattığı rahatsızlık bununla da bitmemiştir. Dergi, bazı yazıları dergi adına "Yücel" imzasıyla yayımlar ancak dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de yazılarını aynı şekilde imzaladığından derginin yayımladığı geneli eleştirel bir dille yazılan yazıların kendisinin gibi anlaşıldığı ve bu durumdan rahatsız olduğunu açık bir şekilde doğrudan Enata'ya iletir ve bunun üzerine Enata dergi adına yayımlanan yazıları "Yücel" şeklinde imzalanmamasına ilişkin bir karar alır (Enata, 1950d: 59).

kararın geçerlilik süresi dört ay ile sınırlandırıldığından bu karar dört ay sonra kendiliğinden kalkar (Enata, 1950e: 13). İlk kapatma kararında olduğu gibi bu karara ilişkin de bir yazı yazan Enata, yaşanan olay ve ilgililer hakkında açıklamalarda bulunur. Enata, kendilerine bu karar tebliğ edilene kadar dolaylı da olsa, derginin bazı yaptırım ve kısıtlamalar yaşadığını iddia eder. Örneğin, Mart 1940 tarihli 61. sayıda *Yücel*'de yazıları yayımlanan ve Enata'nın yakın arkadaşı Saffettin Pınar'a ait bir yazı dizisinin ilk bölümü yayımlanır. "Kemalizmin Esasları" başlıklı diziye ait bu yazının yayımlanmasından sonra Pınar, *Yücel* yönetimine devlet yetkililerinin tepkisine ilişkin endişesini dile getiren ve bu sebeple dizinin devamını getirmeyeceğini belirten bir mektup yazar. Her ne kadar bu vazgeçişin sebebi tam anlamıyla bilinmiyor olsa da Enata'ya göre, bu durum Pınar'ın devlet yetkililerinin tepkisine ilişkin çekinceleri ve Başbakanlık bünyesinde terfi ettirilmesiyle ilgilidir (Enata, 1950e: 10). Enata, gerek ilk kapatma kararı süresince karşılaştığı tepkiler gerekse yetkililere ulaşmadaki imkânsızlıklar sebebiyle konuya ilişkin net bir bilgi alamaz. Ancak derginin kurucularından ve dönemin CHP Milletvekili Yusuf Mardin, Behçet Kemal Çağlar'ın Atatürk ile ilgili bir yazısının bu kararın alınmasına sebep olabileceğini ileri sürer. Enata her ne kadar bu denli ciddi bir yaptırıma yol açacak bir unsurun olmadığına inansa da, Çağlar'ın yazısının başına koyduğu "Sensiz ocak ateşsiz / Sensiz Balkan güneşsiz / Sensiz bayrak kumaşsız / Sensiz Başkan Birliği başsız kaldı Atam" dizelerinin Mardin'in bu savıyla ilişkilendirilebileceğini belirtir (Enata, 1950e: 11).

Enata, takip eden günlerde İstanbul yayın işleri sorumlusu Suat Tenik'e bu konudaki fikrini sorar. Derginin ilgili sayısını inceleyen Tenik de, "Ben öyle zannediyorum ki bu meselede yine sizin Atatürkçülüğünüz baş rol oynamaktadır" der (a.g.e.). 67. sayının kapak resmindeki fotoğrafta ve derginin içindeki bir bölümde dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye karşı bir tepki olarak kabul edilebilecek iki nedenin olduğuna dikkat çeker. Bunlardan ilki, söz konusu dönemde derginin kapak fotoğraflarını hazırlayan Cemal Nadir Güler'in hazırladığı aşağıdaki kapaktır:

Şekil 7: *Yücel* Dergisinin Cemal Nadir Güler Tarafından Hazırlanan 67. Sayısının Kapağı

Kaynak: Güler, 1940a.

Tenik'e göre, Taksim'de bulunan Taksim Âbidesinin Harbiye'ye bakan tarafından çektiği resimlerden hazırladığı kapak kompozisyonunda, İsmet İnönü'nün yer aldığı tarafın kesilip sadece Atatürk'ün ön plana çıkarılması "Büyük Zaferde senin rolün yoktur" anlamına gelmiştir. Tenik'in bu karara sebep olabileceğini düşündüğü ikinci husus da yine İnönü'yle alakalıdır. Derginin aynı sayısının 21. sayfasında yayımlanan aşağıdaki fotoğrafta, Cumhuriyet'in ilanına kadar yaşanan savaşlarda önemli görevler almış kişiler yer almaktadır:

Şekil 8: "Büyük Taarruz Arifesinde…" Başlığıyla Yayımlanan Fotoğraf

Kaynak: *Yücel,* 67. Sayı, s. 21

Bu fotoğraf, Akşehir'de düzenlenen bir futbol müsabakasını izlemek için davet edilen ordu ve kolordu komutanlarının içtima sonrası çekildiği ve tarihî anı

niteliğinde olan bir fotoğraftır. Fotoğrafta yer alan isimleri okura tanıtmak için, fotoğrafı takip eden sayfada bu kişilerin isimleri verilir. Ancak bu isimler sıralanırken aşağıda görüldüğü üzere sağ baştan başlanmış ve İnönü, Atatürk'ten sonra anılmıştır:

Şekil 9: İstanbul Yayın İşleri Sorumlusu Suat Tenik'in Derginin İkinci Kapatılma Sürecine Sebep Olduğunu Düşündüğü Fotoğrafa İlişkin Detay

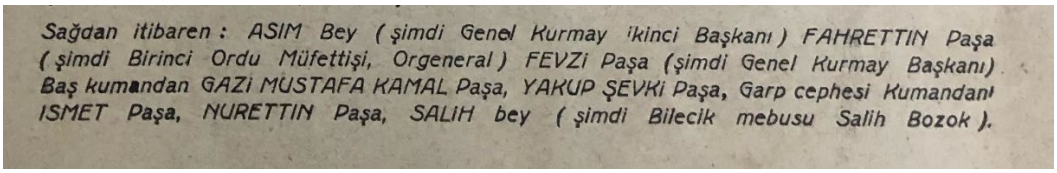
Sağdan itibaren : ASIM Bey (şimdi Genel Kurmay ikinci Başkanı) FAHRETTIN Paşa (şimdi Birinci Ordu Müfettişi, Orgeneral) FEVZi Paşa (şimdi Genel Kurmay Başkanı) Baş kumandan GAZi MUSTAFA KAMAL Paşa, YAKUP ŞEVKi Paşa, Garp cephesi Kumandanı ISMET Paşa, NURETTIN Paşa, SALIH bey (şimdi Bilecik mebusu Salih Bozok).

Kaynak: *Yücel,* 67. Sayı, s. 22

Tenik, fotoğrafta bulunan kişilerin isimlerini yazarken en solda bulunan kişiden başlanarak sıralanması gerektiğini; ancak İnönü'yü Atatürk'ten önce anmamak için isimlerin bilinçli bir şekilde sağ baştan başlanarak listelenmiş gibi göründüğünü iddia eder (Enata, 1950e: 11). Tenik'e göre bu kapatma kararında rol oynamış olabilecek Şekil 9'da sunulan resimdeki ikinci husus, İnönü'nün söz konusu dönemde kullandığı ünvanıyla değil de eski ünvanıyla anılmasıdır. İnönü söz konusu dönemde "Milli Şef" ünvanını kullanmakta ve hemen hemen her zaman bu şekilde anılmaktaydı; ancak bahsi geçen fotoğrafın altındaki açıklamada yalnızca "Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa" şeklinde anılmıştır. İlk bakışta bunun bilinçli bir eylem olabileceği akla gelmese de, aynı fotoğrafta yer alan Fevzi Paşa'nın o dönemdeki görevini ve ünvanını belirtmek için isminin yanına parantez içinde "şimdi Genel Kurmay Başkanı" yazılması büyük bir tezat oluşturmuştur. Yazının devamında Enata, derginin düzen ve basımında bizzat görev aldığını ve bu türden bir farkındalıklarının ya da kasıtlarının olmadığını belirtse de, İnönü'nün eski ünvanı; Fevzi Paşa'nın ise mevcut ünvanı ile anılmasının yarattığı tutarsızlığa ilişkin herhangi bir açıklama getirmemiştir. Ayrıca dergi yönetiminin İnönü ve mevcut hükümete karşı yaklaşımı da ülke genelinde bilindiğinden, Tenik'in iddia ettiği gibi, bu sayıda alınan kararlar derginin İnönü'ye karşı beslediği "kötü niyet"in bir göstergesi olarak algılanmış olabilir.

Derginin yaşadığı sorunlar yalnızca bu kapatma kararlarıyla kalmaz. Bunu takip eden yıllarda, dergi bünyesinde görevli eyleyicilerin birçoğunun "yurt hizmetine çağrılmış olması dolayısıyla" derginin çıkarılması aksaklıklara uğrar ve

85, 86, 87; 88, 89, 90 ve 91, 92, 93 numaralı sayılar ayrı ayrı birleştirilerek çıkarılır (Doğan, 2008: 107). *Yücel* yaşadığı bu olumsuzluklara ve sıkça bahsettiği kağıt sorunu ile maddi sıkıntılara rağmen, yayın hayatına yoğun bir şekilde devam eder.

Derginin yayın hayatının ikinci dönemi ise bu on üç yıllık yoğun yayın sürecinden uzak, ilk yayın dönemini takip eden sekiz aylık dönemi kapsamaktadır. Bu kısa süreçte, dergi iki cilt ve sekiz sayı olmak üzere yayımlanır. Doğan bu ikinci dönemde çevirinin ağırlık kazandığını ileri sürse de (Doğan, 2008: 110), ilerleyen bölümlerde oluşturduğum tabloda görüleceği üzere, bu ağırlığın çeviri eleştirisi uygulamaları açısından herhangi bir olumlu sonucu olmamıştır. Sekiz ay süren ikinci yayın dönemi, 1950 yılının Ocak ile Ağustos ayları arasında devam etmiştir. Çok partili hayata geçildiği dönemde yaşanan kapanma, bizzat derginin sahibi Enata tarafından uygulanır. Vedat Günyol'un aktardığına göre, Enata "Çıkarmayacağım artık dergiyi. Atatürk'ün hiçe sayıldığı bir ortamda, bana mı kaldı, parasız pulsuz çulsuz diretmek. Çıkarmayacağım dergiyi. İşte o kadar!" (Günyol, 1976: 2) demiştir. Bu sözlerden anlaşıldığı üzere, kapanma kararının maddi sıkıntılar, söz konusu dönemdeki kağıt sorunları ve Demokrat Parti'nin Atatürk'ün başlattığı devrimi baltalayan uygulamaları sebebiyle alındığını göstermektedir. Enata'nın bu kararından sonra derginin merkezi Ankara'ya taşınır ve 1955'in Kasım ayında son bir kez daha yayımlanmaya başlar. Fakat yine benzer sorunların devam etmesi, derginin bu son girişiminin de oldukça kısa sürmesine ve Ağustos 1956 tarihli son sayısıyla yayın hayatını tamamen sonlandırmasına sebep olur (Doğan, 2008: 98).

Sonuç olarak, tüm yayın hayatı boyunca Atatürk'ün başlattığı devrimlerin sıkı takipçisi olduğunu sayfalarında izleyebildiğimiz (Yücel, 1947: 412) dergi, Atatürk ile ilgili hassasiyeti neticesinde hem CHP döneminde hem de DP döneminde zarar görmüştür. Derginin önemli isimlerinden olan ve *Yücel*'in kapatılmasının ardından Orhan Burian ile birlikte benzer yayın politikasıyla *Ufuklar*[118] isimli dergiyi çıkaran Günyol, DP'nin kurulmasından sonra çok partili döneme geçilmesini izleyen dönemde, ülkedeki siyasi ve eleştirel ortamın oldukça riskli bir hale dönüştüğünü şu

[118] *Ufuklar* dergisi, Vedat Günyol ile Orhan Burian'ın *Yücel* dergisinin ikinci kapanışının ardından "yazar ve sanatçı dostlarla birlikte, düşünce ve kültür birikim"lerini değerlendirmek adına çıkartılmaya başlanmıştır. Derginin ilk merkezi, *Yücel*'in Aynalı Pasaj'da bulunan ofisi olarak belirlenmiştir. Derginin kuruluşunu takip eden ikinci yılda Burian'ın rahatsızlanıp hayatını kaybetmesi üzerine yayımlanması durdurulur. Üç aylık kısa bir aradan sonra *Yeni Ufuklar* adıyla yeniden çıkartılmaya başlar (Günyol, 1976: 3; Günyol, 1999b: 171).

ifadelerle dile getirmektedir: "*Yeni Ufuklar*, DP döneminin kuş uçurtmaz, kervan geçirtmez, baskılı, ezgili, zorba döneminde başlamıştı yayın hayatına. Toplumsal eleştiri, hapisleri, zindanları, tabutlukları göze alarak yapılabilirdi ancak" (Günyol, 1999: 233). Derginin benimsediği ideolojinin tam zıttını temsil eden DP iktidarındaki siyasi ortamdan duyulan rahatsızlık, bu ortamın yarattığı baskıcı anlayış ve ilk sayısından itibaren benimsediği Kemalist ideoloji *Yücel* dergisi için çeşitli sorunlar yaratmış ve derginin bir daha açılmamak üzere kapatılmasına neden olmuştur. Ancak aynı ideoloji ve anlayışa sahip olan devlet yöneticilerinden, yani Atatürk'ün vefatını takiben iktidarda olan CHP yetkililerinden de bir 'cezalandırma' yöntemi olarak derginin idare ve mahkeme kararlarıyla kapatılması, derginin yaşadığı bu sorunların ideolojik bir ayrışma ya da zıtlaşmanın haricinde yaptıkları siyasi ve toplumsal eleştirilerden de kaynaklanmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Başka bir deyişle, her ne kadar Türkiye'nin batılı bir anlayış çerçevesinde yeniden inşasını desteklese de, özel sermaye tarafından himaye edilen derginin devlet yetkilileri ve uygulamalarına ilişkin eleştirilerinin hoşgörüyle karşılanmadığı söylenebilir. Bu durum, söz konusu dönemde çıkarılan diğer süreli yayınlar için de genel bir sorun olarak kabul edilebilir. 25 Temmuz 1931'de kabul edilen 1931 Matbuat Kanunu, bu noktada devlet erkine süreli yayınlar üzerinde önemli yetkiler vermiştir. Bu yetkiler, keyfi uygulamaların görülmesine de sebep olmuştur (Ayten, 2011: 47). Bu yetkilerin en önemlilerinden biri ve *Yücel* ile birlikte diğer süreli yayınların yaşadığı kapatma kararlarının sebebi, ilgili kanunun 50. maddesidir.[119] Bu önemli yaptırım uygulama gücüyle, yapılan değişikliklerle kanunun özgürlükçü yaklaşımından daha da uzaklaşılmıştır (Gölcüklü, 1970: 41-42).[120]

---

[119] 1931 Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi 8 Ağustos 1931 tarihli 1867 sayılı *T.C. Resmî Gazete*'sinde şu şekilde yayımlanmıştır:

> *Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur.*
>
> *Bu suretle kapatılan bir gazetenin mes'ulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz.* (Matbuat Kanunu, 1931: 735)

[120] Kanunun devlet yetkililerine sağladığı geniş yaptırım alanı, "trajikomik uygulamalara" sebep olmuştur. Erol Üyepazarcı, Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nadi ile İsmet İnönü arasındaki samimiyetin azalmasının gazetenin önemsiz sebeplerle kapatılmasına yol açtığını iddia etmiştir. Üyepazarcı'nın gazetenin karşılaştığı "trajikomik uygulamalar"dan birini şu şekilde açıklar: "Kapatma nedenlerinden biri Millî Şef 'in oğulları Ömer ve Erdal İnönü'nün Türk Hava Kurumu planörlük kursunu başarıyla bitirip brövelerini aldıkları töreni, gazetenin birinci sayfasında gerekli büyüklükte yansıtmamasıdır." (Üyepazarcı, 2015: 227).

Derginin yayın hayatı boyunca yaşadığı olumsuzluklar yukarıdaki kapatma kararları ve yaptırımlarla sınırlı değildir. Dergide yayımlanan yazılardan, söz konusu dönemde II. Dünya Savaşının (1939-1945) büyük etkisiyle ülke ve dünya genelinde ciddi ekonomik sorunların yaşandığı görülmektedir. Ekonomide gerçekleşen kötüleşmenin hammadde ile kağıt fiyatlarında artışlara sebep olduğu ve bu artışlardan dolayı derginin oldukça zor duruma düştüğü dergide bir çok kez ifade edilmiştir ("Kâğıt Buhranı", 1940; Güler, 1940b; Günyol, 1976: 2). Zorlu ekonomik koşullar, amatör bir girişim olarak yayın hayatına başlayan *Yücel* dergisinin kısıtlı ekonomik sermayesinin daha da daralmasına ve böylece dergide yazan eyleyici sayılarının sınırlandırılmasına; dolayısıyla, sahip olunan sosyal sermayenin de azalmasına yol açmıştır. Derginin yaşadığı ekonomik sorunlar özel sermayelerin himayesindeki diğer süreli yayınlar için de geçerlidir (Selek, 1942). Buna karşın, mevcut çalışmanın ikinci bölümünde incelediğim devlet himayesindeki *Tercüme* dergisinde, bu türden sorunlara ilişkin herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Belli ki Türk kültürünün yeniden inşası kapsamında çeviriye yüklenen misyon ile Tercüme Bürosu'nun faaliyetlerine Maarif Vekilliği bünyesinde önemli bütçeler ayrılmıştır.

3.2. *YÜCEL* DERGİSİNDE SUNULAN SEÇENEKLER

Yücel dergisi, yayın hayatı boyunca yukarıda da belirttiğim gibi iki farklı şekilde okura sunulmuştur: "bilgi ve kültür" ve "sanat ve fikir" dergisi (Açıkgöz, 2021: 15). Bu iki farklı sunuluş şekli, derginin sadece çeviri ile ilgili konulara eğilmediğini, farklı konulara da değindiğini; *Tercüme* dergisinde olduğu gibi tek bir odağa sahip olmadığını göstermektedir. Konu çeşitliliği derginin kapak sayfalarında görülmektedir.

Şekil 10: *Yücel* Dergisinde İki Farklı Kapak ve İçindekiler Sayfaları

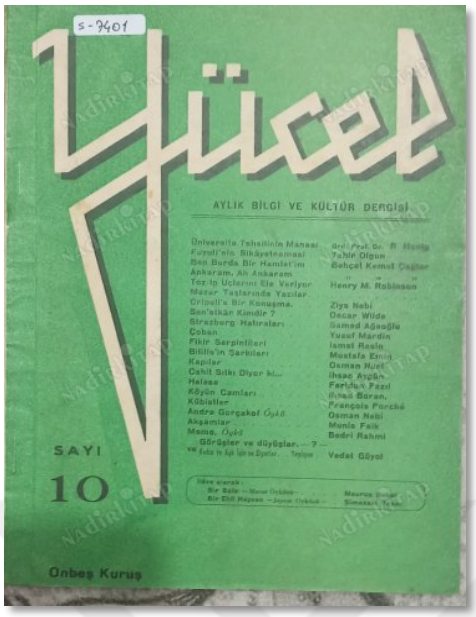

Kaynak: *Yücel,* Aralık 1935, 10. sayı

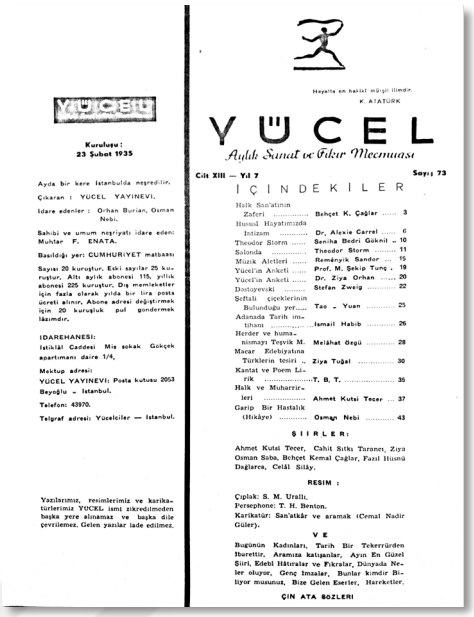

Kaynak: *Yücel,* Mart 1941, 73. sayı

Yücel dergisi dönemin popüler konuları üzerine yazıların yayımlandığı bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum ve ülke içinde, o dönem konusu geçen ya da toplum içinde konuşulan her türlü konu dergide yer bulmuştur. Örneğin, derginin Mayıs 1935 tarihli 4 numaralı sayısında, Prof. Ali Fuad'ın üniversitede düzenlenen bir konferansta yaptığı konuşma yayımlanır. Bu yazıda dönemin tek partisi olan CHP ile devletçilik kavramı birlikte tartışmaya açılır ve partinin Türk gençliğine tanıtımı amaçlanır (Fuad, 1935). Ayrıca, Cumhuriyet Türkiye'sinin kültür planlaması hareketinin temellerinin atıldığı BTNK'nın düzenlenmesi ve bu çerçevede yapılan uygulamalar, kongreyi takip eden ay çıkan ilk sayıda, *Yücel* sayfalarında kendine yer bulur (Yücel, 1939).

Ayrıca, *Yücel* dergisinde çok çeşitli konular üzerine anketler, bulmacalar, çeviriler, denemeler, eleştiriler, haberler, hikayeler, karikatürler, makaleler, masallar, reklamlar, şiirler ve tanıtımlar şeklinde tanımlayabileceğimiz metinler yayımlanmıştır. Bu metinlerden bazıları derginin sonuna eklenerek "Yücel'in İlavesi" adı altında basılmıştır:

Şekil 11: *Yücel* Dergisinin Eki Olarak Verilen Hikâye

Kaynak: Conrad, 1935[121]Yücel, Haziran 1935,

Yücel'deki metin türü çeşitliliğinin ilk nedeni, derginin zaten fikir ve sanat dergisi olarak geniş bir amaçla çıkarılıyor olmasıdır. İkinci neden ise, dergide yayımlanan metinsel üretimin üretici ve tüketicilerinin, *Tercüme* dergisine kıyasla, daha çeşitli kültürel sermayelere sahip bireylerden oluşmasıdır. Çünkü her ne kadar edebiyat derginin yayın politikasının önemli bir parçasını oluştursa da, *Yücel* dergisi, edebiyat ve çeviri için amatör olarak tanımlayabileceğimiz kültürel sermayelerini aslen bu alanların dışında oluşturmuş eyleyicilerin başlattığı bir yayıncılık girişimidir. Ayrıca daha önce açıklandığı üzere dergi, lise çağından başlayarak tüm Türk gençliğini hedef okur kitlesi olarak seçmiştir. Derginin hedef okur kitlesi, *Tercüme* dergisinin hedeflediği toplumun aydın kesimiyle kıyaslandığında çok daha geniş bir kitleden oluşmaktaydı.

Yücel dergisinin içeriğine ilişkin çeşitlilik, kendini "yanmetinlerde" (Genette, 1997 [1987]), yani dergi kapaklarında da göstermektedir. Dergi idaresi, her sayı için birbirinden çok farklı kapak tasarımları seçmiştir. Dergi kapakları kimi zaman Şekil 20'de yer alan 10 numaralı sayıda olduğu gibi, oldukça sade bir tasarıma sahipken

[121] Conrad'ın "Lagoon" başlıklı eserinin Nahit Alpar imzalı çevirisi, *Yücel* dergisinin Haziran 1935 tarihli 5 numaralı sayısına ek olarak verilmiştir.

kimi sayılarda çeşitli kültürlerden farklı sanatçılara ait - Türkiye'den ve dünyadan - klasik veya modern fotoğraf, resim ya da heykel gibi sanat eserleriyle süslenmiştir. Kapaklarda kullanılan bazı eserler için kaynak gösterilse de bazıları için herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Örneğin, derginin Nisan 1938 tarihli 38 numaralı sayısının kapağında Bursa Yeşil Cami'den çekilmiş aşağıdaki resim kullanılmış ve kapağın en alt kısmında bu bilgi belirtilmiştir:

Şekil 12: *Yücel* Dergisinin Nisan 1938 Tarihli 38 Numaralı Sayısının Kapağı

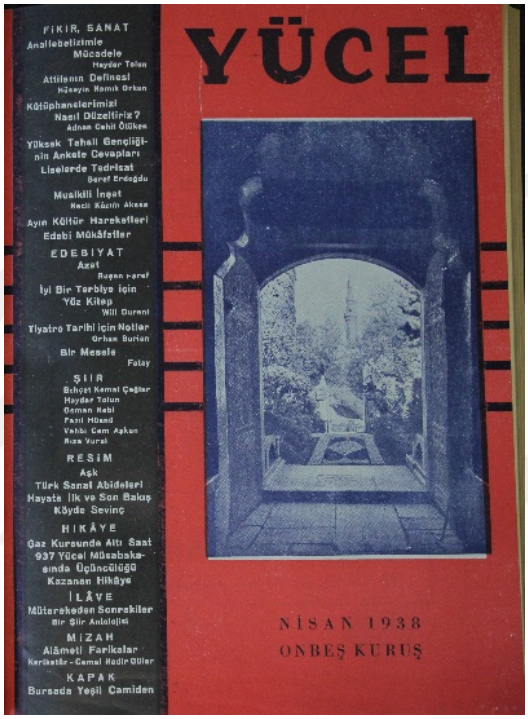

Kaynak: "Bursa Yeşil Camiden"

Derginin 66. sayısının kapağında kullanılan aşağıdaki resim için, takip eden sayıda şu ifadelerle açıklama yapılmıştır: "*Geçen sayımızın kapağı, büyük hümanist Erasmusun, tanınmış ressamlardan Hans Holbein tarafından yapılan ve 'Rotterdamlı Erasmus' diye şöhret alan tablosunun bir kopyesidir*".[122]

[122] Bu açıklama *Yücel* dergisinin Eylül 1940 tarihli 67 numaralı sayısının kapak sayfasından sonra basılan "İçindekiler" sayfasının alt kısmında basılmıştır.

Şekil 13: *Yücel* Dergisi'nin Ağustos 1940 Tarihli 66 Numaralı Sayısının Kapağı

Kaynak: *Yücel*, Ağustos 1940, 66. sayı

Kapaklardaki çeşitlilik, dergide yayımlanan metinlerde de görülmektedir. Dergi yöneticileri içerikteki çeşitliliği şu sözlerle ifade eder: "*Yücel* fikri sevenlerin dergisidir; düşündürücü, öğretici her yazıyı koyar. *Yücel* edebiyatı sevenlerin dergisidir; şiirimizin ve nesrimizin en güzel örneklerini verir" ("On İki Yıl Sonra...", 1946: 3). Dergide söz konusu dönemde, toplum içerisinde tartışılan siyasi, toplumsal, akademik, edebi, sanatsal hemen hemen her konuda yazı basıldığı görülmektedir. Örneğin, gençlerin hayatlarında belirli bir düzen ve batıcı bir gelişim kaydetmelerine katkı sağlamak için Nilüfer F. Derviş imzasıyla İngiliz yazar Arnold Bennett'ten bir çeviri yayımlanmıştır. "Yirmi Dört Saatimizi Nasıl Geçirmeliyiz?" başlıklı yazıda gençlere bir gün içinde neler yapmaları gerektiği anlatılmıştır (Bennett, 1935). Yine aynı sayıda, yazarı belirtilmeyen bir kaynaktan Nermin A. Akalın'ın yaptığı bir çeviri yayımlanmıştır. "Tıbbın Şaheseri" başlıklı bu yazı, tıp konusunda bilimsel bir nitelik taşımayan okura genel kültür açısından tıp alanını tanıtmaya çalışan bir yazıdır ("Tıbbın Şaheseri", 1935). Yine Akalın imzalı çeviri yazıda olduğu gibi, ekonomi, edebiyat, tarih vb. alanları okurlara tanıtmak amacıyla bilimsel olmayan özgün ve çeviri yazılar yayımlanmıştır.

Dergideki çeşitliliğin ardında yatan bir başka sebep, dergideki metinlerin üretici ve tüketicilerinin kültürel ve entelektüel özellikleridir. Yukarıda değindiğim üzere dergi, birbirinden farklı alanlarda yüksek öğrenimini tamamlamış eyleyicilerin amatör olarak başlattığı bir girişimdir. Dolayısıyla, derginin idaresi oldukça kısıtlı bir bütçe ile yapılmaktaydı. Bu sebeple, dergi çevresinde oluşturulan sosyal sermaye de başta dergi sahipleri olmak üzere, dergide yazan eyleyicilerin kendi yakın çevrelerinden ibaretti. Çünkü derginin *Tercüme* dergisi gibi telif ödemesi ya da dergide çalışmak üzere yeni isimleri işe alması, sahip oldukları ekonomik sermaye düşünüldüğünde pek mümkün değildi. Bununla beraber, dergide basılan bu eserlerin *Yücel* dergisinin yayın politikası gereği belirlediği hedef okur kitlesinden bağımsız düşünülemeyeceğinden, bu amatör eyleyici kadrosunun Türk gençlerinin ilgisini çekecek metinler ürettiği söylenebilir. Örneğin, dergide Türkiye'deki okul ve eğitim fırsatlarını tanıtan yazılara rastlanmaktadır. Ali Kâmi Akyüz de "Mekteblerimizi Tanıyalım" başlıklı bir bölüm altında yayımlanan bu tür yazılardan birinde, kendisinin de mezunu olduğu ve dönemin önemli eğitim kurumlarından biri olan Darüşşafaka'yı tanıtır. Akyüz, günümüzde öğrenciler için hazırlanan tercih kılavuzlarındakine benzer bir anlayışla okulun akademik ve sosyal imkânlarını okura sunar (Akyüz, 1935). Bir başka örnek olarak, Saffettin Pınar tüm eğitim hayatını Türkiye'deki eğitim kurumlarında geçirmiş bir birey olarak ülkemizin söz konusu dönemdeki eğitim sistemi üzerine bir makale kaleme alır. Pınar, eğitim sistemimizin olumlu ve olumsuz taraflarını okura detaylarıyla açıklar (Pınar, 1938). Dönemin önemli edebiyat isimlerinden ve akademisyenlerinden Orhan Burian, derginin Mart 1936 tarihli 13 numaralı sayısında edebi eleştiri üzerine bir yazı kaleme alırken (Burian, 1936a); Temmuz 1939 tarihli 53 numaralı sayısında yayımlanan bir başka yazısında ise orta öğretimi detaylı bir şekilde okura tanıtır (Burian, 1939). Yine tıp doktorluğunun yanı sıra İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde akademisyenlik yapan Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver, kendi uzmanlık alanı çerçevesinde, Türk gençlerine İstanbul'daki bazı sanat eseri niteliğinde yapıları tanıtıcı yazılar yazmıştır (Ünver, 1937a; 1937b). Bu yazıların yanı sıra, doğrudan derginin hedef okur kitlesiyle ilişkilendirilebilecek farklı konularda da yazılar yayımlanmıştır. Gençleri batıcı bir anlayışla bilgilendirmek ve yönlendirmek amacıyla basıldığı söylenebilecek bu yazılar arasında "Genç Bir Kız Neler Bilmelidir? (Bir Amerikalı

Gözü İle)" başlıklı bir çeviri eser yer almaktadır ("Genç Bir Kız Neler Bilmelidir? (Bir Amerikalı Gözü İle)", 1935). Vedat Günyol da, bir başka sayıda "Kadın Erkek Dostluğu" başlıklı bir yazı çevirmiştir (Faguet, 1936).

Eleştiri konusuna gelince, derginin ikinci sayısında bir eleştiri çağrısı yapılır (Yücel, 1935a) ve takip eden sayılarda da eleştirmen ihtiyacına ve eleştiri kıtlığına ilişkin yazılar basılır. Derginin henüz ikinci sayısında çağrı yapılması ve aynı yazıdaki derginin eleştiriye bakış açısını belirten "Mecmuamızı çıkarırken değerli münekkitlerimizden tenkit bekliyorduk. Çünkü bizler bu tenkitleri büyük bir dikkatla okumağa ve onlardan âzami istifadeyi edinmeye azmetmiştik" (Yücel, 1935a) şeklindeki ifadeler, derginin eleştiri edimine verdiği önemi göstermektedir. Derginin yazarları, eleştirinin salt olumsuz değerlendirme olarak algılanmasının aksine; eleştirilenin de faydalandığı bir edim olduğu görüşünü benimsediklerini açıkça belirtirler. Dergiyi bir bütün olarak incelediğimizde, dergide yazan eyleyicilerin eleştirilerinde siyasetten toplumsal konulara, edebiyattan sanata hemen hemen her konuyu işledikleri söylenebilir. Edebiyat ve edebi eserler üzerine yazanlar da olumlu ya da olumsuz eleştiri örnekleri vererek derginin eleştirel söylemine katkı sağlamıştır.

Söz konusu dönemde çok popüler olan çeviri de, derginin hem yayın politikasının hem de eleştirel söyleminin odaklarından biri olmuştur. Ancak derginin çeviriyi eleştirel söyleminin bir parçası haline getirmesini, yalnızca çevirinin o dönemdeki merkezi konumu ile ilişkilendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü gerek dergi kurucuları gerekse dergi bünyesinde yazan eyleyiciler çevirinin, özellikle de yeniden inşa edilme aşamasında kolektif kültür için ne denli önemli bir olgu olduğunun bilincindedirler. Dolayısıyla, her ne kadar *Tercüme* gibi özel olarak çeviri konusuna odaklanmasa da, *Yücel* dergisi çeviri konusuna ağırlık vermiş ve sayfalarında çeviri eserlere ve çeviri edimine ilişkin birçok yazıya yer vermiştir. Derginin 113. sayısında çeviri eserlere de özgün yazılar kadar önem verildiği açık bir şekilde ifade edilir: "*Yücel* bilgiçliği değil bilgiyi sayanların dergisidir; faydalı yahut güzel bulursa tercüme yazılara da telifler kadar kıymet verir" ("On İki Yıl Sonra...", 1946: 4). Aslında çeviriye verilen önem, var olan çevirilerin hem yetersizliği hem de plansızlığı, *Tercüme* dergisi çıkarılmadan ve Tercüme Bürosu'nun temellerinin atıldığı BTNK yapılmadan önce *Yücel* dergisinde dile getirilmişti. Bu şikayetlerden

biri, *Yücel*'in 38 numaralı sayısında yayımlanan "Başı Boş Tercüme Gayreti" başlıklı yazıdır: "[…] terceme ettirecek eser seçme için hiçte programlı ve hatta şuurlu davrandıkları iddia edilemez" ("Başı Boş Tercüme Gayreti", 1938). Hatta bu başboşluğun giderilmesi için resmî bir hamlenin yapılması gerektiği yine *Yücel* sayfalarında yankılanmıştır. BTNK'dan iki yıl önce *Yücel* dergisinin 31 numaralı sayısında, Behçet Kemal Çağlar imzasıyla "Dirije Edilmemiş Terceme Gayreti" başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Çağlar'ın bu yazısının başlığında kullandığı "dirije" kelimesi, çeviri uygulamalarının 'yön verilmemiş" olması anlamına gelir ve bu çeviri gayretinin belirli bir program çerçevesinde yapılmasına duyulan ihtiyacı dile getirir. Ayrıca Çağlar, böyle bir program ve planlama için devlet erkinin resmî bir hamlesinin gerekliliğine daha o zamanlar dikkat çeker: "Kitapçılar ve terceme ile uğraşanlar bir resmî müessesenin teşviki ile bir araya gelseler ve aralarında iş birliği ve çalışma taksimi yapsalar, ne iyi olarak…" (Çağlar, 1937: 39). Çağlar'ın bu görüşleri söz konusu dönemin aydınları tarafından da benimsenmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı bir yazıda çeviri uygulamalarındaki düzensizliğe dikkat çekerek devlet eliyle bir planlama yapılması gerektiği konusunda bir çağrı yapar (Tanpınar, 2018a [1969])[123]. Şehnaz Tahir-Gürçağlar da, Çağlar ve Tanpınar'ın bu görüşlerinin benzerlerini sunarak erken Cumhuriyet döneminde çeviri uygulamalarındaki düzensizliğin birçok eyleyici tarafından eleştirildiğini söyler (Tahir-Gürçağlar, 2001: 162-163).

Dergide çeviri işinin profesyonellikten uzak bir şekilde yapıldığına ve yabancı dil konusunda henüz uzmanlaşmamış hatta yabancı dil öğrenmeye yeni başlamış amatör dilcilerin bile çeviri yapmalarına da eleştiri getirilmiştir. Aşağıda benzer bir eleştirinin karikatür olarak sunulmuş örneği görülebilir:

[123] Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu yazısı, ilk olarak *Cumhuriyet* gazetesinin 25 Mayıs 1939 tarihli 5399 numaralı sayısında yayımlanmıştır.

Şekil 14: Cemal Nadir Güler'in Dil Öğrenmeye Yeni Başlayan Amatörlerin Dahi Çeviri Uğraşına Girişmelerine Getirdiği Eleştiriyi Resmeden Bir Karikatürü

Kaynak: (Güler, 1938a)

Ayrıca, dergi yetkilileri yeniden inşa edilen Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni bir kimlik ve ileri bir sanat için çevirinin ne denli önemli bir edim olduğunun bilincinde olduklarını dile getirmişlerdir. Hatta, Hasan Ali Yücel sonrası sekteye uğrayan çeviri hareketine katkı sağlamak için çeviriye odaklanacaklarını açıklamışlardır (Yücel, 1955: 1). Bu sebeple, dergi sayfalarında çeviri hikâye, makale ve şiir gibi birçok çeviri uygulamasına rastlamak mümkündür. Hem uygulamada yoğun bir şekilde kullanılması hem de çevirinin birçok eyleyici tarafından tartışmaya açılması her ne kadar *Tercüme* gibi özellikle çeviriye odaklanan bir süreli yayın olmasa da, *Yücel* dergisi yazarlarının çeviri konusunda farkındalık geliştirmiş eyleyicilerden oluştuğunu göstermektedir.

Derginin yayın politikası ve ajandasının önemli bir bölümünü oluşturan çeviri konusunda eyleyicilerin odak noktalarından biri, çeviri eleştirisidir. Derginin önemli eyleyicilerinden Orhan Burian, çeviri ve eleştiri edimlerini birleştirerek tartışmaya açar. Burian, *Tercüme* dergisinin ilk yılındaki uygulama ve çalışmalarını değerlendirdiği yazısında, *Tercüme* dergisinin çeviri eleştirisi yazılarına önem verdiğini belirtirken *Yücel*'i bu konuda daha üretken olmaya davet eder. Çünkü

Burian'a göre, "Ancak daha çok ve daha esaslı tercüme tenkidleri sayesindedir ki, dünya kültüründen bizi haberdar eden tercümelerin şuurlu bir tarzda yapılması temin edilebilir" (1941a: 179). Dönemin çeviri uygulamaları üzerine kaleme aldığı bir başka yazısında, doğrudan çeviri eleştirisi şeklinde isimlendirmese de çevirilerin bir değerlendirme sürecinden geçmesi gerektiğine dikkat çeker. Burian, tâbinin, yani kitap basan eyleyicilerin, bünyesinde "Danışma Heyetleri" bulundurması ve çevirilerin basılmadan önce bu heyetlerden ilgili olanının onayına sunularak "bir süzgeçten geçmesi" gerektiğini, böylelece çevirmenlerin kusurlu çevirilerle yaratacakları zararlı etkilerin engellenebileceğini ileri sürer (Burian, 1941: 11). Burian'ın bu talebi, daha önce değindiğim Vâ-Nû'nün çeviri uygulamalarının kontrolü için gerekli gördüğü "divanı haysiyet"e (Vâ-Nû, 1939: 3) oldukça benzemektedir.

Çeviri eleştirisi dergi içerisinde kapladığı yer açısından değerlendirildiğinde, aşağı yukarı 8000 sayfa olarak çıkartılan dergide 283 sayfa ile yaklaşık %3,5 (%3.47) gibi bir orana sahiptir. Bu oran ilk bakışta çok küçük gibi görünebilir. Ancak derginin sadece çeviriye odaklanmaması ve okura oldukça çeşitli seçenekler sunan bir süreli yayın olması sebebiyle, bu çeviri eleştirisi derlemi araştırmacılara önemli veriler sunmaktadır.

3.3. *YÜCEL* DERGİSİNDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ

Yücel dergisinin tüm sayılarını inceleyerek yaptığım taramaya göre, *Yücel* dergisinde *Tercüme*'deki gibi çeviri eleştirisi uygulamaları ve çeviri eleştirilerine cevap vermek amacıyla kaleme alınan yazılar yayımlanırken, çeviri ve eleştirisi üzerine kuramsal ya da üst eleştiri şeklinde tanımlanabilecek herhangi bir yazı yayımlanmamıştır. Ancak *Tercüme*'deki eleştirilerden farklı olarak, derginin çeviri eleştirisi söylemini şekillendiren veya bu söyleme katkı sağlayan çeviri eserden beklentileri açıklayan metinler yayımlanmıştır.

Çalışma kapsamında *Yücel* dergisinin tüm sayılarından oluşan basılı nüshalarında yapılan tarama neticesinde çeviri eleştirisi odaklı oluşturulan derlem üç ana başlık altında sınıflandırıldı: 1) çeviri eser(ler) üzerine eleştirel metinler; 2) çeviri ve çevirmenden beklentiler üzerine metinler; 3) çeviri eleştirilerine verilen cevaplar.

Bu üç farklı metin türünden oluşan çeviri eleştirisi derleminin oransal olarak dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:

Şekil 15: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirisi ve İlgili Yazılar

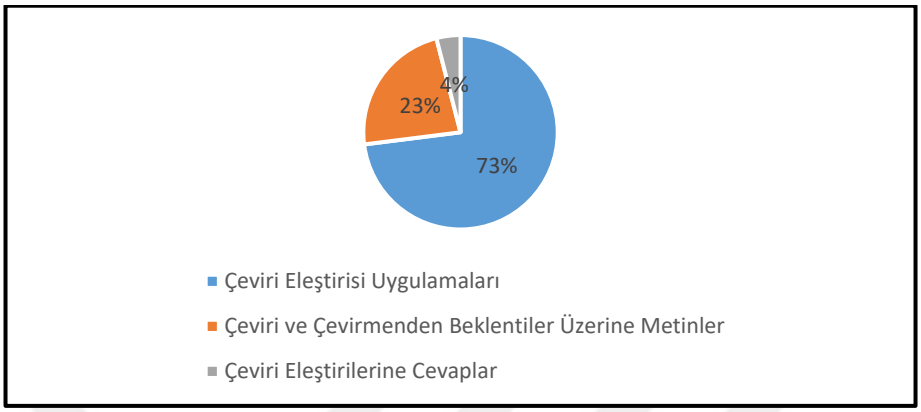

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çok büyük çoğunluğunu çeviri eleştirisi uygulamalarının oluşturduğu bu derlemde 73 adet çeviri eser üzerine eleştirel metin, 23 adet çeviri ve çevirmenden beklentilere değinenler ile 3 adet çeviri eleştirisine cevap olmak üzere toplam 99 metin yayımlanmıştır. Bu veriler, *Yücel* dergisinin çeviri eleştirisinde uygulama odaklı bir yayın politikası benimsediğini göstermektedir. Bunun iki farklı sebebi olabilir: İlki, çeviri eleştirilerine *Tercüme* dergisindekine benzer bir şekilde tanıtıcı bir misyon yüklenmiş olmasıdır. Her ne kadar *Tercüme* dergisindeki kadar tutarlı olmasa da *Yücel* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi uygulamalarından bazıları, incelenen çeviri eserin konusunu, yazarını ve kaynak kültürünü tanıtıcı unsurlar içermektedir. Bu türden bir üretim, çeviri aracılığıyla yaratılması planlanan ve *Yücel*'de yazan eyleyicilerin öncüsü olduğunu iddia ettikleri (Yücel, 1955: 1) Türk hümanizmasının gençler arasında tanıtılması ve yayılmasına yönelik bilinçli bir çabanın sonucu olarak değerlendirilebilir. Dergide yazan eyleyiciler, hümanizm konusunda fikir birliği sağlamış ve bunun yeniden inşa edilen Türk kültürü için önemli olduğunu savunmuşlardır.[124] Diğer muhtemel sebep ise, eleştirinin *Yücel* için önemli bir edim olmasıdır. Dergide yayımlanan yazılar incelendiğinde, yalnızca çeviri eleştirisi değil edebiyat eleştirisinin de sık sık teşvik edildiği ve bu konudaki eksikliğe vurgu yapıldığı görülmektedir.[125]

[124] Muhip, 1935a; 1935b.
[125] Genel eleştiri üzerine metinler için bkz. Yücel, 1935a; Burian, 1938; Güler, 1938; Göknil, 1940; Güler, 1940.

Dergide tespit ettiğim ve derlemde "çeviri ve çevirmenden beklentiler üzerine metinler" şeklinde sınıflandırdığım eserler uygulamaların yaklaşık 1/3'ü kadardır. Bu grupta, okura çevirinin nasıl olması gerektiğini, yani çeviri eserin hangi koşullarda başarılı olduğunu ifade eden metinler yer almaktadır. Arslan'ın "çeviri üzerine eleştirel metinler" (Arslan, 2019) olarak tanımladığı bu tür metinler incelendiğinde, eyleyicilerin kimi zaman çeviri uygulamalarıyla ilgili belirli bir durumu eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı görülürken ("Başı Boş Tercüme Gayreti", 1938; Güler, 1944; vb.) kimi zamansa sadece çevirinin veya çevirmenin sahip olması gereken niteliklerin altını çizdiği (Ohenberg, 1945; Tökin, 1956; vb.) görülmektedir. Ayrıca bu grupta yer alan metinler, dönemin önemli edebiyatçılarıyla yapılan röportaj; erken Cumhuriyet döneminde sıkça rastlanan ve okurların fikirlerini almayı amaçlayan 'soruşturma' ve 'anket' yazıları, karikatür ve dergi makalesi şeklinde yayımlanmıştır. Örneğin, erken Cumhuriyet döneminin önemli isimlerinden karikatürist Cemal Nadir Güler, çeviri piyasasında sıkça tartışılan çeviri yanlışları konusundaki eleştirisini aşağıdaki eseriyle yapar:

Şekil 16: Cemal Nadir Güler'in Çeviri Yanlışları Konusunu Eleştirdiği Bir Karikatür

Kaynak: Güler, 1944: 103

Yücel dergisinin sunduğu seçenekler, *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi uygulamalarının bir parçası olan "çeviri eleştirisine ilişkin yazılan makale ve üst eleştiri yazıları" şeklinde sınıflandırdığım yazılarla benzer amaçlara hizmet etse de, gerek yapı gerekse içerik bakımından onlardan oldukça farklıdır. Daha önce yazıldığı üzere, *Tercüme* devlet himayesinde yayın hayatını sürdüren bir dergidir. Devletin çeviriye yüklediği misyon çerçevesinde, Türk aydınları arasında çeviri edimi ve uygulamalarına ilişkin bir bilinç geliştirmeyi ve uluslararası düzeyde çeviri alanında yaşanan gelişmeleri okura aktarmayı amaçlamaktaydı. Dolayısıyla bu görev, akademik ve mesleki geçmişleriyle sahip oldukları kültürel sermayeleri bakımından toplumun aydın kesimi sayılabilecek eyleyicilere verilmişti. Bu sebeple, bu grupta yer alan yazıların nispeten daha tutarlı bir formatta hazırlandığı ve bilimsel bir niteliği olduğu söylenebilir.

Ayrıca, *Yücel* dergisi daha önce değindiğim üzere ortaokul, lise çağındaki gençlerden ilerleyen dönemlerde yüksek öğrenim sahibi gençleri hedef okur kitlesi olarak kabul ettiğinden bu tür metinlerin üretim ve sunuş şekillerinde bilimsel unsurlara daha az yer verilen serbest bir yöntem izlemiştir. Bu doğrultuda eleştiriler, söz konusu dönemde oldukça popüler olan anket, röportaj ve karikatür şeklinde hazırlanmıştır. Bu serbestliğin bir diğer sebebi de, *Yücel* bünyesinde yazan eyleyicilerin çoğunun edebiyat ve çeviri uygulamalarına amatör bir ruh ile katkı yapmış olmaları olabilir. *Tercüme* dergisinde yazan eyleyicilerin çok büyük bir kısmı, akademisyen ve profesyonel anlamda çevirmenlik yapan isimlerdi. Dolayısıyla, kendi alanlarından sahip oldukları profesyonel çevreleri sayesinde çeviri alanında kendilerine avantaj sağlayacak daha güçlü bir sosyal sermayeye sahiplerdi. Bu durum *Yücel* dergisinde yazan eyleyiciler için geçerli değildir. İlerleyen alt bölümlerde görüleceği üzere, *Yücel* dergisi bünyesinde bu tür metinler üreten isimlerin çoğunun mesleki habitusları ve birikimleri çeviri konusunda kuramsal açıdan uzmanlık gerektiren yazılar kaleme almalarına imkân vermemiştir.

Ancak *Yücel* dergisi, *Tercüme* dergisi gibi eleştirmenlerinin değerlendirmelerine ilişkin yazılan cevaplara sayfalarında yer vererek eleştirmen ve çevirmen arasında bir diyalog ve iletişim ortamı sağlamıştır. *Tercüme* dergisindekine benzer bir şekilde, sayıca çok kısıtlı örnekler sunsa da cevap yazıları *Yücel* dergisinin çeviri eleştirisine karşı olumlu bakış açısını gözler önüne sermektedir. Genel olarak

eleştirinin karşılıklı fayda sağlanabilecek bir edim olarak yapıcı tarafına dikkat çeken dergi, cevap yazılarında kullanılan sert dile rağmen, bünyesindeki eyleyicilere gelen tepkileri okurlarıyla paylaşmaktan çekinmemiştir.

3.3.1. *Yücel* Dergisinde Çeviri Eleştirisi Uygulamaları: Eleştiri-İnceleme-Tanıtım Arasında Bir Edim

Çalışma kapsamında yaptığım taramalar, *Yücel* dergisindeki eyleyicilerin *Tercüme* dergisindekiler gibi çeviri eleştirisinde uygulamaya ağırlık verdiğini göstermiştir. Her iki dergide yer alan çeviri eleştirisi yazılarının çeşitliliği ve sayısı, çevirinin söz konusu dönemde devletin kültür politikası çerçevesinde oluşturduğu ajandanın önemli bir parçası olarak kabul edilmesi ile bağlantılıdır. Buna benzer bir durumun Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde de gözlemlendiğini belirten Lauren Leighton, çevirinin saygınlık kazandığı milli kültür içerisinde çeviri eleştirisinin de gelişip popülerlik kazanacağını ileri sürer (Leighton, 1991: xi-xix). Bu üretkenliğin bir diğer muhtemel sebebi, çeviri uygulamalarının iyileştirilmesi için çeviri eleştirisine yüklenen misyondur. Yukarıda değindiğim üzere, *Yücel* dergisinin önemli isimlerinden Orhan Burian, "tercümelerin şuurlu bir tarzda yapılması"nın çeviri eleştirileri sayesinde olabileceğine dikkat çekmiştir (Burian, 1941a: 179). Burian'ın görüşüne alan içerisindeki diğer eyleyicilerin yazılarında da rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, çeviri eleştirisi dolaylı olarak da çeviri alanında kendine yer bulmuştur. Örneğin, Tercüme Bürosu bir eserin basılmak üzere çevrilmesinden önce çevirmenlerin deneme çevirileri yapmasını talep ediyordu. Bu deneme çevirileri, Büro bünyesindeki ilgili dilde yetkin kişilerce bir değerlendirme sürecinden geçirilip rapor halinde Büro yönetimine sunuluyordu. Değerlendirme raporu herhangi bir yerde basılmak üzere hazırlanmasa da, kaynak ile çeviri eser karşılaştırmasına dayanan olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler içermesi sebebiyle bir çeviri eleştirisi uygulaması olarak kabul edilebilir. Bu uygulamanın, ilerleyen bölümlerde gösterileceği üzere, dönemin çeviri eleştirilerini etkilemiş olabileceği söylenebilir.

Erken Cumhuriyet döneminde alan içerisinde çeviri eleştirisine ilişkin fikir birliği olmasına rağmen, Nusret Hızır gibi birkaç eyleyicinin eleştirileri dışında, çeviri eleştirisi uygulamalarında belirli bir düzen sağlamaya ilişkin herhangi bir

çabanın olduğu söylenemez. Böyle bir çabanın yokluğunun çeviri eleştirisinin farklı şekillerde yapılmasına ve eleştiri ediminin sınırlarının belirsizleşmesine sebep olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, ilerleyen bölümlerde daha detaylı inceleneceği üzere, *Yücel* dergisi bünyesinde yazan eyleyicilerin kültürel sermayelerinin ve habituslarının bu çeşitlilik ve belirsizlik üzerinde önemli etkileri olduğu ileri sürülebilir.

Eleştiri kriterlerinin belirsizliği, *Yücel* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirilerinin tanımlanmasında tutarsızlığa neden olmuştur. Buna örnek olarak, dergideki çeviri eleştirilerinden sadece altısının eleştiriyle ilişkilendirilebilecek bir bölüm altında yayımlanması verilebilir. Bu bölümler şöyle verilmiştir: Tenkit[126] (2); Tenkid[127] (2); Kitap Eleştirileri[128] (1); Kitap Tahlili[129] (1). Bunlar dışında basılan tüm metinler, çeviri eleştirisiyle doğrudan ilişkilendirilemeyecek bölümler altında veya birbirlerinden bağımsız şekillerde başlıklandırılmıştır. Örneğin, Muhtar M. Körükçü *Yücel'*in 25. sayısında Nasuhi Baydar'ın Anatole France'tan *Thais* başlığıyla çevirdiği eserin eleştirisini yapar. Bu yazı, doğrudan "Tenkit" şeklinde başlıklandırılan bir bölüm altında eleştiri olarak sunulmuştur (Körükçü, 1937: 22). Ancak, Körükçü'nün Avni İnsel'in André Gide'den *Dünya Nimetleri* başlığıyla çevirdiği eseri eleştirdiği bir başka yazısı, genelde sadece kitap tanıtımı yapılan yazıların yayımlandığı "Kitaplar" başlıklı bir bölüm altında basılmıştır (Körükçü, 1936).

Buna ek olarak, dergideki çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan metinlerden bazıları ilk yayımlandıkları nüshalarda çeviri eleştirisi olarak sunulmamıştır. Ancak bu eleştirel metinlere konu olan eserin çevirmenlerinin yapılan eleştirilere verdiği cevaplarda bu metinler çeviri eleştirisi olarak anılmıştır. Örneğin, Haydar Tolun'un "Bir Psikoloji Tercümesi" başlığıyla yazdığı eleştiri yazısı ilk yayımlandığı 22. sayıda, eleştiri ya da tenkit olduğuna ilişkin herhangi bir ibare barındırmazken; incelenen eserin çevirmeninin bu eleştiri için yazdığı cevap yazısı "Bir Psikoloji

[126] Bu bölüm altında basılan eleştiriler: Körükçü, M. (1937). Thais. *Yücel,* (25), ss. 22-23; Girçin, B. (1945). Anafortepe-Ölmeyen Aşk Tercümesi Hakkında. -Ölmeyen Aşk Tercümesi Hakkında. *Yücel*, (102), ss. 64-70.
[127] Bu bölüm altında basılan eleştiriler: Tolun, H. (1936). Bir Terceme. *Yücel,* (20), ss. 63-64; Sönmez, N. (1943). Yağmurlar Gelince. *Yücel,* (95-96), ss. 140-152.
[128] Bu bölüm altında basılan eleştiriler: Öztelli, C. (1956). Son Kur'an Çevirileri. *Yücel,* (6), ss. 375-377.
[129] Bu bölüm altında basılan eleştiriler: Atsız. (1939). Dede Korkut. *Yücel*, (48), ss. 306-310.

Tercümesi Tenkidine Cevap" şeklinde bir başlık altında yayımlanmıştır. Ayrıca çevirmen Münür Raşit Öymen, söz konusu yazıda Tolun'u "münekkid" yazdığı yazıyı da "tenkid" olarak anar (Öymen, 1937). Örneklerden görüldüğü üzere, dergide yayımlanan çeviri eserlere ilişkin eleştirel söylem üreten metinlerin çoğu eleştiri ya da tenkit olarak sunulmamıştır. *Yücel* dergisi içerisinde eleştiri ediminin sınırlarının ve isimlendirilmesinin tam manasıyla belirlenmemiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, çeviri eleştirisi uygulamalarındaki bu çok çeşitli üretim dinamikleri, mevcut çalışmada metinlerin belirlenmesini güçleştirmiştir. Bu sebeple, çalışma kapsamında ilk olarak hangi metinlerin çeviri eleştirisi olarak kabul edilmesi gerektiğine ilişkin kriter belirleme zorunluluğu doğmuştur.

Bu noktada ilk önce Carol Meier'in eleştiri ve inceleme edimlerine ilişkin yaptığı sınıflandırmadan yola çıkmayı denesem de, *Yücel* dergisindeki üretim çeşitliliği buna imkân vermedi. Çünkü Meier, bu kavramları birbirinden ayrılmayan; ancak farklı iki değerlendirme edimi olarak kabul etmektedir. Meier'in ayrımına göre, eleştirmen eserin yeni ya da eski olmasından bağımsız olarak okurun esere aşina olduğu varsayımıyla eseri detaylı bir şekilde irdeler; inceleme yazarı ise incelediği eserin satın almaya ve okunmaya değip değmeyeceğinin değerlendirmesini yaparak okura yeni eseri tanıtır (Meier, 2005 [2001]: 205). Ayrıca Meier, farklı disiplinlerden eyleyicilerin çeviri eleştirisi edimine ilişkin çalışmalar yaptığını ve farklı açılardan değerlendirme yapılmasını önerdiklerini vurgular. Bu farklılıklara karşın, eyleyicilerin çeviri eleştirisi ediminin "betimleyici değerlendirme [descriptive evaluation]" (Meier, 2005 [2001]: 206) içermesi gerektiğine ilişkin bir fikir birliği içinde olduklarını ileri sürer. Outi Paloposki ise, çeviri eleştirisini akademik edim ve gazetecilik faaliyeti olmak üzere iki kategoriye ayırır. Akademik bir edim olarak çeviri eleştirisini günümüzde kullanılan çeviri eleştirisi yöntemleriyle ilişkilendiren Paloposki, bunların daha sistemli ve betimleyici bir yaklaşıma sahip olduğuna dikkat çeker (Paloposki, 2012: 185). Bununla birlikte, bir gazetecilik faaliyeti olarak çeviri eleştirisi amatör bir değerlendirme edimidir (Paloposki, 2012: 186).

Tercüme ve *Yücel* örneğinde görüldüğü üzere, dergilerde yayımlanan çeviri eser üzerine yazılan eleştirel metinleri Meier ve Paloposki'nin kategorilerine göre sınıflandırmak mümkün değildir. Bu çerçevede çeviri eleştirisinin tıpkı çeviri gibi kültüre ve zamana bağlı bir edim olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla, erken

Cumhuriyet döneminde yayımlanan çeviri eleştirilerini tespit ederken, söz konusu dönemde Türkiye'deki yayıncılık faaliyetleri, poetika ve politika çerçevesinde kabul görmüş çeviri eleştirisi tanımlamalarına göre bir tarama yapmak gerekmektedir. Kaldı ki, aşağıda açıklayıp örneklendireceğim yazıları bu sınıflandırma kapsamında ayrıştırmaya çalışmak, bazı eleştiri pratiklerinin dışarıda bırakılarak *Yücel* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan metinlerin iç içe geçmiş, karmaşık yapılarının ve eleştirel zenginliğin göz ardı edilmesi anlamına gelecektir.

Yücel dergisinde yayımlanan bazı metinler, çeviri eserin detaylı bir şekilde incelenip değerlendirmesini içerirken odaklandığı eseri okura tanıtmak amacını taşımaktadır. Bu yaklaşımla hazırlanan metinler, *Tercüme* dergisinde de tespit ettiğim tanıtıcı ve eleştirel betimleyici bölümlerden oluşan yazılara benzemektedir. Bu metinlerden bazıları, incelenen çeviri eserin konusuna ve içeriğine ilişkin bilgiler veren kısımlar içerebilmektedir. Örneğin, Nejat Sönmez Ömer Riza Doğrul imzalı *Yağmurlar Gelince* başlığıyla yayımlanan çeviri hakkında detaylı bir yazı yazar. Bu yazıda, esere ve Türkçeye yapılan benzer çevirilere ilişkin okuru bilgilendirir (Sönmez, 1943: 140-141). Metnin ilerleyen bölümlerinde kaynak ile çeviri metinden aldığı kısımları karşılaştıran Sönmez, bu bölümlere ilişkin değerlendirmelerini ve açıklamalarını sunar. *Tercüme* dergisindeki bütüncül çeviri eleştirisi anlayışına benzer bir şekilde hazırlanan bu ve benzeri eleştiri pratikleri, günümüz çeviri eleştirisi uygulamalarına en yakın metinler olarak kabul edilebilir. Bazı yazılarda ise, eleştirmenler makale türüne benzer bir şekilde yaptıkları değerlendirmeleri kanıtlamak amacıyla, kaynak ile çeviri eseri karşılaştırarak inceleyip doğrudan alıntılarla doğrulanabilir çeviri eleştirisi örnekleri sunarlar. Ancak yine de, bunların Meier'in sınıflandırmasındaki eleştiri edimine uygun olduğu söylenemez. Çünkü bu tür metinlerde, eleştirmenler okurun incelenen esere aşina olduğu varsayımıyla hareket etmeyerek eseri okura tanıtmayı amaçlamışlardır. Aynı zamanda bu metinlerin bir inceleme olarak tanımlanması da uygun değildir. Buna sebep olarak eleştirmenlerin, bu tür metinlerde kaynak ile çeviri metin arasında bir karşılaştırma yaparak okura sadece doğrulanabilir bir değerlendirme sundukları gösterilebilir.

Kimi eleştirmenler de, yukarıda bahsettiğim ve bütüncül çeviri eleştirisi şeklinde tanımladığım yaklaşımdan uzak bir şekilde, doğrudan çeviri eserin değerlendirmesini yapmıştır. Çeviride tespit edilen hususlar kimi zaman kaynak ile

çeviri eserden karşılaştırmalı olarak kimi zaman da yalnızca çeviri eserden alınan örnekler çerçevesinde açıklanır. Örneğin, Cemil Meriç "Vadideki Zambak" başlıklı yazısında, okurun incelediği esere aşina olduğunu varsayarak detaylı bir kaynak ile çeviri eser karşılaştırması çerçevesinde doğrudan metin incelemesi yapar (Meriç, 1944). Her ne kadar Meier'ın tanımlamasındaki çeviri eleştirisine uygun gibi gözükse de, bu tür örneklerin "betimleyici değerlendirme [descriptive evaluation]" (Meier, 2005 [2001]: 206) şeklinde kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü Meier'e göre, her ne kadar birbirinden farklı alanlardan eyleyiciler çeviri değerlendirme sürecini tartışmaya açsa da, hemen hemen hepsi, iki konuda fikir birliği içindedir: Değerlendirme kriterleri ne ölçüde kural koyucu olmalı? ["To what extent should evaluative criteria be prescriptive?"] 2) Değerlendirme çeviri ile orijinalini ne ölçüde içermeli? ["To what extent should evaluation include both the translated text and its original?"] (Meier, 2005 [2001]: 205). Bu iki hususun sınırlarındaki belirsizlik, tespit edilen metinleri çeviri eleştirisi şeklinde sınıflandırmayı güçleştirmektedir. Başka bir deyişle, Meriç'in *Vadideki Zambak* üzerine yazdığı eleştirel metinde yaptığı üzere, çeviride tespit edilen kusurları sıralamak da günümüz tanımlamaları gereği tam manasıyla çeviri eleştirisi ya da incelemesi olarak kabul edilemeyebilir. Ancak bu ve benzeri metinlerin hem *Yücel* hem *Tercüme* hem de erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan bazı süreli yayınlarda[130] tercüme tenkidi olarak anılması, bu tür metinlerin çalışma kapsamına dâhil edilmesini zorunlu kılmıştır.

Dergide yayımlanan kimi metinler ise, yapı itibariyle, tanıtım yazılarına ve süreli yayınlarda yayımlanan fıkra ya da köşe yazısı şeklinde tanımlanan türden metinlere oldukça benzemektedir. Ancak içeriklerine bakıldığında, bu metinlerin tam manasıyla tanıtım yazısı özelliklerine sahip olmadığı görülmektedir. Tanıtım yazıları çeviri eserlere ilişkin de yazılabilir; ancak bu tür yazılarda genellikle eserin konusu ve hikayesi tanıtılıp eserle ilgili olumlu değerlendirmeler yapılır. Böylece okur eseri almaya teşvik edilir. *Yücel* dergisindeki metinler ise uzunlukları ve sunuluş şekilleri açısından tanıtım gibi görünse de, tanıtım yazılarından farklı olarak odaklandığı çeviri eserin çevirisine ilişkin olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler içerebilmektedir. Örneğin, Â. S. şeklinde imzalanan "Özdeyişler" başlıklı metinde eleştirmen, tanıtım yazılarındaki gibi aynı başlıkla yayımlanan eseri kısaca tanıtır.

[130] Bkz. Hisarlı, 1942; Meriç, 1942.

Ayrıca, incelediği eserin yazarı olan La Rochefoucauld'un eserlerinde dikkat edilmesi gereken hususlara değinir. Bununla birlikte çeviri esere ilişkin değerlendirmelerini kanıtlama çabasına girmeden, yani herhangi bir doğrulanabilir kanıt sunmadan, çeviride eklemeler olduğuna, akıcı bir dil kullanılmadığına ve yazarın "iğneli" dilinin aktarılmadığına dikkat çeker (S., 1945). Dergi içerisinde sunuluş şekilleri açısından fıkra ya da köşe yazısına benzeyen bu tür eleştirel metinler, çeviriden beklentileri, çevirinin kalitesini ya da başarısını etkileyen hususları da içerdiğinden *Yücel* dergisinin çeviri eleştirisi söylemine önemli katkılar yapmıştır.

Yücel dergisinin yayın politikasının bir parçası olan çeşitlilik ve yeni seçenekler, çeviri eserler üzerine üretilen metinlerde de kendini göstermektedir. Dergide "yıldızlama usulü" adı verilen bir yöntemle değerlendirilen eleştirel metinler yayımlanmıştır. Söz konusu dönemde yayımlanan süreli yayınlarda benzerine rastlamadığım türden bir pratik olan bu usul, her ne kadar uzun yıllar boyunca kullanılmasa da eleştiri alanına sunulan yeni bir seçenek olarak kabul edilebilir. Yıldızlama usulü, dergide "Kitap Dünyamız" başlığı altında yayımlanan yazıların başında şöyle tanıtılmaktadır:

> *Bize gelen eserlerin hepsi hakkında uzun boylu izah ve tenkitler yapmağa her zaman imkân bulunmamaktadır. Buna karşılık olmak üzere "Yücel", aşağıda anlatıldığı şekilde, bir yıldızlama usulü koymuştur. Eserlerin mevzularını kısa birkaç cümleyle belirttikten sonra bizce olan değerlerini yıldızlarla ifade edeceğiz.*[131]

Hem özgün hem de çeviri eserler üzerinde yapılan yıldızlama, yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, yeni çıkan eserler için uygulanan bir puanlama sistemidir. Bununla beraber, bu usul ile puanlanan metinler tenkit yazılarının yerine kullanılabilecek yeni bir seçenek olarak sunulmaktadır. Ancak eleştiri yazılarından farklı olarak, burada okurun esere aşina olmadığı varsayılacağı ve eserlerin konularına ilişkin bilgi verileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, içerik, uzunluk ve amaçları bakımından tanıtım yazılarına benzese de, çeviri eser incelemesi yapılan metinlerin hepsi eserin çevirisine ilişkin değerlendirmeler içermektedir. Bu usulle eserleri değerlendirirken izlenimci/öznel bir yaklaşım benimseneceği yukarıdaki açıklamadaki "bizce" ibaresinde açıkça görülmektedir. Bu açıdan Meier'in bahsettiği

[131] Bu tanıtım, bu şekilde hazırlanan tüm yazıların başına konmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Kitap Dünyamız, 1938; 1938a; 1938b; 1939; 1939a.

betimleyici değerlendirmenin dışında kalmaktadır. Günümüz çeviri eleştirisi uygulamalarıyla kıyaslandığında dahi radikal bir örnek olarak kabul edilebilecek bu eleştiri şeklinde incelenen eserlerin çevirmenleri ismen anılır ve çeviriler birden beşe kadar yıldız verilerek puanlanır:

> ***** İstisnaî ve daimî kalacak bir değeri olan eser demektir.
> **** Az raslanır, değerli bir eser demektir.
> *** Zevk ve alâka uyandıran bir eser demektir.
> ** Oldukça iyi bir eser demektir.
> * Okunur bir eser demektir. Yıldızsız kitabı tavsif etmeyeceğiz.[132]

Yukarıda doğrudan alıntılayarak verdiğim puanlamalar içinde çeviriye ilişkin herhangi bir yargı bulunmuyor gibi görünse de, aslında incelenen çeviri eserin başarısına ya da başarısızlığına sebep olan hususlar metinlerin içinde doğrudan vurgulanmıştır. Örneğin, Avni İnsel'in André Gide'den *Senfoni Pastoral* başlığıyla yaptığı çeviri yıldızlama usulü ile dört yıldızla puanlanmıştır. Yapılan puanlamaya göre "az raslanır, değerli bir eser" şeklinde değerlendirilen eserin başarısı, çevirmenin "eserin aslındaki akıcı ûslubu ve güzel havayı" aktarabilmesiyle ilişkilendirilmiştir ("Senfoni Pastoral", 1938: 274).

Sonuç olarak, dergide yayımlanan ve yukarıda açıklayıp örneklendirdiğim eleştirel materyal çeşitliliği, çeviribilim alanında yararlanılan eleştiri, inceleme (Meier, 2005 [2001]; Paloposki, 2012) ve tanıtım gibi tanımlamaların sınırlarını aşmaktadır. Aslına bakacak olursak, bu durum yalnızca *Tercüme* ve *Yücel* için geçerli değildir. Erken Cumhuriyet döneminde çıkarılan *Yücel*, *Varlık*, *Oluş*, *Marmara*, *Harman* ve *Kalem* gibi dergilerin 1935-1945 yılları arasında yayımlanan sayılarındaki eleştirel metinler için Arslan da benzer bir sonuca ulaşır (Arslan, 2019: 21-23). Tez kapsamında incelenen eleştirel metinlerde, aynı durumun 1956 yılına kadar devam ettiği görülmüştür.

Erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi uygulamaları için günümüz çeviribilim araştırmalarında kullanılan sınıflandırmanın uygun olmaması, üç farklı durumla ilişkilendirilebilir. Bunlardan ilki, her ne kadar Tercüme Bürosu'nun kurulması ve bunun uzantısı olarak *Tercüme* dergisinin çıkarılması gibi kurumsal anlamda önemli girişimler olsa da, çeviri eleştirisi akademik bir alan olarak görülmemektedir. Ayrıca, *Tercüme* dergisinde yazan Nusret Hızır gibi bazı

[132] Bu tanıtım, bu şekilde hazırlanan tüm yazıların başına konmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Kitap Dünyamız, 1938; 1938a; 1938b; 1939; 1939a.

eyleyiciler çeviri eleştirisinin nasıl yapılma(ma)sı gerektiğine ilişkin görüşler öne sürse de, çeviri eleştirisi kriterlerini belirlemek için herhangi bir adım atılmamıştır. Diğer bir muhtemel neden ise devlet eliyle planlanan çeviri hareketine rağmen, amatör eleştirmenler *Yücel* gibi özel sermaye destekli dergilerde "aktif eyleyici" [active agent] olarak yer almışlardır. Amatör ruhla yazılan eleştiri yazılarının çeşitliliğini artıran bir başka neden olduğu ileri sürülebilir. Üçüncü bir sebep olarak, söz konusu dönemde çeviriye yüklenen misyon çerçevesinde yürütülen yoğun çeviri faaliyetleri gösterilebilir. Her ne kadar bu gelenek *Radikal Kitap* ve *Cumhuriyet Kitap* gibi yayınlarla dönüşerek günümüze kadar gelse de, erken Cumhuriyet dönemindeki yoğun çeviri üretiminin eleştiri-inceleme-tanıtım ayrımının sınırlarını daha da belirsizleştirdiği söylenebilir.

Bu tespitler ışığında, hem *Tercüme* hem de *Yücel* dergisindeki eleştirel zenginliği irdeleyebilmek için kapsayıcı bir bakış açısına gerek duyulmuştur. Bu sebeple, kimi açıdan eleştiri kimi açıdan inceleme kimi açıdansa tanıtım özellikleri taşıyan bu metinleri "çeviri eser(ler) üzerine eleştirel metinler" olarak tanımlamayı uygun buldum. Bu başlık altına giren metinleri seçerken temel kriterler, yayımlandıkları bölümler, metinlere verilen başlıklar ve ilk bakışta eleştirel söylem ürettiği anlaşılamayan metinler içinse, Nitel İçerik Analizi yöntemi kullanarak yapılan yakın okumalarla metinlerin çeviriye ilişkin olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme içerip içermediği olmuştur. Bu kapsayıcı bakış açısıyla hazırlanan derlem içinde toplam 73 adet eleştirel metin yer almaktadır. EK 6'da görüleceği üzere *Yücel*'de yayımlanan bu eleştirel metinler, yayımlanma düzeni bakımından anlamlı bir veri sağlamamaktadır. Amatör bir girişim olan dergide belirli bir odağın olmayışı ve derginin sahip olduğu kısıtlı ekonomik sermayesi bu düzensizliğin sebepleri olarak kabul edilebilir.

3.4. AMATÖRLÜKTEN AKTİF EYLEYİCİLİĞE: *YÜCEL* KAPISINDAN İÇERİ GİRENLER

Çeviri eleştirisini akademik bir araştırma nesnesi olarak ele alan çeviri tarihi araştırmalarının başta *Tercüme* olmak üzere, belirli çeviri dergilerine ve eleştirmenlere odaklandığı düşünüldüğünde erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri

eleştirisi uygulamalarının çok büyük bir bölümünün üretiminden sorumlu isimlerin kıyıda bırakıldığı görülmektedir. *Yücel* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi eyleyicilerine bakıldığında, bazılarının çeviri ve edebiyat tarihi araştırmalarında incelendiği veya araştırma kapsamına dâhil edildiği belirlenmiştir. Ancak eleştirmenlerden bazıları herhangi bir araştırmaya konu olmamış; hatta söz konusu döneme odaklanan çalışmalarda isimleri dahi geçmemiş kişilerdir. Bu sebeple, ilk olarak, derginin eleştirel söylemine katkı yapanları görünür kılmak amacıyla yukarıdaki kısımda belirtilen metin gruplarına göre tüm eyleyiciler listelenecektir. Daha sonra, bu listelere ve çalışma kapsamında yürütülen araştırma neticesinde ulaşılan bu isimlere ilişkin tespitler sunulacaktır. Bu çerçevede *Yücel*'deki çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan eyleyicilerin, *Tercüme* ile kıyaslandığında, daha farklı alanlarda uzmanlaştıkları ve önce amatör bir uğraş olarak başlayıp üretkenlikleriyle çeviri eleştirisi uygulamaları için aktif birer eyleyici haline dönüştükleri gösterilecektir.

Aşağıdaki tablo, dergide basılan çeviri eleştirisi yazılarında yer alan imzalara göre hazırlanmış ve bu isimlerin üretkenliklerine göre sıralanmıştır:

Tablo 6: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eserler Üzerine Eleştirel Metinlerin Üreticileri

Ad Soyad	Metin Sayısı	Ad Soyad	Metin Sayısı
Anonim	13	Nejat Sönmez	1
Hikmet Dizdaroğlu	6	Fikret Çatalcalı	1
Muhtar M. Körükçü	5	Seniha Bedri Göknil	1
Cemil Meriç	5	B. Girçin	1
Orhan Burian	4	Â. S.	1
Haydar Tolun	3	Naciye Öncül	1
Türker Acaroğlu	2	Azra Erhat	1
A. H. Özbilen	2	Suat Sinanoğlu	1
Atalay Yörük	2	Leman Yolaç-B. Gerçin	1
Orhan Şaik Gökyay	2	A. Erdoğan Noyan	1
Güzin Kaya	2	V.Günyol-A.Yörük	1
Yüksel Kimgil	1	S. N. Özerdim	1
Behçet Kemal Çağlar	1	A. Y.	1
F. Muzaffer Amaç	1	Reşat Tesal	1
Hüseyin Namık Orkun	1	Selma F. Ocaktan	1
Atsız	1	Cahit Öztelli	1
Vedat Günyol	1	S. Karagöz	1
Avni Candar	1	M. K.	1
Kemal Çığ	1	Lütfü Ay	1
		Toplam	**36 Farklı Eyleyici**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır[133].

[133] Tabloda adı geçen isimler, dergideki çeviri eleştirisi uygulamalarının üreticileri olduklarından çalışmada 'eleştirmen' olarak isimlendirilecektir.

Tablo 6'nın sunduğu en çarpıcı veri, *Yücel* dergisinde 13 eleştirel metnin isimsiz bir şekilde yayımlanmış olmasıdır. *Yücel*'deki bu durumun aksine, *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri üzerine eleştirel metinlerin hepsinde yazar adı vardır. İki dergi arasındaki bu en belirgin farkın birkaç sebebi olabilir. Bunlardan ilki, daha önce dikkat çektiğim üzere, *Yücel*'in eyleyiciden çok sanat ve kültür konusunda belirli bir davanın savunucusu olmasıdır (Yücel, 1640: 32). Bu sebeple, söyleyenden ziyade söylenene önem verilen bir yaklaşımın var olduğundan bahsedilebilir. İkinci olarak, *Yücel* dergisi belirli bir plan ve örgütlenmeden uzak bir girişim olduğundan, derginin sahip olduğu amatör ruh, çeviri eleştirmenliğinin mesleki bir özerklik kazanamamasına neden olmuş olabilir. Son olarak, ilerleyen bölümlerde göstereceğim üzere, *Yücel* dergisinde yazan bazı eleştirmenler yazdıkları eleştirel metinlerde, *Tercüme*'de yazanlara kıyasla, daha sert bir üslûp kullanmışlardır. Örneğin, derginin Ağustos 1946 tarihli 118 numaralı sayısında yayımlanan bir yazı, başlığından da anlaşılacağı üzere sert bir üslûpla kaleme alınmıştır: "İlim Bu Kadar Ucuz Mu?". İsimsiz bir şekilde yayımlanan bu yazı, doçent ile doktor ünvanlarına sahip Afif Erzen tarafından yapılan ve *Ülkü Halkevleri Dergisi*'nde yayımlanan bir intihal üzerinedir. Eleştiride, Erzen imzalı bu yazının 1930 yılında Avusturya'da yayımlanan "EPHESOS: ein Führer durch die Ruinenalätte und ihre Gescichte von Josef Keil" başlıklı bir rehberin "fütursuzca tercümesinden ibaret" olduğu ileri sürülür ("İlim Bu Kadar Ucuz Mu?", 1946). Eleştirilerde sert bir üslûp kullanılması, eleştiriye konu olan eserin üreticisinden benzer sertlikte bir tepki gelmesine sebep olmuştur ve ileride görüleceği üzere bu durumu örneklendirecek birçok vakaya rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, eyleyicilerin isimlerinin gizlenmesi eleştirilerden doğabilecek münakaşanın ya da husumetin tarafı olmaktan kurtulmak için izlenen bir yol olabilir.

Tabloda dikkat çeken diğer bir nokta, *Tercüme* dergisinde yazan Azra Erhat, Berit Gerçin, Leman Yolaç, Lütfü Ay, Suat Sinanoğlu gibi isimlerin *Yücel*'de de eleştirmen kimlikleriyle etkin olmalarıdır. İki dergide de karşımıza çıkan eleştirmenler, devlet ve özel sermaye himayesindeki dergiler arasında eyleyici açısından keskin sınırlarla belirlenen bir ayrışmanın olmadığını göstermektedir. Bu isimlerin dışında bazı eleştirmenler de, *Yücel*'in yanı sıra özel sermaye himayesinde olan farklı süreli yayınlar için yazılar yazmıştır. Örneğin, derginin en üretken

eleştirmeni Hikmet Dizdaroğlu *Fikirler, Ülkü, Şadırvan, Hisar ve Türk Dili* gibi dergiler için de birçok yazı kaleme almıştır (Işık, 2006: 599). Eleştirmenlerin farklı özel süreli yayınlar için yazı yazmış olmaları, söz konusu dönemde yazı yazan eleştirmenler ve kurumsal eyleyiciler arasında bir ağ olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu durum çeviri eleştirisi üreten eleştirmenlerin alan içerisinde belirli isimlerden oluştuğunu ve bu grubun eleştiri edimi üzerinde karar verici olduğunu göstermektedir.

Tablo 6'daki eleştirmenler üzerine yapılan ikincil kaynaklara dayalı biyografik inceleme, bazı eyleyicilerin süreli yayınlardaki kariyerlerine *Yücel* dergisinde başladıklarını göstermiştir. Örneğin, erken Cumhuriyet döneminin üretken bir ismi olan Cemil Meriç, 1941'de *Yücel* ve *İnsan* dergilerinde yayımladığı yazılarla süreli yayınlardaki kariyerine başlamış ve daha sonra *20. Asır, Amaç, Ayın Bibliyografyası, Doğuş, Dönem, Gün, Hareket, Hisar, Köprü, Kubbealtı, Türk Edebiyatı, Yapraklar, Yeni Devir, Yeni İnsan* ve benzeri birçok dergi için farklı türde metinler de yazmıştır ("Meriç, Cemil", 2010: 706). Derginin en üretken eleştirmenlerden biri olan Muhtar M. Körükçü de, *Yücel* dergisinde yayımlanan ilk yazısıyla süreli yayınlardaki kariyerine başlamış ve dönemin önemli süreli yayınlarından olan *Hisar* ve *Varlık* dergilerinde çeşitli yazılar yayımlamıştır (Necatigil, 1995: 273; "Körükçü, Muhtar", 2006: 1167; "Körükçü, Muhtar", 2010: 653). Orhan Burian da, bazı kaynaklara göre dergicilik kariyerine 1937 yılında *Yücel*'de yayımlanan yazılarıyla başlamıştır ("Burian, Orhan", 1989: 12; "Burian, Orhan", 2006: 428).

Tablo 6'da listelenen eleştirmenlerden on altısının isimlerine ise, incelediğim süreli yayınların hiçbirinde rastlamadım. Bu eyleyiciler şunlardır: A. Erdoğan Noyan, Â. S., A. Y., Avni Candar, A. H. Özbilen, B. Girçin, Fikret Çatalcalı, Güzin Kaya, Haydar Tolun, M. K., Naciye Öncül, Reşat Tesal, S. Karagöz, Selma F. Ocaktan, Seniha Bedri Göknil ve Yüksel Kimgil. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar, bu eleştirmenler hakkında diğer kaynaklarda da çok sınırlı bilgi olduğunu göstermiştir. Örneğin, derginin en üretken beşinci eleştirmeni Haydar Tolun hakkında ulaşabildiğim bilgi son derece kısıtlıdır. Tolun'un doğum ve ölüm

tarihine ilişkin bir bilgiye bile rastlamak mümkün değildir.[134] Vedat Günyol'un anılarından anlaşıldığı kadarıyla (Günyol, 1976: 176) Tolun, Orhan Burian'ın ablasının eşidir. *Yücel* ve *Uludağ* isimli dergilerde yayımlanan çeşitli yazıları dışında, Tolun'un bilinen tek eseri Latin harfleriyle yazılan ikinci felsefe sözlüğümüz olma özelliğini taşıyan ve 1934'te yayımlanan *Felsefe Vokabüleri* adlı eserdir (Alpyağıl, 2011: 427-428). Tolun gibi A. H. Özbilen de, sınırlı bir görünürlüğe sahiptir. Özbilen'e ilişkin bilgiye sadece iki farklı kaynaktan ulaşabildim. Bunlardan ilki, *Yücel*'in İkinci Kanun 1942 tarihli 83 numaralı sayısında, Özbilen'in daha önceden Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılan bir çeviri üzerine yazdığı eleştirisini savunmak için derginin kendi imzasıyla yayımladığı yazıdır. Çevirmen Doğrul'un dergiye gönderdiği cevabın altına eklenen ve çeviri eleştirisine verilen cevaba ilişkin bir yanıt olarak nitelendirilebilecek bu yazıda, Özbilen'in eğitimini Türkiye ve Amerika'da tamamladığı belirtilir ("Yücel Dergisi", 1942: 221). Özbilen hakkında edinebildiğim ikinci bilgi ise, 1963 yılında John F. Kennedy'den *Fazilet Mücadelesi* başlığıyla bir çeviri yayımladığıdır. Buna ek olarak, dergide eleştirmen olarak görev alan bazı isimler *Yücel* dergisindeki çeviri eserler üzerine eleştirel metin üretiminde çok yoğun bir katkı sağlamasalar da, Tolun ve Özbilen kadar dahi görünür olamamışlardır. Araştırmalarda eleştirilerini Â.S., A.Y. ve M.K. şeklinde imzalayanların kim olduklarını gösterecek herhangi bir bilgiye ulaşamadım. Ayrıca Avni Candar, B. Girçin, Fikret Çatalcalı, Güzin Kaya, S. Karagöz, Selma F. Ocaktan ve Yüksel Kimgil gibi isimler üzerine yaptığım araştırmalar, bu eyleyicilerin kimliklerine ve yazınsal ya da düşünsel faaliyetlerine ilişkin herhangi bir veri sunmamıştır.[135] Dolayısıyla, ilk yazılarını *Yücel* dergisinde yayımladığı tespit edilen Meriç, Körükçü ve Burian gibi yukarıda adı geçen görünmez ya da kısmi görünmez olan eyleyicilerin de *Yücel*'i alan içerisine girmek için bir kapı olarak kullanmış olma ihtimalleri vardır.

[134] Haydar Tolun'un ismine rastladığım ve eserleri hakkında daha geniş bilgi sunan araştırmalar için bkz. Alpyağıl, 2011; Utku, 2011; Kurt, 2021.

[135] Çalışmanın kapsamı ile sınırları gereği ve kütüphanecilik sistemimizdeki arşivleme imkânları çerçevesinde ulaşabildiğim süreli yayınların söz konusu dönemde yayımlananların çok küçük bir bölümünü oluşturması da bu isimlere ulaşamamama sebep olmuş olabilir. Ancak söz konusu dönemde yayımlanan süreli yayınlardan incelediklerimin yanı sıra bu isimlere ilişkin literatür ve çevrimiçi kaynaklarda yaptığım araştırmalar neticesinde herhangi bir veriye rastlanmaması, adı geçen eyleyicilerin süreli yayıncılık faaliyetlerine Yücel dergisi üzerinden giriş yapmış olma ihtimallerini arttırmaktadır.

Tablo 6'da yer alan eleştirmenlerin neredeyse %60'ı (36 isimden 21'i) en az lisans mezunu ve belirli bir eğitim seviyesine sahip isimlerdir.[136] *Yücel*'de yazan 21 ismin imzasının bulunduğu metinler, dergide yayımlanan eleştirel metinlerin %54'ünü oluşturmaktadır. *Tercüme* dergisindeki tüm eleştirmenlerin %70'i de, yüksek öğrenimini tamamlamış eyleyiciler olup dergideki eleştirel metinlerin yaklaşık %76'sından sorumlulardı. Ancak, *Tercüme* dergisindeki eleştirmen profili *Yücel*'dekinden şu yönüyle ayrılmaktadır: *Tercüme* dergisinde yazan eyleyicilerin büyük bir bölümü yüksek öğretim kurumlarında akademisyen olarak görev yapmaktadır. Bu verilerden hareketle, *Tercüme* dergisi yetkililerinin çeviri eleştirmeni seçerken akademik alt yapı bakımından ve mesleki açıdan bir değerlendirme yaptığı söylenebilir. *Tercüme*, devlet destekli bir projenin parçası olarak yayın hayatını sürdürdüğünden kültürel sermayesi yüksek eyleyicilere ulaşma imkânına tabii ki sahiptir. *Yücel* dergisi özel kurum olarak böyle bir imkândan yoksun olabilir veya akademik geçmişe önem vermemiş de olabilir. Amatör bir ruhla işe başlamaları, dergide yazı yazacak isimlerin daha çok bu işe hevesli kişilerden ve sosyal sermayeleri yüksek kişilerden oluştuğu izlenimi vermektedir. *Yücel* dergisindeki eyleyici seçiminde akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin rol oynaması, yalnızca çeviri eleştirmenleri konusuna özgü değildir. Vedat Günyol'un dergiye ve çeviri alanına nasıl dâhil olduğunu anlattığı bir anekdotta bu durum açık bir şekilde görülmektedir:

> *Yıl 1935. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ikinci sınıfındayım, Fransız Saint-Benoit Lisesi'nde yedi yıllık bir öğrenimin Fransızca birikimiyle. Ders aralarında, fakülte binasının geniş koridorlarında Muhtar Enata'yla tanışıyorum. […] O yıllar, yaz tatilinde, öğrenciler Pendik'teki asker kampında on beş gün eğitim görürlerdi. Muhtar'la o kampta arkadaş olduk. Aynı çadıra düşmüştük. […]*
> *Kamp dönüşü, Muhtar, Fransızcadan çeviri yapmamı istedi benden. Hatırını kıramadım. İlk ağızda Maupassant'ın Vendetta adlı öyküsünü çevirdim, korka çekine, kendime güvensizlikten gelen bir ürküntüyle. Çeviriye ilk adımımı böyle attım*. (Günyol, 1999c: 164)

Günyol'un bu anekdotu, kendisinin *Yücel* dergisine girişindeki en büyük etkenin Enata ile aynı fakültede eğitim görmeleri ve Fransız Lisesinde kazandığı dil yetisi olduğunu göstermektedir. Aslında bu durum dergide kimlerin yazı yazdığının belirlenmesinde sadece sosyal sermayenin değil; aynı zamanda rastlantısallığın da rol

[136] Yaptığım araştırmalar neticesinde dergiye eleştirmen olarak katkı yapan isimlerden 11'ine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamadım: Â. S., A. Y., Avni Candar, B. Girçin, Fikret Çatalcalı, Güzin Kaya, Haydar Tolun, M. K., S. Karagöz, Selma F. Ocaktan, Yüksel Kimgil.

oynadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, eleştirmen seçiminde bir planlamanın veya seçim kriterinin olmadığı söylenebilir.

Buna ek olarak, her ne kadar *Yücel* dergisinde yazan çeviri eleştirmenleri yüksek öğrenimlerini tamamlamış bireyler olsa da, çeviri ve çeviri eleştirisi konularında amatör olarak tanımlanabilirler. Aslında *Yücel*'deki eleştirmenler, *Tercüme*'dekilere benzer bir şekilde, alan içerisinde yalnızca eleştirmen kimlikleriyle değil; aynı zamanda yazar, şair, araştırmacı, akademisyen, öğretmen, avukat, bürokrat, siyasetçi, iktisatçı veya arkeolog gibi farklı mesleki kimlikleriyle de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak, her iki dergideki eleştirmen kadrolarında gözlemlenen bu "çok görevli [multi-tasking]" profiller arasında önemli bir fark vardır. *Tercüme*'de yazan eleştirmenler, farklı mesleki tecrübelerinin yanında akademisyen ve çeviri alanındaki etkin kimlikleriyle, çeviri ve çeviri eleştirisi işini profesyonel anlamda kariyerlerinin dolayısıyla işlerinin bir parçası haline getirmişlerdir. *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin çoğu ise, çeviriyi ve çevirmenliği profesyonel yaşamlarının merkezine koymamışlardır. Başka bir deyişle, *Yücel* dergisindeki eleştirmenler sahip oldukları sembolik sermayeleri çeviri alanından kazanmış bireyler değildir. Çeviri eserleriyle dönemin önemli çevirmenleri arasında sayılan Cemil Meriç, Orhan Burian, Vedat Günyol ve Seniha Bedri Göknil gibi isimler ve birkaç çeviri eseri yayımlanmış eyleyicilerin dışındaki isimler yukarıda saydığım mesleki kimlikleriyle tanınmışlardır. Örneğin, derginin en üretken eleştirmeni Hikmet Dizdaroğlu (1917-1981), ilk öğretimini Erzurum'da tamamladıktan sonra yüksek öğretimini Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nde tamamlar. Kariyerinin neredeyse tamamını ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında öğretmenlik yaparak geçiren Dizdaroğlu, çeşitli süreli yayınlar için yazdığı yazıların yanı sıra çok sayıda derleme ve özgün eserle edebiyat sahamıza önemli katkılar yapar (Necatigil, 1995: 117). Ayrıca, Talim ve Terbiye Dairesi ve Türk Dil Kurumu'nda çeşitli görevlerde bulunan eleştirmenin yayımlanmış herhangi bir çevirisine ve *Yücel*'de yayımlanan çeviri eleştirileri dışında, çeviri eleştirisi faaliyetlerine herhangi bir katkısına rastlanmaz.[137] Dizdaroğlu gibi derginin en

[137] Mevcut çalışmanın kapsamı gereği Dizdaroğlu'nun farklı süreli yayınlardaki faaliyetleri incelenmemiştir. Bu sebeple, buradaki tespit doktora araştırmam kapsamında yaptığım çeviri eleştirisi uygulamaları odaklı taramalar sonucunda elde edilen veriler ışığında yapılmış olup Hikmet Dizdaroğlu'na ilişkin eyleyici odaklı yapılacak daha detaylı araştırmalarla geliştirilebilir.

üretken eleştirmenlerinden Muhtar M. Körükçü (1915-1985) de, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olur. İlk olarak Türk Hava Kurumu'nda hukuk müşavirliği ve çeviri işlerinde görev alan Körükçü, Ergani, Karlıova, Devrekâni ve Mut ilçelerinde kaymakam, PTT Genel Müdürlüğü'nde müşavirlik ve TRT Program Etüt ve Plân Dairesi'nde başkan olarak görev yapar (Necatigil, 1995: 209-210). Başta *Yücel* olmak üzere çeşitli süreli yayınlarda yazılar yayımlayan Körükçü'nün bazı kaynaklarda radyofonik eser çevirileri olduğu ileri sürülse de ("Körükçü, Muhtar", 2006: 1167; "Körükçü, Muhtar", 2010: 653), tez kapsamında yapılan araştırmalarda Körükçü imzasıyla yayımlanan herhangi bir çeviri esere rastlanmamıştır.

Derginin eleştirmen seçiminde, ekonomik sermaye ve okur kitlesi gibi unsurların da etkili olduğu söylenebilir. Derginin biyografisini anlattığım bölümde sunduğum verilerden görüleceği gibi, *Yücel* dergisi *Tercüme*'nin aksine kısıtlı bir ekonomik güce sahipti. Dolayısıyla, yalnızca çeviri eleştirisi uygulamaları için değil; aynı zamanda dergideki diğer uygulamalar için de alanında uzman eyleyicileri dergiye çekebilecek bir ücret ödeme gücünden yoksundu. Öte yandan, derginin sosyal sermaye odaklı eyleyici seçimini derginin hedef okur kitlesiyle ilişkilendirmek mümkündür. *Tercüme* dergisi, Türk aydınlarını hedef okur kitlesi olarak belirlediğinden yazar kadrosunu buna göre oluşturmuştur. Böylece, hem hedef okur kitlesinin okumak isteyeceği düzeyde eserlerin üretilmesi sağlanmış hem de söz konusu dönemin aydınları olarak tanımlanabilecek yazarların sosyal sermayelerinden faydalanılmıştı. Başka bir deyişle, *Tercüme* yönetimi bu seçimiyle, eleştirmen kadrosunun bireysel olarak sahip olduğu kültürel ve sosyal sermayelerden kümülatif olarak fayda sağlamıştır. Buna karşın, *Yücel* dergisinin hedef okur kitlesi olarak belirlediği Türk gençlerinin dergiden *Tercüme*'dekine benzer beklentilerinin olmayışı eleştirmen seçiminde daha serbest olunmasına imkân tanımıştır. Ancak bu serbestlik dergi bünyesindeki eyleyicilerin sahip olduğu sosyal sermayeyle sınırlandığından, eleştiri habitusunun şekillenmesinde belirli bir ağın etkisi olduğundan bahsetmek mümkündür.

Yücel dergisinde yazan eleştirmenlerdeki çeşitlilik, dergide oluşturulan çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan diğer bir grupta daha görülmektedir. Bu grup bir önceki bölümde açıkladığım "çeviri ve çevirmenden beklentiler üzerine metinler"i

üreten eyleyicilerden oluşmaktadır. Bu gruptaki isimlerin ürettiği metinlerin, temelde dergide oluşturulan çeviri eleştirisi söylemine kuramsal açıdan katkı sağlamayı amaçladığı görülmektedir. Tablo 6 ile 7 karşılaştırıldığında Orhan Burian, Behçet Kemal Çağlar ve Türker Acaroğlu'nun nitelik açısından çok yoğun olmasa da iki farklı metin türünde ürettikleri metinlerle *Yücel* dergisinin çeviri eleştirisi söylemine hem kuramsal açıdan hem de uygulama açısından katkı yaptıkları görülmektedir:

Tablo 7: *Yücel* Dergisinde Çeviri ve Çevirmenden Beklentiler Üzerine Metinlerin Üreticileri

Ad Soyad	Metin Sayısı
Anonim	5
Cemal Nadir Güler	4
Orhan Burian	4
Behçet Kemal Çağlar	2
Furuzan Hüsrev Tökin	2
Osman Nebi	1
Türker Acaroğlu	1
Theodora Ohenberg	1
Şevket Rado	1
Andreas Tietze	1
Enya	1
Toplam	**10 Farklı İsim**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 6'da olduğu gibi Tablo 7'de de en dikkat çeken nokta, beş metnin yine imzasız bir şekilde yayımlanmış olmasıdır. Tabloya göre, derginin çeviri eleştirisi uygulamalarını desteklediği bu tür metinlerde iki yabancı eyleyiciden yararlanılmıştır. Bunlardan Theodora Ohenberg imzalı yazı Mustafa Ertem'in çevirisiyle basılmıştır. Andreas Tietze ise, söz konusu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan bir Türkoloji profesörüdür ve dergideki eserini Türkçe kaleme almıştır. Dolayısıyla, *Yücel*'in çeviri eleştirisi uygulamalarını destekleyecek metinlerde daha çok öz kaynakları kullanmayı tercih ettiği söylenebilir.

Bu açıdan *Tercüme* ile yapılan bir kıyaslama bize daha ilginç veriler sunmaktadır. Önceki bölümde, *Tercüme*'de 16 yabancı eyleyicinin kaleme aldığı yazıların Türkçe çevirilerinin yayımlandığını görmüştük. İki dergi arasındaki bu farkın ilk muhtemel sebebi, iki derginin sahip olduğu kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri arasındaki farklardır. Muhtemel sebeplerinden bir diğeri ise, *Tercüme*'nin yayın politikası gereği, üstlendiği çeviriyle ilgili uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeleri Türk aydınlarına aktarma misyonudur. *Yücel* dergisinde böyle

bir misyonun olmayışı, çeviri eleştirisi uygulamalarını kuramsal açıdan destekleyici metinler üreten yabancı eyleyicilerin sayısında olumsuz bir etki yaratmış olabilir.

Bununla birlikte, Tablo 7'deki eyleyicilerin çoğu yüksek öğretimlerini tamamlamış kişilerdir.[138] Ancak eleştirmen kadrosunda olduğu gibi, her ne kadar bu isimler belirli bir kültürel sermayeye sahip olsa da, *Tercüme* dergisindeki kuramsal metinlerin, yani çeviri eleştirisi uygulamalarını teorik açıdan destekleyici metinlerin üreticilerinden farklıdır. *Tercüme* dergisinde yayımlanan bu tür metinlerin altında imzası bulunan eyleyicilerden bazıları, dergide yazan eleştirmenler gibi edebiyat ve çeviri ile profesyonel olarak ilgilenen kişilerdi. Bir kısmı ise, akademik ve eğitim geçmişleriyle olmasa da, erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri alanı içerisinde tanınırlık kazanmış yüksek sembolik sermaye sahibi kişilerdi. Çeviri eleştirisiyle ilgili metin üreterek *Yücel* dergisinde benzer rolleri üstlenen eyleyicilere yakından baktığımızda, iki eyleyici grubu arasındaki fark daha da belirginleşmektedir. *Yücel* dergisindeki eyleyiciler, daha farklı alanlarda uzmanlaşmışlardır. Bu anlamda, yukarıda listelenen isimlerden en dikkat çekeni dönemin önemli karikatüristlerinden Cemal Nadir Güler'dir. Güler, *Yücel*'de yayımlanan dört farklı eseriyle hem çeviri hem de çeviri eser üzerine eleştirel söylem üretmiş ve dergi içindeki çeviri eleştiri söylemine karikatürleri ile katkıda bulunmuştur. *Yücel* dergisinde kapak tasarımlarından farklı konulara ilişkin karikatürler çizen Güler'in çeviri edimi ve çeviri eserler üzerine karikatür çizmesi, çeviri eleştirisinin farklı türler ile de yapılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Dergideki çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan diğer gruptaki isimler ise, dergide yayımlanan eleştirilere cevap niteliğindeki yazıların yazarlarıdır. Bu grupta yer alan metinler, eleştirisi yapılan çevirilerin çevirmenlerinin (Münür Raşit Öymen, Ömer Rıza Doğrul), ilk eleştiriyi kaleme alan eleştirmenin (Haydar Tolun) ve üçüncü bir taraf olarak *Yücel*'in imzasıyla yayımlanmıştır. Bu yazıların *Tercüme* dergisindeki eşdeğerleri de, benzer bir şekilde çevirmen, eleştirmen ve kurumsal olarak *Tercüme* tarafından imzalanmıştır. Ancak *Tercüme* dergisinde *Yücel*'den farklı olarak, çevirinin ve eleştirinin tarafı olmasa da, yalnızca Tercüme Bürosu ve

[138] Derginin Temmuz 1950 tarihli 7 numaralı sayısının 50. sayfasında "Döner Dolaplar" başlığıyla yayımlanan bir yazı "Enya" şeklinde imzalanmıştır. Gerek söz konusu dönemde yayımlanan süreli yayınlarda gerekse literatürde yaptığım araştırmalar neticesinde, mahlas ya da müstear isim kullanmış olması muhtemel bu yazarın gerçek kimliğine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlamadım.

Tercüme dergisinde birlikte çalışmaları sebebiyle çeviri eleştirilerine üçüncü kişilerin yazdığı cevap yazılarına rastlanmaktadır. İki dergi arasındaki bu fark, dergi içinde kurumsal anlamda bir birliğin var olmadığı şeklinde okunabilir. Öte yandan, *Yücel* kendi imzasıyla yayımladığı cevap yazısında, söz konusu dönemde askerlik görevini yerine getirmekte olan eleştirmen A. H. Özbilen'in kendi eleştirisini savunma imkânı olmadığından böyle bir sorumluluk aldığını belirtmektedir ("Yücel Dergisi", 1942: 221). *Yücel*'in adı geçen açıklamasında takındığı bu tavır, eleştirinin sorumluluğunu doğrudan eleştirmene bıraktığının bir göstergesi olarak okunabilir.

3.5. *YÜCEL* DERGİSİNİN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ POETİKASI: ÇEVİRİ ELEŞTİRİLERİNİN ÜRETİM DİNAMİKLERİ

Bu alt başlıkta, *Yücel* dergisinde yayımlanan eleştirel metinler Nitel İçerik Analizi yöntemi ile incelenecektir. Bu yöntem çerçevesinde, dergideki çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerin üretim dinamiklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, bu bölümde de "poetika" [poetics] kavramından faydalanılacaktır. Bu unsurların incelemesi yapılırken, çeviri eleştirisi tek bir edim olarak değil; iki aşamalı bir süreç olarak değerlendirilecektir. İlk aşamada, çeviri eleştirisinin odaklanacağı eserin seçimi; ikinci aşamada ise, seçilen eserin eleştirisinin yapılışı sorunsallaştırılacaktır. Böylece, çeviri eleştirmenlerinin çevirileri hangi hususlar çerçevesinde belirlediğinin ve eleştirdiğinin açıklanması hedeflenmektedir.

Bu bakış açısından hareketle, inceleme iki düzeyde yapılacaktır: 1) çeviri eleştirisini başlatan dinamikler; 2) çeviri eleştirisini yöneten dinamikler. İlk aşamada, eleştirisi yapılan eserin orijinal dili, yazarı, metin türü, çevirmeni ve basıldığı yayınevi üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. İncelemenin ikinci aşamasında Nitelik İçerik Analizi yöntemini kullanarak çeviri eleştirilerinde kullanılan yöntem, dil/üslûp ile tartışma noktaları ortaya çıkarılacaktır. Sonunda yapılacak analiz *Tercüme* dergisinde elde edilen veriler ile karşılaştırılacak ve böylece erken Cumhuriyet döneminin iki kutbu gibi görünen devlet ile özel sermaye himayesindeki süreli yayınların çeviri eleştirisi söylemleri ayrıntılı olarak analiz edilecektir.

3.5.1. Çeviri Eleştirisini Başlatan Dinamikler

İncelemenin ilk aşaması için oluşturulan aşağıdaki grafik, *Yücel* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerin inceledikleri çevirilerin orijinal dillerine ilişkin verileri sunmaktadır. Bu grafik oluşturulurken, eleştirel metinlerde eserlerin orijinal diline ya da yazarına ilişkin verilen bilgilerden veya çeviri ile orijinal eser arasında yapılan karşılaştırmalarda sunulan kaynak eser parçalarından yararlanılmıştır. Ayrıca, grafik oluşturulurken ara dil kullanılarak yapılan çevirilerin de orijinal dili esas alınmıştır.

Şekil 17: *Yücel* Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Orijinal Dillerine Ait Sayısal Veriler

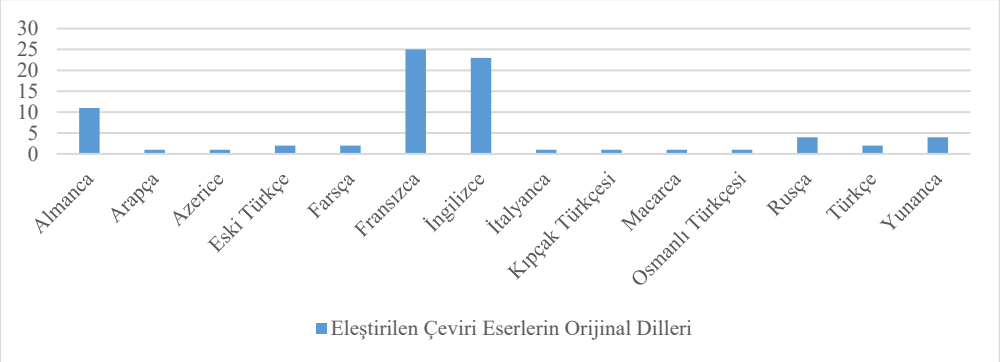

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki grafikte, *Yücel*'de eleştirmenlerin on dört farklı dilden yapılan çevirilere odaklandığı görülmektedir. Eleştirilerde ele alınan çevirilerin çoğunluğunu Fransızca (%32), İngilizce (%29) ve Almanca (%14) dillerinden eserler oluşturmaktadır. Bunlar dışındaki tüm diğer dillerde yazılan eserler eleştirilerin ancak %25'inde yer almıştır. Dergideki eleştirel metinlerin %75'inin üç dilde yazılan eserlere odaklanması, derginin batıcı bir ideoloji benimsediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dergide henüz üniversite çağındaki öğrenciler tarafından yapılmış çeviri ve eleştirel metinlerin basıldığı düşünülürse, bu amatör çevirmenlerin üç yabancı dili okuyup eleştiri yapacak düzeyde lise ve/veya üniversite eğitimi aldıkları görülmektedir. *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinlerde ise, önceki bölümde gösterildiği üzere, yazılarda dokuz farklı dilden yapılan çevirilere odaklanılmıştır. Bunlardan Fransızca (%45), Rusça (%14), Almanca (%12,5), İngilizce (%11) ve Yunanca (%9) dillerinde yazılmış olanlar, eleştirmenlerin odaklandıkları eserlerin %91,5'ini oluşturmaktadır. Bu veriler ışığında, her ne kadar özel yayınevlerinin

bastığı kitaplarda 1940'lardan sonra İngiliz ve Amerikan edebiyatının etkisinin arttığı görülse de, Fransızcanın hakimiyetinin her iki dergideki çeviri eleştirisi habitusunda da devam ettiği açıktır.

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde ele alınan yazarlar ve eserleri incelendiğinde, *Tercüme* dergisindeki yaklaşıma benzer bir şekilde, dergide klasik yazarlara ağırlık verildiği görülür. Shakespeare'den Goethe'ye Anatole France'tan Dostoyevski'ye, söz konusu dönemde klasik kabul edilen yazarların eserleri dergide yayımlanan çeviri eleştirilerine konu olmuştur.[139] Ancak, *Tercüme*'den farklı olarak, dergideki eleştirel metinlerin on birinde (%14'ünde) incelenen eserin dili ya da türü dışında herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla, yazar ismi olmadığından bu eserlerin klasik ya da popüler edebiyata ait olup olmadığı tespit edilememiştir. Ayrıca, çeviri edebiyat metinlerinin yanı sıra derginin içerik açısından sunduğu çeşitliliğe paralel olarak Yüzbaşı Frederick William Von Herbert'in *Pilevne Müdafaası* başlıklı tarihi anı niteliğindeki eseri ve Dr. Alexis Carrel'in *Bilinmeyen İnsan* başlıklı makalesi de eleştirilerin odağı olmuştur. Her ne kadar farklı kurum ve bireyler tarafından himaye edilseler de, *Yücel* dergisinde klasiklere bu denli ağırlık verilmesi, derginin hümanizma konusunda *Tercüme*'yle benzer bir görüş benimsediği şeklinde yorumlanabilir. Çünkü *Yücel* dergisi, Türk hümanizmine 1930'lu yıllarda en çok değinen süreli yayınlardan biriydi (Akagündüz, 2007: 22; Karaböcek, 2017: 133). Dergide yazan eyleyiciler, *Tercüme* çıkarılmaya başlamadan önce hümanizma kavramının Türk okurlarına aktarılması ve Türk kültürünün bir parçası haline getirilmesi gerektiğini savunmuşlardı (Muhip, 1935: 10; Burian, 1940).

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde incelenen eserlerin türlerini gösteren grafik, Şekil 18'de verilmiştir. Bu grafik, eleştirisi yapılan çeviri eserlerin dergideki metinlerde sunulduğu haliyle hazırlanmıştır. Grafik incelendiğinde, *Yücel* dergisinde farklı metin türlerinin çeviri eleştirilerine konu olduğu görülmektedir. Ancak bu çeşitliliğin içinde, roman tek başına yaklaşık %32'lik bir oranla en çok eleştirilen metin türü olarak karşımıza çıkmaktadır. En çok eleştirilen ikinci metin türü ise on iki eleştirinin (%15) odağını oluşturan piyestir.

[139] Dergide yayımlanan çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerde 61 farklı yazara ait liste EK 4'te verilmiştir.

Şekil 18: Yücel Dergisinde Eleştirilen Çevirilerin Türü

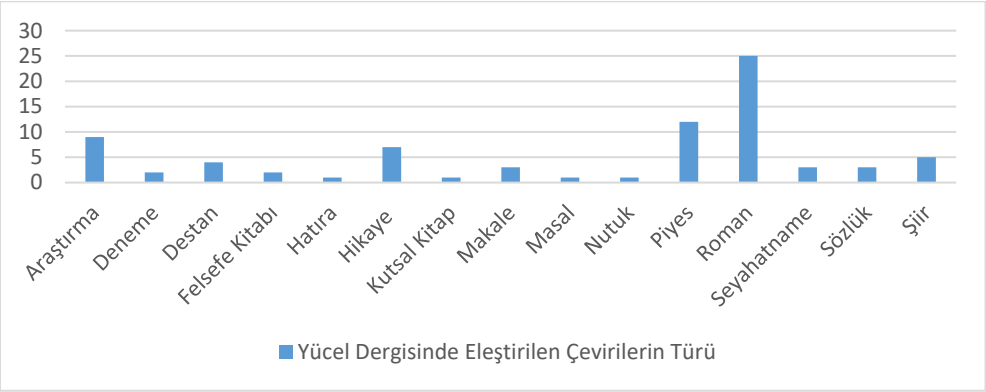

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yücel dergisinde tespit edilen bu eğilim *Tercüme*'deki yaklaşıma benzemektedir. *Tercüme* dergisindeki eleştirilerin %36'sında roman türüne ait çeviri eserler eleştirilirken; piyes türünden eserler ise eleştirilerin %22,5'ine konu olmuştur. Aslında, roman türünün popülerliği söz konusu dönem öncesinde başlamıştır. Hem tefrika hem de kitap formunda yoğun bir telif ve tercüme roman üretimi söz konusuydu[140]. Dolayısıyla, edebiyat alanında en popüler edebi tür olan roman, eleştiri metinlerinde eyleyicilerin de inceledikleri en popüler tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Grafikte dikkat çeken bir diğer tür ise tiyatrodur. Bir tür olarak tiyatro, Tercüme Bürosu'nun ilk yıllarında yapılan çevirilerde önemli bir yere sahipti. Bu durumun "batılı anlamda Tanzimat dönemi ile başlayan tiyatro faaliyetlerinin yaygınlaşması ve gelişmesi için gösterilen çabanın bir sonucu" olduğu söylenebilir (Yücel & Tuzcu, 2021: 247). Öte yandan, tiyatronun bir tür olarak Türk edebiyat dizgesinde kalıcı olması da amaçlanmış olabilir (Yılmaz-Gümüş, 2023: 288). Çalışma kapsamında elde edilen veriler bu tespitlerle birlikte değerlendirildiğinde, erken Cumhuriyet dönemindeki yayıncılık faaliyetlerinde popülerlik kazanan metin türlerinin hem *Tercüme* hem de *Yücel* dergilerinin çeviri eleştirisi uygulamalarındaki metin seçiminde etkili olduğu söylenebilir.

[140] Ahu Selin Erkul Yağcı, basılı kitaplar üzerinden 1840-1940 arası dönemde okuma alışkanlıklarını ve değişimlerini sorunsallaştırdığı doktora tezinde incelediği dönemde telif ve tercüme olmak üzere toplam 3933 roman yayımlandığını göstermiştir (Erkul Yağcı, 2011: 74-76). Devrim Ulaş Arslan da 1928-1960 yılları arasında *Cumhuriyet*, *Vakit* ve *Akşam* gazetelerinde yayımlanan tefrika romanlar üzerine hazırladığı doktora tezinde, roman türünün yalnızca kitap formatında basılı olanlardan ibaret olmadığını aynı zamanda süreli yayınlarda da oldukça yoğun bir telif ve tercüme roman üretiminin olduğunu göstermiştir (Arslan, 2023: 88).

Bir diğer bulgu olarak, *Yücel* dergisinde yazı yazan eleştirmenler 83 çevirmenin çevirilerini incelemiştir (bkz. EK 4). Bu isimlerden altısının ismen anılmadığı dikkat çekmektedir. *Tercüme* dergisindeki eleştirilerde ise 137 çevirmenden sadece dördü anonimdir. Bu iki veri, her iki dergide de eleştirmenlerin çevirmenlere önem atfettiklerinin ve onları görünür kıldıklarının bir göstergesidir. Ayrıca, *Yücel* dergisinde çevirmenlerin asıl meslekleriyle birlikte anıldığı görülmektedir. *Tercüme*'deki bazı yazılarda da rastladığımız bu durum, *Yücel* dergisinde daha yoğun ve tutarlıdır. *Tercüme* dergisinde incelenen eserlerin çevirmenleri farklı mesleki kimlikleriyle alan içinde tanınsa da, eleştirilerde ağırlıklı olarak 'çevirmen' şeklinde anılmaktaydı. *Yücel* dergisindeki eleştirel metinlerin çoğunda çevirmenlerin 'üniversite asistanı', 'doçent' ya da 'öğretmen' şeklinde asıl mesleklerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu durum eleştiri alanı içerisinde çevirmenliğin meslek olarak tek başına anılmadığını; ancak diğer mesleklerin yanında yapılan bir iş olduğunu göstermektedir.

Çevirmenlerle ilgili bir diğer tespit ise, *Yücel* dergisindeki eleştirel metinlerde ele alınan çevirmenlerden bazılarının birden fazla eleştiriye konu olduğudur. Aynı durum *Tercüme* dergisindeki metinlerde de gözlemlenmişti. Bu isimler incelendiğinde, özellikle bir çevirmen ve eleştirmen öne çıkmaktadır: eleştirmen Cemil Meriç ve çevirmen Cevdet Perin. İlerleyen bölümlerde yazdığı iki eleştiride de yoğun olumsuz ve sert eleştirilere yer veren Meriç'in, Perin'i bilinçli bir şekilde seçtiğini savunacağım. *Tercüme* dergisinde, benzer şekilde, bazı eleştirmenlerin bir çevirmene ait birden fazla çeviriye odaklandığı görülse de eleştiri metinlerinde tutarlı bir olumlu ya da olumsuz eleştiri gözlemlenmediğinden Meriç-Perin eşleştirmesi gibi örneğe rastlanmamıştır.

Yayınevleri konusu ile ilgili, *Yücel* dergisindeki eleştirel metinlerde incelenen çevirileri yayımlayan yayınevleri aşağıdaki grafikte belirtilmiştir. Bu grafik, derginin çeşitli yayıncıların eserlerine odaklandığını göstermektedir:

Şekil 19: Yücel Dergisinde İncelenen Çevirilerin Yayımlandığı Yayınevi

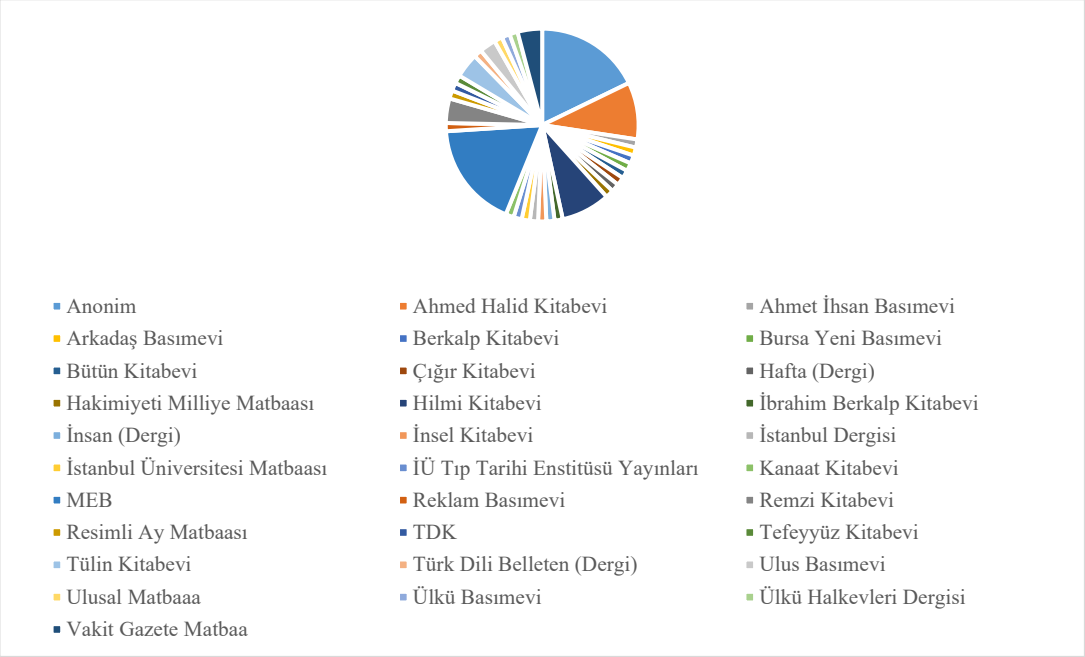

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki grafik incelendiğinde, eleştirisi yapılan çeviriyi basan kuruma ilişkin herhangi bir bilgi bulunamayan ve 'Anonim' şeklinde belirtilen gruptaki yayınev(ler)i ile Millî Eğitim Bakanlığı yayınları 13 eserle (%17) öndedir. Yazılarda yayınevinin belirtilmemesinin muhtemel ilk nedeni, dergideki eleştirel metinlerin yalnızca kitap şeklinde basılmış eserlere odaklanmaması, az sayıda da olsa, süreli yayınlarda çıkan çeviriler üzerine de eleştiri yazılması olabilir. Diğer muhtemel sebep ise, bazı eleştirel metinlerde doğrudan sahnelenen tiyatro oyunlarının çevirilerinin incelenmesidir.

Daha önce, Bakanlık tarafından basılan eserlerin *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinlerin yaklaşık 1/3'üne konu olduğunu yazmıştım. *Yücel* dergisinde de buna benzer bir eğilim görülmektedir. Bu durum derginin Büronun çeviri faaliyetlerine destek verdiğinin ve Bakanlık tarafından basılan eserleri kendi okurlarına tanıtmayı amaçladığının bir göstergesi olarak okunabilir. *Yücel*'de de, Büro'nun çeviri konusunda attığı adımların övüldüğü çeşitli yazılar (Burian, 1941a; Günyol, 1947) yayımlanmıştır. Buna ek olarak, Şekil 19'daki grafikte, Ahmed Halid Kitabevi ile Hilmi Kitabevi'nin bastığı çevirilerin de çok sayıda eleştiriye konu olduğu gözlemlenmektedir. Bu iki yayınevinden çıkan eserlere ağırlık verilmesinin arkasında kasıtlı bir seçim olabilir. Derginin biyografisini anlattığım bölümde

değindiğim üzere, *Yücel* dergisinin söz konusu dönem iktidarıyla arasındaki ilişkiler çok sağlıklı değildi. Burada andığım iki yayınevinin ise, iktidar ile tam tersi bir ilişkisi vardı. İlgili yayınevleri, CHP iktidarı ve yetkililerinden önemli destekler görmüştü. Bu destekler, Bakanlık ve partinin bahsi geçen yayınevlerinden yaptığı satın almalar ve ders kitaplarının basımı işlerinin bu yayınevlerine verilmesiyle açıkça belli edilmekteydi. Şahmurat Arık Cumhuriyetin ilanından sonra yayıncılık faaliyetlerini sürdüren bazı yayıncıların iktidar partisiyle arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında bu durumu sayısal veriler ışığında açıklar. Hilmi Yayınevi sahibi İbrahim Hilmi'nin parti örgütlenmesi içerisinde aktif rol oynadığına ve *Yücel* yetkililerinin aksine, İsmet İnönü'ye duyduğu saygıya vurgu yapar (Arık, 2004: 54-55). Dolayısıyla, özel sermaye ile yayıncılık faaliyetlerine devam eden *Yücel* alan içerisinde iktidar yetkililerinden bu denli destek alan bir kurumu özellikle seçmiş olabilir.

3.5.2. Çeviri Eleştirisini Yöneten Dinamikler

Bu başlıkta, *Yücel* dergisindeki eleştirel metinler kullanılan yöntem, dil ve odaklanılan diğer noktalar açısından incelenecektir. Çeviri eleştirisi ediminin üretimi esnasında kullanılan unsurlar ayrı başlıklar altında sınıflandırılacak ve dergide yazan eleştirmenlerin kültürel ve sosyal sermayeleriyle birlikte analiz edilecektir. İlk olarak, dergideki çeviri eserler üzerine eleştirel metinler, kullanılan yöntem açısından değerlendirilecek ve buradan hareketle çeviri eleştirisinin nasıl yapıldığı betimlenecektir. *Yücel* dergisinde tespit edilen yöntem(ler), *Tercüme* dergisindeki bütüncül çeviri eleştirisi yaklaşımıyla kıyaslanacaktır. İkinci olarak, bu eleştirel metinlerde kullanılan dil, *Tercüme* dergisindeki eleştiri uygulamalarında kullanılan akademik üslûp ve dil ile karşılaştırılacak; böylece *Yücel*'deki çeviri eleştiri ediminde ne tür bir üslûp benimsendiği sorgulanacaktır. Son olarak da eleştirel metinlerin üretimi sırasında eleştirmenlerin değerlendirmelerinde hangi noktaları dikkate aldıkları tartışılacaktır.

3.5.2.1. Yücel Dergisinde Yöntem: Bütüncül Eleştiri, Doğrulanabilir Yöntem

Yücel dergisinde, çeviriden farklı konulara ilişkin çeşitli metinler üzerinden toplumsal ve siyasal eleştirilere ve hiciv örneklerine rastlamak mümkündür. Karikatürler, şiirler ve resimler üzerinden eleştirel söylem üretilmesi, *Yücel* dergisinin eleştiri edimini çeşitli türde metinler aracılığıyla ve çeşitli yöntemlerle yaptığını göstermektedir. Bu yaklaşımın yansımalarını eleştirel metinlerde de görmek mümkündür.

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlere ilişkin yaptığım Nitel İçerik Analizi, derginin bazı metinlerde *Tercüme* dergisindekine benzer bütüncül bir eleştiri anlayışı benimsediğini göstermiştir. Bütüncül eleştiri anlayışını benimseyen eyleyiciler incelendiğinde ise, bunların hem *Tercüme* hem de *Yücel* dergisinde yazan Azra Erhat, Berit Gerçin, Leman Yolaç, Lütfi Ay ve Suat Sinanoğlu gibi eleştirmenler olduğu görülmektedir. Örneğin, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu ile beraber Türkçeye çevirdikleri *Şölen* başlıklı eseri eleştirdiği yazısına uzunca bir giriş yazar. Çevirinin kaynak metni olan Eflatun'un *Symposion* başlıklı eseri hakkında önce detaylı açıklamalar yaparak okura hem Eflatun'u hem de eserini tanıtır (Erhat, 1956). Bir diğer örnek olarak, Yolaç ve Gerçin de ortak yazdıkları eleştirilerinde, J. M. Barrie'nin *Mary Rose* başlıklı oyununun Saffet Korkut imzalı çevirisini incelerler. Bu yazılarında, inceledikleri eserin özetiyle birlikte tiyatro oyunlarına ve kaynak metin yazarının edebiyat anlayışı ile üslûbuna ilişkin tanıtıcı bir bölüm yazarlar (Yolaç & Gerçin, 1946).

Her iki dergide yazan tüm eleştirmenlerin *Tercüme*'de uyguladıkları bütüncül çeviri eleştirisi yaklaşımının *Yücel* sayfalarında da gözlenmesi, öncelikle dergiler arasındaki etkileşimin bir göstergesi olabilir. Ancak, sadece *Yücel* dergisinde yazan eleştirmenlerden bazıları sistematik ve tutarlı bir şekilde olmasa da, eleştirel metinlere tanıtıcı bölümler yazıp daha sonra inceleme yapmıştır. Araştırıldığında, *Yücel*'deki bu tür tanıtıcı ve eleştirel betimleyici bölümlerden oluşan bütüncül çeviri eleştirisi uygulamalarının örneklerine *Tercüme* dergisinin kuruluşundan önce rastlandığı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar *Tercüme* dergisinde bu tür örneklere daha sık rastlansa da, eleştirinin tanıtıcı bir bölümle başlayıp daha sonra inceleme

yapılması yöntemi daha eskiye dayanmaktadır. Buna örnek olarak, Haydar Tolun'un 1936 yılında H. Reichenbach'ın felsefe üzerine yazdığı eserin Fransızca çevirisinden yapılan Ziya Somar imzalı çevirisini incelediği eleştirisi verilebilir. Tolun hem yazarı hem çevirmeni okura şu ifadelerle tanıtır:

> *Bu defa da Edirne Lisesi felsefe hocası Ziya Somar, gene bu ekole [eserin ait olduğu Viyana Ekolü'ne] ait – hatta onun başlıca eserlerinden biri sayılabilecek – olan bir kitabı terceme ve neşrediyor. Bu eserin müellifi, kürsüsünü Hitlerci faşizmin tazyiki neticesi olarak Berlinden İstanbul Üniversitesine nakletmiş ve memleketimizin kültür muhitinde iştiyakla karşılanmış olan meşhur fizikçi H. Reichenbach, dır*. (Tolun, 1936: 63)

Bir başka örnekte, derginin en üretken eleştirmeni Hikmet Dizdaroğlu, 1941 yılında Dostoyevski'nin *Kumarbaz* başlıklı eserinin Nurullah Ataç imzalı çevirisini incelediği eleştirisinde hem yazar hem de esere ilişkin uzunca bir giriş yapar. Dizdaroğlu, yazının girişinde, incelenen romanı konusu ve tüm özellikleriyle okura tanıtır (Dizdaroğlu, 1941). *Yücel'*deki eleştirmenler, yazar ve eseri tanıtıcı giriş yapan bölümlere bazen eserin çevirmenine ilişkin tanıtım da eklemişlerdir. Örneğin, anonim olarak yayımlanan bir yazıda bir intihal vakası irdelenir. *Hafta* isimli dergide özgün bir eser şeklinde tanıtılan bir yazının kaynak eserini açıklayan eleştirmen, bu intihale yazar olarak imza atan Vahdet Gültekin'in alan içerisinde başarılı çevirileriyle tanınan bir isim olduğunun altını çizer ("Rezalete Bakın!..", 1950: 49). Bu örnekte görüldüğü üzere, eleştirmen çeviri ile ilgili tespit ettiği olağanüstü bir durum oluştuğunda çevirmeni doğrudan hedef almaktadır. *Yücel* dergisinde yazan eleştirmenlerin yaklaşık %20'si ise, eleştirilere tanıtıcı kısımlar eklememiştir. Bu gruptaki eleştirmenlerin hazırladığı metinler, yine *Tercüme* dergisinde örneklerini gördüğümüz eleştirel betimleyici ya da yalnızca çeviriye ilişkin değerlendirmeleri içerir.

Her ne kadar *Tercüme* kurulmadan önce *Yücel*'de yayımlanan çeviri eleştirisi örneklerinde bütüncül bir yaklaşım görülse de, bunun *Tercüme* dergisindeki kadar tutarlı ve sistematik bir şekilde kullanılmadığı söylenebilir. Bu sebeple, *Tercüme* dergisinde eleştirmenler tarafından bir norm olarak kabul gören tanıtıcı bölümlerin *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamaları için aynı anlamı ifade etmediği ileri sürülebilir. Buna ek olarak, *Tercüme* dergisindeki metinlerde yer alan yazar, eser, çeviri, çevirmen ya da erek kültür gibi unsurların tanıtıldığı kısımlar *Yücel* ile kıyaslandığında çok daha uzun ve detaylıdır. Bunun muhtemel sebebi, *Tercüme*

bünyesindeki eleştirmen kadrosunda yer alan eyleyicilerin akademik geçmişleridir (Küçük, Işıklar Koçak, & Erkul Yağcı, 2022). Bir başka neden ise, *Yücel* dergisinin karşılaştığı kağıt teminiyle ilgili zorluklardır. Örneğin, derginin 66. sayısında "Kâğıt Buhranı" başlıklı yazıda, ülke genelindeki kağıt teminindeki sorunun ve kağıt fiyatlarındaki artışın yayıncıları ciddi sorunlarla karşı karşıya bıraktığı ifade edilmiştir. Hatta, dergi ve gazetelerin baskı ve sayfa sayılarını kağıt üreticisinin belirlediği şu ifadelerle açık bir şekilde dile getirilmiştir: "Mecmualarımızın baskı adedini ve gazetelerimizin sahife kıtasını, artık ne okuyucular, ne natronlar tayin ediyor; bu salâhiyet, kâğıt fabrikası müdürüne geçmiştir" ("Kâğıt Buhranı", 1940: 310). *Yücel* ve söz konusu dönemde yayımlanan diğer süreli yayınlarda da sıkça rastlanılan kağıt sorununa ve maliyetlerin yüksek oluşuna ilişkin şikayetlere *Tercüme* dergisinde rastlanmayışı, dergiler arasında ham maddeye ulaşım bakımından ve ekonomik açıdan farklar olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla, *Tercüme*'nin arkasındaki devlet desteğiyle kıyaslandığında çok daha düşük bütçelere sahip özel yayınevleri tarafından çıkarılan *Yücel* gibi süreli yayınların ekonomik sermayedeki kısıtları, basılan yazıların uzun olmamasına ve böylece eleştirilerin de daha kısa yazılmasına sebep olmuş olabilir.

Her iki dergide yayımlanan eleştirel yazıların bir kısmı yöntemsel açıdan birbirinden ayrışmaktadır. Önceki bölümde *Tercüme* dergisinde yazan çoğu eleştirmenin kaynak eser ile çevirilerden karşılaştırmalı şekilde ya da sadece çeviri eserlerden alıntıladıkları parçalarla ağırlıklı olarak doğrulanabilir çeviri eleştirisi yaptıkları; dergide yazan eleştirmenlerden bazılarının ise geri planda yaptıkları karşılaştırmalı incelemelere dayanarak, yalnızca değerlendirme içeren eleştirel metinler ürettiği tespit edilmiştir. *Yücel* dergisindeki eleştirel metinler incelendiğinde, iki kutuplu benzer çeviri eleştirisi uygulamalarına rastlanmaktadır. *Yücel*'de doğrulanabilir eleştiri yapan eleştirmenler, *Tercüme* dergisindekilere benzer bir şekilde, kaynak-çeviri karşılaştırmasına ya da yalnızca çeviri esere dayalı bir yol izlemişlerdir. Yürütülen Nitel İçerik Analizi sonunda, *Yücel* dergisindeki eleştirilerin %48,4'ünde doğrulanabilir eleştiri yapıldığı tespit edilmiştir.[141] Eleştirilerin %51,6'sı

[141] *Yücel* dergisinde yayımlanan "çeviri eserler üzerine eleştirel metinler" şeklinde tanımladığım metinlerin %10,6'sında eleştirmenler yalnızca çeviri metinlerden alıntılar yaparken %37,8'inde ise kaynak ve çeviri eserden karşılaştırmalı olarak sundukları örneklerle değerlendirmelerini kanıtlama çabasına girmişlerdir.

ise, okura herhangi bir kanıt sunmadan sadece olumlu ya da olumsuz değerlendirme ile kaleme alınmıştır. Bu eleştirel metinlerin *Tercüme*'deki eşdeğerlerinin ancak %15'ini oluşturduğu düşünüldüğünde, *Tercüme* dergisindeki eleştirmenlerin çok büyük bir kısmı, *Yücel*'de yazanların aksine, okura metinsel kanıtlar sunarak doğrulanabilir eleştiri yapmışlardır.

Yücel dergisinde anonim olarak yayımlananların yanı sıra 17 farklı eleştirmenin[142] imzasını taşıyan yazılarda, yapılan değerlendirmelere ilişkin herhangi bir somut kanıt sunulmayan izlenimci eleştiri anlayışı benimsenmiştir. Örneğin, Hikmet Dizdaroğlu, Nurullah Ataç'ın Dostoyevski'den yaptığı *Kumarbaz* başlıklı çevirisine yazdığı eleştiride kaynak eser ve yazarına ilişkin uzunca bir tanıtım yazar, eser ve yazar hakkında detaylı bir değerlendirme yapar. Bunun yanı sıra, Ataç'ın edebiyat alanı içerisindeki sembolik sermayesine dikkat çekerek çevirinin başarılı bir girişim olduğunu şu sözlerle ifade eder: "Eseri dilimize, tercümede iktidarı herkesçe malûm olan, Nurullah Ataç'ın çevirdiğini söylemek, tercemenin muvaffakıyeti hakkında kat'î fikir verebilir zannediyorum. Mütercimi, böyle bir eseri terceme kütüphanemize kazandırdığından dolayı tebrik etmek yalnız ona değil, dilimize ve edebiyatımıza da bir borçtur" (Dizdaroğlu, 1941: 181). Ancak çevirinin Türk dili ile edebiyatı için bir kazanım olduğunu ifade ederken, tespitleri nelerin üzerinden yaptığını gösteren herhangi bir kanıt sunmaz. Dizdaroğlu gibi Muhtar M. Körükçü de, André Gide'nin *Nouriture Terrestre* başlıklı eserinin Avni İnsel imzalı çevirisini incelerken eleştirisine bütüncül çeviri eleştirisinin bir parçası olan tanıtıcı bir bölümle başlar. Yazısının sonunda, *Dünya Nimetleri* başlığıyla Türkçeye aktarılan eserin çevirisindeki kusurlu gördüğü kısımları kanıt göstermeden cümle yapılarındaki değişiklikler ve Türkçeye tuhaf gelen kullanımlar şeklinde tanımlar. Buna rağmen, çeviriyi başarılı bir girişim olarak değerlendirdiğini şu ifadelerle dile getirir: "Avni İnsel ufak tefek aksaklıklarına, cümlelerin fiil ve faillerinin yerini değiştirerek lisani bazen tuhaflaştırmasına rağmen çok dikkatli ve yorucu çalışması ile güzel bir terceme vermiştir" (Körükçü, 1936: 67). Dizdaroğlu ve Körükçü'nün tüm yazılarının izlenimci eleştiri türüne girdiği tespit edilmiştir. Bu haliyle her iki

[142] Atalay Yörük, Behçet Kemal Çağlar, Güzin Kaya, Hikmet Dizdaroğlu, Kemal Çığ, Lütfü Ay, M. K., Muhtar M. Körükçü, Naciye Öncül, Orhan Burian, S. Karagöz, S. N. Özerdim, Selma F. Ocaktan, Seniha Bedri Göknil, Türker Acaroğlu, Vedat Günyol, Yüksel Kimgil.

eyleyici de, dergide benimsenen izlenimci eleştiri anlayışının en önemli temsilcileri olarak tanımlanabilirler.

Dergideki izlenimci eleştiri örnekleri yalnızca yukarıda saydığım eleştirmenlerin yazıları ile sınırlı değildir. *Yücel*'de anonim olarak yayımlanan eleştirel metinlerin %80'i (13 eleştirinin 10'u) sadece olumlu ya da olumsuz görüş bildirerek izlenimci bir anlayışla yazılmıştır. Anonim olarak basılan bu yazılardan bazıları, incelenen eserin başarısına ya da değerine ilişkin değerlendirmelerini yıldızlama usulü ile puanlandırır. Örneğin, "Shakespeare'den hikâyeler" başlığıyla yayımlanan yazıda, Mary Anne ve Charles Lamb'ın *Tales from Shakespeare* başlıklı eserinin çevirisine odaklanılır. İki kardeşin çocuklar için uyarladığı Shakespeare'in yirmi eserini tek başına Türkçeye aktaran çevirmenin başarılı bulunduğu şu ifadelerle açıklanır:

> *İngiliz iki kardeşin yaptığı bu işi, türkçede tek başına muvaffakiyetle başaran "Mary ve Charles Lamb"in kitabını çok olgun ve temiz bir türkçe ile dilimize çeviren Nureddin Artamı tebrik etmeliyiz. Shakespeare'in dehasını işgal edeb mes'eleleri, dehasına isbat olarak gösterilen kahramanlarını zemanının uslub ve hüner karışıklıklarından çekerek vuzuhun ve sadeliğin aydınlığına getiren bu hikâyelerin hepsi de zevkle okunmaya değer.* (Shakespeare'den hikâyeler, 1938: 38)

Çevirmenin başarısının Türkçe dil kullanımı, kolay anlaşılırlık ve sade anlatım ile ilişkilendirildiği yazıda çeviri "Az raslanır, değerli bir eser" anlamındaki dört yıldız ile puanlanır. Avni İnsel'in André Gide'den *Senfoni Pastoral* başlığıyla yaptığı çevirinin eleştirisinde de yine "az raslanır, değerli bir eser" anlamında dört yıldızla puanlanan çeviriden ya da çevirinin kaynak metninden herhangi bir örnek verilmez; ancak çevirinin Türk edebiyatı için bir kazanım olduğu (Senfoni Pastoral, 1938: 273) şu ifadelerle açıklanır: "Senfoni Pastoral gibi *Gide*'in en kıymetli eserlerinden birisini daha bize kazandırdığı için Avni İnsel tebriklere lâyıktır. Mütercim eserin aslındaki akıcı üslubu ve güzel havayı yaşatabilmiştir" (Senfoni Pastoral, 1938: 274).

Yukarıdaki izlenimci eleştiri örneklerinin yanı sıra dergideki derlemin neredeyse yarısı, *Tercüme* dergisinde daha yoğun bir şekilde rastlanan, doğrulanabilir çeviri eleştirilerinden oluşmaktadır. Bu metinler üzerine yapılan detaylı inceleme, eleştirmenlerin yaptıkları değerlendirmeleri kanıtlama çabası içinde olduklarını göstermektedir. Örnek olarak, *Yücel* dergisinde yazan eleştirmenlerden bazıları, odaklandıkları eserlerdeki değerlendirmelerini kanıtlamak için kaynak ile çeviri metinden yaptıkları alıntıları karşılaştırarak okura sunmuştur. Bu gruba giren

metinler, *Yücel*'de çıkan eleştirel metinlerin yaklaşık %38'ini oluşturmaktadır. Tüm eleştiri yazıları içinde üç isim dışındaki tüm eyleyicilerin bu konuda tutarlılık sergilemediğini de söylemek gerekir.[143] Tutarlı bir şekilde karşılaştırmalı yöntemle eleştiri yapan üç eleştirmen Cemil Meriç (5), Haydar Tolun (3) ve A. H. Özbilen (2) dergide basılan tüm eleştirilerinde kaynak ile çeviri metinden alıntılar yapmıştır. Örneğin, Cemil Meriç, Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu imzalı *İbn Haldun* başlıklı çevirinin eleştirisini yaptığı yazısında, İbni Haldun üzerine bir tetkik niteliğinde olan bu eserde, Fındıkoğlu'nun hazırladığı kısımlara ilişkin başvurduğu kaynakları okurla paylaştığını ve "sahtekarlık" yapmadığını belirtir. Ancak aynı eserdeki Ülken imzalı bölüme ilişkin uzun bir etüt sunan Meriç, Ülken'i intihal yaptığı için çok sert ve alaycı bir dille eleştirir: "Profesör, romancı, essaiyiste ve cientimes dialectique kâşifi Bay Hilmi Ziya ise bu âlimane telifiyle şatafatlı elkabına yeni bir sıfat daha eklemiştir: Cüretkâr" (Meriç, 1944a: 31). Meriç, özgün bir inceleme olarak tanıtılan bu eserin G. Bouthol imzalı *İbn Khaldoun, sa philosophie sociale* başlıklı metnin "çalakalem yapılmış pek bayağı bir tercüme"si olduğunu ileri sürer (a.g.e). Eleştirisinin ilerleyen bölümlerinde, erek ve kaynak metinden örnekleri sayfa ve satır numarası vererek okura aşağıdaki şekilde sunar:

Şekil 20: Cemil Meriç'in Ülken'in Tercihlerinden Birine İlişkin Eleştirisi

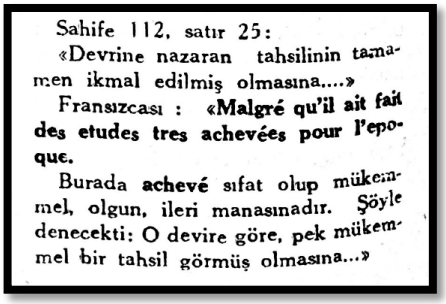
Sahife 112, satır 25:
«Devrine nazaran tahsilinin tamamen ikmal edilmiş olmasına....»
Fransızcası : «**Malgré qu'il ait fait des etudes tres achevées pour l'epoque.**
Burada **achevé** sıfat olup mükemmel, olgun, ileri manasınadır. Şöyle denecekti: O devire göre, pek mükemmel bir tahsil görmüş olmasına...»

Kaynak: Meriç, 1944a: 32.

Meriç, yaptığı eleştirileri ve ileri sürdüğü iddiaları kanıtlamak için daha uzun pasajlardan alıntılar yaparak açıklama yoluna da gider. Eleştirinin sonucunda, orijinal diye sunulan bu çalışmada "sözde çevirmen" Ülken'e ait kısımların yalnızca "cümle yanlışları, tahrifler ve tercüme garabetlerinden ibaret" olduğunu savunur (Meriç, 1944a: 34). Benzer başka bir örnek, Haydar Tolun imzalı çeviri eleştirilerinde gözlenir. Tolun da tıpkı Meriç gibi, *Yücel* dergisinde yayımlanan tüm eleştirilerinde

[143] Birer eleştiri yazısı yayımlanan eleştirmenler bu değerlendirmeye dâhil edilmemiştir.

çeşitli uzunlukta kaynak ile çeviri eserden karşılaştırmalı örnekler sunarak değerlendirmesini kanıtlamaya çalışmıştır. Örneğin, *Yücel* dergisinin 20. sayısı için yazdığı çeviri eleştirisinde Ziya Somar'ın H. Reichenbach'tan *Fikri İffet* başlığıyla yaptığı çeviriyi inceler. Somar'ın aslı Almanca olan eserin Fransızca çevirisini kaynak metin olarak seçtiğini belirten eleştirmen, bu çevirinin yazar tarafından kontrol edilip basıldığına ve son derece başarılı bir çeviri olduğuna vurgu yapar. Daha sonra "eseri aslı ile karşılaştırdığını" ifade eden Tolun, Somar'ın esas aldığı Fransızca eserden yaptığı alıntıları çeviri ile karşılaştırarak örneklendirir ve Meriç gibi kaynak metin ile çevirisini arka arkaya verdikten sonra tespit ettiği yanlışı belirtip kendi önerisini okura sunar:

Şekil 21: Haydar Tolun'un Ziya Somar'ın Çevirideki Tercihlerinden Birine İlişkin Verdiği Bir Örnek

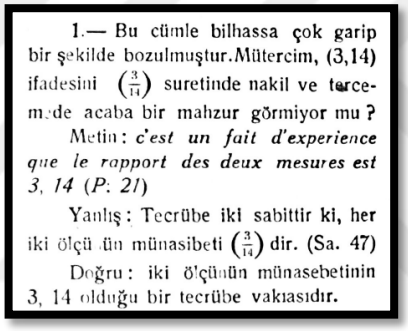

1.— Bu cümle bilhassa çok garip bir şekilde bozulmuştur. Mütercim, (3,14) ifadesini $\left(\frac{3}{14}\right)$ suretinde nakil ve tercemede acaba bir mahzur görmiyor mu?

Metin: *c'est un fait d'experience que le rapport des deux mesures est 3, 14 (P. 21)*

Yanlış: Tecrübe iki sabittir ki, her iki ölçü ün münasibeti $\left(\frac{3}{14}\right)$ dir. (Sa. 47)

Doğru: iki ö'çünün münasebetinin 3, 14 olduğu bir tecrübe vakıasıdır.

Kaynak: Tolun, 1936: 64.

Dergide yazan eleştirmenlerden A. Erdoğan Noyan, A. H. Özbilen, (Hüseyin Nihâl) Atsız, Avni Candar, Azra Erhat, Berit Gerçin, Fikret Çatalcalı, F. Muzaffer Amaç, Güzin Kaya, Hüseyin Namık Orkun, Leman Yolaç, Nejat Sönmez, Orhan Burian, Orhan Şaik Gökyay, Reşat Tesal ve Suat Sinanoğlu gibi isimlerin yazdıkları eleştirilerde de aynı yöntemi görmek mümkündür.

Bir diğer gruptaki eleştirmenler, yaptıkları değerlendirmeleri sadece inceledikleri çeviri eserlerden verdikleri örnekler ile kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu eyleyiciler tarafından yazılanlar, dergideki tüm eleştirel metinlerin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Çeviride sadakat olgusunun yanı sıra genellikle erek dil kullanımına önem veren isimlerin başvurduğunu gördüğümüz bu tek taraflı kanıtlanabilir yaklaşıma, *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirileriyle birlikte dönemin

diğer süreli yayınlarında da sıkça rastlanmaktadır.[144] Örneğin, *Yücel*'de eleştiri yazan dönemin önemli isimlerinden Vedat Günyol, Dr. Abdülhak Adnan imzalı *Faust* çevirisi ile ilgili değerlendirmesinde şöyle yazar:

> *Eserdeki ufak tercümeler çok muvaffak olmuştur. Meselâ, Mephisto nın ağzından şu (adem) tarifi ne kadar temiz ve selis bir üslupla tercüme edilmişdir, "Eğer engin denizi yüzerek geçecek olsaydın ve eğer ondaki hudutsuz büyüklüğü seyredecek olsaydın orada hiç olmazsa bir dalganın diğer dalgayı takip ettiğini ölüm korkuları arasında görebilirdin. Hiç olmazsa sakin denizin yeşillikleri üzerinde yunus balıklarının sıçradığını, bulutların, güneşin, ayın, yıldızların geçtiğini görebilirdin. Halbuki bu ebedî boş uzaklıklarda hiçbir şey göremiyeceksin. Attığın adımların sesini bile işitmeyeceksin. Tutunacak hiçbir şey bulamayacaksın."* (Günyol, 1940: 149)

Günyol'a benzer bir şekilde Cahit Öztelli, üç farklı Kur'an-ı Kerim çevirisini incelediği eleştirisinde sadece çeviri eserlerden yaptığı alıntılarla değerlendirmesini destekler. Ömer Riza Doğrul, Hasan Basri Çantay ve Abdülbâki Gölpınarlı imzalı bu çevirilerde eleştirmen, çevirmen tercihlerini doğrudan okura sunsa da, yaptığı alıntıların Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı cüz, sure ve ayet sayılarını vererek okurun kendisinin karşılaştırma yapmasını kolaylaştıracak bir yol seçmiştir. Eleştirinin genelinden çeviride erek dil, yani Türkçe kullanımına ve erek dilde anlaşılır bir eser üretmeye önem verdiği anlaşılan Öztelli, iki farklı çeviriden aldığı kısımları karşılaştırır. Metinde bu açıdan kusurlu gördüğü yerleri detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra iki çeviriye ilişkin şu yorumu yapar: "Görülüyor ki Hasan Basri, metne uygunluk düşüncesiyle Türkçe olmıyan, dilimize uymıyan sözler söylüyor. Bu yüzden çevirme kokusu kendini pek açık belli ediyor, dilin tatlılığı kayboluyor" (Öztelli, 1956). Bu iki örneği ve bu şekilde hazırlanan diğer altı metni incelediğimizde, altında herhangi bir imza olmayan ve doçent ünvanlı bir çevirmenin yaptığı intihal vakasını inceleyen "İlim Bu Kadar Ucuz Mu?" başlıklı yazı dışında, tüm eleştirilerde odak noktanın çeviri süreci sonunda erek dilde sunulan eser olduğu görülmektedir. Bu tespitten hareketle, yaptıkları değerlendirmeleri yalnızca çeviri eserden alıntılar ile kanıtlama çabasında olan eleştirmenlerin çeviri eserin değerinin erek dilde elde edilen sonuç üzerinden belirlenebileceğine ilişkin bir yaklaşım benimsedikleri söylenebilir.

[144] Uyguner, M. (1953). Cesur Delikanlı. *Mavi,* (3), 5-8; Baysun, C. (1954). Lello'nun Muhtırası. *Yeni Ufuklar, 2* (4), 250-254.

3.5.2.2. Yücel Dergisinde Kullanılan Dil ve Üslûp: Yıkıcı Eleştiri Örnekleri

Bu başlıkta, *Yücel* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirilerinde ne tür bir dil ve üslûp kullanıldığı araştırılacaktır. Bu kısımda Nitel İçerik Analizi yöntem olarak kullanılarak eleştirel metinlerin detaylı analizi yapılacaktır. Böylece, *Yücel* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde kullanılan dil ve üslûp eyleyici odaklı bir yaklaşımla açıklanacaktır.

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde, *Tercüme* dergisindekilere kıyasla daha karmaşık bir dil kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. *Yücel* dergisindeki metinlerin yaklaşık %53'ünde (74 metinden 39'unda) akademik dil kullanılmadığı ve günlük dil kullanıldığı gözlenmiştir. Her ne kadar *Yücel* dergisinde bazı eleştirilerde akademik dil kullanım örneklerine rastlansa da, *Tercüme*'den farklı olarak dergideki çeviri eleştirisi söyleminin önemli bir parçasını nispeten gündelik dil kullanımı içeren metinler oluşturmaktadır. Günlük dil kullanımı *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi habitusunun önemli bir parçası olan izlenimci yaklaşımın bir başka göstergesi olarak kabul edilebilir. Örneğin, Muhtar M. Körükçü, dergide yayımlanan hiçbir yazısında incelediği eserlerle ilgili görüşlerini açıklarken kanıt sunmaz. Körükçü, tüm yazılarında tutarlı bir şekilde gündelik konuşma dili ve öznel görüşlerini bildiren ifadeler kullanır. İki çeviri tiyatro oyununu incelediği yazısına, tamamen kişisel görüş ve öznel değerlendirmelerini bildiren şu ifadelerle başlar: "Gök yüzünde uçmaktan, klasik ve sıkıntılı eserler oynamaktan vaz geçerek tabii ve bize daha munis gelen piyesler oynadıkları zaman muvaffak olduklarını ve alâkayi celbettiklerini onlarda anlamışlardır zannederim" (Körükçü, 1936a: 152). Bu öznel yaklaşımı yazının genelinde takip etmek mümkündür. Eleştirmen, eser ve eserin sahnelenmesine ilişkin açıklamalarda bulunduktan sonra çeviriyle ilgili yine şu öznel görüşlerini okura sunar: "*Vâlâ Nurettin* bu büyük eseri çok muvaffakiyetle terceme etmiştir. Hatta mübalâgasız türkçede bu kadar mükemmel terceme nadirdir" (Körükçü, 1936a: 153). Körükçü'nünkine benzer kanıtsız öznel bir yaklaşımı, isimsiz bir şekilde yayımlanan "Madame Bovary" başlıklı yazıda da görmek mümkündür. Gündelik konuşma diline yakın kullanımları içeren yazı şu ifadelerle başlar: "Bizim memlekette her ecnebî dili bilen, kendisini

tercemeye ehil addeder. Bu, o kadar yanlış ve gülünç bir şeydir ki, derecesi şöyle bir kiyas ile anlaşılabilir: Bizde, beynelmilel büyük eserleri terceme edecek bir mütercim henüz yetişmemiştir" ("Madame Bovary", 1940: 216). Her yabancı dil bilenin kendisini çeviri ediminde yeterli kabul etmesini "yanlış ve gülünç" olarak nitelendiren eleştirmen, büyük bir genelleme yaparak önemli eserleri Türkçeye aktarabilecek bir çevirmenin olmadığını ileri sürer.

Yücel dergisindeki eleştirilerde rastlanan günlük dil kullanımı ve öznel ifadeler, derginin eleştirmen kadrosunda bulunan edebiyat ve yazın alanında uzmanlığı olmayan amatör isimlerin üretimidir. Bu açıdan, *Tercüme* dergisinde yazı yazan akademisyen eleştirmenlerin üretimlerinden ayrılır. Ayrıca, *Yücel* dergisinde yazan eyleyicilerin öznel ve gündelik dil kullanmasının ardındaki bir diğer muhtemel sebep, derginin hedef okur kitlesi ve yayın politikası gereği gençlerden oluşan genel okuyucuya hitap etmesidir.

Yücel dergisinde oluşturulan eleştiri söyleminin dil ve üslûp açısından bir başka belirleyicisi ise, dergide yapıcı ve yıkıcı olmak üzere iki farklı yaklaşımın kullanılmış olmasıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde açıkladığım üzere, *Tercüme* dergisi sayfalarında fazla sayıda yapıcı eleştiri örnekleri yayımlanmıştır. *Yücel* dergisinde ise, iki kutuplu bir yaklaşım izlenmektedir. Çeviri eserlere ilişkin olumsuz değerlendirme ve görüşler içeren eleştiriler incelendiğinde, bunların bazılarında *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi söyleminin temelini oluşturan yapıcı yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. Bu tür örnekler, *Yücel* dergisinde genellikle akademik dil ve doğrulanabilir eleştiri anlayışıyla hazırlanan metinlerde karşımıza çıkar. *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi pratiklerinin neredeyse hepsinde gözlemlediğimiz, özellikle yanmetinler ve doğrudan alıntılar aracılığıyla pekiştirilen akademik dil, daha kısıtlı bir derlemde de olsa *Yücel* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde de tespit edilmiştir. Örneğin, *Yücel* ile birlikte *Tercüme* dergisinde de yazan eleştirmenlerden Suat Sinanoğlu'nun yapıcı eleştiri anlayışını *Yücel* sayfalarına taşıdığı gözlenmiştir.[145] Derginin 77. sayısı için yazdığı eleştiride

[145] Yukarıda adı geçen her iki dergide de çeviri eleştirisi yapan diğer dört eleştirmen ise, yazılarında inceledikleri çeviri eserlere ilişkin olumlu değerlendirmeler yaptığından burada örneklendirmeye gerek görülmemiştir. Ancak kullandıkları dil açısından eleştirmenlerin *Tercüme* dergisindeki yaklaşımlarını devam ettirdikleri gözlenmiştir.

Sinanoğlu, Avni Candar imzalı *İlyada* çevirisinde önemli hatalar tespit eder ve bu tespitlerini kaynak ve/ya çeviri eserden yaptığı doğrudan alıntılarla destekler:

> *Mütercim bazan iki ayrı kelimeyi (m. 64: ekhosato; ve m. 65: epimemphetai) bir karşılıkla (kızdığını; kızmış); bazan da bir tek kelimeyi (m. 44: Khoomenos; ve m. 46: Khoomenoio) iki ayrı karşılıkla (kızgın; kükremiş) ifade etmiştir. Birkaç yerde, meselâ "omoi" (m. 149) gibi iki heceli bir kelimeyi "yazıklar olsun sana" diye bir cümleyle tercüme etmiştir. Bunlar dikkatsizlikten ileri gelen ikinci derecede kusurlardır.*[146] (Sinanoğlu, 1941b: 230)

Doğrudan alıntıların yanı sıra dipnotlar ile okura ek bilgi sunan eleştirmen, yazısının genelinde akademik üslûbunu devam ettirir. Yukarıdaki alıntıda dikkat çeken bir diğer husus, eleştirmenin çeviride tespit edip örneklendirdiği yanlışların dikkatsizlikten ileri geldiği şeklindeki açıklamasıyla çevirmenin sorumluluğunu azaltmaya çalışmış olmasıdır. Ayrıca, eleştirmen çeviride birçok hata tespit etmesine rağmen, bu durumu nezaketli bir dille anlatmaya çalışır: "Ancak İlias'ın bu birinci kitabını dilimize çevirirken A. Candar'ın ne dereceye kadar muvaffak olduğunu tespit etmekte tereddüt ediyoruz" (Sinanoğlu, 1941b: 229). Görüldüğü üzere, eleştirmen çevirmeni doğrudan yanlış yapmakla suçlamak yerine, çevirideki başarısına ilişkin tereddütleri olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra, eserde çeviri yanlışları, eklemeler, atlamalar, tutarsız kelime karşılıkları ve özel isimlerin aktarılmasında ciddi yanlışlar tespit etmesine rağmen, bunlar için çevirmene olumsuz eleştiri getirmek yerine bu sorunlu noktaları gerekçelendirmeye ve ılımlı bir dil kullanmaya dikkat eder: "İşte saydığımız bu kusurlardan ve umumiyetle tercümede epik bir eda sezilemediğindendir ki bizde, ya sarfedilen emek, çok olmasına rağmen, kâfi gelmemiştir, veyahut Avni Candar bu muazzam işe icap eden hazırlığı yapmadan girişmiştir hissi hasıl oluyor" (Sinanoğlu, 1941b: 230). Sinanoğlu, tespit ettiği yanlışları 'kusur' şeklinde ifade ederek yanlışların önemini azaltmaya çalışmış ve eserin sonraki bölümlerinin çevirisinde çevirmenin daha iyi bir iş çıkaracağı konusunda inancını belli ederek teşvik edici bir yaklaşım ortaya koymuştur:

> *Bütün bunlara rağmen, hele bundan sonra neşredilecek kısımlarda, mütercim, büyük bir kısmının bertaraf edilebileceğine kani olduğumuz bu kusurları düzeltir ve ifade tarzına daha çok ehemmiyet verirse, güzel bir tercüme değilse de, bugünkü vaziyetimizde mümkün olduğu kadar iyi bir tercüme meydana gelir.* (a.g.e).

[146] Sinanoğlu, sayfa numaralarını 'm. sayfa numarası' şeklinde vermiştir. Burada kullandığı 'm' harfi Osmanlıca Türkçesinde sayfa anlamına gelen 'mehrak' kelimesinin baş harfidir.

Sinanoğlu'nun yapıcı yaklaşımının bir benzerini, dönemin ve *Yücel*'in önemli isimlerinden biri olan Orhan Burian'ın metinlerinde de görmek mümkündür. Rabindranath Tagore'un *The Gardener* başlıklı eserinin M. Ş. Erden imzalı çevirisini incelediği yazısında Burian, şair ve eseri kısa bir bölümle tanıtır. Daha sonra *Sevgi Bahçesi* başlığıyla Türkçeye aktarılan eserin kaynak eseri ile çeviriden seçtiği örnekleri sunarak çevirmenin tercihleri üzerine değerlendirmelerde bulunur. Çeviride başlığın seçiminden başlayarak çeşitli düzeylerde alıntılar ve dipnotta yaptığı açıklamalarla akademik unsurlara başvuran Burian, net ve açık ifadeler kullanır: "'The Gardener' bize Tagore'u, tabiatten alınma hayaller üzerinde işleyen kudretli bir muhayyile şairi olarak tanıtıyor; fakat, fikir şairliği için, lüzumu kadar techiz edilmemiş gösteriyor" (Burian, 1937: 219). Eleştirmen, çevirmenin bu çeviriyle önemli batı eserlerinden birini "oyuncak" ettiğine ilişkin görüş bildirdiği tek bir yer dışında, eleştiride oldukça olumlu ve yapıcı bir dil kullanarak söz konusu dönemdeki çeviri uygulamalarının geneline kıyasla, Erden'in bu eserinin iyi bir çeviri örneği olduğunun altını çizer. Buna ek olarak, tespit ettiği sorunlu kısımlara ilişkin açıklama yaparken bunları yanlış olarak tanımlamak yerine, ılımlı bir dil kullanarak çeviride kendisini üzen şeyin çevirmen tarafından Tagore'un söyleyiş tarzına dikkat edilmemesi olduğuna dikkat çeker (Burian, 1937: 220). Ancak çevirmenin tercihleri neticesinde sonuca karşı duyduğu üzüntüyü dile getirmekten de çekinmez: "Buraya kadarki sözlerimin hiç biri "Sevgi Bahçesi"nde emek eksik olduğunu söylemek için değildir. Koşuyu B. Erdenin kendisi mânialı yapmıştır; atının kazanamamış olması bize ancak esef verir" (Burian, 1937: 221). Burian'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, çeviri edimi ile at yarışı arasında kurduğu analojide çevirmen tercihlerinin yarışı 'engelli' bir hale soktuğunu, yani çeviri edimini zorlaştırdığını ileri sürerken çevirmeni daha iyi bir sonuç elde edebileceğine ilişkin temennisiyle teşvik eder (a.g.e). Sinanoğlu ve Burian'ın eleştiri yazıları, her iki eleştirmenin de yüksek öğretim kurumlarında akademisyen olarak görev yapmalarının izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla, eleştiri uygulamalarında yapıcı bir anlayış benimsemeleri mesleki habitusları, edebiyat alanı içerisindeki akademik çalışmaları neticesinde elde ettikleri bilgi ve birikimleriyle ilişkilendirilebilir.

İki dergiyi dil ve üslûp açısından birbirinden ayıran nokta ise, *Yücel* dergisindeki eleştirel metinlerde tespit edilen yıkıcı eleştiri yaklaşımıdır. "Yıkıcı

eleştiri" kavramı burada psikoloji alanında kullanılan anlamından yola çıkarak ele alınacaktır. Raver, Jensen, Lee ve O'Reilly'e göre, eyleyiciler, aralarındaki çatışmayı ve karşısındakine ilişkin hoşlanmadığı ya da beğenmediği bir takım güdüleri gizlemek için yıkıcı eleştiriye başvurabilirler (2012: 179). Genellikle saldırganlık ya da özellikle çalışma ortamındaki şiddet ve saldırganlık çerçevesinde incelenen kavram, bireylerin herhangi bir ortamda hedef almak istedikleri kişilere karşı doğrudan saldırgan bir tutum benimsemek yerine bu kişilerin sorumlu oldukları iş ya da görevlerine ilişkin yapılan sert ve olumsuz eleştirileri kapsar (a.g.e.). Yıkıcı eleştiri, her ne kadar hedef alınan eyleyicinin itibar ve kişiliğine zarar verme güdüsüyle yapılsa da, temelinde eleştiriye konu olan eser ya da eyleme ilişkin sert ve olumsuz geri bildirimde bulunmak olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşten hareketle, yıkıcı eleştiri "performansa ilişkin geribildirim ile kişilerarası kötü davranışın kesiştiği noktada var olan üslûp ve içerik açısından nezaketsiz bir şekilde ifade edilen olumsuz geribildirim [negative feedback that is inconsiderate in style and content, which exists at the intersection of performance feedback and interpersonal mistreatment]" şeklinde tanımlanmaktadır (Raver, Jensen, Lee, & O'Reilly, 2012: 177).

Yapılan inceleme, *Yücel*'deki eyleyicilerin önemli bir kısmının *Tercüme* dergisindeki yapıcı eleştirinin tam zıddı yönde ve bu tanımlamadakine benzer bir tutum benimsediklerini göstermiştir. *Yücel*'de eleştirmenlerin çoğu, dergide yayımlanan eleştirel metinlerinde hedef aldıkları çeviri eserlerin üreticilerine ya da sorumlularına ilişkin tespit ettikleri hata ya da kusurları oldukça sert bir dille eleştirmeyi tercih etmiş ve zaman zaman alaycı bir tavır takınmışlardır. Bu tür eleştirilerde genellikle gündelik dil kullanımı bulunduğu; ancak bazılarında akademik dile hizmet eden unsurların öznel değerlendirmelerle iç içe geçmiş bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dergide benimsenen yıkıcı eleştiri yaklaşımının izlerini, eleştirel metinlerin başlıklarından metin içinde kullanılan dile kadar her yerde görmek mümkündür. Bu sebeple, *Yücel* imzasıyla ya da imzasız bir şekilde yayımlanan metinlerde gözlemlenen sert dil kullanımı, derginin kurumsal kimliğiyle bu tür bir üslûba karşı olmadığının bir göstergesi olarak da görülebilir.

Yücel dergisinde yıkıcı eleştiri örnekleri açısından en dikkat çeken isim, dergide yayımlanan tüm yazılarını bu tür bir üslûpla yazan ve Muhtar M.

Körükçü'yle beraber derginin en üretken ikinci eleştirmeni olan Cemil Meriç'tir. Meriç, dergideki tüm yazılarında akademik unsurlarla birlikte alaycı ve gündelik dil kullanımını harmanlamıştır. Örneğin, derginin 114. sayısında çıkan bir yazısında, Honoré de Balzac'ın *César Birotteau* başlıklı eserinin o dönemde İstanbul Üniversitesi Fransızca Dili ve Edebiyatı Bölümünde doçent olarak görev yapan Cevdet Perin imzalı çevirisini inceler. Bu yazının daha başlığında sert tavrını belli eder: "Zavallı 'Cesar Birotteau' Yahut Bir Doçentin Muzipliği". Meriç eleştirisinde, karşılaştırmalı bir şekilde incelemesini yaptığı eserde tespit ettiği hususları üç ayrı grupta sınıflandırarak liste halinde okura sunar. İlk grupta yer verdiği hususları temel olarak bilgi yanlışları şeklinde sınıflandıran Meriç, burada çevirmen Perin'in yazdığı önsözde Balzac'ın babasının ismine ilişkin verdiği yanlış bilgiye istinaden alaycı bir tavırla şöyle der: "nevi şahsına münhası bir *érudition* şaheseri" olarak tanımlar. Bu önsözdeki yanlışı "alimlik" [érudition] olarak tanımlayarak alay eden eleştirmen, tespit ettiği bu bilgi yanlışına ilişkin okura ansiklopedik bir kaynak da sunar: "(Bk *Vie de Balzac, André Billy* 1944, cilt 1, sahife: 15, 16.)" (Meriç, 1946: 72). Çeviride eleştirdiği diğer bir hususu, çevirmenin eklediği açıklamalar olarak gruplandırır ve dipnotların %80'inin çevirmen tarafından eklendiğini ifade eder. Bununla birlikte, çevirmenin eklediği dipnotlarda bilgi yanlışları olduğunu ileri sürer ve bu tespitlerine ilişkin doğrudan alıntılarla açıklamalar yapar:

> *Mütercim – yahut müsahhih – daha ilk sahifede: "Philinte'le Alcaste, Molière'in "Kocalar Mektebi" adlı komedisinin başlıca iki şahsıdır" buyuruyor. Konuşma diline geçen bu iki ismin Misanthrope piyesine ait olduğunu, "Kocalar Mektebi"nde hiç geçmediğini, Molière hakkında eser yazan, Fransız edebiyatı doçentinden başka herkes bilir"* (Meriç, 1946: 72-73)

Meriç, akademik bir makale yazar gibi çeviri yanlışlarını sınıflandırarak kanıtlarıyla birlikte eleştirir. Bu tür yanlışların çok fazla sayıda olduğunu ifade eden Meriç, bunlardan birini çevirideki sayfa numarası ile birlikte aşağıdaki gibi örneklendirir:

Şekil 22: Cemil Meriç'in "Zavallı "Cesar Birotteau" Yahut Bir Doçentin Muzipliği" Başlıklı Yazısında Verdiği Bir Çeviri Yanlışı Örneği

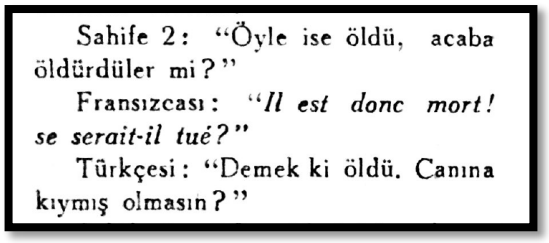

Sahife 2: "Öyle ise öldü, acaba öldürdüler mi?"

Fransızcası: "*Il est donc mort! se serait-il tué?*"

Türkçesi: "Demek ki öldü. Canına kıymış olmasın?"

Kaynak: Meriç, 1946: 73

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Meriç, *Hernani* başlıklı eser için yaptığı deneme çevirisine ilişkin Cevdet Perin tarafından hazırlanan rapordakiler gibi karşılaştırmalı yanlışlar listesi sunar (bkz. EK 7). Meriç, oldukça sert bir üslûpla yazdığı bir başka yazısında da yine Perin'i hedef alır. Burada *Tercüme* dergisinde bir norm olarak karşımıza çıkan tanıtıcı herhangi bir bilgi vermeden doğrudan eleştirel bir yaklaşım benimser. Perin'i "küremizin en velût doçentlerinden" şeklinde tanımlar (Meriç, 1946b: 62). Meriç, Perin'in geleneksel yöntemlere yenilerini eklediğini belirterek ironi yapar. Ayrıca Perin'in özgün eser iddiasıyla yayımladığı *Fransız Edebiyatı Tarihi* başlıklı eserde yer verdiği görüşlerin hepsinin birer intihal örneği olduğunu ileri sürer ve bunların Léon Lévrault'nun *La Comédia* başlıklı eserinin hangi sayfalarında yer aldığını da gösterir (a.g.e). Perin'i Lévrault'nun eserini "yağma etmek"le suçlayan Meriç, çeviride yapılan ve o döneme kadarki araştırmaların aksini iddia eden veya onlarla uyuşmayan bilgi yanlışlarını okura aşağıdaki gibi detaylı bir şekilde açıklar:

> *Şimdi doçentimizin yepyeni bir keşfini haber verelim. Okuyucu bu* ***müstesna*** *Edebiyat Tarihi'nin 151inci sahifesinde şöyle bir isimle karşılaşacaktır: Jules Janin Rotrou. Halbuki bütün mehazlar Rotrou'yu Jean Rotrou olarak kaydederler. Jules Janin ise XIX. yüzyılın ilk yarısında "Münekkitler Şahı" piyesine yükseltilmiş bir gazeteci olarak tanınmaktadır.* ***Mevcut kaynakların hepsini yalancı çıkaran bu harikulâde buluş*** *hangi tetkiklerin sonucudur? İzah edelim: Lévrault, adı geçen eserinin 25. sahifesinde "Corneille'yin selefleri" bahsinde Joan Rotrou'yu zikrederken münekkit Jules Janin'in bu zat hakkındaki, "o bir hovarda gibi yaşadı, bir kahraman gibi öldü" hükmünü de – mulerize içinde – veriyor. Metnin altında (1) işaretinini yanına Jules Janin ismini yazıyor. Nokta ve tireden sonra, kısaca Rotrou'nun hayatını anlatıyor. Şimdi: Sayın doçentin ilmi haysiyetine mi, dikkatine mi, Fransız edebiyatındaki geniş bilgisine mi hayran olalım? (Facia burada da bitmiyor. Bu Jules Janin Rotrou ihtirası velut doçentin 1944 de neşrettiği Moliere alı eserde de mevcut ve*

romanoloji talebesi iki yıldır bu keşiften faydalanmakta).[147] (Meriç, 1946b: 62-63)

Son olarak Meriç, Perin'in intihal yaptığı eserdeki bazı kısımları çeviri olarak sunduğunu; ancak bu çevirilerin de ciddi yanlışlar içerdiğini vurgular ve bunları "baştanbaşa orijinal bir tercüme numunesi" olarak tanımlar. Yine başka bir çeviri yanlışı için akademik bir dille yazılan, metne uygun olmayan "bu ne şaheser tercüme, bu ne harikulâde buluş yarabbi!..." şeklinde gündelik konuşma diline ait ifadelerle alaycı tavrını sürdürür (Meriç, 1946b: 65).

Meriç, *Yücel* dergisinde basılan yazılarının tümünde buna benzer yıkıcı eleştiri tavrını sürdürmüştür. Perin'in çevirileri hakkında birden fazla kez bu derece alaycı bir üslûpla yazı yazması, Meriç ile Perin arasında başka bir fikir ayrılığı veya husumet olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Daha önce yapılan bir araştırmada Halil Açıkgöz, Meriç'in Perin imzalı çevirilere ilişkin yaptığı eleştirilerle o dönem doçent olan Perin'in profesörlüğüne engel olduğuna ilişkin Meriç'in kendi ifadelerine yer verir (Açıkgöz, 2013 [1993]: 126). İkili arasındaki çatışmayı detaylı bir şekilde açıklayan Dücane Cündioğlu da, bu husumetin başlangıcının Meriç'in Tercüme Bürosu için çeviri yapmak üzere Büro'ya başvurmasıyla başladığını belirtir. Meriç'in talebi üzerine 12 Şubat 1948 tarihli bir yazıyla, Victor Hugo'nun *Hernani* başlıklı eserinin ilk otuz sayfasını deneme çevirisi olarak Büro'ya göndermesi istenir (Cündioğlu, 2016 [2007]: 58). Deneme çevirisini gönderen Meriç, çevirisinin ciddi yanlışlar içerdiğine ilişkin bir rapor alır (bkz. EK 7). Meriç, bu olumsuz rapora o dönem Büro'nun çıkardığı çevirilere ilişkin yazdığı eleştirilerinin sebep olduğunu iddia eder ve bu konuda Büro'ya bir cevap yazısı gönderir (Cündioğlu, 2016 [2007]: 59, 243). Ayrıca, olumsuz raporun, hakkında bir çok çeviri eleştirisi yazdığı ve o dönem Büro'da görev yapan Perin tarafından hazırlandığını belirtmiştir (Açıkgöz, 2013 [1993]: 126; Cündioğlu, 2016 [2007]: 63). Meriç, deneme çevirisinin eleştirisini içeren bu olumsuz rapora uzunca bir cevap yazarak çevirisini savunur; ancak Büro'nun o dönemki başkanı Suut Kemal Yetkin imzalı bir mektup ile savunması kabul edilmez ve görüşmeler 27 Aralık 1952 tarihinde Büro'nun Meriç'ten aynı esere ilişkin tekrar deneme çevirisi talep etmesi ile sonlanır. Bu davetten sonra Meriç, ilk çevirisi üzerinde düzeltmeler yaparak çeviriyi tekrar sunsa

[147] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

da Büro kendisine üç yıla yakın bir süre cevap vermez. 1955 yılında olumlu cevap alan Meriç, o tarihte görme yetisini kaybetmesine rağmen çeviriyi tamamlar ve bu eser 1956'nın sonunda yayımlanır (Cündioğlu, 2016 [2007]: 61-62).

Meriç'in özellikle Büro ve dergiyi hedef aldığını gösteren bir eleştiri örneğini *Yücel* sayfalarında görmek mümkündür. Derginin 119. sayısında çıkan ve Ali Cevdet Gençeli'nin[148] Voltaire'den yaptığı bir çeviriye ilişkin yazdığı yıkıcı eleştiri örneğinde, herhangi bir sorumluluğu olmayan *Tercüme* dergisini hedef alır: "Yazarlarına kasideler neşreden *Tercüme Dergisi* bu korkunç, bu tüyler ürpertici hataları teşhir etse günaha mı girer?" (Meriç, 1946a: 11). Büro ve dergi ile arasındaki husumetten kaynaklanabilecek eleştirel yaklaşımından hareketle, Meriç'in bu durumu kişisel bir çekişmeye dönüştürmüş ve bu çekişmenin çeviri eleştirisi uygulamalarında sert ve alaycı bir tavırla yıkıcı eleştiri yapmasına sebep olmuş olabileceği ileri sürülebilir. Bu varsayımdan hareketle, Meriç'in çeviri eleştirisini araçsallaştırarak hem Perin hem de Büro'ya karşı husumetinde kullandığı da söylenebilir.

Dergide yayımlanan yıkıcı eleştiri örneklerinde bir diğer dikkat çeken husus, eleştirmenlerin belirli bir kültürel sermayeye sahip çevirmenlere karşı daha sert bir eleştiri dili kullanmalarıdır. Yapılan inceleme, *Yücel*'de sert bir dille eleştirilen çevirmenlerin hepsinin Millî Eğitim Bakanlığı ya da yüksek öğretim kurumları bünyesinde öğretmenlik veya akademisyenlik yapan eyleyiciler olduklarını göstermiştir. Bu yıkıcı eleştirilerde sık sık çevirmenlerin öğretmen ve akademisyen kimliklerine dikkat çekilmiştir (Meriç, 1946a: 10,11). Örneğin, yukarıda bahsettiğim Gençeli'nin *Mukadderat* başlığıyla yayımlanan çevirisine ilişkin yazdığı eleştiride Meriç, çevirmenin başarısızlığını hem yazısına verdiği "1944'de Öldürülen Voltaire" şeklindeki sansasyonel başlıkta hem de metin içinde kullandığı "öldürmek" mecazıyla abartılı bir şekilde ifade eder: "[…] iftiranın ve tagallübün mahvedemediği Voltaire 1944 yılında Türkiyede öldürüldü" (Meriç, 1946a: 10). Böylece Meriç, kaynak metin yazarı Voltaire'in kendine özgü özelliklerinin metinden tamamen çıkarıldığına ve metinde çok sayıda Türkçe yanlışlarının bulunduğuna dikkat çeker. Buna ek olarak, çevirmenin Voltaire'i Türkçeye değil "paçavraya çevirdiğini" ileri

[148] Bu esere ilişkin yaptığım araştırmalar sonucunda, Meriç'in metnindeki çevirmen isminin yanlış yazıldığını tespit ettim. Çeviri 1944 yılında Bütün Kitabevi tarafından Ali Cevad Gençeli imzasıyla basılmıştır.

sürer ve bu girişimiyle sık sık Voltaire'in eleştirilerine maruz kalan "Papa hazretlerinden ne kadar minnet ve mükâfat beklese azdır" der. Kullandığı bu ironik dilin yanı sıra, çevirmene ilişkin yaptığı değerlendirmede "Yalnız Voltaire'i değil, güzel dilimizi de paçavraya çeviren **asistan** ilmi haysiyetten nasipsizmi doğmuştur?"[149] şeklindeki soruyla hakarete varan ifadeler kullanmaktan da geri durmaz (Meriç, 1946a: 11). Gençeli'nin çevirisine odaklanarak yazdığı eleştiride, Meriç'in metnin ötesine geçerek çevirmenin akademisyen kimliğini kullanıp çevirmeni hedef aldığı görülmektedir.

Meriç gibi *Yücel* dergisinde eleştiri yazan Avni Candar, Fikret Çatalcalı, Haydar Tolun, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Burian ve Orhan Şaik Gökyay gibi eleştirmenler de inceledikleri çeviri eserlere ilişkin değerlendirmelerde sert bir dil kullanmışlar ve sık sık çevirmenlerin öğretmen ya da akademisyen kimliklerine vurgu yapmışlardır. Örneğin, "Bir Terceme" başlıklı yazısında Edirne Lisesi Felsefe öğretmeni Ziya Somar'ın H. Reichenbach'tan yaptığı felsefe çevirisini inceleyen Haydar Tolun, çeviride tespit ettiği yanlışlara şu ifadelerle işaret eder: "Ağır yanlışlar karınca gibi kaynaşıyor. Altmış sahifelik eserde kırk mühim hata var" (Tolun, 1936: 63). Ayrıca çevirmenin çeviri metne ilmi felsefeye ilişkin bir inceleme yazısı da eklediğini belirten eleştirmen, "Keşki bunu yapmasaydı da bu zamanı ve dikkati tercemesine tahsis etseydi" şeklinde çevirinin daha fazla dikkat ve emeğe ihtiyaç duyduğuna vurgu yapar. Buna ek olarak Tolun, çevirmenin anlamadığı ya da yanlış çevirdiği cümleleri açıklamak için eklediği dipnotları da eleştirir: "Bilhassa mütercimin anlamadığı ve yanlış çevirdiği cümleler için tefsir kılıklı haşiyeler yazması çok fena kaçıyor" (a.g.e). Hüseyin Namık Orkun da, tarih konulu bir çeviri eserin çevirmenine sert eleştiriler getirir. "Zavallı Tarih" başlığıyla daha başlıkta çevirmene karşı tavrını belli eden Orkun, çevirmenin ve çeviri kitabın ismini zikretmeden, eserden "maruf bir tercüme" şeklinde bahseder ve çevirmenin kelime karşılığını yanlış vermesinden kaynaklanan tarih hatasına dikkat çeker: "Maruf bir tercüme eserde profesörlerden biri Phenicien kelimesini Finler diye tercüme etmiştir" (Orkun, 1938: 47). Kitabın konusu gereği Finler değil Fenikeliler'den bahsettiğini; ayrıca Finler'in Akdenizde gemicilik faaliyetlerini yürütmemiş olduğunu ironik bir

[149] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

dille vurgularken bu hatanın sahibinin profesör ünvanına sahip bir çevirmen olduğunun da altını çizer.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin çevirmenlerin mesleki kimliklerine vurgu yapmaları, eleştirmenlerin bahsedilen kurumlara karşı tavırlarının olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Türk kültürü üzerine araştırmalar yapan eleştirmenlerden Hüseyin Namık Orkun, ırkçılık ve Turancılık yaptığı gerekçesiyle yargılanıp cezaevinde yatmıştır (Okur Gümrükçüoğlu, 2005: 805). Gökyay da, Orkun'la aynı sebepten yargılanmış ve Devlet Konservatuarındaki görevinden atılmıştır ("Gökyay, Orhan Şaik", 2007: 1475; "Gökyay, Orhan Şaik", 2010: 458). Meriç'in, Orkun'un ve Gökyay'ın yaşadığı bu tür olumsuzluklar, kişisel olarak karşılaştıkları olumsuz tecrübeler nedeniyle onların rövanşist bir anlayışla hareket etme ihtimallerini düşündürmektedir. Eleştirmenler, kamu kurumlarında görev alan eyleyicilere karşı saldırgan bir tutum takınarak çeviri eleştirisini yaşadıkları olumsuzluklara karşı tepki göstermede bir araç olarak kullanmış olabilirler. Başka bir ihtimal de, *Tercüme* dergisinde yazan yüksek öğretimini tamamlamış ve toplumun aydın kesimini oluşturan meslek gruplarına mensup eyleyicilerden çeviri ve çeviri ile ilgili faaliyetleri doğru yönlendirme noktasında bir beklenti oluştuğu ihtimalidir. Bu beklentiyle birlikte yüksek eğitimli grupta yer alan çevirmenlere yüklenen sorumluluk, bu beklentileri karşılayamayan çevirmenlerin çeviride yaptıkları yanlışlara karşı eleştirmenlerin daha tahammülsüz bir tutum sergilemelerine neden olmuş olabilir.

Çevirmenlerin yanısıra yayınevlerini hedef alan eleştiri yazıları da bulunmaktadır. *Yücel* dergisinde yayımlanan ikisi A. H. Özbilen, biri de Nejat Sönmez imzalı olmak üzere üç yazılık bir dizi, çevirmen ve çeviri edimine ilişkin sert eleştiriler içerse de, temelde dönemin önemli yayınevlerinden biri olan Ahmet Halid Kitabevi'ni hedef alır. Özbilen imzalı iki eleştiri yazısı "Baştan Savma Tercümeler Serisi"; Sönmez imzalı olan ise "Şimalden Cenuptan Esrarengiz Tercümeler Serisi: 3" başlıklarıyla sunulur. Bu dizi altında basılan üç eleştirel metindeki olumsuz yaklaşım, daha üst başlıklarında geçen "baştan savma", "esrarengiz" gibi ifadelerde kendini gösterir. Özbilen, ilk yazısında İngiliz yazar Dame Daphne Du Maurier'in *Rebecca* başlıklı eserinin Rezzan Emin Yalman (1903-1986) imzalı çevirisini inceler. Yazısının başında söz konusu dönemde çeviri

uygulamalarına ilişkin eleştirilerini dile getiren eleştirmen, çeviri eserlerde Türkçe kullanımı, yanlış çeviri ve metinden atma şeklinde üç temel sorun olduğunu belirtir. Ahmet Halid Kitabevi'nden çıkan *Rebecca*'da da bu hataların hepsinden fazlaca örnek olduğunu şu ifadelerle dile getirir: "Hata bulmak için hiç te müşkülât çekmiyoruz" (Özbilen, 1941: 81). Çeviride tespit ettiği sorunlu kısımlardan gruplandırarak örnekler verirken, sorunlu kısımların çok sayıda olduğunu ve tüm bunları sunmak için birkaç dergiyi sadece çevirmenin bu yanlışlarına ayırmak gerektiğini söyler. Öte yandan eleştirmen, çevirmenin kısa cümleler kurduğundan çevirinin kolay okunduğunu belirtse de çeviriye ilişkin eleştirisini sert bir dille ifade eder: "[…] Rebeka kitabının üzerine 'Tercüme eden Rezan Emin Yalman' başlığını koymak doğru değildi. Yerine '**Kısaltan, naklen yanlış tercüme eden**' demek daha doğru olurdu"[150] (Özbilen, 1941: 82). Bu yazının çıktığı sayıyı takip eden 81. sayıda yayımlanan yazısında, A. J. Cronin'in *Citadel* başlıklı eserinin Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılan çevirisini inceleyen Özbilen, çevirmenin tanınmış bir yazar olduğundan çevirideki hataları görmezden gelmenin mümkün olmadığını belirtir. Yine çeviride tespit ettiği kusurları gruplandırarak okura sunan Özbilen, çevirmenin bu eserini "baştan savma denecek bir terceme" şeklinde tanımlar (Özbilen, 1941a: 128). Ayrıca çeviride tespit ettiği yanlışların çok fazla olduğunu belirten eleştirmen, bütün yanlışları göstermenin mümkün olmadığını belirterek çevirmen ve yayınevini bu tür eserlerle yalnızca Türk okurlarından para toplamayı amaçlamakla suçlar (Özbilen, 1941a: 129).

Yücel'de eleştirilen söz konusu çeviriler üzerinden derginin kurumsal kimliğiyle Ahmet Halid Kitabevi'ni hedef alması, bu metinlerin üretilmesi konusunda Özbilen ve Sönmez'in teşvik edildiği ihtimalini de düşündürmektedir. Kaldı ki, bu yazı dizisinde yer alan Sönmez imzalı son eleştiri yazısının önünde "Yücel" imzasıyla basılan dört paragraftan oluşan aşağıdaki metin yer alır:

> *Yücel bu tercüme tenkidi ile,* ***aynı kitabevinin büyük reklâmlarla neşretmiş olduğu****, üç kitap hakkında, tarafsız bir görüşle, fikirlerini ortaya koymuş bulunuyor.*
> *Tenkidini aşağıda okuyacağınız bu kitap hakkında da* ***Maarif Vekilliğince, Radyodaki kitap saatinde, güzel sözler söylendiğini ve kitabın tavsiye edildiğini duyduk****. Okuyucularımızın ve mesul makamların bu büyük memleket dâvasını, ön safa alarak, dikkatle ve ehemmiyetle tetkik etmesi lâzımdır kanaatindeyiz.*

[150] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

> ***Memleketin en mühim Halkevlerinden birinin başkanı, en büyük şehrimizin umumî meclisinde ve daimî encümeninde âza olan ve tetkik ettiğimiz üç kitabı neşreden kitabevi sahibinin sadece kazanç maksadiyle memleket kültürünün en mühim meselesini istismar etmediğini*** *ispat etmesi için biraz harekete geçmesini=beklemek , zannediyoruz ki, hakkımız ve vazifemizdir.*
> *Yanlış tercüme edilen bütün kitaplar hakkında fikrimizi söylemek vazifemizdir. Fakat, muhtelif kitabevleri tarafından, çıkarılan tercüme kitaplar o kadar çok ki, Yücel'i her gün neşretsek ve her sayıda 100 sahifelik yer ayırsak bu vazifemizi gene başaramıyacağımıza eminiz.*[151] (Yücel, 1943: 140)

Derginin adı geçen kitabevini hedef alma sebeplerini açıkladığı bu giriş bölümünde yer alan ifadelerde görüldüğü üzere, *Yücel* dergisi eleştiriye konu edilen çeviri eserlerin önemli reklamlar ve Bakanlık desteğini arkasına alarak okura sunulmasını sorgulamaktadır. Bakanlık nezdinde övgü alan ve okunması teşvik edilen çevirilerin ya da yayınların başarılı olup olmadığı sorgulanmaktadır. Ayrıca, yukarıdaki yazıda yayınevinin sahibi olan Ahmet Halid Yaşaroğlu'nun kamu kurumlarında ve kamu idaresinde aldığı görevlere de dikkat çekilmiştir. Aslında, adı geçen yayınevinin söz konusu dönemin iktidarıyla ilişkisi yalnızca himaye eden Yaşaroğlu'nun aldığı görevlerle de sınırlı değildir. Şahmurat Arık (2004), erken Cumhuriyet dönemindeki bazı yayınevlerinin ve yazarların iktidar partisi olan CHP'den talep ettikleri yardımları sorunsallaştıran araştırmasında, Ahmet Halid Kitabevi'nin önemli destekler aldığını belirtir. Partinin kayırdığı yayınevlerinden biri olduğunu ileri sürdüğü Ahmet Halid Kitabevi'nin "halkevi ve halkodaları için kitap satın alımında" partiye en çok kitap satan yayıncı olduğunu belirtir. Hilmi, İkbâl ve İnkilâp Kitabevlerinin de partiye kitap sattığını belirten Arık, Ahmet Halid Kitabevi'nin en yakın rakibinden yaklaşık 3 katı kadar bir satış gerçekleştirdiğine dikkat çeker (Arık, 2004: 54-55). Her ne kadar bu satın alma işlemleri parti genel sekreterliğince yapılmış olsa da, Cumhuriyetin ilanını takip eden uzun yıllar CHP'nin iktidar olması partiyle devlet erkini birbirinden ayırmanın mümkün olmamasına sebep olduğundan (Arık, 2004: 62) partinin yürüttüğü bu satın alma süreçlerinin bizzat devlet eli ve sorumluluğunda olduğu bellidir. Yukarıda *Yücel* tarafından imzalanan yazıdan ve Arık'ın tespitlerinden hareketle, bu yazı dizisinde doğrudan kurumsal nitelikte bir eyleyici olan Yaşaroğlu'nun himayesindeki Ahmet Halid Kitabevi'nin hedef alınması çeviri eleştirisinin araçsallaştırılarak siyasal iktidara getirilen bir eleştiri olarak da okunabilir.

[151] Vurgu için yazar tarafından kalın olarak işaretlenmiştir.

3.5.2.3. *Yücel* Dergisindeki Çeviri Eleştirisi Habitusunda Kavramsal Odak: Kaynak Metinden Türkçe Kullanımına

Bu başlık altında, *Yücel* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde tartışmaya açılan kavramlar sorunsallaştırılacaktır. Daha sonra, *Tercüme* dergisindeki tartışma noktalarıyla karşılaştırılacaktır.

İkinci bölümde, *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenlerin Büro'nun belirlediği normlar çerçevesinde doğrudan çeviri, Türkçe kullanımı ve sadakat kavramları üzerinden çeviri eserin başarısını ölçmeye çalıştıkları söylenmişti. Eleştirmenler çeviri eserleri değerlendirirken ağırlıklı olarak kaynak metni odak alan ve kaynak metnin orijinal dili de dâhil olmak üzere, kaynak metne ilişkin unsurların erek dile -mümkün olduğu kadarıyla- aktarılarak yapılan çevirileri övmüşlerdi. Bu dönemde Türk kültürünün yeniden inşası çerçevesinde Atatürk'ün Harf Devrimi ile başlattığı dönüşüm sürecinde, Türk dilini Arap ve Fars kökenli sözcüklerden arındırarak arı bir Türkçe yaratılması amaçlanmaktaydı. Buna paralel olarak çeviri uygulamalarında benzer bir beklenti içinde olan eleştirmenler, Türkçenin eski sözcüklerden arındırılıp öz ve akıcı bir şekilde kullanılmasının da gerekli olduğunu savunmuştur. Bu sosyo-kültürel ve politik bağlam göze önüne alınarak, iki dergideki çeviri eserlere ilişkin değerlendirme ölçütleri karşılaştırıldığında *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin *Tercüme*'dekilere kıyasla kaynak ile erek metne sadakat konusunu daha sınırlı tuttuğu; ancak somut kavramlar üzerinden tartışmaya açtığı ve Türkçede üretilen metne yani erek metne daha fazla ağırlık verdiği ileri sürülebilir. Bu yaklaşım ise yine *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin, batı temelli eğitim alan milliyetçi ve çeviri uygulamalarında amatör eyleyiciler olmasıyla açıklanabilir. Aşağıda görüleceği üzere bu iddia, *Yücel* dergisindeki eleştirel metinlerin *Tercüme*'deki anlayışla tamamen zıt ve kaynak metne önem vermeyen bir anlayışla yazıldığı anlamına gelmemektedir.

3.5.2.3.1. Erken Cumhuriyet Dönemindeki Çeviri Eleştirisi Habitusunun Merkezinde "Kaynak Metin": Sınırlı Kriterler Çerçevesinde Kaynak Metni Tartışmak

Her iki dergideki eleştirel metinler üzerine yaptığım Nitel İçerik Analizi, eyleyicilerin çeviri eserleri değerlendirirken birçok kriteri birlikte kullandığını göstermiştir. Bu sebeple, çalışma kapsamında oluşturulan kataloglar üzerinden yapılan incelemeye göre, bireysel olarak eleştirmenlerin belirli bir kritere ve terminolojiye yoğunlaştığını iddia etmek mümkün değildir.

Her ne kadar *Tercüme* dergisindeki gibi kapsamlı ele alınmasa da, 'kaynak metin' kriteri *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin de önem verdiği bir husus olmuştur. *Tercüme* dergisinde kaynak metnin "sadakat" kavramı ile birlikte çok yönlü ele alınarak tartışmaya açıldığını göstermiştim. Buna karşılık, kaynak metin kriteri *Yücel* dergisinde daha sınırlı bir çerçevede tartışılmıştır. Kaynak metin ile en sık ilişkilendirilen kavram "içerik"tir. *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinlerde içerik konusu, anlam doğruluğu ile biçimsel benzerlik şeklinde iki kutuplu olarak değerlendirmelere dâhil edilirken; *Yücel* dergisinde yazan eleştirmenlerin hemen hemen hepsi içeriği anlamsal açıdan doğrulukla ilişkilendirmişlerdir. Orhan Burian'ın biçim konusuna temas ettiği ve anlam açısından doğruluk ile Türkçe kullanımına kıyasla daha az önemli gördüğü kaynak metnin biçimine sadakat (Burian, 1936), bundan başka hiçbir eleştiride konu edilmemiştir. Bu istisna dışında *Yücel*'de yazan eyleyicilerin hepsi, kaynak metne içerik bakımından sadakati anlamsal açıdan doğru aktarım ile ilişkilendirmiştir. Bu durum da, eleştirmenlerin çeviri yanlışlarını listeledikleri eleştirel metinler üretmelerine sebep olmuştur.

Örnek olarak, *Yücel* dergisinin en sert eleştirilerini yazan Cemil Meriç, çeviri eserleri değerlendirirken sık sık kaynak eserin içeriğinin yanlış aktarılmasına odaklanmıştır. "Vadideki Zambak" başlığıyla yayımlanan eleştiri yazısında, kaynak eserden ve Nahid Sırrı Örik'in çevirisinden karşılaştırmalı olarak örnekler verir ve bir yanlış listesi çıkarır. Meriç, eleştirisini yaptığı çeviride tespit ettiği bazı yanlışları açıklama yapma gereği duymadan yalnızca doğrusunu önererek burada örneklendirildiği gibi listeler: "Sahife 1 de *rêpugnance* kelimesi hatıra diye tercüme edilmiş, yanlış"; "Sahife 3 de *ces paubres coeurs opprimês* hassasiyetleri kahredilen

bu zavallı kalbler diye tercüme edilmiş. *Opprimê* hasssiyetleri kahredilen demek değildir, yanlış" (Meriç, 1944: 70). Ayrıca bu yanlışların çevirinin başarısını ciddi bir şekilde etkilediğini ve eserin "kurban" edilmesinde önemli bir pay sahibi olduğunu ileri sürer (Meriç, 1944: 69-70). Önceki bölümde bahsettiğim ve Meriç gibi dergideki yıkıcı eleştiri örneklerine önemli katkı yapan Nejat Sönmez de, kaynak ile çeviri eseri karşılaştırarak kurguladığı eleştirisinde çevirmen tercihlerindeki yanlışlara uzun örneklerle dikkat çeker. Bunlardan birinde, kelime yanlışlarından değil de, çevirmenin metnin ilgili kısmını yanlış anlamasından kaynaklanan bir çeviri hatası olduğunu belirtir:

> *Yine aynı sahifede, birkaç satır sonra, mütercim şöyle diyor: "Adı Miss de Sauza idi ve bu isim Amerika'nın Palladium'unda çalışan oyuncu kızların adına benziyordu."*[33] *Halbuki, Palladium Amerikada değil Londra'dadır… Mevzuubahis kadının adı da, işte bu Palladium'da çalışan Amerikalı varyete kızlarının adına benziyormuş… "…was called Miss de Sauza which sounded like the name of an American show-girl at the Palladium."*[34] (Sönmez, 1943: 151)

Öte yandan, çeviride çok büyük bir anlam farkı yaratmasa da, çevirmenin kaynak metindeki anlamı ya da bağlamı değiştirmesine sebep olabilecek en ufak bir yanlışın bile kabul edilemeyeceğini savunur. Meriç ve Sönmez gibi çok detaylı açıklama ve örneklendirme yapmasa da Hüseyin Namık Orkun da, tarih konusunda yazılan bir eserde çevirmenin tek bir kelimenin karşılığını yanlış vermesiyle tarihi bir yanlışa imza attığına dikkat çeker. Ayrıca çevirilerde anlamsal yanlışlara vurgu yapmak için başka bir makalede "végétarien" kelimesinin "nebatat mütehassısı" şeklinde çevrildiğini belirten Orkun, nitelenen kişinin 'vejeteryan'lıktan 'bitki uzmanı'na dönüştüğüne dikkat çeker (Orkun, 1938: 47-48). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, *Yücel* dergisindeki eleştirmenler çeviri esnasında, her ne sebeple olursa olsun, kaynak metinde yer alan unsurların çeviride anlam bakımından farklı şekilde aktarılmasını doğru bulmazlar. Bu durum, Şekil 16'da sunduğum Cemal Nadir Güler imzalı bir karikatüre dahi konu olmuştur.

Yücel dergisinde yazan eyleyiciler, kaynak metin kriterini açıklarken *Tercüme* dergisinde de sık rastlanan "metnin bütünlüğüne sadakat" kavramını kullanmışlardır. Metnin bir bütün olarak ele alınmasını savunan eleştirmenler, değerlendirmelerini kaynak metne ait unsurların çeviri esere aktarılmaması ya da kaynak metinde yer almayan unsurların çeviri metne eklenmesi ekseninde yapmıştır. Örneğin, Haydar Tolun, çeviride ekleme ya da çıkarmanın uygun olmadığını savunur. Bu eklemelerin

metinde açıklanması gerekli görülen bir hususla ilgili de olsa, kaynak metnin bütünlüğünü bozduğu için kabul edilebilir olmadığını belirtir. Bu görüşünü örneklendirmek için, eleştirisini yaptığı çeviride çevirmen Ziya Somar'ın bazı açıklamalar yapmak üzere dipnotlar eklediğini; ancak bunun doğru olmadığını şu ifadelerle açıklar:

> *Bundan başka eserin bir çok yerinde izah yollu haşiyeler de katılmış. Bizce bu da doğru bir şey değildir. çünkü terceme tefsir değildir. Mütercimin metinleri sadece doğru nakletmesi ve metin atlamaması kâfidir. Bilhassa mütercimin anlamadığı ve yanlış çevirdiği cümleler için tefsir kılıklı haşiyeler yazması çok fena kaçıyor.* (Tolun, 1936: 63)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi Tolun, açıklama yapmak için dahi olsa dipnot kullanılmasının, metne herhangi bir müdahalenin eseri çeviri olmaktan çıkarabileceğini ima eder. "Bir Psikoloji Tercümesi" başlıklı eleştirisinde Tolun, çevirmen Münir Raşit Öymen'in *Umumi Psikoloji* başlıklı çevirisinin eleştirisini yaparken metnin bütünlüğüne ilişkin sadık bir yaklaşımın dışına çıkılmasını sert bir dille eleştirir. Eleştirmen, çeviride tespit ettiği sorunlu kısımları sıralar ve metnin bütünlüğüne zarar verecek büyük hacimli atlamaların olduğunu belirtirken bunları 'budama' olarak tanımlar: "Ayrıca sahife halinde atlamalar da pek çoktur. O kadar ki eserin bir çok *pasaj*'ları tamamiyle atılmış, budanmıştır" (Tolun, 1936a: 149).[152] Bir diğer örnekte, A. H. Özbilen Ahmet Halid Kitabevi'nden çıkan iki eser üzerine yazdığı eleştiri yazısında, metnin bütünlüğüne sadık kalmayan çevirmene ilişkin çok sert eleştiriler getirir. Özbilen dergide yayımlanan ilk eleştirisinde, metinden çıkarılan kısımları ifade etmek için Tolun gibi "budama" metaforunu kullanır. İncelediği *Rebecca* başlıklı eserde çok yoğun atlamalar olduğunu belirten eleştirmen, 457 sayfalık eserin çeviride 206 sayfaya düşürüldüğünü ileri sürer (Özbilen, 1941: 81). Diğer yazısında da, *Rebecca*'da tespit ettikleri gibi çok büyük kısımlar olmasa da, atlamalar olduğunu ve bunların kelime ve söz öbeği düzeyinde olmasına rağmen, çevirinin başarısını olumsuz yönde etkilediğine dikkat çeker (Özbilen, 1941a: 128). Sonuç olarak, *Tercüme* dergisindeki eyleyiciler kadar kapsamlı bir şekilde olmasa da kaynak metin *Yücel* dergisinde kullanılan çeviri eleştirisi kriterlerinden biridir.

[152] Çevirmen Öymen, Tolun'un bu eleştiri yazısına bir cevap yazar. Bu yazısında eleştirmenin yaptığı hatalara değinen çevirmen, Tolun'un burada "budama" şeklinde tanımladığı yoğun atlamalara ilişkin cevap vermez. Bu tepkisizliğin, eleştirmenin haklılığını gösterdiğini söylemek yanlış olmaz (Öymen, 1937).

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde dikkat çeken bir diğer önemli husus "intihal" konusudur. *Tercüme* dergisindeki eleştirmenlerin hiçbirinin temas etmediği bu konu, sayıları kısıtlı da olsa, *Yücel*'de yazan bazı eleştirmenler tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. *Yücel* dergisindeki eleştirmenler "çeviride intihal"[153] konusunu özgün bir eserin tamamını ya da bir kısmını çevirerek Türkçeye aktarmasına rağmen, çevirmenin kendisini yazar olarak tanıttığı vakalar üzerinden sorunsallaştırmıştır. Örneğin, Cemil Meriç, Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri imzalı *İbni Haldun* başlıklı eseri incelediği yazısında, Fahri'nin kullandığı kaynakları belirttiğini ve "sahtekârlık" yapmadığını söylerken eserin diğer yazarı Ülken'i intihal yapmakla suçlar. Ülken'in G. Bouthol'un *İbn Khaldoun, sa philosophie sociale* başlıklı eserinden intihal yaptığını ileri süren Meriç, 112 sayfalık eserde yalnızca üç satırın Ülken'e ait olduğunu söyler (Meriç, 1944a: 31). Meriç, intihal yapıldığını iddia ettiği kaynak eser ile Ülken imzalı kısımları karşılaştırarak okura intihal olayına ilişkin kanıtlar sunar. İlk olarak, Bouthol'ün eserinde kullandığı De Slane imzalı çeviriler üzerinden Türkçeye aktararak metni oluşturduğunu; ancak Bouthol'ün aksine herhangi bir atıf ya da kaynak kullanmadığını söyler. Ayrıca, Bouthol'ün kullandığı "discours" kelimesinden dolayı Ülken'in hataya düştüğünü ve orada asıl kullanması gereken kelime olan "fihrist" yerine "nutuk" karşılığını verdiğini belirtir. Eserin orijinalini görmediğinden Ülken'in, Bouthol'ün de hata yaptığı bir kısmı Türkçeye de aynen hatalı bir şekilde naklettiğini ileri sürer. Buna ek olarak, Ülken'in "Mukayeseler" başlığıyla yazdığı kısmın Bouthol'ün eserindeki "La Positon intellectuelle d'I.H." başlıklı bölümünden yağma edilerek yazıldığını belirtir (Meriç, 1944a: 31-32). Meriç dergideki bir başka yazısında ise, Perin'in intihal yaptığını ortaya çıkararak doçent olarak görev yapan çevirmenin eserine ilişkin yıkıcı bir eleştiri yazar. Perin'in kendisine ait özgün bir eser gibi sunduğu *Fransız Edebiyatı Tarihi* başlıklı çalışmasında intihal yaptığını şöyle açıklar:

> *Heyhat ki güneş altında hiçbir yeni şey yok. Sayın doçentimizin uzun tetkikler sonunda vardığı bu enteresan kanaatler Leon Levrault'nun La Comédie adlı eserinde "aynen" mevcut (Sahife 9 satır 5-8, sahife 10 satır 2-7) Cevdet Perin*

[153] İntihal kavramını çeviriyle ilişkilendirerek kullanan araştırmacılardan M. Teresa Turell "çeviride intihal [plagiarism in translation]"i iki şekilde tanımlar. Bunlardan ilki, *Yücel* dergisindeki çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerde de gözlemlediğimiz, bir dilden başka bir dile yapılan çevirinin çevirmen tarafından orijinal bir eser gibi tanıtılmasıdır. Diğeri ise yeniden çevirilerde, bir çevirmenin kendisinden önce yapılan çeviriyi kendisinin gibi göstermesidir (Turell, 2008: 271).

> *mutarize açmadan Fransız yazarının bütün "kanaatler"ini kendine maletmiş.* (Meriç, 1946b: 62)

Ayrıca, incelediği eserde yer alan intihal edilen kısımları sayfa ve satır numaralarıyla teker teker sunan Meriç, bu durumu sert bir dille eleştirirken Perin'i eseri "yağma etmek"le suçlar.

Meriç gibi uzun uzadıya açıklama ve kanıtlama çabası olmasa da, *Yücel* dergisinde imzasız şekilde yayımlanan iki yazıda daha iki farklı çeviri eserin birer intihal olduğu ileri sürülmüştür. "İlim Bu Kadar Ucuz Mu?" başlıklı yazıda, Halkevleri Dergisi *Ülkü*'nün 16 Haziran 1946 tarihli 114. sayısında Afif Erzen imzasıyla çıkan makale incelenir. Eleştirmen, 1930 yılında yayımlanan *EPHESOS: ein Führer durch die Ruinenalätte und ihre Geschichte von Josef Keil* başlıklı eserle Erzen imzalı makaleyi karşılaştırdığını ve elde ettiği sonucu şu ifadelerle açıklar:

> *İkisini aldık, karşılaştırdık. Hayretten hayrete düştük. Çünkü, doktor ve doçent sıfatlarını taşıdığını öğrendiğimiz genç ilim adamımızın imzası altında (yani doğrudan doğruya onun düşünce ve tetkikleri mahsulü diye) ortaya konan bu yazı, bahsi geçen rehberin ilk yirmi sayfalık birkaç faslının – kimi yerleri atlanarak, kimi yerlerde takdim tehirler yapılarak – fütursuzca tercümesinden ibarettir.* ("İlim Bu Kadar Ucuz Mu?", 1946: 207)

Buna ek olarak, eleştirmen makalede orijinal bir kısım bulmak için dikkatli bir inceleme yaptığını ve yalnızca tek bir cümle dışında tüm metnin adı geçen rehberin kötü bir çevirisi olduğunu savunur. İntihal konusuna temas eden bir başka eleştirel metinde, yine bir süreli yayında tespit edilen intihal vakasına dikkat çekilir. Herhangi bir kanıt sunulmasa da hem intihale konu olan yazı hem de intihal yapıldığı iddia edilen kaynak metin birlikte sunulur. Bu intihal vakası olan "Ayda" başlıklı yazının altında imzası olan çevirmen V. Gültekin'in "bir çok güzel tercümelerle isim yapmış bir yazar" olduğundan bu hareketi "fikir namusuna değer" vermemek şeklinde tanımlanır. Öte yandan, dergideki yıkıcı eleştiri örneklerinden biri olan bu yazı, intihal eseri sayfalarında yayımlayan *Hafta* dergisini de "çirkin bir rezalet" şeklinde afişe eder ("Rezalete Bakın!..", 1950: 49).

Çeviri eserler üzerine eleştirel metinlerin yanı sıra, Andréas Tietze imzalı bir yazıyla intihal konusundaki olumsuz görüş desteklenir. Tietze, bu tür edebi sahtekarlıkların "hırsızlık" olarak adlandırıldığını ve şiddetle kınanan bir hareket olduğunu belirtir (Tietze, 1950: 5). Ayrıca her intihal vakasının çeviri eserlerdeki gibi kolay tespit edilemeyebileceğine dikkat çeken Tietze, bazı eyleyicilerin adaptasyon yöntemiyle kaynak eser olarak kabul ettikleri eserin ana konusu dışında

ciddi değişiklikler yapsa da, "hikayenin özü" aynı kalacağından okurun bu hususu bilmeye hakkı olduğunu savunur. Bu konunun "meslek ahlâkı" kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar (Tietze, 1950: 7). İntihal konusuna temas eden bir başka isim ise, karikatürist Cemal Nadir Güler'dir. Aşağıdaki Şekil 23'te görüldüğü üzere Güler, telif eserler içinden fikir hırsızlığını resmetmiştir. Güler'in bu resimdeki basın özgürlüğü adı altında sanat ve fikir hırsızlığının alan içerisinde meşru kılındığına ilişkin eleştirisi çeviri eserlerdeki intihal konusuyla da ilişkilendirilebilir:

Şekil 23: Cemal Nadir Güler'in İntihal Eylemini Konu Eden Bir Karikatürü

San'at ve fikir hırsızı — İstediğimiz eseri, istediğimiz fikri rahatca apartabiliyoruz çok şükür!.. Ne elimize kelepçe vuran var, ne ayağımıza pranga!.. "Basın Hürriyeti,, diye tutturanlar acaba daha ne istiyorlar?!..

63

Kaynak: Güler, 1945: 63.

Yukarıdaki tartışmalara ek olarak, *Tercüme* dergisindeki eyleyiciler tarafından yoğun ve kapsamlı bir şekilde sorunsallaştırılmasına rağmen, *Yücel* dergisinde aynı oranda önemsenmeyen konular da vardır. Bunlardan ilki, *Tercüme* dergisinin çeviri eleştirisi söyleminde önemli bir yere sahip olan ve yine kaynak eserle ilişkili olarak yaratılmak istenen "etki" kavramıdır. *Yücel* dergisindeki eleştirel metinlerin çok küçük bir bölümünde "hava", "ruh" ve "eda" olmak üzere üç farklı kelime ile tanımlanan bu kavram, genelde olumlu eleştirilerde kullanılmıştır. Gerçin imzalı yazıda, Avni İnsel ve Hamdi Varoğlu'nun ortak çevirilerinin başarısının ardındaki unsurlardan birinin aslın havasını Türkçeye aktarabilmeleri olduğunu vurgular

(Girçin, 1945). Yine, "yıldızlama" usulü ile dört yıldız verilen bir çeviri eleştirisinde incelenen André Gide'den *Senfoni Patoral* başlıklı Avni İnsel imzalı çeviride eleştirmene göre, çevirmeni bu denli başarılı kılan unsurlardan biri kaynak eserdeki "güzel havayı yaşatabilmiş" olmasıdır ("Senfoni Pastoral", 1938: 274). Nejat Sönmez de, *Yağmurlar Gelince* başlığıyla Ömer Riza Doğrul imzalı çeviriye ilişkin yazdığı yazıda çeviriyi eleştirirken çevirmenin kaynak metindeki ruhu aktarmadaki başarısızlığını yazar. Çünkü Sönmez'e göre, çevirmen çevirdiği eserin ruhuna sadık kalmak zorundadır (Sönmez, 1943: 142). Suat Sinanoğlu ise, bu örneklerden farklı olarak "eda" kelimesini etki anlamında kullanır. Ancak eleştirmen burada yazarın etkisinden ziyade spesifik olarak şiir türüne ilişkin etkiden bahseder. Avni Candar imzalı *İlyada* çevirisinde şiirsellikle sağlanan etkinin Türkçeye aktarılamadığını ve bunun çevirinin "en büyük kusuru" olduğunu dile getirir (Sinanoğlu, 1941b: 229).

Tercüme'deki kullanımlarına kıyasla tekdüze kullanılan bir diğer kavram da "üslûp"tur. *Tercüme* dergisindeki eleştirmenlerin yoğun bir şekilde tartışmaya açtığı üslûp konusu *Yücel* eleştirmenlerinin çok fazla ilgisini çekmemiştir. Hava kavramına göre daha fazla kullanılsa da, eleştirmenler sadakat, etki gibi kavramları öncelerken yazılarının küçük bir bölümünde üslûp konusunda değerlendirme yapmışlardır. Örneğin, S. N. Özerdim Bakanlık tarafından basılan *Türkiye Mektupları, Tanrı Gözünden Irak* ve *Paganlar* başlıklı üç Macar klasiğinin çevirisine ilişkin eleştirilerini sunduğu yazısında, birbirinden farklı üslûba sahip üç eserin çevirisini aynı anda yaptığı için çevirmen Sadrettin Karatay'ı över (Özerdim, 1946: 51). Hikmet Dizdaroğlu da Ataç imzalı *Kumarbaz* çevirisini incelediği yazısında, Dostoyevski'nin üslûpsal özelliklerine dikkat çekerken çevirinin oldukça başarılı olduğunu belirtir (Dizdaroğlu, 1941: 181). Meriç ise, Ali Cevad Genceli imzalı Voltaire'den *Mukadderat* çevirisine ilişkin yazdığı eleştirisinde üslûp kelimesini kullanmaz; ancak yazarın yazım tarzını ve üslûpsal özelliklerini ifade etmek için "cümle" ve "nükte" kelimelerinden yararlanarak açıklama yoluna gider. Bu tür unsurların çeviride yer almadığını belirten eleştirmen, yazarın çeviride "öldürüldüğünü" belirterek üslûbun da çeviri ve Türkçe yanlışları kadar önemli olduğuna vurgu yapar (Meriç, 1946a: 10).

Buraya kadar *Yücel* dergisinde basılan çeviri eleştirilerinde kaynak metnin yeri ve önemi gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kaynak metin kriterinin hangi

kavramlar üzerinden tartışıldığı da sorunsallaştırılmıştır. Böylece, *Yücel* dergisindeki kaynak eser odağının *Tercüme*'ye kıyasla daha kısıtlı bir kavramsal çerçeve içerisinde tartışıldığı ortaya koyulmuştur. Ancak yine de kaynak metne sadakat, *Tercüme*'de olduğu gibi *Yücel* dergisindeki yazılarda da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu durum, çeviri yanlışları, kaynak metnin bütünlüğüne yapılan müdahaleler ve intihal söz konusu olduğunda eleştirmenlerin gösterdikleri tepkiden anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, her ne kadar iki dergide yazan eyleyiciler kaynak metni farklı açılardan ve farklı düzeylerde ele alsa da, çeviri eleştirisinde kaynak metni bir kriter olarak en başa konumlandırmışlardır. Her iki dergide de kaynak metnin önemli bir yere sahip olması, kaynak metnin çeviri eleştirisi habitusunu oluşturan en etkin kriter olduğunu göstermektedir. *Yücel*'deki eleştirilerde kaynak metne atfedilen önemi zayıflatan konu ise, aradilden çeviri meselesine dikkat edilmemesidir. Çevirisi yapılacak eserin orijinal dilinden yapılması konusunda Tercüme Bürosu'nun kararlı tavrı, *Tercüme* dergisinde basılan eleştiri yazılarında da gözlenmektedir. "Doğrudan çeviri" veya "ara dilden çeviri" konuları *Tercüme*'de tartışma konusu yapılmış ve olumsuz bir tavırla eleştirilmiştir. Ancak bu konu *Yücel*'de yayımlanan iki metin dışındaki hiçbir metinde geçmemektedir. Bu iki metinde ise, aradilden çeviri konusu (Tolun, 1936; Acaroğlu, 1947) Tercüme'deki gibi olumsuz bir eleştiriye sebep olmamıştır. Kaynak metne önem verilmesi, ancak metnin doğrudan çeviri olup olmadığına dikkat edilmemesi, *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin incelemelerinde kaynak metni kriter olarak kullandıklarını fakat bu konu üzerinde detaylı düşünmediklerini göstermektedir.

3.5.2.3.2. Herşeyin Üstünde Erek Dil Kullanımı

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerdeki değerlendirmelerin çoğunda erek dil kullanımı ön planda tutulmuştur. Hatta bazı eleştirmenler, kaynak metne ilişkin unsurların erek dile aktarılması ile kıyasladığında Türkçe kullanımını daha önemli bulmuştur. Örneğin Orhan Burian, Shakespeare'den yapılan çeviriye ilişkin yazdığı eleştirisinde, çevirmen Nurettin Sevin'in kaynak esere içerik ve biçim açısından sadık kaldığını belirtir. Ancak Sevin'in bu sadakatine karşın, Türkçenin hususiyetlerine önem vermemiş olmasını çevirinin "acınacak tarafı" olarak

nitelendirir (Burian, 1936: 25-26). Çevirmenin çeviride yanlış yapmamaya özen gösterdiğine vurgu yapan eleştirmen, çevirinin değerinin belirleyicisinin erek dilde yaratılan metin olduğunu söyler: "[…] kendisinden dilediğimiz (ilerde yine çevirmeler yapacak olursa) Shakespeare'in bahtiyar ettiği dile olduğu kadar, bahtiyar etmesi istenilen dile de iytina etmesidir. Tercümesinin değeri ancak bundan sonra araştırılabilir" (Burian, 1936: 27).

Burian'ın bu eleştirisinde hâkim olan erek dil odaklılık, yalnızca eleştirel metinlere konu olmamıştır. Osman Nebi'nin kendisiyle yaptığı dergide basılan röportajda Max Schultz, iyi çeviride erek dilin en az kaynak metne sadakat kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir: "Bence en iyi tercüme mümkün olduğu kadar asıla sadık kalmak ve mümkün olduğu kadar da tercüme edilen lisana intibak ettirmektir. Bu en iyisidir" (Schultz, 1937: 62). Çeviride erek dilin önemine dikkat çeken bir başka isim de opera sanatçısı, tiyatrocu ve ressam Semiha Berksoy'dur (1910-2004). Behçet Kemal Çağlar'ın kendisiyle yaptığı bir röportajda, opera çevirisi üzerine sorulan bir soruya "Tercüme yapılacaksa Türkçe kelimelerin beste yüzünden bozulmasını önlemek imkânları yok mudur?" (Berksoy, 1941: 128) şeklinde bi soruyla karşılık verir. Bu örneklere benzer bir şekilde, dergide yazan eleştirmenlerin hemen hemen hepsi Türkçe kullanımının çeviri eserin başarısında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu savunmuştur.

Dergideki eleştirmenler, Türkçe konusunu *Tercüme*'dekiler gibi öz Türkçe ve akıcılık şeklinde iki eksende tartışmıştır. Örneğin Cemil Meriç, Bakanlık tarafından basılan Nahid Sırrı Örik imzalı çeviriyi eleştirdiği yazısında çeviride tespit ettiği yanlışları üç farklı grup altında toplar. Bunlardan birinde öz Türkçe ile ilişkilendirilen hususları sorunsallaştıran eleştirmen, Bakanlığın kendi belirlediği dil politikalarıyla bastığı bu çeviri arasında bir tezat olduğunu dile getirir: "Kapağında Maarif Vekilliğinin inisyallerini taşıyan kitab, Maarif Vekilliğinin yıllardır müdafaasını yaptığı öz türkçe prensipine tamamen aykırı bir dille çevrilmiştir" (Meriç, 1944: 69). Türkçe kullanımlarındaki uygunsuzluğu örneklerle açıklayan eleştirmen, bunları "acayib cümle konstrüksiyonları" şeklinde tanımlar (Meriç, 1944: 71). Meriç gibi öz Türkçe kullanımına temas eden bir başka eleştirmen de Orhan Burian'dır. Burian M. Ş. Erden imzalı *Sevgi Bahçesi* başlıklı çeviriye ilişkin yazdığı eleştirisinde öz Türkçe kullanımındaki tutarsızlık ve özensizlikten ötürü çevirmeni

hedef alır. Burian, çevirinin çeviri kütüphanesi için bir başarı sayılmamasının sebebini öz Türkçe kullanımına önem verilmemesine dayandırır (Burian, 1937: 221). Bunlara ek olarak, bazı eleştirmenler Meriç ve Burian'ın yaklaşımına paralel olarak çeviride öz Türkçe kullanımına önem veren çevirmenleri överken; öz Türkçe kullanımı çeviri kokusu ya da hissi ile birlikte kullanmışlardır. Leman Yolaç ve Berit Gerçin, *Mary Rose* başlıklı çeviriye ilişkin yaptıkları eleştiride çevirmen Saffet Korkut'un kullandığı Türkçeyi beğendiklerini açıklamışlardır (Yolaç & Gerçin, 1946: 202). Ayrıca Korkut'un eserin aslına sadık kalmasının yanı sıra Türkçeyi de son derece başarılı bir şekilde kullandığına dikkat çeken eleştirmenler, çevirinin "yabancı bir dilden çevrilmiş olduğunu unutturacak" nitelikte ve erek dildeki kullanım amacı olan sahne diline uygun olduğunu belirtirler (Yolaç & Gerçin, 1946: 201). Yolaç ve Gerçin gibi çeviride yabancılık ya da çeviri hissi uyandıracak özelliklerin varlığından rahatsız olan bir başka eleştirmen Cahit Öztelli ise, bu durumu öz Türkçe kavramıyla değil de konuşma diliyle ilişkilendirir. Öztelli, üç farklı Kur'an-ı Kerim çevirisini incelediği yazısında, Abdülbâki Gölpınarlı'nın kaynak eseri devrik cümlelerle oluşturulan günlük konuşma diliyle aktararak çeviri kokusundan kurtardığını ve bu sebeple diğer iki çevirmenden daha başarılı olduğunu savunur (Öztelli, 1956: 377).

Yücel'de yazan eleştirmenler, Türkçe kullanımını çevirinin önemli bir kriteri olarak tartışırken akıcılık kavramından da faydalanırlar. Örneğin, sahnelenen iki çeviri esere ilişkin eleştiri yazan Muhtar M. Körükçü, Bedrettin Tuncel ve Vâlâ Nurettin'in eserlerindeki başarılarını Türkçenin kullanımıyla ilişkilendirir. Her iki çevirmenin de çevirisinde sahnelenmeye uygun biçimde akıcı ve pürüzsüz bir dil kullandığına dikkat çeken eleştirmen, çevirilerdeki bu yaklaşımın eserleri daha da güzelleştirdiğini ileri sürer (Körükçü, 1936a). Türker Acaroğlu da Körükçü ile benzer bir bakış açısıyla çeviriyi değerlendirdiği eleştirisinde, Ataç imzalı *Aisopos'un Masalları* başlıklı çeviride Türkçe dil kullanımının duru, açık ve temiz olmasından ötürü eserin her seviyeden okurun zevk alabileceği bir eser olduğunu ileri sürer. Bu özelliklerinden ötürü çağının ötesine geçerek gelecek kuşaklara da kalacağını söyler (Acaroğlu, 1947: 145).

Tercüme dergisinde yazan eyleyiciler yoğun bir şekilde Türkçe kullanımına temas etmişti; ancak kaynak metne sadakate ilişkin bir kusur tespit ettiklerinde

sadakat tarafını seçmişlerdi. *Yücel* dergisindeki eleştirmenlerin ise, *Tercüme*'dekilere kıyasla, Türkçe kullanımı tarafına daha fazla önem verdikleri gözlenmiştir. Hatta dergi Türkçeye ve dilin arılaşmasına katkı sağlamak için eski kelimelerin yerine yeni öz Türkçe öneriler getirmiş ve bunları kendi sayfalarında yayımlamıştır (Açıkgöz, 2021: 51).[154] Derginin kurucuları arasında yer alan İsmet Rasin "Yeni inkılâplarımızın en başında, bizzat Atamızın başladığı en büyük inkılap: dil inkılabı gelir. Öz Türkçeden bıkmadık, vazgeçmedik, unutmadık. Öz Türkçe muhakkak yaşayacaktır" (Rasin, 1939: 49) diye yazar ve Atatürk tarafından başlatılan dil inkılabının devam ettirilmesi konusunda sorumluluk üstlendiklerini belirtir. Dolayısıyla, derginin çeviri eleştirisi söylemi çerçevesinde erek dile verdiği önem genel yayın politikası ile uyumludur.

3.5.3. Zaman Zaman İkincil Konumda Bir Meslek Olarak Çevirmenlik

Yücel dergisinde yayımlanan çeviri eleştirilerinin altısı hariç[155] hepsinde çevirmenler ismen anılmıştır. Bu durum, *Yücel* dergisinde çeviri eleştirisi söylemine katkı yapan eyleyicilerin çevirmenliği bir meslek olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Bu tespitten hareketle, hem *Tercüme* hem de *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamalarında çevirmenlerin büyük ölçüde görünür oldukları söylenebilir. Bu tespit, Tahir-Gürçağlar'ın erken Cumhuriyet dönemi Türkiyesindeki çeviri uygulamalarına ilişkin bulgularıyla da örtüşmektedir (Tahir-Gürçağlar, 2018: 141).

İkinci bölümde gösterdiğim üzere, *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamalarından bazılarında eleştirmenler, bir çevirmenin birden fazla çevirisinin eleştirisini yapmıştır. Bu yazılarda çevirileri incelenen çevirmen detaylı bir şekilde okura tanıtılmıştır. *Yücel* dergisinde ise, bir çevirmene ait birden fazla çevirinin aynı metinde eleştirildiği tek bir örnek vardır. S. N. Özerdim (1946), bu yazısında üç farklı Macar klasiğinin Sadrettin Karatay imzalı çevirilerine odaklanır ve çevirmenin üç eserde de başarılı bir iş çıkardığına değinir. Her ne kadar bir çevirmene ait birden fazla çeviriye odaklansa da Özerdim, eleştirisinde *Tercüme* dergisindeki örneklerine

[154] *Yücel* dergisinin öz Türkçe konusunda yaptıklarına ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Açıkgöz, 2021: 50-56.
[155] Çağlar B. K., 1936; Orkun, 1938; "Biraz Daha Ciddî Olalım!", 1939; S., 1945; Y., 1947; "Sür'at Asrı", 1950.

göre çevirmene ilişkin çok kısıtlı bir bilgi sunar. Öte yandan, *Tercüme* dergisindeki eleştirmenler çevirmenin akademik ve mesleki geçmişlerine bazen de hayat hikayelerine ilişkin oldukça kapsamlı bilgiler vererek adeta çevirmene ilişkin tanıtıcı bölümler yazmışlardır. Ancak *Yücel* dergisinde bu tür bir yaklaşımla incelenen çevirmene ve çeviriye rastlanmamıştır.

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerde, eleştirmenler akademisyenlik ya da öğretmenlik yapan çevirmenlere karşı daha sert bir üslûp kullanmışlardır. Bu durumlarda, çevirmenin alan içerisinde etkinlik gösterdiği diğer mesleki ünvanları çevirmenliklerinden ön planda tutulmuş ve eleştirel metinler içinde o ünvanlarıyla anılmışlardır. Örneğin, Reşat Tesal Paul Géraldy'den *Sen ve Ben* başlığıyla çevrilen esere ilişkin yazdığı eleştiride, çevirmen ve öğretmen Cemil Senâ Ongun'u oldukça sert bir dil kullanarak eleştirir (Tesal, 1947). Tesal metnin sonunda amacının çevirmenin "kendisini ve himmetini kötülemek" olmadığını söylese (Tesal, 1947: 421) de, çevirmene doğrudan çok sert ifadeler kullanır ve bu eleştiriyi çevirmenin alan içerisinde tanınmış bir eyleyici olmasından ötürü yaptığını ifade eder:

> *Eğer kitap, kültür hayatımızda tanınmamış bir kimse tarafından çevrilmiş olsaydı, tercümedeki berbatlığı göstermek üzere bu yazıya lüzum görmez, sayısız heveskârlar arasında bir tane de böylesi bulunsun der, geçerdik. Fakat Bay Cemil Sena Ongun, garp kültürü edinmiş ve senelerdir memleket gençliğine felsefe öğretmek ve bu mevzuda çalışmak sayesinde olgunlaşmış bir zat olarak bilinmektedir. Onun kaleminden bu kadar berbat, yanlışla dolu bir tercümenin çıkması doğrusu hayretimizi mucip oldu. Ve bizi, Türk okuyucusunun bu gibi itinasız tercümeler karşısındaki hassasiyetine tercüman olmak üzere, şu satırları yazmağa sevketti.* (Tesal, 1947: 418)

Tesal'in yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere, eleştirmen aslında çevirmeni sahip olduğu kültürel sermayeden ötürü eleştirmiştir. Yıkıcı bir üslûpla yazan Tesal, çevirmenin öğretmen kimliğine sık sık vurgu yaparken çevirmenliğini ikinci plana atarak eleştirisinin bir yerinde şu yorumu yapar: "Biraz mübalâğalı olmakla beraber, diyebiliriz ki sayın öğretmen kitabın isminden başka hemen hemen her yerini yanlış anlamış ve yanlış anlatmıştır" (Tesal, 1947: 418). Bu tespitini kanıtlamak için kaynak ve çeviri eserden karşılaştırmalı örnekler sunan Tesal, Ongun'u Türk okuruna "yalan yanlış tercüme" sunmakla suçlar (Tesal, 1947: 421). Tesal'in bu eleştirisine benzer hatta daha da sert olan örnekler, önceki alt başlıklarda gösterildiği üzere, *Yücel* sayfalarında mevcuttur. Meriç de doğrudan çevirmeni hedef alan ve yer yer sarkastik

şeklinde tanımlanabilecek bir dil kullanmıştı. Tesal ve Meriç örneğinden yola çıkarak, eleştirmenlerin belirli kültürel sermayeye sahip özellikle de belirli meslek gruplarından olan çevirmenlerin eserleri söz konusu olduğunda, inceledikleri eserin ötesine geçerek çevirmenleri doğrudan hedef aldıkları söylenebilir. Çevirmenin ismine ve ünvanına metinlerinde defalarca yer vererek onların görünürlüklerini arttırsalar da, eleştirmenlerin çevirmenlerin alan içerisindeki saygınlıklarını hedef aldıklarını söylemek yanlış olmaz. Bu tür yaklaşımların çevirmenler için herhangi bir olumsuzluk yaratıp yaratmadığına ilişkin ulaşabildiğim bir örnek olarak eleştirmen Meriç ve çevirmen Perin'i verebilirim. Meriç, çevirilerine ilişkin eleştiri yazdığı dönemin önemli edebiyatçılarından ve Tercüme Bürosu'nun çeviri inceleme biriminde çalışan Doçent Cevdet Perin'in profesörlüğüne dolaylı yoldan engel olduğunu iddia etmiştir (Açıkgöz, 2013 [1993]: 126). Sonuç olarak, her ne kadar *Yücel* dergisi çevirmenlik konusunda bilinçli bir şekilde hareket edip incelenen çevirilerin fikri mülkiyet haklarını çevirmenlere teslim etse de, alan içerisinde farklı mesleklerle tanınan isimler söz konusu olduğunda derginin bu isimlerin çevirmenliğini değersizleştirme çabası içine giren yazılara da ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

Dergide herhangi bir eyleyiciye odaklanmadan doğrudan çevirmenlik mesleğine ilişkin eleştirel metinler de üretilmiştir. Güler'in aşağıda sunduğum iki eseri, burada bahsettiğim gibi, çevirmenlik mesleğinin görünür kılınmasına hizmet etmektedir:

Şekil 24: Cemal Nadir Güler'in Çevirmenliğe İlişkin Eleştirel Söylem Üreten İki Karikatür

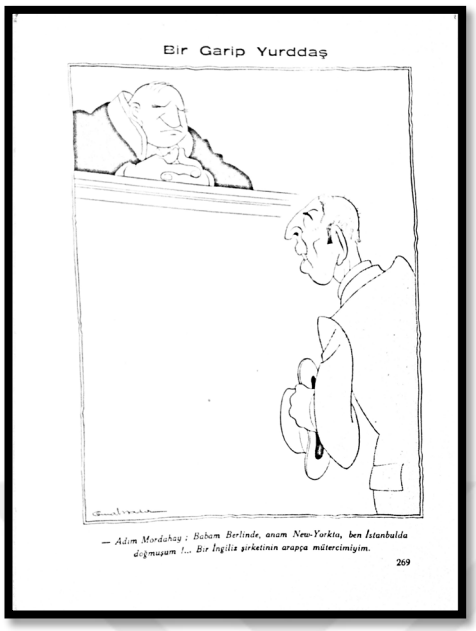

Kaynak: Güler, 1936: 269[156]

Kaynak: Güler, 1938a: 63[157]

Güler yukarıdaki iki karikatüründe, çevirmenlik için gerekli kültürel ve akademik yetkinlikten yoksun olan bireylerin bu mesleği yapmaya cüret ettiklerine ilişkin eleştirel tavrını ortaya koymaktadır. Kaynak ya da erek dilde çeviri yapabilecek yetkinliğe sahip olmayan eyleyicilerin çeviri uğraşına başlayıp oldukça kötü sonuçlar elde etmesi, söz konusu dönemde alan içerisinde sıkça temas edilen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de *Yücel* dergisinde yayımlanan yazılarda yetkinliğe sahip olmayan çevirmenlerin eleştirmenlerce konu edilmesi, çevirmenlik mesleğini uzmanlık gerektiren bir meslek dalı olarak kabul ettiklerinin bir göstergesidir.

[156] Karikatürün altındaki ifadeler:
- Adım Mordahay; Babam Berlinde, anam New-Yorkta, ben İstanbulda doğmuşum!... Bir İngiliz şirketinin arapça mütercimiyim.

[157] Karikatürün altındaki ifadeler:
- Haberin var mı, ben bugün Fransızcaya başladım!..
- Ne duruyorsun, roman tercüme etsene !..

SONUÇ

Mevcut çalışma, Türkiye odaklı çeviri tarihi araştırmaları içerisinde çeviri eleştirisi edimini kapsamlı bir şekilde sorunsallaştırmayı ve erken Cumhuriyet döneminin çeviri eleştirisi habitusunu ortaya çıkartmayı amaçlamıştır. Söz konusu dönemin çeviri eleştirisi habitusunu sorunsallaştırırken, özel sermaye tarafından himaye edilen *Yücel* dergisini tek başına ele almak yerine aynı dönemde çeviri uygulamalarını düzenleme ve denetleme görevi verilen devlet destekli Tercüme Bürosunun resmî yayın organı olan *Tercüme* dergisi ile karşılaştırması yapılmıştır. Yapılan incelemeler, erken Cumhuriyet döneminde çok sesli bir yapıya sahip, iç içe geçmiş iki farklı çeviri eleştirisi habitusunun olduğunu ve bu habitusların farklı unsurların etkisiyle oluştuğunu göstermiştir.

Çeviribilim alanında yapılan birçok araştırmadan farklı olarak, bu çalışmada çeviri eleştirisi edimi başlı başına bir araştırma nesnesi olarak araştırılması gereken kendi içinde belirli dinamiklere sahip bir uygulama alanı olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım sayesinde incelenen dönemde şekillenen çeviri eleştirisi habitusu kurumsal ve bireysel eyleyiciler ve eleştirel metinler incelenerek ortaya çıkarılmıştır. Çeviribilim alanında yapılan akademik araştırmaların hemen hemen hepsinde yalnızca çeviri eleştirisi şeklinde sunulan uygulamalara odaklanıldığı literatür okumasında elde edilen bulgulardan biridir. Bu tür araştırmalarda, çeviri eleştirisine diğer metinlerle yapılan katkılar göz ardı edilmiştir. Bu sebeple, çeşitliliği gözden kaçırmadan sadece çeviri uygulamaları değil eleştiriye katkı sağlayacak tüm metinler -bu edim ile ilgili kuramsal denebilecek yazılar, çeviri eleştirisi yazılarına verilen cevaplar, karikatürler- beraber ele alınmıştır.

Mevcut çalışma kapsamında çeviri eleştirisine ilişkin varılan sonuçlardan bir diğeri, erken Cumhuriyet döneminin çeviri eleştirisinin oldukça yoğun yapıldığı bir dönem olduğudur. Söz konusu dönemde çevirinin devlet politikasının bir parçası olması, hatta sadece bu sebeple Maarif Vekilliği bünyesinde Tercüme Bürosu kurulması, yoğun üretimin temel sebeplerinden biri olarak kabul edilebilir. Ancak yoğun üretkenliği yalnızca çeviriye atfedilen misyon ve verilen önemle açıklamak yeterli değildir. Çünkü çalışma kapsamında yapılan araştırma, eleştirel metin üretiminin devlet himayesinde başlatılan çeviri hareketinden öncesine dayandığını

göstermiştir. Yürütülen kütüphane araştırmalarında, incelenen hemen hemen bütün süreli yayınlarda çeviri eleştirilerinin yayımlandığı görülmüştür. Buna rağmen, söz konusu dönem üzerine yapılan akademik çalışmaların birkaç istisna dışında çok büyük bir kısmının yalnızca *Tercüme* dergisine odaklandığı gözlenmiştir. Oysa *Tercüme* dergisindeki çeviri eleştirisi uygulamaları söz konusu dönemde basılan eleştirel metinlerin küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında *Tercüme* ve *Yücel* dergisinde yapılan taramalara göre, *Tercüme*'de 103'ü uygulama, 45'i çeviri eleştirisi ve değerlendirmesine ilişkin ve 13'ü çeviri eleştirisi cevapları olmak üzere toplam 161 adet yazı yayımlanırken; sadece *Yücel*'de 73'ü uygulama, 23'ü çeviri ve çevirmenden beklentileri içeren ve 3'ü ise çeviri eleştirisi cevapları şeklinde 99 adet yazı yayımlanmıştır. Yücel dergisinden elde edilen bu veriler, söz konusu dönemde zengin ve geniş bir eleştiri kültürünün varlığını göstermektedir. Aynı dönemde *Varlık*, *Oluş*, *Marmara*, *Harman* ve *Kalem* gibi diğer dergilerde basılan eleştiri metinler düşünüldüğünde ise bu sayı daha da yukarıya çıkmaktadır (Arslan, 2019).

Ayrıca, bu çalışma incelemeye konu olan dönemdeki çeviri eleştirisi uygulamalarına katkı yapan eyleyicilerin çok büyük bir bölümünün yüksek öğrenimini tamamlamış ve yüksek kültürel sermaye sahibi isimler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu eyleyicilerden bazılarının çeviriden ve edebiyattan farklı disiplinlerde uzmanlaşmış kariyerlerini farklı alanlarda devam ettiren kişiler olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, dönemin çeviri eleştirisi habitusunun oluşturulmasında profesyoneller kadar amatör eyleyicilerin de katkılarının olduğu savunulmuştur. Başka bir deyişle, bu çalışma ile erken Cumhuriyet döneminde çeviri eleştirisi farklı disiplinlerden bireylerin aktif birer eyleyiciye dönüşerek katkı yaptıkları bir uygulama alanı olduğu açığa çıkarılmıştır. Buna ek olarak, her ne kadar profesyonel ve amatör olmak üzere iki farklı gruptan bahsetmek mümkün olsa da erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki çeviri eleştirisi habitusunun belirli bir ağ içinde yer alan eyleyiciler tarafından oluştuğu gösterilmiştir.

Çalışmanın odağını oluşturan çeviri eleştirisine ilişkin elde edilen diğer bir sonuç, çeviri eleştirisinin yalnızca çeviri eserler üzerine değerlendirme yapılan bir edim olarak kabul edilmesinin eleştiri ediminin karmaşık yapısının göz ardı edilmesine sebep olduğudur. Bu sebeple, çalışma kapsamında incelemeler iki aşamalı

olarak yürütülmüştür. Bu aşamalardan ilki, çeviri eleştirisini başlatan dinamikler olarak tanımlanabilecek eser seçiminin incelenmesini içerir. Eser seçimini yaparken etkili olan hususların incelenmesi çeviri eleştirisi habitusunu belirleyen unsurları ortaya çıkarmada önemli bir yere sahiptir. Çünkü başta kurumsal ve kişisel çekişmeler olmak üzere eleştiri habitusunda farklı uygulama ve unsurların etkili olduğu görülmüştür. İkinci aşama ise metinlerin detaylı incelenmesi sonucunda eleştiri uygulamalarının yöntem, dil ile üslûp ve eleştiri kriterleri açısından değerlendirilmesini içermektedir. Mevcut çalışmada olduğu gibi bu değerlendirmeleri sosyolojik bir bakış açısıyla sorunsallaştırmak, eleştirel metinlerde uygulanan yöntem, kullanılan dil ve üslûbun nedenselleştirilmesine imkân tanımaktadır.

Çeviri eleştirisini sosyolojik bir bakış açısıyla inceleyen mevcut çalışmada elde edilen diğer bir sonuca göre, çok yoğun bir üretim olmasının da etkisiyle erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi habitusu alan içindeki çeşitli unsurların etkisinde gelişmiştir. Çalışma kapsamında gösterdiğim üzere, eleştirel uygulamaların yayımlandığı kurumsal eyleyiciler ile bünyesinde yazan bireysel eyleyicilerin sahip oldukları habitusları, sermayeleri ve söz konusu dönemin çeviri normları çerçevesinde şekillenen iç içe geçmiş yapıya sahip iki farklı çeviri eleştirisi habituslarından bahsedilebilir. Bunlardan biri şudur: çalışma kapsamında ele alınan *Tercüme* ve *Yücel* dergilerindeki çeviri eleştirisini başlatan dinamikler üzerine yapılan incelemeler ışığında ortaya çıktığı üzere, her iki dergide basılan eleştirel metinler genellikle klasik eserlere odaklanmıştır. Bu durum, doğrudan söz konusu dönemdeki çeviri uygulamalarını düzenleyen Tercüme Bürosunun belirlediği normlarla ilişkilendirilebilir. Çünkü, Büronun batı temelli bir kültür hareketi çerçevesinde batı dillerinde yazılan eserlerin, çoğunlukla da klasiklerin, çevrilmesine ilişkin önerisi her iki dergideki eleştirel metinleri etkilemiştir.

Diğer bir unsur ise bireysel eyleyicilerin sahip oldukları habitus ve kültürel sermayelerle ilgilidir. Çalışma kapsamında yapılan Nitel İçerik Analizi, bu bakımdan önemli veriler sunmuştur. Özellikle eleştirmenlerin sahip oldukları sosyal, kültürel sermaye ve (mesleki) habituslarının eleştirel metin üretiminde belirleyici olduğu görülmüştür. Örneğin, *Tercüme* dergisinde yazan profesyonellerin çok büyük bir bölümü detaylı bir inceleme ve karşılaştırmalı analiz içeren bütüncül çeviri eleştirisi

örnekleri sunarken *Yücel* dergisinde yazan amatör isimlerin çoğu daha yüzeysel araştırmalar içeren metinler üretmiştir. Ayrıca *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin yazılarında kullandıkları dilin sosyal ve kültürel sermayeleri çerçevesinde zaman zaman sertleştiği görülmüştür. Başka bir deyişle, eleştirmenlerin çeviri eleştirisini çeviri eser incelemenin ötesine götürerek kişisel çekişmeleri için araçsallaştırdığı tespit edilmiştir. Son olarak, çeviri eleştirisi uygulamalarının Büronun idari işlerinde kullandığı süreçlerden de etkilenmiş olabileceği söylenebilir. *Yücel* dergisinde yaptığım inceleme, bazı eleştirmenlerin Büronun bu süreçlerde hazırlattığı çeviri raporlarına benzer şekilde metin ürettiklerini göstermiştir. Dolayısıyla, dolaylı da olsa Büronun eleştirel metinleri yöntemsel açıdan şekillendirdiği iddia edilebilir.

Bunlara ek olarak, söz konusu dönemde gerek çalışma kapsamında odaklanılan kurumsal eyleyicilerin gerekse eleştiri yazan bireysel eyleyicilerin sahip oldukları habitus ve sermayeler neticesinde çevirmenlik mesleğinin görünürlük ve tanınırlık kazandığı söylenebilir. Ancak, bu konuda *Tercüme* ve *Yücel* dergisinde bazı ayrışmaların olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Tercüme* dergisinde çevirmenlik başlı başına önem verilen bir hususken *Yücel* dergisinde yayımlanan eleştirel metinlerin bazılarında incelenen çeviri eserin çevirmeninin mühendis, öğretmen gibi diğer mesleki kimliklerinin yanında çevirmenlik mesleğinin ikinci planda konumlandırıldığı ortaya çıkmıştır.

Bu genel sonuçlar ışığında erken Cumhuriyet dönemindeki zengin çeviri eleştirisi habitusunu ve bu habitusun etkisinde şekillenen çeviri eleştirisi uygulamalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan mevcut doktora çalışmasının her bir bölümünde elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir. Tezin **Birinci Bölümünde**, ilk olarak, literatür taraması çerçevesinde çeviri eleştirisinin dâhil edildiği akademik çalışmalar analiz edilmiştir. Çeviribilimin ayrı bir disiplin olarak kabulü ve bu kapsamda çeviri eleştirisinin de uygulamalı çeviribilimin bir alt alanı olarak önerilmesiyle araştırmacıların çeviri eleştirisini bilimsel temelli ve nesnel bir zemine oturtma çabası önceki birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu amaç ile çeviri eleştirisinin nasıl yapılması gerektiği konusunda eleştirmenleri yönlendiren yöntem önerileri çalışma kapsamında kısaca incelenmiştir. Bu incelemede çeviri eleştirisini yöntemsel açıdan ele alan özellikle betimleyici çeviribilim araştırmaları çerçevesinde çeviribilimcilerin eleştirilere genellikle ikincil kaynak olarak başvurdukları

gözlenmiştir. Ancak bu bölümde gösterildiği üzere çeviri eleştirisini bir araştırma nesnesi olarak ele alan tarihsel bir bakış açısıyla hazırlanan çalışmalar da bulunmaktadır. Mevcut çalışmanın da dâhil olduğu bu gruba giren araştırmalarda çeviri eleştirisi üzerinden dönemin eleştiri kriterlerine, çeviri yaklaşımlarına, çeviri eleştirisinden doğan münakaşalarına ve çeviri eleştirisi eyleyicilerine odaklanılmıştır. Çalışma kapsamında derlediğim literatürde bu konuda iki temel sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, çeviribilim araştırmacılarının çok küçük bir bölümünün çeviri eleştirisine bir araştırma nesnesi olarak odaklanmış olmalarıdır. Çeviri eleştirisini bir araştırma nesnesi olarak ele alanların da çeviri eleştirisi uygulamalarının ardındaki bireysel ve kurumsal eyleyicilere ilişkin sınırlı değerlendirmeler içerdiği görülmüştür. İkinci sonuç şudur: Çeviri eleştirisini bir araştırma nesnesi olarak ele alan Türkiye odaklı araştırmalar çoğunlukla makale düzeyindedir ve başta *Tercüme* olmak üzere *Yazko Çeviri* ve *Metis Çeviri* dergilerine odaklanmışlardır. Bu bağlamda bir yüksek lisans tezi (Özdilek, 2013) dışında kapsamlı bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ancak yapılan saha çalışması, bu kısıtlı odağın aksine Türkiye'nin hem süreli yayıncılık hem de çeviri eleştirisi açısından araştırmacılara oldukça zengin bir bağlam sunduğunu göstermiştir. Buna rağmen, doktora tezim kapsamında yaptığım kütüphane araştırmaları, özellikle erken Cumhuriyet döneminin çeviri eleştirisi bakımından hala karanlıkta kaldığını göstermiştir.

Birinci Bölümün ikinci kısmında, mevcut çalışmada kullanılan kavramsal ve yöntemsel çerçeve tanıtılmıştır. Bu çerçevede çeviri eleştirisi sosyolojik bakış açısıyla ele alınıp Bourdieu'nün önerdiği "habitus", "sermaye" ve "alan" kavramları ile "ağ" (Buzelin, 2005) kavramı açıklanmıştır. Bu kavramlar, eyleyicilerin sahip oldukları kişisel ve profesyonel habitusları ve sermayeleri üzerinden eleştirel metinleri şekillendiren çeviri eleştirisi habituslarını nedenselleştirerek açıklamaya olanak sağlamıştır. Çalışma kapsamında incelediğim iki dergi farklı kurum ve kişiler tarafından himaye edilse de çeviri eleştirisi habitusunun belirli bir grup eyleyiciler tarafından şekillendirildiği söylenebilir. Bu da alan içinde aktif eyleyici olarak faaliyet gösteren profesyonel ve amatör isimlerin birbirilerinden bağımsız olmadığını ve bir ağ içinde birbirleriyle ilişkili ve dinamik olarak hareket ettiklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Birinci Bölümün son kısmında ise çalışmada araçsallaştırılan yöntemler açıklanmıştır. İlk olarak, araştırmanın en zorlu ve uzun sürecini oluşturan kütüphanelerde gerçekleştirilen veri toplama tanıtılmıştır. Kitap şeklinde basılan eserler kadar şanslı olmayan süreli yayınların bu durumu sebebiyle, incelediğim her iki dergi için farklı şehirlerde bulunan millî kütüphaneler ve bireysel kütüphanelerden yararlanılmıştır. Kütüphanelerde basılı kaynaklar üzerinde yürüttüğüm araştırmalar sonucunda eleştirel metinler taranarak bir derlem oluşturulmuş ve bu liste bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Çalışmada kullandığım ikinci yöntem Nitel İçerik Analizi'dir (Mayring, 2000). Bu yöntem, teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle geliştirilen bazı yazılımlarla metin incelemesine imkân tanıyan bir metin analiz yöntemidir. Ancak mevcut çalışmada kullandığım metinsel materyalin bulunma ve kayıt şekilleri, bu yöntemi kolaylaştıran yazılımlardan yararlanılmasına olanak sağlamamıştır. Dergilerin basılı nüshalarında tespit ettiğim metinlerin bilgisayar ortamına aktarılmasından sonra çalışma kapsamında belirlediğim sorular ve kavramların araştırılması ve analizi yaptığım detaylı yakın okumayla yürütülmüştür. Çalışmada kullanılan son yöntem ise biyografik yöntemdir (Garraty, 1957). Bu yöntem, hem kurumsal eyleyici olarak incelediğim iki süreli yayın hem de bu dergilerde yazan bireysel eyleyicilerin eleştirel üretimlerini sorgulayabilmek için kullanılmış ve elde edilen verilerle eyleyicilerin eleştirel yaklaşımlarının ardındaki sebepler nedenselleştirilmiştir.

İkinci Bölümde, *Tercüme* dergisi hem ikincil kaynaklar kullanılarak hem de dergide basılan tüm eleştirel metinler eyleyicilerle birlikte ayrıntılı olarak incelenmiştir. İlk olarak derginin biyografik bir incelemesi yapılmış ve devlet eliyle yürütülen bir yayıncılık faaliyeti olarak sahip olduğu sosyal, ekonomik ve sembolik sermaye açıklanmıştır. Daha sonra dergide çeviri eleştirisinin yerini sorgulamak için sunulan seçenekler genel olarak tanıtılmış ve çeviri eleştirisi habitusunu oluşturan metinler uygulama, kuramsal ve cevap yazısı şeklinde olmak üzere üç farklı grup altında sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamında yürütülen literatür taramasında bu metinlerin üreticilerinin çok büyük bölümünün görünmez olduğu ortaya çıktığından, dergideki çeviri eleştirisine katkı yapan eyleyicilerin listesi sunularak söz konusu eyleyiciler görünür kılınmış ve dergi ile dönemin çeviri eleştirisi habitusuna yaptıkları katkı sayısal verilerle açıklanmıştır.

Daha sonra, dergideki çeviri eleştirisine katkı yapan tüm metinler üzerine Nitel İçerik Analizi yapılarak çeviri eleştirisini başlatan unsurlar başlığı altında eleştirilecek eser seçiminde etkisi olabilecek hususlar tartışmaya açılmıştır. Bunlar arasında *Tercüme*'de yazan eleştirmenlerin genel olarak Büronun belirlediği normlar çerçevesinde ağırlıklı olarak batı dillerinden klasik eser eserlerin çevirilerine odaklandıkları görülmüştür. Ayrıca, eleştirmenlerin dergideki yazılarıyla yoğun bir şekilde Bakanlık tarafından basılan çevirilerin tanıtım misyonunu üstlendiği tespiti yapılmıştır. İncelemenin ikinci aşamasında, eleştirel metinler üzerine ilk olarak yöntemsel bir sorgulama yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda, *Tercüme*'de yazan eleştirmenlerin çeviri eleştirilerine şu yedi farklı unsuru dâhil ettikleri gösterilmiştir: 1) Yazar ve eser(ler)i hakkında genel bilgi; 2) Varsa yazara ait diğer eserlerin çevirileri hakkında bilgi; 3) İncelenen çeviriye ilişkin bilgi, 4) Çevirmene ilişkin bilgi, 5) Kaynak metnin özellikleri ile ilgili (özellikle kaynak metin yazarının üslubuna ilişkin) bilgi; 6) Çeviri ile kaynak metin karşılaştırılarak yapılan değerlendirmeler, 7) Gerekli görülen noktalarda çeviri ile ilgili öneriler ve başarılı/başarısız bulunan çevirilere ilişkin yapılan detaylı açıklamalar. Bu unsurlar üzerinden eleştiriye tanıtıcı ve eleştirel betimleyici şeklinde iki farklı işlev yüklendiği ve bütüncül bir çeviri eleştirisi yaklaşımın benimsendiği savunulmuştur. Dergide yazan eleştirmenler, Büro ve derginin benimsediği kurumsal hedefler doğrultusunda Türk hümanizmasının oluşturulmasına katkı sağlamak için yabancı yazar ve eserlerin tanıtılmasını amaçlamıştır. Bu sebeple, eleştirmenler yazılarında inceledikleri çeviri eserler hakkında çeşitli uzunluklarda tanıtıcı bir bölüm yazmışlardır. Eleştirel metinlere bu tür bir işlev yüklenmesi aslında -sonraki bölümde incelenen *Yücel*'den elde edilen verilerle birlikte değerlendirildiğinde- her iki dergideki eleştirel üretimin sınırlarının belirsizleşmesine ve günümüzde kullanılan eleştiri-inceleme-tanıtım tanımlamaları çerçevesinde tartışılamamasına sebep olmuştur. *Tercüme*'deki çeviri eleştirilerinde tespit edilen bir diğer bölüm ise eleştirel betimleyici işleve hizmet eden metinsel analiz ve değerlendirmelerdir, yani çeviri eserin eleştirisinin yapıldığı kısımdır. Eleştirmenlerin çeşitli düzeylerde yaptığı analizleri ve değerlendirmeleri içeren bu bölümler çeşitli şekillerde hazırlanmıştır. Eleştirel betimleyici şeklinde tanımladığım bu bölümlerde eleştirmenlerin çok büyük bir bölümünün farklı uzunluklarda karşılaştırmalı analiz içeren metinler ürettiği tespit edilmiştir. Bunun

yanı sıra, kimi eleştirmenlerin eleştirel metinlerin ikinci kısmında yalnızca çeviriye ilişkin değerlendirme yaptığı görülmüştür. Ancak *Tercüme*'de yazan eleştirmenlerin çoğunun akademisyen kimlikleri ile profesyonel anlamda çeviri ve eleştiri edimini mesleki habituslarının bir parçası haline getirmiş olmaları sebebiyle dergide yayımlanan eleştirel metinlerin büyük bir kısmının doğrulanabilir eleştirilerden oluştuğu savunulmuştur.

Bu bölümde yapılan ikinci inceleme, dergideki eleştirel metinlerde kullanılan dil ve üslûp üzerinedir. Bilindiği üzere, devlet himayesinde belirli bir amaç doğrultusunda kurulan Tercüme Bürosunun resmi yayın organı olan *Tercüme* dergisi devlet yetkilileri tarafından belirlenen hedefler doğrultusunda yayın hayatına devam etmiştir. Dergide basılan çeviri uygulamalarının teşvik edilmesi amacıyla eleştirmenlerin yazdıkları yazılarda yapıcı ve teşvik edici bir dil kullandığı tespit edilmiştir. Eleştirmenlerin neredeyse hiçbiri çeviride tespit ettikleri sorunlu kısımları doğrudan yanlış olarak adlandırmamış, tespit ettikleri kusurları gerekçelendirerek çevirmenin sorumluluğunu azaltmayı tercih etmiştir. Ayrıca neredeyse tüm örneklerde çevirmenin ikinci bir baskıda mevcut hataların üstesinden gelebileceğini vurgulayarak teşvik edici bir tavır takınmışlardır. Eleştirel metinler üzerine yürüttüğüm Nitel İçerik Analizinde izini sürdüğüm diğer bir husus, metinlerdeki tartışma noktaları olmuştur. Önceki araştırmalarda tespit edilen bulguları doğrular şekilde, buradaki araştırma *Tercüme* ile Büro arasındaki organik bağ ve dergide yazan eyleyicilerin çok büyük bir bölümünün aynı zamanda Büro bünyesinde de çeşitli görevler alan isimler olması sebebiyle, dergideki çeviri eleştirisi habitusunun Büronun belirlediği normlardan etkilendiği gösterilmiştir. Aynı şekilde, *Tercüme*'de yazan eleştirmenler çeviri eserleri doğrudan çeviri, erek dil kullanımı ve sadakat kavramları çerçevesinde eleştirmişlerdir. Klasiklerin çevirileri aracılığıyla Türk kültürünün yeniden inşasını hedefleyen kültür planlaması kapsamında kaynak metnin orijinal dili son derece önemli görülmüş ve ara dilden yapılan çevirilerin sağlıklı olmayacağı görüşü eleştirel metinlerde kendini göstermiştir. Türk dilinin arılaştırılması kapsamında belirlenen hedefler neticesinde, çevirilerde Arap ve Fars kökenli kelimelerin kullanılması yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Sadakat konusu bir kriter olarak yoğun bir şekilde eleştirel metinlere dâhil edilmiş ve temelde dört farklı nokta üzerinden tartışılmıştır. Bunlardan ilki, metnin bütünlüğü konusudur. İkinci

kriter, kaynak metne içerik ve biçim açısından sadakattir. Bu iki kriter çerçevesinde kaynak metinde yer alan anlamsal yapının doğru aktarılması ve biçimsel özelliklerin çeviride yeniden yaratılması beklenmiştir. Sadakat ile birlikte kullanılan diğer bir kavram, daha soyut bir kavram olan "hava"dır. Birbirinden farklı kelimelerle anılan bu kavramla eyleyiciler kaynak eser yazarının okur üzerinde bırakmayı amaçladığı etkiyi kastetmişlerdir. Sadakat konusunda tartışılan son husus ise "üslûp"tur. Bu kavram da farklı karşılıklarla ve anlamlarla tartışmaya açılmıştır. Örneğin, kimi eyleyiciler kavramı metin türü bakımından ele alsa da ağırlıklı olarak yazarın sahip olduğu yazım şekli ve tarzı olarak kabul etmişlerdir. Bu konuda sadık olunarak Türk aydın ve yazarlarının benzer değerde eser üretmeye yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu kavramlar arasında belirli bir hiyerarşiden bahsetmek mümkün olmasa da dergideki çeviri eleştirisi habitusunun Büronun belirlediği normlarla yakından ilişkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Tercüme'de yayımlanan metinler üzerine yürüttüğüm nitel içerik analizinde incelenen son konu çevirmendir. Çeviri edimini profesyonel hayatlarının ve mesleki habituslarının bir parçası haline getirmiş eyleyicilerden oluşan *Tercüme* kadrosundaki eleştirmenler bu noktada inceledikleri eserlerin çevirmenlerini birkaç istisna dışında görünür kılmıştır. Her ne kadar alan içinde öğretmen, akademisyen gibi farklı kimlikleri ile etkinlik gösteren çevirmenler söz konusu olduğunda bu durumlarına değinseler dahi bu isimlerin çevirmenlik mesleklerini ön planda tuttukları gözlenmiştir.

Çalışmanın **Üçüncü Bölümünde**, önceki araştırmalarda detaylı olarak analiz edilmeyen özel sermaye himayesinde yayımlanan *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi habitusunun eyleyiciler ve metinler üzerinden ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bölümün ilk kısmında, hem ikincil kaynakların hem de derginin doğrudan detaylı incelenmesi ile elde edilen bulgularla derginin biyografisi yazılmıştır. Derginin biyografik incelemesi, hem dergicilik hem de çeviri uygulamalarını amatör bir uğraş olarak başlayan eyleyicilerin yürüttüğünü; ayrıca, derginin oldukça kısıtlı sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olduğunu göstermiştir. *Yücel* dergisi *Tercüme*'den farklı olarak sadece çeviri üzerine bir dergi değil, çok geniş okur kitlesine hitap eden çeşitli konuları içeren bir süreli yayındır. Ancak, derginin çeviri ve ilgili uygulamalara oldukça önem veren, siyasi ve toplumsal eleştirilerle birlikte

eleştiri edimini derginin önemli bir parçası haline getirdiği bu kısımda gösterilmiştir. Dergide sunulan seçenekler arasında çeviri eleştirisinin son derece önemli bir yeri olduğuna dikkat çekilmiştir. Böylece, literatür taramasında incelenen çoğu araştırmanın aksine *Tercüme* dergisinin erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi uygulamalarında tekel olmadığı gösterilmiştir.

Yücel dergisindeki çeviri eleştirisi habitusuna katkı yapan eyleyicilere odaklandığım alt başlıktaki incelemeler ile *Tercüme* dergisindeki eşdeğerlerinin kıyaslanması, önemli veriler sunmuştur. Her iki derginin de uygulama odaklı bir anlayış benimsemesinden ötürü çeviri eleştirisi söyleminde ağırlıklı olarak yüksek öğrenimlerini tamamlamış eleştirmenlere sorumluluk verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan incelemelerde bazı eyleyicilerin her iki dergide yazı yazmaları erken Cumhuriyet döneminde çıkartılan süreli yayınları içinde barındıran bir ağın olduğu varsayımını güçlendirmiştir. Bununla birlikte, *Tercüme* dergisinde yazı yazan eleştirmenler alan içinde ekonomik, kültürel ve sembolik sermayeye sahip akademisyen eleştirmenlerden oluşurken *Tercüme*'nin sahip olduğu ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksun *Yücel* dergisinde yazan eleştirmenler daha çok sosyal sermayesi yüksek eyleyicilerden oluşmaktadır. *Yücel*'in zorunlu tercihi şeklinde tanımlanabilecek bu yaklaşımı, çeviri ve çeviri eleştirisi konusunda herhangi bir uzmanlığı olmayan amatör yeni isimlerin çeviri eleştirisi uygulamalarına katkıda bulunmasına fırsat vermiştir. Dolayısıyla, amatör bir girişim olarak yayın hayatına başlayan *Yücel*'de, eleştirmenler amatör bir ruhla aslında "aktif eyleyicilere" [active agent] dönüşmüşlerdir. Buna ek olarak, *Yücel*'deki bu amatör ruh bir başka kavramın belirmesine neden olmuştur: "anonimlik". Bu kavram Türk edebiyat ve çeviri tarihi açısından yabancı değildir, bunu tamamlar nitelikte *Yücel*'deki çeviri eleştirisi uygulamalarında tespit edilmiştir. Şehnaz Tahir-Gürçağlar, çeviri popüler edebiyatın poetikasını incelerken eski halk edebiyatında bulunan bu geleneğin 1950'lerde yayımlanan popüler edebiyatta da hâkim olduğunu ileri sürmüştür. *Yücel* dergisindeki çeviri eleştirisi ve ilgili metinlerde kullanıldığı şekliyle anonimliğin, Tahir-Gürçağlar'ın tespitindeki gibi yalnızca eserin "kimin tarafından yazıldığının önemli olmaması"yla ilişkilendirilmesi yeterli değildir (Tahir-Gürçağlar, 2018: 239). *Yücel* örneğinde ise, yayımlanan eleştirel metinlerde eleştirmenlerin sert üslûp

kullanmasından dolayı kendilerini gizlemek isteme çabasında bulundukları öne sürülmüştür.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde çeviri eleştirisi habitusunu ortaya çıkartmak için yaptığım Nitel İçerik Analizi, dergideki çeviri eleştirisi poetikasına ilişkin önemli bulgular sağlamıştır. İlk olarak, çeviri eleştirisini başlatan dinamikleri sorguladığım alt başlıkta eser seçiminde *Tercüme* dergisindekine benzer bir yaklaşımın izleri görülmüştür. Başka bir deyişle, batı dillerinde yazılmış özellikle klasik eserlerin yoğun olarak eleştirisi yapılmıştır. *Yücel*'deki eleştirel metinlerde incelenen çevirileri basan yayınevlerinin de eleştirilecek çeviri seçiminde rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, *Yücel* dergisinde dikkat çeken husus, bazı eleştirmenlerin bir çevirmene ait çevirilerin eleştirisini yaparken çevirmeni hedef alması ve çevirmene diğer mesleki kimlikleri ile birlikte ağır eleştiriler yöneltmesidir.

Yücel dergisindeki çeviri eleştirisini yöneten dinamikler başlığı altında yaptığım incelemelerde ilk kısım yöntemsel bir sorgulamalara ayrılmıştır. Bu alt başlıkta, eleştirmenlerin *Tercüme* dergisindeki meslektaşları ile karşılaştırıldığında hata avcılığı şeklinde tanımlanabilecek bir yaklaşımı daha çok tercih ettikleri gösterilmiştir. Başka bir deyişle, *Yücel* dergisinde yazan eleştirmenler Saliha Paker'in eleştirdiği ve bilimsel çeviri eleştirisinde yeri olmaması gerektiğini söylediği (Paker, 1983) yaklaşımın örneklerini bize sunmaktadır. Çeviride tespit edilen yanlışların listelenmesi şeklinde hazırlanan bu tür eleştirel metinlerin genellikle sert dil ve üslûp kullanılan yıkıcı eleştiri örneklerinde görüldüğü ve bu tür bir yaklaşımın Büronun deneme çevirileri üzerine hazırlattığı raporlardakine benzediği ileri sürülmüştür.

Yücel dergisinde yayımlanan eleştirel metinler üzerine yaptığım Nitel İçerik Analiziyle elde edilen bir diğer sonuç, *Yücel* dergisinde yayımlanan ve derginin siyasi görüşü ile politikasını yansıtan eleştirel metinlerin kullanılan dil ve üslûp açısından *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinlerdekinden farklı olmasıdır. *Tercüme* dergisinde yazan eleştirmenlerin hemen hemen hepsi çeviri eserleri eleştirirken çevirmenleri teşvik edici bir yaklaşım benimsemişlerdir. Ayrıca, eleştirmenler yazılarını bilimsel bir çalışma yapar gibi ön araştırmalar, çevre metinler, iddialarını kanıtlama çabası içerisinde sunulan metinsel kanıtlar ile hazırlamışlardır. Ayrıca

dergide yazan eleştirmenlerin çoğunun akademisyen olarak görev yapıyor olması eleştiri uygulamalarının belirli bir kültürel sermayeyle yüksek sembolik sermaye sahibi eyleyiciler tarafından yürütüldüğü anlamına gelmektedir. Bu eyleyicilerin sahip oldukları mesleki habituslar da eleştirel metinlerde kullanılan dilin daha düzeyli olmasına sebep olmuştur. *Tercüme*'nin hedef okur kitlesinin Türk aydınları olarak belirlenmiş olması da bu tür bir anlayışın benimsenmesinde etkili olmuş olabilecek bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *Yücel* dergisi ise daha önce belirttiğim gibi Türk gençliği başta olmak üzere daha heterojen bir okur kitlesini hedeflemiştir. Dolayısıyla çeşitli eğitim ve entelektüel seviyelere hitap etmesi gerektiğinden *Tercüme* dergisindeki gibi bağdaşık bir anlayış beklenmesi mümkün değildir. Buna ek olarak, dergi bünyesindeki eleştirmenlerin çok büyük bir kısmı *Tercüme*'den farklı olarak profesyonel anlamda çeviri uygulamalarıyla tanınırlık kazanmamış ve daha çeşitli alanlarda uzmanlık kazanmış eyleyicilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, eleştirmenlerin sahip oldukları mesleki habitusları eleştirel metinlerin daha kısıtlı bir kısmında akademik bir anlayışın benimsenmesine yol açmıştır.

Bunun yanı sıra, *Yücel* dergisi incelemesinden elde edilen bir diğer bulgu, çeviri eleştirisi ediminin yıkıcı eleştiri için bir araç olarak kullanılmasıdır. *Tercüme* dergisinde gözlemlediğimiz nezaketli ve yapıcı dilin aksine eleştirmenlerin bazıları oldukça sert ve alaycı bir dil kullanmıştır. Eleştirilerdeki bu yaklaşımın çeşitli sebepleri olabilir. Birinci olarak, eleştirmenlerin belirli meslek gruplarında uzmanlık kazanmış çevirmenlere karşı daha sert bir eleştirel yaklaşım kullandığı tespit edilmiştir. İkinci olarak, eleştirmenler, Meriç örneğindeki gibi, kişisel çatışma ya da husumetlerinden doğan rövanşist bir yaklaşımla çeviri eleştirisi edimini saldırgan bir tavırla uygulamışlardır. Son olarak, Ahmet Halid Kitabevi'nin tarafı olduğu eleştirel metinlerle gösterildiği üzere çeviri eleştirisi ediminden devlet politikalarına ilişkin kurumsal bir tepki aracı olarak yararlanılmıştır.

Yücel dergisindeki çeviri eleştirisi habitusunda etkili olan kavramlar üzerine bu bölümün son kısmında yapılan incelemeler, her ne kadar daha kısıtlı bir çerçevede tartışılsa da "kaynak metin" kriterinin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Daha önce değindiğim üzere, *Yücel* dergisinde yazan eyleyiciler kaynak eserin bütünlüğüne ve özellikle de içeriğine ilişkin sadakati ön planda tutmuştur.

Hem *Tercüme* hem de *Yücel*'de yazan eleştirmenlerin kaynak metne oldukça önem vermesi, erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eleştirisi habitusunun önemli bir parçası olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, *Yücel* dergisinde önem verilen bir diğer kriter erek dildir. *Tercüme* dergisindeki eleştirel metinlerde de sıkça rastladığımız erek dil konusu, *Yücel*'de yazan eyleyicilerin daha çok önem verdiği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadakat kavramının kısıtlı bir kavramsal çerçevede tartışılması ve erek dil konusunun bu denli önemli olması, dergi bünyesinde yazan eyleyicilerin sahip olduğu kültürel sermaye ve habituslarıyla açıklanabilir.

Yücel dergisindeki eleştirel metinler üzerine yaptığım Nitel İçerik Analiziyle sorguladığım son husus, çevirmenliktir. Daha önce değindiğim üzere, *Yücel* dergisinde yazan eyleyiciler çevirmenliği bir meslek olarak tanımışlar ve çeviri eserin fikri mülkiyet hakkını çevirmene teslim etmişlerdir. Ancak inceledikleri çevirinin çevirmeninin alan içinde öğretmen, akademisyen, mühendis gibi farklı bir mesleki kimliğe sahip olduğu durumlarda *Tercüme* dergisindekinin aksine çevirmeni o kimliğiyle anmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla, çevirmenliği diğer mesleklerinin yanında ikincil bir konuma yerleştirmişlerdir.

Bu araştırma ile elde edilen sonuçlar, öncelikle çeviri tarihi alanında yapılmış mevcut çalışmalarda elde edilen bulguları tamamlamıştır. Bu çalışmada erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi uygulamalarına açılan bir kapı olarak değerlendirdiğim *Yücel* dergisi gibi ileride yapılacak yeni araştırmalarla diğer dergilerdeki eleştiri eyleyicileri ve metinlerinin incelenmesi ile farklı kapıların aralanması konusunda bir bakış açısı gelişmesine imkân verecektir. Böylece, çeviri eleştirisine bir araştırma nesnesi olarak odaklanacak araştırmacılara yol gösterebilir ve döneme ilişkin farklı dinamiklerin ortaya çıkartılması sağlanabilir. Buna ek olarak, mevcut çalışmada eleştirel metinlerin incelenmesinde kullanılan yöntem farklı süreli yayınların çeviri eleştirisi habitusunu ortaya çıkartmada kullanılabilir. Çalışma kapsamında oluşturulan ve EK 4'te bulunan eleştirel metinlerin kapsamlı listeleri hem metin hem de eyleyici odaklı araştırmalarda kullanılabilir ve çeviri tarihi araştırmacılarına yeni veriler sunabilir.

KAYNAKÇA

Abdallah, K., & Koskinen, K. (2007). Managing Trust: Translating and the Network Economy. *Meta, 52*(4), 673-687.

Acaroğlu, T. (1947). Aisopos'un Masalları Etrafında. *Yücel*(124), 143-145.

Açıkgöz, G. (2021). *Eğitim ve Gençlik Sorunları Bakımından Yücel Dergisi Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Açıkgöz, H. (2013 [1993]). *Cemil Meriç ile Sohbetler.* İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Ağaoğlu, A. (1939, Nisan 21). Güzel Bir Teşebbüs. *İkdam*(97).

Aka, E. (2019). Yazar-Çevirmen Pınar Kür'ün Çeviri Alanındaki Pek Görünmeyen "Görünürlüğü". *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye'de Kadın Çevirmenler* (s. 315-346). içinde İstanbul: İthaki Yayınları.

Akagündüz, Ü. (2007). *Yeni Ufuklar Dergisi Perspektifinde Türkiye'de Düşünce Hayatı (1952-1965).* Ankara: Ankara Üniversitesi.

Akbal, O. (1951). Çehov'un Hikâyelerine Dair. *Tercüme, 9*(52), 283-286.

Akbatur, A. (2015). Exploring tercüman as a culture-bound concept in Islamic mysticism. Ş. Tahir-Gürçağlar, S. Paker, & J. Mİlton (Dü) içinde, *Tradition, Tension and Translation in Turkey* (s. 53-71). Amsterdam: John Benjamins.

Akyol, G. (2008). Türkiye'de 1980-2000 Yılları Arasında Çeviri Dergileri Üzerinden Çeviri Eleştirisine Bakış (Yayımlanmamı Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Okan Üniversitesi.

Akyüz, A. K. (1935). Darüşşafaka. *Yücel*(1), 33-35.

Alikhademi, A. (2015). The Application of House's Model on Langman's Medical Embryology and Its Persian Translation. *British Journal of Education, 3*(2), 1-20.

Alpyağıl, R. (2011). Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 9*(17), 421-432.

Al-Thebyan, Q. A., Al-Shalabi, N. T., Salameh, F. A., & Al-Omari, K. M. (2011). A Critique of Jabra's Arabic Translation of Shakespeare's The Tempest. *Canadian Social Sciences, 7*(6), 64-74. doi:http://dx.doi.org/10.3968/j.css.1923669720110706.022.

Alvstad, C. (2014). The Translation Pact. *Language and Literature, 23*(3), 270–284. doi:10.1177/0963947014536505

Amit-Kochavi, H. (2008). Arabic Plays Translated for the Israeli Hebrew Stage: A Descriptive–analytical Case Study. A. Pym, M. Shlesinger, & D. Simeoni (Dü) içinde, *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury* (s. 19-32). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Anamur, H. (1998). Özgün Bir Yazınsal Çeviri Eleştirisi Önerisi: Beş Düzeyli Nesnel Çeviri Eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*(8), 1-13.

Anamur, H. (1998a). Hasan-Âli Yücel ve Bir Aydınlanma Yolu Olarak Çeviri. S. Boybeyi (Dü.) içinde, *100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel* (s. 114-133). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Anderson, J. W. (1981). The Methodology of Psychological Biography. *The Journal of Interdisciplinary History, 11*(3), 455-475.

Angelelli, C. V. (Dü.). (2014). *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Apitzsch, U., & Siouti, I. (2007). *Biographical Analysis as an Interdisciplinary Research Perspective in the Field of Migration Studies.* Frankfurt; Main: Johann Wolfgang Goethe Universität.

Aral Duvan, M. (2021). *Türkiye'de Toplum Çevirmenliği Bağlamında Mültecilere Verilen Tercüman Bilirkişilik Hizmetleri: Ağ Kuramı Işığında Bir Değerlendirme.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Arık, Ş. (2004). 1938-1951 Tarihleri Arasında Bazı Yayınevi ve Yazarların CHP'den Yardım Talepleri. *İlmi Araştırmalar*(17), 49-68.

Arslan, D. U. (2016). *Translation, Obscenity and Censorship in Turkey: Avni İnsel as a Translator and Patron of Popular Erotic Lİterature.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Arslan, D. U. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Dergilerinde Çeviri, Eleştiri ve Polemik: Çeviri Tarihine 'Tercüme Münakaşaları' Işığında Bakmak. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*(27), 16-45.

Arslan, D. U. (2023). *Cumhuriyet Dönemi Tefrika Romanlarında İç İçe Geçmiş Edimler Olarak Tercüme, Telif ve Adaptasyon: Metinler, Eyleyiciler ve Söylemler (1928-1960).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Arusoğlu, S. (2003). *Tercüme bürosu et la revue tercüme: De l'enjeu textuel a l'objet culturel et intellectuel/Une etude sur l'apport de la traduction a la restructuration culturelle de la Turquie moderne.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Ataç, N. (1939, Mart 20). Lüzumlu bir karar. *Haber*.

Ataç, N. (1940). Tercümeye Dair Notlar. *Tercüme, 1*(4), 404-405.

Ataç, N. (1941). İkinci Yıla GİrerkeN. *Tercüme, 2*(7), 1-3.

Atsız. (1939). Dede Korkut. *Yücel*, (48), ss. 306-310.

Ay, L. (1941). Bir Perdelik Tercüme Piyesler. *Tercüme, 2*(7), 84-91.

Ay, L. (1942). L'Assommoir Tercümeleri. *Tercüme, 3*(15), 218-224.

Ay, L. (1942a). Angel Dayı. *Tercüme, 2*(12), 536-541.

Ay, L. (1943, Mayıs 19). Değirmenimden Mktuplar Tercümeleri. *Tercüme, 4*(19), 72-79.

Ay, L. (1943a, İkinciteşrin 19). Değirmenimden Mektuplar Tercümeleri Üzerine Bir Mektuba Cevap. *Tercüme, 4*(22), 256-261.

Ay, L. (1943b). Manon Lescaut Tercümeleri. *Tercüme, 3*(17), 348-356.

Ay, Lütfi. (2006). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, 1. Cilt*, 247-248. (İ. Işık, Derleyici) Ankara: Elvan Yayınları.

Ayav, Ö., Dolanoğlu, S., Gürsoy, M., İktüren, B., & Kurultay, T. (1992). Sayısal Verilerle Türkiye'de Çeviri Dergileri. *Metis Çeviri* (20-21), 135-147.

Ayten, A. (2011). *Türkiye'de Basın ve Rejimi (Cumhuriyet Dönemi Basın İktidar İlişkisi ve Basın Rejimleri).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Baer, B. J. (2017). Translation Criticism in Newspaper Reviews: The Rise of Readability. M. Woods (Dü.) içinde, *Authorizing Translation: The IATIS Yearbook* (s. 12-31). Londra ve New York: Routledge.

Bandia, P. F. (2008). *Translation as Reparation: Writing and Translation in Postcolonial Africa.* Manchester: St. Jerome Publishing.

Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture.* London: Printer Publishers.

Bastin, G. L. (2009). Francisco de Miranda, Intercultural Forerunner. J. Milton, & P. Badia (Dü) içinde, *Agents of Translation* (s. 19-42). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Başı Boş Tercüme Gayreti. (1938). *Yücel*(38), 89.

Baysun, C. (1954). Lello'nun Muhtırası. *Yeni Ufuklar, 2*(4), 250-254.

Bengi-Öner, I. (1999). Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üst-Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri. I. Bengi-Öner içinde, *Çeviri Bir Süreçtir… Ya Çeviribilim?* (s. 111-135). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bengi-Öner, I. (1999a). Türk Edebiyatında La Dame Aux Camélias Çevirileri. I. Bengi-Öner içinde, *Çeviri Bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?* (s. 45-66). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bennett, A. (1935). Yirmi Dört Saatimizi Nasıl Geçirmeliyiz? *Yücel*(1), s. 30-32.

Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research.* Glencoe; IL: Free Press.

Berghahn, V., & Lässig, S. (Dü). (2008). *Biography Between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography.* Oxford; New York: Berghahn Books.

Berk Albachten, Ö. (2017). The myth of Troy as a lieu de mémoire: Turkish cultural memory and translations of the Iliad in the 1950s. *Classical Receptions Journal, 9*(2), 287–306.

Berk, Ö. (1999). *Translation and Westernisation in Turkey (From the 1840s to the 1980s) (Yayımlanmamış Doktora Tezi).* Coventry: University of Warwick.

Berksoy, S. (1941). Semiha Berksoy'la Yarıda Kalan Bir Konuşma. *Yücel, 75*, 128-129. (B. K. Çağlar, Röportaj Yapan)

Berman, A. (2009 [1995]). *Toward a Translation Criticism: John Donne.* (F. Massardier-Kenney., Çev.) Kent: Kent State University Press.

Biraz Daha Ciddî Olalım! (1939). *Yücel*(52), 172.

Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları. (1939). Ankara: Maarif Vekilliği.

Bogenç-Demirel, E., & Yılmaz, H. (1998). Tercüme Dergisinde Çeviri Eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*(8), 93-103.

Bogenç-Demirel, E., & Yılmaz, H. (2000). Tercüme/Yazko Çeviri/Metis Çeviri Dergilerinde Çeviri Eleştirisinin Türkiye Serüveni. M. Durak (Dü.), *Çeviri Eleştirisi Sempozyumu* içinde (s. 12-22). Bursa: TÖMER.

Bornat, J. (2008). Biographical methods. P. Alasuutari, L. Bickman, & J. Brannen (Dü) içinde, *The Sage Handbook of Social Research Methods* (s. 344-356). London: Sage.

Bosseaux, C. (2007). *How Does it Feel? Point of View in Translation.* Amsterdam; New York: Rodopi.

Bourdieu, P. (1969). Intellectual field and creative project. *Social Science Information, 8*(2).

Bourdieu, P. (1971 [1966]). Intellectual Field and Creative Project. M. F. Young (Dü.) içinde, *Knowledge and Control: New Directions for the Sociology of Education* (s. 865–906). London: Macmillan.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice* (Cilt 16). (R. Nice, Çev.) Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. J. Richardson (Dü.) içinde, *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education* (R. Nice, Çev., s. 241-258). New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1989). Social Space and symbolic power. *Sociological Theory, 7*(1), 14-25.

Bourdieu, P. (1993 [1980]). *Sociology in Question.* (R. Nice, Çev.) London: Sage.

Bourdieu, P. (1996). *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field.* (S. Emanuel, Çev.) Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy.* Cambridge: Polity.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology.* London: University of Chicago Press.

Bozkurt Jobanputra, S. (2019). Who is to blame for the Withdrawal of Roger Ackroyd Cinayeti from Circulation? The Critic or the Translator? *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 46-63.

Broeck, R. V. (1985). Second Thoughts on Translation Criticism: A Model of its Analytic Function. T. Hermans (Dü.) içinde, *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation.* Londra ve Sidney: Croom Helm.

Buck-Marchand, E. (1941, Mart 19). Shakespeare'den Bir Parçanın Muhtelif Tercümeleri Münasebetiyle. *Tercüme, 1*(6), 574-580.

Bulunmaz, B. (2012). Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları. *Öneri Dergisi, 10*(37), 203-214.

Burian, O. (1936). Shakespeare'i Türkçeleştirmek. *Yücel*(19), 24-27.

Burian, O. (1936a). Edebi Eser ve Edebi Tenkit Hakkında. *Yücel*(13), s. 18-19.

Burian, O. (1937). Tagore'u Türkçeleştirmek. *Yücel*(24), 218-221.

Burian, O. (1938). Edebiyatımızın Asıl Noksanı. *Yücel*(36), 257.

Burian, O. (1939). Orta Tahsil Hakkında. *Yücel*(53), s. 200-204.

Burian, O. (1940). Hümanizma ve Biz. *Yücel*(63), 121.

Burian, O. (1941). Tercümeciliğimiz. *Yücel, 14*(79), 9-12.

Burian, O. (1941a). Tercüme Mecmuası. *Yücel*(76), 176-179.

Burian, Orhan. (1989). Ş. Kurdakul içinde, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü* (s. 12). İstanbul: İnkilâp Kitabevi.

Burian, Orhan. (2006). İ. Işık içinde, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 427-428). Ankara: Elvan Yayınları.

Bursa Yeşil Camiden. (1938). *Yücel*(38), 1.

Buzelin, H. (2005). Unexpected Allies: How Latour's Network Theory could Complement Bourdieusian Analyses in Translation Studies? *The Translator, 11*(2), 193-218.

Buzelin, H. (2011). Agents of Translation. Y. Gambier, & L. v. Doorslaer (Dü) içinde, *Handbook of Translation Studies* (Cilt 2, s. 6-12). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Büyükokutan, A. (2007). Yücel Dergisi'nin TÜrk Folklor Araştırmaları Tarihindeki Yeri. *Bilge*(50), 151-167.

Calp, H. (1955). Lukianos'dan Çeviriler. *Tercüme, 11*(59), 74-84.

Camborde, J. (1940, Birinciteşrin 19). Tercümede Sıhhate Dair. *Tercüme, 1*(4), 389-391.

Casanova, P. (2002). Consécration et accumulation de capital littéraire. La traduction comme échange inégal. *Actes de la recherche en sciences sociales*(144), 7–20.

Chesterman, A. (2009). The name and Nature of Translator Studies. *Hermes*(42), 13-22.

Cho, J. Y., & Lee, E.-H. (2014). Reducing confusion about grounded theory and qualitative content analysis: Similarities and differences. *The Qualitative Report, 19*(64), 1-20. 12 5, 2020 tarihinde http://www.nova.edu/ssss/QR/QR19/cho64.pdf adresinden alındı

Conrad, J. (1935). Sığlık. *Yücel*(5).

Cündioğlu, D. (2015 [2006]). *Bir Mabed Bekçisi: Cemil Meriç.* İstanbul: Kapı Yayınları.

Cündioğlu, D. (2016 [2007]). *Bir Mabed Savaşçısı: Cemil Meriç.* İstanbul: Kapı Yayınları.

Çağlar, B. K. (1937). Ayın Kültür Hareketleri. *Yücel*(31), 39.

Çağlar, B. K. (1936). Bir Yunan Vazosuna Gazel. *Yücel*(12), 221.

Çakan Hacıibrahimoğlu, I. (2012). *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .

Çakır, H., & Yavalar, D. E. (2017). Demokrat Parti İktidarı ve Basın. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(3), 257-270.

Çevik, M. (2017). *Yedigün Dergisi Üzerine Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

Çoban, A. (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*. Akçağ Yayıncılık

Dalaslan, D. (2015). *An Analysis of the English translations of Erzurum folk riddles in the light of Raymond van den Broeck's translation criticism model (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Daldeniz, E. (2011). Çeviri Tartışmaları ve Toplumsal Bellek. S. Eruz, & F. Şan (Dü) içinde, *Çeviribilimden Kesitler: Turgay Kurultay'a bir Armağan* (s. 101-111). İstanbul: Multilingual.

Dam, H. V., & Zethsen, K. K. (2009). Translation Studies: Focus on the Translator - Introduction to the thematic section. *Hermes*(42), 7-12.

Demirel, T. (2012). 'Çeviri Çağı' nın kuramcısı: Nurullah Ataç (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Okan Üniversitesi.

Dengi, S. (1940). Kitabı-Mukaddesin İngilizce Tercümesine Dair. *Tercüme, 1*(4), 382-386.

Yücel Dergisi. (1942). *Yücel*(83), 221.

Dinçer Yiğit, E. (2021). *Yaşar Nabi Dönemi Varlık Dergisinde Eleştiri (1933-1981).* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Dizdar, D. (1992). Metis Çeviride Çeviri Eleştirisi. *Metis Çeviri*(20-21), 124-134.

Dizdaroğlu, H. (1941). Kumarbaz. *Yücel*(82), 178-181.

Doğan, M. C. (2008). "Yücel" Dergisinin Fikrî ve Edebî Tahlili. *Gazi Türkiyat, 1*(3), 97-115.

Doorslaer, L. v. (2009). Risking conceptual maMapping as a keywords-related tool underlying the on-line Translation Studies Bibliography". Y. G. Doorslaer (Dü.) içinde, *In The Metalanguage of Translation* (s. 27-43). Amsterdam, Filedelfiya: John Benjamins.

Duraner, J. E. (2015). *Mapping Network in Legal Translation Market in Turkey: Analysis of Actors from Sociological Perspective.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Ecnebi Mecmualar. (1940). *Tercüme, 1*(1), 99-105.

Edib, H. (1942). Tenkidi Tenkid. *Tercüme, 3*(14), 138-141.

Edip, H. (1939, Mayıs 4). Klâsikler ve Tercüme. *Akşam*(7380).

Eker Roditakis, A. (2017). Reviewers as Readers with Power: What a Case of Retranslation Says about Author, Translator and Reader Dynamics. *Mémoires du livre / Studies in Book Culture, 9*(1). 04 12, 2020 tarihinde https://doi.org/10.7202/1043124ar adresinden alındı

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing, 62*(1), 107-115.

Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What Is Agency? *American Journal of Sociology, 103*(4), 962-1023. 05 12, 2020 tarihinde https://www.jstor.org/stable/10.1086/231294 adresinden alındı

Enata, M. F. (1950a). İlk Kapanışın Acıklı Hikâyesi: I. *Yücel*(1), 25-26.

Enata, M. F. (1950b). İlk Kapanışın Acıklı Hikâyesi: II. *Yücel*(2), 20-21.

Enata, M. F. (1950c). İlk Kapanışın Acıklı Hikâyesi: III. *Yücel, 1*(3), 12-14.

Enata, M. F. (1950d). İlk Kapanışın Acıklı Hikâyesi: IV. *Yücel*(4), 58-59.

Enata, M. F. (1950e). İkinci Kapanışın Acıklı Hikâyesi. *Yücel, 1*(6), 10-13.

Erenoğlu, B. (2019). *Übersetzung als eine kulturelle konstruktion: Zur Türkischen kanon- und nationenbildung anhand der übersetzungszeitschrift tercüme (1940-1966).* İzmir: Ege Üniversitesi.

Erhat, A. (2008 [2004]). Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi Üstüne. M. Rifat (Dü.) içinde, *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriyi Düşünenler* (s. 44-47). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Erhat, A. (1940). Bay Ahmet Reşid'in "Aeneis" Tercümesi Hakkında. *Tercüme, 1*(1), 90-92.

Erhat, A. (1940a). Yunan Eserlerinin Almanyada Tercümesi. *Tercüme, 1*(1), 83-89.

Erhat, A. (1944). Yunan-Lâtin Klâsikleri. *Tercüme*, 317-319.

Erhat, A. (1956). "Şölen" Üstüne. *Yücel*(7), 41-43.

Erhat, A. (1976). Homerosoğulları. *Homeros: Gül ile Söyleşi* (s. 166-282). içinde İstanbul: Cem.

Erkazancı Durmuş, H. (2014). A habitus-oriented perspective on resistance to language planning through translation: A case study on the Turkish translation of Elif Şafak's The Bastard of Istanbul. *Target, 26*(3), 385-405.

Erkul Yağcı, A. S. (2011). *Turkey's Reading (R)evolution: A Study on Books, Readers and Translation (1840-1940)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Ertuğrul, F. (2000). *Özgürleşme Yolunda Unutulmuş Bir Uğrak: Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası.* Ankara: Güldikeni Yayınları.

Even-Zohar, I. (1990). Polysystem Studies. *Special Issues of Poetics Today, 11*(1).

Even-Zohar, I. (1994). Culture Planning and the Market: Making and Maintaining Socio-Semiotic Entities. *The Darmouth Colloquium.* Hanover: Dartmouth College.

Eyüboğlu, S. (1941). Sait Beyin Bir Tercümesi Münasebetiyle. *Tercüme, 1*(5), 470-474.

Ezber, G. (2004). *Aspects of agency in the case of editor-Translators in the 1990s Turkey.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Faghih, E., & Jaza'ei, M. (2015). A Translation Quality Assessment of Two English Translations of Nazım Hikmet's Poetry. *Translation Journal*. 02 10, 2020 tarihinde www.translationjournal.net: www.translationjournal.net/January-2015/a-translation-

quality-assessment-of-two-english-translations-of-naz-m-hikmet-s-poetry.html adresinden alındı

Faguet, E. (1936). Kadın Erkek Dostluğu. *Yücel*(12), s. 234-237.

Fakılı, N. İ. (1997). *A Translation criticisim of Virginia Woolf`s A Room of One`s Own (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Fawcett, P. (2000). Translation in the Broadsheets. *The Translator, 6*(2), 295-307.

Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye.* (B. Bilgin, & B. Şen, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fielding, N. G., & Lee, R. L. (Dü). (1991). *Using computers in qualitative research.* Londra: Sage.

Folaron, D., & Buzelin, H. (2007). Introduction: Connecting translation and network studies. *Meta, 21*(3), 605-642.

Ford, A. (2002). *The Origins of Criticism: Literary Culture and Poetic Theory in Classical Greece.* Princeton: Princeton Univesity Press.

Fuad, A. (1935). Devletçilik Nedir? Cumhuriyet Halk Partisi Niçin Devletçidir? *Yücel*(4), s. 1-5.

Fuat Pekin. (2022, 4 27). 5 23, 2022 tarihinde Geni: https://www.geni.com/people/Fuat-Pekin/6000000000360202413 adresinden alındı

Gaffney, P. (1998). "The achieve of, the mastery of the thing!" Pierre Leyris's Verse Translations of Gerard Manley Hopkins. J. Boase-Beier, & M. Holman (Dü) içinde, *The Practices of Literary Translation: Constraints and Creativity* (s. 45-58). Manchester: St. Jerome Publishing.

Gambier, Y. (1994). La Retraduction, retour et détour. *Meta, 39*(3), s. 413-417.

Garraty, J. A. (1957). The Nature of Biography. *The Centennial Review of Arts & Science*, 123-141. 01 18, 2021 tarihinde https://www.jstor.org/stable/45133792 adresinden alındı

Gencosman, M. N. (1948). Şehnâme. *Tercüme, 8*(43-44), 124-126.

Genç Bir Kız Neler Bilmelidir? (Bir Amerikalı Gözü İle). (1935). (2), s. 14-16.

Gençosman, M. N. (1965). Mevlanâ'dan Tercümeler. *Tercüme, 17*(83), 100-103.

Genette, G. (1997 [1987]). *Paratexts: Thresholds of Interpretation.* (J. E. Lewin, Çev.) Cambridge: Cambridge University Press.

Girçin, B. (1945). Anafortepe - Ölmeyen Aşk Tercümesi Hakkında. *Yücel*(102), 64-70.

Gouanvic, J. M. (1997). Translation and the Shape of Things to Come: The Emergence of American Science Fiction in Post-War France. *The Translator, 3*(2), 125-152.

Gouanvic, J. M. (2005). A Bourdieusian Theory of Translation, or the Coincidence of Practical Instances: Field, 'Habitus', Capital and 'Illusio'. *The Translator, 11*(2), 147-166.

Göknil, S. B. (1940). Tenkide Dair. *Yücel*(61), 37-39.

Göktaş, N. (2005). *Türk Çeviri Tarihinde Tercüme ve Metis Dergisinin Yeri (Yayımlanmamış Doktora Tezi).* Adana: Çukurova Üniversitesi.

Gökyay, Orhan Şaik. (2007). İ. Işık içinde, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 1475-1476). Ankara: Elvan Yayınları.

Gökyay, Orhan Şaik. (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 457-458). içinde İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gölcüklü, F. (1970). *Haberleşme Hukuku.* Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Güler, C. N. (1936). Bir Garip Yurddaş. *Yücel*(18), 269.

Güler, C. N. (1938). Bay Münekkid Tenkid Etmek İçin Eser Arıyor. *Yücel(39)*, 117.

Güler, C. N. (1938a). Tercümeler. *Yücel*(44), 63.

Güler, C. N. (1940). Bizde Tenkit. *Yücel(68-71)*, 87.

Güler, C. N. (1940a). Kapak Sayfası. *Yücel*(67), Kapak.

Güler, C. N. (1940b). Kâğıt Buhranı Münasebetiyle. *Yücel*(64), 212.

Güler, C. N. (1944). *Yücel(99)*, 103.

Güler, C. N. (1945). *Yücel*(102), s. 63.

Gülsünler, M. E., & Ertürk, H. A. (2012). Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılalrı arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri. *Selçuk İletişim, 7*(3), 90-99.

Güneş, A. Z. (2015). *In the footsteps of a translator: A translation criticism of Manga Shakespeare (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Doğuş Üniversitesi.

Güney, A. D. (2022, 05 17). *Melahat Özgü*. Translex: https://translex.ege.edu.tr/tr-7277/melahat_ozgu.html adresinden alındı

Güney, E. (1942). Zamanımızın Bir Kahramanı. *Tercüme, 2*(11), 443-446.

Güney, E. (1942a). Yoksullar. *Tercüme, 3*(15), 213-217.

Güney, E. (1942b). Budala. *Tercüme, 2*(12), 530-535.

Güney, E. (1942c). Edebî Eserlerin "Filim Diline" Tercümesi. *Tercüme, 3*(14), 142-144.

Güney, E. (2006, 6 29). Erol Güney'le Tercüme Bürosu Üzerine Bir Konuşma. *Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki*. (Ü. Bayazoğlu, Röportaj Yapan)

Günyol, V. (1940). Faust ve Tercemesi Etrafında. *Yücel*(63), 149-152.

Günyol, V. (1947). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Klâsikler. *Yücel*(124), 135-136.

Günyol, V. (1976). Sonsöz. *Yeni Ufuklar, 24*(275), 1-10.

Günyol, V. (1982). *Daldan Dala.* Adam Yayıncılık.

Günyol, V. (1990). *Uzak Yakın Anılar 1.* İstanbul: Belge Yayınları.

Günyol, V. (1999). *Çalakalem.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Günyol, V. (1999a). Özgeçmişim. V. Günyol içinde, *Günlerin İçinden* (s. 103-105). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Günyol, V. (1999b). Önsöz. V. Günyol içinde, *Günlerin İçinden* (s. 171-172). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Günyol, V. (1999c). Çeviri Serüvenim. V. Günyol içinde, *Günlerin İçinden* (s. 164-166). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güven, S. (1945). Üç Graziella Tercümesi. *Tercüme, 6*(33), 263-267.

Güvercin, G. (2015). Biyografik Araştırmalar ve Biyografik Anlatı Görüşmesi. F. N. Seggie, & Y. Bayyurt (Dü) içinde, *Niteliksel Araştırma Yöntemleri* (s. 172-184). İstanbul: Anı Yayıncılık.

Haberler. (1940, 05 19). *Tercüme, 1*(1), s. 112-114.

Haberler. (1947, 03 19). *Tercüme, 7*(41-42), s. 435-437.

Haddadian-Moghaddam, E. (2012). Agents and their network in a publishing house in Iran. A. Pym, & O.-C. D. (Dü). içinde Tarragona: Intercultural Studies Group.

Hanna, S. (2016). *Bourideu in Translation Studies: The Socio-cultural Dynamics of Shakespeare Translation in Egypt.* New York; London: Routledge.

Harwood, T. G., & Garry, T. (2003). An overview of content analysis. *Marketing Review, 3*(4), 479-498.

Hasan Ali Ediz. (tarih yok). 5 23, 2022 tarihinde Biyografya Beta: https://www.biyografya.com/biyografi/14345 adresinden alındı

Hekkanen, R. (2009). Fields, Networks and Finnish prose: A Comparison of Bourdieusian Field Theory and Actor-Network Theory in Translation Sociology. *Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies* (s. 1-22). CETRA Research Seminar in Translation Studies, 2004.

Hermans, T. (1996). Translation as institution. M. Snell-Hornby, Z. Jettamarovà, & K. Kaindl (Dü) içinde, *Translation as intercultural communication* (s. 3-20). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Hermans, T. (1999). *Translation in systems: Descriptive and system-oriented approaches explained.* Manchester: St. Jerome.

Hewson, L. (2011). *An Approach To Translation Criticism: Emma and Madame Bovary in Translation.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hisarlı, A. (1942). Örneklik Tercüme. *Ayın Bibliyografyası*(10), 29-30.

Hızır, N. (1941). Tercümeye dair yazılar hakkında. *Tercüme, 2*(9), 265-268.

Hızır, N. (1941a). Tercüme tenkitlerine dair. *Tercüme, 2*(10), 359-360.

Hızır, N. (1943a). Tercüme Tenkidleri Hakkında. *Tercüme, 4*(20-21), 177-178.

Hızır, N. (1943b, Ocak 19). Bir Tenkid Münasebetiyle. *Tercüme, 3*(17), s. 374-375.

Hızır, N. (1943c). Bir Tenkid Münasebetiyle. *Tercüme, 3*(18), 434-435.

Hızır, N. v. (1941). Bir Shakespeare Tercümesi Münasebetiyle-I. *Tercüme, 1*(5), 488-489.

Hızır, N. v. (1941a). Bir Shakespeare Tercümesi Münasebetiyle II. *Tercüme, 2*(7), 76-80.

Hızır, Nusret. (2006). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, 2. Cilt, 4. Baskı*, 912. (İ. Işık, Derleyici) Ankara: Elvan Yayınları.

Hızır, Nusret. (2007). *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, 4. Cilt, 2. Baskı*, 1717. (İ. Işık, Derleyici) Ankara: Elvan Yayınları.

Holmes, J. S. (1988). The Name and Nature of Translation Studies. J. S. Holmes içinde, *Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies* (s. 66-80). Amsterdam: Rodopi.

Holmes, J. (1988a). *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies.* Amsterdam: Rodopi.

Holmes, J. (2012). Çeviribilimin Adı ve Doğası. *Çeviri(bilim) Seçkisi 2* (A. Koş, Çev., s. 107-120). içinde İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research, 15*(9), 1277-1288.

http://www.meb.gov.tr/meb/. (tarih yok). 05 23, 2021 tarihinde http://www.meb.gov.tr/: http://www.meb.gov.tr/meb/ adresinden alındı

İçindekiler. (1941). *Yücel*(73), 2.

İkdamcı. (1939, Mayıs 8). Bazı Eserlere ve Muharrirlere Dair. *İkdam*(114).

İldeş, Ö. (2013). *Resmî Türk Rönesans'ına Aracı Bir Dergi: Tercüme.* Ankara: Kurgan Edebiyat.

İlim Bu Kadar Ucuz Mu? (1946). *Yücel*(118), 207.

İlk Kadın Profesörlerdendi. (2001, Ocak 5). *Cumhuriyet*, s. 14.

Inghilleri, M. (2003). Habitus, Field and Discourse: Interpreting as a Socially Situated Activity. *Target, 15*(2), 243-268.

Inghilleri, M. (2005). The Sociology of Bourdieu and the Construction of the “Object” in Translation and Interpreting Studies. *The Translator, 11*(2), 125-145.

İskit, S. (1939). *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Işık, İ. (2006). Dizdaroğlu, Hikmet. İ. Işık içinde, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 599). İstanbul: Elvan Yayınları.

Johnson, R. (1993). Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture. P. Bourdieu, & R. Johnson (Dü.) içinde, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature* (s. 1-25). Columbia: Columbia University Press.

Kâğıt Buhranı. (1940). *Yücel*(66), s. 310-311.

Kapak Sayfası. (1935). *Yücel*(10), 1.

Karaböcek, C. (2017). Türk Düşüncesinde Hümanizm Arayışı: Milli Kimlik İnşasında Bir Uğrak. *Felsefi Düşün*(9), 130-143.

Karantay, S. (1991). Tercüme Bürosu: Normlar ve İşlevler. *Metis Çeviri*(16), 96-101.

Karavin, H. (2016). A Systemic Analysis of Two Turkish Translations of Hemingway's The Old Man and The Sea. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 130-142.

Karpat, K. (1959). *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Kasap, N., & Salman, Y. (1988). Sontag'ın Çin'e bir Yolculuk Tasarısı. İki Çeviri-İki Yaklaşım. *Metis Çeviri,*(5), 154-160.

Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri.* İstanbul: Kitabevi.

Keleş, D. (2019). *Çeviribilimde kuram-uygulama ilişkisi bağlamında bir araç olarak dergiler: Metis Çeviri ve Çevirmenin Notu dergilerinin incelenmesi.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Kinnunen, T., & Koskinen, K. (Dü). (2010). *Translators' Agency.* Tampere: Tampere University Press.

Kıpçak, H., & Davulcu, F. (2016). Ulusal Yayın Kongreleri. *Türk Kütüphaneciliği, 30*(3), 540-545.

Kitap Dünyamız. (1938). *Yücel*(36), 273-274.

Kitap Dünyamız. (1938a). *Yücel*(37), 38.

Kitap Dünyamız. (1938b). *Yücel*(41), 202-203.

Kitap Dünyamız. (1939). *Yücel*(51), 124-125.

Kitap Dünyamız. (1939a). *Yücel*(52), 171-172.

Koçlar, B., & Özdurğun, Y. (2017). Demokrat Parti'nin İktidara Gelişinin Türk Basınındaki Yansımaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 4*(13), 264-296.

Korucu, B. (2007). *"Türk Hümanizmi"nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Koskinen, K., & Paloposki, O. (2003). Retranslations in the age of digital reproduction. *Cadernos de Tradução*(11), 19-38.

Körükçü, M. (1937). Thais. *Yücel*(25), 22-23.

Körükçü, M. M. (1936). Dünya Nimetleri. *Yücel*(20), 66-67.

Körükçü, M. M. (1936a). Bir Kadının Hayatı ve Ayak Takımı Arasında. *Yücel*(22), 152-153.

Körükçü, Muhtar. (2006). İ. Işık içinde, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 1167). Ankara: Elvan Yayınları.

Körükçü, Muhtar. (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 652-653). içinde İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kracauer, S. (1952). The challenge of qualitative content analysis. *Public Opinion Quarterly*(16), 631-642.

Kung, S.-W. C. (2009). Translation agents and networks, with reference to the translation od contemporary Taiwanese novels. A. Pym, & A. Perekrestenko (Dü) içinde, *Translation Research Projects 2* (s. 123-138). Tarragona: Intercultural Studies Group.

Kurt, M. (2021). Fransızcadan Türkçeye Geçen Kimya Terimlerinin Çeviribilim Ve Sözcükbilim Açısından Sözlüksel Sorunlarının İncelenmesi Ve Çözüm Önerileri. *International Journal of Language Academy, 9*(1), 175-197.

Küçük, A. (2016). *The Context and Translations of The Forty Rules of Love and Aşk: The Author/Translator Behind the Books.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Küçük, A., Işıklar Koçak, M., & Erkul Yağcı, A. S. (2022). Tercüme Dergisinde Üretken Bir Eleştirmen: Melâhat Özgü. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9*(1).

Langness, L. L., & Frank, G. (1985). *Lives - An Anthropological Approach to Biography.* Kaliforniya: Chandler & Sharp.

Latour, b. (1996). On Actor-Network Theory: A Few Clarifications Plus More Than A Few Complications. *Soziale Welt, 47*(4), 369-381.

Lecercle, J.-J. (1999). *Interpretation as Pragmatics.* London: Macmillan.

Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame.* London: Routledge.

Leighton, L. (1991). *Two Worlds, One Art: Literary Translation in Russia and America.* Dekalb: Northern Illinois Press.

Lewin, K. (1947). Frontiers in Group Dynamics: Concept, Method and Reality in Social Science. *Human Relations, 1*(1), 5–41. doi:10.1177/001872674700100103

Lewis, B. (2001 [1961]). *The Emergence of Modern Turkey* (3 b.). Oxford: Oxford University Press.

Lewis, G. (1999). *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success.* Oxford; New York: Oxford University Press.

Lewis, G. (2016). *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu.* (M. F. Uslu, Çev.) İstanbul: Çeviribilim.

Liang, W. C. (2010). *Constructing the Role of Human Agents in Translation Studies: Translation of Fantasy Fiction in Tatwan from a Bourdieusian Perspective (Yayınlanmamış Doktora Tezi).* Callaghan: The University of New Castle.

Linder, D. (2004). The Censorship of Sex: A Study of Raymond Chandler's The Big Sleep in Franco's Spain. *TTR: traduction, terminologie, redaction, 17*(1), 155-182.

Lindqvist, Y. (2002). *Översättning som social praktik. Toni Morrison och Harlequinserien Passion på svenska [Translation as social practice. Toni Morrison and the Harlequin series Passion in Swedish].* Stockholm: Almqvist & Wiksell.

López, I. H., Alvstad, C., Akujärvi, J., & Lindtner, S. S. (Dü). (2017). *Gender and Translation: Understanding Agents in Transnational Reception.* Quebec: Éditions québécoises de l'oeuvre.

Luo, W. (2020). *Translation as Actor-Networking: Actors, Agencies, and Networks in the Making of Arthur Waley's English Translation of the Chinese Journey to the West.* Routledge.

(1944). *Maarif Vekilliğince Bastırılacak veya Basılması Teşvik Edilecek Tercüme Eserlerin Ne Suretle İnceleneceği Hakkında Talimatname.* Ankara: Maarif Matbaası.

Madame Bovary. (1940). *Yücel*(64), 216-217.

Mahar, C., Harker, R., & Wilkes, C. (1990). The Basic Theoretical Position. R. Harker, C. Mahar, & C. Wilkes (Dü) içinde, *An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu* (s. 1-25). Londra: Macmillan.

Manafi Anari, S., & Adili, S. (2016). Form-based Translation Criticism:A Case Study of The School Principal by Jalal Al-e Ahmad. *Translation Stadies, 14*(53). 02 08, 2020 tarihinde https://journal.translationstudies.ir/ts/article/view/321 adresinden alındı

Marais, K. (2013). The representation of agents of translation in (South) Africa: Encountering Gentzler and Madonella. L. Van Doorslaer, & P. Flynn (Dü) içinde, *Eurocentrism in Translation Studies* (s. 77-94). Amsterdam: Benjamins.

Marinetti, C. (2011). Cultural Approaches. Y. Gambier, & L. v. Doorslaer (Dü) içinde, *Handbook of Translation Studies* (Cilt 2, s. 26-30). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Matbuat Kanunu. (1931, Ağustos 8). *T.C. Resmî Gazete*, s. 731-736.

Maton, K. (2010). Habitus. M. Grenfell (Dü.) içinde, *Pierre Bourdieu: Key Concepts* (s. 49-66). Scarborough: Acumen.

Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research, 1*(2). doi:https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089

Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution.* Klagenfurt. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173 adresinden alındı

Meier, C. (2005 [2001]). Reviewing and Criticism. M. Baker (Dü.) içinde, *Routledge Encyclopeida of Translation Studies.* London; New York: Routledge.

Meier, C. (2008). Reviewing and Criticism. M. Baker, & G. Saldanha (Dü) içinde, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2 b., s. 236-241). Londra ve New York: Routledge.

Meriç, C. (1942). Tercüme Hataları. *Ayın Bibliyogafyası*(6), 14-15.

Meriç, C. (1944). Vadideki Zambak. *Yücel*(98), 69-71.

Meriç, C. (1944a). Eserlerini Nasıl Hazırlıyorlar! *Yücel*(101), 31-34.

Meriç, C. (1946). Zavallı "Cesar Birotteau" Yahut Bir Doçentin Muzipliği. *Yücel*(114), 72-74.

Meriç, C. (1946a). 1944de Öldürülen Voltaire. *Yücel*(119), 10-11.

Meriç, C. (1946b). Bir Doçen'in Keşifleri. *Yücel*(120), 62-66.

Meriç, Cemil. (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 705-706). içinde İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Merkle, D. (2008). Translation constraints and the "sociological turn" in literary translation studies. A. Pym, M. Shlesinger, & D. Simeoni (Dü) içinde, *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury* (s. 175-186). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Meylaerts, R. (2006). Conceptualizing the Translator as a Historical Subject in Multilingual Environments: A Challenge for Descriptive Translation Studies? G. L. Bastin, & P. F. Bandia (Dü) içinde, *Charting the Future of Translation History.* Ottawa: University of Ottawa Press.

Meylaerts, R. (2008). Translators and (their) norms: Towards a sociological construction of the individual. A. Pym, M. Schlesinger, & D. Simeoni (Dü) içinde, *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury* (s. 91-202). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Milton, J., & Bandia, P. (Dü). (2009). *Agents of Translation.* Amsterdam: John Benjamins.

Moghaddam, E. H. (2012). Agents and Their Network in a Publishing House in Iran. A. Pym, & D. Orrego-Carmona (Dü) içinde, *Translation Research Projects 4* (s. 37-50).

Mohaghegh, A. (2011). Clarke's (1891) Translation of Ghazal 1677 by Hafez: A Text-Based Approach in Criticism at Linguistic Level Based on Reiss' (1971) Model. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(18), 76-85.

Moore, R. (2010). Capital. M. Grenfell (Dü.) içinde, *Pierre Bourdieu: Key Copncepts* (s. 101-118). Durham: Acumen.

Moretti, F., van Vliet, L., Bensing, J., Deledda, G., Mazzi, M., Rimondini, M., . . . Fletcher, I. (2011). A standardized approach to qualitative content analysis of focus group discussions from different countries. *Patient Education and Counseling, 82*(3), 420-428.

Muhip, F. (1935). Neo-Humanisme. *Yücel*(2), 6-11.

Muhip, F. (1935a). Neo-Humanisme. *Yücel*(2), s. 10-12.

Muhip, F. (1935b). Neo-Humanisme ve Akıl. *Yücel*(3), s. 2-3.

Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications* (4 b.). London; New York: Routledge.

Nadel, I. B. (1984). *Biography: Fiction, Fact and Form.* New York: Palgrave Macmillan.

Nayır, Y. N. (1943). Tercümeye Dair. *Tercüme, 3*(18), 422-425.

Nayır, Y. N. (1943a). Cyrano de Bergerac Manzum Tercümesi. *Tercüme, 4*(20-21), 179-183.

Necatigil, B. (1995). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü.* İstanbul: Varlık Yayınları.

Newmark, P. (1988). Translation Criticism. *A Textbook of Translation* (s. 184-192). içinde Singapore: Prentice Hall.

Ngan, T. T. (2018). An Evaluation of the Translation of the Film 'Rio' Based on Newmark's Model. *VNU Journal of Foreign Studies, 34*(2), 62-73.

Nobrega, T. M., & Milton, J. (2009). The Role of Haroldo and Augusto de Campos in bringing translation to the fore of literary activity in Brasil. J. Milton, & P. Bandia (Dü) içinde, *Agents of Translation* (s. 257-277). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Obay, A. (1948). Les Faux-Monnayeurs Tercümesi Üzerine. *Tercüme, 8*(45), 241-247.

Ohenberg, T. (1945). Avrupanın Fikrî Kalkınması. *Yücel*(103), 75-79.

Okur Gümrükçüoğlu, S. (2005). Hukuk Tarihi Açısından Hüseyin Namık Orkun ve Faikülleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3*(5), 805-822.

On İki Yıl Sonra... (1946). *Yücel*(113), s. 3-4.

Oral, H., & Özsoy, M. Ş. (2014 [2005]). *Erol Güney'in Ke(n)disi.* Ankara: Yapı Kredi Yayınları.

Orkun, H. N. (1938). Zavallı Tarih. *Yücel*(44), 46-48.

O'Sullivan, C. (2009). Translation within the margin: The "Lİbraries" of Henry Bohn. J. Milton, & P. Bandia (Dü) içinde, *Agents of Translation* (s. 107-129). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Önal, M. (2008). Edebî Dil ve Üslup. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(36), 23-47.

Önsöz. (1951). *Tercüme, 9*(52), 1.

Örik, N. S. (1940). Le Lys Rouge Tercümesi. *Tercüme, 1*(2), 202-205.

Öymen, M. R. (1937). "Bir Psikoloji Tercümesi" Tenkidine Cevap. *Yücel*(23), 181-185.

Özbilen, A. H. (1941). Rebecca (Baştan Savma Tercümeler Serisi). *Yücel*(80), 80-82.

Özbilen, A. H. (1941a). Citadel: (Şahika) (Baştan Savma Tercemeler Serisi). *Yücel*(81), 127-129.

Özdilek, H. (2013). *Tercüme Dergisi ve Türkiye'deki Çeviri Eleştirisi Serüvenine Katkıları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Özerdim, S. N. (1946). Üç Macar Klâsiği. *Yücel*(120), 49-51.

Özgü, M. (1948, Ocak-Nisan). Eichendorff'tan Yapılan Bazı Tercümeler Hakkında. *Tercüme, 8*(43-44), 129-135.

Özgü, M. (1948a). "Malte Laurids Brigge'nin Notları" Tercümesi Dolayısiyle. *Tercüme, 8*(47), 51-56.

Özgü, M. (1960). Yeni Bir "Faust" Tercümesi. *Tercüme, 14*(69-70), 158-168.

Özgü, M. (1961). Wolfgang Borchert: "Kapıların Dışında" (Behçet Necatigil'in Çevirisi Dolayısiyle). *Tercüme, 15*(75-76), 154-164.

Özgürel, R. R. (1943, İkinciteşrin 19). Mektup. *Tercüme, 4*(22), 251-255.

Özkan, A. (2004). *Tercüme and Individual Thought: Conflict and Consensus over Concepts and Norms of Translation (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Özkul, B. (2009). *Tanzimat Döneminde Tercüme Odasından Yetişen Bir Çevirmen-Aydın: Ahmet Vefik Paşa* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Özmen, C. (2016). *The Periodical as a Site of Translational Inquiry into Hollywood-Driven Vernacular Modernism: The Turkish Film Magazine Yıldız (1938-1954).* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Öztelli, C. (1956). Son Kur'an Çevirileri. *Yücel*(6), 375-377.

Özyurt, C. (2005). Dilde ve Edebiyatta Uluslaşma: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi. *Muhafazakar Düşünce*(5), 53-79.

Paker, S. (1983). Çeviride 'Yanlış/Doğru' Sorunu ve Şiir Çevirisinin Değerlendirilmesi. *Yazko Çeviri*(13), 131-139.

Paker, S. (2004). Bir Kültür Planlamacısı Olarak Ahmed Midhat. B. Ü. Bölümü (Dü.), *Symposium on Ahmed Midhat Efendi.* içinde İstanbul.

Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce, 16*(61-62), 121-141.

Paloposki, O. (2012). Translation Criticism. Y. G. Doorslaer (Dü.) içinde, *Handbook of Translation Studies* (Cilt 3, s. 184-190). Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins.

Pekin, F. (1955). Savaş Pilotu (Pilote de Guerre). *Tercüme, 11*(60), 122-129.

Peltek, O. (1946). Oblomov. *Tercüme, 7*(37), 72-73.

Peltek, O. (1948). Bir Asilzade Yuvası. *Tercüme, 8*(47), 47-50.

Peltek, O. (1948a). Delikanlı I. *Tercüme, 8*(43-44), 141-144.

Peltek, O. (1948b). Harabeler. *Tercüme, 8*(43-44), 136-140.

Pfaffenberger, B. (1988). *Microcomputer applications in qualitative research.* Beverly Hills: Sage.

Pınar, S. (1938). Maarif Sistemimizin Meziyet ve Hâtâları. *Yücel*(42), s. 219-225.

Polatel, C. (2020). *1940-1946 Arası Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşasında Tercüme Dergisi.* Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Prof. Dr. Melahat Özgü'nün Biografisi. (1976, 07 01). *Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 7*(7), 175-216.

Pym, A. (1998). *Method in Translation History.* Manchester: St. Jerome.

Pym, A. (2006). Introduction: On the social and the cultural in translation studies. A. Pym, M. Shlesinger, & Z. Jettmarová (Dü) içinde, *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Ramicelli, M. E. (2009). Translating Cultural Paradigms: The Role of the Revue Britannique for the first Brazilian Fiction Writers. J. Milton, & P. Bandia (Dü) içinde, *Agents of Translation* (s. 43-62). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamis.

Rasin, İ. (1939). Yeni İnkılaplar! *Yücel*(50), 49.

Raver, J. L., Jensen, J. M., Lee, J., & O'Reilly, J. (2012). Destructive Criticism Revisited: Appraisals, Task Outcomes, and the Moderating Role of Competitiveness. *Applied Psychology: An International Review, 61*(2), 177-203. doi:10.1111/j.1464-0597.2011.00462.x

Reiss, K. (2000 [1971]). *Translation Criticism - The Potentials and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment.* (E. F. Rhodes, Çev.) Manchester: St. Jerome Publishing.

Rezalete Bakın!.. (1950). *Yücel*(2), s. 49.

Rohde, G. (1941). Tercümeye Dair. *Tercüme, 1*(5), 475-478.

S., Â. (1945). Özdeyişler. *Yücel*(103), 83.

Sager, J. C. (1994). *Language Engineering and Translation: Consequences of Automation.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Sağcan, A. (2022, 05 17). *Lütfi Ay*. Translex: https://translex.ege.edu.tr/tr-6589/lutfi_ay.html adresinden alındı

Sandelowski, M. (2000). Focus on research methods: Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing and Health, 23*(4), 334-340.

Sapiro, G. (2014). The Sociology of Translation: A New Research Domain. S. Bermann, & C. Porter (Dü) içinde, *A Companion to Translation Studies* (s. 82-94). Oxford: Wiley Blackwell.

Sauer, J. (1997). Türkiye'de İlk Çeviri Dergisi: Tercüme. *Kebikeç*(5), 35-49.

Sazyek, E. (2013). Bir Kanon Başlatıcısı Olarak Yeni Lisan Hareketi. *Erdem*(64), 85-102.

Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice.* Thousand Oaks: Sage.

Schultz, M. (1937). Max Schultz'la Bir Konuşma II. *Yücel, 32*, 62-66. (O. Nebi, Röportaj Yapan)

Scott, J. (2003 [1996]). Social Networks. A. Kuper, & J. Kuper (Dü) içinde, *The Social Sciences Encyclopedia* (s. 1365-1367). Londra; New York: Routledge.

Sela-Sheffy, R. (2005). How to be a (recognized) translator. Rethinking habitus, norms, and the field of translation. *Target, 17*(1), 1–26.

Selek, C. H. (1942). Kağıd Meselesi. *Ayın Bibliyografyası*(5), 3.

Semercioğlu, U. (2010). Osmanlı'da İlk Çeviri Eleştirileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Senfoni Pastoral. (1938). *Yücel*(36), 273-274.

Seyda, M. (2019). Hasan Âli Ediz. M. Seyda içinde, *Edebiyat Dostları* (s. 125-151). İstanbul: Kırmızı Kedi.

Shakernia, S. (2014). Study of House‟s Model of Translation Quality Assessment on the Short Story and Its Translated Text. *Global Journal of Human-Social Science, 14*(3), 8-14.

Shakespeare'den hikâyeler. (1938). *Yücel*(37), 38.

Sheffy, R. (1997). Models and Habituses: Problems in the Idea of Cultural Repertoires. *Canadian Review of Comparative Literature, 24*(1), 35-47.

Siisiäinen, M. (2000). Two concepts of social capital: Bourdieu vs. Putnam. *ISTR Fourth International Conference. The Third Sector: For What and For Whom?* Dublin.

Simeoni, D. (1995). Translating and Studying Translation: The View from the Agent. *Meta, 40*(3), 445–460.

Simeoni, D. (1998). The Pivotal Status of the Translator's Habitus. *Target, 10*(1), 1-39.

Sinanoğlu, S. (1941). Protagoras'ın Tercümesi Hakkında. *Tercüme, 1*(5), 485-487.

Sinanoğlu, S. (1941a). Ahmet Cevat Emrenin Odysseia Tercümesi Hakkında. *Tercüme, 2*(10), 344-353.

Sinanoğlu, S. (1941b). İliada Tercümesi. *Yücel*(77), 228-230.

Sıvacıoğlu, S. (2020). *Ârifî'nin Reşehât çevirisinin transkripsiyonlu metni ve bu çevirinin kaynak metinden manzum kesitlerle çeviri eleştirisi bağlamında karşılaştırması.* Ankara: Gazi Üniversitesi.

Snell-Hornby, M. (1990). Linguistic Transcoding or Cultural Transfer? A Critique of Translation Theory in Germany. S. Bassnett, & A. Lefevere (Dü) içinde, *Translation, History and Culture* (s. 79-86). Londra: Pinter.

Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Snell-Hornby, M. (2010). The Turns of Translation Studies. Y. Gambier, & L. v. Doorslaer (Dü) içinde, *Handbook of Translation Studies* (Cilt 1, s. 366-370). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Solok, C. K. (1942). Odysseia Tercümesi. *Tercüme, 2*(12), 516-522.

Solum, K. (2017). Translators, editors, publishers, and critics: Multiple translatorship in the public sphere. C. Alvstad, A. K. Greenall, H. Jansen, & K. Taivalkoski-Shilov (Dü) içinde, *Textual and Contextual Voices of Translation* (s. 39-60). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Sönmez, N. (1943). Yağmurlar Gelince. *Yücel*(95-96), 140-152.

Sungu, İ. (1940). Ziya Paşa'nın "Emile" Tercümesi. *Tercüme, 1*(1), 62-78.

Sungu, İ. (1940a). Ahmet Vefik ve Ziya Paşaların Tartuffe Tercümeleri I. *Tercüme, 1*(4), 372-381.

Sungu, İ. (1941). Ahmet Vefik ve Ziya Paşaların Tartuffe Tercümeleri. *Tercüme, 1*(6), 558-571.

Sür'at Asrı. (1950). *Yücel*(6), 20.

Şahin, E., & Tunç, B. (2015). Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1*(2), 31-69.

Şapolyo, E. B. (1958). *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi* (3 b.). İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Şeyhanlıoğlu, H. (2020). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'de Kültürel Faaliyetler (1946-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi, 6*(4), 1369-1384.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2001). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey 1923-1960.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). Tercüme Bürosu Nasıl Doğdu. Birinci Türk Neşriyat Kongresi ve Çeviri Planlaması. M. Rifat (Dü.) içinde, *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriyi Düşünenler* (s. 37-43). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008a). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960.* Amsterdam ve New York: Rodopi.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2009). A cultural agent against the forces of culture: Hasan Ali Yücel. J. Milton, & P. Bandia (Dü) içinde, *Agents of Translation* (s. 161-188). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2009a). Retranslation. M. Baker & G. Saldanha (Düz.) içinde, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (s. 232-235). Abingdon; New York: Routledge.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2015 [2005]). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar* (2 b.). İstanbul: Scala Yayıncılık.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de Çevirinin Politikası ve Poetikası: 1923-1960.* (T. Demirel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2018 [1969]). Nurullah Ataç İçin. Z. Kerman (Dü.) içinde, *Edebiyat Üzerine Makaleler* (s. 437-441). İstanbul: Dergah.

Tanpınar, A. H. (2018a [1969]). Tercüme Meselesi. A. H. Tanpınar içinde, *Edebiyat Üzerine Makaleler* (s. 79-81). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tansel, F. A. (1946). Garp Dillerinden Manzum Tercüme (1839-1908). *Tercüme, 6*(34-36), 464-475.

Tanyeri, Ç. (2003, 10 30). Celal Üster ve Gönül Suveren ya da çeviri ve çeviri eleştirisi. *Cumhuriyet Kitap*.

Taylan, A. (2007). *Yeni Ufuklar Dergisi Üzerinde Bir İnceleme.* Ankara: Gazi Üniversitesi.

Tekeli, İ. (1995). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 650-673). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, T. (1958). Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri. *Türk Dili, 7*(80), 408-413.

Teoman, S. (1946). Yepyeni Bir Eser. *Tercüme, 7*(37), 90-93.

Tercüme. (1948). Teknide Cevap. *Tercüme, 8*(48), 501-502.

Tercüme Eserler Meselesi. (1939, 4 4). *Tan*, s. 5.

Tesal, R. (1947). Bir Şiir Kitabı Tercümesi. *Yücel*(134), 418-421.

Tesch, R. (1990). *Qualitative research: Analysis types and software tools.* Londra: Falmer Press.

Thomson, P. (2008). Field. M. Grenfell (Dü.) içinde, *Pierre Bourdieu - Key Concepts* (s. 67-81). Durham: Acumen.

Tıbbın Şaheseri. (1935). *Yücel*(1), s. 28-29.

Tietze, A. (1950). İntihal. *Yücel*(4), 5-7.

Tolun, H. (1936). Bir Terceme. *Yücel, 20*, s. 63-64.

Tolun, H. (1936a). Bir Psikoloji Tercümesi. *Yücel*(22), 149-151.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond.* Amsterdam, Filedelfiya: John Benjamins.

Tökin, F. H. (1956). Türk Tiyatrosu: Tanzimat Devri. *Yücel*(3), 157-161.

Tuncel, B. (1940, Mayıs 19). XII inci Charles'in Tarihi. *Tercüme, 1*(1), 92-95.

Tuncel, B. (1940a, Mayıs 19). Tercüme Meselesi. *Tercüme, 1*(1), 79-82.

Tuncel, B. (1958). Ataç ve Tercüme. *Tercüme, 12*(63-64), 72-74.

Turell, M. T. (2008). Plagiarism. J. G. Turell (Dü.) içinde, *Dimensions of Forensic Linguistics* (s. 265-299). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Türkay, N. (1948). Suç ve Ceza Eserinin Kötü Bir Tercümesi Münasebetiyle. *Tercüme, 8*(43-44), 145-153.

Tyulenev, S. (2014). *Translation and Society: An Introduction.* London; New York: Routledge.

Uçar, A. (2007). *1950'ler Türkiye'sinde Edebiyat Dergiciliğ: Poetikalar ve Politikalar.* Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Utku, A. (2011). Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 9*(17), 399-420.

Uyguner, M. (1953). Cesur Delikanlı. *Mavi*(3), 5-8.

Ünver, A. S. (1937a). Üsküdar Kavak Sarayı Hakkında Vesikaları Sıralama ve Bir Deneme I. *Yücel*(29), s. 175-178.

Üster, C. (2003, 08 29). *Radikal.* 04 12, 2020 tarihinde www.radikal.com.tr: http://www.radikal.com.tr/kitap/yeryuzu-kitapligi-855220/ adresinden alındı

Üyepazarcı, E. (2015). Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını. C. Yılmaz (Dü.) içinde, *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 224-240). TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM); İBB Kültür AŞ.

Van Dijk, J. (2006). *The Network Society.* Londra; Thousand Oaks; Yeni Delhi: Sage Publications.

Vâ-Nû. (1939, 4 2). Neşriyat kongresinde görüşülecek maddelerden dördü. *Akşam*, s. 3.

Venuti, L. (2008 [1995]). *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (İkinci b.). Londra ve New York: Routledge.

Vorderobermeier, G. M. (Dü.). (2014). *Remapping Habitus in Translation Studies.* Amsterdam; New York: Rodopi.

Wacquant, L. J. (1992). Toward a Social Praxeology: The Structure and Logic of Bourdieu's Sociology. P. Bourdieu, & L. J. Wacquant (Dü) içinde, *An Invitation to Reflexive Sociology* (s. 1-60). Oxford: Polity Press.

Wakabayashi, J. (2000). Subversion, Sex and the State: The Censorship of Translations in Modern Japan. *Translation Quarterly*(16/17), 53-78.

Wardt, M. R. (2010). *What a plunge! Translating Virginia Woolf's Mrs. Dalloway.* Utrecht: Utrecht University.

Whittemore, R. (1992). Biography and Literature. *The Sewanee Review, 100*(3), 382-396.

Wolf, M. (2006). Translating and Interpreting as a Social Practice - Introspection into a New Field. M. Wolf (Dü.) içinde, *Übersetzen – Translating – Traduire: Towards a "Social Turn"?* (s. 9-19). Viyana: LIT Verlag.

Wolf, M. (2006a). The female state of the art: Women in the "translation field". A. Pym, M. Shlesinger, & Z. Jettmarová (Dü) içinde, *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting* (s. 129–141). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Wolf, M. (2007). Introduction: The emergence of a sociology of translation. M. Wolf, & A. Fukari (Dü) içinde, *Constructing a Sociology of Translation* (s. 1-35). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wolf, M. (2010). Sociology of Translation. Y. Gambier, & L. V. Doorslaer (Dü) içinde, *Handbook of Translation Studies* (Cilt 1, s. 337-343). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wolf, M. (2013). "Prompt, at any time of the day…": the Emerging Translatorial Habitus in the Late Habsburg Monarchy. *Meta, 58*(3), 504-521.

Wolf, M., & Fukari, A. (Dü). (2007). *Constructing a Sociology of Translation.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Y., A. (1947). Klâsikler Üzerine. *Yücel*(133), 400-401.

Yalçın, M. (Dü.). (2010). Hızır, Nusret. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 1. Cilt, 3. Baskı*, 514. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yazıcı, M. (2007). Kültürel Sermaye ve Mevlana Çevirileri. *ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (s. 831-844).

Yetkin, S. K. (1941). Bir Zamane Çocuğunun İtirafları. *Tercüme, 2*(7), 81-83.

Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950.1960) ve Basın. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51*(1), 481-505.

Yılmaz-Gümüş, V. (2023). Oscar Wilde'ın Lady Windermere's Fan Adlı Oyununun Hadiye Sayron İmzalı Türkçe Çevirisi Aracılığıyla Cumhuriyetin 100. Yılında Tercüme Bürosu'na Yeniden Bakmak. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(Özel Sayı), 279-302.

Yoğun, P. (2019). *Diplomasi Tarihi Işığında İlk Türk Kadın Diplomat: Adile Ayda.* Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Yolaç, L. (1944). Carlyle ve Kahramanlar Tercümesi. *Tercüme, 4*(23), 342-346.

Yolaç, L., & Gerçin, B. (1946). "Mary Rose" Tercümesi Münasebetiyle. *Yücel*(112), 200-202.

Yüce, B. (2009). *Galatat-ı Terceme Defterleri'nde Çeviri Normları (Basılmamış Yükseklisans Tezi).* Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Yüce, H. B. (1948). Gülşen-i Râz. *Tercüme, 8*(43-44), 127-128.

Yücel. (1640). *Yücel*(61), 32-36.

Yücel. (1935). Önsözümüz. *Yücel*(1), 1.

Yücel. (1935a). Isırgan Otu. *Yücel, 1*(2), 1.

Yücel. (1939). Neşriyat Kongresi. *Yücel*(52), s. 135.

Yücel. (1943). *Yücel*(95-96), 140.

Yücel. (1947). Biz Kemalistleriz. *Yücel, 22*(134), 412.

Yücel. (1955). Başlarken. *Yücel*(1), 1.

Yücel, F., & Tuzcu, N. (2021). Yazınsal çeviri bağlamında toplumsal değişimin temelleri: "Tercüme Odası" ve "Tercüme Bürosu". A. Şeker, & E. Özcan (Dü) içinde, *Edebiyat sosyolojisini güncel kılmak: Temel yaklaşımlar, toplumsal-politik dönüşümler, incelemeler* (s. 233-253). Ankara: Nika.

Yücel, H. A. (2019 [2011]). *Davam* (2. Baskı b.). İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Yücel, H. A. (1940). Önsöz. *Tercüme, 1*(1), s. 1-2.

Yücel, H. A. (2008 [1989]). *Edebiyat Tarihimizden.* İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

EK 1: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirileri

Yazar Adı Soyadı	Yazının Başlığı	Cilt (Sayı)	Sayfa Aralığı	Sayfa Sayısı	Yayımlanma Tarihi
İhsan Sungu	Ziya Paşa'nın "Emile" Tercümesi	1 (1)	62-78	17	19 Mayıs 1940
Azra Erhat	Bay Ahmet Reşid'in "Aeneis" Tercümesi Hakkında	1 (1)	90-92	3	19 Mayıs 1940
Bedrettin Tuncel	XII'inci Charles'in Tarihi	1 (1)	92-95	4	19 Mayıs 1940
Saffet Pala	"The Good Earth" Tercümesi Münasebetiyle	1 (1)	95-98	4	19 Mayıs 1940
İhsan Sungu	Ziya Paşa'nın Emile Tercümesi Hakkında Mülahazalar	1 (2)	184-190	7	19 Temmuz 1940
Nahid Sırrı Örik	"Le Lys Rouge" Tercümesi	1 (2)	202-205	4	19 Temmuz 1940
İhsan Sungu	Ahmet Vefik ve Ziya Paşaların "Tartuffe" Tercümeleri - I	1 (4)	372-381	10	19 Birinciteşrin 1940
Sabahattin Eyüboğlu	Sait Bey'in Bir Tercümesi Münasebetiyle	1 (5)	470-474	5	19 İkinci Kanun 1941
Suat Sinanoğlu	Protagoras'ın Tercümesi Hakkında	1 (5)	485-487	3	19 İkinci Kanun 1941
N. ve N. Hızır	Bir Shakespeare Tercümesi Münasebetiyle - I	1 (5)	488-489	2	19 İkinci Kanun 1941
Bedrettin Tuncel	Tılsımlı Deri	1 (5)	490-491	2	19 İkinci Kanun 1941
İhsan Sungu	Ahmet Vefik ve Ziya Paşaların "Tartuffe" Tercümeleri	1 (6)	558-571	14	19 Mart 1941
Eva Buck-Marchand	Shakespeare'den Bir Parçanın Muhtelif Tercümeleri Münasebetiyle	1 (6)	574-580	7	19 Mart 1941
S. Ali	İkinci Dilden Tercüme Meselesi ve Bir Misal	1 (6)	581-585	5	19 Mart 1941
N. ve N. Hızır	Bir Shakespeare Tercümesi Münasebetiyle - II	2 (7)	76-80	5	19 Mayıs 1941
Suut Kemal Yetkin	Bir Zamane Çocuğunun İtirafları	2 (7)	81-83	3	19 Mayıs 1941
Lütfi Ay	Bir Perdelik Tercüme Piyesler	2 (7)	84-91	8	19 Mayıs 1941
Yaşar Nabi	Edebi Hikayelerin Tercümesi	2 (7)	91-95	5	19 Mayıs 1941
Azra Erhat	Sappho'nun Bir Şiiri ve Tercümeleri Hakkında	2 (8)	177-186	10	19 Temmuz 1941
Lütfi Ay	Dominik	2 (8)	187-192	6	19 Temmuz 1941
Zeki Baştımar	"Karamazof Kardeşler"	2 (9)	269-273	5	19 Eylül 1941
Erol Güney ve L. Ay	Baudelaire'nin Edgar Poe Tercümeleri	2 (9)	274-278	5	19 Eylül 1941
Suat Sinanoğlu	Ahmet Cevat Emre'nin Odysseia Tercümesi Hakkında	2 (10)	344-353	10	19 İkinciteşrin 1941
Lütfi Ay	Jerminal	2 (10)	354-358	5	19 İkinciteşrin 1941
N. H.	"İki Yeni Gelinin Hatırları" Tercümesine Dair Not	2 (10)	361-362	2	19 İkinciteşrin 1941
Lütfi Ay	İtalya Hikayeleri	2 (11)	438-442	5	19 İkinci Kanun 1942
Erol Güney	Zamanımızın Bir Kahramanı	2 (11)	443-446	4	19 İkincikanun 1942
İrfan Şahinbaş	Cengel Kitabı	2 (11)	447-451	5	19 İkinci Kanun 1942
Cevdet Kudret Solok	Odysseia Tercümesi	2 (12)	516-522	7	19 Mart 1942
Azra Erhat	Herodot Tarihi	2 (12)	523-526	4	19 Mart 1942

Saffet Korkut ve İrfan Şahinbaş	Hamlet Tercümesi	2 (12)	527-529	3	19 Mart 1942
Erol Güney	Budala	2 (12)	530-535	6	19 Mart 1942
Lütfi Ay	Angel Dayı	2 (12)	536-541	6	19 Mart 1942
Nusret Hızır	Bir Pascal Tercümesi	3 (13)	69-72	4	19 Mayıs 1942
Erol Güney	Babalar ve Çocuklar	3 (13)	73-76	4	19 Mayıs 1942
Lütfi Ay	Gençlik Hulyaları	3 (13)	77-81	5	19 Mayıs 1942
Süreyya İlgün	Nana	3 (14)	145-149	5	19 Temmuz 1942
Lütfi Ay	Salavin'in Ruznamesi	3 (14)	150-154	5	19 Temmuz 1942
Erol Güney	Yoksullar	3 (15)	213-217	5	19 Eylül 1942
Lütfi Ay	L'Assmmoir Tercümeleri	3 (15)	218-224	7	19 Eylül 1942
Berit Gerçin	Coriolanus Tercümesi	3 (16)	284-289	6	19 İkinciteşrin 1942
Lütfi Ay	Manon Lescaut Tercümeleri	3 (17)	348-356	9	19 İkincikanun 1943
Erol Güney	Sergiy Baba	3 (17)	357-361	5	19 İkincikanun 1943
Yaşar Nabi Nayır	Baragan'ın Devedikenleri	3 (17)	362-365	4	19 İkincikanun 1943
Turgut S. Erem	Ölmiye Aşk: Anafor Tepe	3 (18)	426-431	6	19 Mart 1943
Nusret Hızır	Eflatun Tercümeleri	4 (19)	64-68	5	19 Mayıs 1943
Nihal Yalaza Taluy	Müfettiş Tercümesi	4 (19)	69-71	3	19 Mayıs 1943
Lütfi Ay	Değirmenimden Mektuplar Tercümeleri	4 (19)	72-79	8	19 Mayıs 1943
Turgut S. Erem	Tilki Tercümesine Dair	4 (19)	80-83	4	19 Mayıs 1943
Yaşar Nabi Nayır	Cyrano De Bergerac Manzum Tercümesi	4 (20-21)	179-183	5	19 Eylül 1943
Süreyya İlgün	Kadınlar Mektebi	4 (22)	246-250	5	19 İkinciteşrin 1943
Leman Yolaç	Carlyle ve Kahramanlar Tercümesi	4 (23)	342-346	5	19 İkincikanun 1944
Hasan Ali Ediz	Ölü Canlar	4 (23)	347-351	5	19 İkincikanun 1944
Mehmet Karasan	Eflatun Tercümelerini Okurken II	4 (24)	439-443	5	19 Mart 1944
Lütfi Ay	Musset Tercümeleri I	4 (24)	444-450	7	19 Mart 1944
Yaşar Nabi Nayır	Bir Tercüme Münasebetiyle	4 (24)	451-454	4	19 Mart 1944
Erol Güney	Bir Ressamın Hikayesi	5 (25)	61-65	5	19 Mayıs 1944
Nurullah Ataç	Hoş Bir Kitap	5 (27)	227-229	3	19 Eylül 1944
Belinski (1811-1848)	Bir Eflatun Tercümesi Münasebetiyle	6 (31-32)	92-94	3	19 Temmuz 1945
Sami Güven	Üç Graziella Tercümesi	6 (33)	263-267	5	19 Eylül 1945
Fevziye Abdullah Tansel	Garp Dillerinden Manzum Tercüme (1839-1908)	6 (34-36)	464-475	12	19 Mart 1946
Oğuz Peltek	Oblomov	7 (37)	72-73	2	19 Mayıs 1946
Adil Hanlı	Sevememek	7 (37)	81-83	3	19 Mayıs 1946
Fikret Adil	Tercümeye Dair	7 (37)	87-88	2	19 Mayıs 1946
Zahir Güvenli	Edebiyat	7 (37)	88-89	2	19 Mayıs 1946
Sabahattin Teoman	Yepyeni Bir Eser	7 (37)	90-93	4	19 Mayıs 1946
Halid Fahri Ozansoy	Edebiyat	7 (37)	94-96	3	19 Mayıs 1946
Oğuz Peltek	Bizde Descartes Tercümeleri	7 (38)	172-176	5	19 Temmuz 1946
Saffet Yetkin	Molla Cami ve Farsça Şiirleri	8 (43-44)	120-123	4	Ocak-Nisan 1948

M. Nuri Gencosman	Şehname	8 (43-44)	124-126	3	Ocak-Nisan 1948
H. Basri Yüce	Gülşen-i Raz	8 (43-44)	127-128	2	Ocak-Nisan 1948
Prof. Melahat Özgü	Eichendorff'tan Yapılan Bazı Tercümeler Hakkında	8 (43-44)	129-135	7	Ocak-Nisan 1948
Oğuz Peltek	Harabeler	8 (43-44)	136-140	5	Ocak-Nisan 1948
Oğuz Peltek	Delikanlı I	8 (43-44)	141-144	4	Ocak-Nisan 1948
Dr. N. Türkay	Suç ve Ceza Eserinin Kötü Bir Tercümesi Münasebetiyle	8 (43-44)	145-153	9	Ocak-Nisan 1948
Melahat Özgü	Theodor Storm - Tercümesi Dolayısiyle -	8 (45)	236-240	5	Mayıs-Haziran 1948
Afif Obay	Les Faux Monnayeurs Tercümesi Üzerine	8 (45)	241-247	7	Mayıs-Haziran 1948
Yusuf Tavat	Siyah İnciler	8 (45)	248-249	2	Mayıs-Haziran 1948
Hasan Ali Ediz	"Mesnevi" Tercümesi	8 (45)	250-252	3	Mayıs-Haziran 1948
Prof. Melahat Özgü	Hermann Sudermann'dan İki Tercüme	8 (46)	332-337	6	Temmuz-Ağustos 1948
Adile Ayda	Hasan Ali Ediz'in "Suç ve Ceza" Tercümesi Münasebetiyle	8 (46)	345-347	3	Temmuz-Ağustos 1948
Oğuz Peltek	Bir Asilzade Yuvası	8 (47)	47-50	4	Eylül-Ekim 1948
Prof. Dr. Melahat Özgü	"Malte Laurids Brigge'nin Notları" Tercümesi Dolayısiyle	8 (47)	51-56	6	Eylül-Ekim 1948
Adile Ayda	"Ruy Blas" Tercümesi	8 (47)	64-68	5	Eylül-Ekim 1948
Salah Birsel	Andre Gide'den "Seçme Yazılar"	8 (47)	73-74	2	Eylül-Ekim 1948
Selahattin Batu	Goethe İle Konuşmalar	8 (48)	483-485	3	Kasım-Aralık 1948
Melahat Özgü	Yiğit Kapsperl İle Güzel Annerl'in Hikayesi - Tercümesi Dolayısiyle -	8 (48)	486-489	4	Kasım-Aralık 1948
Halit Fahri Ozansoy	Klasikler Serisinde Yeni Eserler	8 (48)	499-500	2	Kasım-Aralık 1948
Prof. Melahat Özgü	"Ekkehard" Tercümesi Dolayısiyle	9 (52)	280-282	3	Mayıs 1951.
Oktay Akbal	Çehov'un Hikayelerine Dair	9 (52)	283-286	4	Mayıs 1951.
Talat Sait Halman	Shakespeare'in Manzum Tercümesi Meselesi ve Aruz	10 (55)	63-73	11	Ocak 1953.
Dr. Ahmet Temir	Cengiz Han	10 (55)	74-77	4	Ocak 1953.
Dr. Hakkı Calp	Lukianos'dan Çeviriler	11 (59)	74-84	11	Ocak-Şubat-Mart 1955
Fuat Pekin	Savaş Pilotu	11 (60)	122-129	8	Nisan-Haziran 1955
Fuat Pekin	Medeniyet	12 (61)	173-176	4	Ocak-Mart 1958
Melahat Özgü	Yeni Bir "Faust" Tercümesi	14 (69-70)	158-168	11	Ocak-Haziran 1960
Fuat Pekin	Tercüme Sanatı	14 (69-70)	169-176	8	Ocak-Haziran 1960
Fuat Pekin	Tercüme Sanatı	14 (71-72)	111-117	7	Temmuz-Aralık 1960
Melahat Özgü	Wolgang Borchert: "Kapıların Dışında" (Behçet Necatigil'in Çevirisi Dolayısiyle)	15 (75-76)	154-164	11	Temmuz-Aralık 1961

Fuat Pekin	Tercüme Sanatı	15 (75-76)	167-170	4	Temmuz-Aralık 1961
Fuat Pekin	Gide'in Güncesi	15 (75-76)	170-175	6	Temmuz-Aralık 1961
Necla Aytür	F. Scott Fitzgerald'ın Muhteşem Gatsby'si ve Yitik Kuşak	17 (82)	136-146	11	Nisan-Haziran 1965
M. Nuri Gencosman	Mevlana'dan Tercümeler	17 (83)	100-103	4	Temmuz-Eylül 1965

EK 2: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirisi ve Değerlendirmesine İlişkin Yazılar

Yazar Adı Soyadı	Yazının Başlığı	Cilt (Sayı)	Sayfa Aralığı	Yayımlanma Tarihi
Bedrettin Tuncel	Tercüme Meselesi	1 (1)	79-82	19 Mayıs 1940
Azra Erhat	Yunan Eserlerinin Almanyada Tercümesi	1 (1)	83-89	19 Mayıs 1940
Andre Gide	Tercüme Hakkında Bir Mektup	1 (2)	190-192	19 Temmuz 1940
N. Bahtin	Tercüme Hakkında Bir Konuşma	1 (2)	193-196	19 Temmuz 1940
Erol Güney	Rusya'da Tercüme	1 (2)	196-201	19 Temmuz 1940
İzzet-Melih Devrim	Edebi Tercüme	1 (3)	275-277	19 Eylül 1940
Süheyla Yanık	Jacques Amyot	1 (3)	278-280	19 Eylül 1940
Goethe	Tercümeler	1 (3)	281-282	19 Eylül 1940
Saffet Dengi	Kitabı-Mukaddesin İngilizce Tercümesine Dair	1 (4)	382-386	19 Birinciteşrin 1940
Wladimir Weidle	Tercüme Sanatı	1 (4)	386-389	19 Birinciteşrin 1940
Jean Camborde	Tercümede Sıhhate Dair	1 (4)	389-391	19 Birinciteşrin 1940
Nurullah Ataç	Tercümeye Dair Notlar	1 (4)	404-405	19 Birinciteşrin 1940
Georg Rohde	Tercümeye Dair	1 (5)	475-478	19 İkinci Kanun 1941
Matthew Arnold	Homeros'un Tercümesine Dair	2 (7)	68-71	19 Mayıs 1941
Sir A. F. Tytler	Tercümenin Prensipleri Hakkında Bir Deneme	2 (8)	170-176	19 Temmuz 1941
Nusret Hızır	Tercümeye Dair Yazılar Hakkında	2 (9)	265-268	19 Eylül 1941
Nusret Hızır	Tercüme Tenkitlerine Dair	2 (10)	359-360	19 İkinciteşrin 1941
Erol Güney	Edebi Eserlerin "Filim Diline" Tercümesi	3 (14)	142-144	19 Temmuz 1942
C. E. Bazell	İngilizceye Tercüme	3 (15)	210-212	19 Eylül 1942
N. S.	Tercümeye Dair Notlar	3 (16)	299-300	19 İkinci teşrin 1942
Nusret Hızır	Eflatun Tercümeleri	3 (17)	344-347	19 İkincikanun 1943
Yaşar Nabi Nayır	Tercümeye Dair	3 (18)	422-425	19 Mart 1943
Nusret Hızır	Tercüme Tenkidleri Hakkında	4 (20-21)	177-178	19 Eylül 1943
Reşat Nuri Güntekin	Türkçenin Eksikleri I-II	5 (26)	150-154	19 Temmuz 1944
Nurullah Ataç	Tercüme Üzerine	5 (26)	155-157	19 Temmuz 1944
Yunus Kazım Köni	Tercümeye Dair Düşünceler	5 (26)	157-159	19 Temmuz 1944
Nurullah Ataç	Hoş Bir Kitap	5 (27)	227-229	19 Eylül 1944
Azra Erhat	Yunan-Latin Klasikleri	5 (28)	317-319	19 Kasım 1944
M. Nuri Gencosman	Şark-İslam Klasikleri	5 (28)	320-321	19 Kasım 1944
A. Federov	Edebiyatta Şiir Tercümesinin Önemi	6 (34-36)	273-275	19 Mart 1946
Ali Rauf Akan	Tercüme Dergisinin Özel Sayısı	7 (37)	85-86	19 Mayıs 1946
Şevket Rado	Şiir Tercümeleri	7 (37)	86-87	19 Mayıs 1946
Sabri Esat Siyavuşgil	Orman Dile Geldi	7 (41-42)	408-409	19 Mart 1947
Türker Acaroğlu	Manastırlı Rifat'ın Tercüme Üzerine Düşünceleri	8 (48)	479-482	Kasım-Aralık 1948
Valery Larbaud	Tercüme Üzerine	9 (52)	271-274	1 Mayıs 1951
M. Türker Acaroğlu	Necip Asım'ın Tercüme Hakkındaki Düşünceleri	9 (53-54)	394-398	1 Aralık 1951

Francis de Miomandre	Hakiki Tercümeye Dair	10 (55)	56-57	1 Ocak 1953
Samim Sinanoğlu	Tercümenin Değeri	10 (55)	60-62	1 Ocak 1953
J. Gottfried Herder	Almanyada Yunan Edebiyatı Hakkında - I	10 (57-58)	58-65	1 Temmuz 1953
Nurullah Ataç	Tercümeye Dair Notlar	12 (63-64)	77-79	Temmuz-Aralık 1958
Nurullah Ataç	Tercümeye Dair	12 (63-64)	79-81	Temmuz-Aralık 1958
Nurullah Ataç	Tercüme Üzerine	12 (63-64)	81-84	Temmuz-Aralık 1958
Theodore Savory	Devirler Boyunca Tercüme	14 (69-70)	152-157	Ocak-Haziran 1960
Edmond Cary	Şiir Çevirisi	14 (71-72)	104-110	Temmuz-Aralık 1960
Walter Benjamin	Çeviricinin Ödevi	15 (73-74)	110-121	Ocak-Haziran 1961

EK 3: *Tercüme* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirilerine Cevaplar

Yazar Adı Soyadı	Yazının Başlığı	Cilt (Sayı)	Sayfa Aralığı	Yayımlanma Tarihi
Halide Edib	Tenkidi Tenkid	3 (14)	138-141	19 Temmuz 1942
Hamdi Varoğlu	L'Assommoir Tercümesi Üzerine Bir Tenkide Cevap	3 (16)	290-293	19 İkinciteşrin 1942
Nasuhi Baydar	Tercümenin ve Tenkidin Zorlukları	3 (17)	366-373	19 İkincikanun 1943
N. H.	Bir Tenkid Münasebetiyle	3 (17)	374-375	19 İkincikanun 1943
Seniha Sami	"Coriolanus" Tercümesi Tenkidine Cevap	3 (18)	432-433	19 Mart 1943
N. H.	Bir Tenkid Münasebetiyle	3 (18)	434-435	19 Mart 1943
Ragıp Rıfkı Özgürel	Mektup	4 (22)	251-255	19 İkinciteşrin 1943
Lütfi Ay	"Değirmenimden Mektuplar Tercümeleri" Üzerine Bir Mektuba Cevap	4 (22)	256-261	19 İkinciteşrin 1943
Ali Süha Delilbaşı	Cimri Tercümesi Dolayısiyle	4 (24)	461-468	19 Mart 1944
İsmail Hami Danişmend	Cimri'nin İnci Gerdanlığı	5 (25)	72-75	19 Mayıs 1944
Lütfi Ay	Felsefe Sözlüğü Tercümesi Üzerine Bir Tenkide Cevap	6 (33)	259-262	19 Eylül 1945
Sabri Esad Siyavuşgil	Bir Tenkide Cevap	8 (47)	69-72	Eylül-Ekim 1948
Tercüme	Tenkide Cevap	8 (48)	501-502	Kasım-Aralık 1948

EK 4: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eserler Üzerine Eleştirel Metinler

Yazar Adı Soyadı	Yazının Başlığı	Sayı	Sayfa Aralığı	Yayımlanma Tarihi
	İnsanlığın Hali	8	68-69	Birinci Teşrin, 1935
	Şehir Tiyatrosu	9	118	İkinci Teşrin, 1935
Behçet Kemal Çağlar	Bir Yunan Vazosuna Gazel	12	221	Şubat, 1936
M. K.	Şehir Tiyatrosunda Faust	14	90	Nisan, 1936
Orhan Burian	Shakespeare'i Türkçeleştirmek	19	24-27	Eylül, 1936
Haydar Tolun	Bir Terceme	20	63-64	Birinci Teşrin, 1936
Muhtar M. Körükçü	Dünya Nimetleri	20	66-67	Birinci Teşrin, 1936
F. Muzaffer Amaç	Hipnotizma	21	106-107	İkinci Teşrin, 1936
Haydar Tolun	Bir Psikoloji Tercümesi	22	149-151	Birinci Kanun, 1936
Muhtar M. Körükçü	Bir Kadının Hayatı ve Ayak Takımı Arasında	22	152-153	Birinci Kanun, 1936
O. Burian	Tagore'u Türkçeleştirmek	24	218-221	Şubat, 1937
Muhtar Körükçü	Thais	25	22-23	Mart, 1937
	Senfoni Pastoral	36	273-274	Şubat, 1938
	Shakespeare'den Hikâyeler	37	38	Mart, 1938
	Plevne Müdafaası	41	203	Temmuz, 1938
Haydar Tolun	Bir Makale ve Bir Tercüme Münasebetile	43	9--10	Eylül, 1938
Hüseyin Namık Orkun	Zavallı Tarih	44	46-48	İlk Teşrin, 1938
Atsız	Dede Korkut	48	306-310	Şubat, 1939
	Türkiye Seyahatnameleri Serisi	51	124-125	Mayıs, 1939
	Biraz Daha Ciddî Olalım!	52	172	Haziran, 1939
Vedat Günyol	Faust ve Tercemesi Etrafında	63	149-152	Mayıs, 1940
Avni Candar	İlyada Tercemesi	64	187-192	Haziran, 1940
	Madame Bovary	64	216-217	Haziran, 1940
Kemal Çığ	Seçme Rus Hikaâyeleri	73	47	Mart, 1941
Suat Sinanoğlu	İliada Tercümesi	77	228-230	Temmuz, 1941
H. Özbilen	Rebecca: Baştan Savma Tercümeler Serisi	80	80-82	Birinci Teşrin, 1941
A. H. Özbilen	Citadel: (Şahika): Baştan Savma Tercemeler Serisi	81	127-129	Son Teşrin, 1941
	Kanije Muhasarası	81	132-133	Son Teşrin, 1941
Hikmet Dizdaroğlu	Kumarbaz	82	178-181	İlk Kanun, 1941
Lütfü Ay	Denize Giden Atlılar	83	217-218	İkinci Kanun, 1942
Hikmet Dizdaroğlu	Ariel Shelley'in Hayatı (I)	88-90	67-69	Haziran-Temmuz, 1942
Orhan Burian	İngilizce Bir Lügat	88-90	69	Haziran-Temmuz, 1942
Nejat Sönmez	Yağmurlar Gelince	95-96	140-152	İkinci Kanun-Şubat, 1943
Fikret Çatalcalı	Yeni Bir Shakespeare Tercümesi Hakkında	98	66-68	Haziran, 1944
Cemil Meriç	Vadideki Zambak	98	69-71	Haziran, 1944
Orhan Şaik Gökyay	Leylâ ile Mecnun	99	82-87	Temmuz, 1944
Cemil Meriç	Eserlerini Nasıl Hazırlıyorlar!	101	31-34	Eylül, 1944
Seniha Bedri Göknil	Hölderlin	102	58-61	Nisan, 1945
B. Girçin	Anafortepe-Ölmeyen Aşk Tercümesi Hakkında	102	64-70	Nisan, 1945
Â. S.	Özdeyişler	103	83	Mayıs, 1945
Orhan Burian	"Bizim Şehir"	105	152-157	Temmuz, 1945
H. Dizdaroğlu	Genç Bir Şaire Mektuplar	105	164-165	Temmuz, 1945
Naciye Öncül	Aya Doğru	107	24-27	Eylül, 1945
Güzin Kaya	Riceyman Basamakları	108	60-63	Ekim, 1945
Leman Yolaç-B.	"Mary Rose" Tercümesi	112	200-202	Şubat, 1946

Gerçin	Münasebetiyle			
C. Meriç	Zavallı "Cesar Birotteau" Yahut Bir Doçentin Muzipliği	114	72-74	Nisan, 1946
Türker Acaroğlu	Sibirya Geceleri	114	75-77	Nisan, 1946
A. Erdoğan Noyan	Yine Bir Tercüme Üzerine: Bir Yanda L'Homme Cet Inconu, Öbür Yanda Bilinmeyen İnsan	115	111-115	Mayıs, 1946
	İlim Bu Kadar Ucuz Mu?	118	207	Ağustos, 1946
Güzin Kaya	Hissi Seyahat	119	8--9	Eylül, 1946
Cemil Meriç	1944de Öldürülen Voltaire	119	10--11	Eylül, 1946
V.Günyol-A.Yörük	İvan İlyiç'in Ölümü	119	16-17	Eylül, 1946
S. N. Özerdim	Üç Macar Klâsiği	120	49-51	Ekim, 1946
C. Meriç	Bir Doçent'in Keşifleri	120	62-66	Ekim, 1946
Atalay Yörük	"Tabiat Işığı ile Hakikatı Arama"	123	109-110	Ocak, 1947
Türker Acaroğlu	Aisopos'un Masalları Etrafında	124	143-145	Şubat, 1947
	Her Halde Türkçe Sanmışlar	125	20	Mart, 1947
S. Karagöz	Hakikat	125	23-26	Mart, 1947
Muhtar Körükçü	Avrupaya İhtar	126	94	Nisan, 1947
Atalay Yörük	İlim ve Sanatlar Hakkında Nutuk	127	160-163	Mayıs, 1947
Hikmet Dizdaroğlu	Mitoloji Üzerine Bir Eser	129-131	258-260	Temmuz-Ağustos-Eylül, 1947
Muhtar Körükçü	Bir Prust Tercümesi	129-131	302-304	Temmuz-Ağustos-Eylül, 1947
A. Y.	Klâsikler Üzerine	133	400-401	Kasım, 1947
Reşat Tesal	Bir Şiir Kitabı Tercümesi	134	418-421	Aralık, 1947
Hikmet Dizdaroğlu	Örnek Bir Eser: "Sindbâd-Name"	138	78-82	Nisan, 1948
Hikmet Dizdaroğlu	Mechul Bir Dilci ve Eseri	139	138-140	Mayıs, 1948
	Rezalete Bakın!..	2	49	Şubat, 1950
Orhan Şaik Gökyay	Şehname ve Türkçe Tercümeleri	4	61-63	Nisan, 1950
Selma F. Ocaktan	Fikir Ahlâkı, Nerdesin?	5	25-26	Mayıs, 1950
	Sür'at Asrı	6	20	Haziran, 1950
Cahit Öztelli	Son Kur'an Çevirileri	6	375-377	Nisan, 1956
Yüksel Kimgil	Dünkü Çocuk ve Born Yesterday	7	37	Mayıs, 1956
~~Yüksel Kimgil~~	~~Gizli Oturum Saygılı Yosma~~	~~7~~	~~37-38~~	~~Mayıs, 1956~~
Azra Erhat	"Şölen" Üstüne	7	41-43	Mayıs, 1956

EK 5: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri ve Çevirmenden Beklentiler Üzerine Metinler

Yazar Adı Soyadı	Yazının Başlığı	Cilt (Sayı)	Sayfa Aralığı	Yayımlanma Tarihi
	Yeni Anketimiz: Hangi Eserlerimiz Garp Dillerine Çevrilebilir?	12	227-229	Şubat, 1936
Cemal Nadir Güler	Bir Garip Yurddaş	18	269	Ağustos, 1936
Behçet Kemal Çağlar	Ayın Kültür Hareketleri	31	39	Eylül, 1937
Osman Nebi	Max Schultz'la Bir Konuşma II	32	62-66	İlk Teşrin, 1937
	Başı Boş Tercüme Gayreti	38	89	Nisan, 1938
Cemal Nadir Güler	Tercümeler	44	63	İlk Teşrin, 1938
	Edebi Hatıralar [Eksik]	68-71	86	Birinci-İkinci Teşrin-Birinci-İkinci Kanun, 1940-1941
Behçet Kemal Çağlar	Toska Dolayısile: Semiha Berksoy'la yarıda kalan bir konuşma	75	128-129	Mayıs, 1941
Orhan Burian	Tercüme Mecmuası	76	176-179	Haziran, 1941
	Edebiyatçılarımızla Konuşmalar: Ahmet Muhip Dıranas ile	78	246-248	Ağustos, 1941
Orhan Burian	Tercümeciliğimiz	79	9--12	Eylül, 1941
Türker Acaroğlu	Veresiye Aldığımız Puşkin	95-96	125-126	İkinci Kanun-Şubat, 1943
Cemal Nadir Güler		99	103	Temmuz, 1944
Cemal Nadir Güler	San'at ve Fikir Hırsızı	102	63	Nisan, 1945
Theodora Ohenberg	Avrupanın Fikrî Kalkınması	103	75-79	Mayıs, 1945
	Yarım Kalan Bir Soruşturma	103	101-103	Mayıs, 1945
Şevket Rado	Keşkeklenmemiş Keşkekçinin Keşkek Çorbası	120	57	Ekim, 1946
Orhan Burian	Geçen Altı Senenin Türk Edebiyatı	123	105-108	Ocak, 1947
Orhan Burian	Millî Eğitim Bakanlığı Klâsikleri Üzerine	124	140-142	Şubat, 1947
Andreas Tietze	İntihal	4	5--7	Nisan, 1950
Enya	Döner Dolaplar	7	50	Temmuz, 1950
Furuzan Hüsrev Tökin	Türk Tiyatrosu: Tanzimat Devri	3	157-161	Ocak, 1956
Furuzan Hüsrev Tökin	Türk Tiyatrosu: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar	4	237-239	Şubat, 1956

EK 6: *Yücel* Dergisinde Yayımlanan Çeviri Eleştirilerine Verilen Cevaplar

Yazar Adı Soyadı	Yazının Başlığı	Cilt (Sayı)	Sayfa Aralığı	Yayımlanma Tarihi
Münür Raşit Öymen	"Bir Psikoloji Tercümesi" Tenkidine Cevap	23	181-185	İkinci Kanun, 1937
Haydar Tolun	Bir Mütercime Açık Mektup	24	221-223	Şubat, 1937
Ömer Rıza Doğrul	Ömer Rıza Doğrulun Bir Tenkide Cevabı	83	219-221	İkinci Kanun, 1942

EK 7: Cemil Meriç'in Tercüme Bürosuna Gönderdiği *Hernani* Çevirisi için Büro Tarafından Hazırlanan 3.11.1948 Tarihli Raporun Eki

22.XI.1948

V. Hugo'dan nazmen çevirdiğiniz Hernani'nin ilk 30 sahifesi Büromuzca incelenmiş, bir sureti ilişik listede gösterilen bazı aksaklıklara rastlanmıştır. Bu bakımdan kabulüne imkân görülemeyen ilk 30 sahifeyi bir daha gözden geçirip gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra, tekrar incelenmek üzere ve asliyle birlikte Büromuza göndermenizi rica eder, saygılarımı sunarım.

Tercüme Bürosu Başkanı
Suut Kemal Yetkin

———— • ————

3/11/948 tarihli rapora ek (*Hernani* nümunesi):

1. Amca bey yaldızlasın, kıskançlar yansın diye
Burada buluşuyorlar genç âşıklar her akşam

Et reçoit tous les soirs, malgré les envieux
Le jeune amant sans barbe, à la barbe du vieux

K/18 –T/9

238

Not: *À la barbe du vieux* 'yaldızlasın' diye tercüme edilemeyeceği gibi, *malgré les envieux* karşılığı olarak "kıskançlar yansın" da hatalıdır.

2. Burası senin binip te uçurduğun küplerin ahırı mı?
Serait-ce l'écurie où tu mets d'aventure
Le manche à balai qui te sert de monture?

K/21 –T/11

Not: 'Küpler' nereden çıkmış? Metindeki 'süpürge sapı' sihirbazlığa ait bir îmadır.

3. Heyhat, ne fâni bir saadet
Hicran gecelerinin tek tesellisi: bir an
Sonra yine hüsranın cehenneminde kıvran
Sonra öl veya unut!
Cette heure! Et voilà tout. Pour nous, plus rien qu'une heure,
Après, qu'importe? Il faut qu'on oublie ou qu'on meure
Ange! Une heure avec vous! Une heure, en vérité,
A qui voudrait la vie, et puis l'éternité!

K/24 –T/13

Not: Metinde ne "fâni saadet"ten, ne "hicran geceleri"nden, ne "hüsran cehennemi"nden bahsediliyor. Takribî bir tercüme...

4. Zehredilen, çalınan hayatımın yerine
Bir saat çaldım diye bahtiyarım şüphesiz
Et je suis bien heureux, et sans doute on m'envie
De lui voler une heure; et lui prend ma vie!

K/24 –T/14

Not: "Zehredilen, çalınan hayat" ne mânâ ifade eder? Metindeki "bir saat var ömrüm" tezadı belirtilmemiş.

5. Armamı kirleten kan,
Kanla arınabilir.

ek s. 13

[*Peut-être aurais-je aussi quelque blason illustre*
Qu'une rouille de sang à cette heure délustre]

K/26 –T/16

Not: Metinde "kanı kanla temizlemek" fikri yoktur. Konuşan, sadece armasının şimdilik unutulmuş olduğunu, tanınmadığını söylüyor; "kanı kanla arıtmak" mütercimin ilâvesidir.

6. Böyle zamanda alay,
Ölüm habercisidir.

Qui raille après l'affront s'expose à faire rire
Aussi son héritier!

K/30 – T/18

Not: Cümle tercüme edilmiş sayılmaz, metindeki fikir kısmen ifade edilmiş.

7. kılıcının tersiyle vurarak
süslü şereflerine

Et qu'il eût, [dégradant leur noblesse usurpée,]
Souffleté leur blason du plat de son épée!...

K/35 – T/22

Not: "Süslü şerefe vurmak" tabiri mânâsız ve tuhaftır.

8. Durun takdim edecek size
Altın yapağım var

Tenez, foulez aux pieds, foulez ma toison d'or!

K/36 – T/22

Not: *Toison d'or* bir nişandır, "altın yapağım var" diye garip bir şekilde tercüme edilmiş ve tabii metindeki fikir ifade edilmemiştir.

9. Geciktiniz efendim, donmuşsunuzdur, niye saklanıyorsunuz?
Vous avez bien tardé, seigneur! Mais dites–moi si vous avez froid?

K/22 – T/13

ek s. 14

[Not:] Metinde 'saklanmak'tan bahsedilmediğine göre, bu şekil sonradan gelen "Ben mi?"yi karşılamak için ihtiyar edilmiş olacak. Ancak Fransızca metinde bu sual 'üşümeğe', Türkçe metinde ise 'saklanma'ya ait bulunuyor.

10. Düşesine, ihtimal sultanlar da imrenir.

[Mainte reine peut-être enviera sa duchesse!]

K/26 – T/15

[Not:] Metinde *sa duchesse* denilmekle kimin murad edildiği anlaşılıyor, halbuki Türkçe'de müphem kalıyor; *düşes*ten sonra *reine* mukabili olarak 'sultan' kelimesi de tuhaf geliyor.

11. Tek kelime, hanımın Dona Sol de Silva mı?

K/18 – T/9

[Not:] *Tek kelime*, "Kısa kes, lâfı uzatma!" yerine kullanılamaz.

• Yaşamak istiyorsan dilsiz ol!

K/21 – T/12

[Not:] "Dilini tut" denecekti.

• Bu adımlar onundur

Voici qu'il monte.

K/22 – T/12

[Not:] Yanlış ve tuhaf.

• Mantonuz ıslak

Votre manteau ruisselle

K/22 – T/13

[Not:] 'Islak' kelimesi, metindeki kelimeden çok zayıftır.

• Kor gibiyim yanında.

Je brûle près de toi.

K/23 – T/13

ek s. 15

[Not:] Kaba bir ifade tarzı.

- Mademki muradınız kaderimi bölüşmek
  Non, puisque vous voulez me suivre,

K/29 – T/17

[Not:] "Kaderi bölüşmek" denmez.

- Methali sürgülemek
  [Si je] barricadais l'entrée?

K/33 – T/21

[Not:] Methal nasıl sürgülenir?

12. Lâkaplarda tecanüs yoktur; *Senyör, Paşam, Bay, Bayan* gibi. 18-19 9-10

——— • ———

Kaynak: Suut Kemal Yetkin, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı/Tercüme Bürosu, Sayı: 479, Ankara, 22 Kasım 1948; "3 Kasım 1948 tarihli rapora ek", daktilo metin, 2 s.

ek s. 16